MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ

ARGESIS
XIII

STUDII ŞI COMUNICĂRI

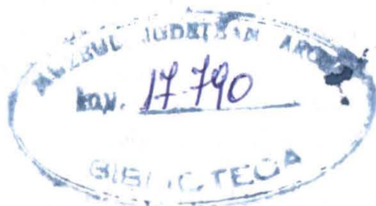
SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2004

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XIII

PITEŞTI
2004

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Judeţean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI: MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
CONSILIUL JUDEŢEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
Adresa redacţiei: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/220254

EDITORIAL STAFF:
THE MINISTRY OF CULTURE AND RELIGIOUS AFFAIRS
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047 Piteşti
phone/fax: 0248/220254
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

SUMAR

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

MUZEOGRAFIE, ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

VARIA

CONTENTS • SOMMAIRE

ARCHAEOLOGY, ANTIQUE AND MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

MUSEOGRAPHY, HISTORY OF CULTURE, PERSONALITIES

VARIA

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ ŞI MEDIE

UN VAS ZOOMORF DESCOPERIT LA COLCEAG (JUDEŢUL PRAHOVA)

ALIN FRÎNCULEASA*

Introducere

Prin acest studiu ne propunem să introducem în circuitul ştiinţific o piesă relativ rar descoperită pe teritoriul României. Piesa este un vas zoomorf descoperit în localitatea Colceag, judeţul Prahova. Vasul a fost publicat expeditiv într-un ghid lunar de informaţii culturale (Ciupercă 2000, 5). Imaginea acestei piese a apărut şi pe CD ROM-ul editat cu ocazia vernisării expoziţiei «O civilizaţie „necunoscută" Gumelniţa»[1]. Datorită caracterului excepţional al piesei, al unui relativ anonimat al acestei descoperiri, credem ca utilă o publicare monografică a acestui vas. De asemenea, în acest studiu vom prezenta un alt vas zoomorf inedit, aflat în colecţia Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova.

Contextul descoperirii

Vasul a fost donat în anul 1989, împreună cu fragmente ceramice şi o unealtă de silex, Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, de către doi elevi din localitatea Colceag[2]. Situl în care a fost descoperit vasul se află la aproximativ 1,2 km est de primăria localităţii Colceag, în punctul „La movila cu punct geodezic", în apropierea unui canal de irigaţie. Are forma unei movile cu o amplitudine de aproximativ 2,5 m, cu aspect de tell, având un diametru maxim de 50-60 m. Din punct de vedere geomorfologic, situl se află amplasat în zona nordică a Câmpiei Munteniei. Piesa a fost descoperită în anul 1987 (Ciupercă 2000, 5), ca urmare a traversării părţii nordice a sitului de o reţea de conducte (Ciupercă 2000, 5).

Descrierea vasului

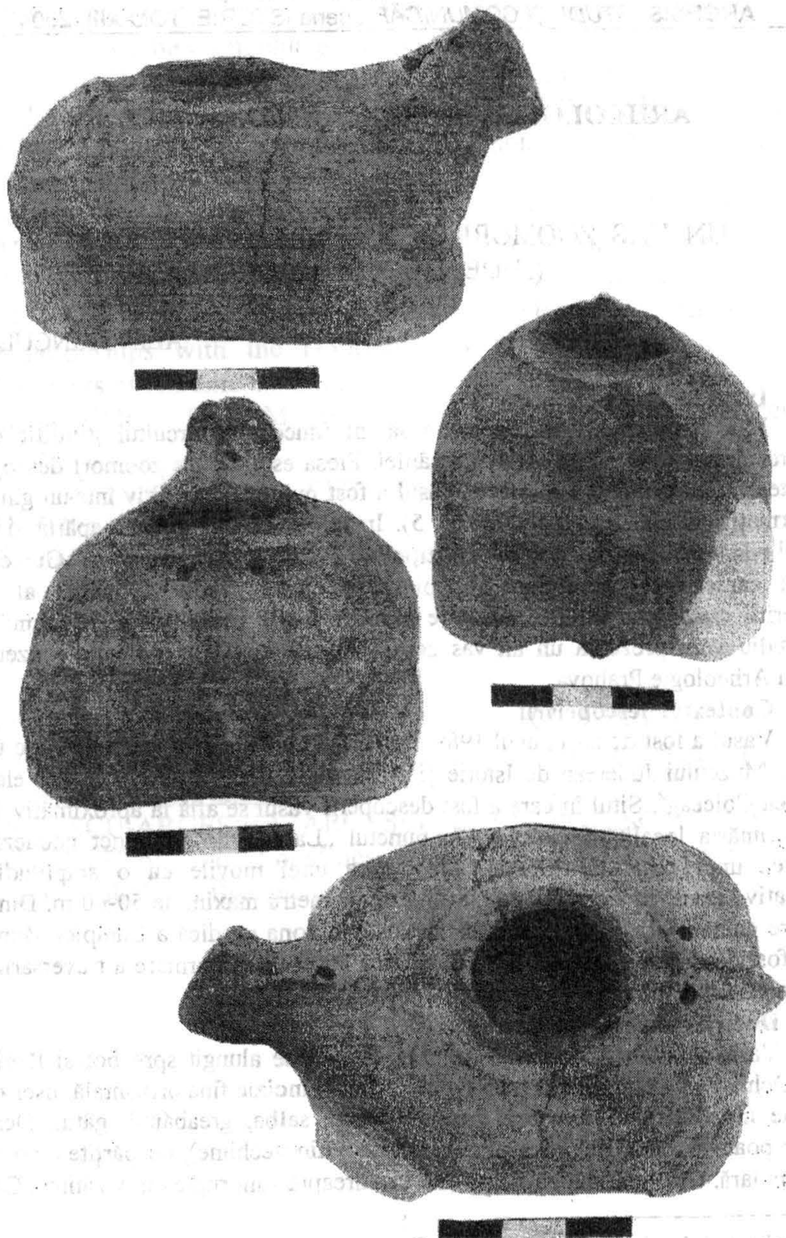
Vasul reprezintă o bovină (pl. 1). Capul este alungit spre bot si lărgit spre frontal. Ochii sunt redaţi imediat sub frunte, printr-o incizie fină orizontală, uşor oblică. Sunt bine individualizate urechea dreaptă, coada, salba, greabănul, gâtul. Deasupra urechilor poate fi remarcată baza coarnelor (rupte din vechime), despărţite de o incizie perpendiculară. Urechea stângă şi parţial cea dreaptă sunt rupte din vechime. Capul a

---

* Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova, Ploieşti.

[1] Între timp piesa a fost curăţată de stratul de calcar ce era depus pe toata suprafaţa, în laboratorul de restaurare ceramică al Muzeului Naţional de Istorie a României, de către Claudia Dumitrescu restaurator ceramică a Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova.

[2] Conform actului de donaţie din data de 5 mai 1989, act aflat în arhiva Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova.

Pl. 1. Vas zoomorf descoperit la Colceag (jud. Prahova).

fost modelat separat, ataşat de vas, prin introducerea gâtului protomei într-un mic orificiu (aproximativ 15 mm), ce se afla plasat central, imediat deasupra zonei diametrului maxim al vasului. Gâtul este scurt, masiv, oval în secţiune, oblic, determinând plasarea capului mai sus decât restul corpului. Recipientul are formă ovoidală. În partea dorsală (zona spatelui), are un orificiu (o deschidere circulară), plasat aproximativ central, orificiu ce are diametrul de 50 mm. Acesta are buza dreaptă, rotunjită şi o canelură de jur-împrejur şi era probabil acoperit cu un capac. Zona inferioară a picioarelor este ruptă din vechime, iar zona superioară (zona şoldurilor) este modelată pe pântecul vasului. Coada este trasă din pastă. Are două perforaţii în zona spatelui şi una în zona gâtului, piesa putând fi suspendată. Pe întreaga suprafaţă, dar şi în interiorul vasului, se depusese o crustă calcaroasă de culoare albicioasă. După curăţare s-a observat că vasul are culoarea crem-maronie, uneori cenuşiu-negricioasă datorită arderii secundare. Partea inferioară a vasului este plată, este arsă secundar, ceea ce sugerează folosire lui deasupra unei surse de încălzire. De asemenea, vasul este ars secundar în zona coarnelor, dar şi în zona dorsală. Se poate observa că arsura secundară ce acoperă parţial fruntea şi zona coarnelor coborând spre ceafă, are formă circulară, sugerând intenţionalitatea acestei acţiuni. Pastă este relativ grosieră-neomogenă, peste care s-a aplicat un strat fin de lut. Degresantul utilizat este ceramica pisată şi nisipul. Pe tot corpul vasului se observă crăpături fine, efect al exfolierii stratului superior de lut. Dimensiuni: lungimea maximă 227 mm, lăţimea maximă 114 mm, înălţimea maximă 108 mm. Număr de inventar: 64-23287.

Atât pe baza analogiilor, dar şi după verificarea ceramicii recuperată din cadrul aşezării, vasul poate fi încadrat *grosso-modo* în cultura Gumelniţa.

Muzeul de Istorie şi Arheologie Prahova deţine în colecţie un alt vas zoomorf (pl. 2/1). Vasul reprezintă realist un arici. Piesa nu are cap, care probabil era mobil, folosit în loc de capac. Ţepii ariciului sunt sugestiv redaţi prin proeminenţe conice ascuţite trase din pasta. Culoarea este cenuşiu-cărămizie, vasul fiind ars secundar. Are redată coada. Pasta este omogen frământată, se observă pe suprafaţa vasului urme de pleavă. Picioarele sunt conice cu baza mică în jos. Dimensiuni: înălţimea 55 mm, lăţimea 63 mm. Piesa provine din achiziţii[3], fiind inedită. Număr de inventar: *64-5912.*

Clasificarea vaselor zoomorfe

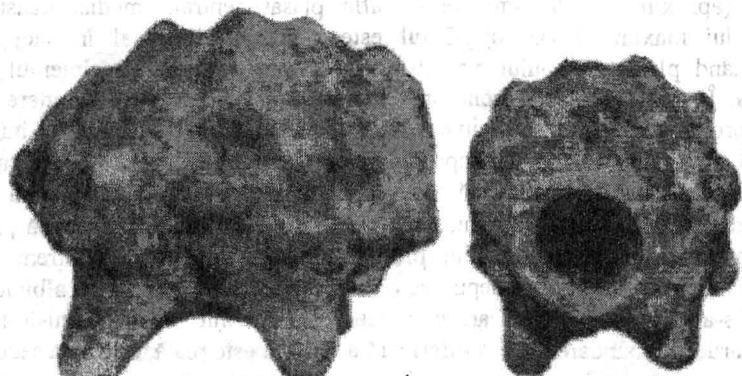
Fără să ne propunem un studiu exhaustiv asupra acestui tip de vase, vom aminti pe scurt principalele descoperiri ale unor astfel de piese.

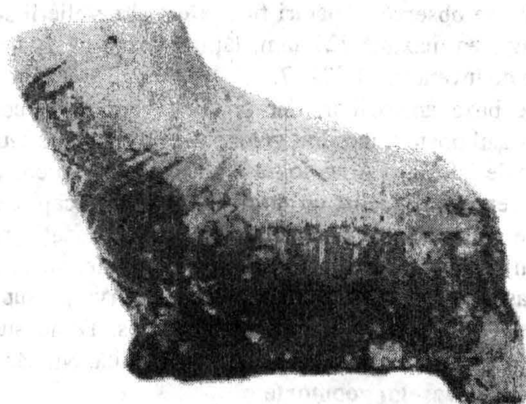
Vase zoomorfe sau care au trăsături zoomorfe, au fost descoperite pe teritoriul României[4], în siturile arheologice de la Turdaş - cultura Vinca-Turdaş (Lazurcă 1977, 19; Dumitrescu 1968, 57); Sultana (Andrieşescu 1924, 82), Gumelniţa (Andrieşescu 1938, 18; Dumitrescu 1941, 97; idem 1966, 93; Marinescu-Bîlcu 1961, 345-347), Calomfireşti (Dumitrescu 1938, 8), Băieşti-Aldeni (Marinescu-Bîlcu 1961, 350), Drăguşeni (Dumitrescu 1933, 123-fig.7/9, 127), Hîrşova (Galbenu 1962, 294), Căscioarele (Dumitrescu 1996, 271), Măgura Jilavei (Comşa 1976, 122, 123-fig. 24),

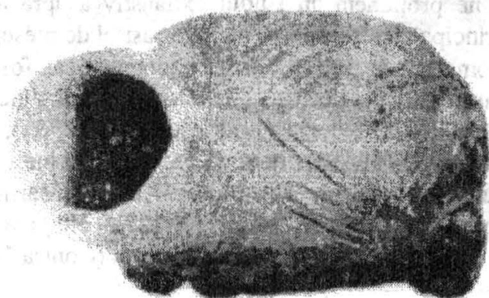
---

[3] Conform actului de vânzare-cumpărare nr. 122, proces verbal nr. 13 din data de 27 III 1962 (act aflat în arhiva MIAP), vânzătorul era profesor la şcoala din com. Dobroteşti, jud. Teleorman.

[4] Asupra unor descoperiri timpurii sau eneolitice la sud de Dunăre, Anatolia si Europa Centrala, Basarabia, vezi Marinescu-Bîlcu 1961; Niţu 1972; Lazurcă 1977; Todorova 1978; Marchevici 1996; Andreescu 2002; idem 2002a; Gimbutas 1991; Doumas 2000.

Pl. 2. 1 Vas zoomorf din colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova;
2. Vas zoomorf descoperit la Turdaș.

Medgidia (Haşotti 1997, 79), Borduşani (Marinescu-Bîlcu et alli 1997, 70-71), Măriuţa (Andreescu 2002a, 108) - cultura Gumelniţa; Sălcuţa-Piscul Cornişorului (Berciu 1939, 59) - cultura Sălcuţa; Rahău (Paul 1992, 102; idem 1995, 159) - cultura Petreşti; Tîrpeşti (Niţu 1972-1973, 15-16; Marinescu-Bîlcu 1974, 102, fig. 84/1, 94/8) - cultura Precucuteni; Ariujd (Laszlo 1924, 21, pl. XII/1-2), Izvoare (Cucoş 1975, 7 şi urm; Dumitrescu 1979, 91), Hăbăşeşti (Dumitrescu et alli 1954, 385, pl. CIX/16), Prigorenii Mici (Boghian 2000, 229), Traian-Dealul Fântânilor (Dumitrescu 1968, 71; idem 1974, 223, fig. 223), Cucuteni (Smith 1933, pl. 34/5 a-b), Ghelaieşti (Niţu 1972-1973, 16-17), Gura Văii (Niţu, Buzdugan, Eminovici 1971, 35, 67 şi urm., fig. 25/1), Văleni-Piatra Neamţ (Cucoş 1999, 134), Moldoveni (Dumitroaia 2001, 553-554, fig. 4) - cultura Cucuteni. Unele din aceste vase reprezintă o „combinaţie hibridă" zoomorfă-antropomorfă, putând fi încadrate într-o grupă distinctă.

Pe teritoriul României, au fost descoperite mai multe tipuri de vase zoomorfe sau care au caracteristici zoomorfe, atribuite epocii eneolitice. Multe vase au fost descoperite doar fragmentar, fiind dificil de încadrat tipologic. Astfel de descoperiri au fost realizate la Turdaş (Luca 2001, 82) - cultura Turdaş; Rahău (Paul 1992, 102; idem 1995, 159) - cultura Petreşti; Gumelniţa (Dumitrescu 1966, 93, fig. 29/4, 5), Căscioarele (Dumitrescu 1965, 228; idem, 1976) - cultura Gumelniţa; Hăbăşeşti (Dumitrecu et alli 1954, 385, pl. XCIII/22), Truşeşti (Florescu 1959, 185, fig. 3), Mihoveni (Batariuc, Haimovici, Niculică 2001-2002, 263-264) - cultura Cucuteni etc.

Tipologic, vasele zoomorfe descoperite pe teritoriul României, pot fi clasificate în două mari categorii:

I. Vase în formă de animal

Caracteristic acestei categorii de vase este modelarea lor realistă în formă de animale. Aceste vase pot fi clasificate în mai multe tipuri:

I. A. Vase care respectă în general forma zoomorfă, ce au orificii de umplere, scurgere, ceea ce le conferă utilitatea ca recipient (Marinescu-Bîlcu 1961, 348), au picioarele ataşate, faţa prezintă trăsături anatomice zoomorfe. Astfel de vase[5] au fost descoperite la Tîrpeşti (Niţu 1972-1973, 15-16, fig. 1), Ariujd (Laszlo 1924, 21), Izvoare (Cucoş 1975), Poieneşti (Niţu, Mantu 1983-1984, 80-81), Traian-Dealul Fântânilor, Ghelăieşti (Niţu 1972-1973, 16, fig. 2)[6], Gura Văii (Niţu 1972-1973, 17)[7], Moldoveni (Dumitroaia 2001, 553-554). A. Niţu încadra aceste piese în categoria „vaselor în formă de animal" (Niţu 1972; idem 1972-1973, 16).

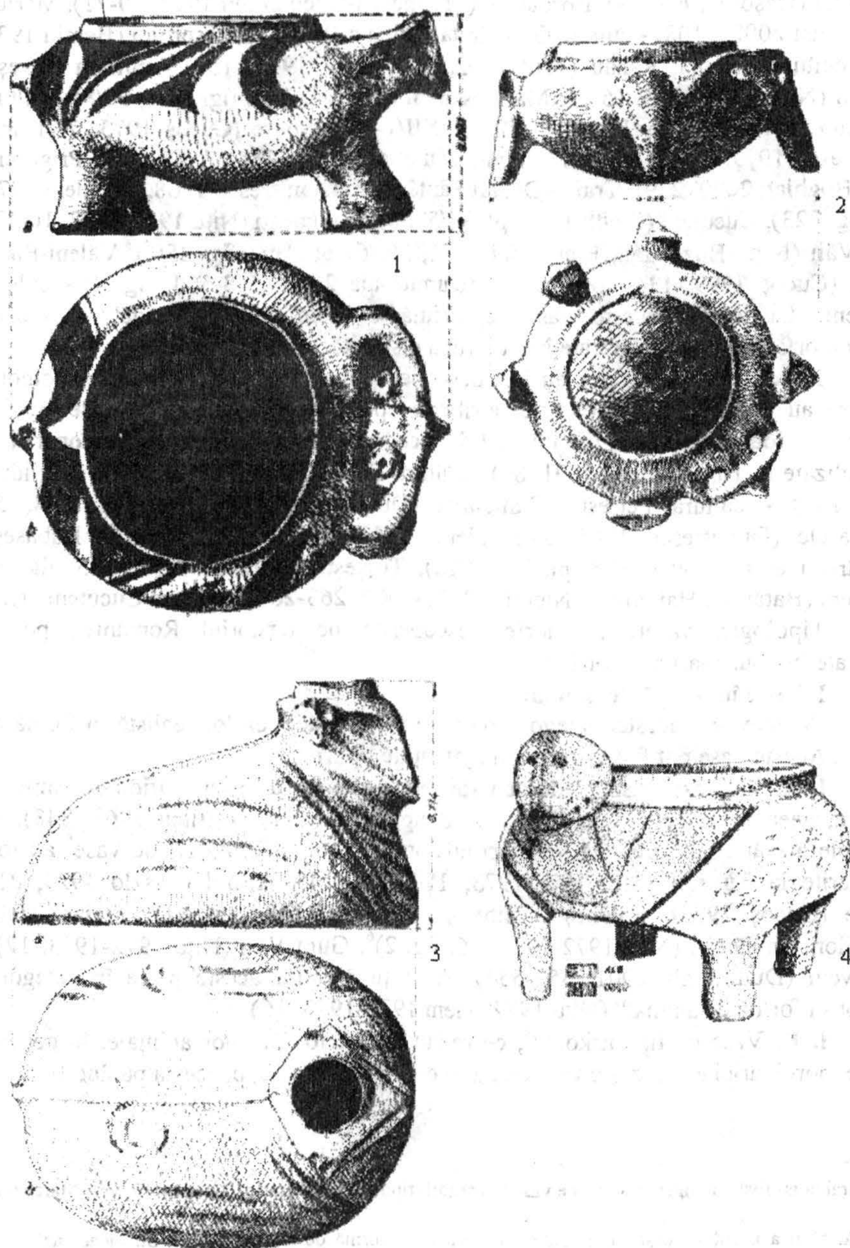
I. B. Vase de tip „askoid"[8], ce redau realist forma unor animale, în general cornute, porci, arici etc. Aceste vase au gâtul cilindric, nu au cap, acesta putând fi

[5] În Basarabia au fost descoperite astfel de vase în aşezări tripoliene la Văratic, Brânzeni III, vezi Marchevici V. 1996.

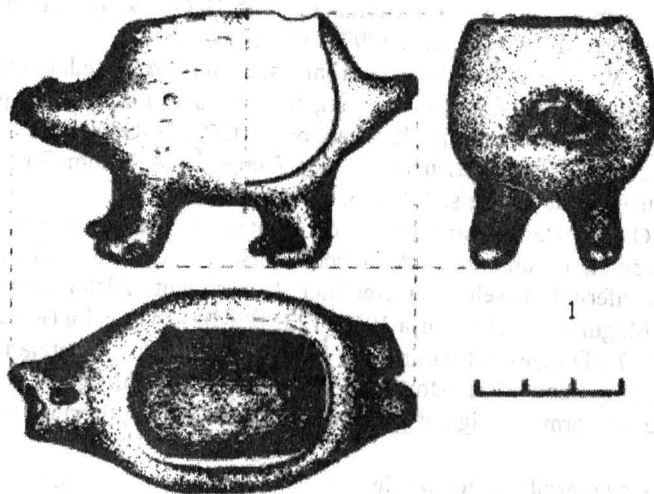
[6] Dacă A. Niţu a încadrat acest vas în categoria vaselor în formă de animal, Cucoş Şt. încadrează piesa vaselor cu atribute zoomorfe, vezi Cucoş Şt. 1975, p. 12.

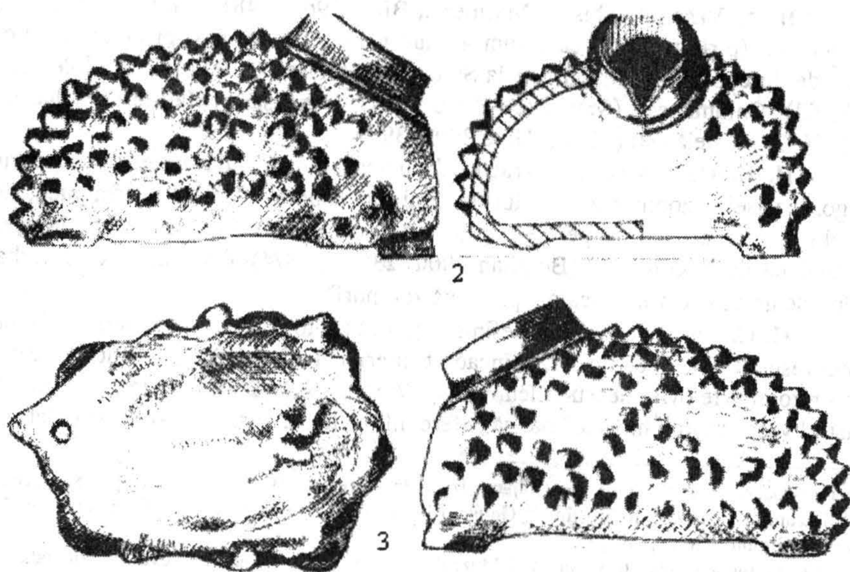
[7] A. Niţu a încadrat acest vas in categoria vaselor cu atribute zoomorfe, făcând analogii cu vasul de la Calomfiresti, vezi Nitu A., *op. cit.*, p. 17.

[8] Un vas de acest tip a fost descoperit la Turdaş (cultura Vinca-Turdaş), vezi Lazurcă E., *op. cit.*; în Ucraina, în mediu precucutenian, un astfel de vas a fost descoperit la Luca-Vrubleţcaia, vezi Zbenovic B. G., 1989, p. 96, fig. 62/7.

Pl. 3. 1 Vas zoomorf descoperit la Calomfireşti (jud. Teleorman); 2 Vas zoomorf descoperit la Sultana (jud. Călăraşi); 3 Vas zoomorf descoperit la Gumelniţa (jud.Călăraşi); 4 Vas zoomorf descoperit la Hîrşova (jud. Constanţa).

Pl. 4. 1 Vas zoomorf descoperit la Moldoveni (jud. Neamț); 2-3 Vase zoomorfe descoperite la Vânătorii Mici (jud. Ilfov).

suplinit de un capac[9]. Astfel de piese au fost descoperite la Turdaş (Lazurcă 1977), Gumelniţa (CDRom-Gumelniţa), Luncaviţa (Lazurcă 1977, 19-20; Haşotti 1997, 102, fig. 108/4), Vînătorii Mici (Andreescu 1997, 313-314).

I. B. A. Vase ce au formă tubulară sau uşor bombată, ce redau realist forme de animale[10]. Au ataşate picioarele, nu au cap, în zona acestuia apărând gura vasului. Astfel de vase au fost descoperite la Geangoeşti (CDRom-Gumelniţa), Teiu (Nania 1967, 19), Căscioarele (Dumitrescu 1965, 228), Gumelniţa (CDRom-Gumelniţa), vasul din colecţia Muzeului de Istorie şi Arheologie Prahova etc.

I. C. O altă categorie ar putea fi reprezentată de statuete zoomorfe în general de mici dimensiuni, ce au modelată în zona dorsală o cavitate adâncită în corpul animalului[11], conferind pieselor caracteristici de recipient. Astfel de piese au fost descoperite la Măgura-Jilavei (Comşa 1976, 122, 123-fig. 24), Vidra (Rosetti 1938, 39, 44-45, pl. 26/5, 7), Drăguşeni (Dumitrescu 1933, 123, fig. 7/9), Scînteia (Mantu 1994, 165, fig. 4/3), Prigorenii Mici (Boghian 2000, 230, fig. 9/2), Cucuteni etc. A. Niţu sublinia că această formă a asigurat geneza vaselor zoomorfe propriu-zise (Niţu 1972-1973, 16).

II. Vase cu atribute zoomorfe

Caracteristic acestor vase este că forma nu este „adaptată" tipului de animal reprezentat de protomă, vasul fiind astfel uşor încadrabil listelor tipologice ceramice. În general din această grupă de piese ar putea face parte vasele ce au aplicate protome zoomorfe.

II. A. Vase „deschise" (Marinescu-Bîlcu 1961, 348) de forma tronconică sau bitronconică (piriformă), la care sunt ataşate patru picioare şi o protomă zoomorfă[12]. Astfel de descoperiri au fost făcute la Sultana (Andrieşescu 1924, 82; Andreescu, Popa 2003, 63), Calomfireşti (Marinescu-Bîlcu 1961), Borduşani (Marinescu-Bîlcu et alli, 1997, 70-71), Ghelăieşti (Mareş, Ursu 2000, 393).

II. B. Un vas ce are caracter de unicat, încadrat de autorul descoperirii în categoria vaselor zoomorfe. Are forma unui vas suport, eventual un fragment de vas binoclu, ce are ataşată pe perete o protomă zoomorfă. A fost descoperit în aşezarea cucuteniană de la Giurgeşti (Boghian 2000, 230, fig. 1/4). Credem că este vorba mai curând de un vas ce are aplicată o protomă zoomorfă.

II. C. Un alt vas unicat, definit iniţial ca rhyton, a fost descoperit la Gumelniţa (Dumitrescu 1924, 336, fig. 9/2), încadrat ulterior de S. Marinescu-Bîlcu în categoria vaselor zoomorfe (Marinescu-Bîlcu, 1990, 19; idem 1999-2000). A fost subliniat faptul că astfel vase „rhyton hibride" par să sufere influenţe ale vaselor zoomorfe (Marinescu-

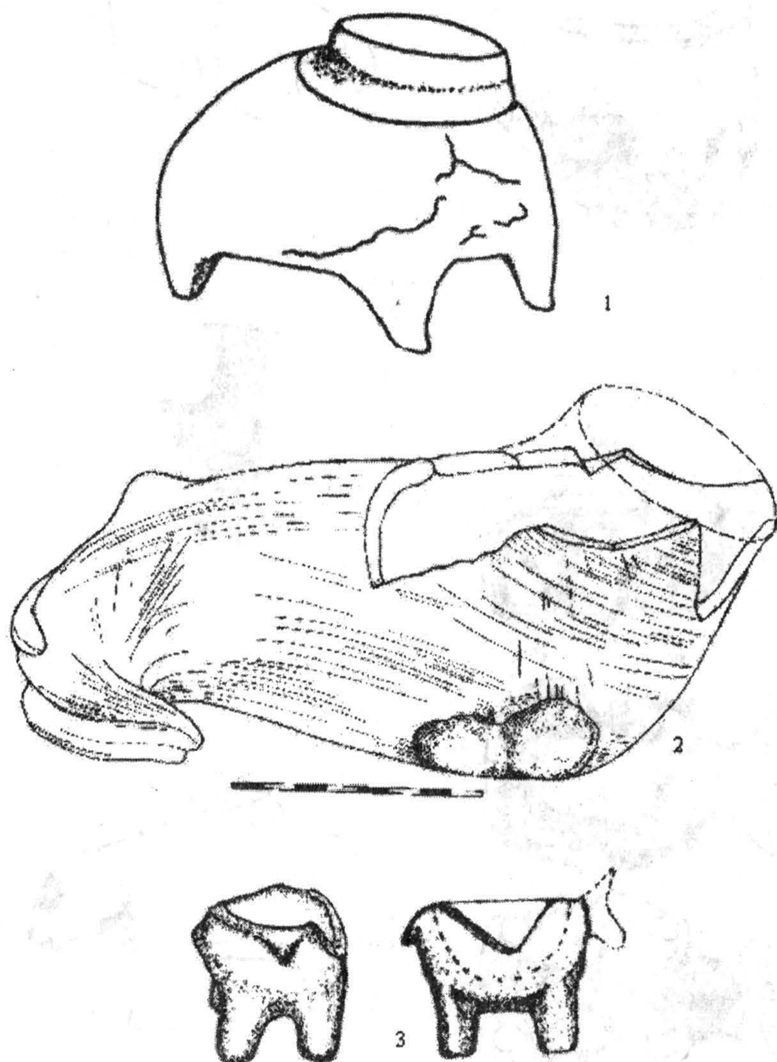
---

[9] Vezi descoperirile de la Voina sau Goljamo Izvor, în Marinescu-Bîlcu S., *op. cit.*, p. 352; idem, 1999-2000; Lazurcă E., *op. cit.*, p. 20, fig. 2; Goliamo Izvor, în Andreescu R. R., 2002a, p. 111, fig. 2; Nova Zagora, în Gimbutas M., *op. cit.*, pl. 18.

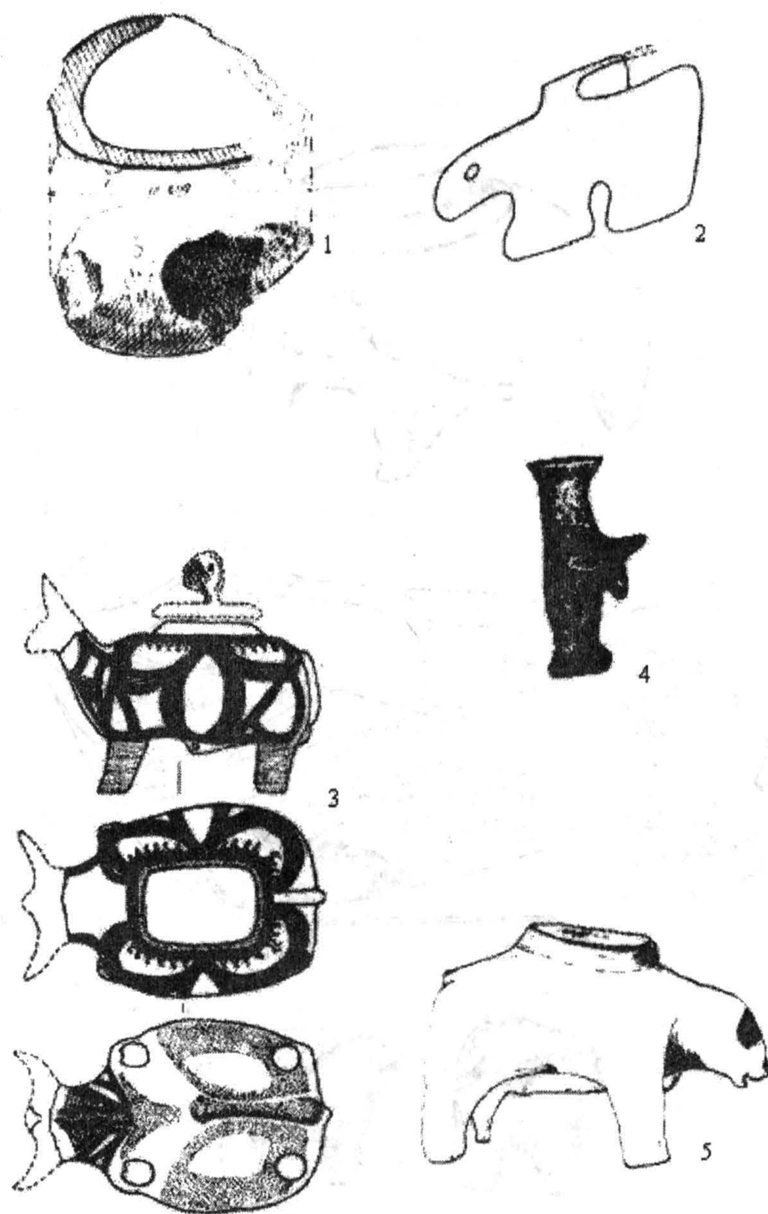
[10] O astfel de piesă se află în patrimoniul Muzeul de Istorie şi Arheologie Prahova, achiziţonată conform actului de vânzare-cumpărare nr. 122, proces verbal nr. 13 din data de 27 III 1962 (act aflat în arhiva MIAP). Vânzătorul era profesor la şcoala din com. Dobroteşti, jud. Teleorman.

[11] Un astfel de vas a fost descoperit la Herkhaim (Bavaria), într-un nivel cultural atribuit ceramicii liniare, vezi Nitu A. 1972, p. 17, fig. 15/1; în Ucraina în mediu precucutenian un astfel de vas a fost descoperit la Bernaşefka, vezi Zbenovic B. G. 1989, p. 121, fig. 71/1.

[12] Un astfel de vas a fost descoperit la Turdaş, într-un nivel cultural Vinca-Turdaş, vezi Dumitrescu Vl. 1974, fig. 190/10.

Pl. 5. 1 Vas zoomorf descoperit la Luncaviţa (jud.Tulcea); 2 Vas zoomorf descoperit la Gumelniţa (jud. Călăraşi); 3 Vas zoomorf descoperit la Prigorenii Mici (jud. Iaşi).

Pl. 6. 1 Vas zoomorf descoperit la Hăbăşeşti (jud. Iaşi); 2 Vas zoomorf descoperit la Măgura Jilava (jud. Ilfov); 3 Vas zoomorf descoperit la Giurgeşti (jud. Iaşi); 4 Vas zoomorf descoperit la Văratic (Rep. Moldova); 5 Vas zoomorf descoperit la Sipeniţi (Ucraina).

Bîlcu 1990, 19; idem 1999-2000).

O categorie a pieselor cu atribute zoomorfe sunt vasele *antropo-zoomorfe*. Această grupă de vase are ca o caracteristică distinctă trăsăturile umane ale feţei protomei. Astfel de vase au fost descoperite la Hîrşova (Galbenu 1962), Gumelniţa (Marinescu-Bîlcu 1961), Măriuţa (Andreescu 2002; idem 2002a, 108), Sultana (Andreescu 2002a, 108; Andrescu, Popa 2003, 63-64, fig. 11). D. Galbenu definea vasul descoperit la Hîrşova ca suport antropomorf (Galbenu 1962, 294). A. Niţu a inclus acest tip de vase în categoria vaselor cu atribute zoomorfe (Niţu 1972, 21; idem 1972-1973, 19), aparţinând mobilierului de cult, definindu-le drept altare (Niţu 1972; idem 1972-1973)[13]. De asemenea, vasul de la Hârşova a fost încadrat vaselor cu aplicaţii antropomorfe (Niţu A., 1969, p. 33)[14]. Vl. Dumitrescu a abordat aceste piese în categoria vaselor zoomorfe, subliniind în acelaşi timp caracterul special al acestora, prin prezenţa feţei antropomorfe (Dumitrescu 1968, 82; idem 1974, 254-255). Recent, R. R. Andreescu analizează aceste piese incluzându-le într-o grupă distinctă, a vaselor antropo-zoomorfe (Andreescu 2002, 78-81; idem 2002a).

Consideraţii generale

Vasul descoperit la Colceag, poate fi inclus în categoria vaselor în formă de animal. El se individualizează atât prin forma sa, proprie reprezentărilor zoomorfe, dar şi prin prezenţa deschiderii circulare de pe spate[15], alături de vase descoperite la Izvoare, Hăbăşeşti (Dumitrescu et alli 1954, pl. CIX/16)[16], Traian-Dealul Fântânilor, Ariujd, dar şi Gura Văii. Analogiile cele mai apropiate le are cu vasele zoomorfe descoperite la Ariujd (Laszlo 1924, 22). Un vas de formă relativ asemănătoare, dar care reprezintă un urs, a fost descoperit în aşezarea tripoliană de la Sipeniţi (Kandiba 1937, foto 5a, 5b; Gimbutas 1991, 119, fig. 187/2). Prezenţa celor trei perforaţii, ca şi în cazul vasului zoomorf de la Traian-Dealul Fântânilor, făcea ca vasul zoomorf descoperit la Colceag să poată fi suspendat (Niţu 1972, 17).

Concluzii

Asupra semnificaţiei şi rolului unor astfel de piese, cercetătorii au subliniat o posibilă funcţionalitate a lor în cadrul unor ritualuri religioase legate de sacrificii animaliere (Marinescu-Bîlcu 1961, 356), în practici de magie (Lazurcă 1977, 20), ca altare (Niţu 1972, 33) sau lămpi folosite in ritualuri magico-religioase (Gimbutas 1991, passim). R. R. Andreescu evidenţia, referindu-se la vasele antropo-zoomorfe, adevărate teme cultice greu de descifrat în stadiul actual al cercetării (Andreescu 2002, 84; idem 2002a, 109).

Remarcăm că pentru majoritatea acestor piese, nu avem cunoştinţe asupra contextului arheologic în care au fost descoperite. De altfel, multe piese sunt descoperiri fortuite. Vasul descoperit la Hârşova, se afla amplasat pe o vatră (Galbenu 1962, 294). Vasul de la Medgidia (Haşotti 1997, 79), precum şi cele de la Ghelăieşti,

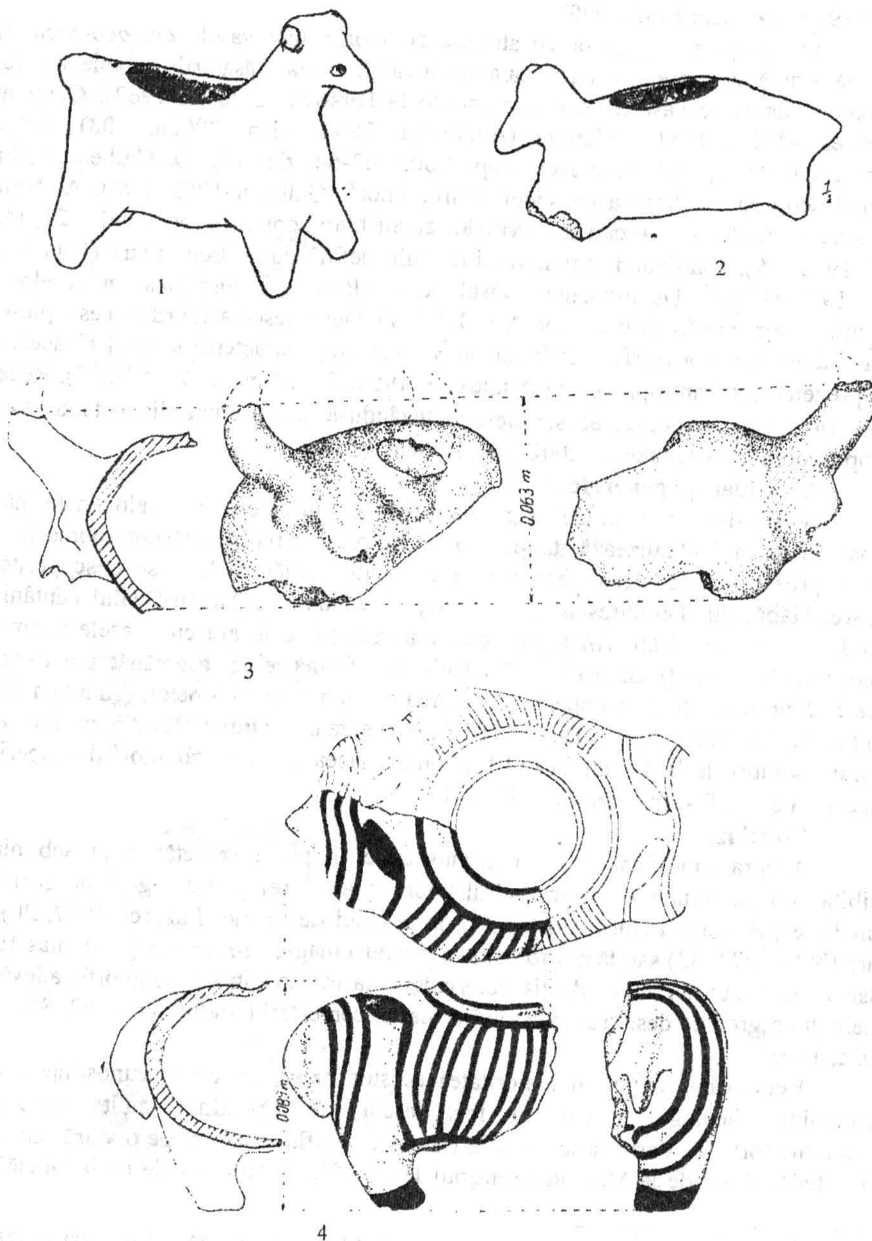
---

[13] Pentru altare zoomorfe Starcevo şi Vinca, vezi Maxim Z. 1999, p. 62, fig. 209; idem, 2000, p. 128, fig. 12; pentru altare prismatice zoomorfizate, cucuteniene vezi Cucoş Şt. 1976 (1972-1973).

[14] Marinescu-Bîlcu S., Ionescu B. 1967, p. 29.

[15] Vase zoomorfe cu astfel de orificii au fost descoperite la Hacilar, Muldava-Karanovo I, Abraham-Lenghyel, Drama Plain-Sitagroi III, vezi Gimbutas M., *op. cit.*; Kodjadermen, vezi Cucoş Şt. 1975, p. 13; Niţu A. 1972.

[16] Piesa este fragmentara, vezi Dumitrescu Vl. şi colab. 1954, pl. CIX/16.

Pl. 7. 1- 2 Vase zoomorfe descoperite la Ariujd (jud. Covasna); 3 Vas zoomorf descoperit la Ghelăieşti (jud. Neamţ); 4 Vas zoomorf descoperit la Gura Văii (jud. Bacău).

Văleni-Piatra Neamţ au fost descoperite în interiorul unor locuinţe (Cucoş 1975, 12; idem 199, 134), cel de la Gura Văii se afla într-o groapă plasată sub o locuinţă, în asociere cu ceramică, din care se remarcă un vas „decorat" cu o protomă zoomorfă (Niţu, Buzdugan, Eminovici 1971, 69-70). Lipsa unui context arheologic clar face şi mai dificilă interpretarea rolului acestor piese. Încercarea de a stabili anumite relaţii între fauna descoperită în aşezări şi aceste piese, este momentan inoportună, datorită unor cauze obiective ce ţin şi de stadiul cercetărilor arheozoologice (Marchevici 1996). Remarcăm totuşi că aceste vase reprezintă, în general, animalele ce apar într-o cantitate importantă în fauna neo-eneolitică, respectiv bovine şi suine.

Cercetătorii au inclus vasele zoomorfe într-o grupă distinctă de vase, uşor încadrabilă grupelor tipologice. Un demers oarecum diferit este cel al Zoiei Maxim, ce include vasele zoomorfe sau zoomorfizate descoperite în aşezările culturilor Criş şi Vinca, în categoria altarelor, încadrându-le unui subtip al acestora (Maxim 1999; idem 2000). Protomele zoomorfe au fost analizate în categoria reprezentărilor plasticii zoomorfe sau reprezentând decoruri ale vaselor pe care fuseseră aplicate (Niţu 1972). În general, odată cu identificarea unor detalii anatomice (picioare, coadă etc), alături de protoma aplicată pe peretele vasului, piesa a fost încadrată grupei vaselor zoomorfe.

Abrevieri bibliografice

Andreescu R. R., 1997, *Plastica gumelniţeană din colecţiile Muzeului Naţional de Istorie a României*, în „Cercetări Arheologice", X, p. 309-317.

Andreescu R. R., 2002, *Plastica antropomorfă gumelniţeană. Analiză primară*, Bucureşti.

Andreescu R. R., 2002a, *Reprezentări antropo-zoomorfe în cultura Gumelniţa-Karanovo VI-Kodjadermen*, în „Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos", XIX, p. 107-111.

Andreescu R. R., Popa T., 2003, *Sultana-Malu Roşu. Catalog selectiv*, în „Cercetări Arheologice", XII, p. 59-70.

Andrieşescu I., 1924, *Les fouilles de Sultana*, în „Dacia", I, p. 51-107.

Andrieşescu I., 1938, *Artele în timpurile preistorice la noi*, în „Artă şi tehnică grafică", p. 18.

Batariuc P. V., Haimovici S., Niculică B., 2000-2001, *Plastica zoomorfă cucuteniană de la Mihoveni-Cahla Morii*, în „Arheologia Moldovei", XXIII-XXIV, p. 259-271.

Berciu D., 1939, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova.

Boghian D., 2000, *La plastique du complexe Precucuteni-Cucuteni dans le basin de Bahlui*, în „Studia Antiqua et Archaeologica", VII, p. 221-244.

Ciupercă B., 2000, *Piese de excepţie din patrimoniul Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova. Vas zoomorf „broasca ţestoasă", Colceag, judeţul Prahova*, în „Ghid de informaţii culturale", an I, nr. 9, p. 5.

Comşa E., 1976, *Quelques considerations sur la culture Gumelniţa (L`agglomeration Măgura Jilavei)*, în „Dacia", N. S., XX, p. 105-127.

Cucoş Şt., 1975, *Două vase zoomorfe eneolitice*, în „Carpica", VII, p. 7-14.

Cucoş Şt., 1976 (1972-1973), *Vase prismatice neo-eneolitice*, în „Memoria Antiquitatis", IV-V, p. 67-71.

Cucoş Şt., 1999, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, Piatra Neamţ.

Doumas G. C., 2000, *Civilisation du Cycladique ancien. Colection N. P. Goulandis*, Atena.

Dumitrescu Vl., 1924, *Decouvertes de Gumelniţa*, în „Dacia", I, p. 325-342.

Dumitrescu Vl., 1933 (1927-1932), *Une nouvelle station à céramique peinte, dans le nord-ouest de la Moldavie*, în „Dacia", III-IV, p. 155-1949.

Dumitrescu Vl., 1938, *Plastica epocii eneolitice în România*, în „Artă şi tehnică grafică", caietul 3, 8.

Dumitrescu Vl., 1937-1940 (1941), *Une figurine de type thessalien decouverte a Gumelniţa*, în „Dacia", VII-VIII, p. 97-102.

Dumitrescu Vl., 1965, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din aşezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în „SCIV", 16, 2, p. 215-237.

Dumitrescu Vl., 1966, *Gumelniţa sondajul stratigrafic din 1960*, în „SCIV", 17, 1, p. 51-99.

Dumitrescu Vl., 1968, *Arta neolitică în România*, Bucureşti.

Dumitrescu Vl., 1974, *Arta preistorică în România*, Bucureşti.

Dumitrescu Vl., 1974a, *Despre un fragment zoomorf de tip mai puţin comun de la Căscioarele*, în „SCIVA", 28, 3, p. 577-583.

Dumitrescu Vl., 1979, *Arta culturii Cucuteni*, Bucureşti.

Dumitrescu Vl., 1996, *Căscioarele*, în *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, I, p. 270-271.

Dumitrescu Vl. et alli, 1954, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti.

Dumitroaia Gh., 2001, *Cercetările arheologice din judeţul Neamţ*, în „Memoria Antiquitatis", XXII, p. 543-559.

Florescu A., 1959, *Şantierul arheologic Truşeşti (r. Truşeşti, reg. Suceava)*, în „Materiale şi Cercetări Arheologice", V, p. 183-187.

Galbenu D., 1962, *Aşezarea neolitică de la Hîrşova*, în „SCIV", 13, 2, p. 285-304.

Gimbutas M., 1991, *The language of the Goddess*, San Francisco.

Haşotti P., 1997, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanţa.

Kandyba O., 1937, *Schipenitz* (Bucher zur Ur-und Fruhgeschichte, 5), Viena.

Laszlo Fr., 1924, *Les types des vases peints d`Ariujd*, în „Dacia", p. 1-27.

Lazurcă E., 1977, *Un vas zoomorf gumelniţean descoperit la Luncaviţa*, în „Peuce", 6, p. 19-22.

Luca S. A., 2001, *Aşezări neolitice pe valea Mureşului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaş-Luncă. Campaniile anilor 1992-1995*, Alba Iulia.

Mantu M, C., 1994, *Plastica zoomorfă din aşezarea Cucuteni A3 de la Scînteia*, în „Arheologia Moldovei", XVII, p. 161-168.

Marchevici V., 1996, *Vase zoomorfe eneolitice din Republica Moldova*, în *Cucuteni aujourd` hui*, p. 253-262.

Mareş I., Ursu E. C., 2000, *Catalog expoziţie „Artă şi spiritualitate în cultura Cucuteni"*, în „Suceava", XXIV-XXV, 1997-1998, p. 347-403.

Marinesu-Bîlcu S., 1961, *Două vase zoomorfe din cultura Gumelniţa*, în „SCIV", 12, 2, p. 345-358.

Marinesu-Bîlcu S., 1974, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Bucureşti.

Marinesu-Bîlcu S., 1990, *Askoi et rhytons eneolithiques des regions Balkano-*

Danubiennes et leur relations avec le sud, a la lumiere de quelques pieces de Căscioarele, în „Dacia", N. S., XXXIV, p. 5-21.

Marinesu-Bîlcu S., 1999-2000, *Rhyta sau vase zoomorfe?*, în „Buletinul Muzeului Teohari Antonescu", 5-6, p. 251-261.

Marinescu-Bîlcu S., Ionescu B., 1967, *Catalogul sculpturilor eneolitice din Muzeul Raional Olteniţa*, Sibiu.

Marinescu-Bîlcu S. et alli., 1997, *Archaeological researches at Borduşani-Popină (Ialomiţa County). Preliminary report, 1993-1994*, în „Cercetări Arheologice", X, p. 35-143.

Maxim Z., 1999, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca.

Maxim Z., 2000, *Altars from the Starcevo-Criş and Vinca Cultures*, în „Studia Antiqua et Archaeologica", VII, p. 121-130.

Nania I., 1967, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „Studii şi Articole de Istorie", IX, p. 7-23.

Niţu A., 1969, *Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelniţa A*, în „Danubius", II-III, p. 21-43.

Niţu A., 1972, *Reprezentări zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunareană*, în „Arheologia Moldovei", VII, p. 15-96.

Niţu A., 1972-1973(1973), *Vase zoomorfe cucuteniene*, în „Danubius", VI-VII, p. 15-25.

Niţu A., Buzdugan C., Eminovici C., 1971, *Descoperiri arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej)*, în „Carpica", IV, p. 31-80.

Niţu A., Mantu M., 1984, *Teme plastice antropomorfe şi zoomorfe ale ceramicii cucuteniene de stil A de la Poieneşti (Vaslui)*, în A.M.M., V-VI, (1983-1984), p. 77-84.

***, *O civilizaţie necunoscută „Gumelniţa"*, CD-ROM, editat de cIMEc Bucureşti.

Paul I., 1992, *Cultura Petreşti*, Bucureşti.

Paul I., 1995, *On the contribution of neo-aeneolithic substratum to the developement of thracian-bronz civilisation on Romanian soil*, în *Vorgeschichtliche untersuchungen in Siberburgen*, Alba-Iulia, p. 147-163.

Rosetti D. V., 1938, *Steinkupferzeitlichte Plastik aus einem Wohhugel bei Bucarest*, în „Jahrbuch fur Pahistoriche und Etnographische Kunst", 12, p. 29-50.

Smith H., 1932, *Cucuteni, in der oberen Moldau, Rumanien*, Berlin - Leipzig.

Todorova H., 1978, *The Eneolithic Period in Bulgaria in the Fifth Millennium B. C.*, BAR International Series (Supplementary) 49, Londra.

***, Vase zoomorfe, în CD-Rom „O civilizaţie necunoscută Gumelniţa".

Zbenovici B. G., 1989, *Ranii etap Tripoliskoi kulturî na territorii Ukraini*, Kiev.

UN VASE ZOOMORPHE DÉCOUVERT À COLCEAG (DÉPARTAMENT DE PRAHOVA)

Résumé

Par cette étude nous nous proposons à introduire dans le circuit scientifique une pièce assez rarement découverte sur le territoire de la Roumanie. Le vase zoomorphe a été découvert dans la localité Colceag de Prahova, à l`occasion de la construction d`un canal d`irrigation qui affecte le site archéologique. Le pièce découverte peut être encadrée dans le groupe de la poterie en forme d`animal. Le vase présente un modèle d`une manière réaliste. Cette poterie présente des analogies avec les pièces découvertes dans la culture Gumelniţa, mais aussi dans la culture Cucuteni. En base des analogies mais aussi par l`intermédiaire de l`étude de la poterie découverte dans le habitat de Colceag, le vase appartient à la culture Gumelniţa.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

DEPOZITUL DE CELTURI DE LA PIETROȘANI (JUD. TELEORMAN)

ION PĂTRAȘCU*

Pe teritoriul localității Pietroșani au fost descoperite de-a lungul timpului mai multe vestigii arheologice datând din Hallstattul timpuriu, epoca geto-dacă, epoca romană și evul mediu timpuriu (cultura Dridu)[1].

În anul 1987 mai mulți elevi din localitate au descoperit paisprezece celturi de bronz. Dintre acestea o singură piesă a fost salvată de profesorul Sivu Teodor, în a cărui colecție se află în momentul de față[2].

Depozitul de celturi a fost descoperit în albia râului Vedea, în partea de sud-est a localității, în afara acesteia (fig. 1/a). Cele paisprezece topoare au fost probabil îngropate în apropierea Vedei care, cu timpul, prin schimbarea cursului a erodat și locul unde se găsea depozitul.

Celtul salvat se află într-o stare de conservare bună, dar cu tăișul ascuțit probabil de unul dintre descoperitori. Piesa are o înălțime de circa 10 cm, lățimea de 3,6 cm, iar lungimea tăișului este de 3,6 cm. Grosimea maximă, la nivelul părții superioare, este de 2,9 cm (fig. 1/b).

Cea mai apropiată descoperire de acest fel este cea de la Oinacu (jud. Giugiu)[3]. În această localitate, situată ca și Pietroșanii în apropierea Dunării, a fost descoperit prin anii 1930-1935 un depozit de celturi alcătuit din 15 piese. Pe unele din aceste piese apar aceleași semne sau sunt asemănătoare celui de pe celtul de la Pietroșani[4].

Topoarele de acest fel au fost datate în bronzul târziu, fiind cunoscute sub denumirile de „varianta răsăriteană” a celturilor de tip transilvan sau „de tip Drajna de Jos-Oinacu”.

O descoperire la fel de importantă este fragmentul de tipar de celt descoperit pe terasa stângă a râului Vedea (fig. 2/a), în dreptul orașului Alexandria[5].

---

* Muzeul Județean Teleorman, Alexandria.

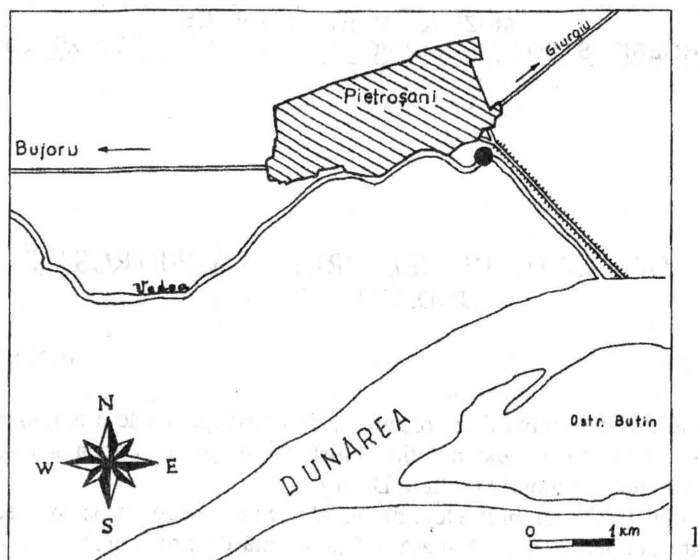
[1] E. Moscalu, C. Beda, în „Cercetări Arheologice”, 3, 1979, p. 375-383.

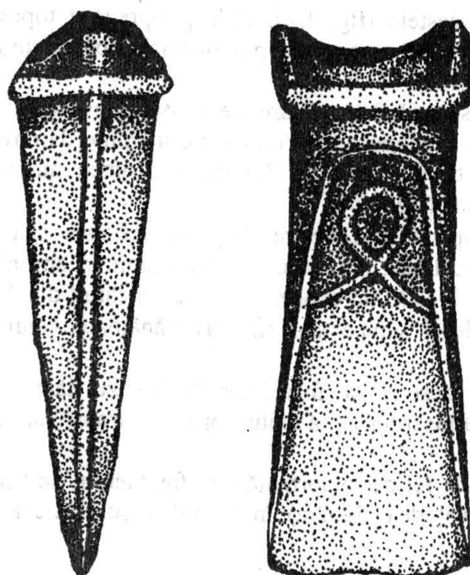
[2] Căruia îi mulțumim pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție spre desenare piesa și pentru informațiile privind condițiile de descoperire ale depozitului.

[3] Silvia Marinescu-Bîlcu, în „Dacia”, N.S., VII, 1963, p. 517-526.

[4] M. Petrescu-Dîmbovița, *Depoitele de bronzuri din România*, pl. 94.

[5] Acesta a fost descoperit de Pavel Mirea, căruia îi mulțumim pentru amabilitatea de a ne ceda piesa spre publicare.

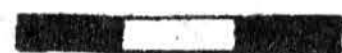
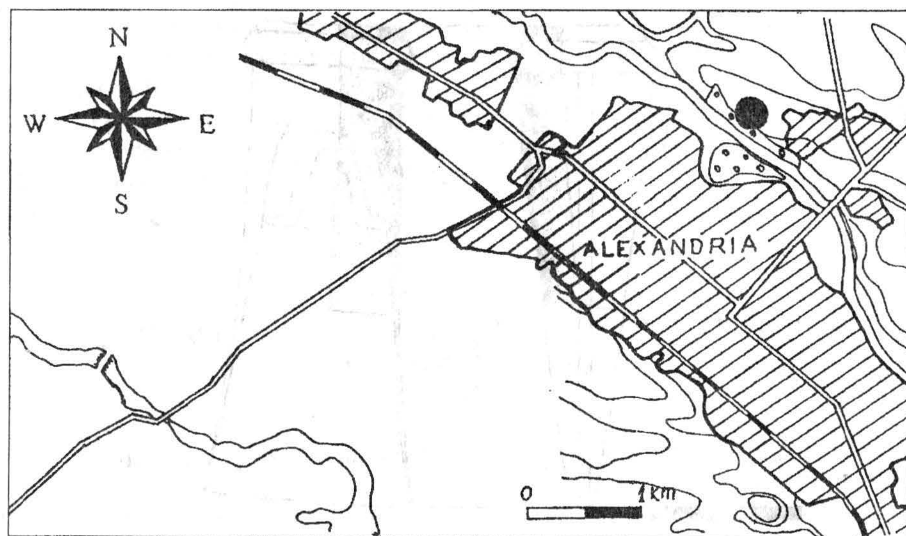
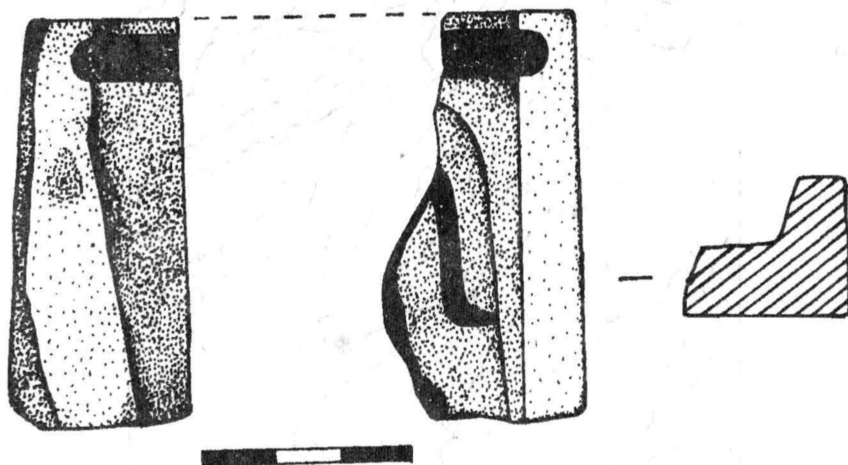

Fig. 1. 1 Pietroşani - locul descoperirii depozitului; 2 Singura piesă salvată din depozit.

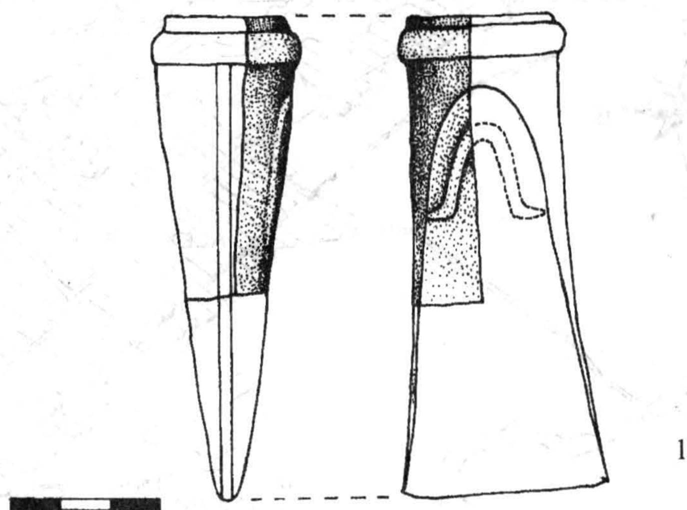

1

2

Fig. 2. 1 Alexandria - locul descoperirii tiparului;
2 Tiparul fragmentar descoperit la Alexandria.

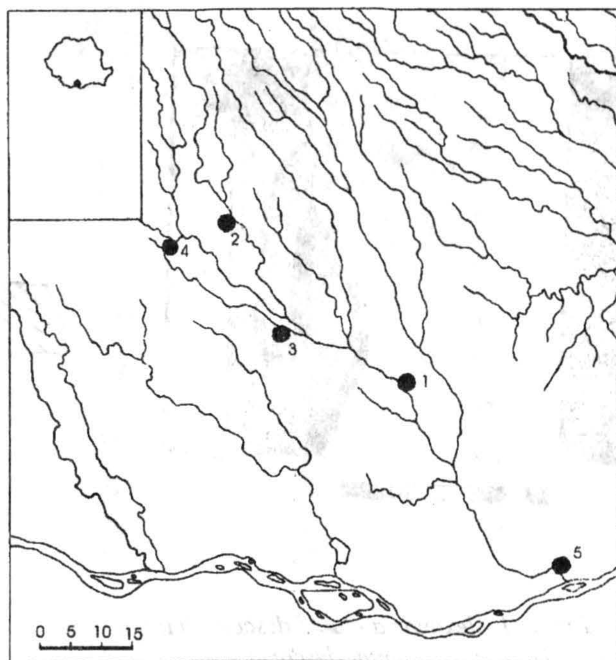

Fig. 3. 1 Tipul probabil al celturilor turnate în tiparul de la Alexandria; 2 Localităţi unde au fost descoperite celturi de bronz (1 Alexandria, 3 Peretu, 4 Stejaru, 5 Pietroşani) şi tiparul (2 Drăcşani).

Mai exact este vorba de o valvă fragmentară, din care s-a păstrat mai puţin de jumătate (fig. 2/b). Ceramica din care este confecţionat tiparul este una fină, cu suprafeţele neuniforme în ceea ce priveşte culoarea, având pete portocalii şi cenuşii.

Celturile turnate în tiparul descoperit la Alexandria sunt, cel mai probabil, de tip Drajna de Jos-Oinacu (fig. 3/a).

Pe teritoriul judeţului Teleorman, în afara celor de la Alexandria şi Pietroşani, au mai fost descoperite alte două celturi de bronz, unul la Peretu[6] şi altul la Stejaru[7], precum şi un tipar la Drăcşani (com. Drăcşenei) (fig. 3/b).

THE HOARD OF BRONZE CELT TYPE AXES FROM PIETROŞANI (TELEORMAN COUNTY)

Abstract

This paper presents an interesting discovery from Pietroşani, Teleorman County. In 1987 were found 14 bronze axes even in the riverbed of Vedea. Unfortunately was rescued only one axe.

Explanation of the figures:

Fig. 1. 1 The map of Pietroşani locality and the spot of discovery; 2 The bronze axe from Pietroşani.

Fig. 2. 1 The map of Alexandria and the spot of discovery; 2 The mould clay from Alexandria.

Fig. 3. 1 Alexandria - the likely aspect of the bronze axe; 2 The map of the spreading of the axes and mould day from Teleorman county.

[6] Piesa nu a putut fi studiată de noi datorită refuzului categoric al profesorului Vânătoru D. Marian. Celtul este ilustrat, alb-negru şi în condiţii precare, în lucrarea: Mariana Vânătoru, Marian Vânătoru, *Peretu, judeţul Teleorman*, Alexandria, 1997, foto anexa V.

[7] Celt pierdut o dată cu împrăştierea obiectelor aflate în muzeul sătesc din localitate. Informaţie Pavel Mirea, căruia îi mulţumim.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

MATERIALE ARHEOLOGICE DE LA INCEPUTUL CELEI DE-A DOUA EPOCI A FIERULUI DESCOPERITE LA IPOTEŞTI-„LA CONAC", JUDEŢUL OLT

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Localitatea Ipoteşti (judeţul Olt) este situată în extremitatea nord-vestică a Câmpiei Boianului, la 12 km sud de Slatina. La aproximativ 200 m vest de sat, în punctul „La Conac", pe terasa stângă a Oltului, chiar pe malul înalt şi abrupt al râului, a fost semnalată o importantă staţiune arheologică. Primele descoperiri în acest loc, făcute în urma unor cercetări de suprafaţă, îi sunt datorate lui Ion N. Moroşanu, iniţiatorul Muzeului de Istorie şi Etnografie din Slatina. Un sondaj arheologic având caracter de săpătură de salvare (necesitată de faptul că apa Oltului eroda permanent baza promontoriului, ducând la distrugerea sitului) a fost efectuat la Ipoteşti-„La Conac" de către Eugen Comşa, în 1959[1]. Anul următor (1960) are loc o nouă campanie de săpături arheologice, mai amplă, condusă de acelaşi arheolog, cu fondurile puse la dispoziţie de Muzeul Regional Piteşti, instituţie din partea căreia, la săpături, a participat muzeograful Marinel Popescu[2].

Obiectivul principal al acestor campanii de săpături arheologice l-au constituit însemnatele vestigii neolitice aparţinând mai multor culturi şi faze culturale: Boian-Giuleşti, aşa-numita „fază de tranziţie de la Boian la Gumelniţa" (cuprinzând, în fapt, faza Spanţov a culturii Boian şi subfaza A1 a culturii Gumelniţa)[3], Vădastra I şi Vădastra II[4]. Alt obiectiv arheologic documentat în acest sit a fost o aşezare a dacilor liberi din Muntenia, aparţinând culturii Militari-Chilia, aşezare care a existat în punctul „La Conac" timp de câteva decenii, de la mijlocul sec. III p.Chr. până la începutul celui următor[5]. Mai mult, Ipoteştii au devenit sit eponim pentru cultura Ipoteşti-Cândeşti atribuită populaţiei romanice locale din sec. VI-VII, urmele unei aşezări tipice acestei

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] E. Comşa, *Săpături arheologice la Ipoteşti*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 8, 1962, p. 213-219.

[2] Idem, *Rezultatele săpăturilor arheologice din aşezarea neolitică de la Ipoteşti, jud. Olt (1961)* (sic!), în „Materiale şi cercetări arheologice", 10, 1973, p. 33-37; D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1960*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 12, 1961, 1, p. 136, nr. 24.

[3] St. Pandrea, *Câteva observaţii referitoare la periodizarea culturii Boian*, în „Istros", 10, 2000, p. 35-70, passim.

[4] E. Comşa, *Săpături arheologice la Ipoteşti*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 8, 1962, p. 213-219; idem, *Istoria comunităţilor culturii Boian*, Biblioteca de Arheologie 23, Bucureşti, 1974, p. 35, 41 şi urm.

[5] G. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Biblioteca de Arheologie 43, Bucureşti, 1984, p. 93 şi pl. XLVI/6-7; M. Negru, *Consideraţii privind cultura Militari-Chilia în vestul Munteniei*, în „Argesis", 11, 2002, p. 105, 112.

culturi arheologice fiind descoperite în acelaşi punct „La Conac"[6].

Printre aceste bogate şi variate vestigii arheologice, în campania din 1960 au fost descoperite şi „urme de cultură de la sfârşitul celei de-a doua epoci a fierului şi din prima epocă a fierului". În raportul de săpătură publicat se menţionează doar că respectivele materiale „se aseamănă cu cele descoperite în cuprinsul necropolei de la Ferigile", fiind datate, în consecinţă, în sec. V a.Chr.[7]. Fără a se bucura de atenţia specialiştilor, materialele din epoca fierului descoperite la Ipoteşti au rămas aproape o jumătate de secol inedite. Cel puţin o parte dintre ele, şi anume trei recipiente ceramice lucrate de mână, sunt păstrate în depozitul arheologic al Muzeului Judeţean Argeş, finanţatorul săpăturilor. Marcajul în tuş negru prezent pe fiecare dintre vase (precizându-se inclusiv coordonatele tehnice topo-stratigrafice), precum şi însemnările menţionate în registrul-inventar al muzeului îndepărtează orice urmă de îndoială relativ la descoperirea lor la Ipoteşti-„La Conac", în săpăturile arheologice efectuate în 1960. Nu cunoaştem altă locaţie pentru un alt eventual lot de materiale arheologice din epoca fierului descoperite la Ipoteşti.

În rândurile ce urmează prezentăm detaliat cele trei piese ceramice provenind de la Ipoteşti-„La Conac", aflate în patrimoniul Muzeului Judeţean Argeş, propunându-ne, prin aceasta, să introducem în circuitul ştiinţific un nou obiectiv de la începutul celei de-a doua epoci a fierului din vestul Munteniei.

Ceaşcă cu toartă supraînălţată (fig. 1/1). Dimensiuni: înălţime 6,5 cm, diametrul gurii 12 cm, diametrul bazei 7,5 cm. Culoarea este brun-roşcată, pasta are destul de mult nisip în compoziţie, iar suprafaţa exterioară prezintă urme de ardere secundară. Toarta este ruptă din vechime, dar extremităţile sale vizibile la locurile de prindere de buza şi de baza ceştii, permit reconstituirea ei în forma supraînălţată. A fost descoperită în secţiunea V, caroul 20, la adâncimea de -0,39 m. Ceaşca aparţine variantei XIX/c Moscalu, cu o largă răspândire în perioada sec. VI-III a.Chr.[8]. O formă apropiată piesei prezentate aici se regăseşte printre materialele descoperite la Mărgăriteşti[9] şi, mai departe spre vest, în necropola de la Teleşti-Drăgoieşti[10].

Castron (fig. 1/2). Dimensiuni: înălţime 16 cm, diametrul gurii 15 cm, diametrul bazei 8,5 cm. Este realizat dintr-un lut bine frământat, fără impurităţi, în urma arderii căpătând o culoare brun-deschisă. Urme de ardere secundară sunt vizibile la interior. A fost descoperit în secţiunea I, caseta VI est, la -0,8 m adâncime. Vasul are formă de clopot, buza este tăiată oblic spre interior. Sub buză este decorat cu un motiv incizat în zig-zag, situat în spaţiul dintre cele patru butoane-apucători diametral opuse. Castronul poate fi inclus în tipul IV Moscalu, tip ceramic a cărui datare se întinde pe durata a trei secole, din sec. VI până în sec. III a.Chr.[11].

---

[6] P. Roman, Suzana Ferche, *Cercetările de la Ipoteşti (jud. Olt). Observaţii asupra culturii materiale autohtone din secolul al VI-lea e. n. în Muntenia*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 29, 1978, 1, p. 73-92; Suzana Dolinescu-Ferche, *La culture „Ipoteşti-Cândeşti" (VIe – VIIe siècles). La situation en Valachie*, în „Dacia, N. S.", 28, 1984, p. 117-148.

[7] E. Comşa, *Rezultatele săpăturilor arheologice din aşezarea neolitică de la Ipoteşti, jud. Olt (1961)* (sic!), în „Materiale şi cercetări arheologice", 10, 1973, p. 34.

[8] E. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, Bucureşti, 1983, p. 86 şi pl. LX/5-15.

[9] C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprâncenata*, Biblioteca de Arheologie 47, Bucureşti, 1986, p. 105 şi pl. LXV/3.

[10] Gh. Calotoiu, *Prima epocă a fierului în nordul Olteniei*, Târgu-Jiu, 2002, p. 140 şi fig. 47.

[11] E. Moscalu, *op. cit*, p. 51-52 şi pl. 23.

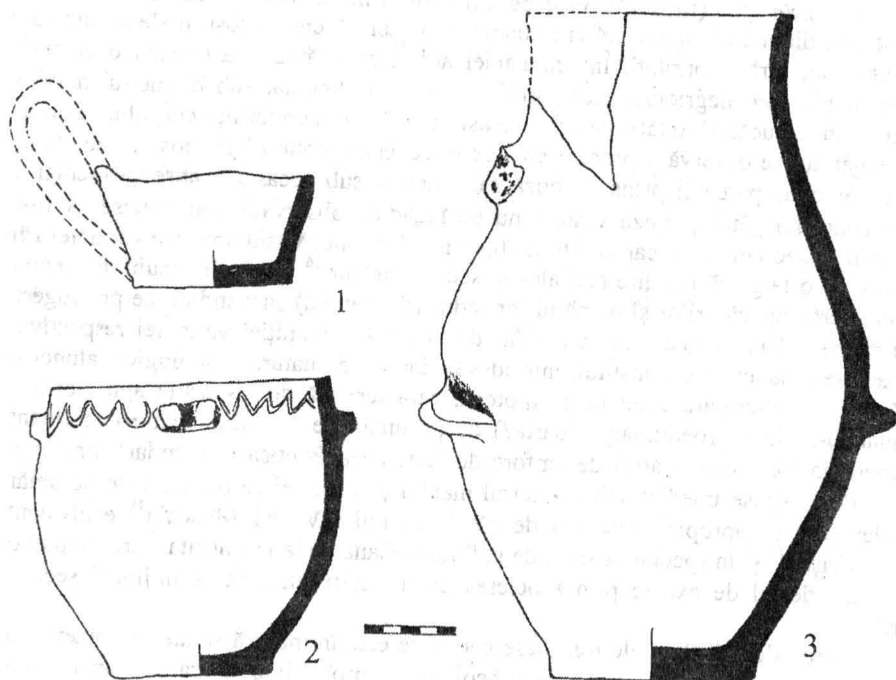

Fig. 1. Ipoteşti-„La Conac". Ceramică lucrată de mână. 1 ceaşcă; 2 castron; 3 vas pântecos.

Dintre analogii, remarcăm pe acelea foarte apropiate, datând din sec. IV a.Chr., de la Murighiol,[12] şi de la Grădiştea Borcii[13]. De remarcat, însă, că vasele acestui tip ceramic nu prezintă vreun ornament incizat, precum cel de la Ipoteşti – în mod obişnuit, aceste castroane sunt decorate sub margine cu un brâu alveolar întrerupt de cele patru butoane apucători dispuse diametral opus. Drept analogie nu putem cita decât un fragment ceramic descoperit în situl de la Govora Sat-„Poieni"[14], ce are incizat sub buză acelaşi tip de ornament. Decorarea prin tehnica incizării este rar atestată în faza mai veche a ceramicii geto-dace, apărând frecvent abia în etapa următoare, cea a

---

[12] E. Bujor, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 6, 1955, 3-4, p. 577 şi pl. II/1.

[13] V. Culică, *Morminte de incineraţie din necropola geto-dacică de la Grădiştea (jud. Ialomiţa)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 19, 1968, 1, p. 137 şi fig. 1/4.

[14] Gh. I. Petre-Govora, *Descoperiri arheologice din epoca fierului în judeţul Vâlcea*, în „Materiale şi cercetări arheologice", 9, 1970, p. 478-479 şi fig. 7/4; idem, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Râmnicu-Vâlcea 1995, p. 62 şi fig. 7/4.

culturii geto-dace clasice[15].

Vas pântecos (fig. 1/3). Este de dimensiuni mari: înălţime 36 cm, diametrul gurii 14 cm, diametrul maxim 24 cm, diametrul bazei 11 cm. A fost modelat dintr-un lut relativ fin, fără impurităţi. În urma unei arderi reducătoare, a căpătat o culoare cenuşie închis spre negricios. Exteriorul este lustruit. Imediat sub diametrul maxim prezintă două apucători aplatizate dispuse asimetric pe circumferinţa corpului vasului. În zona gâtului se observă o proeminenţă ce marcheaza ruptura unei posibile toarte al cărei capăt opus putea fi prins de buză sau imediat sub aceasta – absenţa tocmai a acestei zone din gâtul şi buza vasului nu ne îngăduie observaţii mai precise. A fost descoperit în secţiunea VI, caroul 16, la -0,45 m adâncime. Vasul aparţine variantei I/b Moscalu, cu o largă răspândire mai ales în sec. 6-4 a.Chr.[16]. În cazul vasului prezentat aici, atrofierea apucătorilor şi numărul lor redus (doar două) sunt indicii ce pot sugera faptul ca ne aflăm în faţa unui exemplar de la finalul evoluţiei variantei respective. Dacă aceste amănunte ar constitui, într-adevăr, indicii de natură cronologică, atunci o formă imediat ulterioară celei de la Ipoteşti, caracterizată de dispariţia apucătorilor, menţinându-se însă proeminenţa (toarta?) de pe umăr, se întâlneşte într-un mormânt descoperit la Tuluceşti, alături de amfore de Heracleea Pontica[17]. Totodată, prezenţa apucătorilor dispuse imediat sub diametrul maxim şi a toartei ce porneşte de pe umăr sunt elemente ce apropie acest vas de cănile tipului XVII/b1 Moscalu[18] echivalent tipului I Crişan[19] şi în special de cana de la Potelu. Cana de la Frumuşiţa[20] are avantajul unei datări destul de exacte prin asocierea cu un kylix attic de la mijlocul sec. V a.Chr.[21].

Lotul alcătuit din cele trei piese ceramice este în măsură să ateste prezenţa la Ipoteşti-„La Conac" a unui obiectiv arheologic – probabil o aşezare – aparţinând culturii getice timpurii. În lipsa unor artefacte cu relevanţă cronologică sporită, orice tentativă de datare mai rafinată a sitului getic de la Ipoteşti-„La Conac" este sortită eşecului. Oricum, formele ceramice prezentate mai sus ne conduc către începuturile celei de-a doua epoci a fierului, permiţându-ne, cel mult, doar o datare aproximativă spre secolul V a.Chr.

Astfel, peisajul arheologic al zonei în perioada secolelor V-IV a.Chr. se îmbogăţeşte cu încă un sit, Ipoteştii alăturându-se unor importante staţiuni arheologice contemporane şi învecinate (aflate pe o rază de mai puţin de 25 km), situate atât pe malul stâng al Oltului, precum aşezarea de la Bălăneşti[22], cât şi pe celălalt mal, de exemplu cetăţile de la Mărgăriteşti[23] şi Morunglav[24].

---

[15] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Biblioteca Muzeelor, Bucureşti, 1969, p. 143 şi pl. XLIV/7.
[16] E. Moscalu, *op. cit.*, p. 22-26.
[17] I. T. Dragomir, *Trei morminte geto-dacice descoperite la Tuluceşti (jud. Galaţi)*, în „Revista Muzeelor", 6, 1969, 2, p. 164-166.
[18] E. Moscalu, *op. cit.*, p. 83 şi pl. LXI/1-2, 7)
[19] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 86-88 şi fig. 30).
[20] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Descoperirea arheologică de la Frumuşiţa*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Academia R. P. R., Filiala Iaşi, 4, 1953, 1-4, p. 502-503 şi fig. 3/2.
[21] P. Alexandrescu, *Pour une chronologie des VIe-IVe siècles*, în „Thraco-Dacica", [1], 1976, p. 120.
[22] Eugenia Popescu, *O nouă descoperire de „tip Alexandria" în aşezarea de la Bălăneşti*, în „Studii şi Comunicări Piteşti" 1, 1968, p. 57-66
[23] Preda, *op. cit.*, p. 100-109.

ARCHAEOLOGICAL FINDS FROM THE BEGINNING OF THE SECOND IRON AGE AT IPOTEŞTI-„LA CONAC", OLT COUNTY

Abstract

In this paper are published, for the first time after their discovery almost half century ago, three ceramic vessels found in 1960 in the site at Ipoteşti-„La Conac", Olt county, just on the left bank of the Olt River: a cup, a bowl and a big pot. All of them are hand made, in high quality clay. The big pot is well polished on the external surface. The vessels are dated in the 5th century BC and bring new data in the archaeological landscape of the beginning of the second Iron Age in western part of Wallachia.

Explanation of the plate:

Fig. 1. Ipoteşti-„La Conac". Hand made pottery. 1 cup; 2 bowl; 3 big pot.

---

14 *Ibidem*, p. 114.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII, 2004**

GEŢII DE PE VALEA RÂMNICULUI. AŞEZAREA DE LA ORATIA, COMUNA PODGORIA, JUDEŢUL BUZĂU

SEBASTIAN MATEI*

Articolul de faţă prezintă o parte din rezultatele cercetărilor de suprafaţă efectuate în anul 2003 şi în primăvara anului 2004, pe cursul superior al văii Râmnicului. Această zonă este extrem de puţin cunoscută din punct de vedere arheologic, motiv pentru care ea a intrat în atenţia noastră concretizându-se într-un proiect de cercetare[1] ce are drept scop identificarea de noi situri şi verificarea celor câteva deja semnalate[2].

Cursul superior al văii Râmnicului este încadrat de terase joase şi înalte din care se desprind o serie de promontorii. Pe partea stângă, terasa înaltă se prezintă relativ unitar din punct de vedere geografic, fiind foarte abruptă şi în anumite locuri individualizându-se câteva promontorii (Pl. II/1). Pe unul dintre aceste promontorii, numit de localnici *„Cetăţuia"*, a fost descoperită o nouă aşezare getică. Situl se află la circa 7 kilometri nord - nord-vest de municipiul Râmnicu Sărat, în capătul de nord-vest al satului Oratia, comuna Podgoria, în apropierea drumului ce duce spre satul Pleşeşti şi la nord-est de satul Tăbăcari, plasat pe terasa joasă a Râmnicului.

Promontoriul, cu o înălţime absolută de 340 m, are o formă rectangulară, cu dimensiunile de 200 x 140 m, rezultând o suprafaţă de locuire de aproximativ 1,5 hectare (Pl. I/2). Acesta este înconjurat aproape din toate părţile de laturi abrupte, inaccesibile, fiind flancat spre nord-vest de torentul numit de localnici „Valea Tăbăcari" şi spre e şi nord-est de torentul „Valea Bisericii" (Pl. II/2; V/1). În partea de nord, acesta este legat de platoul din apropiere printr-un col lat de circa 4-5 metri cu pante mai domoale reprezentând singura zonă de acces pe *Cetăţuie* (Pl. IV/1-2; V/2). Cea mai dominantă latură se află spre sud-est, oferind o excelentă vizibilitate asupra văii Râmnicului, diferenţa de nivel fiind de peste 120 m (Pl. III/1-2).

---

* Muzeul Judeţean Buzău.

[1] În cadrul acestui proiect au fost efectuate mai multe periegheze la care au participat Dorin Sârbu şi Sebastian Matei de la Muzeul Judeţean Buzău, Tiberiu Vasilescu de la Universitatea „Dimitrie Cantemir", Bucureşti şi Sorin Oanţă – Marghitu de la Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti. Rezultatele preliminare ale acestei cercetări de suprafaţă urmează a fi publicate pe site-ul www. archaeology. ro.

[2] Singurele semnalări de situri arheologice se află aproximativ localizate pe o hartă din expoziţia Muzeului Râmnicu Sărat, din unele puncte provenind şi o serie de materiale arheologice. Într-unul dintre acestea, respectiv punctul „Cetăţuia", situat în marginea de sud a satului Poşta, comuna Topliceni, a fost efectuat un sondaj la mijlocul anilor '90, rezultatele rămânând inedite.

Ţinând cont de poziţia dominantă şi bine apărată natural, locuitorii acestei aşezări nu au executat lucrări ample de fortificare vizibile la suprafaţa solului însă nu ar trebui să excludem existenţa unei palisade care ar fi înconjurat platoul sau poate chiar a unor lucrări de adâncire a torenţilor din jurul *Cetăţuii*. Evident că până la efectuarea unor cercetări sistematice, orice încercări de a ne pronunţa cu privire la fortificarea acestui sit rămân doar presupuneri. Extinderea locuirii şi în afara *Cetăţuii*, pe platoul din jur, este până în momentul de faţă puţin probabilă, deşi au fost descoperite câteva cioburi şi un fragment de mărgică de sticlă albastră cu „ochi", de epocă La Tène, toate într-o zonă în care s-au cules din abundenţă fragmente ceramice aparţinând epocii bronzului. Chiar dacă admitem o locuire şi în afara *Cetăţuii* ea trebuie să fi fost sporadică, nelăsând prea multe urme.

În momentul efectuării cercetării de suprafaţă, platoul *Cetăţuii* era cultivat cu porumb şi lucernă fiind puternic afectat de lucrările agricole. De la suprafaţa solului au fost culese foarte multe fragmente ceramice, bucăţi de lipitură arsă provenind de la pereţii unor locuinţe, oase de animale precum şi zgură rezultată în urma reducerii minereurilor. Cele mai numeroase fragmente ceramice aparţin epocii La Tène, însă s-au găsit şi multe cioburi aparţinând epocii bronzului şi câteva epocii neolitice, ceea ce ne pune în evidenţă gradul de afectare a nivelelor de locuire din această staţiune.

Ceramica getică, foarte fragmentată, se împarte în două categorii: ceramică lucrată la mână şi ceramică lucrată la roată.

Ceramica lucrată la mână. Reprezintă cea mai numeroasă specie ceramică descoperită. Din lotul cules de la suprafaţa solului cele mai frecvente sunt fragmentele de borcane (Pl. VI; VIIA/8-10; VIIB/1-3; 6). Ele au fundul drept, pereţii sunt aproape verticali sau uşor rotunjiţi spre exterior, gura este invazată sau dreaptă şi mai rar invazată, în timp ce buza este rotunjită sau dreaptă. Acest tip ceramic este modelat dintr-o pastă semigrosieră, mai rar grosieră, relativ omogenă, ce conţine din abundenţă cioburi pisate, pietricele şi nisip. Pereţii au un aspect poros, mulţi prezentând urme de arderi secundare. Aceste vase au fost arse probabil în aer liber sau poate în gropi, lucru demonstrat de nuanţele de cărămiziu şi cenuşiu pe care le-au căpătat precum şi de aspectul lor mai friabil. Decorul constă din brâuri alveolate dispuse orizontal, imediat sub buză sau verticale şi orizontale plasate pe corp, ele plecând de la baza, fie a unor butoni cilindrici sau ovali cu o alveolă în mijloc, fie a unor apucători în formă de potcoavă, orientate în sus.

Destul de numeroase sunt fragmentele provenind din gura unor castroane sau străchini ce au o formă tronconică cu buza dreaptă (Pl. VIIA/1-3, 4, 6). Ele au fost modelate dintr-o pastă semigrosieră, ce conţine cioburi pisate mărunt şi pietricele, majoritatea având suprafaţa acoperită cu o angobă fină, de culoare cărămizie. Arderea lor, relativ bună, s-a făcut într-un mediu oxidant. Prezenţa unor castroane de mari dimensiuni, care imitau vasele greceşti de tip lekane, a fost pusă în evidenţă de descoperirea unei toarte masive, arcuite, ce era dispusă orizontal pe corpul vasului (Pl. VIIB/7; VIII/6). Existenţa unor vase mai mari, cu dimensiuni de peste 40-50 cm înălţime, folosite la depozitarea proviziilor, poate fi pusă în legătură cu descoperirea unor fragmente de pereţi sau de fund, cu grosimi mai mari, modelaţi dintr-o pastă grosieră, având o ardere incompletă, de slabă calitate. De asemenea merită consemnată şi descoperirea unui picior, gol în interior, provenind de la un pahar, confecţionat dintr-o pastă grosieră, arsă oxidant (Pl. VIIB/5; VIII/5).

Ceramica lucrată la roată. Fragmentele ceramice aparținând acestei categorii sunt destul de puține și provin îndeosebi de la castroane sau căni (Pl. VIIA/5, 7; VIIB/4; VIII/4). Aceste sunt modelate dintr-o pastă fină, omogenă, de culoare cenușie, arse în cuptoare cu reverberație într-un mediu reducător.

În afara ceramicii locale, se remarcă și prezența a numeroase fragmente provenind de la amfore de import de culoare cărămizie. Gradul mare de fragmentare și lipsa ștampilelor nu ne-a oferit posibilitatea de a cunoaște mai multe amănunte privind centrele de producție sau datarea acestora, astfel că ele se pot doar intui[3] (Pl. VIII/1-3).

Cronologia. Încercarea de a stabili o cronologie cât mai fină a locuiri getice de la Oratia, se lovește în primul rând de lipsa unor săpături arheologice, însă având în vedere materialul ceramic descoperit la suprafață solului putem face câteva aprecieri. Astfel, cele mai bune analogii pentru formele și decorul vaselor, în special cele lucrate la mână, descoperite la Oratia, se găsesc în așezările și necropolele getice datate în secolele IV-III î. Hr., concentrate mai ales pe cursul inferior al Dunării și zona centrală a podișului Moldovei[4]. De asemenea, un alt argument care ar pleda pentru o datare în aceiași perioadă îl reprezintă lipsa unor categorii de vase specifice perioadei clasice a culturii geto-dacice și anume ceașca-opaiț, fructiera, bolul cu decor în relief ș. a.

În concluzie, pe baza datelor existente, putem aprecia că locuirea getică de la Oratia se încadrează cronologic în secolele IV-III î. Hr.

Comparativ cu regiunile mai sus menționate, în zona de curbură a Carpaților densitatea și intensitatea locuirii în așezările getice din această perioadă este mult mai mică, în unele cazuri ea fiind chiar sporadică. Deși numărul siturilor în care au fost descoperite materiale datate în secolele IV-III depășește cifra de 30[5], în puține dintre ele au avut loc și cercetări sistematice dintre care menționăm: Cândești, Mănăstioara-Fitionești[6], Odobești, Căiata-Sihlea și Coroteni[7] în județul Vrancea precum și Petrișoru[8], Târcov[9], Cârlomănești[10], Sărata-Monteoru[11] și Pietroasa Mică-Gruiu Dării[12]

---

[3] La o examinare primară a pastei, ingredientelor pe care aceasta le conține și a culorii putem presupune că cel puțin o parte din fragmentele de amfore provin de la recipiente fabricate în Sinope și Heraklea Pontică.

[4] Pentru așezările de pe cursul inferior al Dunării există o bibliografie foarte vastă dintre care amintim câteva contribuții: Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966; Gavrilă Simion, *Les Gètes de la Dobrudja septentrionale du VI-e au I-er siècle av. n. è*, în „Thraco–Dacica", I, 1976, p. 143-163; Mioara Turcu, *Geto – dacii din Câmpia Munteniei*, București, 1979; A. D. Alexandrescu, *La nècropole gète de Zimnicea*, în „Dacia", N.S., XXIV, 1980, p. 19-126; Valeriu Sârbu, George Trohani, *Observații asupra habitatului getic dintre Dunăre și brațul Borcea*, în vol. *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Cluj Napoca, 2001, p. 17-41, ș. a.; pentru așezările din podișul Moldovei, vezi: Aurel Zanoci, *Fortificațiile geto- dacice din spațiul extracarpatic în secolele VI – III a. Chr.*, București, 1998; Silvia Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în secolele V – II î. Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, București, 1999; Tudor Arnăut, *Vestigii ale sec. VII – III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Chișinău, 2003.

[5] V. Bobi, *Civilizația geto- dacilor de la Curbura Carpaților (sec. VI î. Hr. – II d. Hr.)*, București, 1999, p.49-68.

[6] A. Florescu, M. Florescu, *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, în „Studia Antiqua et Archaeologica", 1, 1983, p. 72-93.

[7] V. Bobi, *op. cit.*, p. 71-73.

[8] G. Trohani, *Săpăturile arheologice de la Petrișoru-„Ulmii lui Târlea"*, *com. Racovițeni, jud. Buzău*, în „Cercetări arheologice", IV, 1981, p. 45-53.

[9] G. Trohani, R. Andreescu, *Cercetările arheologice din punctul "Piatra cu lilieci" din satul Târcov, comuna Pârscov, jud. Buzău*, în „Cercetări arheologice", 9, 1992, p. 46-51.

în județul Buzău (Pl. I/1). Ca și în cazul Oratiei, majoritatea așezărilor sunt plasate în zone dominante, fortificate natural, situate la contactul dintre dealurile subcarpatice și câmpie, puține dintre ele având elemente de fortificare artificiale cum ar fi valul, șanțul și palisada. De asemenea numărul mare de fragmente ceramice, mai ales de amfore, descoperite pe întreaga suprafață a sitului de la Oratia, ne îndreptățește să afirmăm că locuirea de aici a fost destul de intensă, reprezentând una dintre așezările importante din acea vreme.

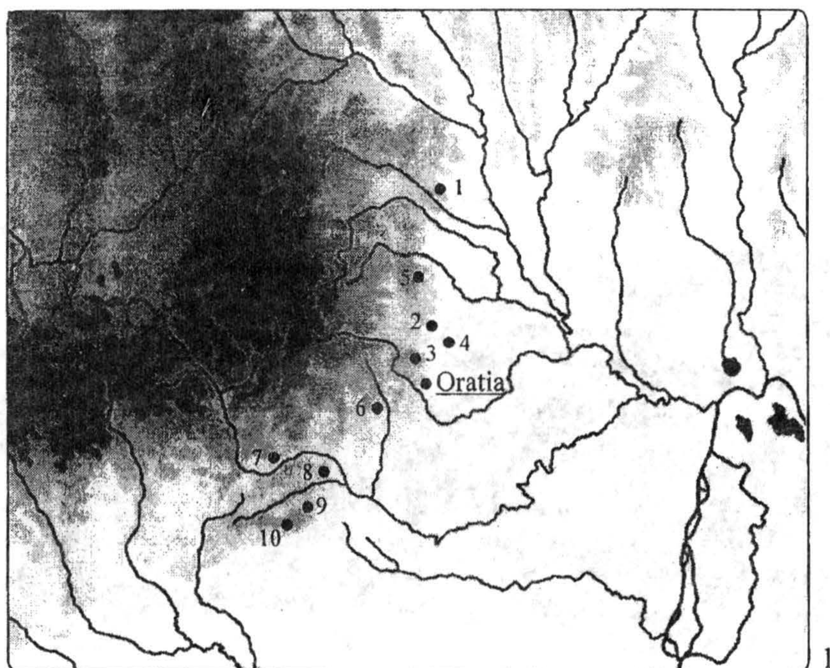
În acest context, deși nu a fost efectuat un sondaj stratigrafic, lucru avut de noi în vedere pe viitor, considerăm că punerea în circuitul științific a descoperirilor de la Oratia este binevenită, venind să completeze peisajul manifestărilor culturale din secolele IV-III î. Hr.

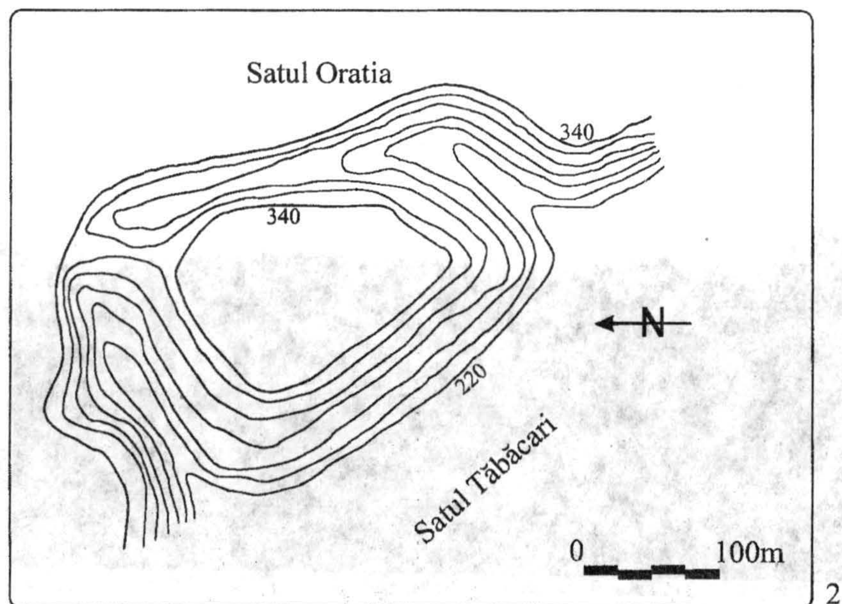
THE GETAE ON THE RÂMNICULUI VALLEY
THE SETTLEMENT FROM ORATIA,
COMMUNE OF PODGORIA, BUZĂU COUNTY

Abstract

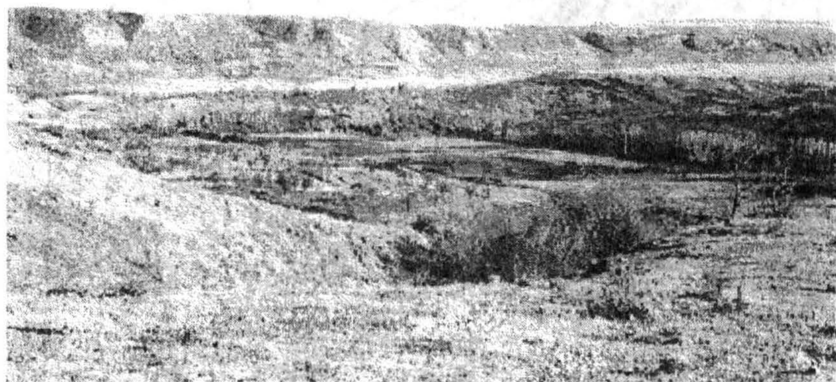
The article presents a part of the results of the field researches effectuates in 2003 and in the spring of 2004 on the upper flow of Râmnicului Valley; this zone is very little known from archaeological point of view. The upper flow of Râmnicului Valley is borded by high and low terraces from which some promontories detach. A Getic settlement was discovered on one of these promontories, which is called „Cetățuia". Its surface is 1,5 ha and is surrounded by abrupt slopes too. The dating of this settlement was established for the 4th–3rd centuries BC.

[10] M. Babeş, *Problèmes de la chronologie de la culture gèto-dace à la lumière des fouilles de Cârlomănești*, în „Dacia", N.S., XIX, 1975, p. 125-139.
[11] I. Nestor, E. Zaharia, *Șantierul arheologic Sărata Monteoru (1954)*, în „SCIV", 3-4, 1955, p. 506-507.
[12] V. Dupoi, V. Sîrbu, *Incinta dacică de la Pietroasele - Gruiu Dării, județul Buzău (I)*, Buzău, 2001.

Pl. I – 1. Harta cu principalele situri din secolele IV-III î. Hr. din zona de curbură a Carpaților: 1. Mănăstioara-Fitionești; 2. Cândești; 3. Coroteni; 4. Căiata-Sihlea; 5. Odobești; 6. Petrișoru; 7. Târcov; 8. Cârlomănești; 9. Sărata-Monteoru; 10. Pietroasele-Gruiu Dării; 2. Schiță topografică a așezării getice de la Oratia.

1

2

Pl. II – Așezarea getică de la Oratia: 1. Vedere generală de pe malul drept al Râmnicului; 2. Cetățuia văzută dinspre nord.

Pl. III – Așezarea getică de la Oratia: 1. Vedere generală de pe Cetățuie spre valea Râmnicului; 2. Cetățuia văzută dinspre vest, din satul Tăbăcari.

Pl. IV – Aşezarea getică de la Oratia: 1. Colul de acces pe Cetăţuie, aflat spre nord, care face legătura cu platoul învecinat.

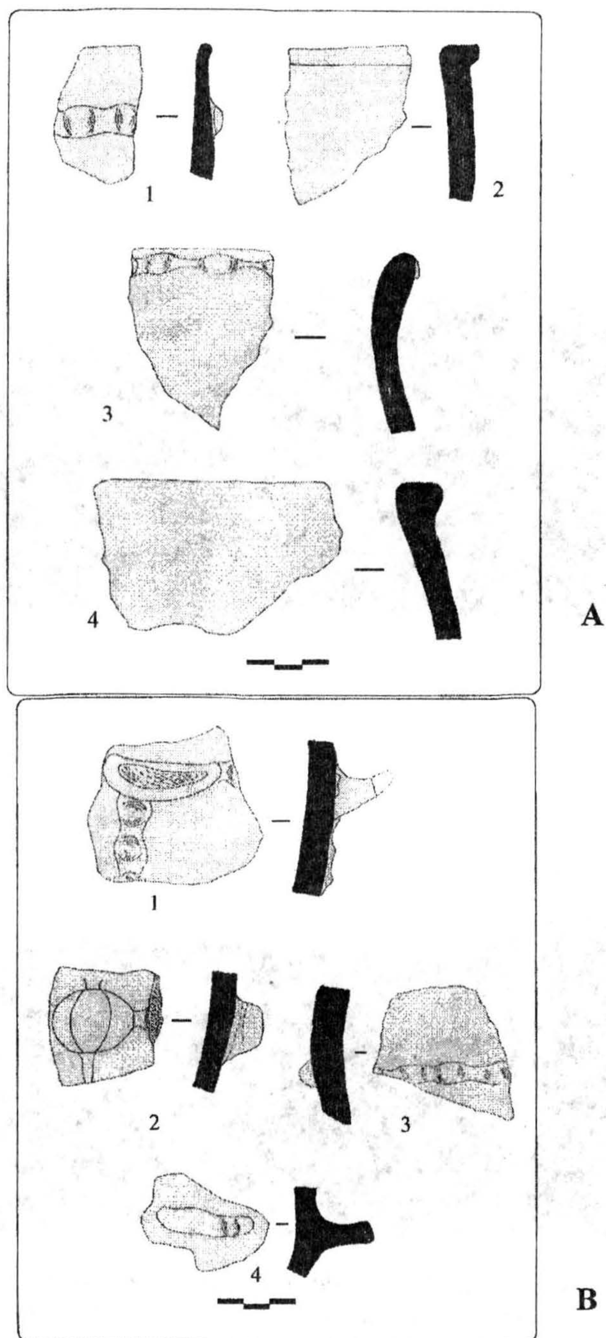

1

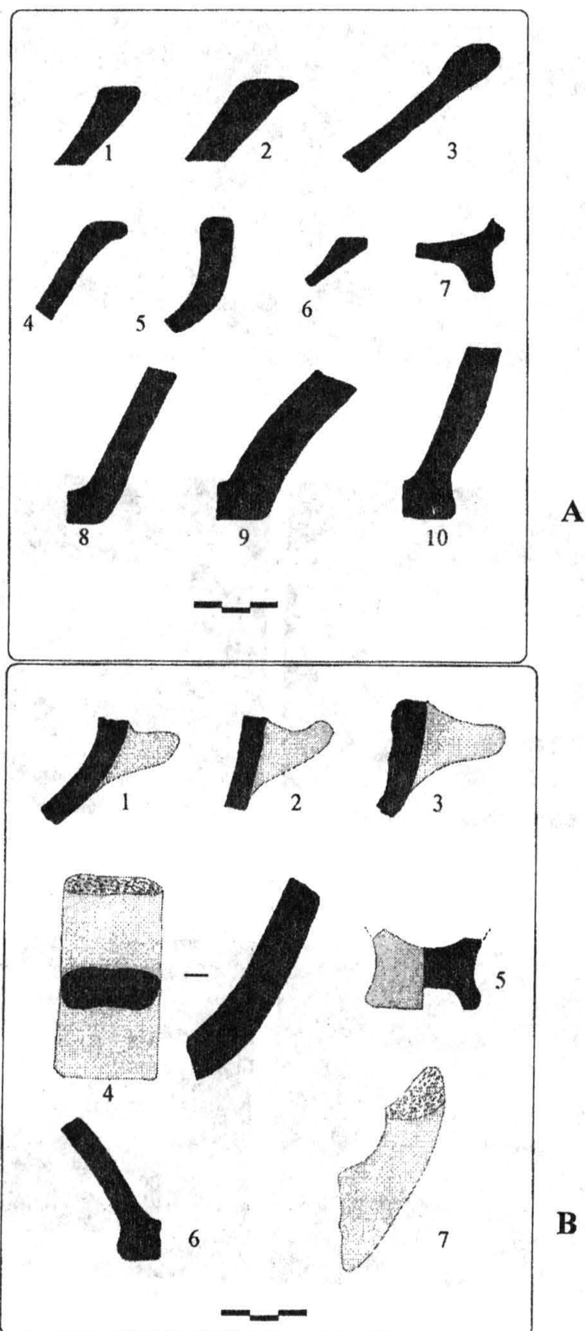

2

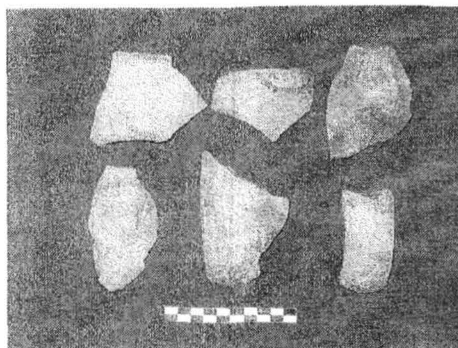
Pl. V – Aşezarea getică de la Oratia: 1. Cetăţuia văzută de pe platoul învecinat aflat la NV; 2. Cetăţuia şi colul de acces – vedere dinspre nord.

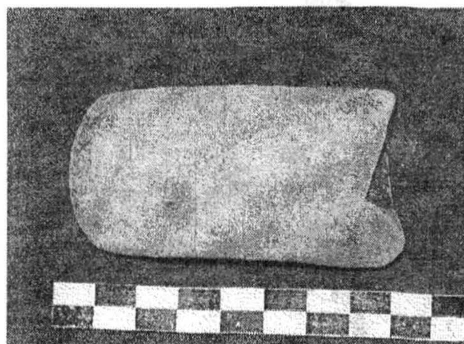
Pl. VI A-B – Fragmente ceramice lucrate la mână.

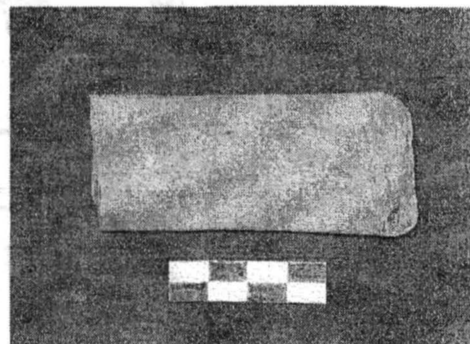

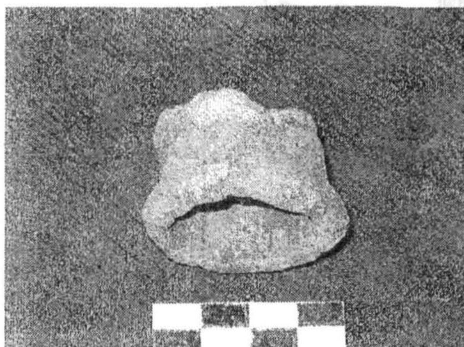
Pl. VII – A Fragmente ceramice lucrate la mână (1-4; 6; 8-10) şi la roată (5; 7); B Fragmente ceramice lucrate la mână (1-3; 5-7) şi la roată (4).

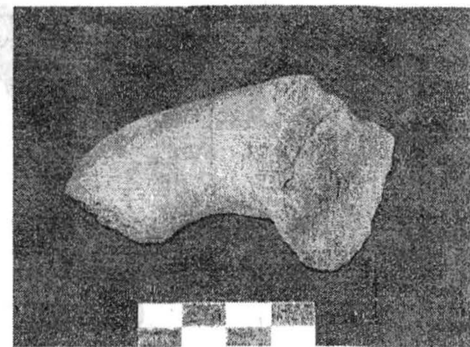

1

2

3

4

5

6

Pl. VIII – Fragmente ceramice lucrate la mână (5-6) şi la roată (1-4).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

TEZAURUL DE DENARI ROMANI REPUBLICANI DE LA PLOPI (COM. DRĂCŞENEI, JUD. TELEORMAN)

ION PĂTRAŞCU*
STAN STOICA**

În anul 1990 a fost descoperit în satul Plopi (com. Drăcşenei, jud. Teleorman) un tezaur monetar format din circa 200 de denari romani republicani[1]. La cele 16 monede[2] deja cunoscute se adaugă alte trei aflate într-o colecţie particulară:

([Papirius] Carbo)

1. Denar

Av. Capul Romei, cu coif, spre dr., şi buclă pe umărul st.; în spate X., C. p.

Rv. Jupiter, în quadrigă spre dr., ţine hăţurile şi sceptru în mâna st. şi aruncă fulgerul cu dr.; dedesubt CARB; în exergă, ROMA.

↓; 3,7 g; diam. 21X19 mm.

Crawford, 279/1. Roma, 121 a. Chr.

(Marcus Sergius Silus)

2. Denar.

Av. Capul Romei, cu coif, spre dr.; în faţă, EX. S. C; în spate ROMA şi * C. p.

Rv. Călăreţ, spre st., ţine spadă şi un cap retezat în mâna st.; în faţă Q; dedesubt, M. SERGI; în exergă SILVS. C. p.

↓; 3,8 g; diam. 17 mm.

Crawford, 286/1. Roma, 116 sau 115 a. Chr.

(Publius Satrienus)

3. Denar.

Av. Capul Romei, cu coif, spre dr.; în spate XXVIII; C. p.

Rv. Lupoaica, spre st.; deasupra ROMA; dedesubt, P. SATRIE NVS

↑; 4,1 g; diam. 18X17 mm.

Crawford, Roma, 388, 77 a. Chr.

---

* Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.
** Bucureşti.

[1] Pentru condiţiile de descoperire şi alte detalii: E. Petac, S. Stoica, *Un fragment din tezaurul de denari romani republicani descoperit în satul Plopi, com. Drăcşenei, jud. Teleorman*, în: *Simpozion de numismatică, Chişinău, 24-26 septembrie 2002*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 47-52.

[2] 9 monede şi estampaje după alte 7, în colecţia Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române.

Ca şi în cazul lotului din colecţia Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, cea mai recentă monedă se datează în al treilea deceniu al sec. I a. Chr[3].

Tezaurul de denari romani republicani de la Plopi nu este o descoperire izolată. În sud-vestul Munteniei au mai fost descoperite alte 21 de tezaure monetare care conţin denari romani republicani.

Denarii romani republicani în sud-vestul Munteniei

În sud-vestul Munteniei numărul denarilor romani republicani descoperiţi în tezaure reprezintă majoritatea covârşitoare: 1891 (97,65 %), din circa 1948 de denari descoperiţi până în prezent, iar din totalul de 45 de puncte cu astfel de monede, 22 sunt tezaure.

În tezaure acest tip monetar apare fie singular fie în asociere cu altele (tetradrahme Thasos, drahme Dyrrhachium şi Apollonia şi într-un singur caz cu o tetradrahmă Macedonia Prima). Din cele nouă tezaure mixte cunoscute denarii romani republicani se asociază astfel: într-un tezaur alături de denari romani republicani se găsea şi o tetradrahmă Macedonia Prima (N. Bălcescu I); în 6 tezaure sunt prezente şi tetradrahme thasiene (Brânceni, Călineşti, Fântânele, Poroschia, Sfinţeşti, Suhaia II); 4 tezaure conţin, pe lângă denari, drahme Dyrrhachium (Conţeşti, Fântânele, Suhaia II, Zimnicea); într-un singur caz apare şi o drahmă a oraşului Apollonia (Conţeşti), iar în două tezaure alături de denari se găsesc obiecte de podoabă din argint (Bălăneşti; Târnava I).

În ceea ce priveşte condiţiile de descoperire se constată că din cele 22 de tezaure, 20 au fost descoperite întâmplător, unul prin săpături arheologice[4], iar pentru un altul nu deţinem informaţii referitoare la acest aspect.

O situaţie interesantă se constată în ceea ce priveşte modul de depunere a tezaurului în pământ. Din cele şapte tezaure pentru care deţinem informaţii, trei au fost descoperite într-un vas ceramic[5], unul într-un vas de aramă[6], iar alte trei tezaure au fost descoperite direct în pământ[7].

Acolo unde au fost realizate cercetări de suprafaţă la locul descoperirii tezaurelor s-a constatat o relaţie directă cu aşezări geto-dacice contemporane. Din şapte cazuri în care deţinem informaţii de acest fel s-a constatat că patru tezaure au fost descoperite în interiorul unor aşezări geto-dace[8], iar trei în apropierea acestora. Pentru 15 tezaure nu se cunoaşte relaţia tezaur monetar-aşezare geto-dacă).

---

[3] În lotul de la Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, denarul cel mai recent provine de la magistratul Tiberius Claudius Nero, Crawford, 383/1, Roma, 79 a. Chr.

[4] Sprâncenata II.

[5] Este vorba de tezaurele de la Călineşti, Poroschia II, Târnava I. În zonă au mai fost descoperite şi alte tezaure precum cele de la Frăsinet, Poiana, Schitu Poienari.

[6] Poroschia I; tezaur în care alături de denari romani republicani se mai găseau şi tetradrahme Thasos. Tot într-un vas de aramă a fost descoperit şi tezaurul de tetradrahme Thasos de la Ţigăneşti, la circa 5 km depărtare.

[7] Este vorba de tezaurele Orbeasca de Sus, Sprâncenata I, Târnava II.

[8] Cele mai multe aşezări geto-dace descoperite în sud-vestul Munteniei datează din secolele II-I a. Chr. Spre exemplu numai în împrejurimile Alexandriei sunt cunoscute 10 aşezări de sec. II-I a. Chr., faţă de numai două din epoca timpurie.

În ceea ce priveşte perioada în care au fost descoperite tezaurele se constată că numărul descoperirilor creşte în perioadele de maximă presiune antropică, atunci când au fost realizate cele mai ample lucrări funciare[9].

Tezaurul de denari romani republicani de la Plopi, descoperit în lunca pârâului Zâmbreasca, a fost salvat parţial, ca de altfel majoritatea tezaurelor monetare descoperite întâmplător. Din cele 22 de tezaure monetare ce conţin denari romani republicani, descoperite în sud-vestul Munteniei, numai 5 au fost salvate sau sunt cunoscute integral (Călineşti, Orbeasca de Sus, Poroschia II, Sprâncenata I si II), celelalte 17 tezaure fiind salvate sau cunoscute în proporţii diferite. Datorită acestei situaţii ne este greu să facem estimări privind momentul îngropării acestora şi eventuala legătură cu unul sau mai multe evenimente politico-militare. Se poate observa, totuşi, ţinând cont de ultima emisiune monetară, că toate cele 5 tezaure salvate integral sunt îngropate în a doua jumătate a secolului I a. Chr. La acestea se adaugă alte 6 tezaure recuperate parţial (Fântânele, N. Bălcescu II, Peretu, Suhaia II, Târnava I şi II) a căror ultimă emisiune monetară se datează după mijlocul secolului I a. Chr.

Spre deosebire de secolul I a. Chr., în cel următor situaţia privind descoperirile monetare este cu totul diferită. Până în prezent nu a fost descoperit nici un tezaur monetar, iar cele 10 monede imperiale romane datând din acest secol exprimă transformările survenite în această zonă de la graniţa imperiului roman.

Tabelul I. Denarii romani republicani. Date de ordin statistic general.

Denari romani republicani	**Nr. monede**
În tezaure	1891
In aşezări / izolat	57
Total	**1948**

Tabelul II. Denarii romani republicani. Tezaure.

Nr. crt.	**Localitatea**	**Nr. total monede**	**Nr. monede recuperate/cunoscute**	**Compoziţie**
1.	Bălăneşti	20	10	D; OP
2.	Brânceni	?	6+1	D; TH.
3.	Călineşti	106	98+5	D; TH
4.	Conţeşti	?	1+1	DY; D; A
5.	Fântânele	?	11+8+1	TH; D; DY
6.	Licuriciu	?	63	D
7.	N. Bălcescu I	101	13+1	D; MP
8.	N. Bălcescu II	?	45	D
9.	Orbeasca de Sus	143	143	D
10.	Peretu	?	6	D

[9] Şapte din cele 22 de tezaure au fost descoperite într-o perioadă scurtă de timp, între 1960-1970. Este vorba de tezaurele de la Călineşti, Fântânele, Nicolae Bălcescu II, Poroschia II, Sprâncenata I, Suhaia II, Târnava I. Această perioadă corespunde celor mai ample lucrări funciare desfăşurate în zonă, dintre care se remarcă în mod special lucrările de terasare de pe terasele înalte ale Dunării şi râurilor Vedea, Teleorman, Călmăţui, Urlui, Burdea etc.

Nr. crt.	Localitatea	Nr. total monede	Nr. monede recuperate/cunoscute	Compoziţie
11.	Plopi	200	12	D
12.	Poroschia I	> 138	32+4	D; TH
13.	Poroschia II	552	552	D
14.	Sfinţeşti	106	93+13	D; TH
15.	Siliştea	?	33	D
16.	Sprâncenata I	116	110	D
17.	Sprâncenata II	18	18	D
18.	Suhaia I	?	10	D
19.	Suhaia II	200	8+5+2	D; DY; TH
20.	Târnava I	?	20	D; OP
21.	Târnava II	?	148	D
22.	Zimnicea	?	11+10	DY; D

A = drahmă Apollonia; D = denar roman republican; DY = drahmă Dyrrhachium; MP = tetradrahmă Macedonia Prima; OP= obiect de podoabă din argint; TH = tetradrahmă Thasos.

Tabelul III. Datarea ultimei emisiuni din tezaurele de denari romani republicani.

Nr. crt.	Localitatea	Magistrat monetar	Anul	Salvat integral
1.	Bălăneşti	M. Volteius, Crawford, 385 / 4. Roma.	78 a.Chr.	
2.	Brânceni	C. Poblicius Malleolus, Crawford, 335/3, Roma ?.	96 a.Chr.	
3.	Călineşti	A. Plautius, Crawford, 431/1. Roma.	54 a.Chr.	♦
4.	Fântânele	P. Clodius M. f., Crawford, 494/23. Roma.	42 a.Chr.	
5.	Licuriciu	P. Aemilius Lepidus, Crawford 415, Roma.	62 a.Chr.	
6.	N. Bălcescu I	P. Sulpicius Galba, Crawford, 406. Roma.	69 a.Chr.	
7.	N. Bălcescu II	P. Clodius, Crawford, 494/23. Roma.	42 a.Chr.	
8.	Orbeasca de Sus	D. Postumius Albinus, Crawford, 450/1a, Roma.	48 a.Chr.	♦
9.	Peretu	M. Antonius, Crawford, 544. Monetărie mobilă.	32-31 a.Chr.	
10.	Plopi	P. Satrienus, Crawford, 388, Roma.	77 a.Chr.	
11.	Poroschia I	L. Farsuleius Mensor, Crawford, 392/1a. Roma.	75 a.Chr.	
12.	Poroschia II	M. Antonius, Octavian, Crawford, 528 / 3.	39 a.Chr.	♦
13.	Sfinţeşti	Manius Aquillius, Crawford. 401. Roma.	71 a.Chr.	

Nr. crt.	Localitatea	Magistrat monetar	Anul	Salvat integral
14.	Siliştea	L. Rutilius Flaccus, Crawford, 387. Roma.	77 a.Chr.	
15.	Sprâncenata I	T. Carisius, Crawford, 464 / 5. Roma.	46 a.Chr.	♦
16.	Sprâncenata II	Augustus; C. Antestius Vetus	16 a.Chr.	♦
17.	Suhaia II	Q. Caepio Brutus, Sydenham, Est, 1287.	42 a.Chr.	
18.	Suhaia III	C. Naevius Balbus, Crawford. 382/1a. Roma.	79 a.Chr.	
19.	Târnava I	D. Postumius Albinus, Crawford, 450/1, Roma.	48 a.Chr.	
20.	Târnava II	Mn. Cordius Rufus, Crawford. 463/3. Roma.	46 a.Chr.	
21.	Zimnicea	L. Sulla imp. Iterum, Crawford, 359 / 2.	83 a.Chr.	

♦ tezaure de denari romani republicani recuperate/ cunoscute integral.

Tabelul IV. Monedele romane imperiale (sec. I-începutul sec. II p. Chr.).

Nr. crt.	Localitatea	Tip monetar	Nr. exemplare	Împărat
1.	Conţeşti	Sestertius	1	Traian
2.	Drăcşani	Denar	1	Traian
3.	Lăceni	Denar	1	Vespasian
4.	Olteni	Denar	1	Vespasian
5.	Pietroşani	Denar	1	Domitian
6.	Sprâncenata	As	1	Augustus
7.	Tătărăştii de Jos	Denar	1	Vespasian
8.	Zimnicea	Denar Dupondius	2 1	Vespasian; Domitian Traian
	TOTAL		10	

1

2

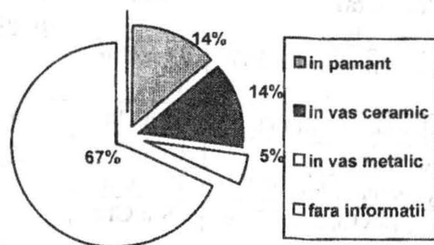

3

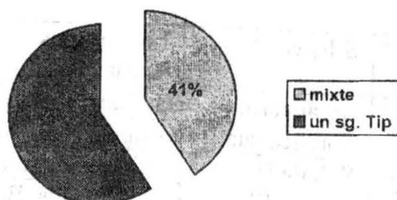

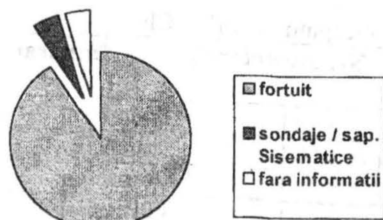
Denari romani republicani din tezaurul de la Plopi.

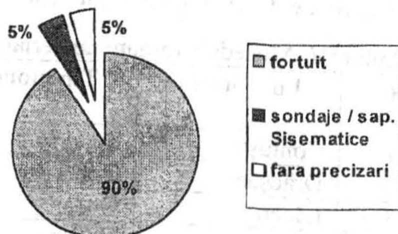
1. Tezaure-mod de depunere/ambalaj.

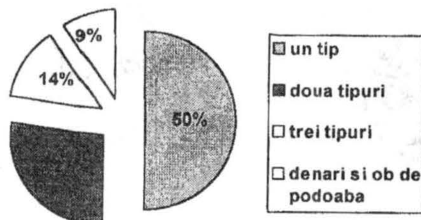
2. Tezaure-compoziţie.

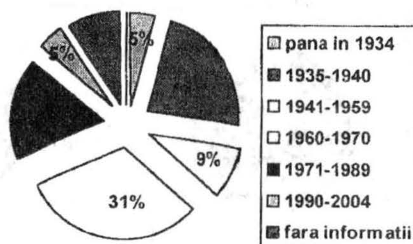
3. Tezaure-locul descoperirii.

4. Tezaure-condiţii de descoperire.

5. Numărul de tipuri monetare din tezaurele mixte.

6. Tezaure – anul descoperirii.

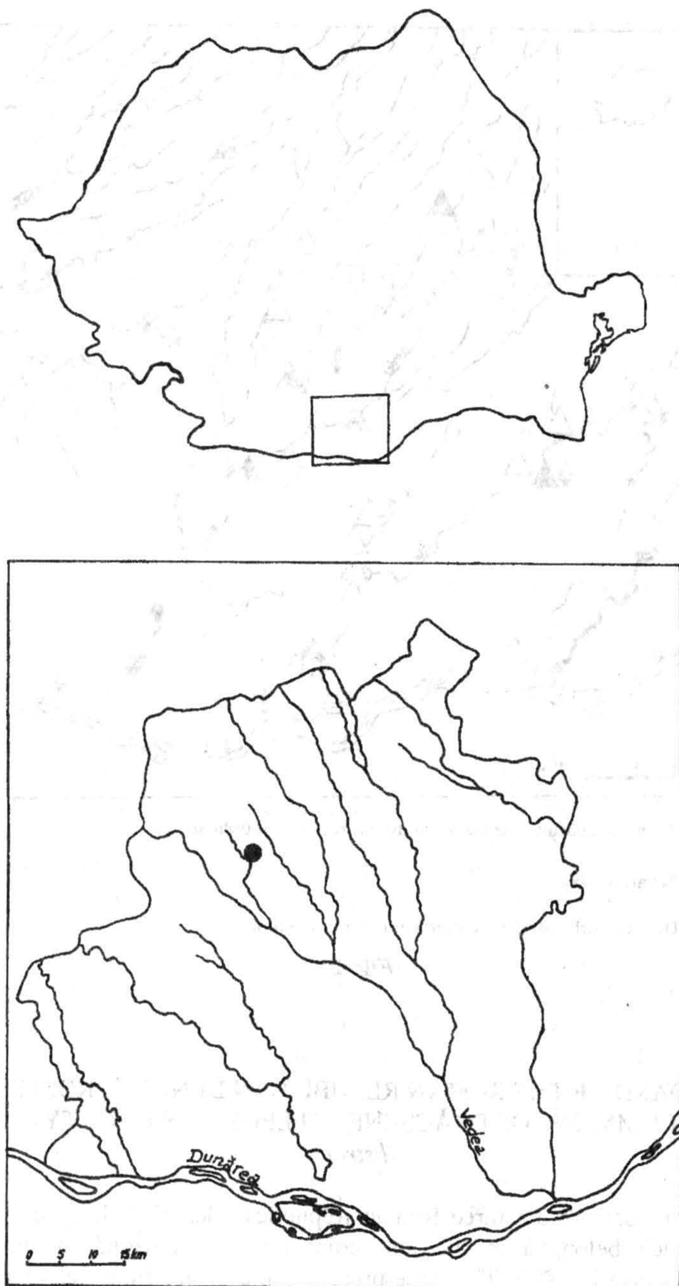
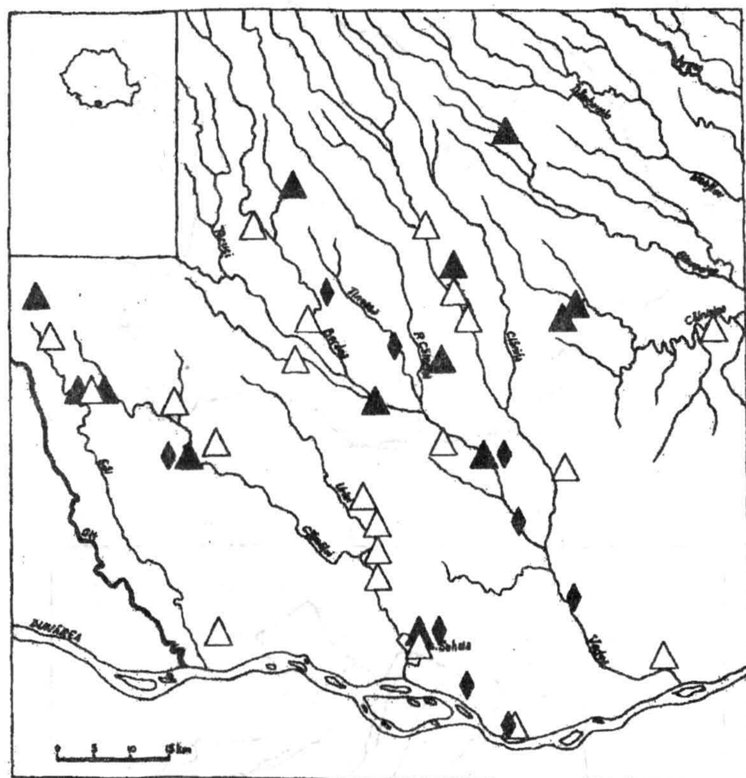

Fig. 1. Tezaurul de denari romani republicani de la Plopi.

▲ Tezaure alcătuite exclusiv din denari romani republicani

◆ Tezaure mixte

△ Descoperiri izolate de denari romani republicani

Fig. 2.

THE HOARD OF THE ROMAN REPUBLICAN DENARII FROM PLOPI (COMMUNE OF DRĂCŞENEI, TELEORMAN COUNTY)

Abstract

The authors present three Roman Republican denarii belonging to a private collection, which belonged to the 200 coins hoard discovered in Plopi Village (Teleorman County) in 1990. The three-presented pieces are from the years 121, 115 and 77 BC. In the second part of the article a statistic discussion is made about the Roman Republican denarii (22 hoards) discovered in the South-West of Wallachia.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

CONSIDERAȚII PRIVIND TEORIA „MONOPOLULUI" REGAL DACIC ȘI CIRCULAȚIA METALELOR PREȚIOASE ÎN DACIA PREROMANĂ

DANIEL SPÂNU*

„Mitologia funcționează într-un registru de contraste; singura manieră de a o atenua este o istorie de nuanțe".

Lucian Boia[1]

În memoria lui Gheorghe Poenaru-Bordea

Cuprins

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București.
[1] Boia L. 1997, 223.

1. Originea şi conţinutul noţiunii de „monopol regal dacic"

Ipoteza exercitării unui *monopol regal dacic* asupra resurselor şi circuitului metalelor preţioase a fost avansată în istoriografia arheologică românească dedicată Daciei preromane în încercarea de a se explica o serie de particularităţi legate de evidenţa obiectelor din metale preţioase de pe teritoriu actual al României la sfârşitul epocii Latène (raritatea aurului, quasi-abundenţa argintului), în conformitate cu informaţiile oferite de sursele literare în privinţa bogăţiilor capturate de romani după înfrângerea lui Decebal. Potrivit lui Dorin Popescu, „dacă presupunem că minele, şi nu numai minele, ci producţia auriferă din Dacia constituia *un fel* (s. n.) de monopol regal, atunci găsim un fel de ipoteză care să împace atât datele arheologice, cât şi informaţiile istorice"[2].

În 1929, Vasile Christescu dezbătea documentele epigrafice care atestau exercitarea proprietăţii imperiale asupra minelor de aur din Dacia romană şi sugera că, prin analogie, în perioada pretraianică ele ar fi aparţinut suveranilor daci: „*probabil* (s.n.) că sub regii daci, minele de aur erau proprietatea acestora"[3]. Tema demersului lui Christescu (viaţa economică a Daciei romane) nu îi permitea să aprofundeze această sugestie, care avea însă să fie receptată ulterior în mod oarecum diferenţiat de către Constantin Daicoviciu şi de către Dorin Popescu. Dacă cel din urmă avea să reţină probabilitatea ipotezei pe care o îmbrăţişa[4] şi pe care avea chiar să o dezvolte, Daicoviciu afirma sentenţios, în 1941, „dreptul exploatării aurului aparţinea, *desigur* (s. n.), regelui"[5].

Etichetarea ipoteticei proprietăţi a regilor daci asupra minelor de aur ca „monopol" aparţine însă lui Dorin Popescu. Potrivit acestuia, „un fel de" monopol regal dacic s-ar fi putut exercita nu numai asupra minelor, ci şi asupra proceselor de producţie (minerit) şi prelucrare (orfevrărie, monetărie) a tuturor metalelor preţioase, deci asupra întregului circuit al metalelor preţioase din Dacia[6]. Dorin Popescu mai adaugă şi că „după atare ipoteză, aurul intra *integral* (s .n.) în tezaurul regesc (...), el fiind (...) retras din circulaţie şi formând un fel de tezaur, cum ar fi în zilele noastre aurul băncilor de stat"[7]. Trebuie remarcat faptul că Dorin Popescu utiliza termenul de

---

[2] Popescu D. 1956, 246. Patruzeci de ani mai târziu, Rustoiu A. 1996a, 38 arată că „acest <monopol> poate pune în concordanţă situaţia arheologică şi cea consemnată de izvoarele literare privind prada de război luată de romani din Dacia". În n. 87, Rustoiu face trimitere la contribuţia lui Medeleţ F. 1993, dar afirmaţia sa nu este decât o parafrazare a formulării mai vechi a lui Dorin Popescu. În acelaşi sens şi Glodariu I. 2001, 772: „tocmai raritatea extremă a bijuteriilor de aur a dus la emiterea ipotezei potrivit căreia ar fi existat un monopol regal asupra exploatărilor aurifere".

[3] Christescu V. 1929, 23. Trebuie remarcat faptul că prin această formulare, autorul nu făcea nici un fel de precizare sau distincţie calitativă de conţinut între proprietatea imperială şi presupusa proprietate regală dacică. Afirmaţia lui Christescu nu este decât o sugestie plauzibilă.

[4] Popescu D. 1951, 36: „fireşte, şi aceasta (ideea monopolului – n. n.) *nu este decât o ipoteză* (s. n.) şi explicaţia problemei ar putea fi cu totul alta"; 1956, 246: „*se poate presupune că* (s. n.) înainte de cucerire, ele (minele – n. n.) formau proprietatea regelui dac".

[5] Daicoviciu C. 1941, 213.

[6] Popescu D. 1951, 36: „nu ar fi exclus ca monopolul aplicat exploatării sau prelucrării aurului să se fi extins şi asupra argintului"; V. şi pasajul citat mai sus în text. Trebuie subliniat faptul că prin aplicarea termenului de „monopol", care nu fusese utilizat de Vasile Christescu pentru desemnarea proprietăţii imperiale asupra minelor din Dacia, Dorin Popescu presupunea o formă de proprietate, dacă nu „superioară", cel puţin diferită de cea romană.

[7] Popescu D. 1956, 246.

„monopol" nu în sensul său figurat de *privilegiu*, ci mai degrabă în sensul economic modern (capitalist) al termenului, şi anume acela de *regim care urmăreşte controlarea unui segment al pieţii prin impunerea unei anumite întreprinderi în detrimentul liberei concurenţe*.

Încă din anii '50, dar şi în deceniile care au urmat, formula şi implicit conţinutul noţiunii de „monopol" regal dacic au fost reproduse de către majoritatea cercetătorilor[8]. Totuşi, numeroasele descoperiri de tezaure de podoabe şi recipiente de argint dacice, realizate nu numai în Transilvania, ci şi în Crişana, Muntenia sau Oltenia, păreau să infirme prin pregnanta lor difuziune chorologică ideea centralizării acestui metal în ansamblurile rezidenţiale din Munţii Orăştiei. Promotor al noţiunii monopolului regal, Hadrian Daicoviciu nu putea trece cu vederea o astfel de conjunctură şi sugera în 1972 că numai aurul ar fi constituit obiectul acestui monopol, „supuşii trebuind să se mulţumească cu frumuseţea mai puţin strălucitoare a argintului"[9]. Între mărturia izvorului literar şi contrastanta evidenţă arheologică s-a tentat un compromis: teoria monopolului regal a fost aplicată numai în cazul aurului, renunţându-se la argint, la care avea acces oricine. Cu această „corecţie", teoria monopolului regal se coagulase. Semnificativ este însă faptul că până în prezent, această *ipoteză* nu a fost argumentată astfel încât să capete consistenţa unei *teze*[10], dar nici nu a fost supusă unei critici sistematice. Treptat, ea s-a insinuat în istoriografia românească dedicată Daciei preromane şi a fost asumată ca un „câştig" al ştiinţei istorice.

Scenariul „monopolului" regal constă dintr-un lanţ de ipoteze devenite (sau care riscă să devină) cu timpul paradigme şi care la rândul lor nu au fost de cele mai multe ori supuse dezbaterii critice. Cea dintâi verigă a acestui lanţ o constituie presupunerea unei producţii locale quasi-permanente (sau cel puţin îndelungate) de metale preţioase realizată temeinic de către elementul autohton în regiunile metalifere ale Daciei preromane (în Munţii Apuseni)[11]. Pârvan oferă tranşant două alternative: „aurul lui Decebal e sau pre-Latène, sau pseudo-dacic"[12].

---

[8] Preda C. 1956, 272; Daicoviciu C. 1960, 277; Vulpe R. 1960f, 247; Chirilă E., Chidioşan N. 1965, 117; Preda C. 1973; Bejan A. 1974; Crişan I. H. 1977, 433; Daicoviciu H. 1972, 181; Daicoviciu H. 1980, 431; Gostar N., Lica V. 1984, 149-150; Moscalu E. 1989, 201-218; Medeleţ F. 1993, 12; Medeleţ F. 1994, 197 ş. u.

[9] Daicoviciu H. 1972, 181. Ideea a fost dezvoltată recent de Glodariu I. 2001, 773, care propune o determinare a ierarhiei sociale dacice pe baza diferenţierii calitative a metalelor preţioase: „aurul pare să fi fost rezervat decât <casei regale>, argintul aristocraţiei şi sacerdoţilor, iar bronzul şi fierul păturilor inferioare". Această concepţie l-a determinat pe Rustoiu A. 1996a, 129 şi 1997, 86 să interpreteze ponderea restrânsă a pieselor de argint databile în secolul I p. Chr. (în raport cu mai numeroasele podoabe databile în secolul precedent) ca un „proces de <democratizare> a modei". Şi pentru Glodariu I. 2001, 772, recursul la argint „poate fi pus pe seama <gustului> epocii". Din această suită de observaţii şi interpretări, trebuie reţinută posibilitatea ca reprezentarea simbolică prin piese de argint a poziţiei unui grup dominant să *nu* constituie o practică permanentă (transistorică). Explicarea motivelor care au determinat recurgerea la astfel de practici prin noţiuni ca „modă" sau „gust" riscă însă să proiecteze în derizoriu fenomene al căror conţinut este probabil mult mai complex.

[10] O tentativă o datorăm totuşi lui Moscalu E. 1989 (v. *infra*, n. 22).

[11] Carcopino J. 1924, 32: „les rois daces, héritiers des mineurs (sic!) agathyrses dont on parle Hérodote ...". Trebuie precizat că Herodot IV. 104 îi prezintă pe agathyrsii ca purtători de podoabele, nu ca mineri; ideea identificării dacilor cu agathyrsii fusese avansată cu mult înaintea lui Carcopino de către B. G. Niebuhr (v. Vulpe R. 1976, 17-18). Daicoviciu C. 1941, 213, n. 1: „aurul getodac răspândit în lumea egeică şi în *Egiptul primelor dinastii* (s.n.) e iarăşi semn al activităţii miniere intense ..."; Mărghitan L. 1994, 24: „e de crezut că

De asemenea, se consideră că numai o astfel de producţie îndelungată ar putea explica „fabuloasele”[13], dar ipoteticele bogăţii ale lui Decebal menţionate de călugărul bizantin Ioannes Lydus, *De Magistribus* II. 28 (apud Criton)[14], iar alte posibile surse sau modalităţi de procurare a metalelor preţioase se exclud[15]. Cu alte cuvinte este postulată o interdependenţă axiomatică între producţia locală de obiecte finite (piese de orfevrărie, monedă) şi exploatarea zăcămintelor de metale preţioase din Carpaţi.

Regalitatea dacică ar fi centralizat cu conştiinciozitate metalul preţios, dacă nu din timpuri quasi-imemoriale[16], cel puţin de-a lungul întregii perioade Burebista-Decebal, iar romanilor nu le-a mai rămas decât să jefuiască tezaurul ascuns în albia râului Sargetia[17]. Potrivit aceleiaşi logici simple (dacii au acumulat, romanii au capturat), administraţia lui Traian ar fi identificat fără efort zăcămintele de metale preţioase tocmai pentru că minele ar fi fost deja deschise de daci; cuceritorilor nu le-ar mai fi rămas decât să continue, să dezvolte şi să intensifice o exploatare deja multiseculară[18].

Trebuie remarcat faptul că teoria monopolului regal quasi-absolut asupra metalelor preţioase, exercitat la scara întregii Dacii, se îngemănează în mod indisolubil cu postularea existenţei unui stat dacic puternic centralizat[19] care, în ciuda zgârceniei

---

vreme *de mai multe sute de ani* (s. n.), în care autoritatea politico-militară locală a deţinut în mâinile sale dreptul de a exploata aurul, s-au adunat *impresionante* (s. n.) cantităţi de metal preţios...”; Rustoiu A. 1996a, 37: „exploatarea aurului constituie o certitudine”. Iaroslavschi E. 1997, 110, n. 6: „aurul dacic este cunoscut anticilor de la Herodot încoace” (afirmaţie inspirată probabil de contribuţia lui Carcopino mai sus citată).

[12] Pârvan V. 1926, 597.

[13] *Inter alii*, Mărghitan L. 1994, 94: „un asemenea tezaur nu poseda nici extrem de întinsul Imperiu roman”.

[14] De exemplu, Daicoviciu H. 1972, 181: „s-ar putea crede că dacii n-au exploatat nisipul aurifer al unor râuri (...) şi nici zăcămintele aurifere din Munţii Apuseni, dar *ipoteza e clar desminţită de datele izvoarelor literare* (s. n.)”. Iaroslavschi E. 1997, 86: „Chiar şi *fără a avea prea numeroase descoperiri arheologice* (s. n.), uriaşul tezaur capturat de romani pledează pentru o exploatare-prelucrare de proporţii a metalelor nobile”.

[15] Popescu D. 1956, 245 respinge opiniile lui Pârvan în privinţa posibilităţii dobândirii de către daci prin jaf, mercenariat sau stipendii a unor cantităţi de metale preţioase. Mărghitan L. 1994, 32 consideră că tezaurele de piese de orfevrărie dacice „ilustrează bogăţia resurselor naturale de metal preţios exploatate de regalitatea Daciei” şi adaugă că volumul descoperirilor ar reprezenta „circa unul sau două procente din numărul de tezaure ce existaseră în Dacia”.

[16] Carcopino J. 1924, 32 sugera o legătură succesorală între regii daci şi ipoteticii mineri agathyrsi; Popescu D. 1956, 246 insinua o posibilă legătură între bogăţiile lui Dromichaites şi cele ale lui Decebal; Pârvan V. 1926, 595: „Dacii strânseseră încă de pe vremea lui Burebista *uriaşe* (s. n.) cantităţi de metal preţios (...), ei de asemenea adunaseră mari cantităţi de aur şi argint atât în monete cât mai ales în podoabe, începând încă din sec. V a. Chr. (...), dar mai cu seamă în sec. II şi I a. Chr.”. Daicoviciu H. 1972, 182: „Nu este exclus ca şi înainte de Burebista să fi existat un monopol al *stăpânului* (s.n.) regiunii aurifere”. Moscalu E. 1989, 211 identifica în reprezentările prăzii romane de pe Columnă piese de orfevrărie de factură clasică şi consideră că tezaurul regal dacic fusese acumulat încă din timpul lui Darius. Medeleţ F. 1993, 12 (= Medeleţ F. 1994, 196) explică absenţa pieselor de port şi podoabă din metal preţios din descoperiri databile în secolele III-II a. Chr. invocând exercitarea aceluiaşi ipotetic monopol regal. În lipsa unor surse literare explicite, încercările speculative de a stabili genealogia unei dinastii a regilor daci nu au părăsit sfera ipotezelor (Strobel K. 1996, 87-88, n. 93).

[17] De exemplu, Rusu M. 1972, 31 şi Iaroslavschi E. 1997, 13 căruia i „se pare evident că s-a putut trece la o atare exploatare deoarece locul zăcământului era cunoscut de localnici. Minele sau exploatările de suprafaţă erau în uz, romanilor nemairevenindu-le sarcina (...) de evaluare a zăcămintelor”.

[18] Ideea a fost sugerată încă din secolul al XIX-lea de către Gooss C. 1874, 158.

[19] Nu trebuie să uităm faptul că ideea *statului dac centralizat şi independet* a beneficiat de o substanţială susţinere politică în anii '70 şi '80 şi a fost instrumentată de ideologii sistemului totalitar românesc în interesul autolegitimării sale. În acest sens: Boia L. 1997, 76 şi urm. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva

surselor literare, ar fi existat poate încă dinaintea spectaculoasei domnii a lui Burebista[20]. Potrivit lui Hadrian Daicoviciu, „nici ipoteza că romanii ar fi strâns cu grijă absolut tot aurul din Dacia nu rezistă", în schimb, regii daci ar fi putut să o facă, sau cel puţin, aceasta este „presupunerea cea mai plauzibilă"[21]. Astfel, suntem îndemnaţi să ne imaginăm că regatul dacic ar fi beneficiat de o birocraţie bine organizată şi de un aparat coercitiv, capabil să-i controleze pe producători, pe meşterii artizani, pe membrii elitelor sacerdotale şi militare sau pe orice altă persoană particulară care şi-ar fi căutat norocul în cadrilaterul din Munţii Metaliferi[22]. Un astfel de control asupra aristocraţiei patriciene nu îl putuse realiza nici măcar Republica romană cu aproximativ un secol înaintea constituirii efemerului regat al lui Burebista[23]. Chiar şi în epoca Principatului, când autoritatea imperială a iniţiat o serie de măsuri de centralizare a domeniilor miniere, proprietatea particulară asupra unor exploatări a continuat să se menţină nestingherită[24].

Recent, Ioan Glodariu a revenit asupra noţiunii de „monopol" regal dacic şi i-a subliniat pe bună dreptate limitele, atenţionându-şi cititorii că „pentru demonstrarea acestei ipoteze trebuie căutată o explicaţie cu un suport mai consistent"[25]. Dacă

însăşi formula „epoca de aur" atât de mediatizată în propaganda anilor '70 şi '80 nu şi-ar putea afla originea într-o frază antebelică a lui Daicoviciu C. 1941, 213, n. 1: „Bogăţia în aur a Daciei e cunoscută nu numai din izvoarele literare dar şi prin mulţimea obiectelor de aur şi de argint descoperite în aceste regiuni, încât s-ar putea vorbi despre o adevărată <epocă de aur> geto-dacă". Lăsând la o parte implicaţiile politice, trebuie remarcat faptul că, fără să acorde atenţie evidenţei arheologice care, încă de pe atunci, indica raritatea aurului din Dacia (evocată de altfel de Pârvan V. 1926, 558 sau Nestor I. 1933, 168), Daicoviciu se lansa în afirmaţii vădit tendenţioase.

[20] În acest sens este semnificativă insistenţa cu care Daicoviciu C. 1955, 50-51 şi 1969, Glodariu I. 1970, Daicoviciu H. 1972, 27, n. 79, Vulpe A. 1998 pledează pentru distincţia între Rubobostes şi Burebista propusă anterior de C. G. Brandis, în pofida unei posibile metateze (subliniate de Iliescu V. 1968 şi Strobel K. 1996, 77-78) în prologul lui Iustin la Trogus Pompeius, *Hist. Phil.* XXXII. Intenţia de a data cât mai timpuriu acea *incrementa Dacorum* este elocventă în cazul lui Daicoviciu C. 1955, 51, n. 1: „n-ar fi exclus ca acest Rubobostes să fie cel care înlătură dominaţia *scitică* (s. n.) asupra dacilor din valea Mureşului". De asemenea, sugestiv este şi entuziasmul cu care a fost avansată teoria despre un fictiv tată *al lui Burebista* pe baza unei interpretări tendenţioase a inscripţiei în cinstea lui Acornion: *Inter alii*, Daicoviciu C. 1955, 51; Vulpe R. 1960g, 557; Crişan I. H. 1977, 85-102 (mai ales p. 96, n. 320-326, cu literatura mai veche). Alţi autori au imaginat organizarea statului lui Burebista după exemplul monarhiilor elenistice: Suceveanu A. 1978, 111-113, Gostar N., Lica V. 1984, 29, Suceveanu A. 1998, 245 (pt. nuanţări v. Strobel K. 1996, 87).

[21] Daicoviciu H. 1972, 181.

[22] Dacă aceste rânduri ar putea să pară tendenţioase, afirmaţiile lui Moscalu E. 1989, 209 vor spulbera o astfel de impresie: „şi la Sarmizegetusa trebuie să fi existat un grup de funcţionari special însărcinaţi cu administrarea sa (a tezaurului regal – n.n.). Din tezaurul regal se întreţinea armata, se finanţau campaniile militare, construcţia cetăţilor, se plăteau judecătorii, funcţionarii însărcinaţi cu strângerea impozitelor şi şcolarizarea cadrelor militare, meşteşugari, preoţi în Grecia şi Egipt...". Dacă denumirea de monopol îi fusese probabil inspirată lui Dorin Popescu de realităţile economice antebelice, se poate bănui că în viziunea lui Moscalu administraţia statului dac se asemăna regimului în care el însuşi se formase şi trăise.

[23] Crawford M. 1997, 76. Statul roman a încercat în repetate rânduri să limiteze prin lege cheltuielile cerute de modul de viaţă privat şi să impună diminuarea etalării bogăţiilor şi a concurenţei în acapararea prestigiului social (Lex Oppia din 215, anulată în 195 a. Chr., o măsură contracarată însă prin Lex Orchia din 181; tot în acest sens: Lex Fannia şi un decret al Senatului în 161; Lex Didia în 143; Lex Licinia în 142/141 a. Chr.). Acest efort legislativ a fost explicat de Michael Crawford, prin efortul statului roman de a menţine coeziunea de grup a aristocraţiei patriciene într-o epocă marcată de conflicte externe şi prefaceri interne ale Republicii romane.

[24] Wollmann V. 1996, 29.

[25] Glodariu I. 2001, 772.

frecvenţa sporită a pieselor de argint ar putea fi explicată printr-o preferinţă incidentală tocmai pentru acest metal preţios, pentru raritatea pieselor de aur nu se mai oferă însă justificări. Singurul argument invocat de Glodariu împotriva teoriei monopolului regal nu este de fapt un argument (!): „În sprijinul existenţei unui atare monopol s-a invocat împrejurarea că după cucerirea Daciei ele (minele – n. n.) au trecut în patrimoniul imperial, dar aceasta a fost practica obişnuită în toate ţinuturile cucerite de Roma şi ca urmare Dacia nu putea să constituie o excepţie"[26]. Miezul problemei nu îl constituie „practica obişnuită" de luare în proprietate a minelor de către principe, ci valabilitatea analogiei sugerate în 1929 de Christescu şi realitatea pretraianică din Dacia: existenţa sau nu a unor exploatări miniere de metal preţios şi statutul acestora în raport cu autoritatea suveranului local. Opiniile lui Glodariu marchează totuşi o distanţare netă faţă de tradiţia istoriografică veche de 50 de ani a „monopolului" regal şi reprezintă o încercare de revizuire a modului de percepere şi interpretare a evidenţei arheologice.

După cum afirmă Aurel Rustoiu, „astăzi nu mai putem să ne reprezentăm mecanismul de funcţionare al acestui monopol şi nici modul de repartizare a metalelor preţioase"[27]. Nu intenţionez în cele de faţă să neg posibilele *privilegii* pe care şi le-ar fi exercitat suveranii din Dacia preromană în controlarea circuitului metalelor preţioase. În asentiment cu Ioan Glodariu, mai sus citat, consider însă că teoria monopolului regal nu este în măsură să armonizeze în mod satisfăcător informaţia literară (*infra*, § 2) evidenţa arheologică (*infra*, § 3), numismatică (*infra*, § 4) şi informaţiile legate de conţinutul zăcămintelor metalifere locale (*infra*, § 5). După cum voi arăta în concluziile contribuţiei de faţă, evaluarea tuturor acestor aspecte ar putea permite conturarea unei imagini mai nuanţate asupra circulaţiei metalelor preţioase în Dacia preromană, chiar şi fără recursul la teoria ipoteticului monopol regal dacic.

2. Informaţia literară şi semnificaţia capturii tezaurului lui Decebal

În istoriografia românească de până acum, deşi veridicitatea surselor literare referitoare la cantităţile prăzii romane a fost supusă unor analize şi unor interpretări critice, posibilitatea ca informaţiile oferite de Cassius Dio, Ioannes Lydus şi imaginile de pe Columnă să reflecte *topoi* specifici literaturii antice şi intereselor propagandistice ale politicii romane a fost prea puţin speculată[28]. De altfel, sursele literare – trebuie să recunoaştem – nu oferă indicii concrete în privinţa existenţei unor exploatări miniere de metal preţios anterioare cuceririi traianice şi nici în privinţa unor posibile privilegii regale sau a regimului de proprietate din Dacia preromană. În schimb, Cassius Dio LXVII. 7. 4 şi Plinius Secundus, *Panegyricus* 12. 2 ne informează despre stipendiile masive primite de Decebal de la Domitian, o conjunctură care ar putea oferi mai

[26] Glodariu I. 2001, 772.
[27] Rustoiu A. 1996c, 78.
[28] Majoritatea autorilor români fac referire la consideraţiile lui Carcopino J. 1924, 28-34 asupra volumului prăzii romane din Dacia. Se poate pune întrebarea dacă afirmaţiile lui Ioannes Lydus, *De magistribus* II. 28 nu ar trebui însă percepute cu tot atâtea rezerve ca şi calculele moderne asupra potenţialului unor exploatări miniere antice: „calculele întreprinse trebuie considerate cu totul orientative şi lipsite de vreo posibilitate de control riguros", arată Wollmann V. 1996, 126. În istoriografia occidentală s-a atras adesea atenţia în ultimele decenii asupra riscurilor aplicării *ad literam* de către cercetarea arheologică a surselor literare. *Inter alii*, Wells P. S. 1998, 271: „the ancient writers can be useful sources of information if used with critical care. The point is that we cannot simply take their statements as face value...".

degrabă o sugestie în privinţa modului în care vor fi fost acumulate „fabuloasele" comori regale dacice.

Potrivit surselor scrise, prada luată de Traian ar fi constat nu numai în aur ci şi din argint (Cassius Dio LXVIII. 4), iar potrivit lui Ioannes Lydus, *De Magistribus* II. 28 (apud Criton), cantitatea argintului ar fi reprezentat chiar dublul celei de aur. Prin urmare, dacă tezaurul capturat de romani ar reprezenta obiectul unui monopol regal exercitat timp mai mult sau mai puţin îndelungat, conţinutul lui nu ar indica o „segregare" a celor două metale preţioase, aşa cum propun susţinătorii ideii „monopolului" corectarea acestei teorii, confruntaţi cu evidenţa arheologică a rarităţii aurului şi a frecvenţei sporite a descoperirilor cu piese de argint (v. *infra* § 3).

Se poate presupune că cel din urmă rege dac şi grupul dominant din jurul său au deţinut o sumă de insemne şi embleme ale autorităţii, puterii şi rangului, al căror mesaj simbolic era recunoscut şi acceptat în comunitatea etno-politică dacică[29]. Spectaculozitatea prăzii dobândite de romani, sugerată de Lydus prin cifre a căror exagerare este quasi-unanim recunoscută[30], ar trebui poate percepută nu atât *cantitativ*, ci mai degrabă *calitativ-simbolic*. În acest sens sunt relevante tocmai sursele independente de versiunea lui Ioannes Lydus apud Criton[31], privind soarta capturii realizate de romani. Veselă de lux şi veşminte din tezaurul capturat ar fi fost dedicate de Traian la altarul lui Zeus Casios de lângă Antiohia (*Anthologia Palatina* VI 332; Suidas, *Lexicon*, s.v. *Kasion oros*), iar punerea în operă a unor grupuri statuare ecvestre a fost plătită din sumele rezultate prin vinderea la licitaţie a prăzii (Aulus Gellius, *Noctes Atticae* XIII. 25. 1 şi 28). Licitarea sugerează că această pradă nu consta din monedă ci, probabil, tot din obiecte de preţ[32]. Din această perspectivă s-ar putea considera că prin trădarea lui Bícilis, Traian a dobândit nu atât „bogăţii" nemăsurate, ci mai degrabă *simbolurile de identitate* ale grupului etno-politic advers. De asemenea, putem bănui că menţionarea de către Cassius Dio LXVIII. 14 a episodului capturii tezaurului în finalul episodului dedicat războaielor purtate de Traian la nord de Dunăre avea menirea de a dubla semnificaţia sinuciderii lui Decebal, subliniind astfel caracterul definitiv al înfrângerii dacilor.

---

[29] Existenţa unei sume de valori mobile care să cuprindă insemnele de prestigiu şi „rezerva" de bunuri simbolice ale grupului dominant dintr-o comunitate şi care este în acelaşi timp depozitarul reperelor de identitate şi tradiţie este atestată în diferite conjuncturi pre- şi protoistorice. Mă voi mărgini să amintesc un singur exemplu care este mult mai apropiat de ceea ce putea să fi fost regatul lui Decebal şi anume regatul gepidic – o formaţiune politică aflată la graniţa Imperiului. Potrivit lui Paulus Diaconus, *Historia Longobardorum*, I. 24, în urma înfrângerii de către avari a gepizilor, nepotul regelui Kunimund, împreună cu episcopul şi tezaurul regelui s-au retras în Imperiul Bizantin (Schmidt L. 1969, 542). Cu alte cuvinte, astfel se salvau reperele de identitate şi de autoritate al regatului gepidic: autoritatea politico-militară, cea religioasă şi suma de „instrumente" ale afirmării acestor autorităţi, embleme şi bunuri simbolice (Harhoiu R. 1992, 429).

[30] Syme R. 1930, 55-56; Russu I. I. 1966, 98 ş. a.

[31] Posibilele erori de transcriere a cifrelor furnizate de Ioannes Lydus au fost relevate de Carcopino J. 1924, 34 şi urm. În ultimă instanţă, trebuie să recunoaştem că în absenţa scrierilor pierdute ale lui Criton, nu vom fi poate niciodată în măsură să discernem acurateţea cu care a reprodus călugărul lidian, aproape cinci sute de ani mai târziu (!), informaţiile medicului lui Traian. Atrag însă atenţia numai asupra faptului că potrivit fragmentului păstrat, Decebal este regele *geţilor* din *Sciţia*! Dacă identificarea sau confundarea dacilor cu geţii nu ar părea prea surprinzătoare (aşa cum se întâmplă la Iordanes), confundarea denumirii teritoriului cucerit de Traian ar fi trebuit să trezească vii suspiciuni.

[32] În acest sens v. şi consideraţiile lui Russu I. I. 1966, 100-102.

3. Evidenţa arheologică a descoperirilor de piese din metal preţios

3.1. Incursiune în preistoria metalurgiei de pe teritoriul actual al României

Cu toate că în rocile terestre argintul este de 20 de ori mai frecvent decât aurul, majoritatea pieselor de orfevrărie din epoca neolitică, din epoca bronzului sau a primei epoci a fierului, descoperite pe teritoriul actual al României sunt realizate din aur[33]. După cum a relevat Axel Hartmann pe baza analizelor spectrale, numeroase obiecte de la sfârşitul epocii bronzului şi începutul Hallstatt-ului, descoperite în regiunea Dunării Mijlocii prezintă o structură similară zăcămintelor din „cadrilaterul de aur" al Transilvaniei. Conjunctura potrivit căreia, la mijlocul perioadei hallstattiene, produsele de orfevrărie din bazinul mijlociu al Dunării prezintă o compoziţie chimică diferită de cea a „aurului" transilvănean, dar similară cu cea a zăcămintelor din Bosnia, sugerează că filonul (sau filoanele) exploatate anterior în Munţii Apuseni se epuizaseră şi fuseseră abandonate[34]. Concluziile unor astfel de analize sugerează că mitul istoriografic al „fabuloaselor" şi quasi-trans-istoricelor bogăţii ale Daciei ar trebui mai degrabă reconsiderat, sau cel puţin privit cu suspiciune. Zăcămintele de metal preţios nu au fost niciodată inepuizabile, decât poate numai în imaginaţia oamenilor. După epuizarea unui filon putea trece încă mult timp până la identificarea altuia nou[35].

Piesele de argint sunt extrem de rare în întreaga regiune cuprinzând teritoriile intracarpatice, dar şi bazinul inferior al Dunării, chiar şi în epoci care au cunoscut o înflorire fără precedent a metalurgiei aurului[36], ilustrată de inventarele depozitelor şi tezaurelor din perioada târzie a bronzului şi din Hallstattul timpuriu[37]. Din eneolitic datează o statuetă de argint descoperită la Truşeşti, jud. Botoşani (atribuită culturii Cucuteni), începutului epocii bronzului îi aparţin câteva inele de buclă din acelaşi metal provenind din inventare funerare din sudul României[38], iar de la sfârşitul epocii mijlocii a bronzului datează cele cinci topoare de argint din tezaurul de la Perşinari[39]. Raritatea podoabelor preistorice de argint de pe teritoriul României sugerează că acest metal a fost vreme îndelungată o materie primă de import, iar tehnologiile de prelucrare a

---

[33] Desigur, nu trebuie pierdut din vedere că în discursul arheologic distincţia între „aur" şi „argint" este mai degrabă clasificatorie şi adesea superficială sub aspectul structurii chimice a obiectelor. Piesele de orfevrărie sau monedele pre- şi protoistorice nu au fost realizate din aur sau argint pur ci, din aliaje în compoziţia cărora se regăsesc proporţii preponderente ale unuia sau celuilalt dintre cele două metalele preţioase. Aceste proporţii au determinat aparenţa „galbenă" a pieselor considerate „de aur" şi strălucirea sau culoarea brun-neagră a hidroxidului pieselor considerate „de argint". În acest sens: Boitet A. 1962, 31; Stambolov T. 1976, 114.

[34] Hartmann A. 1968, 19-27 (mai ales p. 26). Mai recent, Makkay J. 1995a, 65-76.

[35] Informaţii despre epuizarea zăcămintelor din Attica: Strabo 9. 1. 23. În privinţa minelor de aur, Forbes R. J. 1971, 167 arată că „there were of course many gold mines and places in Thrace, Macedonia and Greece, but they were exhausted soon after their tapping began in the Bronze Age, though a few remaind to be exploited in historical times up to the Roman conquest".

[36] Asupra rarităţii descoperirilor de piese de argint din epoca bronzului de pe teritoriul României: Nestor I. 1960, 119-120. Remarci asemănătoare la scara întregii Europe (neolitic – epoca bronzului) la Forbes R. J. 1971, 198, 200.

[37] Rusu M. 1972, 30-31, n. 2.

[38] O cartare recentă a celor câteva descoperiri cu piese de argint şi de aur (inele de buclă şi perle) de la începutul epocii bronzului din regiunea „carpato-dunăreană" a fost oferită de Motzoi-Chicideanu I., Olteanu G. 2000, 28-29, fig. 11 şi listele 2a şi 2b.

[39] Zaharia E., *Perşinari*, în EAIVR III, 301. Semnificativ este şi faptul că potrivit Eugeniei Zaharia, cele două tezaure de la Perşinari ilustrează un posibil contact cu Grecia miceniană, astfel că se poate pune întrebarea dacă topoarele sau cel puţin materia primă folosită nu a fost importată.

minereelor argintifere par să fi rămas timp îndelungat necunoscute. Prin urmare, cel puţin în regiunile noastre, cele două metalurgii, cea a aurului şi cea a argintului par să fi evoluat în mod cu totul independent[40].

Abia în secolele IV-III a. Chr. folosirea argintului (adesea însoţit şi de aur) cunoaşte o intensificare deosebită ilustrată de fastuoasele inventarele ale mormintelor princiare şi al tezaurelor nord-tracice[41]. Apariţia acestor manifestări fastuoase şi poate mai ales a resurselor şi meşteşugurilor care stau la originea lor, ar putea fi însă explicată în contextul în care regalitatea macedoneană se impusese în plan politic în întreaga Peninsulă Balcanică şi exercitase o influenţă crescândă asupra elitelor lumii tracice. Regii macedoneni, proprietari ai minelor de argint de la Kassandra sau Pangaion par să fi pus în circulaţie cantităţi semnificative de materia primă care a stat la baza producerii podoabelor şi recipientelor de lux ale suveranilor traci[42].

Cu toate acestea, descoperirile de piese de argint continuă să fie rare tocmai în acele regiuni în care este atestată prezenţa unor zăcăminte bogate în metale preţioase din interiorul arcului carpatic. Manifestările de excepţie ale toreuticii în argint din secolele IV-III a. Chr. sunt atestate mai ales la sud de Dunăre, iar descoperirile de la nord de fluviu nu ilustrează decât manifestările periferice ale unei orfevrării considerată de către Petre Alexandrescu, pe bună dreptate, ca „nord-tracică"[43]. Dacă majoritatea descoperirilor cu piese de orfevrărie nord-tracică se concentrează pe versanţii Munţilor Balcani, descoperirile de la nord de Dunăre se regăsesc numai în Muntenia şi Oltenia (Peretu, Poroina, Craiova ş. a.), numai izolat în Moldova (Cucuteni-Băiceni), nu însă şi în Transilvania, unde în această perioadă se regăseşte o artă celtică a bronzului şi emailului.

În perioada Latène-ului mijlociu, apariţia unei monetării locale, puternic influenţată la rândul ei de modelele macedonene, ilustrează recursul mai frecvent la argint ca materie primă şi în regiunile intracarpatice[44], dar semnificativ este faptul că, de-a lungul secolelor III-II a. Chr., titlul monedelor barbare scade treptat[45], ilustrând un fenomen interpretat ca expresie a unei crize tot mai pronunţate a argintului[46]. Trebuie

---

[40] După cum arată Forbes R. J. 1971, 197-205, metalurgia argintului a fost legată în antichitate de cea a plumbului (în acest sens, Plinius *Nat.Hist* 33. 31. 95) care nu a cunoscut o întrebuinţare largă până în epoca romană, decât în magie şi arhitectură. Procedeele quasi-industriale care presupuneau separarea argintului de galenă (exemplul cel mai celebru fiind oferit de instalaţiile descoperite la Laurion) pledează de asemenea pentru o adoptare târzie a metalurigiei argintului în regiunile interioare ale Europei. De asemenea, argintul nativ nu se regăseşte în natură decât în cazuri extrem de rare, şi este absent în depozitele aluvionare ale râurilor, spre deosebire de aur.

[41] Alexandrescu P. 1983, 45-46, fig. 1.

[42] Forbes R. J. 1971, 228.

[43] Alexandrescu P. 1974a.

[44] Potrivit lui Gramatopol M. 1997, 50-52 şi 62, materia primă a monetăriei barbare locale provenea tot din Macedonia, sub formă de lingouri în schimbul cărora s-ar fi livrat sare.

[45] Preda C. 1973, 183.

[46] Chirilă E., Chidioşan N. 1965, 117; Chirilă E., Mihăescu G. 1969, 39; Chirilă E., Lucăcel V. 1970, 8-9; Chirilă E., Barbu M. 1978, 64-65; Chirilă E., Matei A.V. 1986, 99; Gramatopol M. 1997, 56. Numai Rustoiu A. 1996a, 47, nt. 19 şi cu unele reţineri Iaroslavschi E. 1997, 9 resping însă această interpretare şi invocă în sprijinul acestei opinii rezultatele contribuţiilor lui Stoicovici E., Stoicovici F. 1972 şi Stoicovici E., Stoicovici F. 1973, potrivit cărora metalul folosit pentru baterea monedelor locale prezintă o structură chimică particulară, diferită de cea a monedelor greceşti sau romane. Pentru Rustoiu şi Iaroslavschi această particularitate ar pleda pentru provenienţă locală, transilvăneană, abundentă a materiei prime folosite, cu toate că cercetările de până acum nu au vizat evidenţierea structurii locale a zăcămintelor de argint.

însă precizat că evoluţia monetăriei locale în argint din regiunile intracarpatice se desfăşoară în contextul unei extreme rarităţi a obiectelor de aur din descoperirile celtice din Transilvania, o conjunctură care sugerează mai degrabă o activitate minieră modestă, dacă nu inexistentă, în zonele bogate în zăcăminte aurifere din Carpaţi.

Această incursiune în preistoria metalurgiei de pe teritoriul actual al României evidenţiază că, în ciuda unor cazuri excepţionale (Truşeşti, Perşinari), timp îndelungat, metalurgia argintului a rămas aproape necunoscută în Transilvania şi la Dunărea de Jos. Abia în cea de a doua epocă a fierului, în contextul punerii în circulaţie a unor cantităţi importante de materii prime, dar şi de modele artistice în urma cuceririlor macedonene, creaţia toreutică în argint a cunoscut o intensificare considerabilă în regiunea nord-balcanică. Atât orfevrăria nord-tracică din secolele IV-III a. Chr., precum şi monetăria locală intra- şi extracarpatică din secolele III-II a. Chr. ilustrează tocmai preluarea şi asumarea locală a unor modele vehiculate în contextul expansiunii macedonene.

După o perioadă de inexpresivitate, în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea şi în cursul secolului al II-lea a. Chr., când producţia de obiecte de orfevrărie se vădeşte a fi aproape inexistentă[47], iar titlul argintului din monede se depreciază treptat, în secolul I a. Chr. are loc o schimbare semnificativă. Într-o perioadă caracterizată de afluxul masiv de monedă romană sau emisă sub comanda Republicii romane de centre greceşti (Thasos, Dyrrhachium, Apollonia), evidenţa arheologică înregistrează o intensificare fără precedent a unei orfevrării locale a cărei materie primă este aproape exclusiv argintul. Abia acum, în regiunea intracarpatică, ia naştere o creaţie toreutică cu adevărat locală[48]. Argumentul cel mai consistent şi irefutabil pentru corelarea afluxului de denari, drahme şi tetradrahme la începutul secolului I a. Chr. cu momentul de debut al orfevrăriei dacice îl oferă însăşi asocierea acestor monede cu piesele de port şi podoabă într-o serie de tezaure dacice cum sunt cele de la Agârbiciu, Drăgeşti, Cehei, Remetea, Şeica Mică[49] ş. a.

Sincronizarea care se poate evidenţia între perioadele în care incidenţa descoperirilor cu piese de argint sporeşte şi etapele istorice în care puterile mediteraneene, precum regatul macedonean şi mai târziu Republica romană, ajung să îşi exercite influenţa în regiunile dunărene sau carpatice nu este deloc întâmplătoare. Ambele „supra-puteri" ale lumii antice prin contactul direct atât cu Orientul, cât şi cu neamurile din regiunile interioare ale Europei au avut posibilitatea, capacitatea şi interesul de a acumula şi de a redistribui cantităţi importante de metal preţios şi de a impulsiona dezvoltarea meşteşugurilor şi tehnologiilor atât în spaţiul mediteraneean cât şi în lumea „barbară" continentală.

---

[47] Glodariu I. 1968, 417: „... Pare aproape inexplicabil faptul că în secolele anterioare celui din urmă al erei vechi, nu s-au îngropat tezaure cu monede (sic!, autorul se referă, de fapt, la podoabe)". O opinie similară exprimată şi de Berciu D. 1969, 200. Unul dintre rarele exemple de utilizare a argintului în producţia transilvană de piese de podoabă a Latene-ului mijlociu este colanul de bronz cu tampoane de argint descoperit în mormântul 144 de la Pişcolt (Németi I. 1992, fig. 25/5; Bader T. et alii 2001, 91, nr. 160).

[48] Asupra caracterului local al creaţiei toreutice dacice: Horedt K. 1973, 155. Pentru analogii externe şi posibile surse de inspiraţie: Horedt K. 1973, 156-162; Spânu D. 2002, 104-111.

[49] Agârbiciu (Horedt K. 1944, 110, nt. 71; Horedt K. 1948, 265-266); Drăgeşti (Chidioşan N. et alii 1978, 27-50); Cehei (Chirilă E., Matei A.V. 1986, 95-117.); Remetea (Bleyer I. 1906, 363-364); Şeica Mică (Floca O. 1956, 18-36).

3.2. Evidenţa pieselor de orfevrărie în Dacia preromană

3.2.1. Evidenţa descoperirilor cu piese de aur

Raritatea podoabelor de aur de pe teritoriul României în perioadele mijlocie şi târzie a epocii Latène a fost evidenţiată încă de Pârvan[50] şi a fost recunoscută ulterior de majoritatea cercetătorilor[51]. Cea mai recentă repertoriere a descoperirilor conţinând piese de aur din Dacia preromană (secolele II a. Chr. – I p. Chr.) a fost realizată de către Aurel Rustoiu şi cuprinde numai 13 piese certe la care se adaugă încă alte trei cu datare sau atribuire culturală incertă[52].

Prin raport cu masivele şi numeroasele piese de argint (v. *infra* § 3.2.2.), aşa cum sunt fibulele cu noduri sau brăţările spiralice cu terminaţii cu palmete şi protome, podoabele de aur din Dacia secolelor I a. Chr. – I p. Chr. nu numai că sunt rare, dar sunt de mici dimensiuni şi din punct de vedere morfologic pot fi considerate atipice. Unele dintre ele par să fi fost importate din lumea romană[53], iar altele, fie au rămas inedite[54], fie s-au pierdut, aşa cum se întâmplă în cazul fibulei linguriţă de la Remetea a cărei realizare în aur a fost chiar pusă sub semnul întrebării[55].

Trebuie precizat că această conjunctură nu este expresia unui stadiu preliminar şi incipient al informaţiei, ci pare să reflecte mai degrabă o realitate a ultimelor secole a. Chr.[56], specifică nu numai arealului de descoperiri atribuite dacilor, ci şi unor medii culturale învecinate: piesele de aur sunt rare, dacă nu quasi-inexistente atât în descoperiri din Serbia occidentală şi din Bulgaria de nord[57], precum şi în aria culturii Poieneşti-Lukaševka[58]. Astfel, prin comparaţie cu incidenţa modestă a descoperirilor de aur din mediile învecinate, „raritatea" aurului din Dacia nu este deloc contrastantă.

3.2.2. Evidenţa descoperirilor de piese de argint

În schimb, incidenţa sporită a descoperirilor de piese de argint databile în perioada târzie a celei de a doua epoci a fierului a fost remarcată încă din secolul al

---

[50] Pârvan V. 1926, 558-559.

[51] *Inter alii*: Popescu D. 1956, 199; Rusu M. 1972, 32-40; Rustoiu A. 1996a, 32; Iaroslavschi E. 1997, 87.

[52] Rustoiu A. 1996a, 32-37.

[53] De exemplu, cercelul de la Miercurea Ciuc (Crişan V. 2000, 139, Pl. 111/4) şi inelul cu camee de la Poiana (Vulpe R. 1957, 150-151, fig. 6.).

[54] Cercelul inedit de la Câmpeni, fost Flămânzi, com. Prăjeni, jud. Botoşani, descoperit împreună cu încă o podoabă de argint şi 32 denari republicani (Winkler I. 1967, 146; Chiţescu M. 1981, 164) nu ar trebui totuşi atribuit culturii dacice (v. Rustoiu A. 1996a, 33), acest tezaur plasându-se mai degrabă în aria culturii Poieneşti-Lukaševka.

[55] Descrierea şi ilustrarea piesei la Bleyer I. 1906, 363-364, fig. 5. Dubiile în privinţa metalului: Rustoiu A. 1996a, 35.

[56] Roman B., Sântimbreanu A., Wollmann V. 1982, 12: „În La Tène-ul propriuzis, adică în primele patru secole dinaintea erei noastre şi o parte a secolului I din era noastră, se constată dispariţia aproape integrală a aurului din descoperirile arheologice ale Daciei. Descoperirile constând în obiecte de aur lipsesc atât în prima parte a acestei epoci, caracterizată prin prezenţa celţilor în Transilvania (...), cât şi în partea a doua, când dacii şi-au organizat un puternic stat centralizat".

[57] Referindu-se la inventarul unui mormânt de la Kumano, în care se regăsesc două vârfuri de lance, recipiente ceramice şi un cercel de aur, Theodossiev N. 2000, 43 arată că: „this is the only gold object discovered in a 2nd phase grave within the whole of the north-western Thrace".

[58] În arealul Poieneşti-Lukaševka piesele din metal preţios sunt de asemenea rare, iar cele de aur lipsesc aproape cu desăvârşire; în acest sens: perlele de la Boroseşti - M. 41, un inel din mormântul 3 de la Poieneşti ş.a. (Babeş M. 1993, 111-112, pl. 15/16).

XIX-lea, în contribuţiile unor cărturari saxoni, cum a fost Carl Gooss[59] sau maghiari, precum Rómer, Hampel sau Téglás. Dacă la mijlocul secolului XX, Dorin Popescu menţiona cca. 50-60 de descoperiri cu piese de argint[60], în 1973 Kurt Horedt repertoriase 111 descoperiri cu piese de argint[61], iar în stadiul actual al cunoştinţelor, numărul acestora pare să fi sporit, mai ales în urma publicării rezultatelor cercetărilor efectuate în mai multe aşezări de epocă târzie Latène din Dacia[62]. Trebuie precizat că această incidenţă sporită a descoperirilor cu piese din argint databile în perioada târzie a Latène-ului este cu totul excepţională şi nu cunoaşte analogii în întreaga preistorie a unei regiuni care mai cunoscuse epoci de înflorire a orfevrăriei dar a unei orfevrării a aurului.

Unele dintre tipurile de piese pe care le regăsim în tezaurele sau descoperirile întâmplătoare din Dacia preromană, se disting prin dimensiunile şi masivitatea lor neobişnuită, remarcându-se mai degrabă ca piese cu o semnificaţie simbolică particulară şi nu ca simple podoabe destinate ornamentării portului de zi cu zi. Unele dintre exemplarele brăţărilor spiralice cu terminaţii decorate cu palmete şi protome (Horedt, tip. D5c) depăşesc 450 g[63], unele dintre fibulele cu noduri[64] măsoară între 10 şi 16 cm lungime şi cântăresc peste 100 g[65], iar o fibulă de schemă Latène C, achiziţionată în Transilvania la 1869 este de-a dreptul „uriaşă": măsoară 32,9 cm (!) şi cântăreşte nu mai puţin de 442.18 g (!)[66].

Semnificativ este faptul că astfel de piese nu au fost descoperite nici în regiunile metalifere din Munţii Apuseni şi nici în interiorul fortificaţiilor din Munţii Orăştiei[67], la fel cum nici în aşezările perioadei târzii a Latène-ului, unde ele nu au fost

---

[59] Wollmann V. 1983, 18.

[60] Popescu D. 1948, 57, fig. 2; Popescu D. 1951, 39.

[61] Horedt K. 1973, 130 şi 162-165; Horedt K. 1974, 66.

[62] O repertoriere pe cât posibil exhaustivă a pieselor de orfevrărie din Dacia preromană este în curs de realizare şi aparţine autorului contribuţiei de faţă. Până în prezent au putut fi repertoriate cca. 350 de descoperiri conţinând peste 800 de piese. Afirmaţia lui Mărghitan L. 1994, 32 potrivit căruia „totalul pieselor de argint din tezaurele anteromane din România depăşeşte două mii de bucăţi" este exagerată.

[63] Pentru tipologia brăţărilor: Horedt K. 1973, 139-141, fig. 6. Semnalez existenţa unei brăţări spiralice inedite la Muzeul Severeanu din Bucureşti, care cântăreşte nu mai puţin de 638 g (!). Deşi provenienţa ei este necunoscută, prin caracteristicile ei morfologice, această brăţară se alătură altor piese similare cu masivitate neobişnuită: Ghelinţa, G.= 438 g; (Fettich N. 1953, 156-157, pl. XXIX/2, XXX/1), Orăştioara, G.= 534 g (Florescu R., Miclea I. 1979, 25, fig. 19-20), Dupuş, G.= 594 g (Fettich N. 1953, 157, pl. XXX/4, XXXI/2), Coada Malului, G.= 456 g (Horedt K. 1948, 266, 277; Popescu D. 1967, R 20 a-b) ş. a. Greutăţile acestor piese au fost determinate de autorul contribuţiei de faţă cu ajutorul unui cântar cu o abatere de ±1g.

[64] Diferite interpretări ale morfologiei fibulelor cu noduri: Horedt K. 1973, fig. 2 (tip A1-b); Rustoiu A. 1997, 31-33, fig. 12-17 şi 80/1-3 (tip 1a-d); Spânu D. 2002, 94-100, fig. 15 (subtipurile I-III).

[65] De exemplu, fibulele de la Lupu, cântăresc 188,7 g şi respectiv 190,5 g (Glodariu I., Moga V. 1994, 33-36); una dintre fibulele de la Sacalasău Nou, G.= 205 g (Dumitraşcu S., Molnar E. 1975, 61, nr. 1, fig. 1); una dintre fibulele de la Bistriţa, G.= 122,9 g (Fettich N. 1953, 153, fig. 20/1). Greutăţile după literatură.

[66] Florescu R., Miclea I. 1979, 24-25, fig. 18e, cat. nr. G41; Gschwandtler K. 1981, 227.

[67] Podoabe de preţ descoperite până în prezent în interiorul fortificaţiilor din zona Munţilor Orăştiei sunt surprinzător de puţine şi de nereprezentative pentru orfevreria dacică aşa cum o prezintă inventarele tezaurelor. La ora actuală nu se pot repertoria pe baza informaţiilor oferite în publicaţii decât şase (!) piese de orfevrerie descoperite în diferite situri din Munţii Orăştiei: 1. o brăţară la Băniţa (Macrea M., Floca O., Lupu N., Berciu I. 1966, 31, fig 12- fotografie neconcludentă; Rustoiu A. 1996a, 100, fig. 48/1, 116/1 şi Rustoiu A. 1996b, 121, 124, pl.1), 2. un colier „confecţionat din sârmă de aur torsionată şi mărgele de sticlă" la Grădiştea de Munte (Rustoiu A. 1996a, 33); 3. o fibulă linguriţă la Piatra Roşie (Daicoviciu C. 1954); 4. un ornament de car (Rustoiu A. 1996a, 158, 335, fig. 99/3; acesta ar putea fi însă de epocă romană); 5. un colan

identificate decât în cazuri extrem de rare[68]. Nu voi dezbate în cele da faţă dacă această conjunctură permite sau nu presupunerea unor practici votive. Indiferent de caracterul îngropării unor astfel de piese, ele ilustrează capacitatea deţinută de un grup social mai larg ai cărui membrii provin din diferite regiuni ale Daciei preromane atât intra- cât şi extracarpatice de a administra circuitul metalelor preţioase: achiziţionarea materiei prime, controlarea proceselor de prelucrare şi manufacturare, convenirea unor reguli morfologice de confecţionare a obiectelor[69] (probabil în virtutea unui contact intim cu meşterii), etalarea bunurilor simbolice şi, în cele din urmă, abandonarea lor definitivă, însoţită uneori şi de distrugerea intenţionată.

3.2.3. Relevanţa socială a evidenţei arheologice

Prin datarea lor[70], piesele de orfevrărie dacice se plasează într-o perioadă aproximativ ulterioară încetării emiterii de monedă locală de tradiţie macedoneană[71]. Această perioadă este caracterizată de constituirea unor centre cu o densitate de locuire sporită faţă de perioadele precedente şi de estomparea pregnantă a reprezentării funerare (raritatea înmormântărilor, sărăcirea inventarelor)[72], fenomene care se află în rezonanţă cu transformările evidenţiate şi în regiunile central-europeane (apariţia marilor *oppida*, intensitatea scăzută a manifestărilor funerare). În acest context, orfevrăria dacică ar putea fi interpretată ca expresie particulară şi originală a preocupării pentru reprezentare simbolică a unor elite regionale care şi-au pierdut capacitatea de reprezentare numismatică, odată cu afluxul masiv de drahme şi denari republicani[73], dar care au renunţat şi la o reprezentare funerară de prestanţă, prin adoptarea şi asumarea unor norme noi de organizare a ritualului de înmormântare[74].

Tezaurele în general şi în particular acele tipuri ale orfevrăriei dacice relevante din punct de vedere numeric şi morfologic, ar putea fi percepute nu numai ca indicatori

---

bandiform (Daicoviciu C., Gostar N., Daicoviciu H. 1959, 331-353); 6. placă „mică dreptunghiulară de argint" (Glodariu I. et alii 1999, 31), ultimele trei la Costeşti.

[68] Numai două fibule cu noduri de argint au fost descoperite în aşezarea de la Tăşad (Chidioşan N. 1977, 27-41) şi o alta, de dimensiuni modeste, la Sighişoara-Wietenberg (Horedt K., Seraphin C. 1971, 81, fig. 64/16; Andriţoiu I., Rustoiu A. 1997, 116, 291, fig. 121/2), celelalte exemplare provenind din tezaure (de exemplu Lupu, Saracsău, Cehetel ş.a.), posibile morminte (Tilişca), sau din descoperiri izolate (Crăciunel). În schimb, brăţările spiralice cu terminaţii cu protome nu au fost niciodată identificate prin cercetări sistematice. Această conjunctură pledează pentru ideea unei abandonări intenţionate, în afara contextelor de locuire, a pieselor de orfevrărie, motivată de rigori mai greu de precizat, dar care nu par să se datoreze unor practici lipsite de orice conţinut simbolic. Cel dintâi care a observat această conjunctură este Fettich N. 1953, 128, n. 1.

[69] În acest sens este semnificativă observaţia lui Horedt K. 1973, 161 în privinţa unei pregnante standardizări a formelor: „der dakische Schmuck ist einheitlicher und in seinem Formenbestand stärker standardisiert..."; „die Fibeln sind typologisch einheitlicher..." ş. a.

[70] Horedt K. 1973, 151; Spânu D. 2002, 96-100.

[71] Horedt K. 1973, 151; pentru sincronismul relativ dintre constituirea aşezărilor şi dispariţia treptată a emisiunilor locale de tradiţie macedoneană: Winkler I. 1970, 99.

[72] Babeş M. 1988.

[73] Identificarea răspândirii unor „tipuri" monetare locale cu formaţiuni etno-politice a fost avansată de Winkler I. 1968, 100, Preda C. 1971, 76, Poenaru-Bordea G. 1971, 432. Pentru o interpretare similară a emisiunilor de monedă celtică în regiuni ale Europei centrale: Wells P. S. 1998, 261 cu literatura. Dispariţia emisiunilor locale în contextul afluxului de denari republicani şi drahme a fost subliniată, *inter alii*, de Preda C. 1971, 74, Mihăilescu-Bîrliba V. 1990, 98.

[74] Wells P. S. 1998, 252 interpretează estomparea practicilor funerare din Latène-ul târziu central-european ca o renunţare a afirmării reprezentării în plan funerar a identităţii individuale.

de identitate etnică şi socială[75]. În ultimă instanţă, posibilitatea determinării unor garnituri de port în inventarele tezaurelor[76], ne-ar înlesni perceperea lor ca identificatori ai unor identităţi individuale. Cu alte cuvinte, seturile de podoabe ar putea fi percepute ca instrumente ale afirmării autorităţii şi suveranităţii, iar etalarea lor în port ar putea fi echivalată cu semnificaţia punerii în circulaţie a monedelor barbare a căror emitere încetase în contextul afluxului denarului republican[77]. În aceeaşi ordine de idei, îngroparea unor garnituri de piese de orfevrărie ar putea corespunde mesajului unui ceremonial funerar sublimat[78].

4. Evidenţa numismatică

4.1. Afluxul monedelor de argint (drahme şi denari)

4.1.1. Probleme ale cronologiei afluxului de drahme şi denari

O dezbatere asupra circuitului metalelor preţioase în Dacia preromană trebuie să ţină în primul rând cont de problematica ridicată de fluxul monetar în general şi mai ales de afluxul de drahme, tetradrahme şi denari republicani, care au pătruns în cantităţi semnificative, dacă nu impresionante atât în regiunile intracarpatice, cât şi de-o parte şi de alta a Dunării de Jos.

Observaţia lui Nicolae Conovici, potrivit căreia structura loturilor monetare din tezaurele conţinând numai drahme este similară cu cea a tezaurelor în care drahmele de Dyrrhachium şi Apollonia se asociază cu denari republicani, este de un deosebit interes pentru cronologia pătrunderii acestor emisiuni în Dacia[79]. Această similitudine sugerează simultaneitatea relativă a pătrunderii unor loturi dinainte formate de drahme de Dyrrhachium şi Apollonia[80] şi de denari republicani, indiferent dacă aceasta a avut loc în jurul anului 70 a. Chr. – aşa cum consideră Gheorghe Poenaru-Bordea, Maria Chiţescu sau Kris Lockyear[81], la mijlocul secolului I a. Chr., aşa cum propune Mircea Babeş[82] sau, potrivit lui Virgil Mihăilescu-Bîrliba chiar mai târziu, în epocă augusteică[83]. Dacă cei dintâi, numismaţi prin excelenţă, şi-au întemeiat

---

[75] După cum arată şi sociologul Barth F. 1969, deşi între etnicitate şi cultură nu se poate stabili o legătură directă, anumite obiecte sau ansambluri de obiecte pot fi percepute ca indicatori de identitate etnică: p. 14, „some cultural features are used by the actors as signals and emblems of differences, other are ignored ...”; p. 38, „ethnic boundaries are maintained in each case by a limited set of cultural features”. Asupra evidenţierii de către cercetarea arheologică a adoptării în perioada Latene a unor seturi de obiecte ca indicatori de statut şi identitate sociala in regiunile centrale ale Europei: Wells P. S. 1998, 275 (cu literatura).

[76] Horedt K. 1973, 152-155.

[77] În privinţa autorităţii de emitent (a dreptului monetar) al suveranului unui „trib” (sau în termeni mai adecvaţi, ai unei *comunităţi* etno-politice), Winkler I. 1970, 98. Problema echivalenţei semnificaţiei dintre obiectele cu caracter votiv preistorice şi monedă a fost intens dezbătută în cercetarea occidentală. Prezentări sintetice ale punctelor de vedere sunt oferite de Pauli L. 1985, 200 şi Rieckhoff S. 1997, 480-481 (cu literatura mai recentă).

[78] Problema echivalenţei semnificaţiei dintre constituirea inventarelor funerare şi cea a depunerii de tezaure a constituit la rândul ei obiectul unor vii dezbateri în cercetarea occidentală. În acest sens, Geißlinger H. 1983, 328.

[79] Conovici N. 1985; Conovici N. 1985a, 41.

[80] Conovici N. 1986, 80: „decalajul cronologic constatat între loturile de drahme şi celelalte monede din tezaurele mixte (de drahme şi denari – n. n.) arată că pătrunderea lor s-a făcut în loturi gata constituite, urmată fiind de o rapidă tezaurizare sau de o slabă redistribuţie”.

[81] Poenaru-Bordea G., Cojocărescu M. 1984, 65; Chiţescu M. 1981, 10 şi urm.; Lockyear K. 1997.

[82] Babeş M. 1975, 131-132, acceptat de Popović P. 1987, 106-107.

[83] Mihăilescu-Bîrliba V. 1990, 98.

afirmaţiile pe studierea intimă a structurii interne a loturilor monetare, cei din urmă, prin excelenţă arheologi, au pus accentul, exclusiv pe termenul post-quem indicat de cea mai târzie monedă din tezaurele studiate[84].

Argumentul principal al *teoriei* afluxului masei de denari republicani în jurul anului 70 a. Chr. a fost dezvoltat recent de Kris Lockyear şi constă în evidenţierea pregnantelor similitudini structurale, dar şi în interpretarea judicioasă a diferenţierilor dintre loturile din Italia şi Dacia în care se regăsesc denari emişi în primele trei decenii ale secolului I a. Chr. Spre deosebire de inventarele italice, în tezaurele descoperite pe teritoriul României el a constatat adăugarea unui număr extrem de restrâns de emisiuni mai noi, a căror relevanţă statistică în cadrul loturilor este aproape nesemnificativă. Prezenţa lor în inventare este semnificativă numai în privinţa indicatorului *terminus post quem* de îngropare a tezaurului. Indiferent când ar fi pătruns moneda republicană în Dacia, structurile quasi-standardizate ale loturilor de denari sugerează, ca şi în cazul drahmelor, receptarea lor în Dacia ca loturilor dinainte formate în patria de provenienţă. Pe de altă parte, loturi similare celor constituite ulterior, la mijlocul secolului I a. Chr. în Italia, nu se mai regăsesc în Dacia aşa cum s-a întâmplat însă, cu loturile emise mai devreme, în anii 80 şi 70 a. Chr. Prin urmare, majoritatea loturilor de monedă romană pătrund în Dacia la scurt timp după formarea lor şi ar trebui mai degrabă datate în cel de al treilea deceniu al secolului I a. Chr. decât spre mijlocul lui.

4.1.2. Afluxul denarului şi expansiunea romană – o simplă coincidenţă?

După cum tocmai am arătat, contribuţiile mai multor cercetători au condus la conturarea opiniei (quasi-generale în mediile numismaţilor), potrivit căreia nu numai majoritatea loturilor de denari republicani, dar şi majoritatea celor de drahme emise la Dyrrhachium şi Apollonia ar fi pătruns în Dacia aproximativ 80 –50 a. Chr. Ulterior, datorită afluxului unor cantităţi considerabile de denari republicani, aceştia ar fi devenit la mijlocul secolului I a. Chr., moneda „oficială" a spaţiului dacic[85], eliminând din circulaţie atât emisiunile dyrrhachiene sau cele de Apollonia cât şi numeroasele emisiuni locale cu o iconografie de tradiţie macedoneană. Mecanismele de pătrundere presupuse în literatura de specialitate au fost multiple: fie comerţul[86], fie vânzarea de sclavi[87], jaful[88], sau poate mai degrabă subsidii[89] şi plăţi pentru mercenariat[90]. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva tocmai aceste două din urmă ipoteze nu şi-ar putea găsi

---

84 Opinia potrivit căreia monedei nu ar trebui să i se acorde atenţia cuvenită unui indicator cronologic de primă importanţă (de exemplu: Glodariu I., Iaroslavschi E., Rusu A. 1992, 63, Rustoiu A. 1997, 15) ar trebui revizuită măcar într-unele privinţe.

85 Chiţescu M. 1981, 64; Popović P. 1987, 106. Pentru M. Chiţescu, unificarea monetară a lumii geto-dacice, realizată prin adoptarea şi copierea denarului republican, „a precedat şi a pregătit direct procesul unificării politice".

86 Glodariu I. 1974, 174 şi Chiţescu M. 1981, 20.

87 Această idee depreciativă pentru elementul autohton aparţine lui M. Crawford şi a fost combătută de istoriografia românească. La baza acestei opoziţii se află contribuţia lui Lascu N. 1970, 79-91, urmat de: Chiţescu M. 1981, 15 şi 24-25; Winkler I. 1981, 115; Preda C., Marinescu G. 1986, 62-63; Preda C. 1998, 298 şi 338 ş.a.

88 Chiţescu M. 1981, 21.

89 Lockyear K. 1997, 96: „It may be that Pompey paid Burebista to keep out of the civil wars, but this is in the area of wild (and idle?) speculation".

90 Ideea plăţii de trupe auxiliare avansată de Chiţescu M. 1971, 166, a fost combătută de Crawford M. H. 1977, dar reafirmată cu noi argumente de Chiţescu M. 1981, 15.

o bună justificare în contextul în care tocmai la începutul celui de-al doilea sfert al secolului I a. Chr., de-a curmezişul Peninsulei Balcanice au avut loc o serie de acţiuni militare romane de o amploare fără precedent, destinate asigurării flancului nordic al ofensivei îndreptate împotriva regatului pontic al lui Mithridates al VI-lea Eupator.

Cele două campanii romane în Peninsula Balcanică (a lui Screbonius Curio în 74-73 a. Chr. şi cea a lui M. Terentius Varo Lucullus în 72-71 a. Chr.) ar trebui percepute ca măsuri de contracarare a politicii de alianţe a lui Mithridates, care nu numai că instalase garnizoane în oraşele vest-pontice[91], ci stabilise înţelegeri şi alianţe cu elitele militare ale neamurilor care stăpâneau teritoriile interioare de dincolo de litoral, în zona Dunării de Jos şi în zona Munţilor Haemus (traci, triballi, bastarni)[92]. Preocupaţi să contracareze ofensiva militară şi diplomatică a unei puteri circum-pontice care risca să devină pan-elenică, se poate lesne presupune că generalii romani erau nevoiţi să întreprindă la rândul lor demersuri diplomatice prin care să câştige alianţa statornică a unor formaţiuni barbare[93]. Chiar şi după înfrângerea lui Mithridates, artizanii strategiei militare şi diplomatice romane în Peninsula Balcanică puteau fi în continuare interesaţi de păstrarea şi susţinerea unei alianţe cu o structură de putere din nord care să-i ameninţe „pe la spate" pe vecinii incomozi sau infideli ai provinciilor Republicii: pe tauriscii care puteau ameninţa Aquileea sau care puteau simpatiza cu Caesar[94], pe scordiscii şi pe celelalte neamuri tracice care ameninţau permanent Macedonia şi chiar cetăţile vest-pontice care nutreau sentimente antiromane şi puteau simpatiza cu succesorii politici ai lui Mithridates (ca dovadă, tocmai episodul înfrângerii lui Hybrida).

O serie de autori au explicat acţiunile de răsunet ale lui Burebista „pe fondul vacuumului de putere cauzat de căderea lui Mithridates al VI-lea Eupator şi de retragerea lui Pompei din Orient, precum şi ca o consecinţă a revoltei reuşite ... împotriva lui C. Antonius Hybrida"[95]. Christo Danov sugera chiar o interdependenţă între interesele lui Pompei şi campaniile lui regelui get[96]. În ultimă instanţă, relaţia clientelară mijlocită de Acornion (IGB I. 13), fie ea şi numai cu caracter personal, lipsită de consfinţire din partea Senatului roman, exprimă tocmai atragerea şi eventual chiar câştigarea regelui barbar în sfera intereselor politice şi strategice romane. Din perspectiva acestor interese ale Republicii în Balcani şi în Orient, pătrunderea în Transilvania şi în regiunile vestice ale bazinului Dunării de Jos a unei imense cantităţi

[91] Vinogradov J. G. 1987, 68; Nawotka K. 1997, 42; Ruscu L. 2002, 93 şi urm.; Oppermann M. 2004, 233-234; în particular pentru Histria: Avram A., Bounegru O. 1997; pentru implicaţiile şi efectele numismatice ale influenţei mithridatice în Pontul vestic: Poenaru Bordea G. 1979 şi 1999, Callatay F. d. 1998.

[92] Appian XII. 10. 69, XII. 51; IOSPE I² 223 ş. a. Danov C. M. 1979, 98, 111-113; Vinogradov J. G. 1987, 68; Suceveanu A. 1998, 242. Sugestii pentru posibile alianţe ale regelui Pontului cu celţi, sciţi şi sarmaţi: Gajdukevic V. F. 1971, 318-319.

[93] Sursele literare sintetizate de Danov C. M. 1979, 111-113, menţionează implicarea unor suverani traci sau neamuri tracice atât de partea lui Mithridates, cât şi a lui Sulla. În mod evident, conflictul dintre armatele regatului pontic şi cele ale Republicii se desfăşura şi în planul diplomatic – al câştigării de aliaţi şi în cel financiar – al recrutării de mercenari.

[94] În bătălia de la Pharsalus tauriscii se numărau printre trupele auxiliare barbare alăturate lui Caesar (Alföldy A. 1942a, 15).

[95] Strobel K. 1996, 85. În acelaşi sens s-au pronunţat anterior Condurachi E. 1953, 515-516, Suceveanu A. 1998, ş. a.

[96] Danov C. M. 1979, 120.

de monedă (dar şi a altor produse romane de lux[97]), ar putea fi interpretată poate mai degrabă ca rezultat al unor acţiuni deliberate ale puterii emitente care avea capacitatea de netăgăduit de a orienta potrivit intereselor sale politice fluxul monetar şi de bunuri de prestigiu. Se poate considera că o astfel de „risipă", concentrată într-o regiune, totuşi restrânsă din Barbaricum, aşa cum o ilustrează cartările descoperirilor de drahme şi denari din regiunea intracarpatică şi de la Dunărea de Jos[98], ar putea fi mai greu explicată prin fenomene aleatorii (comerţ, jafuri), independente de voinţa unei „super-puteri" politice, militare şi financiare în plină expansiune.

Şi iarăşi, poate nu este o simplă coincidenţă faptul că diminuarea pătrunderii monedei romane în Dacia al mijlocul secolului I a. Chr., corespunde nu numai perioadei care a urmat pacificării Orientului de către Pompei, ci şi epocii în care Caesar şi-a condus legiunile dincolo de Alpi, în Gallia, reorientând decisiv politica expansionistă romană, dar şi comerţul şi fluxul de importuri către regiunile Europei occidentale, centrale şi nordice[99]. În Dacia, o reintensificare a afluxului monetar se înregistrează la începutul domniei lui Augustus[100], când legiunile romane revin triumfătoare la Dunăre şi în regiunile de nord ale Traciei, sub conducerea lui Licinius Crassus şi mai târziu a altor comandanţi (Cornelius Lentullus, M. Vinicius sau Aelius Catus) care au contribuit decisiv la integrarea Moesiei superioare la Imperiu. După ce Moesia devenea provincie, iar regiunile câmpiei Dunării erau depopulate prin acţiunile generalilor romani, afluxul importurilor romane de monedă începe din nou să se diminueze[101]. Concomitent, în mediul cultural dacic tezaurizarea încetează, la fel cum producţia de piese de orfevrerie se încheie şi ea[102].

---

97 Pentru importurile romane republicane în Dacia, lucrarea lui Glodariu I. 1976a rămâne încă de referinţă, sub aspectul repertorierii materialelor cunoscute până în stadiul de atunci al cercetării. Contribuţii mai recente în privinţa anumitor forme de veselă de bronz, v. Beldiman C. 1988 şi Spânu D. 2002, 111-115. În privinţa sincronizării unor importuri cu fenomenul afluxului de denari şi drahme poate fi considerată sugestivă asocierea cănilor Gallarate cu astfel de monede la Bobaia, Ţigăneşti, Pescari în România (Beldiman C. 1988), dar şi la Filipovci în Bulgaria (Raev B. A. 1977). Realizarea unei repertorieri exhaustive a importurilor republicane de pe teritoriul actual al României şi valorificare ei corespunzătoare ar putea conduce la concluzii interesante, dacă nu surprinzătoare.

98 Pentru cartarea drahmelor de Apollonia şi Dyrrhachium: Conovici N. 1986, 76-77, fig. III; pentru denari: Chiţescu M. 1981, harta 2; Preda C. 1998, 306, fig. 24. Mai ales cartarea oferită de Conovici, care nu s-a rezumat doar la descoperirile monetare de pe teritoriul României, se dovedeşte a fi sugestivă deoarece evidenţiază concentrarea descoperirilor de drahme târzii în câteva regiuni distincte (sudul Bosniei, nordul Serbiei, Crişana-Transilvania şi regiunea apuseană a bazinului Dunării Inferioare) în care s-ar putea considera că au fost receptate de anumite structuri de putere locale generatoare de expresie culturală (regatul iliric, grupul scordisc, dacii intracarpatici şi moeso-triballii dunăreni).

99 Poenaru-Bordea G., Cojocărescu M. 1984, 71. Moneda romană pătrunde masiv în Gallia o dată cu Caesar, iar la nord de Alpi abia în timpul lui Augustus (Chiţescu M. 1981, 16; Mihăilescu-Bârliba V. 1990, 106-107; Collis J. 1984, 60), o conjunctura care sugerează legătura directă între expansiunea militară şi circulaţia monetară. Prin urmare, sincronismul dintre campaniile din anii 74-71 a. Chr. şi momentul de pătrundere masivă a denarilor romani (aproximat în anii 80-70 de Chiţescu M. 1981, 10, Lockyear K. 1997, 85 şi urm. ş. a.) este cu atât mai semnificativ. Opinia contrară a lui Mihăilescu-Bârliba V. 1990, 107 (datarea târzie, augusteică a acestui aflux) se întemeiază pe argumente conjuncturale şi nu pe o analiză internă a structurii loturilor de denari republicani.

100 Poenaru-Bordea G. 1974, 235; Poenaru-Bordea G., Cojocărescu M. 1984, 72; Popovic P. 1987, 105-106; Preda C. 1998, 319-320.

101 Mihăilescu-Bîrliba V. 1980, 99 şi urm.

102 Cu toate că unii autori prelungesc activitatea toreutică locală până la cucerirea traianică (*inter alii*, Glodariu I. 2001, 773), trebuie remarcat faptul că majoritatea tezaurelor (excepţie face doar cel de la Poiana,

Aspectele evocate mai sus sugerează posibila corelare între fenomenele de circulaţie monetară şi priorităţile politico-strategice romane în Peninsula Balcanică. Pe de altă parte, asocierile frecvente dintre podoabele dacice, şi monedele de import (drahme şi denari)[103] ar putea sugera, prin sincronismul lor, intensificarea producţiei de piese de orfevrărie tocmai în momentele de aflux monetar consistent.

4.1.3. Consecinţele afluxului de monedă romană. O ipoteză mereu minimalizată, adesea uitată: reciclarea monedelor

Una din preocupările constante ale cercetărilor care şi-au îndreptat atenţia asupra spectacolului orfevrăriei a constituit-o originea şi provenienţa argintului din care au fost realizate podoabele dacice. Încă la mijlocul secolului al XIX-lea fuseseră evidenţiate asocierile drahmelor greceşti cu apariţia tezaurelor de piese de port. Posibilitatea realizării podoabelor prin topirea de monede şi dificultatea sporită a obţinerii argintului din minereu a fost subliniată încă din secolul al XIX-lea de Gábor Téglás[104], dar ecourile ei în istoriografia românească au fost minime[105]. Vasile Pârvan şi mai târziu Octavian Floca au afirmat că dacii erau în măsură să prelucreze metalele preţioase şi susţineau ipoteza extragerii acestui metal din minereul brut local[106]. Numai Dorin Popescu a acceptat, ce e drept, cu rezerve ipoteza reciclării, susţinând la rândul său exploatarea locală a argintului[107]. Márton Roska şi Nándor Fettich respingeau însă ideea exploatărilor locale în epocă preromană[108]. Astfel, la mijlocul secolului XX, se conturaseră două puncte de vedere corespunzătoare celor două şcoli naţionale de arheologie: cea maghiară susţinea teza reciclării monedelor, cea românească – teza exploatării locale a zăcămintelor de metal preţios.

jud. Gorj, astăzi Rovinari, Nicolaescu-Plopşor C. S. 1941, 213-221), nu conţin elemente de datare ulterioare începutului secolului I p. Chr.: lipsesc, de exemplu, denarii imperiali postaugusteici, fibule puternic profilate sau alte importuri romane de lux. Este de presupus că după acest moment, tezaurizarea încetase, iar inventarele fuseseră „închise" probabil prin depunere. Chiar dacă moştenirea tezaurelor până în primii ani ai secolului al II-lea p. Chr. şi îngroparea lor atât de târzie (aşa cum o sugerează Horedt K. 1973, 151-152) nu ar putea fi cu totul excluse, manufacturarea pieselor de orfevrărie dacică pare să se fi diminuat considerabil în secolul I p. Chr. În acest sens şi Rustoiu A. 1997, 85-86.

[103] Potrivit lui Horedt K. 1973, 147 (v. şi p. 132, tab. I), aproximativ jumătate dintre tezaurele de piese de orfevrărie conţin şi monede.

[104] Téglás G. 1892, 408 ş. a.

[105] Cel dintâi, dar nu ultimul care a respins explicaţiile atât de plauzibile ale lui Téglás, a fost chiar Pârvan V. 1926, 560, deşi argumentele sale învăluite retoric sunt mai degrabă inconsistente. Galena identificată la Grădiştea de Munte nu este *cu certitudine* anterioară cuceririi traianice, mai ales din perspectiva prezenţei ferme romane pe acest sit (Opreanu C. 2000). Argumentul potrivit căruia „este *clar* (s. n.), dată fiind marea cantitate de monete <dace> găsite zilnic în pământ în vremurile noastre, că numai cu argintul din S(ud) nu se putea face faţă tuturor acestor cerinţe" a fost infirmat de evidenţa numismatică. Posibilitatea ca argintul să provină *în primul rând* din exploatări miniere locale o întrevedem şi la Glodariu I. 2001, 773: „argintul provenea, foarte probabil, *mai ales* (s. n.) din minele Daciei, dar şi din topirea monedelor aflate în circulaţie". Acceptarea diferenţiată a ambelor ipoteze pare numai aparent ca o dovadă de imparţialitate. Pentru cantitatea surprinzătoare de denari importaţi în Dacia: Winkler I. 1955, 46, Mitrea B. 1966, 57 şi mai ales Chiţescu M. 1981, 9 şi 16 care repertoriase pe teritoriul României 215 tezaure cu monedă republicană.

[106] Floca O. 1956, 34-35.

[107] Pârvan V. 1926, 560; Popescu D. 1941, 197.

[108] Roska M. 1942, 36 atrăgea atenţia că „nu avem nicăieri dovada precisă a exploatării miniere a argintului, iar în ceea ce priveşte spălatul, nu putem decât să-l bănuim în ţinuturile unde este practicat şi astăzi" (traducere Rusu I. I. 1966, 104, nota 8). Fettich N. 1953, 173 observa că argintul podoabelor este superior calitativ celui din monede.

În această conjunctură, Constantin Preda a încercat să tranşeze o dispută atât de îndelungată, supunând unei analize spectroscopice monedele şi barele de la Stăncuţa. Pe baza constatării că barele ar fi „rezultatul topirii unui număr de denari romani republicani şi de tetradrahme thasiene", Preda a extins concluziile sale asupra celorlalte tezaure de podoabe de argint, dar, prudent, nu a minimalizat nici el posibilitatea exploatării locale a argintului[109]. Cu toate că Preda nu a oferit informaţiile tehnice ale analizei chimice[110], concluziile sale au fost ulterior acceptate de unii dintre colegii săi fără obiecţii, dar numai ca o alternativă secundară la producţia minieră locală[111]. Alţi istorici au privit cu neîncredere şi au minimalizat implicaţiile „cazului Stăncuţa", aşa cum l-a conturat Preda[112]. Analizarea uneia dintre barele de la Stăncuţa a fost ulterior reluată, dar din păcate cu rezultate prea puţin concludente[113].

Din păcate, în stadiul actual al cercetării, singurele indicii concrete şi palpabile pentru reciclarea drahmelor şi denarilor în Dacia preromană se rezumă la consideraţiile efectuate de Preda pe marginea descoperirii de la Stăncuţa[114]. Totuşi, trebuie subliniat faptul că reciclarea metalului preţios este una dintre cele mai răspândite şi mai ales extrem de facile practici de procurare a materiei prime pentru orfevrărie[115]. Această practică nu presupunea amenajarea unor instalaţii deosebite sau excavaţii miniere şi se putea efectua într-un mic atelier individual.

Reciclarea metalului preţios prin topirea unor piese finite în vederea confecţionării altora noi este atestată în lumea romană, chiar şi într-o epocă în care economia imperiului nu era umbrită de crize[116]. Preţuirea monedelor în *Barbaricum*, nu pentru valoarea lor fiscală, ci pentru puritatea argintului conţinut este sugerată de o informaţie furnizată de Tacitus, *Germania* 5. 3, potrivit căreia germanicii apreciau denarul republican în defavoarea celui imperial, tocmai datorită gradului mai ridicat de puritate a metalului[117]. Argintul care a pătruns în perioada Principatului în regiunile scandinave prin intermediul importurilor de denari şi de veselă de lux pare să fi fost de asemenea refolosit pentru confecţionarea de piese de port sau podoabe[118]. Practica

---

[109] Până în prezent, în cercetarea românească nu s-a evocat complexitatea tehnologică, quasi industrială, a procurării argintului din minereu şi dificultăţile tehnologice pe care le presupune procesul de cupelare. În acest sens: Forbes R. J. 1958; Jones J. E. 1984.

[110] Analiza a fost efectuată de C. Sahini, profesor la Facultatea de Chimie a Universităţii Bucureşti, Preda 1957, 120 nr. 36. Rezultatele tehnice ale analizei nu au fost însă publicate, astfel că afirmaţiile lui Preda lasă loc de îndoială: analizarea rezultatului topirii unor mostre de argint de provenienţă diferită nu permite identificarea surselor. Prin topire, structura chimică a aliajului este schimbată ireversibil.

[111] Popescu D. 1958, 157-206; Crişan I. H. 1969a, 105; Daicoviciu H. 1972, 177.

[112] De exemplu Rustoiu A. 1996a, 52 sau Wollmann V. 1996, 26 consideră că topirea de monede pentru confecţionarea de podoabe ar fi fost specifică numai regiunilor de la sud de Carpaţi.

[113] Ţintea H., Kovács C. 1964, 471, nr. 13; Stoicovici E., Winkler I. 1967, 454, tab. I, nr. 25, pl. II/25.

[114] Preda C. 1957 şi 1958.

[115] Makkay J. 1995, 339.

[116] Forbes R. J. 1971, 233. Potrivit lui Tacitus, *Annales* 3. 70, în timpul lui Tiberius, lui L. Ennius, membru al ordinului eqvestru, i s-a intentat un proces de lesmajestate dezbătut în Senatul roman deoarece topise un bust al împăratului pentru a confecţiona veselă de lux.

[117] „... ştiu a preţui aurul şi argintul şi se pricep să deosebească unii bani de-ai noştri şi chiar îi aleg. (...) le plac mai tare banii noştri cei de demult, pe care îi ştiu de vreme îndelungată: cei cu zimţi şi cei care au pe dânşii carul cu doi cai...". Trad. T. A. Naum, Bucureşti, 1957, 23.

[118] Bradley R. 1988, 253; Hedeager L. 1992, 51 (cu literatura mai veche pentru Danemarca).

topirii monedelor şi transformarea lor în podoabe a fost evidenţiată şi de către Joachim Werner în regiunile răsăritene ale regatului merovingian[119].

Chiar şi în epocile moderne, reciclarea obiectelor din metal preţios este deosebit de frecventă, constituind modalitatea cea mai rapidă de procurare a materiei prime pentru bijuterii. Majoritatea descoperirilor de piese preţioase din Transilvania realizate până la sfârşitul secolului al XVIII-lea erau sortite topirii. Reciclarea monedelor antice este atestată chiar şi în perioada contemporană: o parte a monedelor din tezaurul de la Fâneţele Mici a fost topită de către un ceasornicar[120], tezaurul de la Remetea a fost salvat de la reciclare de Bleyer[121], iar brăţara de la Dârloş a fost şi ea salvată în mod salutar de la topire[122].

Prin urmare, topirea monedelor în vederea confecţionării de podoabe, aşa cum o propusese Téglás şi mai apoi Preda în cazul tezaurului de la Stăncuţa, a fost intens practicată în toate timpurile. Într-un mediu cultural cum este cel dacic, în care monedele erau preţuite pentru valoarea în sine a metalului conţinut şi mai puţin pentru nominal, convertirea lor în podoabe era cât se poate de firească. Din această perspectivă, posibilitatea ca loturile monetare care au pătruns în Dacia în prima jumătate a secolului I a. Chr. să fi constituit materia primă pentru realizarea podoabelor din tezaurele dacice, nu trebuie pierdută din vedere, ci trebuie luată în considerare în modul cel mai temeinic[123]. Ideea reciclării drahmelor şi denarilor, în contextul afluxului de monedă din prima jumătate a secolului I a. Chr. ar putea furniza o explicaţie plauzibilă pentru apariţia lipsită de precedent în preistoria regiunii carpatice a unei orfevrării a cărei materie primă a fost argintul.

4.2. Moneda de aur

4.2.1. Relevanţa reprezentării numismatice

În ciuda unor încercări de justificare a „monopolizării" aurului, motivele instituirii unui astfel de mecanism centralizat quasi-capitalist ar fi dificil de precizat în absenţa unor informaţii consistente desprinse din sursele literare. În asentiment cu Janos Makkay[124], consider că motivele şi obiectivele ipoteticei centralizări a aurului nu au fost încă suficient de bine argumentate şi susţinute de către susţinătorii acestei teorii. Dacă acumularea de capital implică reinvestirea acestuia, acumularea de prestigiu politic presupune tocmai redistribuirea unor valori dobândite, în vederea legitimării accesului sau a menţinerii unei poziţii privilegiate în structura socială de către un grup dominant[125]. Din această perspectivă a perceperii rolului „bogăţiei" în cadrul relaţiilor din interiorul unor structuri de putere protoistorice, acumularea de valori nu constituia

---

[119] Werner J. 1962, 314. Practica este atestată şi în alte regiuni ale Europei medievale: Nicolae E., *Moneda*, 100.

[120] Preda C. 1957, 113.

[121] Bleyer I. 1906, 363-364.

[122] Téglás I. 1894, 163-165.

[123] Pe baza interpretării unor exemple din nordul Europei, Bradley R. 1988, 253 (cu literatura) arată că: „although it is difficult to measure the supply of imported silver, it is possible to identify the major sources of this material through the presence of foreign coins".

[124] Makkay J. 1995, 340.

[125] Sugestii în acest sens la Bradley R. 1982, 119-120: „the destruction of wealth at funerals *and probably on other occasions* (s.n.), was one very striking way of achieving or maintaining rank in prehistoric society".

un scop în sine, iar bunurile de preț formau instrumente de afirmare și justificare a autorității și mijloace de comunicare simbolică. Chiar și în lumea romană republicană, în epoca războaielor civile, monedele deveniseră unul dintre principalele materiale de propagandă al pretendenților la conducerea statului[126].

Baterea de monedă este prin urmare rezultatul acțiunii deliberate de afirmare, reprezentare și legitimare a unei autorități emitente[127], dar tocmai în această privință, evidența numismatică sugerează mai degrabă o situație anacronică prin raport cu mențiunile izvoarelor scrise despre suveranii din Dacia. Kris Lockyear atrage atenția că în plină domnie a lui Burebista, când în Dacia se emit copii ale denarilor republicani, nu au fost identificate monede – *ad absurdum* „Burebista rex" (!) – care să ilustreze tocmai autoritatea de emitent a acestui rege[128]. Descoperirea de ateliere sau ștanțe monetare destinate copierii de denari romani în diferite așezări dacice[129], precum și răspândirea largă a tezaurelor cu monede de argint, dar și cu piese de orfevrărie[130] sugerează mai degrabă pluralismul autorităților emitente (fie ei simplii meșteri sau suverani locali) din interiorul mediului cultural dacic și mai ales multitudinea beneficiarilor de bunuri de prestigiu. O asemenea constatare contrastează flagrant cu ideea unui nucleu unic și centralizator de putere, preocupat de organizarea și controlarea quasi-industrială a activităților miniere, de acumularea sistematică și exclusivă a argintului. În schimb, o serie de descoperiri monetare cu emisiuni de aur, majoritatea învăluite în legendă și, din păcate astăzi pierdute, provin aproape exclusiv din regiunea Munților Orăștiei.

---

126 Künzl E. 1989, 122: „Wie schon in der Kaiserzeit, waren auch in der späten Republik die Münzen *Hauptträger der Propaganda* (s.n.), darf man sie doch als einziges bewegliches und wirkliches universelles Illustrationsmaterial betrachtet. Manche Münzen wirken denn auch fast wie *Wahlplakate* (s.n.)". În acest sens este sugestivă introducerea în numismatica romană abia de către Caesar a reprezentării profilului emitentului (Crawford M. H. 1985, 56). Prin urmare, dacă valoarea simbolică a monedelor este recunoscută chiar și în cazul societății romane, cu atât mai mult ea poate fi presupusă pentru societăți aflate la periferia lumii clasice, în cazul cărora cu greu ne putem imagina existența unor sisteme economice bazate pe relații de tip marfă-bani. În orice caz, prin scoaterea de sub autoritatea sistemului pentru care a fost emisă, moneda își pierde valoarea inițială (Aitchinson N. B. 1988, 270).

127 Stoicovici E., Winkler I. 1971.

128 Lockyear K. 1997, 96: „Despite the huge amounts written about him, Burebista is in fact a very poorly-known figure...". Asupra aceleiași „anomalii" se pronunțase anterior și Winkler I. 1981, 114 („renunțarea dacilor cu circa două secole înainte de pierderea independenței, la emiterea unei monede proprii este un fenomen cu totul unic în istoria popoarelor europene din Latène") sau Mihailescu-Bîrliba V. 1990, 97 („renunțarea dacilor de a bate monedă proprie ... reprezintă un fenomen unic și inexplicabil în toată istoria veche"). O interpretare dintr-o perspectivă diferită este oferită de Preda C. 1981, 98, potrivit căruia copierea denarului ar constitui „cea mai elocventă dovadă a caracterului unitar al statului lui Burebista".

129 Emiterea locală a denarului republican este atestată de descoperirea de ștanțe monetare la Tilișca, Pecica, Grădiștea de Munte, Brașov, Ludești, Poiana. Ștanțele corespund în general celor mai frecvente emisiuni care pătrund abundent în deceniile III-IV ale secolului I a. Chr., dar fenomenul baterii locale de denari pare să se fi continuat și în epocă imperială, așa cum o indică una dintre cele trei ștanțe descoperite la Grădiștea de Munte, care are ca prototip o monedă din timpul lui Tiberius (Mihăilescu-Bîrliba V. 1990, 98). Ștanța monetară de la Poiana s-a pierdut; este amintită de Chițescu M. 1968a, 134, nt. 41 care reproduce o informație verbală a lui Radu Vulpe). Numeroși numismați au recunoscut dificultatea identificării și a evaluării cantităților de monedă astfel emisă (Poenaru-Bordea G., Știrbu C. 1971, 265-282; Poenaru-Bordea G. 1974, 266, nt. 27 – cu literatura mai veche; Crawford M. H. 1980, 52).

130 Pentru distribuția chorologică a tezaurelor, Horedt K. 1973, 129, fig. 1 și mai recent Spânu D. 2002, 99, fig. 20.

4.2.2. Relevanța monedelor Coson

Numai descoperirile de monede de aur de tip Coson care par să înregistreze o concentrare pregnantă în regiunea Munților Orăștiei, ar putea fi considerate ca indicatori de primă importanță ai autorității deosebite exercitate de un suveran local din Dacia[131]. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul că astfel de emisiuni au fost descoperite și la Axente Sever, jud. Sibiu sau la Cozma, jud. Mureș, la care se mai adaugă și câteva descoperiri izolate[132]. Prin urmare, monedele Coson au cunoscut o modestă dar sensibilă răspândire și în afara zonei Munților Orăștiei de unde provine majoritatea descoperirilor, o conjunctură care sugerează că ele nu au fost drastic „centralizate", ci puteau fi și redistribuite în teritoriu. În măsura în care ele nu sunt falsuri (o ipoteză susținută prea puțin convingător de Constantin Preda[133]), monedele Coson ilustrează singura afirmare autentică în domeniul onomastic și de excepție în domeniul numismatic a identității și autorității unui suveran din Dacia pretraianică[134]. Dintr-o perspectivă *strict numismatică*, personalitățile istorice ale lui Burebista sau Decebal sunt practic inexpresive, în timp ce Coson, identificat (pe bună dreptate sau nu) cu Cotiso, dobândește prin caracterul excepțional al emisiunilor sale atât de numeroase și atât de actuale, o identitate și un primat de necontestat.

Prin contrast cu celelalte practici monetare din Dacia preromană (copiere, imitare), caracterul excepțional al acestor emisiuni indică mai degrabă o exercitare discontinuă și neuniformă a autorității emitente din Dacia de-a lungul celor două secole care au precedat cucerirea romană. Singularitatea kosonilor în peisajul numismatic al Daciei, sugerează că numai emitentul lor a beneficiat de accesul quasi-exclusiv la sursa de materie primă și numai el a avut posibilitatea de a-și afirma identitatea și autoritatea prin monede de aur. În cazul particular al lui Coson, ideea unui *privilegiu regal exclusiv* asupra sursei aurului folosit pentru baterea de monede poate fi invocată și susținută, dar cercetările viitoare vor trebui să lămurească origina materiei prime (externă sau producție locală[135]) precum și de ce alți suverani locali (anteriori sau ulteriori lui Coson/Cotiso) nu au emis (sau nu au avut posibilitatea să emită) monede din același metal cu reprezentarea simbolurilor propriei lor identități.

[131] Asupra identificării lui Coson persistă încă nesiguranță. Totuși, prezența într-unele manuscrise ale operei lui Suetonius *Div. Aug.* 23. 4 a formei Cosoni/Cosini pentru numele lui Cotiso pledează în favoarea atribuirii monedelor de aur acestui rege (Daicoviciu H. 1972, 106-109 cu literatura mai veche; mai recent Petolescu C. C. 1991, 17-18). În condițiile în care majoritatea absolută a descoperirilor s-au realizat în Dacia și mai ales în zona Munților Orăștiei, se poate considera că cea din urmă interpretare este cea mai apropiată de adevăr. În acest sens Preda C. 1998, 226-227 și Petolescu C. M. 1998, 6-7.

[132] Cartarea efectuată de Winkler I. 1972, 185, fig. 7, consistent argumentată, este încă de actualitate. Alături de descoperirile mai vechi, trebuie adăugat tezaurul de la Târsa (Chiriac M. 2002). Considerațiile și cartarea Iuditei Winkler au fost reproduse ulterior de diferiți autori. În afara coroanei de munți a Transilvaniei regăsim descoperiri izolate de monede Coson la Frumușița în sudul Moldovei, la Berzoi și poate Craiova (?) în Oltenia, la Timișoara, Vizejdia și Vršac în Banat.

[133] Preda C. 1998, 233. Argumentele numismatice care indică proveniența locală a emitentului sunt oferite de Winkler I. 1972, 182 (degradarea stilistică a unora dintre exemplare) și 195 (informația privind existența unor rondele neștanțate)

[134] Daicoviciu C. 1960, 276.

[135] Winkler I. 1972, 195 confirmă observația mai veche a lui Neugebaur în privința nuanței deschise a culorii galbene a aurului monedelor Coson, care ar indica un procentaj sporit de argint și subliniază necesitatea efectuării de analize metalografice pentru determinarea originii materiei prime.

4.2.3. Monede de aur de provenineţă externă

Dacă monedele Coson exprimă în mod excepţional o autoritate locală, trebuie precizat însă că ele nu sunt singurele emisiuni de aur descoperite în Dacia preromană. Alături de monedele Coson, ar trebui luate în considerare nu numai enigmaticele descoperiri de stateri din zona Munţilor Orăştiei, dar şi cele câteva descoperiri cu monede boiice sau cu aurei.

Provenienţa staterilor lysimachici care ar fi fost descoperiţi în apa Streiului în 1543[136], este enigmatică, iar posibilitatea studierii lor în prezent a fost compromisă o dată cu trecerea timpului: aceste monede au fost integral topite. Într-o situaţie similară se află şi alte două descoperiri de lysimachi (alături de care s-ar fi identificat probabil şi kosoni) realizate în anii 1803 şi 1804 pe dealul Anineşului[137]. În măsura în care aceste monede sunt autentice, se poate pune întrebarea dacă prezenţa lor în interiorul arcului carpatic nu ar putea fi mai lesne explicată în contextul acelor fenomene care au determinat pătrunderea în Transilvania a drahmelor şi denarilor, ca şi a altor importuri în prima jumătate a secolului I a. Chr., cu atât mai mult cu cât cercetările numismatice au evidenţiat o intensificare a emiterii de stateri lysimachici postumi (de exemplu la Callatis sau Apollonia Pontică) în perioada supremaţiei circum-pontice a lui Mithridates al VI-lea Eupator[138]. Emiterea acestor monede pare să fi încetat în momentul în care generalul Marcus Terentius Varro Lucullus supune cetăţile vest-pontice în 72-71 a. Chr., obligându-le să părăsească alianţa cu regele Pontului şi să renunţe la emiterea de monedă cu valoare înaltă, la fel cum, mai bine de un deceniu mai devreme, activitatea monetăriilor de la Dyrrhachium, Apollonia sau Thasos luase sfârşit sub presiunea romană[139]. Prin urmare, momentul cel mai târziu posibil de pătrundere a unor loturi consistente de astfel de emisiuni în regiunile interioare ale Daciei, nu s-ar putea data la un interval prea mare de timp după acţiunea lui Lucullus, în aceeaşi perioadă în care pătrundeau loturile atât de numeroase de drahme şi denari de argint. Astfel, datarea legendarilor stateri din apa Streiului este lesne de presupus că a premers la puţin timp apariţiei monedelor cu legenda Coson. Modalităţile prin care astfel de monede de aur ar fi putut pătrunde în sud-vestul Transilvaniei (relaţii directe sau indirecte, jaf, dar poate mai degrabă legături de tipul celor care vor fi fost mijlocite de Acornion) rămân desigur incerte, la fel cum cu greu s-ar mai putea astăzi proba dacă acceptarea în Transilvania a unor loturi de lysimachi postumi nu va fi stat, prin

[136] Winkler I. 1972, 187-191, Ferenczi Ş. 1989b, 121-124 şi Makkay J. 1995 efectuează succinte, dar consistente evidenţe ale mărturiilor şi informaţiilor păstrate despre spectaculosul tezaur descoperit în 1543. Trebuie remarcată opinia potrivit căreia, descoperirea s-ar fi realizat nu în apa Streiului (informaţie considerată ca o posibilă fabulaţie a umaniştilor cunoscători ai operei lui Cassius Dio), ci în interiorul unei fortificaţii din preajma Devei (v. informaţia lui Centorio citată de Winkler I. 1972, 190).

[137] Winkler I. 1972, 192-194; Ferenczi Ş. 1989c, 121-122; Makkay J. 1995, 339.

[138] Preda C. 1998, 113; v. şi Poenaru Bordea G. 1999 şi 2001 cu literatura mai veche. Identificarea monedelor din tezaurul din apa Streiului ca emisiuni Lysimachos postume, realizate poate tocmai în timpul lui Mithridates VI, deşi, să recunoaştem, este ipotetică, ar constitui totuşi o contrapondere mai viabilă ipotezei mult mai complicate, sugerată de diferiţi autori (Popescu D. 1956, 246, Moscalu E. 1989, 215, Makkay J. 1995, 339 ş. a.) şi anume aceea a tezaurizării unor fictive stipendii acordate de Lysimachos lui Dromichaites, moştenite apoi (ne putem întreba cum?), timp de patru secole (!) până la Decebal.

[139] Conovici N. 1985a, 41.

reciclare, la baza emiterii de monede Coson[140]. În orice caz, atestarea descoperirii tezaurului de stateri lysimachici (postumi ?) în descoperirile de la 1543 şi 1802 oferă un indiciu firav dar plauzibil pentru presupunerea pătrunderii în regiunea intracarpatică a unei cantităţi însemnate de monede de aur de import. Raritatea descoperirilor de monede ale oraşelor vest-pontice în alte aşezări getice de la sfârşitul epocii Latène[141], prin contrast cu numărul impresionant de stateri ai tezaurului din apa Streiului, desigur, în măsura în care această descoperire şi-ar dovedi deplina autenticitate[142], ar pleda pentru ideea receptării preferenţiale, dacă nu chiar exclusive, a monedei de aur de import într-un centru de putere intracarpatic.

Monedele boiilor au pătruns în Dacia, fie ca exemplare izolate (Craiova, Oradea), fie ca mici tezaure de 2-4 monede (Tămădău Mare, jud. Ialomiţa, Noul Săsesc, jud. Sibiu). Numai de la Geoagiu de Sus, jud. Alba provine un lot mai consistent de cca. 30-40 de monede de aur de tip „Biatec". Asocierea a şapte stateri boiici de aur aparţinând aşa numitului tip „Muschel" în tezaurul de la Şieu Odorhei, jud. Bistriţa-Năsăud, cu drahme de Apollonia şi Dyrrhachium, cu tetradrahme ale Macedoniei Prima, cu thasiene şi cu imitaţii ale acestora[143], sugerează că pătrunderea lor s-a realizat concomitent sau poate cu puţin mai târziu momentului de aflux al acestor emisiuni sudice. Prezenţa emisiunilor celtice în regiunile intra- şi extracarpatice a fost pusă în legătură cu acţiunile militare ale lui Burebista în bazinul Dunării mijlocii[144]. Totuşi, numărul restrâns de descoperiri realizate pe teritoriul României, ar infirma ipoteza câştigării unor cantităţi mari de prăzi luate de la boii sau taurisci, ci mai degrabă ar sugera o pătrundere cu totul modestă a unor emisiuni celtice în Dacia, poate mai degrabă pe calea schimburilor de bunuri de prestigiu. Semnificativ este în acest sens este faptul că majoritatea staterilor de tip „Muschel" se concentrează în interiorul cadrilaterului bohemic şi sunt atestaţi arareori în Slovacia sau în bazinul Tisei[145], regiuni în care se vor fi desfăşurat probabil campaniile lui Burebista. În orice caz, distribuţia lor în teritoriu, din nordul Transilvaniei şi până în Muntenia sugerează că aceste monede nu au fost „monopolizate" şi tezaurizate de către o ipotetică putere centrală.

În sfârşit, o altă descoperire de excepţie, realizată în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, este tezaurul de 32 de aurei augusteici de la Timişoara – singura descoperire cu un astfel de inventar, realizată până acum pe teritoriul României[146]. Dacă monedele din apa râului Strei sunt quasi-legendare, iar explicarea provenienţei lor

[140] Nu trebuie pierdut din vedere că, în medie, monedele „Coson" cântăresc 8,42 g, o valoare care corespunde tocmai mediei ponderale a emisiunilor târzii de stateri lysimachici postumi de aur bătuţi în cetăţile vestpontice (Preda C. 1998, 229). În acest aspect al similitudinilor ponderale rezidă şi argumentul principal al autenticităţii monedelor Coson pusă sub semnul întrebării de către Preda C. 1998, 232-233.
[141] Emisiuni de argint târzii ale cetăţilor pontice au fost descoperite în mod izolat în aşezările getice de la Poiana, Popeşti sau Isaccea: Poenaru Bordea G. 1979, 158; 1999, 163.
[142] În privinţa falsificării renascentiste a unor monede Lysimachos, v. Gyulai P. 1969, 555, n. 12 (cu literatura mai veche) şi Iliescu O. 1968. Cu toate acestea, detaliile relatărilor privind condiţiile de descoperire ale tezaurului din apa Streiului (reproduse de Makkay J. 1995, 335-337; o sintetizare a lor: 338, tab. 1) sugerează mai degrabă autenticitatea descoperirii.
[143] Preda C., Marinescu G. 1986, 19.
[144] Preda C. 1998, 280.
[145] Preda C., Marinescu G. 1986, 58.
[146] Preda C. 1998, 321.

nu depăşeşte tărâmul ipotezelor, de această dată dispunem de un indiciu mai consistent pentru documentarea importării unui lot, fie el modest sub aspect cantitativ, de monede de aur.

Dacă descoperirile de monede Coson şi de stateri lysimachici (indiferent dacă sunt postumi sau nu) par să se concentreze în regiunea Munţilor Orăştiei, sugerând pregnanta autoritate a centrului de putere de aici, nu acelaşi lucrul poate fi afirmat despre emisiunile boiice sau despre aureii augusteici de la Timişoara. Acestea din urmă s-au regăsit însă în număr relativ restrâns, mult inferior celui al emisiunilor lui Coson sau enigmaticilor stateri din apa râului Strei. Prin urmare, existenţa acestora ar trebui corelată de acea autoritate care a avut capacitatea de a determina ridicarea monumentalelor fortificaţii din Munţilor Orăştiei. Se poate însă cu greu considera că această incontestabilă autoritate ar fi putut controla circulaţia monetară în totalitatea ei sau circulaţia obiectelor de aur în particular, ca dovadă descoperirile de stateri boiici şi de aurei, amintite mai sus. În orice caz, provenienţa staterilor lysimachici, a celor boiici sau a aureilor augusteici, *quae Caesaris sunt*, este mai degrabă externă Daciei preromane şi se poate bănui că viitoare analize metalografice nu vor dovedi contrariul.

5. Zăcămintele din Munţii Apuseni şi exploatarea lor în Dacia

5.1. Caracteristicile zăcămintelor din Munţii Apuseni

Zăcămintele de metale preţioase din vestul Transilvaniei prezintă anumite particularităţi care le diferenţiază de alte surse folosite în antichitate pentru procurarea argintului, cum au fost de exemplu minele de la Laurion sau cele din Peninsula Iberică. În cadrilaterul aurifer din Munţii Apuseni de sud se regăsesc frecvent filoane de aur nativ, volburi cu aur nativ sau filoane cu telururi aurifere. În aceste zăcăminte se regăseşte şi argint în proporţii importante de până la 30%. Cu alte cuvinte, minereurile aurifere vest-transilvănene conţin unul dintre procentele cele mai ridicate de argint din Europa[147].

În aceste condiţii, extragerea unuia dintre metale nu putea fi realizată în mod cu totul independent de a celuilalt, în cazul unor exploatări de filon[148]. Mai mult chiar, se poate presupune că raportul aur – peste 60%, argint – sub 30% din aceste zăcăminte s-ar fi putut regăsi în producţia de obiecte finite din Dacia preromană, dar, tocmai în acest sens, evidenţa arheologică pentru perioada Latène-ului târziu este însă contrastantă. Pe de altă parte, separarea argintului din minereurile aurifere (din aşa-numitul *electrum*) presupunea tehnologii complicate (de cementare sau sulfurare)[149], mai dificile decât procedeele de cupelare a galenei şi, potrivit unor opinii, ele ar fi fost cu greu practicate în antichitatea preromană[150]. De asemenea, în rocile din Munţii Metaliferi argintul se mai regăseşte şi în zăcămintele cuprifere sau de sulfuri polimetalice, dar în proporţii modeste[151], iar pentru exploatarea preromană şi chiar

[147] Hartmann A. 1968, 19 şi urm.
[148] Stoicovici E., Stoicovici F. 1973, 542.
[149] Forbes R J. 1971, 180-181, 239.
[150] Forbes R J. 1971, 244; în cazul particular al metalurgiei preistorice din Dacia, dificultatea separării argintului din minereurile aurifere a mai fost semnalată şi de Téglás G. 1892, 408, Stoicovici E., Stoicovici F. 1973, 542 („în metalurgia argintului din antichitate nu se cunoştea o metodă eficientă de separare a aurului de argint şi invers"), sau Iaroslavschi E. 1997, 18 şi 85.
[151] Mutihac V., Ionesi L. 1974, 565.

romană a unor astfel de zăcăminte dispunem, după cum voi arăta mai jos, de prea puţine indicii certe.

5.2. Evidenţa exploatărilor antice

În literatura consacrată resurselor în metale preţioase din Munţii Apuseni exploatate în antichitate se dezbate pe larg prezenţa şi obţinerea aurului, dar se vorbeşte foarte rar despre exploatarea unor zăcăminte de argint. După cum am arătat anterior, analizele chimice efectuate de Axel Hartmann au evidenţiat indiciile exploatării unor filoane de aur din Munţii Apuseni în epoca târzie a bronzului şi în Hallstatt-ul timpuriu, epoci în care însă piesele de argint sunt quasi-absente în descoperirile arheologice. Referindu-se la mineritul din Dacia romană, Dumitru Tudor arăta că „despre minele de argint, aramă şi plumb ştim foarte puţin"[152]. În mai vechea lucrare a lui Vasile Christescu, dar şi în consistenta contribuţie mai recentă a lui Volker Wollmann, informaţii referitoare la exploatarea şi prelucrarea în perioada provincială a argintului din Carpaţi sunt extrem de sumare[153].

Descoperirile evocate pentru argumentarea unei industrii a cupelării galenei în Dacia preromană nu prezintă elemente de datare convingătoare, iar încadrarea lor cronologică în perioada provincială este mai plauzibilă. Potrivit lui Wollmann, „nu cunoaştem până în prezent în Dacia cuptoare de topire pentru obţinerea argintului, nici măcar gropi în care să fi avut loc cele două procese" şi anume topirea minereului şi cupelarea galenei[154]. În istoriografia românească o singură descoperire, realizată în condiţii prea puţin documentate, a fost evocată în sprijinul atestării cupelării galenei înaintea cuceririi romane. Mai întâi Pârvan şi mai apoi alţi cercetători ai Daciei preroramne au accentuat semnificaţia descoperirii în 1804, „între nişte dărâmături" de la Grădiştea Muncelului a unei impresionante cantităţi de galenă (1700 kg), presupunând, fără orice argumente, datarea acestora în epocă dacică[155]. Trebuie precizat însă că pentru timp mult prea îndelungat au fost trecute cu vederea o serie de indicii epigrafice care atestă prezenţa romană fermă în acea regiune şi *mai ales* pe acel sit[156].

Recent, cercetările „preventive/de salvare" de la Roşia Montană au oferit câteva indicii noi în privinţa exploatărilor străvechi de aici. În interiorul minelor de aur

[152] Tudor D. 1960, 403. Informaţia sa potrivit căreia la Centum Putea ar fi fost organizată o mină de argint este contrazisă de informaţiile lui Wollmann V. 1996, 151-152 care semnalează aici exclusiv filoane de cupru.

[153] Christescu V. 1929; Wollmann V. 1996. O posibilă exploatare antică a unui zăcământ de argint este menţionată doar într-o hartă minieră austriacă de la 1766, în masivul Măgura Băiţei în care este marcat amplasamentul unui puţ „străvechi" (Wollmann V. 1996, 131, nt. 12.). Unele indicii la fel de imprecise sunt menţionate la Hărţăgani sau Dognecea (Wollmann V. 1996, 132 şi 153, nt. 128). Din păcate, în absenţa unor elemente de datare sigure, vechimea acestor exploatări este incertă, iar atribuirea lor tot atât de ipotetică.

[154] Wollmann V. 1996, 123.

[155] Pârvan V. 1926, 594. Mai recent Iaroslavschi E. 1997, 19.

[156] Opreanu C. H. 1998a, Opreanu C. 2000. Atelierele metalurgice de la Grădiştea de Munte, cercetate în anii '50 sunt datate înainte de 106 p. Chr. de către Glodariu I. 1982, 120, pe baza unor piese de factură romană (!) considerate poate prea uşor ca importuri pretraianice. Vestigiile unor ateliere metalurgice descoperite tot aici în 1988 şi care ar ilustra două niveluri de călcare (!) au fost considerate iniţial ca post-traianice (v. Mihăilescu-Bîrliba V. 1990, 98, n. 16 care reproduce comunicările autorilor săpăturii), dar au fost ulterior antedatate îndoielnic de Glodariu I., Iaroslavschi E., Rusu A. 1992, 57 şi urm.

romane din Masivul Cârnic[157], dintre numeroasele probe de lemn supuse analizelor izotopice C14, două au indicat datări anterioare cuceririi traianice, însă nu trebuie pierdută din vedere posibilitatea ca minerii din epoca provincială să fi folosit trunchiuri tăiate mai devreme. În orice caz, aceşti doi indicatori cronologici pretraianici sunt singurii de acest fel descoperiţi într-o cercetare arheo-minieră extinsă pe nu mai puţin de 5 km de galerie. Se presupune (!) „o primă fază de săpare a unor galerii simple în epocă dacică, urmată de adâncirea şi *lărgirea* (s. n.) lucrărilor miniere în epocă romană. Mai mult, intervenţiile moderne *au deranjat* (s. n.), la rândul lor, lucrările miniere preexistente"[158]. Se poate pune întrebarea cum au fost identificate acele „simple galerii" dacice, din moment ce ulterior, în epocă provincială şi apoi modernă ele au fost lărgite! În orice caz, cercetările întreprinse de echipa condusă de Béatrice Cauuet nu au evidenţiat încă ceramică sau unelte databile cert în epocă preromană. Astfel de rezultate ilustrează mai degrabă dificultatea documentării unor exploatări miniere preromane în Munţii Apuseni, în pofida unor cercetări metodice intensive.

Cercetările recente de la Roşia Montană desfăşurate în reţeaua minieră Cârnic 13 au condus la identificarea, într-un context din care provin şi câteva lămpi romane, a unui rulou de oxid de plumb (litharge), un subprodus al unei prelucrării *individuale* (!) a galenei (argintifere?), care ar indica, potrivit autoarei raportului[159], existenţa la suprafaţă, în apropierea intrării în mina respectivă, a unui atelier de tratare a plumbului argintifer (încă nelocalizat!). Se poate însă pune întrebarea dacă pe baza identificării unui astfel de obiect (singurul până acum de acest fel!), putem argumenta existenţa unui întreg lanţ productiv, inclusiv exploatarea unor zăcăminte de plumburi argintifere. Potrivit rezultatelor eşantionărilor evocate în acelaşi raport şi pe care le-am datora unei echipe de geologi de la Cluj, în reţeaua minieră Cârnic 5 minerii antici ar fi putut exploata o cantitate de aur şi de argint într-o proporţie surprinzător de asemănătoare cu cea evocată de Ioannes Lydus[160]. S-ar părea că acest *thopos* vechi de aproape două milenii revine mereu în actualitate.

Concluzia cea mai prudentă ar fi, poate, recunoaşterea imposibilităţii evidenţierii până acum, în Munţii Apuseni, a unor exploatări preromane de metale preţioase în general şi mai ales a argintului în mod special. Din această perspectivă, tocmai raritatea pieselor de aur din Dacia preromană ar putea constitui un indiciu consistent pentru conturarea unei activităţi miniere *cu totul modeste*, de-a lungul întregii perioade a Latène-ului târziu, tocmai într-o regiune atât de bogată în zăcăminte aurifere. După cum afirma Ştefan Ferenczi, „de dragul adevărului trebuie să precizăm că dovezile arheologice pentru însăşi exploatarea auriferă lipsesc cu desăvârşire"[161].

---

157 Hartmann A. 1968, 22: minereurile aurifere de la Roşia Montană conţin cca. 25% Ag şi cca. 0,01% Cu.

158 Cauuet B. et alii 2003, 255-256. Publicarea rezultatelor cercetărilor din 2003 nu au schimbat datele problemei. Asupra posibilităţilor ca analizele radiocarbon să furnizeze rezultate imprecise, Palincaş N. 1997a, 26-29.

159 Modul de publicare a acestui raport nu îngăduie determinarea autorului sau autorilor textului din *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2003*, Bucureşti, 2004, 283-288. Putem însă bănui că autoarea textului este Béatrice Cauuet, responsabila de sector şi nu Valentin Voişian şi Ovidiu Ţentea care figurează în capul listei colectivului.

160 Cauuet B. et alii 2004, 286: „anticii au putut recupera peste 6 kg de aur şi cel puţin 12,5 kg de argint... Menţionăm cu această ocazie că argintul reprezintă dublul cantităţii de aur".

161 Ferenczi Ş. 1989a, 47, n. 38.

5.3. Problema mâinii de lucru şi cea a prospecţiunilor

Atât Florin Medeleţ, cât şi Aurel Rustoiu recunosc amploarea pe care o presupunea extragerea din minereuri a metalelor preţioase şi exclud posibilitatea unei acţiuni individuale şi ocazionale în acest sens[162]. Ambii autori recunosc implicit necesitatea organizării procesului tehnologic de exploatare a minelor la nivel comunitar, dacă nu statal. În Dacia preromană, o astfel de activitate cu caracter quasi-industrial ar fi fost posibilă, potrivit unei păreri adânc încetăţenite în istoriografia românească, numai „când dacii şi-au organizat un puternic stat centralizat"[163]. Fără să intru în rândurile de faţă într-o polemică privitoare la consistenţa acestei teze, ţin totuşi să reamintesc relevanta afirmaţie a lui Strabo VII. 3. 11, potrivit căruia la moartea lui Burebista, stăpânirea acestuia s-a fragmentat în patru (şi mai apoi în cinci!) formaţiuni distincte[164]. Se poate considera că o structură de putere, desigur, redutabilă din punct de vedere militar, dar care îşi menţine coeziunea numai atâta timp cât supravieţuieşte conducătorul ei, în virtutea prestigiului şi prestanţei acestuia, cu greu ar putea fi considerată un „stat unitar şi centralizat".

Dacă în Dacia ar fi existat comunităţi specializate de mineri „autohtoni" înaintea cuceririi romane, se poate bănui că prezenţa lor ar fi fost evidenţiată în izvoarele epigrafice locale şi nu ar mai fi făcut necesară colonizarea în Munţii Apuseni de către statul roman a comunităţilor de mineri ilirici (*Pirustae*, *Baritustae*, *Sardeates*). După cum reiese din recenta sinteză a lui Volker Wollmann, implicarea unor comunităţi autohtone dacice în exploatările romane din Munţii Apuseni se întemeiază pe argumente prea puţin consistente şi este mai degrabă ipotetică[165]. Caracterul „autohton" al necropolelor de epocă provincială de la Muncelu-Brad sau Boteş-Corabia, argumentat prin prezenţa unei ceramici „de tradiţie Latène", este mai degrabă discutabil, mai ales în absenţa unor indicii epigrafice explicite[166]. În schimb, populaţia minieră de origine externă Daciei este abundent atestată de sursele epigrafice repertoriate de Wollmann[167].

Prin urmare, la ora actuală cercetarea dispune de prea puţine argumente concrete pentru susţinerea exploatării şi prelucrării sistematice şi de anvergură a argintului în Dacia preromană. Absenţa unor vestigii arheologice de epocă dacică aparţinând în mod cert unor comunităţi cu specific minier obligă la reţinere în susţinerea exploatării miniere a metalelor preţioase în cele două secole care au premers cuceririi romană. Mai mult, dificultatea separării în antichitate a argintului din zăcămintele aurifere aruncă încă o umbră de îndoială asupra originii locale a argintului utilizat în orfevrăria dacică din Latène-ul târziu.

---

[162] Medeleţ F. 1993, 11-12; Rustoiu A. 1996a, 38.
[163] Roman B., Sântimbreanu A., Wollmann V. 1982, 12.
[164] Asupra „efemerităţii" înfăptuirilor politice ale lui Burebista, istoriografia românească a insistat mai puţin. Totuşi, chiar şi Daicoviciu C. 1955, 48 recunoştea că „statul cu greu închegat sub Burebista se destrăma odată cu dispariţia, prin violenţă, a întemeietorului".
[165] Wollmann V. 1996, 155-159.
[166] Wollmann V. 1996, 157-158. Ar mai trebui adăugat şi că, în cercetările sistematice de teren aflate în curs de desfăşurare la Roşia Montană pe o suprafaţă considerabilă, nu au fost evidenţiate până în prezent vestigii arheologice certe anterioare cuceririi romane (informaţie Paul Damian).
[167] Wollmann V. 1996, 159-171.

În lipsa unor informaţii consistente asupra exploatării pretraianice a zăcămintelor de metal preţios, unii cercetători au sugerat că organizarea post-traianică a activităţilor miniere în Munţii Apuseni nu ar fi putut debuta fără contribuţia elementului autohton, bun cunoscător, desigur, al resurselor locale (v. *supra* § 1). Se poate însă pune întrebarea dacă nu cumva primele prospecţiuni în Dacia nu vor fi fost întreprinse tocmai de către de romani înaintea cuceririi traianice, poate în contextul stabilirii raporturilor clientelare dintre Domitian şi Decebal, când, potrivit lui Cassius Dio LXVII. 7. 4, i-au fost trimise lui regelui dac nu numai stipendii în bani, ci şi meşteri cu diferite specializări. Dacă printre aceştia se vor fi numărat şi persoane însărcinate sau specializate în prospectarea zăcămintelor metalifere, nu vom afla poate niciodată.

În orice caz, autorităţile romane (nu numai principele, dar şi legatii săi) erau extrem de preocupate de identificarea şi chiar exploatarea resurselor de metale preţioase din vecinătatea Imperiului. În acest sens este sugestiv episodul relatat de Tacitus, în care un legat al Germaniei Superior a iniţiat exploatarea unui zăcământ de argint din Barbaricum[168]. Prezenţa timpurie în Dacia încă în timpul lui Augustus a unor comandanţi romani este atestată în *Res Gestae* V. 48-49 şi a fost dezbătută de Syme[169]. Chiar dacă nu dispunem de indicii concrete în privinţa efectuării de către vreun comandant roman a unor prospecţiuni miniere, putem bănui că în momentul cuceririi traianice, promotorii politicii imperiale erau la curent, deja de mai bine de un secol, cu realităţile sociale şi cu potenţialul zăcămintelor Daciei, astfel că această regiune nu reprezenta o *terra incognita* pentru strategii romani. Din păcate însă pentru cercetarea actuală, problematica legată de exploatarea preromană a zăcămintelor metalifere din Dacia rămâne încă prizoniera domeniului incert al ipotezelor.

5.4. Relevanţa analizelor metalografice în stadiul actual al cercetării

Stadiul actual al cercetărilor metalografice efectuate asupra unor monede sau obiecte de orfevrărie databile în Latène-ul târziu, se întemeiază pe un număr cu totul modest de obiecte analizate, uneori după metode diferite, lipsite uneori de suficientă

[168] Tacitus, *Annales* 11. 20. 4-5. Potrivit lui Tacitus, legatul Germaniei Superior, Curtius Rufus, probabil în 43 sau 47 p. Chr. ar fi pătruns în fruntea legiunilor sale în ţinutul mattiacilor, cu care Roma stabilise anterior raporturi de amicitia (Tacitus, *Germ.* 29) şi ar fi organizat exploatarea minieră a unui zăcământ de argint, folosind ca mână de lucru proprii soldaţi. Episodul sugerează că exploatarea *de facto* a unor zăcăminte şi proprietarea *de iure* a împăratului asupra unor mine sunt două conjuncturi cu totul distincte. Aplicată în cazul Daciei preromane, o astfel de constatare ar evidenţia o dată în plus inconsistenţa teoriei monopolului regal dacic asupra exploatărilor miniere.

[169] Syme R. 1971, 26-39. În istoriografia românească, numai Daicoviciu C. 1960, 293 recunoaşte că „cel care îi respinge (pe daci) şi urmăreşte – pe Mureş – până în inima Daciei e generalul M. Vinicius". O opinie diferită la Pârvan V. 1926, 85, n. 1. Semnificativ este faptul că în legătură cu posibila campanie a lui Vinicius a fost pusă aluzia la supunerea în timpul lui Augustus a dacicului Appulus (*Consolatio ad Liviam* 387-388). Potrivit lui Russu I. I. 1961, 85 şi urm., acest Appulus ar putea fi identificat ca centru al apulilor, poate chiar cu cetatea de la Piatra Craivii, a cărei amplasare în prejma „cadrilaterului de aur" al Transilvaniei ar putea sugera controlarea de către suveranii de aici a căilor de acces către regiunile bogate în zăcăminte aurifere. Nu vom dispune poate niciodată de indicii sugestive în privinţa unei similitudini între acţiunea lui Vinicius şi cea pe care avea să o întreprindă câteva decenii mai târziu legatul Curtius Rufus *in agro Mattiaco* (v. nota precedentă).

acurateţe[170] şi suferă mai ales de lipsa unei colaborări susţinute şi a unui dialog fecund între arheologi şi partenerii lor fizicieni[171]. Analizele metalografice[172] au condus la efectuarea câtorva observaţii şi remarci, nici pe departe lipsite de interes, dar au evidenţiat şi unele ambiguităţi, precum şi limitele şi relativitatea unor astfel de investigaţii.

Prezenţa aurului coloidal roşu în structura chimică a podoabelor dacice de argint ar constitui, potrivit lui Stoicovici şi colaboratorilor, un indiciu al exploatării resurselor locale de minereu[173]. Totuşi, unele piesele din tezaurul de la Bălăneşti conţin atât aur coloidal-roşu, cât şi granular negru, iar altele (cupa cu inscripţie de la Sâncrăineni, sau o brăţară de la Bistriţa) ar conţine numai aur granular-negru[174], prezentând abateri faţă de structura minereului local. Autorii analizelor chimice nu au precizat, sau nu au fost în măsură să precizeze însă dacă această abatere ar trebui explicată ca indiciu al unei surse externe sau dacă (mult mai probabil) este rezultatul controlării de către orfevru a structurii chimice a aliajelor. Într-o altă contribuţie se arată însă că deşi metalurgia locală dacică ar fi întrebuinţat „acelaşi metal de argint (probabil *aliaj* pe bază de argint – n. n.) de compoziţii variabile atât la confecţionarea bijuteriilor, cât şi la baterea monedelor" (probabil a monedelor locale), cu toate acestea, „adaosul de cupru la monedele de argint era *perfect controlat şi aplicat uneori cu predilecţie* (s. n.)"[175]. Prin urmare, structura chimică a pieselor de orfevrerie este rezultatul *tehnologiilor utilizate în atelierele de orfevrărie* (!) şi nu oglindeşte în mod nemijlocit structura zăcămintelor[176]. În acest caz, compararea structurii chimice a

[170] În cazul studiului Ţintea H., Kovács C. 1964, 469-472, similitudinile sau deosebirile structural-chimice dintre podoabe şi monede nu au fost comentate şi nici nu sunt concludente, datorită modului de prezentare sumară a rezultatelor analizelor. Concluziile analizelor metalografice efectuate până în prezent pe produse ale orfevreriei dacice, aşa cum au fost ele prezentate în literatură, îşi vădesc caracterul lor extrem de general şi relativ, dacă nu chiar derizoriu. Concluzia potrivit căreia probele de la Perşinari, Sâncrăieni şi dintr-o imitaţie barbară după un denar republican ar ilustra faptul că „tehnica bună s-a menţinut mult timp" (Stoicovici E., Winkler I. 1967, 455), în ciuda diferenţei cronologice de peste un mileniu (!) sunt în măsură să ridice vii semne de întrebare în privinţa consistenţei concluziilor.

[171] De exemplu Stoicovici E., Stoicovici F. 1973, 375 menţionează sec faptul că piesele analizate ar fi fost selecţionate de H. Daicoviciu şi C. Pop „pe criterii istorice", care probabil nu vor fi niciodată precizate. În ciuda numărului cu totul restrâns al pieselor studiate, evidenţierea varietăţii sporite a structurilor chimice a probelor studiate sugerează o selectare mai degrabă nesistematică a mostrelor de studiu. De exemplu, dintre cele 36 de piese de orfevrărie considerate ca „dacice" şi examinate, numai 24 (două treimi) sunt databile în Latène-ul târziu (Stoicovici E., Stoicovici F. 1974, 19, nt. 2, citaţi şi de Iaroslavschi E. 1997, 87). În acelaşi sens, Stoicovici E., Winkler I. 1967, 449 considerau că topoarele de la Perşinari ar fi „dacice"!

[172] Metode chimice folosite: dizolvarea la cald a aliajului pe bază de argint în acid azotic concentrat, filtrarea aurului de reziduu şi cântărirea acestuia după spălare, uscare şi calcinare la 800°, precipitarea argintului din soluţia de azotat de argint şi titrarea iodometrică a cuprului. Pentru descrierea procedeelor tehnice folosite pentru obţinerea rezultatelor care stau la baza tuturor contribuţiilor lui Stoicovici, o prezentare mai amănunţită la Stoicovici E., Stoicovici F. 1972, 375.

[173] Stoicovici E., Stoicovici F. 1972, 375: „aurul coloidal-roşu (...) pare a fi specific pentru minereul extras din subsolul Daciei" şi „aurul coloidal-roşu nu rezultă din monedele de argint de provenienţă din afara teritoriului Daciei". Aceiaşi autori aveau să arate ulterior (Stoicovici E., Stoicovici F. 1974, 21) că „aceste minereuri conţin atât aur coloidal (roşu), cât şi aur granular (negru)".

[174] Stoicovici E., Stoicovici F. 1974, 19-20.

[175] Stoicovici E., Stoicovici F. 1973, 542.

[176] Trebuie precizat faptul că şi în cazul unor analize de mare acurateţe (studierea izotopilor de plumb), sursa materiei prime a unor piese preistorice din metal preţios nu poate fi întotdeauna identificată cu precizie: Pernicka E. et alii 1993.

aliajelor diferitelor piese de orfevrerie, a monedelor sau a unor eventuale mostre de zăcământ nu ar fi nici pe departe în măsură să ofere sugestii consistente în privinţa originii locale sau nu a materiei prime folosite pentru obiectele finite.

O astfel de evidenţă care ilustrează mai degrabă relativitatea posibilităţilor de determinare a sursei de materie primă a fost însă receptată în istoriografia recentă dedicată epocii dacice într-un mod cu totul diferit: „ipoteza încetării exploatării argintului în Dacia nu mai poate fi susţinută. Analizele fizico-chimice realizate de E. Stoicovici pe monede dacice din sec. III-II a. Ch. şi pe podoabe dacice din sec. I a. Ch. începutul sec. I p. Ch. (...) au relevat exploatarea argintului local în întreg intervalul menţionat"[177]. Lipsite de o infrastructură documentară consistentă, astfel de afirmaţii oglindesc preocuparea pentru perpetuarea presupunerii unei interdependenţe strânse între exploatarea minieră locală şi producţia de piese de orfevrerie din Dacia preromană.

6. Concluzii

Problematica legată de circuitul metalelor preţioase în Dacia preromană ar trebui înţeleasă, poate nu atât prin prisma unor ipoteze tentante, cum este cea a monopolului regal, ci mai degrabă pe baza evaluării conjugate a stadiilor informaţiei actuale oferite de sursele literare, de evidenţa arheologică şi numismatică sau pe baza precizărilor atât de utile pe care le-ar putea furniza discipline ca geologia sau metalografia în privinţa zăcămintelor locale de aur şi argint şi a compoziţiei obiectelor finite.

În stadiul actual al informaţiei, se poate considera că numai tezaurele de monede „Coson" şi eventual legendarele loturi de stateri lysimachici (postumi?) din zona Munţilor Orăştie ar putea fi invocate în susţinerea unui anumit privilegiu exercitat de grupul dominant de aici fie asupra unor modeste exploatări miniere, fie asupra importului şi circulaţiei *aurului* în Dacia preromană. În schimb, difuziunea largă sub aspect chorologic a tezaurelor de podoabe, de piese de port şi de denari şi drahme din Dacia preromană nu este însă în măsură să argumenteze pozitiv, ci mai degrabă contrazice ideea unei centralizări a *argintului* în centrul din Munţii Orăştiei sau în oricare alt centru unic din Dacia preromană.

Contrastul dintre raportul *aur-argint* din zăcămintele Munţilor Apuseni şi raportul ilustrat de numărul obiectelor finite de orfevrărie sau monede din aur şi argint din Dacia preromană, inconsistenţa indiciilor privitoare la o exploatare *intensivă* a zăcămintelor locale şi inexpresivitatea analizelor metalografice realizate până acum, pledează în mod precumpănitor pentru explicarea originii materiei prime a orfevrăriei dacice prin facila reciclare parţială a loturilor de drahme şi denari republicani importate în prima jumătate a secolului I a. Chr. Originea materiei prime folosite în orfevrăria dacică nu ar trebui căutată poate cu atâta insistenţă istoriografică în ipoteticele exploatări preromane ale zăcămintelor din Munţii Apuseni care, după cum am arătat, cu greu ar fi furnizat argint în mod *exclusiv* şi într-o cantitate superioară aurului. Nici în cazul emisiunilor lui Coson, ipoteza originii externe a materiei prime nu ar trebui

---

[177] Rustoiu A. 1996a, 48. În acelaşi sens, Iaroslavschi E. 1997, 118: „Contribuţia metodelor moderne de investigare (...) a fost decisivă, ele demonstrând convingător (sic!) că toate piesele având în conţinut aur-coloidal roşu sunt confecţionate din minereuri provenind din Transilvania".

exclusă, existând în acest sens unele argumente sugestive, este adevărat, deocamdată numai de ordin circumstanţial-istoric. Analizele metalografice şi-ar putea aduce un aport decisiv în lămurirea provenienţei locale sau externe a aurului lui Coson.

În explicarea fenomenului *importului de monedă* din metal preţios, dar şi în privinţa unui posibil *import de tehnologie minieră*, nu ar trebui să se piardă din vedere identitatea furnizorului şi a beneficiarului, precum şi potenţialele lor interese. Pentru explicarea fenomenului importurilor (atât de obiecte cât şi eventual de tehnologie) în Dacia preromană, ar trebui luată în considerare cu precădere raportul dintre o super-putere politică şi economică aflată în plină expansiune şi o comunitate etnică (sau poate chiar polietnică ?) aflată într-un proces de reorganizare social-economică (indicată de intensificarea constituirii de aşezări de dimensiuni mai mari, adesea fortificate) şi preocupată de transformarea sistemului de reprezentare simbolică (sugerată de schimbările majore în domeniul ritualurilor funerare şi de elaborarea unui repertoriu de piese de orfevrerie original). Într-o astfel de conjunctură culturală, impactul pătrunderii marii mase de monedă romană nu ni-l putem închipui decât major. Acel grup social care a putut avea şansa să beneficieze în mod preferenţial de afluxul de importuri romane, a dobândit pe plan local un prestigiu deosebit şi o poziţie dominantă de invidiat. Se poate presupune că prin redistribuirea controlată a bunurilor de prestigiu (mai ales a loturilor monetare de import), grupul respectiv putea dobândi o autoritate care să îi permită reorganizarea şi ierarhizarea societăţii din mijlocul căreia provenea, potrivit intereselor sale specifice. Renunţarea la afirmarea prin emisiuni monetare locale a unor autorităţi regionale, determinată probabil tocmai de afluxul denarilor şi al drahmelor şi poate mai ales abundenţa *temporară* a acestei monede de argint aflate în circulaţie în Dacia preromană au oferit condiţiile favorabile unei rapide reconfigurări a principiilor de exprimare simbolică a elitelor, prin constituirea unui spectaculos repertoriu de însemne şi embleme ale statutului social conţinute în tezaurele dacice.

Exercitarea unui anumit control asupra circuitului metalelor preţioase (resurse, prelucrare, redistribuire) de către elementele suprastructurii dacice nu trebuie infirmată, dar nici nu trebuie absolutizată, cu atât mai mult cu cât cercetării îi lipsesc instrumentele conturării unei imagini *detaliate şi amănunţite* a realităţilor social-politice şi economice din Dacia preromană[178]. Se poate însă presupune că elitele locale grupate în jurul unor centre de putere erau beneficiarele producţiei, circulaţiei şi manufacturării bunurilor simbolice realizate din metale preţioase, în virtutea unor convenţii şi reglementări sociale curente, asemănătoare poate în anumite privinţe dreptului cutumiar şi privilegiilor medievale, însă nici pe departe monopolului statal modern de tip capitalist. În aceste condiţii, se poate pune întrebarea dacă nu cumva dăinuirea îndelungată în istoriografie a teoriei „monopolului regal" dacic asupra metalelor preţioase, nu a avut drept consecinţă eludarea explicării provenienţei metalelor preţioase în Dacia preromană prin conjuncturi conforme cu evidenţa arheologică, numismatică şi geologică, dar mai puţin tentante şi poate, aparent depreciative pentru prestigiul modern al elementelor etnice locale, şi anume aceea a

[178] În ciuda numeroaselor eforturilor interpretative din literatura de specialitate modernă (Crişan I. H. 1977, 209-217, cu literatura), trebuie recunoscută precaritatea informaţiilor oferite de sursele literare (Flavius Josephus, *Ant. Jud.* XVIII, 1. 5; Iordanes, *Getica* 32) în privinţa structurilor, mecanismelor şi relaţiilor sociale din Dacia preromană.

unei intense reciclări a masei monetare de import, pe fondul unor exploatări locale a metalelor preţioase cu totul modeste, poate mai degrabă incidentale, de-a lungul perioadei târzii a Latène-ului.

Literatura

Aitchinson N. B. 1988 - Aitchinson N. B., Roman wealth, native ritual: coin hoards within and beyond Roman Britain. World Archaeology 20, 2, 1988, 270-279.

Alexandrescu P. 1974a - Alexandrescu P., Un art thraco-gète? Dacia 18, 1974, 273-281.

Alexandrescu P. 1983 - Alexandrescu P., Le groupe de trésors thraces du nord de Balkans (I). Dacia 27, 1983, 45-66.

Alföldy A. 1942a - Alföldy A., Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I Jahrhundert v. Chr. Budapest 1942.

Andriţoiu I., Rustoiu A. 1997 - Andriţoiu I., Rustoiu A., Sighişoara-Wietenberg. Descoperiri preistorice şi aşezarea dacică. Bucureşti 1997.

Avram A., Bounegru O. 1997 - Avram A., Bounegru O., Mithridates al VI-lea Eupator şi coasta de vest a Pontului Euxin. În jurul unui decret inedit de la Histria. Pontica 30, 1997, 155-165.

Babeş M. 1975 - Babeş M., Problèmes de la chronologie de la culture geto-dace á la lumière des fouilles de Cîrlomăneşti. Dacia 19, 1975, 125-139.

Babeş M. 1988 - Babeş M., Descoperirile funerare şi semnificatia lor în contextul culturii geto-dacice clasice. SCIVA 39, 1, 1988, 3-32.

Babeş M. 1993 - Babeş M., O unealtă toreutică din sec. IV - III a.Ch. de la Oprişor (jud. Mehedinţi). SCIVA 44, 2, 1993, 125-134.

Bader T. et alii 2001 - Bader T. et alii, Katalog des ausgestellten Gegenstände. În: Thraker und Kelten beiderseits der Karpaten. Keltenmuseum Hochdorf/Enz. Sonderausstellung September 2000 - April 2001. Eberdingen 2001, 70-95.

Barth F. 1969 - Barth F., Introduction. În: Barth F., Ethnic Groups and Boundaries. The social organization of culture difference. Bergen 1969, 9-38.

Bejan A. 1974 - Bejan A., Bogăţiile Daciei preromane. Tibiscus 3, 1974, 93-100.

Beldiman C. 1988 - Beldiman C., Cu privire la difuziunea produselor de bronz italice în Dacia preromană (descoperirea de la Ţigăneşti, jud. Teleorman). Thraco-Dacica 9, 1-2, 1988, 75-82.

Berciu D. 1969 - Berciu D., Arta traco-getică. Bucureşti 1969.

Bleyer I. 1906 - Bleyer I., Temesvár Környéki deletekröl. Arch Ért 26, 1906, 363-368.

Boia L. 1997 - Boia L., Istorie şi mit în conştiinţa românească. Bucureşti 1997.

Boitet A. 1962 - Boitet A., Manuel pratique du bijoutier-joailler. Dunod, Paris 1962.

Bradley R. 1982 - Bradley R., The destruction of wealth in later prehistory. MAN 17,1, 1982, 108-122.

Bradley R. 1988 - Bradley R., Hoarding, recycling and the consumption of prehistoric metalwork: technological change in western Europe. World Archaeology 20, 2, 1988, 249-260.

Callataÿ F. d. 1998 - Callataÿ F. d., Les derniers Alexandres posthumes d'Odessos á la lumière d'une trouvaille récente. Stephanos noumismatikos Edith Schönert-Geiß zum 65. Geburstag. Berlin 1998, 169-192.

Carcopino J. 1924 - Carcopino J., Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Gaius Trajan. Dacia 1, 1924, 28-34.

Cauuet B. et alii 2003 - Cauuet B. et alii, Roşia Montană. Masivul Cârnic. Cronica cercetărilor arheologice din România. Bucureşti 2003, 254-262.

Cauuet B. et alii 2004 - Cauuet B. et alii, Roşia Montană. Masivul Cârnic. Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2003, Bucureşti 2004, 283-288

Chidioşan N. 1977 - Chidioşan N., Contribuţii la problema originii podoabelor dacice de argint din spatiul carpato-danubian. Crisia 7, 1977, 27-43.

Chidioşan N. et alii 1978 - Chidioşan N., Săşianu A., Beladan N., Tezaurul dacic de la Drăgeşti. Crisia 8, 1978, 27-50.

Chiriac M. 2002 - Chiriac M., O achiziţie de monede de tip Koson făcută de Banca Naţională a României. BSNR 90-91, 1996-1997 (2002), 247-252.

Chirilă E., Barbu M. 1978 - Chirilă E., Barbu M., Sistemul monetar dacic în Transilvania. Ziridava 10, 1978, 61-66

Chirilă E., Chidioşan N. 1965 - Chirilă E., Chidioşan N., Tezaurul de mondede dacice de la Alunaş. Acta Musei Napocensis 11, 1965, 111-118.

Chirilă E., Lucăcel V. 1970 - Chirilă E., Lucăcel V., Un tezaur dac din nord-vestul Transilvaniei. Contribuţii la tipologia şi circulaţia aşa-ziselor imitaţii ale tetradrahmelor Macedoniei Prima în Dacia. Zalău Muzeul de istorie şi artă. Zalău 1970.
Chirilă E., Matei A.V. 1986 - Chirilă E., Matei A.V., Tezaurul dacic de la Cehei. Acta Musei Porolisensis 10, 1986, 97-117.
Chirilă E., Mihăescu G. 1969 - Chirilă E., Mihăescu G., Tezaurul monetar de la Căprioru. Contribuţii la studiul cronologiei şi circulaţiei tetradrahmelor Macedoniei Prima şi ale Insulei Thasos. Târgovişte 1969.
Chiţescu M. 1968a - Chiţescu M., Unele consideraţii pe marginea contrafacerii monedei romane în Dacia, bazate pe o recentă descoperire din Moldova. Studii şi Cercetări de Numismatică 4, 1968, 127-137.
Chiţescu M. 1971 - Chiţescu M., Copii şi imitaţii de denari romani republicani în Dacia. Memoria Antiquitatis 3, 1971, 209-255.
Chiţescu M. 1981 - Chiţescu M., Numismatic Aspects of the History of the Dacian State: the Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type. BAR 1981,
Christescu V. 1929 - Christescu V., Viaţa economică a Daciei Romane. Piteşti 1929.
Collis J. 1984 - Collis J., Oppida. Earliest Towns North of the Alps. Sheffield 1984.
Condurachi E. 1953 - Condurachi E., Burebista şi orasele pontice. SCIVA 4, 3-4, 1953, 515-523.
Conovici N. 1985 - Conovici N., Date noi despre un tezaur de monede antice descoperit în judeţul Dolj. Thraco-Dacica 6, 1-2, 1985, 59-74.
Conovici N. 1985a - Conovici N., Contributii privind cronologia si circulatia drahmelor de Dyrrhachium si Apollonia la Dunarea de Jos. Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos 1, 1985, 23-44.
Conovici N. 1986 - Conovici N., Aspecte ale circulaţiei drahmmelor din Dyrrhachium si Apollonia în Peninsula Balcanica şi in Dacia. BSNR 77-79, 1986, 68-88.
Crawford M. 1997 - Crawford M., Roma Republicană. Bucureşti 1997.
Crawford M. H. 1977 - Crawford M. H., Republican Denarii in Romania: the suppression of piracy and slave-trade. Journal of Roman Studies 67, 1977, 117-124.
Crawford M. H. 1980 - Crawford M. H., Imitation of Roman Republican Denarii in Dacia. Studii şi Cercetări de Numismatică 7, 1980, 51-52.
Crawford M. H. 1985 - Crawford M. H., Coinage and Money under the Roman Republic. Italy and the Mediterranean Economy. London 1985.
Crişan I. H. 1969a - Crişan I. H., Ceramica daco-getică. Bucureşti 1969.
Crişan I. H. 1977 - Crişan I. H., Burebista şi epoca sa. Bucureşti 1977.
Crişan V. 2000 - Crişan V., Dacii din estul Transilvaniei. Sfântu Gheorghe 2000.
Daicoviciu C. 1941 - Daicoviciu C., Problema continuităţii în Dacia. Anuarul Institutului de studii clasice 3, 1936-1940 (1941), 201-270.
Daicoviciu C. 1954 - Daicoviciu C., Cetatea dacică de la Piatra Roşie. Bucureşti 1954.
Daicoviciu C. 1955 - Daicoviciu C., Noi contribuţii la problema statului dac. SCIV 6, 1-2, 1955, 47-60.
Daicoviciu C. 1960 - Daicoviciu C., Aparitia si dezvoltarea relatiilor sclavagiste în Dacia. Perioada Burebista - Decebal. În: Istoria României, vol. I, Bucureşti, 1960, 255-344.
Daicoviciu C., Gostar N., Daicoviciu H. 1959 - Daicoviciu C., Gostar N., Daicoviciu H., Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului - Costeşti. Materiale şi cercetări arheologice 6, 1959, 331-353.
Daicoviciu H. 1972 - Daicoviciu H., Dacii. Bucureşti 1972.
Daicoviciu H. 1980 - Daicoviciu H., Epoca clasică a civilizaţiei daco-getice. Revista de Istorie 33, 3, 1980, 421-441.
Danov C. M. 1979 - Danov C. M., Die Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Ziet bis zu Gründung Konstantinopels. În: H. Temporini, W. Haase, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Principat, II.7.1, 1979, 21-300.
Dumitraşcu S., Molnar E. 1975 - Dumitraşcu S., Molnar E., Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Sacalasau Nou j. Bihor. Crisia 5, 1975, 45-67.
Ferenczi Ş. 1989a - Ferenczi Ş., Cadrul geologic şi geografic. În: Daicoviciu H., Ferenczi Ş., Glodariu I., Cetăţi şi aşezări dacice în sud-vestul Transilvaniei. Cluj-Napoca 1989, 17-120.
Ferenczi Ş. 1989b - Ferenczi Ş., Primele ştiri referitoare la cetăţile dacice. În: Daicoviciu H., Ferenczi Ş., Glodariu I., Cetăţi şi aşezări dacice în sud-vestul Transilvaniei. Cluj-Napoca 1989, 121-124.
Ferenczi Ş. 1989c - Ferenczi Ş., Descoperirea tezaurului şi urmările ei. În: Daicoviciu H., Ferenczi Ş., Glodariu I., Cetăţi şi aşezări dacice în sud-vestul Transilvaniei. Cluj-Napoca 1989, 124-132.
Fettich N. 1953 - Fettich N., Archäologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Archaeologica Hungarica 3, 1953, 127-178.

Floca O. 1956 - Floca O., Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice. Tezaurul dela Saracsău şi Şeica Mică. Bucureşti 1956.
Florescu R., Miclea I. 1979 - Florescu R., Miclea I., Tezaurele transilvane de la Kunsthistorisches Museum din Viena, Bucureşti 1979.
Forbes R. J. 1958 - Forbes R. J., Extrating, smelting and alloying. A history of technology. I. Oxford 1958.
Forbes R. J. 1971 - Forbes R. J., Studies in Ancient Technology. Vol. 8, Leiden 1971 (ed.2).
Gajdukevic V. F. 1971 - Gajdukevic V. F., Das Bosphoranische Reich. Berlin 1971.
Geißlinger H. 1983 - Geißlinger H., Depotfund, Hortfund. În: Hoops J., Reallexicon der Germanischen Altertumskunde 5, 3/4, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1983, 320-338.
Glodariu I. 1968 - Glodariu I., Teazurul dacic de la Şărmăşag. Acta Musei Napocensis 5, 1968, 409-418.
Glodariu I. 1970 - Glodariu I., Über einen dakischen König. Acta Musei Napocensis 7, 1970, 501-505.
Glodariu I. 1974 - Glodariu I., Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistica şi romană. Cluj 1974.
Glodariu I. 1976a - Glodariu I., Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World. BAR 8, 1976.
Glodariu I. 2001 - Glodariu I., Structura economică. În: Petrescu-Dâmboviţa M., Vuple A., Istoria Românilor. Vol. I. Moştenirea timpurilor îndepărtate. Bucureşti 2001 (Cap. X.: Babeş M., Glodariu I., Civilizaţia geto-dacă din a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr. până la începutul secolului al II-lea p.Chr.), 762-776.
Glodariu I., Iaroslavschi E., Rusu A. 1992 - Glodariu I., Iaroslavschi E., Rusu A., Ephemeris Napocensis 2, 1992
Glodariu I., Moga V. 1994 - Glodariu I., Moga V., Tezaurul dacic de la Lupu. Ephemeris Napocensis 4, 1994, 33-48.
Gooss C. 1874 - Gooss K., Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Traianischen Daciens. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 12, 1874, 107-166.
Gostar N., Lica V. 1984 - Gostar N., Lica V., Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal. Galaţi 1984.
Gramatopol M. 1997 - Gramatopol M., Arta monedelor geto-dacice. Eseu numismatic. Bucureşti, 1997.
Gschwandtler K. 1981 - Gschwandtler K., Dakische Schatzfunde und griechisch-römische Bronzen aus dem Gebiet der Sozialistischen Republik Rumänien. În: Die Daker. Archäologische Funde aus Rumänien. Ausstellungskatalog. Wien 1981, 226-233.
Gyulai P. 1969 - Gyulai P., Expresia „bani păgîni" în documente din secolul al XVI-lea. Acta Musei Napocensis 6, 1969, 553-555.
Harhoiu R. 1992 - Harhoiu R., Semnificatia tezaurelor din secolul al IV-lea de pe teritoriul României. SCIVA 43,4, 1992, 425-432
Hartmann A. 1968 - Hartmann A., Spektralanalytische Untersuchungen bronzezeitlicher Goldfunde des Donauraumes. Germania 46, 1, 1968, 19-27.
Hedeager L. 1992 - Hedeager L., Iron-Age Societies. From Tribe to State in Northen Europe. 500 BC to AD 700. Ed. Blackwell, Oxford-Cambridge 1992.
Horedt K. 1944 - Horedt K., Skytische Riemenzierate. Dacia 9-10, (1945), 545-546.
Horedt K. 1948 - Horedt K., Kleine Dakische Sielberfunde. Dacia 11-12, 1948, 265-266.
Horedt K. 1973 - Horedt K., Die dakische Sielberfunde. Dacia 17, 1973, 122-165.
Horedt K. 1974 - Horedt K., Die Daher in Rumänien und ihre Silberarbeiten. Apulum 12, 1974, 60-70.
Horedt K., Seraphin C. 1971 - Horedt K., Seraphin C., Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighişoara-Schäßburg. Bonn 1971.
Iaroslavschi E. 1997 - Iaroslavschi E., Tehnica la daci, Cluj, 1997,
Iliescu O. 1968 - Iliescu O., Les „tetrastaters" de Lysimaque, trouvés à Baia Mare. Studii Clasice 10, 1968, 87-92.
Iliescu V. 1968 - Iliescu V., Rubobostes oder Burobostes? Zu Trog. Pomp. XXXII. Studii Clasice 10, 1968, 115-122.
Jones J. E. 1984 - Jones J. E., Anceint athenian Silver mines, dressing floors and smelting sites. Journal of the historical metallurgical society 18.2, 1984, 65-81.
Künzl E. 1989 - Künzl E., Der römische Triumph. Siegesfeiern im antiken Rom. München 1989.
Lascu N. 1970 - Lascu N., Acta Musei Napocensis 7, 1970, 79-91.
Lockyear K. 1997 - Lockyear K., The Supply of Roman Republican Denarii to Romania. Studii şi Cercetări de Numismatică 11, 1995 (1997), 85-102.
Macrea M., Floca O., Lupu N., Berciu I. 1966 - Macrea M., Floca O., Lupu N., Berciu I., Cetati dacice din Sudul Transilvaniei, 1966,
Makkay J. 1995 - Makkay J., The Treasures of Decebalus. Oxford Journal of Archaeology 14. 3, 1995, 333-341.

Makkay J. 1995a - Makkay J., The rise and fall of gold metallurgy in the Copper Age of the Carpathian basin: the background of the challenge. În: G. Morteani, J. P. Northover (eds.), Prehistoric gold in Europe. Mines Metallurgy and manufacture. Dordrecht-Boston-London 1995, 65-76.

Mărghitan L. 1994 - Mărghitan L., Comorile regelui Decebal. Timişoara 1994.

Medeleţ F. 1993 - Medeleţ F., Au suget d'une grande spirale dacique en argent du Musée National de Belgrad. Caietele „Banatica", Resiţa 1993.

Medeleţ F. 1994a - Medeleţ F., În legatură cu o mare spirala dacică din argint aflată în Muzeul Naţional din Belgrad. Analele Banatului 3, 1994, 192-230.

Mihăilescu-Bîrliba V. 1980 - Mihăilescu-Bîrliba V., La monnaie romaine chez les daces orientaux. Bucureşti, 1980.

Mitrea B. 1966 - Mitrea B., Moneda romană republicană şi unitatea lumii geto-dace. În: Unitate şi continuitate în istoria poporului român. Bucureşti 1966, 53-64.

Moscalu E. 1989 - Moscalu E., Vechimea tezaurului geto-dacilor luat de la romani la 106 e. n. în timpul regelui Decebal. Hierasus 7-8, 1989, 201-206.

Motzoi-Chicideanu I., Olteanu G. 2000 - Motzoi-Chicideanu I., Olteanu G., Un mormânt în cistă din piatră descoperit la Văleni Dâmboviţa. SCIVA 51, 1-2, 2000, 3-70.

Mutihac V., Ionesi L. 1974 - Mutihac V., Ionesi L., Geologia României. Bucureşti 1974.

Nawotka K. 1997 - Nawotka K., The western pontic cities. History and political organisation. Amsterdam 1997.

Németi I. 1992 - Németi I., Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare. III. Thraco-Dacica 13, 1992, 59-112.

Nestor I. 1933 - Nestor I., Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien. Bericht RGK 22, 1933.

Nestor I. 1960 - Nestor I., Izvoarele arheologice. În: Istoria României, vol. I, Bucureşti, 1960, XXXIX-LI.

Nicolae E., *Moneda* - Nicolae E., *Moneda*. În: Preda C. (ed.), Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, vol. III (M-Q). Bucureşti 2000, 100.

Nicolăescu-Plopşor C. S. 1941 - Nicolăescu-Plopşor C. S., Le trèsor dace de Poiana Gorj. Dacia 7-8, 1937-1940 (1941), 203-215.

Oppermann M. 2004 - Oppermann M., Die Westpontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit. Langenweißbach 2004.

Opreanu C. 2000 - Opreanu C., Castrul roman de la Grădiştea Muncelului (Sarmizegetusa Regia). Cronologia şi semnificaţia sa istorică. Ephemeris Napocensis 9-10, 1999-2000, 151-168.

Opreanu C. H. 1998a - Opreanu C. H., Die Folgen des ersten Dakerkrieges Trajans für die politische Lage der Gebiete nördlich der Donau. Acta Musei Napocesnis 35/1, 1998, 187-194.

Pârvan V. 1926 - Pârvan V., Getica. O protoistorie a Daciei. Bucureşti 1926.

Pauli L. 1985 - Pauli L., Einige Anmerkungen zum Problem der Hortfunde. Archäologisches Korespondenzblatt 15, 1985, 195-206

Pernicka E. et alii 1993 - Pernicka E., Begemann F., Schmitt-Strecker S., Wagner G. A., Eneolithic and Early Bronze Age copper from the Balkans and their relation to Serbian copper ores. Prähistorische Zeitschrift 68, 1, 1993, 1-54.

Petolescu C. C. 1991 - Petolescu C. C., Decebal, regele dacilor. Bucureşti 1991.

Petolescu C. M. 1998 - Petolescu C. M., Comoara regelui Koson. Bucureşti 1998.

Poenaru-Bordea G. 1979 - Poenaru-Bordea P., Les statères ouest-pontiques de type Alexandre le Grand et Lysimaque. Révue Belge de Numismatique et de Sigilographie 125, 1979, 37-51.

Poenaru-Bordea G. 1999 - Poenaru-Bordea P., À propos du Pont Occidental et du Bas-Danube à l'époque de Mithridate VI Eupator. Révue Belge de Numismatique et de Sigilographie 145, 1999, 155-164.

Poenaru-Bordea G. 2001 - Poenaru-Bordea G., Atelierul monetar al cetăţii Istros în perioada autonomiei. În: Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul. Chişinău 28-30 mai 2000. Comunicări şi note. Bucureşti 2001, 9-33.

Poenaru-Bordea G. 1971 - Poenaru-Bordea G., Eugen Chirilă şi Gabriel Mihăescu, Tezaurul monetar de la Căprioru. Recenzie. Studii şi Cercetări de Numismatică 5, 1971, 431-432.

Poenaru-Bordea G. 1974 - Poenaru-Bordea G., Câteva date noi privind circulaţia denarilor romani republicani în Dobrogea. Pontica 7, 1974, 228-230.

Poenaru-Bordea G., Cojocărescu M. 1984 - Poenaru-Bordea G., Cojocărescu M., Contributii la circulatia monetara din centrul Transilvaniei în secolul I î.e.n. Tezaurul monetar descoperit la Icland (com. Ernei, jud. Mureş). Studii şi Cercetări de Numismatică 8, 1984, 53-76.

Poenaru-Bordea G., Ştirbu C. 1971 - Poenaru-Bordea G., Ştirbu C. 1971 - Poenaru-Bordea G., Ştirbu C., Tezaurul de denari romani republicani şi de la începutul principatului descoperit la Breaza, comuna Lisa (jud. Braşov). Studii şi Cercetări de Numismatică 5, 1971, 265-282.

Popescu D. 1941 - Popescu D., Objets de parure géto-daces en argent. Dacia 7-8, 1937-1940 (1941), 183-202.

Popescu D. 1948 - Popescu D., Nouveaux trésors géto-daces en argent. Dacia 11-12, 1945-1947 (1948), 35-69.

Popescu D. 1951 - Popescu D., Exploatarea şi prelucrarea metalelor în Transilvania până la cotropirea romană. SCIV II, 2, 1951, 22-44.

Popescu D. 1956 - Popescu D., Cercetari arheologice in Transilvania. Materiale 2, 1956, 43-250.

Popescu D. 1958 - Popescu D., Le trésor de Sîncrăeni. Dacia NS 2, 1958, 157-206.

Popescu D. 1967 - Popescu D., Le trésor dace en argent de Sîncrăieni. Inventaria Arhchaeologica F3, 1967.

Popović P. 1987 - Popović P., Le monnayage des Scordisques. Novi Sad 1987.

Preda C. 1956 - Preda C., Triburile geto-dacice şi circulaţia monedelor lui Filip al II-lea la nord de Dunăre. SCIV 7, 1956, 267-288.

Preda C. 1957 - Preda C., Contribuţii la problema provenienţei argintului din tezaurele getodacice, în lumina descoperirii monetare de la Stăncuţa (r. Călămţui, reg. Galaţi). SCIV 8, 1, 113-122.

Preda C. 1958 - Preda C., Asupra descoperirii monetare de la Stancuţa. Studii şi Cercetări de Numismatică 2, 1958, 239-249

Preda C. 1971 - Preda C., Monede getice de tip Vârteju-Bucureşti. Studii şi Cercetări de Numismatică 5, 1971, 51-79.

Preda C. 1973 - Preda C., Monedele geto-dacilor, Bucureşti, 1973,

Preda C. 1981 - Preda C., Monetăria geto-dacică în epoca lui Burebista. Buletinul Societăţii Numismatice Române 70-74, 1976-1980 (1981), 93-100.

Preda C. 1998 - Preda C., Istoria monedei în Dacia Preromană. Bucureşti 1998.

Preda C., Marinescu G. 1986 - Preda C., Marinescu G. 1986 - Preda C., Marinescu G., Contribuţii la circulaţia monetară din Dacia în sec. I î. e. n. Tezaurul de la Şieu Odorhei, jud. Bistriţa-Năsăud. BSNR 77-79, 1983-1985 (1986), 19-67.

Raev B. A. 1977 - Raev B. A., Die Bronzegefäße der römischen Kaiserzeit in Thrakien und Moesien. Ber RGK 53, 1977, 605-642.

Rieckhoff S. 1997 - Rieckhoff S., „Römische Schatzfunde" - ein historisches Phänomen aus prähiostorischer Sicht. Festschrift Strahm 1997, 479-542.

Roman B., Sântimbreanu A., Wollmann V. 1982 - Roman B., Sântimbreanu A., Wollmann V., Aurarii din Munţii Apuseni. Bucureşti 1982.

Roska M. 1942 - Roska M., Erdély Régészeti Repertoriuma I. Cluj 1942.

Ruscu L. 2002 - Ruscu L., Relaţiile externe ale oraşelor greceşti de pe litoralul românesc al Mării Negre. Cluj 2002.

Rustoiu A. 1996a - Rustoiu A., Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr.- sec. d. Chr.). Tehnici, ateliere si produse de bronz. Bucureşti 1996.

Rustoiu A. 1996b - Rustoiu A., Über der Silberarmring von Băniţa (Kr. Hunedoara). În: Porumb Marius, Omaggio a Dinu Adamesteanu. 1996, 121-127.

Rustoiu A. 1996c - Rustoiu A., Ateliere de orfevrărie şi artizani de prestigiu în Dacia preromană. În: Mitu S., Gogâltan F. (ed.), Viaţa privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania. Oradea-Cluj 1996, 76-82.

Rustoiu A. 1997 - Rustoiu A., Fibulele din Dacia Preromană. Bibliotheca Thracologica 22. Bucureşti 1997.

Russu I. I. 1966 - Russu I. I., Comorile regelui Decebal. Sargetia, 4, 1966, 97-107

Rusu M. 1972 - Rusu M., Consideraţii asupra metalurgiei aurului din Transilvania în bronz D şi Hallstatt A. Acta Musei Napocensis 9, 1972, 29-63.

Schmidt L. 1969 - Schmidt L., Die Ostgermanen, München, 1969,

Spânu D. 2002 - Spânu D., Studien zum Silberschatzfund des 1. Jahrhunderts v. Chr. von Lupu, Rumänien. Prähistorische Zeitschrift 77, 1, 2002, 84-136.

Stambolov T. 1976 - Stambolov T., Korrosion und Konservierung metallener Altertümer und Kunstgegenstände. Restaurierung und Museumstechnik 1. Weimar 1976

Stoicovici E., Stoicovici F. 1972 - Stoicovici E., Stoicovici F., Monedele de argint dacice şi specificul lor chimic şi metalografic. Acta Musei Napocensis 9, 1972, 375-379.

Stoicovici E., Stoicovici F. 1973 - Stoicovici E., Stoicovici F., Compoziţia argintului din obiectele de podoabă dacice. Acta Musei Napocensis 10, 1973, 541-543.

Stoicovici E., Stoicovici F. 1974 - Stoicovici E., Stoicovici F., Aurul din argintul dacic. Acta Musei Napocensis 11, 1974, 19-21

Stoicovici E., Winkler I. 1967 - Stoicovici E., Winkler I., Studiul constituţiei şi compoziţiei unor monede antice prin cercetări metalurgice. Acta Musei Napocensis 4, 1967, 449-456.

Stoicovici E., Winkler I. 1971 - Stoicovici E., Winkler I., Über die Stanzen von Pecica und von Ludeşti. Acta Musei Napocensis 8, 1971, 477-479.

Strobel K. 1996 - Strobel K., Dacii. Despre complexitatea mărimilor etnice, politice şi culturale ale istoriei spaţiului Dunării de Jos. SCIVA 49, 1, 1998, 61-95.

Suceveanu A. 1978 - Suceveanu A., Unele reflecţii în legatura cu regatul lui Burebista. ActaMN, 15, 1978, 107-114.

Suceveanu A. 1998 - Suceveanu A., Protos cai megistos (basileus) ton epi Trakes basileon, Tyche 13, 1998, 229-248

Syme R. 1930 - Syme R., The imperial finances under Domitian, Nerva and Trajan. Journal of Roman Studies 20, 1930, 55-70.

Syme R. 1971 - Syme R., Augustus and the South Slav Lands. În: R. Syme, Danubian Papers, Bucharest, 1971, 13-25.

Téglás G. 1892 - Téglás G., A Történelemelötti Dáciáról. Archaeologiai Értesítö 12, 1892, 403-410.

Téglás I. 1894 - Téglás I., Darlaczi emlékekröl. Archaeologiai Értesítö 14, 1894, 164-160.

Theodossiev N. 2000 - Theodossiev N., North-Western Thrace from the Fifth to First Centuries B. C. BAR 859, 2000.

Ţintea H., Kovács C. 1964 - Ţintea H., Kovács C., Compoziţia chimică a unor monede de argint din antichitate. Acta Musei Napocensis 1, 1964, 469-472.

Tudor D. 1960 - Tudor D., Caracterul stăpânirii roamane în Dacia. Viaţa economică. În: Istoria României, vol. I, Bucureşti, 1960, 396-417

Vinogradov J. G. 1987 - Vinogradov J.G., Der Pontos Euxeinos als politische, ökonomische und kulturelle Einheit und die Epigraphik. ActaAntBalc 2, 1987, 9-77

Vulpe A. 1998 - Vulpe A., Geto-Dacii ? CICSA - Buletinul centrului de istorie comparată a societăţilor antice 1-2, 1998, 2-11.

Vulpe R. 1957a - Vulpe R., La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des fouilles de Poiana en Basse Moldavie. Dacia 1, 1957, 143-164

Vulpe R. 1960f - Vulpe R., Muntenia şi Moldova în epoca romană. În: Istoria României, vol I, Bucureşti, 1960, 517-530.

Vulpe R. 1960g - Vulpe R., Argedava. În: Omagiu lui Constantin Daicoviciu. Bucureşti 1960, 557-564.

Vulpe R. 1976 - Vulpe R., Histoire des recherches thracologiques en Roumanie, Thraco-Dacica, 1, 1976, 13-52

Wells P. S. 1998 - Wells P. S., Identity and Material Culture in the Later Prehistory of Central Europe. Journal of Archaeological Research 6, nr. 3, 1998, 239-298.

Werner J. 1962 - Werner J., Fernhandel und Naturalwirtschaft im östlichen Merowingereich nach archäologischen und numismatischen Zeugnissen. BerRGK 42, 1961. Berlin 1962, 307-346.

Winkler I. 1955 - Winkler I.,Contribuţii numismatice la istoria Daciei. Studii şi Comunicări Ştiinţifice Cluj 6, 1955. 150-180.

Winkler I. 1967 - Winkler I., Schatzfunde römischer silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege, JNG, 17, 1967,

Winkler I. 1968 - Winkler I., Tezaurele de monede dacice de la Chereluş (jud. Arad). Studii şi Cercetări de Numismatică 4, 1968, 69-102.

Winkler I. 1970 - Winkler I., Perioada emiterii monedelor şi dreptul monetar la geto-daci. Acta Musei Napocensis 7, 1970, 93-106.

Winkler I. 1972 - Winkler I., Consideraţii despre moneda „Koson". SCIV 23, 2, 1972, 173-199.

Winkler I. 1981 - Winkler I., Contribuţii numismatice la istoria Daciei în sec. I î. e. n. Buletinul Societăţii Numismatice Române 70-74, 1976-1980 (1981), 111-122.

Wollmann V. 1983 - Wollmann V., Briefe zur Geschichte der siebenbürgischen Altertumskunde. Bucureşti 1983.

Wollmann V. 1996 - Wollmann V., Mineritul metalifer, extragerea sării şi carierele de piatră în Dacia romană. Der Erzbergbau, die Salzgewinnung und die Steinbrüche im römischen Dakien. Cluj-Napoca 1996.

Zaharia E., Perşinari - Zaharia E., Perşinari. În: Preda C. (ed.), Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, vol. III (M-Q). Bucureşti 2000, 301-302.

CONSIDERATIONS REGARDING THE THEORY OF THE DACIAN ROYAL „MONOPOLY" AND THE CIRCULATION OF THE PRECIOUS METALS IN THE PREROMAN DACIA

Abstract

The hypothesis of the exercise of a Dacian royal „monopoly" on the resources and the turnover of the precious metals was enunciated in the Romanian archaeological literature about the ante-roman Dacia, in order to explain some particularities regarding the accounts of the object made by precious metals from the present territory of Romania at the end of the Latène period (the rarity of the gold, the quasi-abundance of the silver), in accordance with the information offered by the literary sources regarding the riches captured by the Romans after the defeating of Decebal.

In the actual stage of information, it could be considered that only the hoard „Coson" and possibly the legendary batch of posthumous Lysimachian stateri from the Orăştie Mountains zone could be mentioned for the supporting of a certain privilege practiced by a dominant group from here either on some poor mining, or on the import and the circulation of gold in ante-roman Dacia. On the other hand, the spreading of the treasures of silver adornments, pieces of costumes and of denarii and of drachms from ante-roman Dacia does not argue positively, but rather contradicts the idea of a centralization of the silver in the center from the Orăştie Mountains or in any other unique center from ante-roman Dacia.

The contrast between the ratio gold-silver from the deposit of Apuseni Mountains and the ratio illustrated by the number of the goldsmith's finished object or gold and silver coins from the ante-roman Dacia, the fattiness of the clues regarding an intensive exploitation of the local deposits and the inexpressive metallographic analysis that had been effectuated until the present moment plead for the explanation of the origin of the raw material of the Dacian goldsmiths' artifacts due to the easy partial recycling of the batches of Roman republican drachms and denarii imported in the first half of the 1st century B. C. The origin of the raw material used by the Dacian goldsmiths should not be so insistently sought in the hypothetical ante-roman exploitation of the deposits from the Apuseni Mountains which could hardly had provided silver exclusively and in a higher quantity than the gold.

STUDIUL ARHEOZOOLOGIC AL UNUI MATERIAL FAUNISTIC DIN AŞEZAREA LA TÈNE DE LA CETĂŢENI (JUD. ARGEŞ)

SERGIU HAIMOVICI*

Aşezarea se găseşte situată aproape de cursul râului Dâmboviţa şi lângă comuna Cetăţeni din apropierea graniţei estice a judeţului Argeş, la răsărit găsindu-se judeţul Dâmboviţa. Zona aparţine dealurilor subcarpatice înalte care urmează porţiunii sudice a Muntelui Leaota, altitudinea fiind în jur de 700 m. Actualmente există păduri de foioase (fag) în care încă mai mişună animale de pădure de talie mare.

Resturile faunistice ne-au fost date nouă spre studiu de arheologul Dragoş Măndescu, căruia îi mulţumim.

Materialul găsit în sit este în cantitate foarte mică, de doar 73 de resturi, toate provenind de la mamifere. Dintre acestea, un număr de 11 sunt doar aşchii de la oase lungi, aparţinând unor specii de talie mare; menţionăm că ar putea fi *Bos taurus*, *Cervus elaphus*, eventual şi *Equus caballus*. Pentru 62 de fragmente s-a reuşit, însă, a se da o diagnoză specifică sigură. Aceste resturi provin de la opt specii, patru domestice: *Bos taurus* (taurine sau cornute mari), *Sus scrofa domesticus* (porcine), *Equus caballus* (calul, considerat în sensul său larg) şi patru sălbatice: *Sus scrofa ferus* (mistreţul), *Cervus elaphus* (cerbul roşu zis carpatin), *Capreolus capreolus* (căpriorul) şi *Ursus arctos* (ursul).

Vom descrie pe larg resturile fiecărei specii în parte, specificând segmentul, eventual vârsta şi sexul, unde a fost posibil făcându-se măsurători (în mm).

Bos taurus are frecvenţa cea mai înaltă şi anume 24 de resturi, dintre care cele mai multe sunt fragmentare; există doar un singur os lung întreg – un metacarp drept.

- maxilar inferior – fragment puternic de ram mandibular din stânga, cu M_3 pe cale de a ieşi, arătând o vârstă de cu ceva peste 2 ani; lungimea dintelui = 34 mm;
- fragment de unghi mandibular, poate de la un individ mai tânăr;
- fragment de ram mandibular stâng cu condilul prezent; el are lărgimea = 48mm (uşor deteriorat la scoatere);
- fragment din zona simfizei mandibulei;
- molar inferior (probabil 2), slab erodat, vârsta de cam 2 ani;
- fragment corp vertebral al unei vertebre cervicale (opistocelice), cu ambele feţe neepifizate, vârsta sub 4,5 ani;
- fragment corp vertebral, vertebră lombară, feţele epifizate, peste 4,5 ani;
- corp vertebral din regiunea caudală, epifizat, peste 4,5 ani;

* Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi.

- fragment de scapular cu o parte a cavității glenoide;
- radius, fragment cu epifiza superioară epifizată – lărgimea = 80mm, diametrul = 36 mm, vârsta peste 2 ani; sigur mascul masiv;
- două fragmente de coxale cu părți ale cavității acetabulare; indivizi diferiți;
- două fragmente de femur, unul cu o parte a capului femural, neepifizat, cu vârsta de sub 3,5 ani;
- două resturi tibie, una doar diafiza, alta cu o porțiune a epifizei inferioare epifizată, vârsta peste 2,5 ani (despicată oblic la scoatere);
- fragment de epifiză superioară de metacarp, secționată sagital, individ gracil;
- metacarp întreg din dreapta, epifizat, vârstă peste 2,5 ani; are lungimea maximă = 168mm, lărgimea epifizei superioare = 48 mm, lărgimea epifizei inferioare = 50 mm, lărgimea minimă diafiză = 27 mm, indice I = 28,57, indice II = 29,76, indice III = 16,07, sexul femel, înălțime greabăn = 1008 mm, adică circa 1,01 m;
- două fragmente de metapode, având condilii epifizelor inferioare, de la doi indivizi gracili;
- calcaneu epifizat, vârsta peste 3 ani, lungime maximă = 124 mm, lărgime maximă = 34 mm;
- falanga II neepifizată – vârsta: ceva sub 1,5 ani;

Cele 24 de resturi s-ar atribui la cinci indivizi, posibil trei femele, un mascul, un castrat, observându-se și un dimorfism sexual dar nu prea marcat.

În ceea ce privește mărimea (talia) taurinelor, putem constata că aceasta era destul de joasă, în jur de doar un metru și ceva înălțime la greabăn.

Vârsta de sacrificare varia de la un individ cu ceva peste un an, la adulți și mai ales la maturi; este posibil să nu se fi păstrat exemplare bătrâne de peste 7-8 ani.

Ovis aries are doar șapte resturi, toate fiind fragmentate. Este binecunoscut de către specialiști, faptul că nu întotdeauna, mai ales când avem material osos fragmentar, să se poată departaja clar ovinele (*Ovis*) de caprine (*Capra*). Întrucât pentru două fragmente s-a putut considera, cu un oarecare dubiu, că aparțin ovinelor și la unul că provine precis de la această grupare, am trecut toate resturile de cornute mici, ca aparținând la *Ovis aries*:

- un fragment corp mandibulă, având dinții premolari și un M_1 mijlociu erodat, deci în vârstă de aproximativ 2 ani;
- un fragment de coastă cu porțiunea proximală (vertebrală) secționată cam la 20 mm de articulația cu vertebra;
- fragment de humerus cu epifiza inferioară (secționată la scoatere) aparținând probabil unui *Ovis*;
- un fragment din diafiza unei tibii;
- tibie având epifiza inferioară și o parte a diafizei ce este secționată cam la 1/2 a lungimii ei; este probabil *Ovis*; lărgimea epifizei = 24 mm;
- un rest cu epifiza superioară a unui metacarp; lărgimea = 25 mm, diametrul = 17mm; este precis *Ovis*;
- un fragment cu epifiza superioară a unui metatars (secționat la scoatere); lărgimea epifizei = (20) mm.

Cele șapte fragmente enumerate mai sus ar aparține la trei indivizi; puținătatea resturilor, gradul lor de fragmentare nu ne pot da nici un indiciu referitor la talia ovinelor, la sexul indivizilor de la care provin fragmentele, la alte caracteristici

morfologice. Putem doar spune că aproape cu siguranţă, resturile aparţin unor indivizi maturi.

Sus scrofa domesticus prezintă nouă resturi, toate fragmentare:

- un fragment de maxilar superior din dreapta cu caninul „*in situ*", slab erodat, cu diametrele 8/13 – aparţine unei femele deja adulte;
- un fragment de maxilar superior de pe dreapta, cu întreg rândul de dinţi jugali; lungime molari = 63mm, lungime M^3 = 27 mm; acesta este abia ieşit, deloc erodat; exemplarul are cam 2 ani;
- două fragmente de coaste, una cu regiunea vertebrală, tăiată cam la 20 mm de zona articulară şi alta reprezentând partea mijlocie a osului;
- un fragment de humerus cu epifiza inferioară neepifizată, având deci sub un an; foramenul olecranului prezent;
- alt fragment de humerus cu epifiza inferioară epifizată, lărgimea epifizei = 38 mm, lărgimea suprafeţei articulare = 31 mm; evident vârsta de peste un an; nu este prezent foramenul olecranului, fapt rar întâlnit;
- două fragmente de tibie, ambele cu partea distală a osului; prima are epifiza inferioară neepifizată, deci sub doi ani; a doua are epifiza inferioară epifizată; este deci de la un individ matur, peste 2 ani – lărgimea epifizei inferioare = 28 mm;
- un fragment de falanga I, cu epifiza superioară epifizată, măsurabilă, lărgimea ei fiind de 18 mm; vârsta matură, adică de peste 2 ani.

Cele nouă resturi ale porcinelor aparţin la cel puţin trei indivizi diferiţi, poate două femele şi un mascul. Ca mărime, porcul ar fi de talie mică sau medie; vârsta de sacrificare a lor apare de la circa un an, până la adult şi matur.

Equus caballus are doar şase resturi, toate fiind reprezentate prin dinţi şi anume trei incisivi, un canin şi doi dinţi jugali, ambii molari superiori; toţi dinţii sunt definitivi, deci indivizii sunt maturi. Se ştie că după gradul de erodare a dinţilor incisivi, vârsta (de sacrificare în cazul nostru) se stabileşte destul de exact pentru exemplarele ce-i poartă.

- doi incisivi superiori – un cleşte şi un mijlocaş din dreapta; după forma suprafeţei de eroziune, având în vedere faptul că fundul de mişună este încă relativ evident, că steaua abia se străvede, considerăm că ambii aparţin unui individ în jur de 10-12 ani;
- un incisiv inferior din stânga reprezentând lăturaşul; având în vedere forma prelungă a suprafeţei sale de masticaţie, dat fiind faptul că fundul de mişună s-a şters, fiind bine prezentă steaua, considerăm că el provine de la un exemplar de aproximativ 18-20 ani;
- un dinte canin inferior din stânga, puternic erodat, ar putea aparţine aceluiaşi individ cu incisivul inferior menţionat mai sus. Trebuie arătat că partea superioară a dintelui (coroana) este relativ scurtă şi oarecum gracilă – diametrele: 11,5/14, de asemenea credem că el provine de la un castrat (cal în sens restrâns);
- cei doi molari sunt reprezentaţi, probabil, prin M^1 şi M^2, fiecare aparţinând la un alt individ, cel cu M^1 mai mare şi cel cu M^2 mai mic ca talie; M^1 are lungimea pentru suprafaţa de eroziune de 27 mm şi lărgimea de 27, iar M^2 lungimea de 26 mm şi lărgimea de 26 mm, întregul dinte apărând de altfel mai gracil şi cu suprafaţa de masticaţie mai puţin erodată, coroana apărând de aceea mai scurtă. Aceşti doi dinţi, prin suprafaţa lor de eroziune, arată anumite particularităţi ale

reprezentării desenelor acestuia: astfel, insulele au la partea lor posterioară doar un singur pliu, pliul cabalin este şters, aproape că lipseşte, protoconul este relativ scurt, stilii oarecum relativ ştersi, deşi la M^1 metastilul apare uşor bifid; de asemenea, sub suprafaţa de masticaţie, coroana prezintă brâie de smalţ, la M^2 , ce este mai puţin erodat, două iar la M^1 doar unul, întrucât erodarea coroanei acestora este mai avansată.

Considerând cele arătate, putem preciza că forma de cal de la care provin dinţii pe care i-am descris mai sus, aparţine la aşa numita grupare a cailor estici, ce caracterizează astfel şi cabalinele crescute de către geto daci. De asemenea, dintre cei doi indivizi de la care provin dinţii găsiţi în sit, unul apare de talie mai mare decât celălalt, deşi ambii sunt maturi, unul chiar bine înaintat în vârstă, încât ei au depăşit de mult perioada de creştere a taliei. Astfel, am putea spune că şi în aşezarea de la Cetăţeni ar fi existat două grupe de cai ai geto-dacilor: cei obişnuiţi – de duzină – de talie medie şi cei de elită, de talie înaltă (peste 1,40 m), folosiţi la călărie şi în special la război, de către aristocraţie.

Sălbăticiunile le vom trece în revistă, nu după sistema lor ştiinţifică, ci după frecvenţa acestora.

Cervus elaphus are un număr de nouă resturi, toate fragmentare; lipsesc cu desăvârşire coarnele:
- M^3 deloc erodat, uşor deteriorat, lungimea = (36); are peste doi ani;
- un fragment de corp mandibulă, din stânga, cu doi molari slab erodaţi şi două alveole ale lui M_3; vârstă cam doi ani şi ceva;
- un dinte jugal superior, foarte puternic erodat; cerb de aproximativ şase ani;
- trei vertebre fragmentare, toate de la maturi (epifizate), între care este un axis, ce a fost secţionat transversal; apare astfel la ce nivel s-a făcut descăpăţânarea capului de trunchi;
- două fragmente coaste, regiunea lor distală;
- fragment de femur cu epifiza inferioară abia epifizată, adică cu ceva peste 4 ani; este uşor deteriorată; măsurători: lărgime maximă = 55 mm, diametrul = (70) mm;

Se evidenţiază trei indivizi, dintre care cel puţin unul este mascul; ca vârste avem adulţi şi maturi.

Sus scrofa ferus are resturi mai puţine decât cerbul şi anume cinci:
- un fragment de craniu neural cu zona precondilară;
- un fragment de mandibulă cu simfiza şi pe o parte şi cu doi dinţi jugali; după canin se determină o femelă; lungimea simfizei = 102;
- un fragment de canin (defensă) inferior de la un mascul foarte masiv;
- un fragment de tibie cu epifiza inferioară epifizată, deci peste 1,5 ani cu lărgimea de 38 mm;
- un calcaneu masiv şi mare cu tuberul neepifizat – sub doi ani; lungimea fără tuber este de 100 mm.

Se pun în evidenţă doi indivizi, un mascul şi o femelă, de acum adulţi; tip mare, masiv, reprezentând subspecia din zona centrală – est europeană: *Sus scrofa atiila.*

Capreolus capreolus prezintă un singur rest:
- un fragment de scapular cu regiunea articulară (deteriorată la scoatere); s-a putut măsura doar lărgimea suprafeţei articulare = 21 mm.

Ursus arctos - de asemenea, cu un singur rest osos:
un metacarp V din dreapta; lungimea sa = 75 mm; osul este epifizat inferior, deci aparţine cel puţin unui adult, oarecum jos ca talie, probabil, o femelă.

Tabelul nr. 1
Frecvenţa speciilor determinate

Specia	Fragmente		Indivizi prezumaţi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
Bos taurus	24	38,71	5	23,81
Ovis aries	7	11,29	3	14,28
Sus scrofa domesticus	9	14,52	3	14,28
Equus caballus	6	9,67	3	14,28
Ursus arctos	1	1,61	1	4,77
Sus scrofa ferus	5	8,07	2	9,53
Cervus elaphus	9	14,52	3	14,28
Capreolus capreolus	1	1,61	1	4,77
Mamifere domestice	46	74,19	14	66,65
Mamifere sălbatice	16	25,81	7	33,35
TOTAL	**62**		**21**	

Deşi materialul osos este, aşa cum am menţionat încă la început, în cantitate foarte mică, parcurgând cele arătate mai sus, considerăm că, în general, cât şi pentru fiecare specie aparte, s-au adus contribuţii care îmbracă, cu evidenţă, o paletă întreagă de problematici legate de activitatea socio-umană a comunităţii geto-dace de la Cetăţeni. Una dintre cele mai importante este aceea că s-a desluşit şi circumscris destul de mulţumitor, cu tot numărul mic de resturi, caracteristicile economiei animaliere a locuitorilor sitului. Să ne oprim mai pe larg tocmai asupra acestui fapt.

Din cifrele tabelului nr. 1, ca de altfel şi din text, rezultă că două erau ocupaţiile ce se conturează mai clar cu privire la activitatea locuitorilor sitului. Acestea sunt, pe de o parte, creşterea mamiferelor domestice şi pe de alta, vânarea celor sălbatice, prima fiind evident mai importantă decât a doua.

În ceea ce priveşte creşterea animalelor se constată că pe primul loc se găsesc cornutele mari. Trebuie amintit faptul că, dintre toate speciile găsite, taurinele au totodată şi talia cea mai înaltă, deci prezintă şi cel mai mare volum. De asemenea că, în general, nu numai din punct de vedere economic civilizaţia geto-dacă era de acum ajunsă la un înalt nivel de evoluţie, cu totul stratificată cât şi multivalentă. Considerând aceste fapte, putem spune că, economic vorbind, creşterea propriu-zisă a taurinelor avea două laturi diferite: pe de o parte, prin femele (care erau preponderente), se obţinea o cantitate relativ mare de lapte, aliment de prim ordin, care pune la dispoziţie proteine şi mai puţin grăsimi şi chiar glucide (lapte care poate fi transformat în varii producte) şi pe de altă parte ele se foloseau ca „motor" animal pentru diverse necesităţi, inclusiv agricole; este posibil ca femelele, dată fiind şi penuria castraţilor, să

fie şi ele părtaşe la folosirea taurinelor pentru tracţiune sau alte munci. Însă odată cu sacrificarea lor, aceste cornute mari să corespundă unui alt deziderat economic, cel al îndestulării populaţiei cu carne, recte proteine animale şi mai puţine grăsimi. Este evident că taurinele erau astfel cu totul polivalente.

Un acelaşi caracter polivalent îl au şi ovinele, producătoare de asemenea de lapte (cu toate transformările sale) cât şi de lână, materia primă de mare importanţă pentru veşminte, mai ales la latitudinile noastre, unde anotimpul rece este destul de riguros. Prin sacrificare însă, dădeau o cotă foarte mică de proteine şi grăsimi animale, considerând talia lor, dar se foloseau curent la executarea, prin pielea lor, de cojoace.

În schimb porcinele sunt monovalente, dând carne şi grăsime prin sacrificare, fiind chiar ţinute doar în acest scop; totuşi grăsimea lor, prin caracterul său mai fluid putea avea şi alte funcţionalităţi în afară de cea strict alimentară. Ponderea lor în satisfacerea meniului zilnic este însă mult mai joasă decât cea a taurinelor.

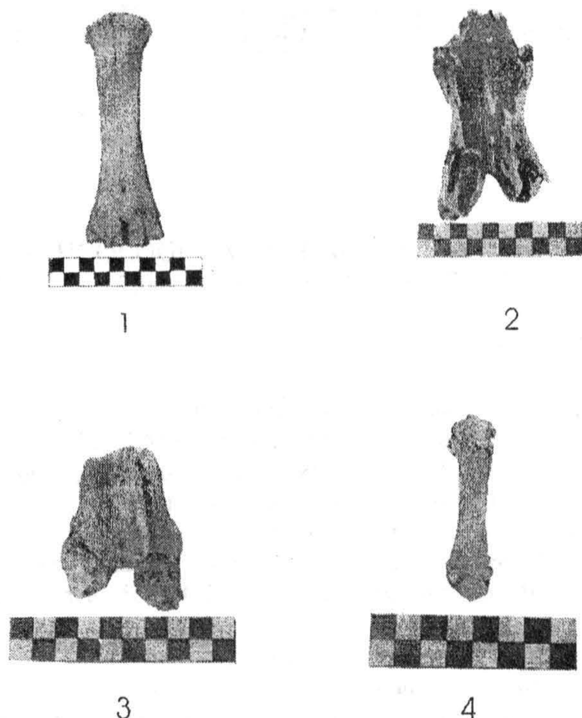
Calul este şi el polivalent, fiind un „motor" animal prin excelenţă, dar oarecum întrebuinţat sub alte aspecte decât taurinele, dacă ne gândim mai ales la călărie şi am văzut că geto dacii aveau un tip de cal folosit preponderent în echitaţie. Trebuie să menţionăm că specia era folosită şi în alimentaţie, dar este probabil că pentru indivizii bătrâni, la care carnea se deprecia, aceasta să nu mai fi avut căutare.

Vânătoarea poate fi socotită ca o ocupaţiune secundară în raport de creşterea animalelor domestice. Dar cota parte a speciilor sălbatice (cu o pătrime la fragmente şi o treime la indivizi) se prezintă la Cetăţeni, aşezare situată în zona subcarpatică la o altitudine relativ înaltă, considerând-o faţă de siturile La Tène din zona de câmpie şi podiş din România, la un nivel mult mai ridicat. Se arată astfel clar influenţa mediului geografic care intervenea cert la fenomene de ordin socio-economic, punându-şi el pecetea pe evoluţia unei civilizaţii deja destul de avansată.

Menţionăm că toate cele patru specii se pot considera comestibile; mistreţul, dar mai ales cerbul, ambele de talie mare şi cu o frecvenţă mai ridicată contribuiau şi ei destul de bine la asigurarea nevoilor de proteine animale a societăţii umane din sit. Totodată, speciile sălbatice, alături de cele domestice, contribuiau după sacrificare / vânătoare (prin diverse produse cum ar fi: coarne, piei şi blană, uneori chiar oase, şi prin altele moi: cartilaje, ligamente, intestine ş. a. care, din păcate, au dispărut fără urmă, prin putrezire) la acoperirea cu materii prime a unor nevoi ale societăţii umane.

Având în vedere altitudinea de în jur de 700 m a zonei aşezării de la Cetăţeni, cunoscând şi cum se prezenta situaţia în economia cu caracter mai mult de subzistenţă, ce domina la noi, chiar şi în perioade mult mai apropiate de contemporaneitate, putem spune, în final, că creşterea animalelor domestice era preponderentă în raport de agricultură; evident şi vânătoarea avea o pondere mai înaltă decât în alte aşezări geto-dacice, corelată fiind tot cu altitudinea locului.

Încheiem, considerând că existând o cantitate mică de material arheozoologic, este hazardant să dezvăluim, oarecum fără o acoperire ştiinţifică reală şi alte faţete ale vieţii de zi cu zi ale locuitorilor aşezării, oprindu-ne deci aici cu discursul nostru.

Plansa 1.
1. *Bos taurus*-metacarp.
2. *Sus scrofa ferus*-simfiza mandibulara a unei femele.
3. *Cervus elaphus*-femur fragment epifiza inferioara.
4. *Ursus arctos*-metacarp V.

L'ETUDE ARCHEOZOOLOGIQUE D'UN MATERIEL FAUNIQUE
DU HABITAT LA TÈNE DE CETĂȚENI (DEPARTEMENT ARGES)

Résumé

Les restes fauniques sont très pauvres et seulement 62 d'entre eux ont été déterminés. Ils appartiennent au huit espèces, des quelles quatre sont domestiques et quatre sauvages (voir tableau 1).

On a fait la détermination et aussi des mesurations, on a établi le sexe, le moment de sacrification, la taille. On discute sur les deux occupations: l'élevage et la chasse et leur importance économique.

Bibliografie

Sergiu Haimovici, *Creşterea animalelor la geto daci (sec IV î.e.n. – sec. I e.n.) din Moldova şi Muntenia*, în „Thraco-Dacica", VIII, 1-2, 1987, p. 144-153.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

ARHEOLOGIA VĂII RÂULUI DOAMNEI. VESTIGII DIN PREISTORIE PÂNĂ ÎN EPOCA ROMANĂ

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Râul Doamnei, unul dintre cele mai mari râuri ale sistemului Argeş, se formează la poalele vârfului Moldoveanu, din confluenţa a două pâraie alpine (Valea Rea şi Zârna). Suprafaţa bazinului său de recepţie este de 72 km^2. După aproape 110 km, se varsă în Argeş, la Piteşti[1]. Din punct de vedere al unităţilor de relief străbătute de Râul Doamnei, după sectorul montan corespunzător zonei izvoarelor, urmează depresiunea carpatică până la limita dintre Corbi şi Domneşti, apoi depresiunea intracolinară până în aval de Retevoieşti, după care, până la vărsarea în Argeş, zona piemontană[2].

Împărţind în două jumătatea nordică a judeţului Argeş, apele Râului Doamnei străbat, de la nord la sud, teritoriile a opt comune: Nucşoara, Corbi, Domneşti, Pietroşani, Coşeşti, Dârmăneşti, Miceşti, Mărăcineni, la care se adaugă partea estică a comunei Budeasa, şi cea vestică a teritoriului oraşului Mioveni, legate organic de segmentul inferior al văii prin intermediul a câte unui afluent direct: păraiele Budeasa Mică, respectiv Făgetul (fig. 1).

Vom prezenta în cele ce urmează, de la nord la sud, subsumate comunelor cărora le aparţin, toate punctele şi localităţile de pe valea Râului Doamnei, în care, de-a lungul timpului, s-au produs descoperiri arheologice databile din preistorie până în epoca romană. Din cele 17 puncte, doar în patru cazuri s-au făcut săpături arheologice, alte trei au fost semnalate doar în urma unor cercetări de suprafaţă, iar restul de zece descoperiri sunt făcute întâmplător, uneori în condiţii ce-au rămas necunoscute, fără a mai fi urmate de vreo recunoaştere de teren sau de vreun sondaj de verificare.

Comuna Domneşti

1. În partea de est a satului Domneşti, în punctul „Silişte", în perioada 1977-1979, un colectiv de la Muzeul Judeţean Argeş alcătuit din Spiridon Cristocea, Teodor Mavrodin şi Romeo Maschio a efectuat cercetări arheologice la un complex medieval din care au fost descoperite fundaţiile unei biserici şi ale unei case. Cu acest prilej au fost descoperite cărămizi romane, provenind, probabil, de la o construcţie aflătoare în aceeaşi zonă, utilizate în zidul bisericii ridicate la sfârşitul sec. XV-începutul sec. XVI.

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti

[1] I. Ujvári, *Geografia apelor României*, Bucureşti, 1972, p. 445.

[2] I. Popescu-Argeşel, Anca Argeşel, *Morfostructura aşezărilor din valea Râului Doamnei*, în acest volum.

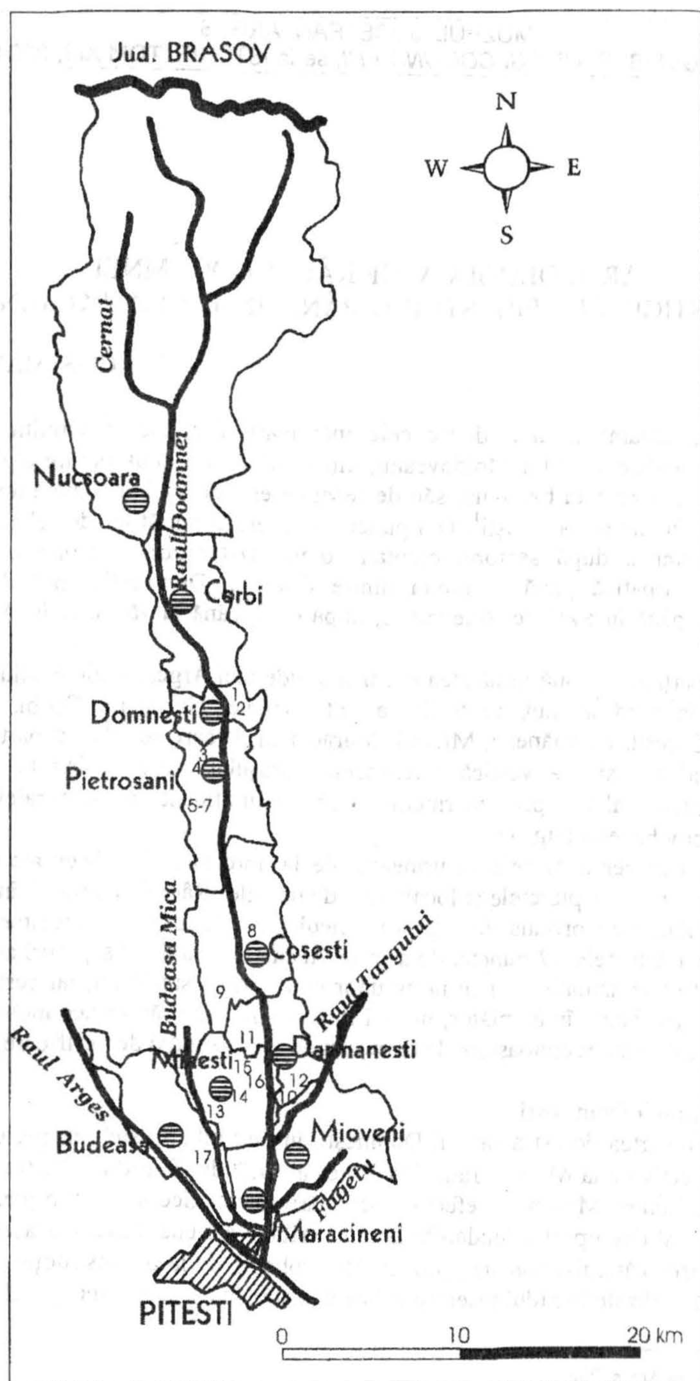

Fig. 1. Harta văii Râului Doamnei. Numerele de pe hartă corespund celor din text.

În apropierea aceluiaşi punct, o cheie romană din bronz a fost descoperită întâmplător de un localnic[3].

2. În anul 1988, Muzeul Judeţean Argeş a desfăşurat săpături de salvare pe un platou situat în estul satului Domneşti, în punctul „Treime", pe partea stângă a râului Doamnei. Săpăturile arheologice au fost prilejuite de lucrările fostului I.E.E.L.I.F. Argeş şi au dus la descoperirea unei locuiri de la începutul epocii bronzului – cultura Glina[4].

Comuna Pietroşani

3. În satul Pietroşani a fost descoperit în secolul al XIX-lea, „sub pământ la o adâncime de un stânjen şi mai bine", „un foarte frumos toporaş de serpentină lustruită, cu glafuri laterale" (fig. 2), pe care Alexandru Odobescu, în căutare de piese arheologice prin care să ilustreze preistoria României, îl găseşte în colecţia de antichităţi a lui D. N. Kretzulescu (pe atunci ministru al Agriculturii şi Lucrărilor Publice, având întinse proprietăţi în Muscel) şi îl publică într-o revistă de popularizare a ştiinţei[5]. Toporul de la Pietroşani este, prin urmare, unul dintre primele piese arheologice preistorice publicate din Vechiul Regat. Forma sa zveltă, alungită, tăişul dublu (la ambele capete), lucrătura fină ne îndreptăţesc să-l atribuim etapei târzii a epocii bronzului. În plus, este semnalată descoperirea în aceeaşi localitate a unor piese de silex[6].

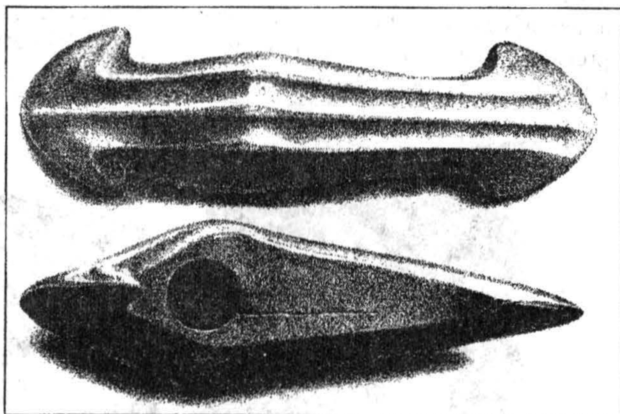

Fig. 2. Pietroşani. Topor de piatră. Fără scară. După Al. Odobescu.

4. Tot în hotarul satului Pietroşani, pe „Valea Rudii", au fost descoperite mai multe „toporaşe şi cuţite din piatră şlefuită (silex? – n. n.)", unele dintre ele ajungând în colecţia Muzeului Municipal din Curtea de Argeş[7].

5. La circa 1 km nord de satul Retevoieşti, în punctul „Selişte", pe o terasă de pe malul drept al Râului Doamnei, între şoseaua Retevoieşti – Domneşti şi pârâul Siliştea, un sondaj arheologic efectuat în anul 1957 de către D. V. Rosetti, L. Stănculescu şi V. Stănică au dus la descoperirea, printre altele, a unor fragmente

---

3 Sp. Cristocea, R. Maschio, T. Mavrodin, *Cercetările arheologice de la Domneşti, judeţul Argeş*, în „Studii şi comunicări. Muzeul Câmpulung", 4, 1987, p. 24-25.

4 Cercetări inedite, T. Cioflan şi R. Maschio.

5 Al. Odobescu, *Arme şi unelte de piatră şi de os din epocile preistorice aflate în România*, în „Revista ştiinţifică. Ziar pentru vulgarizarea ştiinţelor naturale şi fizice", an III, nr. 10, 1 iulie 1872, p. 149 şi stampa IX, tab. I/1.

6 I. Dumitrescu, C. Florea, *Jupâneşti – un vechi sat argeşean*, Bucureşti, 1976, p. 19-20.

7 P. P. Stănescu, *Pietroşani – Argeş. Monografie. 1352-1974*, Bucureşti, f. a., p. 53, şi foto de la p. 54.

ceramice din sec. III-IV p. Chr.[8].

6. În nord-vestul satului Retevoieşti, pe „Valea Crucii", profesorul Gh. N. Tănăsescu din Curtea de Argeş a descoperit întâmplător, în anul 1956, un topor de bronz cu marginile ridicate (*Randbeile*)[9] de tip Glina[10] (fig. 3).

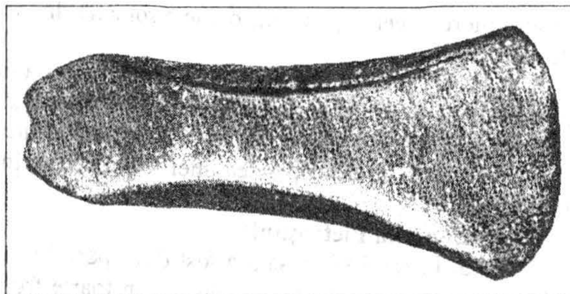

Fig. 3. Retevoieşti-„Valea Crucii". Topor de bronz. Fără scară. După D. Popescu şi D. V. Rosetti.

7. După descoperirea întâmplătoare a unor topoare de piatră (fig. 4) în punctul „Poiana Târgului" - „Cotul Mătuşii", la nord-vest de satul Retevoieşti, a fost iniţiată în 1957 o campanie de săpături arheologice conduse de Dinu V. Rosetti. Au fost descoperite astfel urmele unei aşezări preistorice cu două niveluri de locuire. Nivelul inferior este de atribuit aspectului cultural Brăteşti de la sfârşitul eneoliticului, cu unele influenţe Sălcuţa târzii (fig. 5).

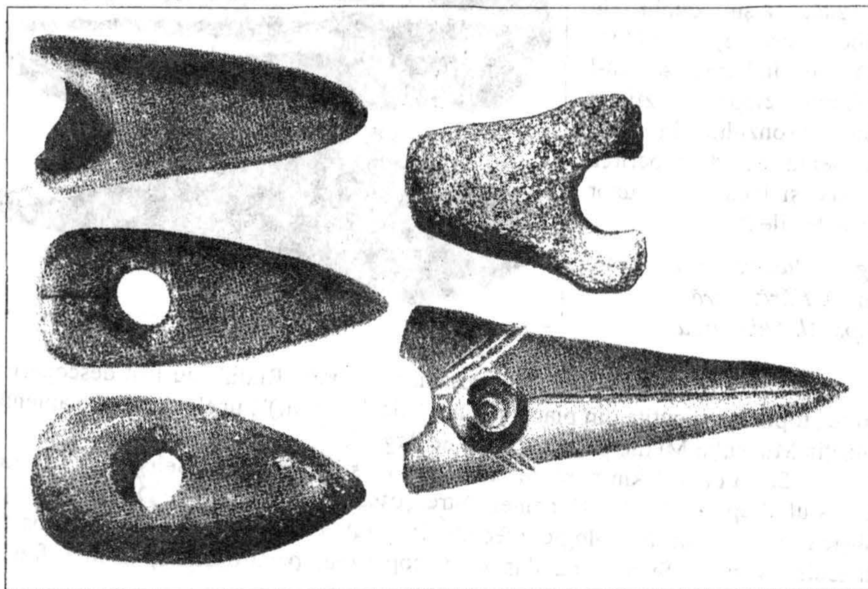

Fig. 4. Retevoieşti-„Poiana Târgului". Topoare de piatră. Fără scară. După D. Popescu şi D. V. Rosetti.

[8] D. Popescu, D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoeşti*, în „Materiale şi cercetări arheologice", VI, 1959, p. 708.

[9] *Ibidem*, p. 703, fig. 1/6.

[10] A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF IX, Bd. 5, München, 1975, p. 64-65 şi pl. 36/326-330, pentru tipul Glina.

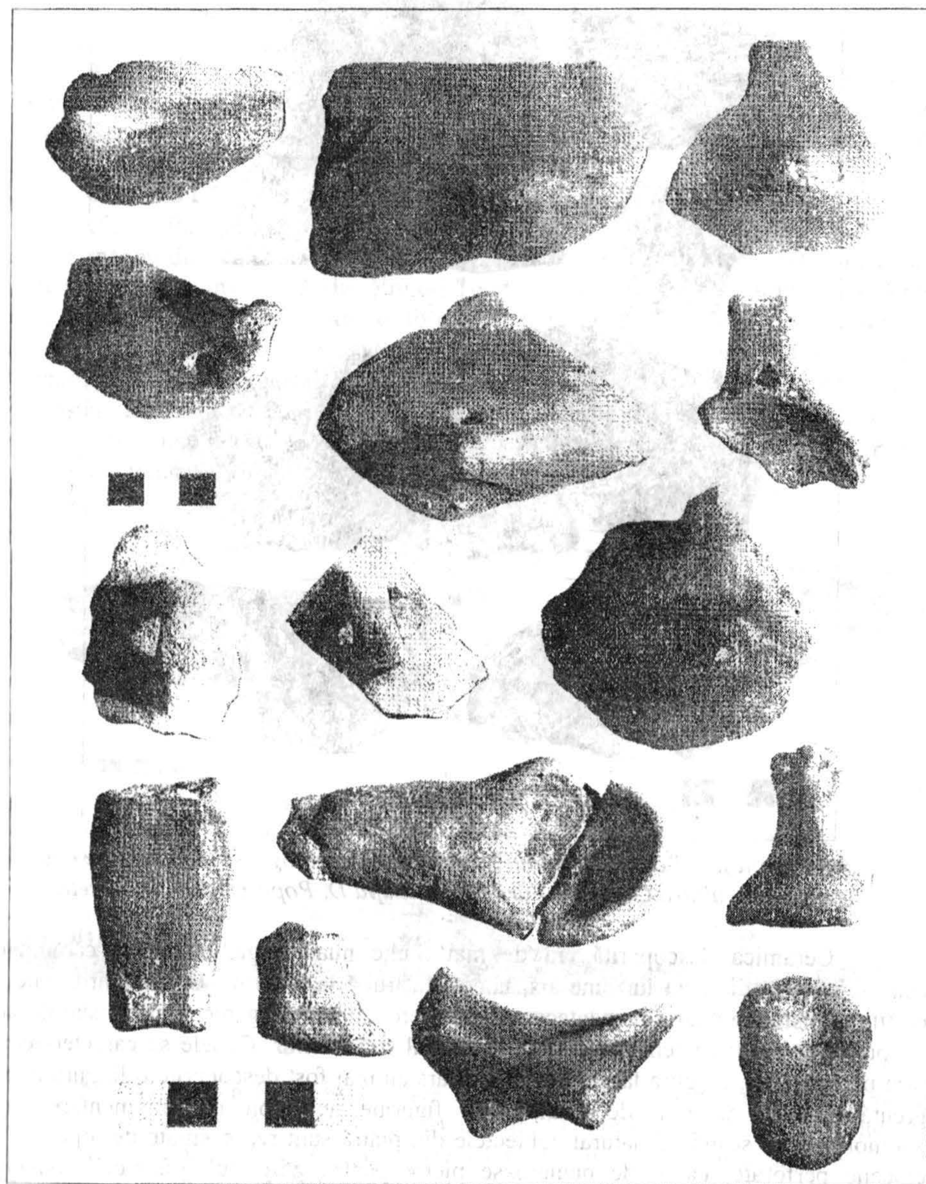

Fig. 5. Retevoieşti-„Poiana Târgului". Materiale arheologice din nivelul eneolitic – aspectul Brăteşti. Fără scară. După D. Popescu şi D. V. Rosetti.

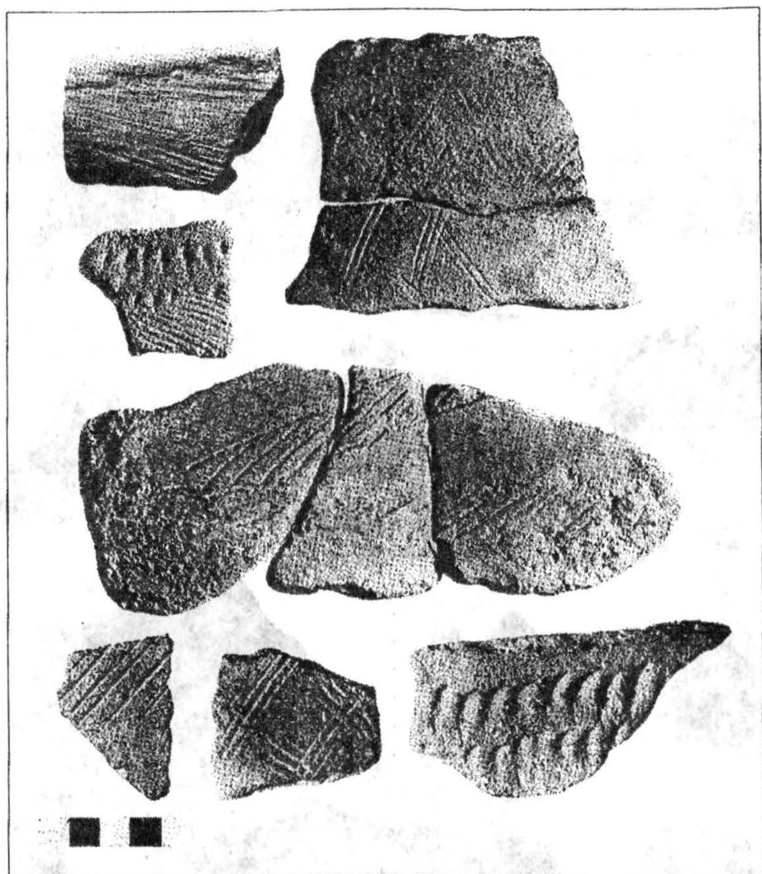

Fig. 6. Retevoieşti-„Poiana Târgului". Materiale arheologice din nivelul de epoca bronzului – cultura Coţofeni. Fără scară. După D. Popescu şi D. V. Rosetti.

Ceramica descoperită era de mai multe nuanţe: galben-brună, cărămizie, cenuşie-neagră, dintr-un lut bine ars, uneori lustruită la exterior. Unele dintre oale şi ceştile semisferice poartă pe pântece un fel de proeminenţe organice, uneori simple sau străpunse vertical; se remarcă numărul mare al străchinilor. Cupele se caracterizează prin pereţii groşi, cu gura largă. Tot din lut ars au mai fost descoperite o lingură mică, greutăţi pentru războiul de ţesut, două figurine antropomorfe fragmentare, una zoomorfă şi un scaun miniatural. Obiectele din piatră sunt reprezentate de toporaşe şi ciocane perforate, ca şi de numeroase pietre pentru zdrobitul grânelor[11]. Nivelul superior conţinea fragmente ceramice specifice culturii Coţofeni (fig. 6): vase cu un decor din linii incizate, dintr-un lut cenuşiu, negru ori galben-brun, în spărtură negru, cu granule mici de cuarţ şi nisip fin[12].

[11] D. Popescu, D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 704-708, fig. 5.
[12] *Ibidem*, p. 704-708, fig. 4.

Comuna Coşeşti

8. Există informaţii conform cărora pe teritoriul satului Păcioi a fost descoperit întâmplător un topor de piatră dură[13].

9. În sec. XIX, cu ocazia construirii drumului de pe malul drept al Râului Doamnei dintre satele Jupâneşti (com. Coşeşti) şi Valea Nandrii (com. Dârmăneşti), ar fi fost descoperită o monedă romană de argint[14]. Lipsesc alte amănunte, piesa fiind însuşită de descoperitor şi, foarte probabil, azi dispărută.

Comuna Dârmăneşti

10. La Piscani, pe prundul Râului Doamnei, a fost descoperit întâmplător un ciocan-târnăcop din piatră cu două braţe (fig. 7). Piesa, donată în anul 2004 Muzeului Judeţean Argeş (nr. inv. 3679) de către d-l Teodor Dina[15], este realizată dintr-o rocă nu foarte dură, probabil gresie. Are o formă elipsoidală alungită, cu capetele treptat subţiate. Suprafaţa a fost sumar şlefuită. În zona mediană prezintă o nervură pronunţată, de jur-împrejurul diametrului maxim, precum şi o perforaţie pentru înmânuşare nefinalizată. Dimensiuni: 23,3 cm lungime, 5,4 cm înălţime, 5,7 cm grosime. Atribuirea acestui ciocan-târnăcop unei etape de început a epocii bronzului pare cea mai plauzibilă încercare de încadrare cronologică.

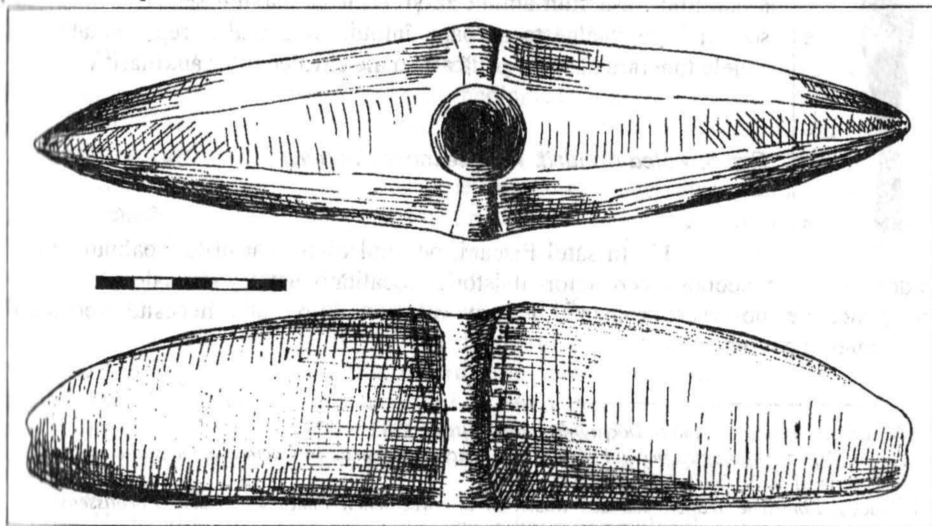
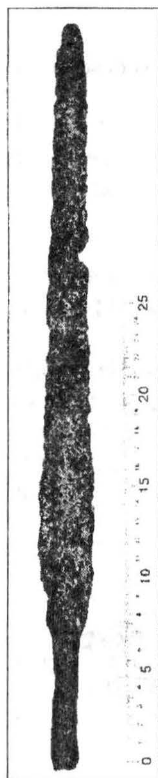

Fig. 7. Piscani. Târnăcop de piatră.

11. În preajma Şcolii Ajutătoare din satul Valea Nandrii, a fost descoperit întâmplător un vârf de lance roman (fig. 8), din fier (41 cm lungime)[16]. Descoperitorul, Mihai Cruceană din Piteşti, a donat arma Muzeului Judeţean Argeş (nr. inv. I. V. 3482). Prin caracteristicile sale morfologice, vârful de lance de la Valea Nandrii se

---

[13] I. Dumitrescu, C. Florea, *op. cit.* p. 19-20.
[14] *Ibidem*, p. 21.
[15] Mulţumim şi pe această cale d-lui Teodor Dina pentru donaţie.
[16] D. Măndescu, *Un vârf de lance (hasta) de pe limes transalutanus*, în „Oltenia", 2004, sub tipar.

înscrie printre exemplarele tipurilor „filiform alungit" după Vlădescu[17], II după Amon[18] sau LA I după Gudea[19], pentru a nu cita decât câteva din tipologiile cu referiri şi implicaţii directe asupra zonei noastre de interes.

Dintre vârfurile de lance descoperite pe limesul transalutan, se poate reţine doar o singură piesă apropiată ca formă şi dimensiuni de cea de la Valea Nandrii, şi anume o armă din cadrul pandantului transilvan al liniei fortificate amintite – castrul de la Râşnov[20]. Cele mai bune analogii sunt întâlnite tot în Dacia sudică, în castrele de la Răcari şi Vârtop[21], fără ca acestea să lipsească din zonele mai îndepărtate ale imperiului, aşa cum dovedeşte un exemplar descoperit în capitala raetică de la Augusta Vindelicorum (Augsburg)[22].

Lungimea extrem de mare a vârfului de lance de la Valea Nandrii sugerează că aceasta poate fi plasat printre exemplarele utilizate de cavaleriştii auxiliari[23], acele *contus*, cum le denumea – e adevărat, cu un termen propriu sfârşitului de secol IV – Vegetius în al său tratat *Epitoma rei militaris* (III, 16). Lancea, prin excelenţă o armă a auxiliilor, aşa cum aminteşte şi Tacit la sfârşitul sec. I – începutul sec. II[24], se întâlneşte aproape întotdeauna, realist reprezentată, pe stelele funerare păstrate până astăzi ale cavaleriştilor auxiliari[25].

Fig. 8. Valea Nandrii. Vârf de lance din fier.

12. În satul Piscani, pe unul dintre vârfurile Dealului Iudei, Teodor Dina, un neobosit cercetător al istoriei localităţii natale, semnalează urmele unui punct de observare roman[26]. Pentru validare, informaţia necesită verificări suplimentare pe teren.

---

[17] Cr. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, Bucureşti, 1983, p. 172

[18] L. Amon, *Aspecte tipologice privind vârfurile de lance descoperite în Dacia romană sud-carpatică*, în „Oltenia", seria III, an V, 2001, 1-2, p. 56 şi pl. IV.

[19] N. Gudea, *Römische Waffen aus den Kastellen des westlichen Limes von Dacia Porolissensis*, în „Ephemeris Napocensis", 1, 1991, p. 71-72 şi Abb. 1.

[20] N. Gudea, I. Pop, *Cercetări arheologice recente în castrul roman de la Râşnov*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", 7-8, 1974-1975, p. 77 şi fig. 15/19.

[21] Cr. Vlădescu, *op. cit.*, p. 172 şi fig. 108/3-4.

[22] St. Wirth, *Flußfunde aus Augsburg*, în „Acta Praehistorica et Archaeologica", 25, 1993, p. 231 şi Abb. 16/48.

[23] J. K. Haalebos, *Zwammerdam-Nigrum Pillum. Ein Auxiliarkastell aus niedergermanischen Limes*, Amsterdam, 1977, p. 83, apud N. Gudea, *Porolissum, un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman*, în „Acta Musei Porolissensis", 13, Zalău, 1989, p. 281-282.

[24] M. D. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquites greques et romaines*, III.1 (H-K), Paris, 1904, p. 38-40.

[25] M. Kemkes, J. Scheuerbrandt, *Zwischen Patrouille und Parade. Die römische Reiterei am Limes*, Schriften des Limmesmuseum Aalen 51, Stuttgart – Aalen, 1997, p. 37-38 şi fig. 1, 14, 51, 79.

[26] T. Dina, *Piscani-Negreni. Vechi sate argeşene de pe Valea râului Doamnei – File de istorie*, Piteşti, 1998, p. 49, nota 1.

Comuna Miceşti

13. Primele piese arheologice descoperite pe teritoriul comunei au fost publicate încă din al treilea sfert al sec. XIX de către Alexandru Odobescu: „ciocane de serpentină, de diorit, de ofit". Acest lot consistent de material litic (fig. 9) era alcătuit, de fapt, din topoare din piatră şlefuită, de tip pană, cu perforaţie pentru înmănuşare, întregi şi fragmentare, dălţiţe (toporaşe de mână), un frecător, nuclee de silex, la care se adăuga un ciocan „de miner" lucrat destul de rudimentar. Piesele făceau parte din colecţia de antichităţi a maiorului Dimitrie Papazoglu, o parte din ele ajungând ulterior în colecţia lui Cezar Bolliac[27]. Se cunoaşte faptul că în august 1860, Dimitrie Papazoglu, delegat ministerial pentru monumentele istorice, în urma unor demersuri pe lângă domnitorul Alexandru-Ioan Cuza, vine în Câmpulung pentru cercetarea obiectelor arheologice[28]. Probabil cu acel prilej el a avut ocazia să achiziţioneze pentru colecţia personală de „antice" respectivele piese de la Miceşti, sau, poate, mai puţin probabil, le-a obţinut din vreo săpătură proprie făcută în hotarul Miceştilor. Materialele prezentate documentează, oricum, o locuire a zonei la un nivel cronologic corespunzător eneoliticului. La acestea se adaugă şi alte semnalări de piese preistorice de pe teritoriul comunei pe care C. Alessandrescu le face către sfârşitul sec. XX, menţionându-l drept sursă a informaţiilor pe Gr. Ştefănescu: „silexuri cioplite, silexuri lustruite, cuţite sau răzuitoare şi alte obiecte de piatră şi de os"[29].

14. În colecţia muzeală a profesorului Dan Dimulescu din Goleşti (comuna Bălileşti), se găseşte o interesantă piesă arheologică, donată la 8 septembrie 2003 de către d-nul Gheorghiţă Paraschivescu[30]. După spusele donatorului, un reputat colecţionar, aceasta ar fi fost decoperită, cu mai multă vreme în urmă, în zona casei părinteşti din satul Purcăreni. Este vorba de un mic castronaş din ceramică, din pastă fină, bine frământată, având drept degresant nisip, ars oxidant, atât suprafaţa exterioară, cât şi cea exterioară fiind acoperite cu o angobă neagră (fig. 10). Văsciorul, descoperit în stare fragmentară, a fost restaurat – conform d-lui Paraschivescu – în laboratorul Muzeului Municipiului Bucureşti, cu sprijinul d-nei Mioara Turcu. Dimensiuni: 4,1 cm înălţime; 7,2 cm diametrul gurii; 7,7 cm diametrul maxim; 2,8 cm diametrul bazei. Buza este uşor profilată şi rotunjită, umărul este carenat, iar baza este dreaptă, cu o mică arcuire către interior. Zona umărului şi cea a bazei sunt decorate cu un motiv liniar geometric, realizat în tehnica incizării cu un instrument cu vârful bont. Analogiile cele mai apropiate (atât în privinţa formei vasului, a aspectului exterior şi a motivisticii ornamentării) le găsim în ceramica fină a culturii Hamangia[31], între piesele ceramice ale fazei Hamangia III create sub puternica influenţă a culturii Precucuteni[32]. Cum cultura Hamangia nu a atins decât cu totul sporadic şi efemer teritoriile din stânga

---

27 Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 48-49 şi stampa IX, tab. I/2-8; III/1, 3-4, 7-9; stampa X, tab. IV/8.

28 Al. Mulţescu, Maria Mulţescu, *Cronică pentru municipiul Câmpulung*, în vol. *Monumentele istorice din judeţul Argeş. Destin şi viitor*, Piteşti, 2000, p. 45.

29 C. Alessandrescu, *Dicţionar geografic al judeţului Muscel*, Bucureşti, 1893, p. 205.

30 Mulţumim d-lui prof. Dan Dimulescu pentru acceptul dat în privinţa documentării piesei.

31 D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I, Bucureşti, 1966, fig. 33/1.

32 Silvia Marinescu-Bâlcu, *À propos des influences de la culture Précucuteni sur la culture de Hamangia à la lumière de quelques découvertes inédites de Dobrogea*, în „Dacia, N. S.", 16, 1972, p. 64 şi fig. 9/1.

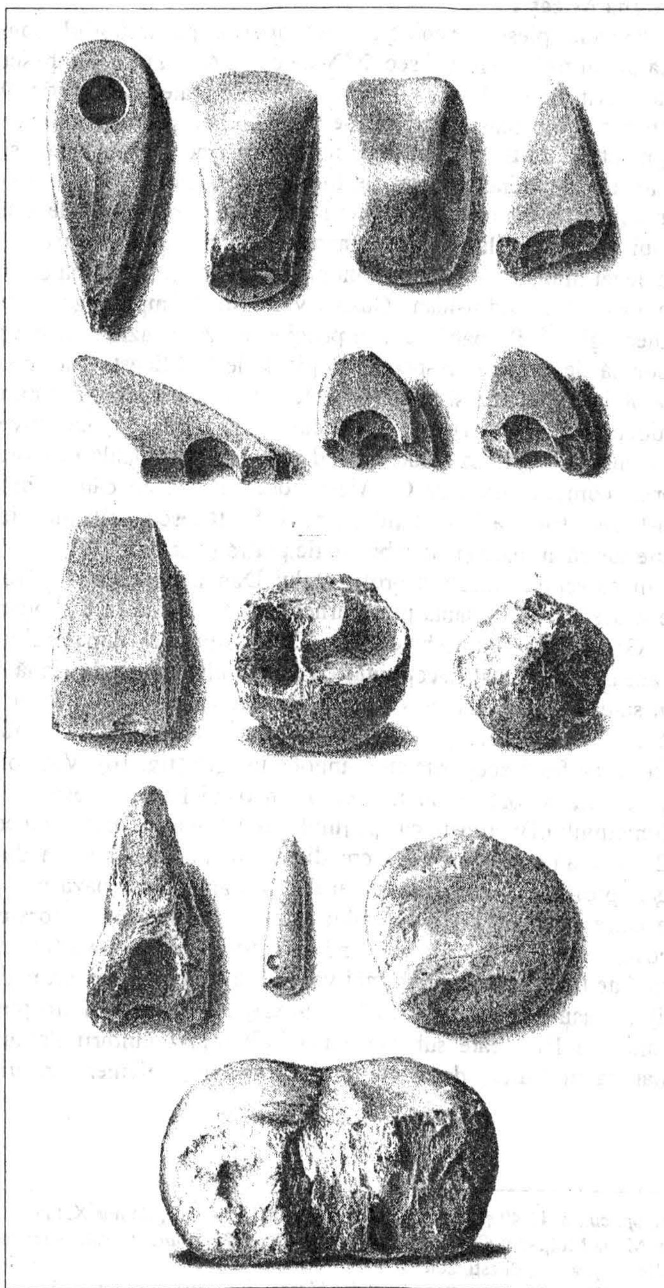

Fig. 9. Miceşti. Unelte de piatră. Fără scară. După Al. Odobescu.

Dunării (un mic colț din sud-estul Munteniei)[33], prezența unui asemenea vas la Purcăreni (dacă, într-adevăr a fost descoperit acolo) nu ne-o putem imagina decât ca un import într-un context cultural contemporan şi anume Boian, fazele Spanţov sau Vidra, dar prezenţa acestora în zonă mai necesită încă o solidă argumentare. În general cultura Boian, cu unele mici excepţii nesigure, este extrem de slab reprezentată în zona actualului judeţ Argeş.

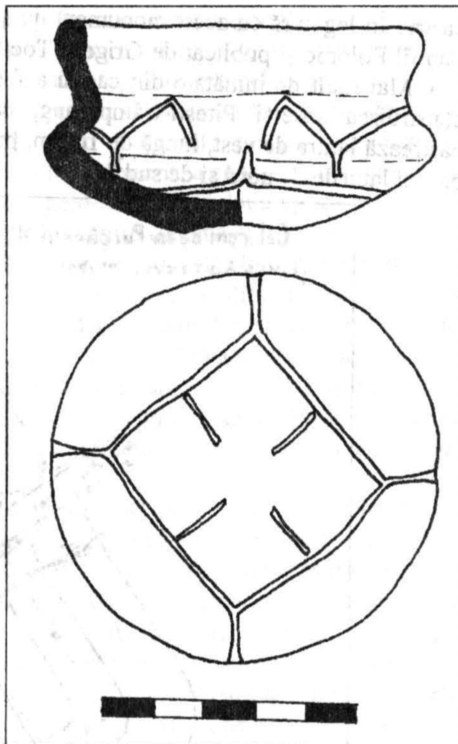

Fig. 10. Purcăreni. Văscior ceramic.

15. Un topor de piatră (microconglomerat) în formă de pană, cu perforaţie pentru înmănuşare, fragmentar, a fost descoperit întâmplător în 1963 în cătunul Băduleni al satului Purcăreni şi a intrat în colecţia Muzeului Judeţean Argeş (nr. inv. I. V. 1709). Se mai păstrează jumătate din piesă şi anume partea cu tăişul până la perforaţia pentru coadă. Este dintr-o rocă cenuşiu-închis, cu o pigmentaţie deasă, alb-gălbuie. Suprafaţa este şlefuită, iar tăişul, uşor curbat, nu prezintă urme evidente de utilizare.

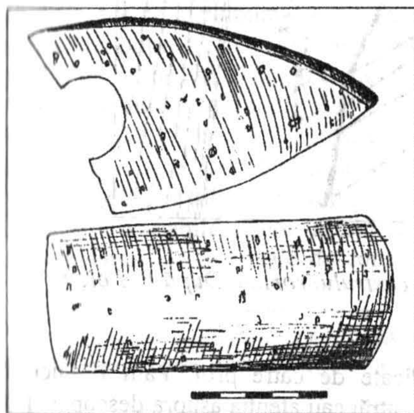

Fig. 11. Purcăreni, cătunul Băduleni. Topor de piatră fragmentar.

Dimensiuni: lungimea păstrată 13,2 cm, lăţimea maximă 7 cm, înălţimea 5,5 cm (fig. 11). Ca şi piesele prezentate anterior, toporul de la Băduleni se datează în eneolitic.

16. În marginea estică a satului Purcăreni, în punctul „Podul Belului", pe malul drept al Râului Doamnei, se află un castru roman de pământ integrat în *limes transalutanus*. În anul 1871, învăţătorul I. Niculăiasa din Purcăreni îi răspundea lui Al. Odobescu la chestionarul arheologic, amintind că în comună se afla o „cetate având patru colţuri" şi care data „din vremea tătarilor"[34] – fără îndoială, era vorba despre amintitul

[33] P. Haşotti, *Consideraţii privind originea, difuziunea şi cronologia culturii Hamangia*, în „Pontica", 26, 1993, p. 32, pl. 1.

[34] C. Şerban, *Valoarea răspunsurilor la chestionarul lui Al. Odobescu din 1871 privind localităţile din judeţul Muscel şi trecutul lor istoric*, în „Revista de istorie a Muscelului", 6, 2001, p. 106.

castru. În legătură cu acest monument nu se cunoaşte, practic, decât planul întocmit de Pamfil Polonic şi publicat de Grigore Tocilescu în urmă cu mai bine de un secol[35] (fig. 12). Mai mult de jumătate din castru a fost distrus de apele Râul Doamnei, dar şi de construirea şoselei Piteşti-Câmpulung, care trece, practic, prin mijlocul său. Se păstrează latura de vest, lungă de 160 m, protejată de un val înalt de aproximativ 1 m şi parţial laturile de nord şi de sud[36].

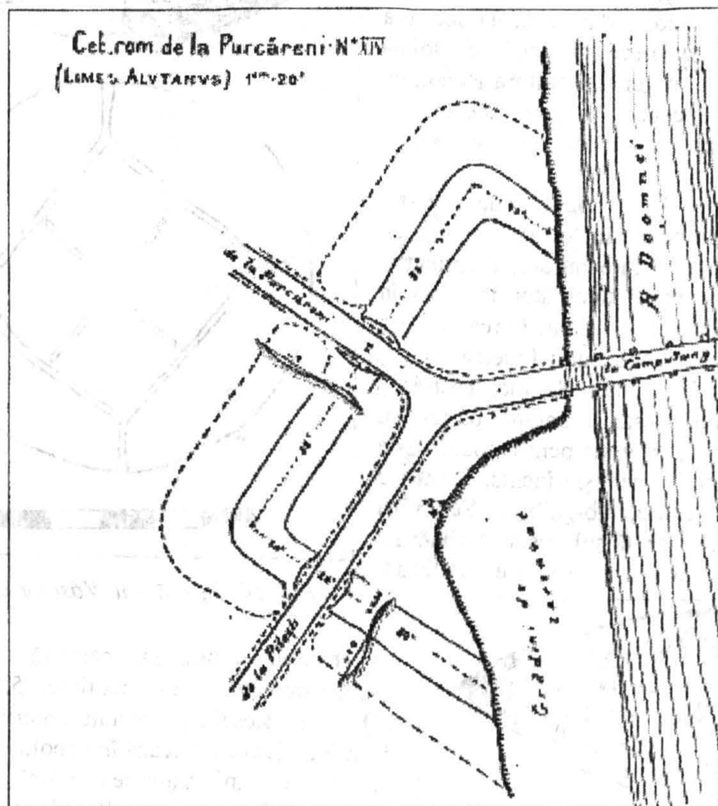

Fig. 12. Purcăreni-„Podul Belului". Planul castrului roman. După P. Polonic.

Comuna Budeasa

17. Numeroase note şi articole publicate de către prof. Paul I. Dicu în periodice mai mult sau mai puţin de specialitate, atrăgeau atenţia asupra descoperirii în anii 1955-1978, în urma unor cercetări de suprafaţă în pădurea Văcăreasca a satului Budeasa Mică, în punctul „La Cetate" (denumit şi „Cetatea lui Mircea", „Cula lui Mircea" sau „Cetatea Jidovilor"), pe culmea mărginită la est de pârâul Budeasa Mică

---

[35] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, 1900, p. 129 şi fig. 27.

[36] D. Tudor, *Oltenia romană*, ediţia a IV-a, Bucureşti, 1978, p. 290, fig. 26/4; Cr. Vlădescu, *Armata Romană în Dacia Inferior*, Bucureşti, 1983, p. 122.

iar la vest de pârâul Cristeasca, a unei aşezări întărite geto-dace (loc de refugiu?), pe care, după cucerirea Daciei, romanii ar fi transformat-o într-un turn de pază sau chiar într-un castellum[37]. Situl este descris ca fiind situat pe un mamelon înconjurat de şanţuri cu adâncimi de 1-3 m, iar „în jurul fortificaţiei centrale au fost depistate vetre de locuire, cu pământul ars, roşietic, unele fiind dispersate pe panta sudică"[38]. Inventarul arheologic mobil pe care prof. Dicu l-a descoperit la suprafaţă s-a dovedit a fi relativ bogat, alcătuit din fragmente ceramice geto-dace din a doua epocă a fierului, dar şi fragmente ceramice provenind de la vase de factură romană şi daco-romană (sec. II-IV d. H.), precum şi resturi de cărămizi. Autorul cercetărilor mai amintea şi interesanta descoperire a „unor fragmente ceramice din neoliticul final, de tip Gumelniţa, pe culme şi pe pantele sudice"[39]. Dacă mai adăugăm şi descoperirile de „monede antice (greco-macedonene, geto-dacice şi romane)" făcute acolo de localnici precum şi faptul că „multă vreme sătenii au luat de aici cărămizi romane şi medievale pentru construcţiile lor gospodăreşti"[40], rezultă că ne-am putea afla în faţa unei staţiuni arheologice de excepţie, poate cea mai spectaculoasă din întregul bazin al Râului Doamnei...

Situaţia actuală din teren, însă, ne determină să privim aceste informaţii cu extremă prudenţă şi cu toate rezervele necesare, cel puţin până la efectuarea aici a unui sondaj arheologic. Din datele culese de noi la faţa locului[41], deşi zona este extrem de propice pentru amplasarea unei fortificaţii, nu reiese deloc că în punctul „La Cetate" ar fi vorba de urmele unei locuiri antice (geto-dacă şi/sau romană), şi cu atât mai puţin preistorice (Gumelniţa). Punctul menţionat, aflat pe culmea pădurii de stejar (destul de tânără, după grosimea arborilor), la vest de drumul forestier, într-un loc în care sursele de apă sunt inexistente (cu excepţia pâraielor care curg în vale), se prezintă sub forma unui promontoriu cu pante destul de abrupte, pe culmea căruia se află un mic platou cu un diametru de maximum 25 m (fig. 13). La bază, promontoriul este înconjurat de un şanţ astăzi puţin adânc şi cu o deschidere de 10-15 m, vizibil mai bine pe versantul de nord şi pe cel de est. Dincolo de acest „şanţ" (natural?), între acesta şi panta accentuată, deci spre exterior (!), se află o zonă uşor înălţată („val"?), care urmăreşte – lucru vizibil tot pe versantul nordic – traseul şănţuirii. Acest „val" are o lăţime maximă de aproximativ 5 m, în compoziţia sa intrând un pământ ars foarte puternic, cărămiziu-roşcat (vizibil imediat sub stratul de frunze uscate), cu aspect de bulgări zgurificaţi, de dimensiuni variabile, uneori având consistenţa cărămizii[42]. Nicăieri nu s-au găsit urme de la eventualele materiale de construcţie, iar atenta examinare a locului în vederea

---

[37] P. I. Dicu, *Aşezarea geto-dacică fortificată şi vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Piteşti. Traseul* Limes Transalutanus *în sectorul Piteşti*, în „Argessis", 9, 2000, p. 37-38 şi pl. I, cu bibliografia.

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem.*

[41] Cercetare de teren efectuată de subsemnatul, în punctul „La Cetate" („Cula lui Mircea") din pădurea satului Budeasa Mică, comuna Budeasa, la 13 martie 2000.

[42] Investigaţiile de laborator realizate în noiembrie 2004 asupra unor mostre prelevate în 2000 din „val" au evidenţiat faptul că această formaţiune nu este una geologică, naturală, aşa cum am fi bănuit iniţial, ci, aşa cum demonstrează particularităţile structural-chimice, consistenţa sa actuală se datorează unei puternice arderi a pământului. Analiza de laborator a acestor probe a fost posibilă prin bunăvoinţa ing. Vali Sgârdea, geolog la Prospecţiuni S. A. Bucureşti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

recoltării de fragmente ceramice s-a încheiat cu descoperirea unuia singur, la roată, atipic, pe care înclinăm să-l atribuim mai curând evului mediu.

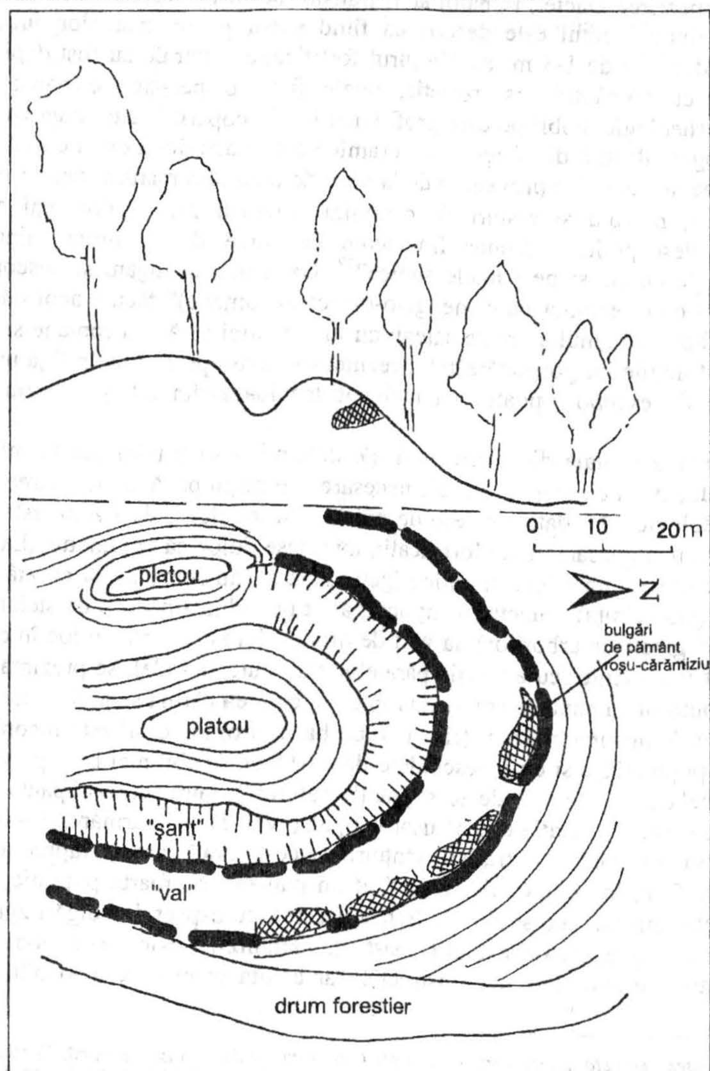

Fig. 13. Budeasa Mică-„Cula lui Mircea". Plan de situație (schiță).

În final, o privire de ansamblu asupra descoperirilor făcute pe valea Râului Doamnei, din punct de vedere al epocilor cărora le aparțin, are menirea de a ilustra succint tabloul general al locuirii acestei zone într-o perioadă întinsă pe mai bine de trei milenii. Cea mai veche descoperire de pe valea Râului Doamnei este văsciorul neolitic de la Purcăreni. Ne menținem însă cuvenitele rezerve relative la această descoperire (făcută în condiții necunoscute), cel puțin până la o nouă confirmare a acestei epoci în

spaţiul cercetat. Eneoliticului îi aparţin mai multe descoperiri: pe lângă topoarele de la Miceşti şi cel de la Purcăreni, cea mai importantă descoperire pentru această epocă este aşezarea aparţinând grupului cultural Brăteşti cu puternice influenţe Sălcuţa, sondată la Retevoieşti, în punctul „Poiana Târgului". Mai multe topoare descoperite la Pietroşani, Piscani şi Retevoieşti, între care şi unul de cupru, de tip Glina, provenind din ultima locaţie citată, sunt în măsură să ateste epoca bronzului pe valea Râului Doamnei. Aşezări ale acestei epoci, de altfel, au fost cercetate arheologic la Domneşti-„Treime" (cultura Glina) şi la Retevoieşti-„Poiana Târgului" (cultura Coţofeni). Epoca fierului, atât prima cât şi a doua perioadă, nu sunt reprezentate deloc în spaţiul cercetat, dacă trecem peste semnalările de la Budeasa Mică. Punem această situaţie mai degrabă pe seama unei deficienţe de cercetare şi nu credem că ea reflectă situaţia reală din teren. Epoca romană este ilustrată nu numai de situl cel mai important, şi anume de castrul de la Purcăreni, ci şi de alte descoperiri, făcute întâmplător (o monedă romană de la Jupâneşti, un vârf de lance de la Valea Nandrii) sau în urma unor cercetări arheologice (Domneşti-„Silişte", Retevoieşti-„Selişte").

THE ARCHAEOLOGY OF DOAMNEI RIVER VALLEY.
VESTIGES FROM PREHISTORY TO THE ROMAN PERIOD

Abstract

A general view on the discoveries made in the Doamnei River Valley, from the point of views of the epoch they belong to, is presented in the order to illustrate succinctly the general image of the habitation of this zone in a period of more than three millennia. The oldest discovery in the Doamnei River Valley is the Neolithic little vessel found by chance at Purcăreni. There are more discoveries from the Eneolithic period: besides the axes found at Miceşti and Purcăreni, the most important discovery for this epoch is the settlement belonging to the cultural group Brăteşti with big Sălcuţa influences, sounded at Retevoieşti, in the „Poiana Târgului" point. The axes discovered at Pietroşani, Piscani and Retevoieşti certify the existence of the Bronze Age in the Doamnei River Valley. Settlements of this age were archaeologically researched at Domneşti-„Treime" (Glina culture) and Retevoieşti-„Poiana Târgului" (Coţofeni culture). The Iron Age, both the first and the second period, are not present at all in the searched area, if we don't take into account the discoveries from Budeasa Mică. We consider this situation to be a deficiency of the research than the real situation in the researching zone. The Roman period is illustrated not only by the most important site, namely the Roman camp from Purcăreni, but also by other discoveries, made by chance (a Roman coin at Jupâneşti, a spike of spear at Valea Nandrii) or as a consequence of some archaeological researches (Domneşti-„Silişte", Retevoieşti-„Selişte").

The explanation of the figures:

1. The map of the Doamnei River Valley. The numbers from the map correspond to the numbers from the text.
2. Pietroşani. Stone axe. Not to scale. According to Al. Odobescu.

3. Retevoieşti-„Valea Crucii". Bronze Axe. Not to scale. According to D. Popescu and D. V. Rosetti.

4. Retevoieşti-„Poiana Târgului". Stone Axe. Not to scale. According to D. Popescu and D. V. Rosetti.

5. Retevoieşti-„Poiana Târgului". Archaeological materials from the level of the eneolithic - Brăteşti aspect. Not to scale. According to D. Popescu and D. V. Rosetti.

6. Retevoieşti-„Poiana Târgului Archaeological materials from the level of the Bronze Age - Coţofeni culture. Not to scale. According to D. Popescu and D. V. Rosetti.

7. Piscani. Stone pickaxe.

8. Valea Nandrii. Iron spike of spear.

9. Miceşti. Stone tools. Not to scale. According to Al. Odobescu.

10. Purcăreni. Little ceramic vessel.

11. Purcăreni, Băduleni village. Fragmentary stone axe.

12. Purcăreni-„Podul Belului". The plan of the Roman camp. According to P. Polonic.

13. Budeasa Mică-„Cula lui Mircea". Plane of situation (sketch).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

PARTICIPAREA TRUPELOR AUXILIARE DIN MOESIA INFERIOR LA RĂZBOAIELE DACICE

FLORIAN MATEI-POPESCU*

Existenţa celor două diplome militare din 14 august 99[1], care atestă un număr de şase ale şi 13 cohorte, i-a făcut pe cercetători să privească aceste documente ca pe o dovadă a pregătirilor lui Traian din ajunul războaielor cu dacii[2]. Exemplul oferit de situaţia din Moesia Superior, unde prin diplomele din anii 93 şi 96 sunt atestate trei ale şi 14 cohorte[3], pentru ca apoi în anul 100 numărul alelor să rămână neschimbat, dar cel al cohortelor să crească la 21[4], a fost considerat suficient, pentru a se considera că acelaşi lucru trebuie să se fi întâmplat şi în Moesia Inferior, şi anume o întărire a forţelor militare ale provinciei în vederea pregătirii primei *expeditio Dacica*. Hotărârea lui Traian de a trimite forţe militare în provinciile vecine regatului lui Decebal a fost luată cel mai probabil în cursul anului 98, aşa cum reiese din publicarea de curând a diplomei militare de la Elst (Germania Inferior) din 20 februarie 98[5], în acest document sunt menţionate câteva trupe, care vor fi apoi dislocate pentru a participa la războaiele dacice, apărând în diploma din anul 100 pentru Moesia Superior[6] sau pe diplomele Pannoniei Inferior[7] şi Daciei[8].

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[1] *Corpus Inscriptionum Latinarum* (mai departe CIL), XVI, 44 (diploma de la Oltina); CIL, XVI, 45 (diploma de la Plovdiv).

[2] C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2. Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Viena-Leipzig, 1937, p. 60-61; K. Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriege Trajans. Studien zur Geschichte des mittleren und unteren Donauraumes in der Hohen Kaiserzeit*, Bonn, 1984, p. 81.

[3] CIL, XVI, 39; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas* (mai departe RMD), Londra, 6.

[4] CIL, XVI, 46.

[5] J. K. Haalebos, în „Saalburg Jahrbuch", 50, 2000, p. 31-72 = RMD, 216.

[6] CIL, XVI, 46: I Vindelicorum milliaria civium Romanorum pia fidelis şi II Britannica milliaria civium Romanorum pia fidelis. Despre aceste trupe vezi K. Strobel, *op. cit.*, p. 125 şi p. 145; C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 88-89, nr. 24 şi p. 125-128 nr. 62, O. Ţentea, F. Matei-Popescu, în „Acta Musei Napocensis", 39-40, 2002-2003 (sub tipar). Vezi şi CIL, XVI, 54 (103/107) în care apare: I Pannoniorum veterana. Această trupă va apărea apoi în Dacia, RMD, 148 (14 octombrie 109, diploma de la Ranovać); CIL, XVI, 163 (2 iulie 110, diploma de la Porolissum). Vezi C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 119 nr. 53 şi O. Ţentea, F. Matei-Popescu, *loc. cit.*

[7] 2 iulie 110, diploma de la Tokod (CIL, XVI, 164), în care apar cohortele: I Thracum civium Romanorum pia fidelis şi III Lusitanorum pia fidelis. Despre aceste trupe vezi în ultimă instanţă, B. Lőrincz, *Die römische Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Teil I: die Inschriften*, Viena, 2001, p. 38, nr. 31 şi p. 42, nr. 43.

[8] CIL, XVI, 57 (17 februarie 110); CIL, XVI, 163 (2 iulie 110, diploma de la Porolissum): I Hispanorum pia fidelis (C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 111, nr. 44).

Pentru provincia Moesia Inferior, descoperirea în ultimul timp a unui număr important de diplome militare, care datează din ultimii ani de domnie ai lui Domitian şi din timpul lui Nerva şi apoi Traian, permite însă schiţarea unei alte imagini.

Astfel, descoperirea diplomei militare de la Cataloi, care datează din 14 iunie 92[9], permite acum cunoaşterea trupelor auxiliare ce staţionau în Moesia Inferior după reformele lui Domitian din anul 86. Diploma recenzează un număr de şapte ale (I Vespasiana Dardanorum, I Flavia Gaetulorum, I Pannoniorum, I Claudia Gallorum, Gallorum Flaviana, Gallorum Atectorigiana, (I) Hispanorum) şi 15 cohorte (I Raetorum, I Bracaraugustanorum, I Lusitanorum Cyrenaica, I Flavia Commagenorum, I Sugambrorum tironum, I Sugambrorum veterana, II Chalcidenorum, II Lucensium, II Bracaraugustanorum, II Flavia Bessorum, II Gallorum, III Gallorum, IV Gallorum, VII Gallorum, (I) Ubiorum). Dintre aceste trupe o mare parte apar şi în două diplome din anul 97[10] (alele: I Claudia Gallorum, Gallorum Flaviana (I) Hispanorum, I Flavia Gaetulorum, I Vespasiana Dardanorum şi (Gallorum) Atectorigiana şi cohortele: I Sugambrorum tironum, I Flavia Commagenorum, II Flavia Bessorum, II Lucensium, IV Gallorum, I Ubiorum şi I Lusitanorum Cyrenaica). De asemenea, apar şi trupe neatestate de diploma din anul 92: ala II (Hispanorum) Aravacorum şi cohortele I Hispanorum veterana, I Tyriorum sagittariorum şi I Lepidiana civium Romanorum. În total, în această provincie, înainte de domnia lui Traian, staţionau opt ale şi 18 cohorte[11].

În aceste condiţii, mare parte a trupelor ce apar în cele două diplome din anul 99 se aflau în această provincie încă din vremea lui Domitian, dacă nu chiar din timpul lui Vespasian[12], singurele noutăţi fiind: ala I Asturum şi cohortele II Mattiacorum şi II Flavia Brittonum. Ala Asturum se pare că staţiona pe teritoriul Moesiei, încă din vremea lui Vespasian, după cum indică o inscripţie funerară descoperită la Tomis, unde apare un fost duplicarius al acestei ale, Ti. Claudius Saturninus[13]. Acelaşi lucru se poate afirma şi despre cohors II Flavia Brittonum, care apare într-o inscripţie de la Durostorum, cândva înainte de aducerea legiunii XI Claudia în această garnizoană[14]. Din păcate despre cohorta II Mattiacorum nu avem nici o informaţie privind o prezenţă mai timpurie pe teritoriul Moesiei Inferioare, mai ales dacă luăm în consideraţie că pe diploma de la Montana din 7 februarie 78, unde apare o cohors Mattiacorum, ar fi

[9] C. C. Petolescu, A. T. Popescu, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 148, 2004, p. 269-276.
[10] P. Weiß, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 117, 1997, p. 233-238, nr. 4; D. MacDonald, A. Mihaylovich, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 138, 2001, p. 225-228.
[11] F. Matei-Popescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002, p. 234-235.
[12] Vezi diplomele de la Taliata din 28 aprilie 75 (RMD, 2), Montana din 7 februarie 78 (CIL, XVI, 22), Berkovitsa, copie după aceeaşi constituţie imperială ca şi diploma de la Montana (RMD, 208). De asemenea un mic fragment de diplomă militară, aproximativ din aceeaşi perioadă, în care se poate întregi numele alei I Vespasiana Dardanorum şi a cel puţin două alae Gallorum (RMD, 209). Vezi încă P. Holder, *Alae in Pannonia and Moesia in the Flavian Period*, în *XIXth Limes Congress* (în pregătire), în care se arată că toate unităţile de cavalerie se aflau în aceste provincii încă din vremea lui Vespasian. Mulţumim pe această cale lui P. Holder care ne-a pus la dispoziţie cu amabilitate textul, încă inedit, al contribuţiei sale.
[13] V. Pârvan, în „Archäologischer Anzeiger", 1914, p. 437-438 = *Inscripţiile din Scythia Minor* (mai departe ISM), II, 172.
[14] CIL, III, 7478.

vorba de o cohortă I Mattiacorum, despre a cărei istorie ulterioară nu mai avem nici un fel de informaţie[15].

Se observă totuşi o întărire puternică a forţei militare din această provincie cu ocazia războaielor dacice, dar nu în momentele premergătoare primului război. Astfel, încă din perioada 101-106 la Oescus sunt informaţii despre prezenţa legiunii XI Claudia, înainte de aşezarea ei definitivă la Durostorum[16]. Legiunea V Macedonica este mutată la Troesmis, pentru întărirea apărării acestui sector de limes, poate încă din anii 101-102 şi nu, cum s-a crezut, în anii 106-107[17]. De la Bonna este adusă legiunea I Minervia, ale cărei urme în Moesia Inferioară au fost descoperite la Novae[18]. Este ridicat castrul de la Carsium[19] şi se construieşte sau reconstruieşte drumul paralel cu Dunărea[20] din această zonă a provinciei.

La aceste lucruri deja cunoscute, se adaugă acum informaţii extrem de interesante în ceea ce priveşte istoria trupelor auxiliare şi participarea lor la războaiele dacice. Au fost descoperite în ultima vreme încă 3 diplome militare datate 13 mai 105[21]. Acestea poartă aceeaşi dată cu diploma cunoscută de mai multă vreme[22], fiind

---

15 CIL, XVI, 22; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 164-165, cu aducerea în discuţie a unei inscripţii de la Tenča, la sud de Novae, în care apare un anume *L. Spurennius Rufus b(ucinator)* al cohortei Mattiacorum (CIL, III, 12437 = ILB, 395) şi cu menţionarea unei inscripţii de la Praeneste, unde apare L. Clodius Ingenuus, praef. coh. Mattiacor., din epoca flaviană sau traianee timpurie (CIL, VI, 37274; H. Devijver, *Prosopographia Militiarum Equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum* – mai departe PME, Louvain, C 201).

16 Legiunea a părăsit lagărul de la Vindonissa în 101 (E. Ritterling, în A. Pauly, G. Wissowa (red.) *Realencyclopädie der Classischen Altertumwissenschaft*, XII, Stuttgart, 1925, col. 1697). Vezi inscripţia care o atestă pe *C. Cornelius Iustus miles legionis XI C(laudiae) p(iae) f(idelis)*, ce datează cu siguranţă la începutul secolului al II-lea (ILB, 62 = S. Conrad, *Die Grabstelen aus Moesia Inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Leipzig, 2004, p.242 nr. 435). Vezi încă K. Strobel, *op. cit.*, p. 93-95, cu observaţia că toate ştampilele din perioada războaielor dacice sunt de tipul celor folosite în Germania Superior şi Pannonia (p. 94 nota 58); T. Sarnowski, *Wojsko rzmskie w Mezji Dolnej i na pólnocnym wybrzeżu Morza Czarnego*, Varşovia, 1988, p. 62; M. Zahariade, în *Roman Frontier Studies. Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Zalău, 1999, p. 599-607, consideră că doar o parte a acestei legiuni a fost dislocată la Oescus, unde a staţionat împreună cu legiunea V Macedonica, acest transfer având loc înainte de începutul primului război dacic, concomitent cu vexillaţia de la Brigetio (B. Lőrincz, în „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", 27/3-4, 1975, p. 350), urmând ca o altă vexillaţie să fie trimisă direct la Durostorum spre 105-106.

17 K. Strobel, *op. cit.*, p. 90-91; T. Sarnowski, *op. cit.*, p. 61. Despre opinia tradiţională vezi E. Ritterling, *op. cit.*, col. 1576; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Bucureşti, 1977, p. 32.

18 K. Strobel, *op. cit.*, p. 85-86; T. Sarnowski, în „Germania", 65, 1987, p. 107-118 = *Année Épigraphique* (mai departe AnnÉp), 1987, 865; K. Strobel, în „Klio", 70/2, 1988, p. 500-511. Legiunea se afla în perioada 100-101 încă la Bonn (CIL, XIII, 7697; K. Strobel, *op. cit.*, p. 86, nota 16) acest lucru fiind destul de ciudat având în vedere pregătirea războaielor dacice, aşa cum reiese din diploma pentru Moesia Superior din anul 100 (CIL, XVI, 46), în care se observă că anumite trupe din *exercitus Germaniae Inferioris* fuseseră deja dislocate în această provincie.

19 ISM, V, 94. Despre ala II Hispanorum et Aravacorum, unitatea însărcinată cu această construcţie vezi F. Matei-Popescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002, p. 189-191, nr. 9.

20 Vezi milliarul descoperit la Sacidava, A. Rădulescu, M. Bărbulescu, în „Dacia", N. S., 25, 1981, p. 353-356, nr. 1 = AnnÉp 1981, 745.

21 http:// www.romancoins.info/MilitaryDiploma.html. Diploma, descoperită la Speyer, este încă inedită, urmând a fi publicată de G. Alföldy (informaţie W. Eck); Barbara Pferdehirt, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, Band 37, Mainz, 2004, nr. 10 (diploma descoperită lângă Novae); nr. 11, copie după aceeaşi constituţie imperială, ca şi diploma de la Speyer (loc de descoperire necunoscut).

vorba de trei constituţii imperiale acordate în acelaşi moment pentru trupele Moesiei Inferioare.

Noutăţile absolute sunt trupele: I Augusta Nerviana Pacensis milliaria Brittonum şi II Brittonum Augusta Nerviana Pacensis milliaria. Despre prima trupă se cunoştea până acum doar prezenţa ei în provincia Dacia Inferior[23]. Cea de a doua trupă, a staţionat în 114 în Pannonia Inferior[24], de unde va fi dislocată pe teritoriul Daciei Porolissensis[25]. Prezenţa celor două *cohortes milliariae* sub autoritatea guvernatorului Moesiei Inferioare are, bineînţeles, legătură cu cucerirea noului teritoriu de la nord de fluviu, care fusese deja integrat în provincie, după cum ne lasă să înţelegem papirul Hunt[26]. Transferul acestor trupe s-a efectuat cândva în timpul sau imediat după sfârşitul primului război dacic. La acest dosar, se adaugă acum şi informaţia conform căreia, chiar în anul 101, ala Claudia Gallorum se afla în 101 în *Galatia et Cappadocia*, aşa cum apare într-o nouă diplomă militară[27]. Ne întrebăm cum ar fi fost posibil, în condiţiile declanşării primului război dacic, ca una din unităţile militare ce va participa ulterior la operaţiuni militare pe teritoriul de la nord de Dunăre (vezi *infra*) să fi fost trimisă în altă provincie? Această realitate dovedeşte, încă o dată, dezinteresul iniţial al lui Traian privind deschiderea unui al doilea front dinspre Moesia Inferior, încă de la începutul primului război dacic.

În urma acestor noi informaţii considerăm că implicarea trupelor din Moesia Inferioară, alături de vexillaţii din legiunile staţionate în această provincie în războaiele dacice are loc, cel mai probabil, după atacul dacilor şi aliaţilor acestora la sudul Dunării, din iarna dintre anii 101 şi 102[28].

Dintre trupele Moesiei Inferior despre care s-a presupus că au participat la războaiele dacice, doar cele atestate direct prin inscripţii, papiri sau material tegular şi cele prezente ulterior pe teritoriul provinciei Dacia Inferior au luptat cu siguranţă împotriva armatelor lui Decebal.

Astfel, trupele Moesiei Inferioare care au participat cu siguranţă la războaiele dacice sunt: ala I Asturum[29], ala I Vespasiana Dardanorum[30], ala I Claudia Gallorum[31],

---

[22] CIL, XVI, 50.

[23] C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 90 nr. 25.

[24] CIL, XVI, 61; RMD, 87; B. Lőrincz, *Die römische Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Teil I: die Inschriften*, Viena, 2001, p. 32; p. 81; p. 111; p. 158, nr. 14-15; p. 241, nr. 279 (Alisca).

[25] C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 90-91, nr. 26.

[26] R. O. Fink, în „Journal of Roman Studies", 48, 1958, p. 102-116 = idem, *Roman Military Records on Papyrus*, 1971, p. 217-227; R. Syme, în „Journal of Roman Studies" 49, 1959, p. 26-33.

[27] Informaţie P. Holder.

[28] Această idee a fost susţinută cu ani în urmă de A. G. Poulter, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongress, Aalen, 1983*, Stuttgart, 1986, p. 521. Noile descoperiri epigrafice par a-i da dreptate cercetătorului englez.

[29] Prefectul P. Prifernius Paetus Memmius Apollinaris, decorat în primul război dacic al împăratului Traian, CIL, IX, 4753 = ILS 1350 = A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*[4], Budapesta, 1975 (mai departe IPD[4]), 796a = C. C. Petolescu, *Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie romaine* (mai departe IDRE), I, Bucureşti, 112; Pflaum H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, Paris, 1960, p. 166-167, nr. 71; PME, P 107. Prezentă pe diplomele Daciei Inferioare, C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, p. 63, nr. 3.

[30] Prefectul P. Besius P. f. Quirina tribu Betuinianus C. Marius Memmius Sabinus, decorat în cel de al doilea război dacic, CIL, VIII, 9990 = H. Dessau (ed.), *Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin, 1892, 1352 = IPD[4], 796 = IDRE, II, 468; *Prosopographia Imperii Romani, saec. I-III*, I[2], Berlin-Leipzig, p. 364, nr. 112; T.

ala Gallorum Atectorigiana[32] ala Hispanorum[33], ala I Pannoniorum[34], cohors II Flavia Bessorum[35], cohors I Bracaraugustanorum[36], cohors I Augusta Nerviana Pacensis milliaria Brittonum[37], cohors II Brittonum Augusta Nerviana Pacensis milliaria (vezi *supra*), cohors I Flavia Commagenorum[38], cohors II Gallorum[39], cohors III Gallorum[40],

---

Nagy, în „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae", 16, 1968, p. 289-295; J. Fitz, în „Klio", 52, 1970, p. 99-106; H.-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 108-169, nr. 73; PME, B 21; V. A. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*, Londra, 1981, p. 173-176.

32 Apare pe diplomele Daciei Inferior, Petolescu, *op. cit.*, p. 69. nr. 8.

33 Pferdehirt, *op. cit.*, nr. 20. Această unitate militară apare surprinzător printre trupele Daciei Inferior pe acest fragment de diplomă militară, datat 17 iulie 122. Va fi apoi redislocată pe teritoriul Moesiei Inferior, unde apare pentru prima dată pe diploma din 127 (M. M. Roxan, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 118, 1997, p. 287-299 = RMD, 241). Pentru istoria ulterioară a acestei trupe vezi F. Matei-Popescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002, p. 183-185, nr. 4.

34 Apare pe diplomele Daciei Inferior, Petolescu, *op. cit.*, p. 71, nr. 10. Totuşi, în 119 apare pe o diplomă militară din Dacia Superior, unde a fost întregită ca ala I Hispanorum Campagonum (W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, în „Acta Musei Napocensis", 38/1, 2001, p. 27-36, nr. 1), lucru imposibil, întrucât această trupă apare în acelaşi an pe o diplomă militară din Pannonia Inferior (informaţie P. Holder), unde era deja atestată în 114 (RMD, III, 153; B. Lőrincz, *op. cit.*, p. 21; p. 81; p. 87; p. 159, nr. 17).

35 Apare pe o diplomă a provinciei Dacia din 114 (RMD, IV, 225).

36 Au fost descoperite ştampile cu această cohortă la Stolniceni, Bârseşti şi Rucăr, *Inscripţiile Daciei Romane* (mai departe IDR), II, Bucureşti, 561-562; 571; 607; D. Tudor, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 6, 1955, 1-2, p. 90-94 (Rucăr); idem, în „Dacia", N. S., 8, 1964, p. 347-348; I. Bogdan-Cătăniciu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 25, 1975, 2, p. 277-288 (Rucăr); D. Tudor, *Oltenia Romană*[4], Bucureşti, 1978, p. 101-102; K. Strobel, *op. cit.*, p. 122; Gh. Bichir, în „Thraco-Dacica", 6, 1985, 1-2, p. 95-99 (Stolniceni); I. Bogdan-Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului roman, sec. I-III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p.45-47 (Rucăr) şi p. 68-69 (Stolniceni); C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 23 şi p. 84. Apare pe diplomele militare ale provinciei Dacia Inferior, *Ibidem*, p. 84-85, nr. 20.

37 Apare pe diplomele militare ale provinciei Dacia Inferior, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 86, nr. 21.

38 Apare acum pe diploma militară din anul 105, descoperită lângă Novae, B. Pferdehirt, *op. cit.*, nr. 10 (sub tipar), pe diploma militară din 25 septembrie 111, RMD, IV, 222. După reorganizările din vremea lui Hadrian apare în Dacia Inferior, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 90, nr. 25.

39 În perioada 106-117/118, această cohortă a ocupat castrul de la Drajna de Sus, CIL, III, 12530 = IDR, II, 603; Gh. Ştefan, în „Dacia", 11-12, 1945-1947, p. 115-144; D. Tudor, în „Studii şi cercetări de istorie veche", 6, 1955, 1-2, p. 94-95 (cu o explicaţie privind rolul strategic al acestei fortificaţii); M. Zahariade, T. Dvorski, *The Lower Moesian Army in Northern Walachia (A.D. 101-118). An Epigraphical and Historical Study on The Brick and Tile Stamps Found in The Drajna de Sus Roman Fort*, Bucureşti, 1997, p. 23 = AnnÉp, 1997, 1323. Ştampile au apărut şi la Tîrgşor şi Voineşti, M. Bădescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 32, 1981, 2, p. 291-292 = C. C. Petolescu, *Cronica epigrafică a României* (mai departe CEpR), în„SCIVA", II, 116; C. C. Petolescu, în *Studien zu den Militärgrenze Roms III. 13. Internationaler Limesskongress, Aalen, 1983. Vorträge*, Stuttgart, 1986, p. 511; idem, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 23-24 şi p. 96. Apare între trupele Daciei Inferioare pe parcursul secolului al II-lea, *Ibidem*, p. 95-97, nr. 30.

40 Apare printre trupele Daciei Inferior, C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 105, nr. 38.

41 Apare printre trupele Daciei Inferior, *Ibidem*, p. 106, nr. 41.

cohors I Hispanorum veterana[41], cohors I Tyriorum sagittariorum[42], cohors I Thracum Syriaca[43], cohors Ubiorum[44].

Este posibil ca tot din Moesia Inferioară să fi acţionat şi cohorta IX Batavorum milliaria equitata, ale cărei ştampile apar la Bârseşti şi Buridava (Stolniceni)[45], dacă admitem interpretarea lui K. Dietz[46], conform căreia despre această cohortă ar trebui să fie vorba în fragmentul de diplomă de la Oberstimm[47], în care apare guvernatorul Moesiei Inferioare în anii 104-105, A. Caecilius Faustinus[48]. Totuşi, din păcate ne aflăm pe un teren al speculaţiilor, care nu au la bază izvoare solide.

În concluzie, la cele două războaie dacice dintre trupele auxiliare ale Moesiei Inferior au luat parte un număr de cinci ale şi 11 sau 12 cohorte[49]. Acestea s-au adăugat evident diverselor detaşamente din legiunile aceleiaşi provincii, atestate atât pe văile râurilor Jiu şi Olt, cât şi în Muntenia. Cu patru excepţii (ala I Vespasiana Dardanorum, ala I Pannoniorum, cohors II Brittonum Augusta Nerviana Pacensis milliaria, cohors IX Batavorum milliaria), toate aceste trupe vor face parte, începând cu reformele lui Hadrian, din *exercitus Daciae inferioris*.

După cum am încercat să demonstrez, în Moesia Inferior nu se observă acţiuni de întărire a forţei militare înainte de începutul primului război dacic, aşa cum se observă în provinciile Pannonia Inferior şi Moesia Superior. De asemenea, atât legiunile, cât şi trupele auxiliare ale acestei provincii nu au vreun rol în desfăşurarea acţiunilor militare din prima parte a primului război dacic. Abia, după atacul din iarna anului 101-102, armata acestei provincii este întărită cu noi legiuni şi cu cel puţin două, dacă nu chiar trei cohorte milliariae, care vor acţiona la nord de Dunăre. Teritoriul

---

41 Apare pe papirul Hunt, datat 105-106, R. O. Fink, *op. cit.*, p. 102-116 = idem, *Roman Military Records on Papyrus*, 1971, p. 217-227 şi apoi pe diplomele Daciei Inferior, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 110, nr. 43, precum şi pe un fragment, necunoscut lui Petolescu, din anii 167-168, W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, *op. cit.* p. 45-48, nr. 5.

42 Apare printre trupele Daciei Inferioare, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 124, nr. 60.

43 De la Acidava (Enoşeşti) se cunosc fragmente tegulare ştampilate puse pe seama acestei cohorte, Al. Barnea, I. Ciucă, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 40, 1989, 2, p. 147-155 = AnnÉp, 1989, 630 = CepR, IX, 524.

44 Apare pe un fragment de diplomă militară, datat 120/130, în Dacia Inferior (W. Eck, D. MacDonald, E. Pangerl, *op. cit.*, p. 38-42, nr. 4, fiind apoi transferată (schimbare de graniţă) pe teritoriul Daciei Superior, C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 125, nr. 61.

45 IDR, II, 562; 563 (Buridava); 571 (Bârseşti). K. Strobel, *op. cit.*, p. 122; T. Sarnowski, *Wojsko rzmskie w Mezji Dolnej i na pólnocnym wybrezeżu Morza Czarnego*, Varşovia, 1988, p. 63.

46 K. Dietz, în „Germania", 60, 1982, p. 183-191.

47 RMD, I, 10.

48 A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapesta, 1940, p. 62.

49 L. Rossi, *Trajan's Column and the Dacian Wars*, Londra, 1971, p. 94-96, aminteşte, în urma unor criterii greu de înţeles, patru ale (lipsesc I Claudia Gallorum şi I Hispanorum; în schimb apare Gallorum Flaviana) şi 12 cohorte (lipsesc I Augusta Nerviana Pacensis milliaria Brittonum, II Brittonum Augusta Nerviana Pacensis milliaria, II Flavia Bessorum; II Galorum; sunt prezente în schimb: II Chalcidenorum, VII Gallorum, I Lepidiana c. R., I Lusitanorum Cyrenaica, II Mattiacorum, I Sugambrorum veterana); N. Gostar, în „Dacia", N. S., 23, 1979, p. 118-120, recenzează patru ale (lipseşte ala I Pannoniorum) şi şase cohorte (lipsesc IX Batavorum milliaria equitata, I Bracaragustanorum, I Augusta Nerviana Pacensis milliaria Brittonum, II Brittonum Augusta Nerviana Pacensis milliaria, I Thracum Syriaca, Ubiorum); K. Strobel, *op. cit.*, p. 106-146, recenzează şapte ale (în plus, I Flavia Gaetulorum, Gallorum Flaviana, II Hispanorum et Aravacorum) şi 20 de cohorte (în plus, II Flavia Brittonum, II Chalcidenorum sagittariorum, IV Gallorum equitata, VII Gallorum, I Lepidiana c. R., II Lucensium, I Lusitanorum Cyrenaica, II Mattiacorum), ceea ce, fără îndoială, este excesiv.

cucerit va face parte din provincia Moesia Inferior, până în momentul reorganizărilor din vremea lui Hadrian, când o parte a acestui teritoriu va deveni provincia Dacia Inferior, a cărei armată va fi formată, aproape exclusiv, din trupe care staţionaseră pe teritoriul Moesiei Inferior.

THE PARTICIPATION OF MOESIA INFERIOR'S AUXILIARY UNITS TO THE DACIAN WARS

Abstract

Starting from the new epigraphically data I tried to establish how many auxiliary units from the Moesia Inferior province participated at the Trajan's Dacian Wars and when this happened. I considered that the Moesia Inferior's army had not been involved in the military operations at the beginning of the First Dacian War. This involvement took place, in my opinion, after the Dacian's attack on the province in the winter 101-102. I also considered that five *alae* and 11 or 12 *cohorts* were implicated in the wars, as we found out from our direct sources.

PRELIMINARIILE ORGANIZĂRII PROVINCIEI DACIA INFERIOR

CONSTANTIN C. PETOLESCU*

În ultimul deceniu asistăm la o avalanşă de publicaţii de diplome militare romane, multe cu loc de descoperire necunoscut, apărute în comerţul de antichităţi din Occident (în special în Germania şi Anglia); în unele cazuri se întâlneşte informaţia că ar proveni din „spaţiul balcanic" (cele mai multe din Bulgaria). Astfel, informaţiile noastre despre Dacia Inferioară se ridică până acum la 10 diplome; le menţionăm cu indicarea surselor bibliografice (semnificative şi pentru drumul luat de aceste descoperiri):

1) Fragment de diplomă militară *(tabella I)* din 17 iulie 122; loc de descoperire necunoscut[1];

2) Diplomă cu aceeaşi dată (fragment, *tabella I*); loc de descoperire necunoscut[2];

3) Diploma de la Grojdibod (*tabella I)*; 22 martie 129;

4) Fragment de diplomă *(tabella I)* din anul 129; loc de descoperire necunoscut[3];

5) Fragment de diplomă *(tabella I)* datat între 10 decembrie 129 - 9 decembrie 130; loc de descoperire necunoscut[4];

6) Fragment de diplomă *(tabella I)* datat între anii 120-130; loc de descoperire necunoscut[5];

7) Fragment de diplomă *(tabella I)* datat între anii 118-140; loc de descoperire necunoscut[6];

8) Diplomă din 13 decembrie 140, descoperită la Palamarcia (Bulgaria) *(tabella I)*[7];

---

* Facultatea de Istorie, Universitatea din Bucureşti

[1] P. Weiß, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 148, 2002, p. 241-251.

[2] Barbara Pferdehirt, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer*, Band 37, 1, Mainz, 2004, nr. 20.

[3] P. Weiß, *loc. cit.*, nr. 3.

[4] Idem, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 117, 1997, p. 241-246, nr. 8; *Année Épigraphique* (mai departe AÉ), 1997, 1764 [= C. C. Petolescu, *Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie romaine* (mai departe IDRE), II, Bucureşti, 2000, 473]; I. Piso, în „Acta Musei Napocensis", 37 (I), 2000, p. 231-242.

[5] W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, în „Acta Musei Napocensis", 39, 2001 (I), p. 38-42, nr. 3; AÉ, 2001, 2152.

[6] P. Weiß, *loc. cit.*, nr. 4.

9) Diplomă din 19 iulie 146 (ambele tăbliţe, dar nedesfăcute; transcrise doar textele de pe *extrinsecus*); loc de descoperire necunoscut[8];

10) Fragment de diplomă *(tabella I)* datând din 168/169; loc de descoperire necunoscut[9].

Cum se vede, cea mai veche menţiune a provinciei Dacia Inferior este din anul 122; dar, indirect, această provincie este atestată la 12 noiembrie 119, când o diplomă recent publicată atestă provincia *Dacia Superior*[10].

Din diplomele militare mai vechi cunoscute (cele consemnate sub nr. 3 şi 8; adaugă acum nr. 4, 5 şi îndeosebi nr. 9), se ştia că în Dacia Inferior staţionau trei *alae* (*I Asturum, I Claudia Gallorum Capitoniana* şi *I Hispanorum*), nouă cohorte (*I Bracaraugustanorum, I Flavia Commagenorum, I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria, I Tyriorum sagittariorum, II Flavia Bessorum, II Flavia Numidarum, II Gallorum, III Gallorum*), precum şi o *vexillatio equitum Illyricorum* (devenită, sub Hadrian sau Antonninus Pius, *numerus equitum Illyricorum*).

În anul 1959, B. Gerov, editorul diplomei de la Palamarcia (din 13 decembrie 140), observa că niciuna din trupele Daciei Inferioare (cele consemnate mai sus) nu apare în diplomele provinciei *Dacia* din 110[11]; concluzia rămâne valabilă şi după descoperirea diplomelor cu trupele Daciei din anii 109[12] şi 114[13]. Dimpotrivă, remarca Gerov, trupele care vor forma viitoarea provincie Dacia Inferior provin numai din armata Moesiei Inferioare, dislocate, încă din cursul războaielor dacice ale lui Traian, pe linia Oltului (inclusiv pe cursul superior, transilvănean). De aici Gerov mai trăgea concluzia că pe tot timpul domniei lui Traian, estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei, împreună cu Muntenia şi sudul Moldovei au aparţinut din punct de vedere militar şi administrativ provinciei Moesia Inferior[14].

Este adevărat că despre două din trupele Daciei Inferioare nu se ştia la vremea aceea de unde provin: *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria* şi *cohors II Flavia Numidarum*. O nouă diplomă militară, din anul 105, arată însă că prima

---

[7] B. Gerov, în „Klio", 37, 1959, p. 196-210; AÉ, 1962, 264; Margaret M. Roxan, *Roman Military Diplomas* (mai departe RMD), I, Londra, 39.

[8] L. Wamser ed., *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorische Erbe einer europäischen Militärmacht*, Mainz, 2000 (catalogul expoziţiei de la Rosenheim), nr. 41 (fişă B. Steidl; fără lectură, numai fotografie şi scurt comentariu); textul transcris de C. C. Petolescu, în „Oltenia. Studii şi comunicări", 13, 2001, p. 69-70; idem, *Epigrafia latină*, Bucureşti, 2001, p. 133-135, nr. 8; de aici preluată în AÉ, 2001, 2155; lectură independentă (după catalogul expoziţiei de la Rosenheim): RMD, IV, 269.

[9] W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 45-48, nr. 5; AÉ 2001, 2154.

[10] W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 27-36, nr. 1 (AÉ, 2001, 2150).

[11] B. Gerov, *loc. cit.*, p. 208-209.

[12] AÉ, 1990, 860; IDRE, II, 307; RMD, III, 148.

[13] RMD, IV, 225-226.

[14] B. Gerov, *loc. cit.*, p. 210: "Diese Tatsachen führen uns zu den Annahme, daß die Kleine Walachei (Oltenia) vielleicht ohne ihren westlichsten Teil, wo die Verbindungslinie von Drobeta durch den Surdukpaß nach Siebenbürgen verlief, zwischen den zweiten dakischen Krieg Trajans und der sogenannten ersten Teilung Daciens, also in der Zeit von 106-119, Bestandteil von Moesia Inferior blieb, indem untermoesische Truppen jenseits der Donau den Alt entlang vorgeschoben wurden. Der Raum, der östlich vom Alt zwischen der Donau und der Transyvanischen Alpen liegt - die Große Walachei - , wurde in direser Zeit (106-119) unter die Kontrolle des untermoesischen Heeres, später (navh 119) vielleicht sowohl unter die untermoesischen wie auch der unterdakischen Heeres gestellt".

menţionată se afla şi ea în acest an în Moesia Inferior[15]. Cealaltă trupă, *cohors II Flavia Numidarum,* provenea probabil tot de la sud de Dunăre, din Moesia Inferior sau Thracia[16].

Concluzia logică a învăţatului bulgar avea totuşi şi o bază documentară importantă: diploma militară de la Tropaeum Traiani (fragment) din 112[17], în care apar două cohorte, *II* şi *III Gallorum,* care ulterior vor aparţine armatei Daciei Inferioare. Această concluzie este întărită acum de o altă descoperire: diploma din 25 septembrie 111, publicată de curând[18], în care întâlnim alte trupe, care ulterior vor aparţine iarăşi armatei Daciei Inferioare: *ala I Claudia Gallorum*[19], *cohors I Flavia Commagenorum*[20] şi, eventual, *cohors I milliaria Brittonum*[21].

După părerea lui B. Gerov (acceptat şi de D. Tudor[22]), Dacia Inferioară cuprindea Oltenia *întreagă*, dar şi o parte din estul Banatului, precum şi sud-estul Transilvaniei[23]. Acum este însă definitiv stabilit că această provincie cuprindea numai partea de est a Olteniei (teritoriul situat aproximativ la est de Jiu), precum şi sud-estul Transilvaniei[24]. Această conformaţie oarecum ciudată îşi găseşte explicaţia în modul în care a avut loc cucerirea Daciei şi în situaţia teritoriilor sud-carpatice pe timpul domniei lui Traian.

Dar diplomele militare recent apărute ridică şi unele semne de întrebare:

Astfel, din cea de-a doua diplomă din 17 iulie 122 aflăm despre prezenţa în Dacia Inferior a unei alte trupe de cavalerie: *ala Gallorum Atectorigiana.* Această trupă este atestată în Moesia Inferior mai întâi de diplomele din anii 92[25] şi 105[26]; în 122 apare în Dacia Inferior; curând după aceasta a revenit în Moesia Inferior, unde este menţionată de diplomele din 127[27], 145/146[28] şi 157[29], precum şi de alte documente epigrafice[30].

---

15 Barbara Pferdehirt, *op. cit.*, nr. 10: I AVGVSTA NERVIANA PACENSIS ∞ BRITTONVM.

16 Vezi C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuţie la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 118-119, nr. 52.

17 *Corpus Inscriptionum Latinarum* (mai departe CIL), XVI, Berlin, 58.

18 RMD, IV, 222.

19 Despre această trupă: C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 69-70, nr. 8.

20 Despre această trupă, vezi *ibidem*, p. 95-97, nr. 30.

21 Această trupă poate fi identificată cu *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria* (despre aceasta, vezi iarăşi cartea noastră *Auxilia Daciae*, p. 90, nr. 25); ea ar fi prezentă la Stolniceni pe Olt prin ştampila CORSMB, citită *co(ho)rs m(illiaria) B(rittonum)*.

22 D. Tudor, *Oltenia romană*², Bucureşti, 1958, p.137.

23 B. Gerov, *loc. cit.*

24 Toată discuţia reluată în articolul nostru *Provincia Dacia Inferior (Malvensis). Discuţii şi ipoteze*, în „Oltenia. Studii şi comunicări", 12, 2000. p. 74-79.

25 C. C. Petolescu, A.-T. Popescu, în vol. *Studia Historica et Theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, Iaşi, 2003, p. 73-80.

26 Barbara Pferdehirt, *op. cit.*, nr.10.

27 Margaret M. Roxan, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 118, 1997, p. 287-299; AÉ, 1997, 1780; RMD, IV, 241; altă diplomă cu aceeaşi dată: Barbara Pferdehirt, *op. cit.*, nr. 23.

28 P. Weiß, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 124, 1999, p. 279-286; AÉ, 1999, 1359; RMD, IV, 270.

29 RMD, 50.

30 C. C. Petolescu, A.-T. Popescu, *loc. cit.*, p. 84; Florian Matei Popescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 52-53, 2001-2002, p. 183-185, nr. 4.

De asemenea, fragmentul de diplomă datat între 120-130 (nr. 6) menţionează în Dacia Inferior încă o trupă de infanterie: *cohors I Ubiorum*[31]; această trupă se aflase anterior în Moesia (diploma din 78[32]), apoi în Moesia Inferior (diplomele din 92[33], 97[34], 99[35] şi 105[36]). Ulterior apare în armata Daciei Superior, mai întâi în diploma de la Micia din ultimii ani ai domniei lui Hadrian[37]. Cum această trupă este atestată în Transilvania, în zona Mureş - Târnave, prin ştampile tegulare descoperite la Ozd şi Odorhei[38], credem că a fost transferată de Hadrian, împreună cu o parte din acest teritoriu, Daciei Superioare, probabil prin anul 123[39].

O surpriză prezintă şi diploma militară din 12 noiembrie 119, care menţionează între trupele Daciei Superioare o ala *Hispanorum;* ar putea fi vorba[40] de *ala I Hispanorum*, aflată mai târziu în Dacia Inferioară (diplomele din 129, 130, 140 şi 146)[41]. Este posibil ca *ala I Hispanorum* să fi fost dusă de Traian în Orient, în războiul cu parţii; ea va fi fost readusă în zona dunăreană de împăratul Hadrian, participând în 118-119 la operaţiunile militare din Dacia (Superior) conduse de Q. Marcius Turbo. Nu ştim dacă această trupă (sau poate *ala I Asturum* ?) era înscrisă în lacuna din diploma citată din 17 iulie 122 (locul 1 între *alae*). Cândva, între 119-129, ea a fost transferată în Dacia Inferior.

LES PRÉLIMINAIRES DE L'ORGANISATION DE LA PROVINCE DE DACIA INFERIOR

Résumé

Après l'organisation (vers 106) de la province romaine de *Dacia,* les territoires annexés par les troupes de la Mésie Inférieure au cours des guerres daces de Trajan (l'est de l'Olténie, la Valachie, la Basse Moldavie et le sud-est de la Transylvanie) ont resté sous le contrôle militaire de cette province (selon l'hypothèse de Boris Gerov, Klio, 37, 1959, p. 208-209; voir *supra,* note 14). En 118/119, l'empereur Hadrien organisa partiellement ces territoires (l'est de l'Olténie et le sud-est de la Transylvanie) sous la forme d'une nouvelle province: *Dacia Inferior* (première attestation dans les diplômes du 17 juillet 122; voir les notes 1-2); en échange, il abandonna la Valachie et

31 Vezi documentaţia epigrafică: C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, Bucureşti, 2002, p. 124-125, nr. 61.
32 W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, în „Kölner Jahrbuch", 35, 2002, p. 227-231, nr. 1.
33 C. C. Petolescu - A. T. Popescu, *loc. cit.*, p. 73-80.
34 P. Weiß, în „Zeitschrift für Papyrologie und Ephigraphik", 117, 1997, p. 233-238, nr. 4; AÉ, 1997, 1774; RMD, IV,
35 CIL, XVI, 44.
36 De asemenea, în noua diploma din 13 mai 105 (Barbara Pferdehirt, *op. cit.*, 11), ea apare iarăşi în Moesia Inferior.
37 C. C. Petolescu, A. Corcheş, în „Drobeta", 11-12, 2002, p. 120-126.
38 *Inscripţiile Daciei Romane*, III/4, 132, 262.
39 Vezi C. C. Petolescu, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 22, 1971, 3, p. 220; W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, *loc. cit.*, p. 40.
40 Cum consideră editorii diplomei din anul 119: „Acta Musei Napocensis", 38 (I), 2001, p. 32 cu nota 19.
41 C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, Bucureşti, 2002, p. 71-72, nr. 10.

la Basse-Moldavie. Quelques années plus tard (probablement vers 123), on constate aussi des déplacements de troupes: l'*ala I Gallorum Attectorigiana* (attestée en 122 en Dacia Inferior) revient dans la Mésie Inférieure; l'*ala I Hispanorum* (attestée en 119 en Dacia Superior) est attribuée à l'armée de la Dacie Inférieure; en échange, la *cohors I Ubiorum,* active entre 120-130 en Dacia Inferior, est transférée dans l'armée de la Dacie Supérieure.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

THE *IUS HEREDITATIUM* IN THE LATIN INSCRIPTIONS OF THE ROMAN DACIA

ALEXANDRU STĂNESCU[*]

The hereditary succession was inaugurated only when a person died, as the possibility for a dying person to be inherited was impossible. The demise was followed by summoning to succession the legitimate heirs or the people *(heredes)* who might have been heirs as a result of the wish expressed in the will.

A person could have been summoned to succession due to two reasons: he was either appointed as a heir by the defunct; or it was a legal decision in the absence of the will; thus, according to the laws of the XIIth tables, the first to come to succession were the sons and then the agnates followed by the rest of the race.

Therefore, there were two incompatible types of succession: *testamentaria* and *legitima* or *ab intestato*; there is no other way the succession can be organized so that there could be a middle way. During the republic there was a definite distinction between the *testamentaria* and *ab intestato* succession. The only valid document to introduce a *mortis causa* disposition was the will that contained the names of the heirs[1]. If there was no will, then the *ab intestato* succession was adopted[2]. The rule of incompatibility between the two types of succession (*testamentaria and ab intestato)* allowed just one exception: the military will[3].

The summoning to succession had a personal character because this inheritance was a favour made to a determined person, that is why the heirs of the one who was summoned to succession could not benefit from the right to touch the inheritance, only its selling being permitted (*venditio hereditatis*)[4].

---

* Muzeul Județean de Istorie, Brașov.

1 Pasquale Voci, *Linee storiche del diritto ereditario romano,* in *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, Herausgegeben von Hildegard Temporini und Wolfang Haase, II,14, Berlin - New York, 1980, p. 426.

2 M.J.G. Garrido, *Il diritto privato romano* Padova, 1992, p. 506.

3 Ulpianus, *Digesta* (further D.). 28. 1. 6 or Ulp. 5. *ad Sab*.: "*Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditum quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisset: miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus*" and Paulus, D. 29. 1. 37: "*Si duobus a milite liberto scriptis heredibus alter omiserit hereditatem, pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse, quia miles et pro parte testari potest, et competit patrono ab intestato bonorum possessio, nisi si haec voluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero ab alterum vellet totam redire hereditatem*".

4 D. 18.4, apud Pasquale Voci, *op. cit.*, p. 428.

A. The Legitimate Succession or the *ab intestato*

During the republican time, the law summoned to the *ab intestato* succession the *adganates* for several times; thus, the closest agnate was first summoned and the farthest was excluded; among the agnates, the first to be summoned were the *sui iuris* even if some of them were emancipated. When there were more agnates of the same remove, the inheritance was equally divided between them. For example: if there were more brothers of the defunct, all of them were summoned to the succession but, if one brother or a nephew competed for the same inheritance, only the brother attended the succession, the nephew being left out. Among brothers, no sex distinction is made, still the daughters did not receive more than a quarter of the inheritance and the agnates of a subsequent remove were excluded (aunts, nieces)[5]. This is a consequence of *lex Voconia* from the year 169 B. C. sustained by Cato, too, who established that women can not be appointed as heirs by the Roman citizens from the first class that paid taxes, and they could not inherit but a part of the familial patrimony[6].

In order to tame the succession norms from the "laws of the XII tables", the praetors established a different succession system based on the *cognate relationship* or the blood relationship.

The reform of the legitimate succession started by the praetor was continued by the Senate and by the emperors having as a consequence the imposing of the blood relationship instead of the agnatic one. Thus, the *senatusconsultum Tertullianum* from Hadrian's time (117-138 A. D.) permitted the appointing of the mother to her own son's succession, this law confirming once again one of Claudius' disposition by which the mother benefited of a so-called *ius liberorum* that also appears in *lex Iulia et Papia*[7]. *Senatusconsultum Orfitianum* from 178 A. D.. (from the reign of Marcus Aurelius) summoned to succession the sons of their own mother before her agnates.

The evolution of the succession right was in a close relation with the evolution of the relationship system; the replacement of the agnatic relation with the cognate one had as a consequence in the field of legitimate succession the apparition of a complete system of succession called *bonorum possessio*.

Bonorum possessio admitted for all successors who were in turn summoned to succession by the magistrate: the first to be called were those established as heirs in the will; if there was no will or they were dead, the next to follow were the "praetorians" or the "civilians", summoned in the established order through the legitimate succession (*succession ordinum in graduum)*[8].

---

[5] Ulpianus, 15. *Sab.* or D. 38. 16. 2.1: *„Adgnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti. nam post suos et consanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius et ego ei: patris quoque frater, qui patruus appellatur: deincepsque ceteri, si qui sunt hinc orti, in infinitum".*

[6] *Nuovo dizionario giuridico* romano, 2nd edition, Napoli, s. a., *s.v. lex Voconia*, p. 323; *Gai, Institutiones*, 2, 274: *„Item mulier, quae ab eo, qui centum milia aeris census est, per legem Voconiam heres institui non potest, tamen fideicommisso relictam sibi hereditatem capere potest".*

[7] For demographic purposes extra rights were granted (*ius liberorum)* to the woman, citizen who gave birth to three sons and to the freedwoman who gave birth to four sons (n. a.).

[8] Pasquale Voci, *op. cit.*, p. 422.

Ulpianus gives us information about the Praetorian system of summoning to succession; he sustains that there were four classes of heirs summoned in turn to succession[9]:

a) *unde liberi* the sons and their descendants, being *in potestate*[10];

b) *unde legitimi* emancipated sons, *sui iuris* and *agnati proximi* (the closest paternal relatives)

c) *unde cognati* the consanguine maternal relatives;

d) *unde uir et uxor* the husband or wife that had survived.

All the heirs were summoned in turn to the succession, depending on the class they belonged to. First, all the descendants came, not only the sons and nephews devoted to the paternal power but also those emancipated or given for adoption and later emancipated by those who adopted them. But some belonged to the first class, others to the second one; if the first class heirs didn't show; those from the second class were called.

The sons given for adoption did not belong to this category, they belonged to the adopters succession. All the descendants of those who died before the *pater familias* defunct came to succession, too.

Cognati, the consanguine relatives descendants and ancestors and the collateral relatives up to the 6th remove and even the descendants of the women who were excluded from the agnatic succession, *Postumii* (the sons conceived before the fathers death but born afterwards) are also summoned.

Vir et uxor (the husband and wife), in Digesta appears the information that the widower was summoned to succession provided that an *iustum matrimonium* should have existed even if the matrimony was *sine manu*[11].

In the case of a freeman's succession, the praetor granted *possessio bonorum* in the following order: to the freeman's sons, to the legitimate heirs (the patron, the patroness, the patrons son), to the libbers cognates, to the patrons agnates, to the patrons patron and to his descendants or ancestors, to the widow or widower of a freeman or freedwoman, the patrons cognates.

Various examples of *ab intestato* or *legitima* succession were found on funeral inscriptions, especially on the ones where legitimate sons appeared as heirs of the head of the family (pater familias). The heir quality of the children is expressed through the words: *"heres", "heredes", "filii et heredes", "filius et heres", "filia et heres", "heres matri", "heres patri"*. For example in the inscription:

IDR III 1. 269: *D(is) M(anibus)/Fabricus/Iucun[dus] / uix(it) an(nis) L_ _/5/ Fab(ricius) I[u]c[und]/us her(es) et F[a]-/[b]rici S[i]lu[an(us)] / et Licinia[n(us)] / fraters [cum] /10/ collegio Fa[b-] /rorum tit(ulum) / [p]os(uerunt). Fratri / pien(tissimo).*

---

[9] Ulpianus, 44 ed. D. 38. 6. 1.1: "*Posteaquam praetor locutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem et lex duodecim tabularum secuta est: fuit enim ordinarium ante de iudiciis testantium, dein sic de successione ab intestato loqui*".

[10] Caius, III. 26.

[11] D. 38. 11; Ulpianus 47 ad ed. "*Ut bonorum possessio peti possit unde vir et uxor, iustum esse matrimonium oportet. ceterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit, quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest: nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest*".

Translation: "To Manes Gods. Fabricius Iucundus lived 5 years. Fabricius Iucundus (his heir) and Fabricius Silvanus and Fabricius Licininanus as brothers, put down this affectionate epitaph to their brother together with the college of *fabrii*."

On the funeral inscription, dedicated to Fabricius Iucundus, member of the college of craftsmen, by his son, his brothers and colleagues, Fabricius Iucundus junior appears as "heres". The defunct's brother and his colleagues are not mentioned as "heredes", although they contribute to the building of the funeral monument. Fabricius Iucundus probably did not leave any will, so, the magistrate acted according to the law and opened an *ab intestato* succession, through which he summoned all the descendants of the first class. Fabricius' only living son was his homonym son who was part of the first class of successors (*unde liberi*). Fabricius' showing at the succession of Fabricius Iucundus senior, led to the granting of the whole inheritance. The defunct's brothers represented the second category of heirs (*unde legitimi*), being the closest relatives on paternal scale. (*agnati proximi*), they are summoned to succession only if no other heir from the first class showed. Anyway, the inheritance that Fabricius Iucundus received is fairly modest, as it needs the material support of the uncles and of the Craftsmen College to make the funeral monument meant for the memory of his father.

IDR III 2. 448[12]: *[D(is) M(anibus)] / M(arco) Ulpio / Restuto / IIuir(o) col(oniae) Sarm(izegetusae) / Ulpiae /5/ Marcellina / et Restuta fi/liae et heredes. T(itulum) p(onendum) c(uraverunt).*

Translation: "[To Manes Gods?], to Marcus Ulpius Restutus duumvir of Sarmizegetusa, Ulpia Marcellina and Ulpia Restuta, his daughters and heiress took care for the epitaph to be written down."

The duumvir Marcus Ulpius Restutus of *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* colony, is inherited by Ulpia Marcellina and Ulpia Restuta whose quality is that of *filiae et heres*. The two daughters are part of the first class of heirs (*unde liberi*) and they come to succession according to the legitimate succession. Their mother does not appear on the inscription because she has probably died before her husband. If the mother had appeared on the inscription in the quality of heir, then, instead of the legitimate succession she would have had to deal with a testamentary one. As the mother could not appear at the succession in the same class with her daughters, the defunct could have left something to his wife only through the testament. In this case, the nature of the succession was changed because it was not admitted for a part of the inheritance to be granted through the will and the other part through legitimate succession.

D(is M(anibus) / Ael(ius) Sebl[_ _ er ex Numero) Ma/ur(orum) Tib(iscensium) uix(it) anni(s)? VL et Aeliae Sa[_ _ _ _]tus [u] / ix(it) a(nnis) XXX et Ae[l. ? Val]ens fil[ius] / eorum [_ _ _] AT (?) 1 h(eres) ponendum curavit.

Translation: "To Manes Gods. Aelius Sebl..., from numerus Maurorum Tibiscensium, lived 45 years and Aelia Sa...tus (who) lived XXX years and Ael...Valens, their son AT? as heir took care (for this epitaph) to be put down."

Aelius Valens, the son of an officer and of an Alenia Sa.. citizen, puts an epitaph to his parents, as a son and a successor. He is a first class heir, one who obtains the succession without a will, too.

[12] *Corpus Inscriptionum Latinarum* (further CIL), Berlin, 1963 *sqq*, III 1520.

IDR III 2. 376: *D(is) M(anibus) / L(ucius) Ant(onius) Ru[fus] / Iluiral(is) col(oniae) / Sarmizegetusae / 5 / uix(it) an[nis)- - -] / L(uci) Anton[I Pris-] / cus eq(ues) [Romanus)] / et Rufu[s et Ru-] /finus [decur(iones)]/10/ co[l9oniae) [s.s.?] / [heredes].*

Translation: "To Manes Gods. Lucius Antonius Rufus, duumvir of Sarmizegetusa colony lived ...(?) years. Lucii Antonii Priscus, Roman chevalier, Rufus and Rufinus, decurions of the colony (s.s.) sons and (inheritors?)."

The three sons of the duumvir Lucius Antonius Rufus from Ulpia Traiana: Lucius Antonius Priscuc, Lucius Antonius Rufus and Lucius Antonius Rufinus are *heredes sui et necesari*, who are summoned in the first class to succession as direct descendants, the closest ones (*unde liberi*).

IDR III 5. 574: *D(is) M(anibus) / C(aio) Sentio C(ai) f(ilio) Sulp(icia) / Flacco Antiq(uaria) / uet(erano) leg(ionis) XIIII G(eminae) M(artiae) V(ictricis)/5/ dec(urioni) col(oniae) Dacicae Sarmizegetusae / uix(it) an(nis) LXXV / C(aius) Sentius Flaci- / [n]us filius et heres/ [f(aciendum] c(uravit).*

Translation: "To Manes Gods. To Caius Sentius Flaccus, son of Caius of Sulpicia tribe, originating in Flacco Antiquaria, veteran of Gemina Martia Victrix, the XIVth legion, decurion of Dacica Sarmizegetusa colony, who lived 75 years. Caius Sentius Flaccinus his son and heir took care to make this monument."

Caius Sentius Flaccinus makes a monument for his father, Caius Sentius Flaccus, a funeral one, on the text of which he mentions his quality as a son and heir. Flaccinus is a legitimate son, so, he is a first class heir.

IDR III 5. 584 Apulum: *Tuticiae Adrastillae/ uixit ann(is) XVIII m(ensibus) II d(ies) XX/ Tuticia Victoria fil(ia) / et heres matri /5/ karissimae.*

Translation: "To Tuticiae Adrastilla (who) lived 18 years 2 months and 20 days. Tuticia Victoria, the daughter and heiress of the beloved mother (put the epitaph)."

Tuticia Victoria is a *spuria filia*, but she comes to the succession of her mother and grandfather as a legitimate child, so she is a first class heir in the mothers family. She is practically under *patria potestas* of the head of the family, her condition being that of a *filia legitima*.

CIL III 835: *D(is) M(anibus)/Ael(ius) diales/ vis(it) (sic!) an(nos) LXXXV/ et posui(t) Au-/5/ reliusDitu-/genius filiu(s)/et heres patri/ carissimo/b(ene)m(erenti).*

Translation: "To Manes Gods. Aelius Diales lived 85 years. And Aurelius Ditugenius, his son and heir put the monument and the epitaph to his beloved father (who) deserved it."

IDR III 5. 530: *D(is) [M(anibus)]/ Finit(io) [...]/ u(eterano) l(egionis) XIII G[em(inae) Fin-]/ itius I [...et] /5/ Ursin[?us fili(i)]/ et h[e(redes)].*

Translation: "To Manes Gods. To Finitius..., veteran of the XIIIth legion Gemina. Finitus I...et Ursinus (his sons) and heirs".

IDR III 5. 577 : *[- - -] / [- - -? Se]uerus/ [- - -]h(eres) p(onendum) c(uravit).*

Translation: "..., Severus...erede took care and put the epitaph."

The inscriptions give information not only about the legal condition of the legitimate sons, mentioned as heirs, but also about the new position they get in the family (*status familiae*), it is about the status of *sui iuris*.

In the epigraphic sources from Dacia second class heirs that are summoned to the legitimate succession do not appear. But, on some inscriptions, third class heirs appear: brothers and sisters.

Sometimes on the soldiers' inscriptions the brother appears as a heir, in such situations, to determine the type of succession, the certification of the kinship between the defunct and heir is necessary. If the defunct and the heir have the same tribal sign, the two are brothers; if not the word *frater* used in the epitaph means a religious or military fellowship[13].

If the two brothers that are in the army appear alone in the text of the inscription, with no other relatives, than it may be supposed that the heir obtained the goods with the help of a legitimate succession.

Such an example appears on an inscription discovered near the Cincsor Roman camp (Brasov county):

IDR III 4. 179: *[D(is) M(anibus) S(acrum)] / _ _ Caruilius/ [Se]cun{dinus] uix(it) an[(nos)_ _] /5/ L(ucius) [Car]uilius / Rusticinus/ praef(ectus) coh(hortis) / II Flauie Bessorum / fratri in ex/emplum pi/issimo p(onendum) c(uraverunt).*

Translation: "To Manes Gods worship, {-} Carvilius Secundinus lived years_ _ /5/ Lucius Carvilius Rusticinus, the second military base de Bessi, to his brother who was of a great affection, took care and built the monument."

Lucius Carvilius Rusticinus builds a funeral monument to his brother Carvilius Secundinus. As no daughters or sons appear on the epitaph, it means that the officer was a bachelor or that he has no family yet, therefore his only heir was the brother (second class successor). Even if he had had parents, they would have come to the succession after the brother.

On some inscriptions laid by officers for defunct fellows, the existent relations between the defunct and heir are difficult to establish, because the name of one of the two or of the one called brother might be missing, he might be only a colleague from a religious or military union. Such an ambiguous situation appears on the inscription IDR II 644: *[...] / (centurio) Ferox mil/ itavit an(nos) XXV, / eq(ues) an(nos) XVIII, uix(it) / ann(os) VIIL. M Pomp/5/ eius Proculus, frater, benef(iciarus)/ Tironis leg(ati),/ h(eres), b(ene) mere/nti posuit.*

Translation: "... to the centurion.....Ferox who has been in the military service for 25 years, (from which) 18 as a chevalier, lived for 43 years. Marcus Pomponius Proculus, brother and beneficiary of governor Tiro, as heir laid (the epitaph)."

Marcus Pomponius Proculus a *benefiaciarus legati legionis* lays the epitaph to a centurion whose name was preserved only partially. (cogn. or sign. *Ferox*). Marcus Pomponius Proculus appears as brother and heir.

If the two soldiers are good brothers, than the centurion was wearing the same tribal sign and Popilius Proculus was a third class heir according to the legitimate succession. If between the centurion Ferox and M. Proculus there were no kinship

---

[13] Also see Karoly Visky, *Tracce del diritto ereditario romano nelle iscrizioni della Pannonia*, in „Rivista internazionale di dritto romano e antico", XIII, Napoli, 1962, p. 115, who reaches the same conclusion while researching the two inscriptions from Pannonian province.

relations, Proculus was a fellow and he could become heir of the centurion only as a result of a legitimate succession.

On other inscriptions laid by brothers or sisters for the dead brothers, due to the fragmentary status in which funeral texts are, it is difficult to determine the type of succession.

IDR III 2. 468: *[...e]t laboribus aegrum / [...]memor esto / [...] fratri...*

The dative *fratri* indicates the fact that the funeral monument could be built for a brother by brother or a sister or by his brothers.

IDR III 3. 162[14]: *D(is) M(anibus) / Antonia Quaeta/ uix(it) an(nis) XXXIII et / Antonia Valenti /5/ na fil(ia) uix(it) an(nis) XII/ Antonius/ Valent(inus) fil(ius) m(atri) et so(rori)/ b(ene) m(erenti) p(osuit).*

Translation: "To Manes Gods, Antonia Quaeta lived for 33 years and Aelia Valenti/5/na (her) daughter lived years 12, Antonius Valentinus, son, to his mother and sister who deserved it, laid (the funeral monument)."

Antonius Valentinus is, as it seems, the only survivor from a family of Antonii, he lays the epitaph to his defunct mother and sister. The mother has the same tribal sign with her sons, which means the two children are *spuri filii* no matter if their mother is at the same time the *liberta* of their brother, or she bears the same name accidentally. Antonius Valentinus is a first class successor in the case of his mother's succession no matter his legal condition is (*spurious filius* or *filius legitimus*). To the succession of his sister, Antonia Valentina, Valentinus is summoned in another category of heirs, because he is not her descendant, if they have a legal father and they are legitimate, Valentinus is summoned to succession in the second class as *agnatus proximus*, if Valentinus and Valentina are illegitimate children, then Valentinus is a third class heir (*cognatus* – consanguine brother).

When there was no will, it was compulsory resorted to the *ab intestato* succession. This type of succession can be discovered even on funeral inscriptions where no terms appear to indicate the *heres* quality of the one who lays the epitaph or builds the monument, but they indicate the kinship between *heres* and the defunct (*mater, pater, frater filius, frater, soror, amita, nepos, coniux*, etc) or other relations which allow the heir to participate to succession (example: the patron or the patron's son who participates to the freemen's succession without any descendants).

Thus, on the funeral inscriptions laid by sons and daughters to their parents, they act as heirs, the sons are the so-called *heredes sui et necesarii* who automatically receive the succession (*bonorum possessio*) through the manifestation of the *usucapio* right. Building a funeral monument to their parents and the accomplishments of the rituals of burial or prayer represent a moral duty and sacred in the same time. Laying a funeral panel or building a funeral monument to the relatives represents visible signs of respecting the duties towards the dead. Due to this, beside the defunct`s name, that of the one who paid the respects to the dead relatives was also engraved, with a monument to perpetuate their memory.

Funeral inscriptions laid by children to their parents are relatively numerous, among which we shall give only some examples:

---

[14] CIL III 7869; „Sargetia“, XIV, 1979, p.162, fig. 7 photo.

IDR III 2. 375: *D(is) M(anibus)/ L(ucio) An(tonio) Pap(iria tribu)/ Prisco ui-/xit ann(os) LXII /5/ Antonius Ru--/fus dec(urio) col(oniae)/ et Antonia/ Priscilla/ patri.*

Translation: "To Manes Gods. To Lucius Priscus, who lived 62 years, Antonius Rufus decurion of the colony (Sarmizegetusa) and Antonia Priscilla (made/ laid the funeral monument) to their father."

(Lucius) Antonius Rufus decurion of *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* colony and his sister Antonia Priscilla lay a funeral monument to their father Lucius Antonius Priscus, their kinship is certified by the term "patri" - the dative "to their father"

Lucius Antonius Priscus' two children are legitimate ones, therefore they are *heredes sui et necesarii*, they become heirs of him with no will. Lucius Antonius Rufus becomes a *sui iuris* person, at the same time with his father's death, that is, he obtained full legal capacity.

IDR III 1. 72: *D(is) I(nferis) M(anibus) S(acrum)/ Septi(mius) Bitus et Septim(ia)/ Valentina uixerunt/ annis LIIII poseur-/5 unt Septim(ius) Bas(sus) et Aur(elius)/ Vale(n0s patris b(ene)/ m(erentis).*

Translation: "To the underworld Manes Gods worship. Septimius Bitus and Septimia lived for 54 years. Septimius Bassus and Aurelius Valens built (the funeral monument) to their worthy father (parents?)."

The two brothers with distinct names lay an epitaph to their parents, their action contains the declaration of their condition as sons and thus, as *heredes sui et necesarii.*

IDR III 5. 576: *D(is) M(anibus)/ Sertoriae/ Felicl(a)e do-/mi Aequo ui/ xsit ann(is) LX po/ suit M(arcus) Vater/ nius Primige-/ nius bene meren-/ti matri.*

Translation: „To Manes Gods. To Sertoria Felicla, born in Aequo (who) lived for 60 years. Marcus Vaternius Primigenius built (this monument) to his mother who was worthwhile."

Marcus Vaternius Primigenius as a son, builds a funeral monument to his mother, Sertoria Felicla, through which he expressed on the one hand his piety and on the other hand his condition of unique heir of his mother.

An inscription from Potaissa, discovered in 1903 and published by I. Teglas in 1904[15], relates an interesting case of a legitimate succession of the mother to her children: *D(is M(anibus)/ Valeria Maximil-/ la uix(it) an(nis) XXIX mensibus VII/ Valerius Maximus uet(eranus) /5/ ex? Pater et Valeria/ Marcella mater / fil(iae) pientissimae et/ P(ublius) Ael(ius) Tertius uet(eranus) ex dec(urio) / coniugi optimae /10/ et pientissimae/ et Terentius et Valeria / Maximinianus fil(ii)/ matri carissimae/ fec(erunt).*

Translation: "To Manes Gods. Valeria Maximilla lived for 29 years (and) 7 months. Valerius Maximus was a veteran (miles legionis V. Mac?) and Valeria Marcella, the mother, to her too affectionate daughter and Publius Aelius Tertius, veteran and former decurion, to his too affectionate wife and Terentius and Valeria and Maximinanus, the children, to their beloved mother, built (this monument)."

All the woman's relatives appear on the inscription (parents, husband and children), but none of them is presented as having the quality of *heres*; which may also

[15] Teglas, Istvan, in „Archeologiai Erttesitö", XXIV, 1904, p. 411.

mean that the woman left no will, but the succession had to take place, consequently it could have been resorted to the legitimate succession which divided the family members in more heir classes.

The descendants were the first to be summoned to Valeria Maximilla's succession, forming the first class of successors (unde liberi), therefore the first to be called were the three children: Terentius, Valeria and Maximinanus. Valeria Maximilla's legacy was shared between the children who each received a third of it and they had to pay to the fisc a tax having the value of the twenty part of the inheritance. If Valeria Maximilla hadn't had any children, the next to succession were her parents, who came to succession in different classes, therefore the father, Valerius Maximus, as an *agnatus proximus*, was the next summoned to his daughter's succession (*unde legitimi*), the mother was part of the third class of successors made of the *cognati* kinship. Valeria Maximilla's husband, P. Aelius Tertius was the last to come to the succession (*unde uir et uxor*).

Parents that lay the epitaph to their children appear on some inscriptions in the case when they are major then the parents can be regarded as the heirs of their children, provided they didn't have any direct descendants.

An interesting example may be represented by the inscription that Terentia Hermione of *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* lays to her son Caius Antonius Ursinus, decurion in the colony.

IDR III 2. 377: *D(is) M(anibus) / C(aio) Ant(onio) C(aii) f(ilio) Pap(iria tribu)/ Ursino dec(urioni) col(oniae) Dacic(a0e /5/ Sarmiz(egetusae)/ uix(it) ann(os) XXVIII/ Terentiae Her-/mione ma-/ter infelicis/sima/[b(ene)m(erenti) p(osuit)].*

Translation: "To Manes Gods. To Caius Antonius Ursinus, Caius' son of Papiria tribe, decurion in Dacica Sarmizegetusa colony, (who) lived 28 years, Terentia Herminone, the unhappy mother, laid (the funeral inscription) to the one that deserved."

Caius Antonius, decurion in Dacica Sarmizegetusa colony is the son of one of the notables from Ulpia Traiana, he is a decurion himself at the age of 28. The decurion's father does not appear on the funeral inscription beside the mother, because he has been already dead in the moment of his death. At the moment of the demise, Caius Antonius Ursinus is the only possessor of the family patrimony, which, as it seems, he leaves as a legacy, to his mother. Besides Terentia Hermione, no other person appears on the inscription to benefit from the *heres* condition, there is no sign that the decurion C. Antonius Ursinus had left any will, therefore, following the tradition of the Roman hereditary right, it was resorted to the legitimate succession, by which Terentia was the only heiress of the child as a third class heiress (*unde cognati*).

The inscriptions laid by the brothers without mentioning the heredes quality, certifies on the one hand the fact that the defunct has no descendants and on the other hand, the building of the funeral monument by the brothers shows that they owned the inheritance.

IDR III 4. 217: *[D(is) M(anibus)]/ [_ _ _ _]/[_ _ _ _uix(it)]/ an(nos)?L] XXXV/? Ael(ius)S]urio/ fr]atri /5/ cari] ssimo/po] suit.*

Translation: "_ _ _ lived years 85, Aelius? Surio, to his dear brother /5/ built (the monument)."

IDR III 3.362

D(is) M(anibus)/ Scauriani/ caes(aris) n(ostri) ser(uus) uill(icus)?/ uix(it) an(nis) XXIII /5/ Fuscianus/ fratri b(ene)m(erenti) p(osuit).

Translation: "To Manes Gods, to Scaurianus, administrator slave of the emperor, lived 23 years /5/ Fuscinus, his worthy brother who built the monument."

Other examples of legitimate succession, to which heirs are summoned with no will needed or in the absence of it, is the freeman's succession with no children by the patron. In the case of freeman's succession, the praetor granted *possesio bonorum* to the freeman's sons first, and if he had no direct descendants, the legitimate heirs, who, in this case, are the patron, the patroness and the patron's son were summoned to succession.

IDR III 3. 349: *D(is) M(anibus)/ Calu(e)ntia Asella/domo u(erna) uix(it) an(nis) XXXV posuit Ca[l] /5/ u(e)n(t)ia Marcellina/ patrona libertae/ benemeritae.*

Translation: "To Manes Gods. To Calventia Asella, slave, born in the house, lived years 35, Calventia Marcellina, the freedwoman's patroness who was worthwhile, laid the epitaph"[16].

Calventia Marcellina built the funeral monument to her slave Calventia Asella, who seemed to have died without having any children or will, which led to the summoning of the patroness to the slave's succession. The patroness inherited the goods as a second class heir, which situates the patroness on a privileged position at the succession even towards the freedwoman's husband who was summoned to succession in the last class of successors.

IDR III 5. 547: *D(is) M(anibus)/ Iulia Valeria/ uixit annis XXX/[Iulia]/ Iunilla libertae/ [et...] non[?i] coniugi/ bene mer(enti)/ h(ic) s(iti) [?s(unt)].*

Translation: "To Manes Gods. Iulia Valeria lived 30 years. Iulia Iunilla (built this monument) to her freedwoman and.....to her husband who deserved it. Here they rest."

Iulia Iunilla appears on this inscription as the freedwoman's heiress and probably of her husband, too.

In IDR III 4. 23, on a fragmentary epitaph, some letters of the words...are preserved, the fragment of the text is for sure an epitaph laid by a patron of the freeman. Freemen are not legitimate heirs, they are mostly *ex testamento* heirs.

B. The Testamentary Succession

The Certifying on Funeral inscriptions from Dacia of the testamentary succession and of different types of heirs.

The testamentary succession is certified in some of the inscriptions from Roman Dacia through the words: "*heredes testamento*", "*libertus testamento*", "*uoluntatem testamenti arbitratu*", "*iuxta voluntatem testamenti*".

Heredes sui et necesarii. There are few funeral inscriptions which certify the *heredes sui et necesarii* quality of some dead citizens' children, who set them up as heirs. Many citizens left their fortune to their successors through *successio legitima* or *ab intestato,* which assured the right sharing of the fortune to all the descendants. The setting up of some testamentary heirs attested in fact the testator's intention of leaving

[16] D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București, 1957, p. 259, nr. 85.

a part of his fortune to a person, who, not being one of the descendants (mother, brother or sister) or, not being part of the family group (a friend or a fellow), did not have the possibility to be summoned to the legitimate succession. Among the few discovered examples, we present you four inscriptions, which seem to be the most interesting from the problems they raise:

IDR III 2. 366: *P(ublius) Ae(lius) Sept(imius) Audeo qui et Maxi-/mus uet(eranus) ex (cent.) n(umeri) P(almyrenorum) O(?) uix it ann(is) LX Ael(ius) Sept(imius) Romanus mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae) /[a] diut(or) offic(ii) cornicul(ariorum) et Septimia / [5] Septimia quae et Revocata fil(ia) et [C]ornelia Antonia uxor, heredes / [p]onendum curaverunt cura agent(e) / {S}eptimio Ascepiade aug(ustali) col(oniae)/ liberto eius.*

Translation: " Publius Aelius Septimius Audeo, also called Maximus, veteran and former centurion from the auxiliary base of Palmyreni, lived 60 years. Aelius Septimius Romanus, soldier in the XIIIth legion Gemina, helper in the corniculars` office, and Septimia Septimina, daughter, also called Revocata and Cornelia Antonia uxor, took care and built the funeral panel with the help of his freeman, Asclepiade the augustal of the colony."

To the veteran Publius Aelius Septimius Audeo, his children Aelius Septimius Romanus, Septimia Septimina and his wife Cornelia Antonia as *heredes*, lay the epitaph on the funeral monument. The adding of the mother on the list of heirs is an argument in the favor of the existence of a will. The children and the mother could come to the legitimate succession in the same class of heirs only if Cornelia Antonia was *uxor in manu,* as only being under the authority, Aelius Septimius Audeo was considered the *filia* of the husband.

The married union of Cornelia Aelius Septimius Audeo was for sure a *concubinatus*, changed into *iustum matrimonium* after Audeo received conubium. Therefore, Cornelia Antonia could not appear in the text of the inscription as *heredes* in the case of an *ab intestato* succession; she is a testamentary successor, her statute is that of *heres voluntarius*, because she may refuse her defunct husband's succession while the children Romanus and Septimina become heirs free of will.

IDR II 47: *D(is) M(anibus)/ prim(us) Ael(ius)/ Ion(icus) neg(otiator)/ uix(it) an(nis) L /5/ Iulia Pris-/cilla uxor / et Ael(ius) Iulia-/ nus fil(ius) co-/ heredes, per /10/ Ael(io) Primiti-/ uo lib(erto).*

Translation: "To Manes Gods. Primus Aelius Ionicus merchant, (who) lived 50 years, Iulia Priscilla, wife and Aelius Iulianus, son, as coheirs (built the monument) with the help of the freeman Aelius Primitivus."

Aelius Iulianus, Primus Aelius Ionicus and Aelia Priscilla`s son seems to be *a heres sui necessarius*, established as heir together with his mother. If the mother hadn't been a *coheres*, then the child would have inherited the whole family patrimony. The establishing of Aelia Priscilla as a heiress by her husband, certifies the existence of a testamentary succession, the only one that permitted mother to show to the succession beside her son. As in the inscription above, the testator's wife is a *heres voluntaris*.

IDR II 46: *D(is) M(anibus) / P(ublio) Ael(io) Diophan/to, uet(erano) coh(ortis) V Gal(lorum). Vixit /5/ an(nos) LXXXVI. H(ic)s(itus) e(st). Aelia Ammis, fil(ia)/ et Aelia Eutychia, lib(erta), heredes /10/ fecerunt.*

Translation: "To Manes Gods. To Publius Aelius Diophantus, veteran of infantry base V Gallorum. He lived for 76 years. Here he rests. Aelia Ammis daughter and Aelia Eutychia freedwoman (as) heiress built (the funeral monument)."

Aelia Ammis, Aelius Diophantus' legitimate daughter is a *heres sui et necessarius*, if her father's succession had been *ab intestato*, she would have received only a quarter of the family fortune. The freedwoman Eutychia's condition of *coheres*, certifies the fact that a testamentary succession took place.

Eutychia has a privileged position in this family as she shows at the veteran's succession together with her daughter, she might be the veteran's concubine. But, not even if she had been Aelia's mother and Aelius Diophantus' wife, she would have been nothing else but a testamentary heiress because the daughter was the first to be summoned to succession and she would have received the whole inheritance, being the only child of the veteran.

IDR III 1. 87: *D(is) M(anibus) /Aur(elius) Sur[us? Mil(es)?]/ coh(ortis) III Del(matarum) ui[xit]/ an(nos) XXXX, Aur(elius) /5/ proculinus/ sig(nifer) et (h)eres et Qui/ntina co(n)iux et / Surilleo et Quin-/tinus et Sura pii /10/ patri/ b(ene) m(erenti) posuerunt.*

Translation: "To Manes Gods. Aurelius Surus officer in cohors III Delmatarum, lived 40 years, Aurelius Proculus signifier and heir and his wife Quintina and Surielleo and Quintinus and Sura (children) built (the funeral monument) to their beloved father who deserved it."

Aurelius Surus' eldest son, Aurelius Proculus[17], as *heres*, inherits the entire family patrimony, he is a testamentary heir (*heres sui et necessarius*) because, if there was no will, it was resorted to the *ab intestato* succession, where all the descendants (the rest of the brothers) were summoned for succession.

IDR III 2. 2: *M. Proc(ilius) M(arci) filius Pap(iris tribu) Niceta / Iluir et flamen col(oniae) Sarmiz(egetusa) / item sac[e]r[d(os)] Laurentium/ Lavinat(ium) aedem augustalibus/ pecunia sua faciend(am) institiuit eandem M. Proci[l]ius Regulus/ dec. col. eq. publ. Filius et here(s)/ eius perfecit dedicavit[q].*

Translation: "Marcus Procilius Niceta, son of Marcus, from Papiria tribe, duumvir and Jupiter's priest of Sarmizegetusa colony and the priest Laurentium Lavinatium, the augustals' residence on his expense, started to build the construction. Marcus Procilius Regulus decurion of the colony (mentioned above), chevalier with a horse given by the state, son and heir, finished and dedicated (the building)."

Heredes necesarii. The former masters could leave inheritances to their freemen and that they could not refuse, some of them being *heres necesarii*, others, due to moral obligations they had towards their patron[18]. The patrons who leave some inheritances to their freemen are also certified on the inscriptions from Dacia:

[17] I. I. Russu, in „Banatica", II, 1973, p. 108-110, fig. 4.

[18] *Novissimo Digesto Italiano*, Milano, 12, s.v. *Patrono*, Cristoforo Consentini, p. 707. The freed slaved owed to their masters respect (*obsequium*) and certain services (*opera*), in exchange, the patron granted them support and protection to his former slaves.

IDR II 40: *D(is) M(anibus)/ Aelius [B]assus / uet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae)/ uix(it) ann(os) LXVI m(ensibus) X diebus XVI/ [Ae]l(ius) Helpizon/ [l]ibert(us) et her(es)/ eius posuit.*

Translation: "To Manes Gods. Aelius Bassus veteran of the Vth legion Macedonica[19], lived 66 years, 10 months and 16 days. Aelius Helpizon (as) freeman and heir of him laid (the epitaph)."

[- - -]/?Aemilia H[er]/ mias lib(ert?a) [et]/ h(eres) p(atrono –ae) b(ene) m(renti)/ fecit.

Translation: "…Aemilia hermias, freedwoman (?) and heir(ess) built (this monument) to her patron(or patroness) who deserved it."

IDR III 3. 359: *Memor[iae]/ Papiri[I] Rufi FA/ _ _ PINAPQ. Proc(uratoris)/ aurar(iarum) libert(i) et he/5/redes patrono pi/etissimo [fe]cer[unt] [et] si[bi].*

Translation: "In the memory of Papirius Rufus Fa _ _ _ , administrator of the gold mines, the freemen and heirs of their patron built (this monument) for him."

IDR III 5. 582: *[P(ublio) Tenac(io) P(ublii) fil(io)/[P]ap(iria) Vinidici / (centurio) leg(ionis) XXII Pri-/ mig(eniae buleutae /5/ ciuitatis Ni-/ copolitanor(um)/ P(ublius) Tenac(ius) Gemel-/ linus Aug(ustalis) col(oniae)/ Apul(ensis) libertus /10/ t(estamento) p(onendum) c(uravit) l(oco) d(ato) d(ecruionum) d(ecreto).*

Translation: "To Publius Tenacius Vindex, Publius` son of Papiria tribe, centurion in the XXIInd legion Primigenia, magistrate of the Nicopolitane community. Publius Tenacius Gemellinus, augustal in the Apulum colony, freeman according to the will, took care and built (the commemorative monument) in (public) place, granted through decree by the decurions."

Publius Tenacius Gemellinus, orcitan freeman[20] (*libertus testamento*) of Publius Tenacius Vindex, magistrate of Nicopolis community, who freed him according to the will. The freeman is a *heres necessarius*, he can not refuse the inheritance left by his patron.

D(is) M(anibus)/ Q(uinto) Aurelio Q(uinti) f(ilio)/ Pap(iria tribu) Tertio/ dec(urioni) et flamin(i) /5/ col(oniae) Sarm(izegetusa)/ Quintus Aurelius/ Saturninus/ aug(ustalis coloniae) et Proshodus /10/ et Logismus / lib(erti) et hered(es)/ f(aciendum) c(uraverunt).

Translation: "To Manes Gods. To Quintus Aurelius Tertius, Quintus` son of Papiria tribe, decurion and Jupiter`s priest of Sarmizegetusa colony. Quintus Aurelius Satunrnis, augustal in the colony and Proshodus and Logismus, freemen and (their) heirs, took care and built (this monument)."

IDR III 2. 434: *Maxi(m)…? Fann…?/ an(nis) XXX, Domitia S[e]/c[u]nd(ina)? Patrono (a?)/ pientissimo (a?) merito fecit…*

Translation: "…Maxim-Fann…, lived 30 years, Domitia Secundina of the patron(?) too pious according to the merits, laid this epitaph."

Domitia Secundina is a freedwoman, who as a heiress builds a funeral monument to her master or mistress. The freedwoman is a *necessarius* heiress.

---

19 D. Tudor, *op. cit.*, *Supplementul ephigraphicum*, 4.

20 I. Piso, *Inscriptions de la Dacie Romaine*, III 5 (further IDR III 5), Paris, 2000, 582, p. 441, considered that the freeman built the funeral monument in public place according to a testamentary stipulation

Two other inscriptions from Ulpia Traiana laid by Valerius Threptus (heres) and the freemen, heirs of a very rich augustal from the colony, certifies the practice of leaving the accomplishing of some promises made by the testator on the heirs.

Quintus Aurelius Tertius establishes himself as freemen heirs, who as *necessari* heirs of the decurion, built him a funeral altar made of marble.

IDR III 2. 219: *Genio ord(inis)/ quem Ulp(ius) Dom(itius) / Hermes aug(ustalis) col(oniae)/ ob honor(em) ornam(entorum) /5/ dec(urionalium) promiserat/ Valerius Threptus et/ Domiti/ Regulus Hipponicus Hermes Onesimus/ augustales col(oniae). H(eredes) p(onendum) c(uraverunt)/ L(ocus) d(atus) d(ecurionum) d(ecreto).*

Translation: "To the genius of the (decurion) order, (the homage) that Ulpius Domitius Hermes promised for the honouring of the decurional signs /5/, Valerius Threptus and Domitii Regulus, Hipponicus, Hermes (and) Onesimus /10/ augustals in the colony, as heirs, took care and laid; (in) give place by the decurions` decree."

IDR III 2. 271: *Minervae / Aug(ustae) / Ulp(ius) Dom(itius) Her/mes aug(ustalis) col(oniae) orna/5/tus ornam(entis) decur(ionalibus) / t(estamento) p(oni) i(ussit)/ Val(erius) Threptus et / Domitii / Regulus Hipponic(us) / Hermes Onesimus/ aug(ustales) col(oniae) h(eredes) p(onendum) c(uraverunt) l(oco) d(dato) d(ecurionum) d(ecreto).*

Translation: "To Minerva Augusta (worship). Ulpius Domitius Hernes, augustal of the colony[21], decorated with the decurional signs. Through the testament he ordered to be built (the monument); Valerius Threptus and Domitius Regulus, Domitius Hipponicus, Domitius Hermes and Domitius Onesimus, augustals in the colony, as heirs, took care and laid (the votive altar), on a place given by the decurions` decree."

Ulpius Domitius Hermes is a freeman and augustal in Ulpia Traiana Sarmizegetusa colony, and he promised in the honor of the reception of the *ornamenta decurionalia*, that he will dedicate votive altars to some official divinities (Minerva Augusta, to the Genius of the decurions` order).

Ulpius Domitius Hermes didn't succeed during his life to carry out the promise made to the Gods, thus he left through the testament to his heirs the fulfillment of this promise. It is exactly what they did according to the will.

It can be noticed that most Ulpius Domitius Hermes` heirs are his freemen and only one is a citizen, Valerius Threptus, both the freemen and Valerius Threptus were excluded from the legitimate succession, therefore, the dead augustal had to establish them as heirs through the will. Valerius Threptus is not a *heredes necessarius*, he is a *heredes voluntarius*, who could refuse the augustal's succession Ulpius Domitius Hermes.

Sometimes the patrons added in the will special clauses regarding the funeral monument that they desired, and the heirs were obliged to accomplish the task the defunct left for them in order to get into the possession of the goods. The freedwoman Cassia Ponticilla did the same, who built her patroness, Cassia Saturnina, a funeral monument according to her testamentary will and to the instructions and care of Publicius Ianurius, her husband and of Publicius Severus.

[21] D. Tudor, *op. cit.*, p. 247, nr. 30

IDR III 5. 510: *D(is) M(anibus)/ Cassiae/ Saturninae/ uix(it) an(nis) L /5/ Cassia Ponticilla/ secundum voluntatem/ testamenti patronae/ bene meritae fecit/ arbitratu /10/ Publici(i) Ianuari(i)/ coniug(is) et/ Publici(i) Seueri.*

Translation: "To Manes Gods. To Cassia Saturnina (who) lived 50 years Cassia Ponticilla built (this monument) to her patroness who deserved it, according to her testamentary dispositions, the administrators were Publicius Ianurius (her) husband and Publicius Severus."

Cassia Saturnina`s epitaph is important, because it provides considerable information about the defunct who leaves a valid will, she seemed to have been a *sui iuris* person, who disposed of her fortune as she wished, through the will. The testamentary dispositions seem to be accomplished, which is a sign that the testament was valid.

IDR II 35: *D(is) M(anibus) / [C.?T]itio C(ai) f(ilio) / [Vi]ctrice(nsi) / [Ia]nuario /5/ [(centurioni)] leg(ionis) IIII F9laviae) fr(umentario) / [u]ix(it) ann(is) LVI. / [C.?] Titius Epipo/[di]us lib(ertus) et heres / optimo patro/10/no b(ene) m(erenti) f(aciendum) c(uravit). H(ic) s(itus)e(st).*

Translation[22]: "To Manes Gods. Caius? Titius Ianuarius, Caius` son, originary from Victriz colony, centurion in the IVth legion Flavia, frumentarius, lived 56 years. C. Titius Epipodius, freeman and heir, took care and built (the funeral monument) to his beloved patron, who deserved it. Here he rests."

Althogh Epipodius does not appear as *heredes ex voluntate testamenti*, he could not be a legitimate heir, but only a testamentary one. That's why, as some other freemen did, he insists on honoring the defunct patron with the epithet *optimus* (the Latin superlative *bonus*).

IDR III 5. 511: *[- - -]/[... ...] L(ucius) Ca-[uenti]us Cleme/[ns...leg](ionis) XIII G(eminae) S(everiane) u(ixit) / [ann(is)] V. L(ucius) Cauenti(us) / [? Apolli]naris h(eres) p(osuit).*

Translation: "...Lucius Caventius Clemes, ... from the XIIIth Gemina Severina legion, (who) lived [.]5 years. Lucius Caventius (?) Apollinaris laid (the epitaph) as a heir."

Lucius Caventius Apollinaris appears in the funeral text as the *heres* of Lucius Caventius Clemens, officer in the XIIIth legion Gemina, the inscription does not offer any extra information on Apollinaris who rather seems to be Lucius Caventius Clemens Chira`s freeman than his fellow. He is a *heres necessarius* in this case.

IDR III 3.179: *D(is) M(anibus) / memoriae C(ai) Licini / Coll(ina tribu) Caesarea/ Pontici ueterano / alae I Aug(ustae) / I[tura]eo[r(um)] uix(it) an(nis) L [militavit] an[---]/Licin[iu]s Eup/[r]epes [l(ibertus)] p(atrono) f(ecit).*

Translation: "To Manes Gods. In the memory of Caius Licinius Ponticus, of Collina tribe, from Caesarea, veteran of ala I Augusta Ituraeorumm lived…years. Licinius Euprepes, his freeman, built (the monument) to his patron."

Licius Euprepes is a *heres necessarius* for his patron, whom he inherits and whom he builds a funeral monument, too.

---

[22] C. Daicoviciu, in „AISC", 4, 1944, p.300; D. Tudor, *op. cit.*, *Supplementum ephigraphicum*, 7.

IDR III 3. 367: *D(is) M(anibus)/ Val(erius) Rufinus/ uix(it) an(nis) L_ _/et Opelia Cal[I]/ [tych]e uix(it) a(nnis) LX/VIII, Val(erius) Cres-/cens lib(ertus) eor(um) / b(ene) m(erentibus) p(osuit).*

Translation: "To Manes Gods. Valerius Rufinus lived 50-? Years and Opelia Calityche lived 68 years, Valerius Crescens, their freeman, those who deserved it, built the monument."

Heredes extranei uel uoluntarii. On some inscriptions, women as *coheredes* appear as heirs, who, being the wives of some dead men, would have been summoned to succession as *ab intestato* only in the fourth class of successors, which means that they would often inherit nothing because they would arrive at the succession after the children, paternal relatives and maternal relatives of the husband. The wives who appear as *coheredes sunt*, unlike the children *heredes uoluntarii* of the head of the family (*pater familias*).

I have illustrated above[23] two examples of *coheredes* wives by their children, where I managed to demonstrate the *heredes uoluntarius* quality of the wives established as heiress. There are also other inscriptions in which the wives accepted the *heres* quality or carried out the testamentary clauses.

IDR III 5. 488: *D(is) M(anibus) /P(ublio) Ael(io) Victo-/ri Plautiano/ dec(urioni) muni[ci]p[i(i)] /5/ Saluia co? n (iux) se-/ cund[u]m u[o]-/ [l]unta[tem testa-]/menti [arbitr(atru)]/ frontina[e] /10/ [...] M[...]*

Translation: "To Manes Gods. To Publius Aelius Victorius Plautianus, decurion of the county, Salvia (his wife, built this monument), according to the testamentary dispositions (administrator being) Frontina ..."

Salvia, a citizen from Apulum builds her dead husband a funeral monument according to the testamentary dispositions, which implicitly certifies the acceptance of the inheritance and the woman's *heres uoluntarius* condition.

IDR III 2. 435: *D(is) M(anibus)/ C(aio) Octavio Nepoti/ uix(it) an(nis) LXX. Iulia/ Valenti(n)a heres con- /5/ iugi pientisimo/ faciendum procu-/ravit. H(ic)s(itus) e(st).*

Translation: "To Manes Gods. To Caius Octavius Nepos (who) lived years 70. Iulia Valentina, heiress, to her very affectionate /5/ husband, took care and built (the monument). Here he rests."

Iulia Valentina, a citizen from Apulum, another *heres voluntaria* heiress.

Men are summoned to their wives' succession in the last class of heirs, that's why they appear sometimes on inscriptions as heirs of their wives, too. They are voluntary testamentary heirs.

Thus, on an inscription from Ulpia Traiana Sarmizegetusa, an augustal from the name of whom only the cognomen was preserved Marcio lays an epitaph to his wife, he is mentioned in the text as *heres*, he may probably be a testamentary heir as his statute of husband made him to be summoned to his wife's succession only if any other heir was absent.

IDR III 2. 431: *[D(is) M(anibus)]/ [...]/[...]/ Marcio aug(stalis)/ col(oniae) Sarmiz(egetusa)/ heres coniugi/ piissime /5/ fecit.*

---

[23] See the inscriptions *Inscripţiile Daciei Romane* (further IDR) II 47 and IDR III 2. 366.

Translation: "[To Manes Gods_ _ _ _] Marcio, augustal in Sarmizegetusa colony, heir, to his beloved wife, laid the epitaph."

To the category of *heredes uoluntarii* may also belong the brothers or sisters, who are called heirs by testament, an example of *heres uoluntarius* appears in an epitaph from Drobeta laid by the citizen Arria Saturnina to her brother Arrius Saturninus:

IDR II 49: *D(is) M(anibus) /M(arcus) Arrius Saturninus/ dec(urio) m(unicipii) H(adriani) D(robetensium) uix(it) ann(is) XVI. Arria Saturnina /5/ soror et heres, iuxta/ voluntate (sic!) testa-/menti facendum/ curavit.*

Arria Saturnina is the testamentary sister and heiress of her brother, Marcus Arrius Saturninus, decurion in Drobeta county. Arrius Saturninus dead at the age of only 16, had no first class direct heirs, because he had no descendants. But maybe he had at least a second class heir whom the fortune belonged to, *agnatus proximus* or any other agnates, to avoid this, Arrius left his sister his entire fortune through the testament provided she made him a funeral monument. Arrius Saturnina fulfills it according to the text of the inscription. Through this act, Arria Saturnina expresses his will of getting into the possession of his brother's inheritance.

In other inscriptions laid by brothers the fact that they are testamentary heirs does not appear as clear, they could go to the *ab intestato* succession but not to the testamentary succession. Such a situation appears on an epigraph from Ulpia Traiana Sarmizegetusa: *D(is) M(anibus)/ Maria Secun-/dina uix(it) an(nis) LIII/ [et?] Aurelia Satur-/5/nina uix(it) an(nis)/ XVIII/ Aurel(ius) Ingenius/ mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae)/ Antoninianae /10/ matri et so/rori posuit.*

Translation: "To Manes Gods. Maria Secundina lived 18 years. Aurelius Ingenuus, officer in the XIIIth legion Gemina Antoniniana, to his mother and sister built (this monument)."

Aurelius Ingenuus does not appear as a testamentary heir, no word on the inscription certifies the fact that the soldier would have inherited his mother and sister by testament. If beside the military a person who was not summoned to the *ab intestato* succession in the same class had appeared, then it would have been an obvious sign that the dead persons who appeared on the inscription left their fortune to the testamentary heirs.

Aurelius Ingenuus laid the epitaph by himself to his mother and sister and thus he seems to be the only heir, legitimate or testamentary.

If the military is summoned to succession through *successio legitima* he is a first class heir (*unde liberi*) for his mother, and a second class heir (*unde legitimi*) for his sister.

If Aurelius Ingenuus was summoned to a *successio secundum tabulas*, he was then a *heres sui necessarius* for his mother and a *heres uoluntarius* for his sister.

The testator could leave his personal fortune to some persons who were not part of the family, for example, to a friend. This situation is certified in Dacia by the funeral inscriptions laid by friends to some Roman citizens, or by the fellows of some dead officers:

IDR III 3. 350: *D(is) M(anibus)/ P(ublio) Celsenio Constanti/ dec(urioni) col(oniae) Delmatiae/ Claudia Aequo item dec(rioni) col(niae)/ Dacicae u(ixit) a(nnis)*

XXX. M(arcus) O[p]ellius/ Adiutor IIuir col(oniae) Daci(cae)/ h(eres) t(estamento) u-p(osuit).

Translation: "To Manes Gods, to Publius Celsenius Constans, decurion of the delmatic colony Claudia Aequum, and also decurion of the /5/ colony, lived 30 years, Marcus Opellius Adiutor duumvir of the Dacica colony, heir according to the testament v--- laid."

Marcus Opellius Adiutor, member of a family from the local aristocracy, appears in the funeral text as being the testamentary heir of another notable, Publius Celsenius Constans, dead at the age of only 30 years. There is no blood relationship between the two, the only common feature being that both are members of the decurions' order. Maybe there was a very close relationship between them, which determined Publius Celsenius Constans, to leave a part or all of his fortune to his friend. This was the only way to make a *mortis causa* donation to a friend. That's why we consider that the friend who builds a funeral monument to a defunct is a *heres extranaeus uel uoluntaris* who can be nothing else but a testamentary heir, because friends cannot be summoned to an *ab intestato* succession. An inscription from Drobeta certifies another heres uoluntarius[24]:

IDR II 43: *D(is) M(anibus)/ C(aio) Iul(io) Ve-/recun-/do ueterano/ ex dec(urione) al(ae) / Cl(audiae), Claudius Lon-/ginus ami-/cus et he-/res, pecunia sua.*

Translation: "To Manes Gods. To Caius Iulius Verecundus, veteran, former decurion in ala Claudia, Claudius Longinus friend and heir, on his expense (built the funeral monument)."

Claudius Longinus builds a funeral monument to his friend Caius Iulius Verecundus, a former decurion who has left him an inheritance. Claudius Longinus as a friend was not obliged to accept the inheritance. Accepting to become a heir of Caius Iulius Verecundus, he became a *heres exstranaeus uel uoluntarius*. We can not determine the nature of this inheritance because of the laconic expression of the text scribe, but it was something rather symbolic, for sure, as Longinus built his friend a monument on his expense.

On some funeral inscriptions of the officers, the heirs are mentioned (*heres, heredes; heredes et coniux*) having the name and the position owned or, simply with their names, if they do not have the same tribal signs with the defunct, then the heirs or comrades are his fellows or friends, who represent a special category of voluntary heirs.

IDR III 3. 263: *D(is) M(anibus)/ Iulio Secundo/ expl(oratori) stip(endiorum)/ domo Agrip(inensi) /5/ uix(it) an(nis) LV/ [h(eres) f(aciendum) c(uravit)].*

Translation: "To Manes Gods. To Iulius Secundus, scout, who served 32 years, originally of Agripina (The colony Ara Augusta Agripinensium), lived 55 years, the heir (heirs) took care and built (the funeral monument)."

The heirs who build a funeral monument to Iulius Secundus, officer represents the so-called *heredes uoluntarii* category. Being more heirs for the same *hereditas* they are *heredes ex parte*, (they each inherit a part of the defunct's inheritance).

---

24 CIL III 14. 216; IDR II 43.

IDR III 5. 598; CIL III 1199: *[---] PIVSIIP [....]/ Verec[u]n[dus] / [Sa]rmiz(egetusa) mil(es) l[eg(ionis)]/ [XI] II G(eminae) stip(endiorum) XI uix[it] /5/ [an]nos XXX titu[lum]/ [p]osuerun[t? fi [I(i) /et heredes? Ei[us]/ [...] I BATI [...]*

Translation: "..., PIVSIIP?....Verecundus, Sarmizegetusa, officer in the XIII-A Gemina, payed as officer for 11 years, lived for 30 years.The epitaph was laid by the son and heirs (?)....I BATI..."

Verecundus soldier from the XIIIth Gemina legion, left his fortune and that one gathered by the soldiers through the testament to his son and probably to some comrades unnominated. The summoning to the succession of the son and comrades or friends in the same time, was possible only in the case of testamentary succession, only for civils, the military could make the testament the way he wished and as he could. Thus, he leaves the family patrimony to his son through *successio ab intestato* and a part of *peculium castrense* through *successio testamentaria*, with the mention that, in the case of the fortune gathered, the son was sharing the inheritance with the father`s comrades, so he became *heres ex parte* like all the other *heredes*.

IDR III 5. 530: *D(is) [M(anibus)]/ Finit(io) [...]/ u(eterano) l(egionis) XIII G[em(inae) Fin-]/itus I [...et] /5/ Ursin[?us fili(i)] / et h[e(redes)].*

Translation: "To Manes Gods. To Finitus..., veteran from the XIIIth legion Gemina. Finitius I...and Ursinus (his sons) and heirs."

Finitius ... the veteran? ... could leave his fortune to his sons through *successio ab intestato*, situation in which they were first summoned to succession, and as heirs they were *heres sui et necessarii*, who each inherit a part of the parents' *patrimony (heredes ex patre*). But they could leave their fortune to their sons through the will when the son represented the same category of *heredes sui et necesarii* and they are *heredes ex parte.*

IDR III 2. 428: *D(is) M(anibus)/ Q(uinto) Manilo/ Pap(iria) Vero/ uet(erano) leg(ionis) XV /5/ sig(nifer) dec(urio) col(oniae)/ uix(it) an(nis) LXXV C(aius) Iulius Macer/ (centurio) h(eres) fecit.*

Translation: "To Manes Gods. To Quintus Manlius Verus from Papiria tribe, veteran from the XVth legion, signifier, decurion in (Ulpia Traiana) colony, lived years 75, Caius Iulius Macer, centurion, (his) heir built (the funeral monument)."

Caius Iulius Macer is a *heres uoluntarius*, too, established as heir through the testament, he is at the same time a *heres ex asse*, being the unique heir of the defunct Quintus Manlius Verus.

IDR III 160: *D(is) M(anibus)/ Antonio/ Marco/ Val(erio) Iulian-/5/ o mil(itibus) ex Pa-/lmyr(a) vix(erunt) a-/ nnis XXX, po(suit) Ae-/lius Priscus/ b(ene)m(erenti).*

Translation: "To Manes Gods, to Antonius Marcus and Valerius Iulianus, officers from Palmyra, (who) lived 30 years, built Aelius Priscus to those who deserved (this monument)."

Aelius Priscus lays the epitaph on the funeral stones of two officers, he is a heres *extraneu uel uoluntarius* of the two defunct men, because he doesn`t seem to be related to them in any way.

On some inscriptions, the heirs have the same tribal sign as the defunct, but the remove cannot be established.

IDR III 5. 479: *[---]/ [..? stipend(iorum)] / XV uix(it) ann(is) / XXXV Aelius Mar/[c]us et Aelius Agrip(p)a /5/ h(eredes) f(aciendum) c(uraverunt).*

Translation: "...(after a military service) of 15 years, he lived years 35. Aelius Marcus and Aelius Agrippa took care and built (the funeral monument)."

IDR III 5. 513: *D(is) M(anibus) / C(aio) Censorio / C(ai) fil(io) Sereno / Fl(auia) Solua/ (centurioni) leg(ionis) XIIII Gem(inae)/ Fuscius Suc/cessus et Censo/rius Fortunatus/ h(eredes) f(aciendum) c(uraverunt).*

Translation: "To Manes Gods. To Caius Censorius Serenus[25], Caius` son, originally from Flavia Solva, centurion in the XIVth legion Gemina. Fuscius Successus and Censorius Fortunatus, his heirs, took care and built (this monument)."

IDR III 5. 542: *C(aio) Iul(io) C(ai) fil(io) Thevest(e)/ Corinthiano praef(ecto)/ coh(ortis) VII Gall(orum) tribun(o)/ coh(ortis) I Britt(annicae) item uexil(lationis) /5/ Dacor(um) Parthic(ae) cui/ ob uirtute(m) sua(m) sacra-/tissimi imper(atores) coro-/nam muralem et hastam/ puram et uex[il]lum argent(o) /10/ insigne dederunt / praef(ecto) alae Campag(norum) / idem (miliariae) uixit annis/ XXXVIIII / Marcius Arrianus /15/ et Iuli(I) Clinias et / Pisonianus he/redes f(aciendum) c(uraverunt).*

Translation: "To Caius Iulius Corinthianus, Caius' son, originally from Theveste, prefect of *cohors VII Gallorum,* tribune of *cohors I Britannica* and of *uexillatio Dacorum Parthica*, to whom the sacrosanct emperors gave a *corona muralis* for courrage, a *hasta pura* and a *uexillium* set in silver, prefect of ala de Campagoni and of military ala. He lived 39 years. Marcius Arrianus and Iulii Clinias and Pisonianus, as heirs took care and built (the funeral monument)."

IDR III 5. 560. A military from the XIIIth legion Gemina, to whom his heirs...*Mucus* (and)...*Niger*, built a funeral monument.

IDR 5. 592: *[---]/ [V]al(erius) Siluan[us et] / [...] Crpia[nus] / et h(eredes) f(aciendum) [c(uraverunt)]*

Translation: "Valerius Silvanus and....Crispinianus took care and built (this monument)."

IDR III 5. 587: *D(is) [M(anibus)] / Va[l(eriu)] / s Cl[emens] /leg(ionis) X[III G(eminae) uix(it) a(nnis)] /5/ XXXXI[...] / ellus [leg(ionis) eiu]-/ dem[...] et he(res] / b(ene) [m(erenti)].*

Translation: "To Manes Gods. Valerius Clemens (soldier) from the XIIIth legion Gemina lived 41? years....ellus (from the same legion)...and heir (built the monument to the one who deserved)."

On some inscriptions laid by militaries, the heirs` wives appear beside them, but not as heiress, although the funeral text certifies that they participated at the expenses for the building of the tomb or of the funeral monument[26].

The wives probably receive the inheritance through the *mancipatio,* or they do not receive anything because the main heir is their son.

We propose some examples of funeral inscriptions:

IDR III 5. 484: *D(is) M(anibus) / P(ublio) Ael(io) Tertio / domo Cl(audia) Virun(o) / uet(erano) ex (centurione) coh(hortis) I Brit(annicae) /5/ (miliariae)*

[25] CIL III 1615.

[26] See the inscriptions IDR II 45; IDR III 1. 166; IDR III 1. 154; IDR III 1. 156; IDR III 3. 169; IDR III 5. 484.

C(iuium) R(omanorum) eq(uitatae) an{norum)] LX Ael(ia) A[e]stiu[a] con(iux)/ et heredes posuerunt.

Translation: "To Manes Gods. To Publius Aelius Tertius, originally from Claudia Virunum, veteran, was a centurion in *cohors I Britannica militaria ciuium Romanorum equitata*, aged 60. Aelia, (his) wife and the heirs laid the epitaph."

IDR III 5. 475: *D(is) M(anibus)/ Ael(io) Dubita-/ to misscio / alae Bat(aauorum) ex /5/ a(la) n(umeri) Il(l)yr(icorum) q(ui) uix(it) / an(nis) XXX her(edes) et / coniunx fecerunt./ H(ic) s(itus) e(st).*

Translation: "To Manes Gods. To Aeliu Dubitatus, retired soldier from Batavorum ala, originated from Illyricorum ala numeri, who lived 30 years. His heirs and (his) wife built (this monument). Here he rests."

CIL III 7644: *D(is) M(anibus)/ Aurel(ius) Masinnius/ dupli(carius) al(a)e (militaria)/ uix(it) ann(is) /5/ XXXVI. Iulia Se-/uera coniux/ et Fl(auius) Saturni-/nus heres/ ob merita posue-/runt f(aciendum) c(urauit).*

Translation: "To Manes Gods. To Aurelius Masinnius, *duplicarius alae miliaria,* (who) lived 36 years. Iulia Severa, (his) wife and Flavius Saturninus heir, took care for good merits and built."

IDR III 1. 166[27]: _ _ *uit* _ _ _ _*/[uix(it)] an(nos) XXX* _ _/_ _ _/_ _ _ *TICIA*_ _/[_ *he]res Gad-/5/ des Aninas/ uete(ranus) uix(it) an(nis) L. Iul(ia) M[a]r-/cia erapoles/ p(osuit) coniux.*

Translation: "… [was in the army] lived 30? Years…TICIA,… Eres Gaddes, Aninas` son, veteran, (who) lived 50 years. Iulia Marcia Erapoles laid to her husband (the epitaph)."

Marcia Erapoles, a soldier`s wife, is a *heres voluntarius*.

IDR II 45: *D(is) M(anibus)/ Liccaius/ Vinentis/ mil(es) coh(ortis) III /5/ Cam(pestris), b(ene) f(iciarius) trib(uni),/ mil(itavit) annis XL/ Linda Se-/uerus /10/ h(eres), b(ene)m(erenti) p(osuit).*

Linda Severus accepts to become the heiress of Liccaius Vinentis, the officer, he is voulntary testamentary heir, who seems to have received the entire fortune of the dead military (*heres ex asse*).

The militaries` mothers were established as heiress specificaly through the testament, otherwise the military`s was taken by the fisc, or by his comrades. A military`s mother *ignotus* appears on the inscription IDR 3 169: *[...]/ [_ _ _ s]tip(endiorum) XII uix(it) [ann(os)_ _ _/H(ic)] s(itus) e(st)./ Aur(elius) Primus et Val(erius) Maximus [et] V[al(erius)]/ Valerianus heredes et Aelia Pilipis/ mater b(ene)m(erenti) p(osuerunt).*

Translation: "[To Manes Gods_ _ _ _ _] has been in the army for 12 years, lived years [_here] he rests. Aurelius Primus and Valerius Maximus and Valerius Valerianus heirs, and Aelia P(h)ili(p)pis, mother, laid him (who) deserved[28]."

Some officers could leave the fortune gathered during the military service, to some temples or priests, but the temple and the priests could both claim the inheritance only if there was a testament in their favor.

---

27 CIL III 8000; „Acta Musei Napocensis", VI, 1969, p.178.
28 Also see CIL III 1381.

In Dacia, Aelius Habibis, an oriental priest, appears as heir (heres voluntarius) of a siro-palmirean soldier, Aelius Guras, son of Iideus.

IDR III 1. 154: *D(is) M(anibus)/ Ael(ius)Guras Iiddei/ [op]tio ex N(umero) Palmur(enorum)/ uix(it) ann(os) XXXXII, mil(itavit) /5/ [an]n(os) XXI, Ael(ius) Habibis/ [pon]tif(ex) et h(eres) B(ene)m(erenti) posuit.*

Translation: "To Manes Gods. Aelius Guras, Iiddeus' son, non-commissioned officer from numerus Maurorum Tibiscensium (who) lived 42 years, and the military service 21 years. Aelius Habibi priest and heir built to the one who deserved (the funeral monument)."

Two funeral inscriptions discovered in Ulpia Traiana[29] and Apulum testify the so-called *substitutio heredis* or *heres substitutio*, which consisted in the appointing of a substitute of the heir, summoning to succession another person if the *vocatus ad hereditatem* (the one summoned to succession) did not accept the inheritance.

Therefore, *secundus heres*, is in fact the rightful heir's substitute, who due to distinct motifs, refused to accept the inheritance.

IDR III 5. 477: *D(is) M(anibus)/ Ael(io) Genia[li]/ ex singul(ari)/ uix(it) an(nis) XXXII /5/? Uexilarius/ Valerius? Libr(arius)./ pri(mus) heres et / Atticus sec(undus) he(res)/ b(ene)m(erenti) p(osuit).*

Translation: "To Manes Gods. To Aelius Genialis, former soldier in guard, (who) lived 32 years. His comrade *uexillum* (?) and Valerius Librarius (and) first heir and Atticus, the second heir, built (this monument) to the one who deserved it."

Valerius who appears in the funeral text as *primus heres*, the one his comrade Aelius Ganialis establishes as heir. The testator was not sure that Valerius would accept the inheritance, therefore, he established Atticus as heir, too, another comrade who seemed willing to accept the inheritance under the circumstances imposed in the will by his former comrade.

Aelius Genialis' two heirs probably shared the inheritance because they appear together on his funeral monument, although legally speaking, Valerius is a *heres ex asse* (heir of the entire fortune) and not a *heres ex parte*.

IDR III 2. 460: D(is) M(anibus) / M(arco) Verpidio/ Siluano eq(uiti) al(ae) / II Pannonio[r(um)] /5/ Valerius Procul(us) / [se]c(undus) h(eres) p(onendum) c(uravit).

Translation: "To Manes Gods, to Marcus Verpidius Silvanus, horseman in the IInd ala Pannoniorum, Valerius Procolus, the second heir took care ald built."

Marcus Verpidius Silvanus, the horseman, resorted to *heres substitutio*, too suspecting that the one established as first heir could refuse the inheritance. We don't know neither who was the first erede, nor if he refused the inheritance or he died. The first heir probably refused the inheritance because the one who lays the epitaph is Valerius Proculus, the second heir of Marcus Verpidius Silvanus.

People belonging to the peregrine do not appear at all in the epigraphic sources regarding the hereditary right in Roman Dacia, the ones who made an exception were probably some soldiers from the auxiliary troops who left their peculiu to their comrades, as the horseman Dasas of Scenobarbus did, soldier from the Ist ala Batavorum, who left his peciliul to a decurion, Bersius Ingenuus, who might have been his commander himself from the governor's guard. In this case Dasas' decurion and

[29] CIL III 7799; IDR III 5. 477.

comrade was a testamentary heir (*heres voluntarius*) who seemed to receive the defunct's entire fortune. (*heres ex asse*).

IDR III 5. 522: Dasa(n)ti [S]ceno-/barbi eq(uiti) alae/ Ba[t]auorum/ ex n(umero) sing(ulariorum) st[ip(endiorum)] /5/? V [a]nnorum XXXI. Bers(ius)/ [I]ngenu(u)s de[c(urio)/ ex n(umero) eodem (h)e[r]-/ es posuit.

Translation: "To Dasas, Scenobarbus' son, horseman from the Batavorum chivalry auxiliary troupe, former soldier of the governor's guard, (dead) after 5 years of military service at the age of 31. Bersius Ingenuus, decurion of the same military base, (his) heir laid (the epitaph)."

IDR III 5. 559: *D(is) M(anibus) / Mucatra / Brasi miles / n(umeri) Palmyren(orum) /5/ Tibiscensium / uixit annis XXXVIIII / Mucapor Mucatral(is) heres conutbern(alis) / carissimo posuit.*

Translation: "To Manes Gods. Mucatra, Brasus' son, military from *numerus Palmyrenorum Tibiscensium* lived 39 years. Mucapor, Mucatral(is)' son, as heir laid the epitaph to his beloved comrade."

Mucatra, Brasus' son, military in *numerus Tibiscensium*, dead at 39 years, leaves his fortune to his roommate Mucapor, Mucatralis' son. Mucapor is a voluntary heir and he seems to inherit the whole Mucatra's fortune, so he is a *heres ex asse*.

IDR III 5. 521: *D(is) M(anibus) / Crescenti/ Platoris / fi[l(io)] uix(it) an(nis)/ XXXV /5/ Vibius Ru-/ fi[n]us si[g(nifer)]/ leg(ionis) XIII G(eminae)/ h(?eres) f(aciendum) c(uravit).*

Translation: "To Manes Gods. To Crecens, Plator's son[30] (who) lived 35 years. Vibius Rufus, banner bearer of the XIII[th] legion Gemina, as heir, took care and built (the funeral monument)."

Crecens, Plator's son is a *heres uoluntarius* of a banner bearer from the XIIIth legion Gemina. He is probably a *heres ex asse* as the militaries from the mentioned above inscriptions.

The Testament of Sucidava

The Roman testators of a certain social rank had in view first the concern for the preservation of the last home and its funeral cult maintenance. According to this conception only in the memory of the living, there was that force which was able to prevent souls from loosing and dissolving themselves into the unknown world of the dead[31].

According to the Roman laws the legitimate or testamentary heirs were obliged to accomplish the periodical sacrifices at the tomb, there were very elaborate religious inscriptions that indicated in the smallest details, the rituals that had to be carried out[32].

The defunct people could leave their fortunes, established especially for preserving and care of the tomb, they have the role of some foundations in the modern

[30] CIL III 1192; I. I. Rusu, *Illirii. Istoria – limba şi onomastica – romanizarea*, Bucureşti, 1969, p. 273.
[31] F. De Visscher, in *Studi in onore di Siro Solazzi*, Napoli, 1948, p. 542.
[32] Idem, *Le droit des tombeaux romains*, Milano, 1963 p. 83.

meaning of the word, by the continuous adding of some goods devoted to the maintenance of the tomb[33].

The establishment of such a funeral foundation is certified in Dacia on the testament inscription from Sucidava (IDR II 187) in which the defunct was leaving the two *jugera* of vineyard and the using of a building attached to the tomb, for the tomb servants:

[---]
[uolo [iubeo... ... ...curatori sepulchri mei fructum]
[u]i [nearum iug(erum) duorum... ...[et usum eius aedifi-]
[ci] quod iunctum sepu[lchro meo non est concèdere sub suprascripta]
condicione quicumq[ue hereditatema adierit ex heredibus meis]
uel ex is per gradus u[el qui substituts erit, si quis eorum)
interciderit. Volo et iubeo [heredes meos suratorem sepulchri mei,]
inlocum eiu,<i>, qui obierit aut officium suum
deseruit,]substituere eadem co[nidicione qua curatori instituti sint],
qui similiter officium g[erat et..]
sit et quicumque ea [condicione urator institutus aliquid neglexerit]
petinens ad uoluntat [em meam dimittatur eique alius sufficatur ut]
sit, qui ex iussu meo in[sepulchro meo quotannis sacra faciat]
ita u[t s(upra) s(criptum) e(st)]
ut iunea et aedifi[cium curatoribus reseruata? Sint, ius heredibus]
meis aps[sit] dand[I ea aut alienandi. Sit quis uoluerit
uendereea] alienare q[uod aduersus uoluntatem testamenti mei]
fecerit, uenditio et [alienatio irrita sit et (denariorum)...
m(ilia) dare damnas esto. Pecunia]
ea reliquo[ru]m caus[ahereditati adcrescat...
ita ut post [mortem meam curatores quotannis sacra faciant]
ex fructu s[upra scriptarum uinearum].

"...I want and I order...for the crops of my two *iugera* of vineyard...and the usage of the building which is attached to my tomb to be left, under the conditions mentioned above, to my tomb servants, no matter who among my direct descendants or from those not too close or anybody that would replace one of those mentioned dead will inherit the fortune.

I want and I order to my heirs to appoint a new servant of my tomb, instead of the one who would die or would leave the service and the same.....and any servant, established according to this condition would neglect something from my wish, to be removed and replaced with another one so that there would be someone to do the honors at my tomb every year, exactly as I written above.

In order that my vineyard and the building to be reserved to the servants, heirs should not have the right to give them away or to alienate them. If one of them wanted to sell or to alienate them, which would be against my testamentary will, the selling or alienation should be null, and he should be condemned to pay.....thousand of diners. This money should be added to the others` inheritance....so that, after my death,

[33] Idem, in *Studi Solazzi, op. cit.*, p. 543.

servants should do the honors each year from the income from the mentioned vineyard. The testament represents an important document of the Roman successor right, appreciated and disputed by historians who dealt with it[34], thus C. C. Petolescu and Fernard de Vischer considered that the testament represented an act by which a funeral foundation was established, meant to perpetuate for ever the memory of the testator[35]. I.I. Rusu considered the selling interdiction, as a confirmation of the fact that the tomb from the respective testament, was a *locus religiosus*[36], to whom a vineyard and a building were attached given for utilization to the servants, others than the heirs who were not allowed to alienate them.

In a recent published study, Ilie Şandru made an analysis, not at all inspired, of the successor right issues that appear in the testament from Sucidava[37]. Mistaking the *taking the possession* (the establishing of the property towards the inheritance) with the *usufruct*, he considers that the one who has the usufruct right on the vineyard and house, is a so-called "nude owner"[38] and that the exercising of the usufruct right does not presuppose the existence of some obligations[39]. Taking the possession does not apply to the usufruct goods, on which the legatee had only the right to use them. *Usucapio pro herede* was a legal procedure that assured the taking the possession of some defunct goods by mastering of these goods by the heirs for a year[40], but *usucapio* was on the run only if the testament was missing, in the situation of *ab intestato* succession.

Şandru sustained that peregrines and inhabitants were excluded from the inheritance of the two *jugera* of vineyard and of the house, because "no references are made to legatees and to those who were to transmit the defunct fortune"[41].

But the legatees were used only to transmit the patrimony with property right and not to grant the usufruct (so, only the usage) of some goods. Even if he was heir and owner being a third person of some goods, if the idea of transmitting them appeared, they could not be alienated any more but transmitted to those who had the right (for example: to the descendants).

Therefore, if on the testament from Sucidava, real estate goods were left for usage, no references related to the text were possible to appear.

If the tomb servants had *possessio* of the vineyard and house and they are owners, as Şandru sustained[42], then, as a legal consequence they can not be estranged from owning the building and the vineyard, or it was stipulated by contract that the servants who do not follow the obligations to be removed and replaced with others[43].

---

34 The will from Sucidava (IDR II 187; CIL III 14. 493) was researched, presented and discussed in articles and studies by D. Tudor, *Oltenia romană*, 4th edition, Bucureşti, 1972, p.415; C. C. Petolescu, IDR II 187, p. 102-104; I. Şandru, in M. Bărbulescu (coord.), *Funeraria Dacoromană. Arheologia funerară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, 2003, p. 196 *sqq*; Fernand de Vischer, *op. cit.*, p. 248 *sqq*.

35 C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 103; Fernand de Vischer, *op. cit.*, p. 239.

36 See Caius, IV, 4: *"religiosae (res sunt) quae diis manibus relictae sunt"*.

37 I. Şandru, *op. cit.*, p. 204.

38 *Ibidem.*

39 *Ibidem.*

40 Paulus, 1 ed. Nerat. D. 47. 19. 6.

41 I. Şandru, *op. cit.*, p. 201

42 *Ibidem.*

43 See IDR II 187, lines 10-11.

According to the nature and the good expression of the text, the inscription was laid by a Roman citizen, from the elite, connoisseur of the Roman right, or who found a lawyer to council him. The testator is a *sui iuris* and he has full legal capacity thus he can leave a testament[44]. The usufruct character of the inheritance of the two *jugera* of vineyard and of the house, is clearly sustained by the testator (lines 1-2 of the inscription) and reaffirmed by conditioned yielding of the usufruct of the real estate goods attached to the tomb.

In my opinion the testament from Sucidava represents the establishment of a funeral foundation, meant to assure the maintenance as *locus religiosus* of a tomb and the perpetuation of the funeral cult.

To demonstrate this I will resort to the analysis of the content of the inscription from Sucidava together with the presentation of a famous analogy from Ostia; it is about Iunia Libertas' funeral inscription[45].

Iunia, the same as the testator from Sucidava was leaving a wide spread domain attached to a tomb to those who were to take care of it, having the right of usufruct (in the case of Iunia, the servants were freemen, their freedwomen and heirs, inclusively the freed slaves). At Sucidava, the tomb has a vineyard and a house attached, given with an usufruct right to those who will take care of the periodical funeral honors, prescribed by the Roman religion.

The usufruct system that consisted in using the inheritance in certain conditions appears at both funeral testaments. But this system represents also the greatest drawback that it stops together with the death of the last legatee. Then the heirs could ask for a *possessio bonorum* and they would become owners with full rights on the funeral monument and on the real estate goods that are attached and which they could then alienate. To avoid this and to assure the preserving of the tomb and of the funeral cult, the anonymous testator from Sucidava acts different from Iunia Libertas, thus, he declares null any attempt of selling or alienating of the tomb by the heirs, while Iunia offers the property to the local community through *fide comissum*, provided the eventual heirs should ask *bonorum possessio*. This type of heirs is approved by the interdictions of the following type: H · M · H · N · S (*hoc monumentum heredes non sequetur* = this monument is not part of the goods that are given to heirs)

The apparition of the inscription: H · M · H · N · S in the text of an inscription with funeral character means that the defunct left his fortune to his heirs through the testament. As a consequence, the above mentioned formulae always certifies a testamentary succession where often heirs are not relatives, thus the getting out of the funeral monument from the category of the goods which can be inherited, could have the purpose of protecting the sacred environment of the family from some intruders.

For example, on two inscriptions from Sarmizegetusa (see the inscriptions below), the persons who lay the epitaphs, seem to have no descendants left or any hope to have any successors. In this situation the last survivors of those families try to protect the tomb from the heirs outside the family group.

---

[44] *Novissimo Digesto Italiano*, Milano, 1937 *sqq*, see *s.v. sui iuris*, p. 506; *op.cit.*, *s.v. status*, p. 500.
[45] Published by G. Calza in *Epigraphica*, 1939, p. 160 *sqq*; this isnscription it was analysed from the Roman private right by F. De Visscher in *Studi Solazzi*, 1948, p. 542 *sqq*.

IDR III 2. 396: *D(is) M(anibus)/ Aureliae Victoriae/ incomparabili feminae/ Fortunatus aug(usti) lib(ertus) /5/ adiutor tabul(arii)/ coniugii karissimae./ H(oc) m(onumentum) h(eredes) n(on) s(equetur).*

Translation: „To Manes Gods, to Aurelia Victoria, incomparable woman, Fortunatus, freeman of the king /5/ civil servant at the local archives, to (his) beloved wife. This monument is not part of the goods, which return to the heir".

The imperial freeman Fortunatus lays his wife, Aurelia Victoria, an epitaph on the funeral monument. In the text of the inscription appear only the defunct wife and the freeman that may mean that the two had no children, an extra argument in the favor of this hypothesis could bet he removing of the funeral monument from the goods that constituted the patrimony. Fortunatus could institute the usufruct to some third persons towards one of his real estate goods, in exchange of taking care of the monument and of making the periodical honors, as the testator from Sucidava did.

IDR III 2. 418: *D(is) M(anibus)/ C(ai) Iul(i) C(ai) f(ili) Rufi dom(o) Vimin(acio) ann(orum) XXX Iulia/ Gemellina fratri pientissimo et/ M(arco) Aurel(io) M(arci) f(ilio) Maximo mensium VIII /5/ Aurel(ius) Helico et Iul(ia) Gemellin(a) parentes. H(oc) m(onumentum) h(eredes) n(on) s(equetur).*

Translation: To Manes Gods. To Caius Iulius Rufus, Caius` son, originally from Viminacium, aged 20, Iulia Gemellina, to her beloved brother and to Marcus Aurelius Maximus, Marcus`s son, aged 8 months. Aurelius Helico and Iulia Gemellina parents (built the monument). This monument is not part of the goods which return to the heirs.

Iulia Gemellina and Aurelius Helico bury their son in the same place where the mother's brother has been buried. The absence of some close relatives from the text of the inscription seem to certify in the case of this family, too, the wish that no stranger should be buried in the same place with those beloved. The absence of another son or of a close relative make us sustain that this inscription certifies the owner's intention of leaving the fortune to the heirs through the testament.

The same preoccupation for the maintenance of the funeral monument inside the family property appears on an fragmentary funeral inscription from Drobeta[46]: *[T]e autem her[es rogo]/ [aliqu]em amplius n[evelis]/ [condid]isse patris m[onu-]/[mento] quot fratres m[ei]/ [et...s]oror mea b(ene)m(erentibus) f(ecerunt).*

Translation: "But, please, dear heir, do not put anyone in my father's tomb which my brothers and sister built for those who deserved it". Iulia Lasciva seems to be a person who survived the death of her close relatives (parents and children), her request, addressed to a possible heir, is in fact synonym with the formulae: H · M · H · N · S. The inscription is interesting because it certifies once again the women's habit of leaving testaments, a practice attested in Dacia and by other funeral inscriptions.

---

[46] See the funeral inscription laid by Iulia Lasciva to her parents, brothers and sons (IDR II 62): "*[...]/[...] a(nnis)] III.P.Iul(ia) Ca[...]/ [uix(it) an(nis)... ...] nepotibus e[orum]/ [Iul(ia?)] Lasciva patr[I et]/ [matri et] fil(ilis) suis ex bo[nis] /5/ [suis fecit. T]e autem her{es rogo]/ [aliqu]em amplius n[evelis]/ [condid]isse patris m[onu-]/ [mento] quot fratres m[ei]/ [et...s]oror mea b(ene)m(erentibus) f(ecerunt)*". Translation: "... three years, P.Iulius CA... lived...years.... grandchildren (?). Iulia (?) Lasciva built the monument to her father, mother and sons from her fortune. But, please, heir, do not put in someone else in my father`s tomb which my brothers and sister did to those who deserved."

In Apulum, on a fragmentary inscription from a funeral monument of a woman, the H · M · H · N · S[47] formulae appear again and the dimensions of the tomb are indicated (which was probably built from a monument and a funeral precincts).

IUS HEREDITATIUM ÎN INSCRIPŢIILE LATINE DIN DACIA ROMANĂ

Rezumat

Stadiul cercetării istoriei sociale în Dacia romană în istoriografia românească a momentului este nesatifăcător din numeroase motive. Cercetătorii dreptului roman au fost în majoritatea lor "istorici de cabinet" sau jurişti care, în marea lor majoritate au pornit de la premiza că dreptul roman a fost aplicat pe întreg teritoriul stăpânit de Roman şi prin urmare în Dacia familia şi instituţiile sale, raporturile dintre diversele categorii sociale şi evoluţia societăţii provinciale ar urma acelaşi evoluţie ca în restul Imperiului Roman; Însă pornind de la această premiză izvoarele folosite au fost îndeosebi scrierile juridice romane, colecţiile de legi şi nu izvoarele de drept din Dacia, aceasta a determinat ecranarea realităţilor istorice din provincie care au fost judecate după situaţii similare atestate în Roma. Însă evoluţia societăţii şi a instituţiilor familiale din provincie nu a fost tratate în mod diacronic, ceea ce a dus la prezentarea şi tratarea unor aspecte din viaţa socială şi privată a locuitorilor Daciei prin utilizarea clişee şi legi anulate care nu mai corespundeau realităţii sociale din sec. II-III p. Chr. În tratatul de istorie a Românie aplicarea principiilor de drept în plan privat sunt insuficient şi nesatisfăcător tratate. Publicarea inscripţiilor din Dacia Romană a avut drept consecinţă apariţia unor *corpora* de izvoare ale vieţii sociale din provincie izvoare care, deşi par puţine la o primă vedere, ar putea ocupa un tom de dimensiuni respectabile. Unele izvoare epigrafice din Dacia se impun în atenţia cercetărilor prin calitatea deosebită a informaţiilor conţinute (testamentul de la Sucidava, tăbliţele cerate). Dacia este astfel o provincie privilegiată din punctul de vedere al izvoarelor de drept privat prin urmarea raportarea la informaţiile existente în *Digesta* sau *Institutiones* este necesară numai pentru acele inscripţii a căror interpetare ridică probleme de metodă. Testamentul de la Sucidava de exemplu atestă faptul că locuitorii provinciei Dacia aveau un nivel ridicat de cunoaştere a problemelor de drept şi a limbajului juridic latin.

În acest sudiu am încercat să descopăr, utilizând izvoarele epigrafice, cele două tipuri principale de succesiune: *successio legitima* şi *successio testamentaria,* sunt atestate şi în Dacia şi modul în care principiile dreptului privat sunt aplicate în provincie. Textele juridice prelutate din *Digesta* au fost selecţionate în aşa fel încât am citat numai din cele care erau aplicate în epoca stăpânirii romane asupra Daciei.

Atestarea succesiunii testamentare este mai evidentă datorită testamentului de la Sucidava şi apariţiei unor formule juridice ca *herres ex testamento* şi *ex voluntate testamenti.* Însă nu toţi locuitorii Daciei romane ştiau carte de aceea unii dintre ei nu lăsau testament atunic intra în vigoare succesiunea

[47] IDR III 5. 565.

pretoriană sau *ab intestato*, conform căreia moştenitorii erau chemaţi pe rand la succesiune în clase de moştenitori: *unde liberi*; *unde legitimi*; *unde cognati; unde vir et uxor*. Cele două tipuri de succesiune nu sunt complementare chemarea la succesiunea *ab intestato* avea loc numai în absenţa testamentului. Mulţi preferau să-şi lase patrimoniul prin testament, pentru că numai astfel puteau lăsa o parte din averea lor unor persoane faţă de care nutreau sentimente de iubire, admiraţie şi respect, dar care în cazul succesiuni *ab intestato* nu primeau nimic ca soţul sau soţia de exemplu.

Capacitatea de a lăsa testament o aveau în prinicpiu numai indivizii *sui iuris*, dar în sec II-III p. Chr. chiar şi femeile puteau face testament, chiar dacă acesta se afla în marginea legalităţii şi putea fi anulat oricând. Condiţia de moştenitor o aveau numai cetăţenii. Moştenitorii testamentari se împărţeau şi ei în câteva categorii: *heredes sui et necessarii, heredes necessarii, heredes extranei uel uoluntarii*. Condiţia de moştenitor era o onoare de aceea este menţionată uneori în textul inscripţiilor. Putem presupune că majoritatea monumentelor funerare pe care nu apare specificat faptul că au fodt construite încă din timpul reprezintă monumente ridicate de către moştenitori, poate aceasta a dus la răspândirea pe scară largă a epitetului la dativ *bene merenti* .

Dacă nu apare în epitaf indicaţia faptului că cei care fac monumentul funerar sunt moştenitori *ex testamento*, ar fi posibil ca ei să fie chemaţi la succesiunea *ab intestato;* acest tip de succesiune dezmoştenea soţia care supravieţuia soţului pentru că aceasta nu venea la succesiune în aceeaşi clasă cu copiii, care astfel primeau întreaga moştenire. Astfel de situaţii trebuie să fi fost şi în Dacia dar nu ne putem pronunţa cu certitudine asupra atestării lor este sigur însă că mulţi dintre fiii care pun epitaful părinţilor sunt moştenitori *ab intestato*. Dacă aceştia apar în calitate de c*oheredes* cu mama, după cum atestă unele izvoare epigrafice din Dacia, atunci avem cu siguranţă de a face cu o succesiune testamentară, căci numai prin testament puteau fii instituiţi *coheredes* mama şi copiii.

Suucesiunea stăpânilor de către liberţi este de asemenea atestată, aceasta trebuia să fi fost tot o *successio testamentaria*, pentru că altfel patronul ar fi fost moştenit de rude prin *successio legitima*. Nu aceeaşi situaţie este atunci când patronul îşi moşteneşte liberţii situaţie care este atestată epigrafic şi în Dacia, pentru că patronul era chemat la succesiunea legitimă a liberţilor săi. Succesiunea testamentară este atestată şi de inscripţiile în care moştenitori sunt prieteni sau soţia şi camarazii în cazul militarilor. Aceştia compun însă o altă categorie de moştenitori, *heredes extranei uel uoluntarii*. De fapt această situaţie este atestată din plin în inscripţiile din provincie.

Pentru cei care nua veau încredere în felul încare moştenitorii se vor îngriji de mormânt şi de sacrificiile prescrise de tradiţie exista alternativa instituirii unei fundaţii funerare, menită să asigure perpetuarea memoriei defunctului, pentru a susţinerea materială a acestui tip de fundaţie se lăsa adesea o proprietate cu drept de usufruct pentru cei care îşi asumau sarcina îngrijirii mormântului, o astfel de situaţie este reprezentată în Dacia de testamentul de la Sucidava.

Prin această cercetarea am vrut să atrag atenţia asupra însemnătăţii subiectului, prezintă o metodă nouă modernă de tratare a materialului epigrafic din Dacia şi să deschid noi orizonturi de cercetare în domeniul vast al istoriei sociale.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

CARACTERUL BĂTĂLIEI DIN 1330 ÎNTRE BASARAB I ŞI CAROL ROBERT: ŢĂRANI NEÎNARMAŢI SAU CAVALERI DE TIP APUSEAN?

CONSTANTIN REZACHEVICI*

În noiembrie anul acesta, 2005 se împlinesc 675 de ani de la un eveniment de seamă al istoriei româneşti, asupra căruia merită întotdeauna să stăruim, marea bătălie dintre oştile regelui Ungariei, Carol Robert de Anjou, şi cele ale marelui voievod al Ţării Româneşti, Basarab I. Bătălia din 1330 care a durat în chip cu totul neobişnuit pentru epoca respectivă, patru zile încheiate, de vineri 9 până luni 12 noiembrie inclusiv, a preocupat pe cercetătorii ei, ca şi în general pe cei ai epocii, îndeosebi, ba putem spune exclusiv, sub două aspecte: cel al însemnătăţii pe diferite planuri şi mai cu seamă cel al localizării sale[1]. Acestea dacă lăsăm în chip firesc la o parte fanteziile, ca să nu spun altfel, ale unor autori, militari de formaţie, care propun în reconstituirea bătăliei o foarte modernă „organizare pentru luptă" a oştii lui Basarab, împărţind-o în patru grupări, cărora le stabilesc chiar misiuni de luptă, de parcă ar fi fost o oaste a lui Napoleon, în sfârşit, după cunoştinţele lor...! Asupra ambelor aspecte, dar mai cu seamă asupra localizării ei ca **singura**, până acum, **ipoteză documentată**, mi-am expus prin viu grai şi în scris părerea cu alte prilejuri[2], astfel că nu mai revin acum. Ceea ce mă preocupă în expunerea de faţă este încercarea de reconstituire a timpului de bătălie, la nivelul militar al veacului XIV, completând şi încadrând, aşadar, ştirile izvoarelor despre lupta din noiembrie 1330 cu cele ştiute despre bătăliile dintre armate europene din prima jumătate a secolului amintit şi chiar din perioade ulterioare. În chip ciudat, o astfel de comparaţie nu a fost făcută până acum, dacă exceptăm încercarea nu tocmai fericită a lui N. Iorga de apropiere cu lupta ţăranilor elveţieni de la Sempach[3], sau

---

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti.

[1] Istoriografia privitoare la aceste aspecte la Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I şi Carol Robert (1330): în banatul de Severin* (I-II), în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", Iaşi, XXI, 1984, p. 73-87; XXII, 1985, p. 391-407.

[2] *Ibidem*; idem, *Războiul din 1330 în lumina izvoarelor vremii*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Curtea de Argeş, II, 1987, p. 13-39; idem, *Două precizări pe marginea unor recente publicaţii. I. În legătură cu localizarea bătăliei din 1330 dintre Basarab I şi Carol Robert...*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXV, 1988, p. 523-525; idem, *Patru zile de aprigă înfruntare*, în „Magazin istoric", XIV, 1980, nr 12, p. 7-10; idem, *Lupta lui Basarab I cu Carol Robert în banatul de Severin*, în „Magazin istoric", Serie nouă, XXV, 1991, nr. 4, p. 51-54. Comunicări la Curtea de Argeş despre războiul din 1330, la 7 octombrie 1980, 9 noiembrie 1990, 6 octombrie 1995, 13 octombrie 2000. Cf. şi idem, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova. 1324-1881*, I, Bucureşti, 2001, p. 68-69.

[3] N. Iorga, *Deux Conferences: en Suisse. I. Les luttes pour la liberté menées par les paysans aus XIV-e siècle. Le Sempach suisse et la Posada roumaine...*, Berna, 1930.

fanteziile amintite ale unor autori militari, înlocuită fiind prin reproducerea, mai mult sau mai puţin comentată, a unor pasaje din *Cronica pictată* sau din diferite documente regale maghiare, fără degajarea unor aprecieri clare. Ca să nu mai amintim că însăşi componenţa şi înzestrarea celor două oşti nu a preocupat cu adevărat pe nimeni.

Ori trebuie să arăt din capul locului că faimosul capitol 103, de altfel neterminat, care încheie *Cronica pictată*, relatând „Expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab Voievod"[4], redactat între 1367 şi 1370, şi foarte probabil influenţat de observarea luptelor oştilor lui Vlaicu cu cele ale lui Ludovic I, desfăşurate în 1368 în Ţara Românească[5], nu numai că are un vădit caracter propagandistic, cum vom vedea, cu accente de-a dreptul literare, dar observăm că se referă doar *la începutul şi la sfârşitul bătăliei. Desfăşurarea reală a ei lipseşte.* În plus, nu s-a observat până acum caracterul contradictoriu al informaţiilor despre acţiunile românilor, istoricii problemei, influenţaţi fără îndoială de cele două cunoscute miniaturi (variante ale aceleiaşi teme), rămânând până în prezent ataşaţi relatării de început a capitolului amintit al *Cronicii pictate* în redarea bătăliei, care arăta că „*mulţimea nenumărată a vlahilor sus pe râpe a alergat din toate părţile şi a aruncat săgeţi* (după traducerea lui Popa Lisseanu, de fapt «*iacula*», adică suliţe în textul latin, n. a.), *asupra oastei regelui, care se găsea în fundul unei căi adânci*", comparată cu o „*corabie strâmtă*", de unde nu putea ieşi din cauza „*urcuşului prăpăstios*" şi a prisăcilor, ostaşii regelui fiind prinşi „*ca nişte peşti în vârşe ori în mreajă*"[6].

Dar contradicţiile de abia acum încep. După ce se arată că pieirea oştenilor maghiari: „*a ţinut mult de la ziua a şasea a săptămânii* (ţinând seama că după calendarul catolic medieval, aceasta începea duminica, n. a.) *până la ziua a doua a săptămânii viitoare*", chiar în fraza următoare se reia ideea pieirii oştenilor regali, arătându-se însă că aceasta a avut loc: „*din ziua a şasea, în preajma sfântului Martin şi după aceea în cea următoare*", adică doar în cursul primelor două zile ale bătăliei. Pentru ca în pasajul următor să se arate că Andrei plebanul din Sarus şi călugărul predicator Petru au fost ucişi cu măciuci de lemn (Popa Lisseanu traduce eronat: „că în creerul capetelor lor au bătut mişeleşte cuie de lemn")[7], ceea ce arată o agresiune din apropiere. În sfârşit, în relatarea momentului următor, care este în *Cronica pictată* cel final al bătăliei, se arată că trupurile celor căzuţi au rămas „*pe locul luptei*", ai lor neputându-i ridica „*din cauza* **năvălirii** *duşmanilor*", adică a românilor care astfel au dus lui Basarab mulţi prizonieri şi o bogată pradă de război[8]. În felul acesta, chiar *Cronica pictată* arată că nu a fost vorba doar de o luptă de la distanţă, între oştenii maghiari din fundul văii şi cei români de pe malurile acesteia, cum lăsa să se înţeleagă la începutul descrierii luptei, ci a fost şi o năvală a oştenilor lui Basarab în mijlocul oastei regale din cuprinsul văii, deci **lupte corp la corp**, care i-au dat acesteia din urmă **lovitura decisivă**. În ultimă instanţă relev faptul că din textul *Cronicii pictate* se poate înţelege la o lectură critică atentă, că în primele două zile ale bătăliei (vineri 9 şi

---

[4] *Cronica pictată de la Viena*, la G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, XI, Bucureşti, 1937, p. 108-112, 233-236. Cronica se află în prezent la Budapesta, de aceea va fi citată doar *Cronica pictată*.

[5] Cf. Maria Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină şi despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale şi în „Cronica pictată"*, în „Studii", XX, 1967, nr. 1, p. 29-30, 35-39.

[6] *Cronica pictată*, p. 110, 235.

[7] *Ibidem*, p. 111, 235.

[8] *Ibidem*, p. 111, 235-236.

sâmbătă 10 noiembrie 1330), oastea lui Carol Robert a fost oprită într-o vale montană şi măcinată cu arme pentru lupta la distanţă, pentru ca în următoarele două zile (duminică 11 şi luni 12) să fie atacată şi învinsă categoric prin lupte corp la corp.

De altfel, ţin să subliniez că *documentele regale maghiare* de care până acum prea puţin s-a ţinut seama în reconstituirea bătăliei, cum am arătat şi cu alte prilejuri[9], se referă **exclusiv la ciocniri corp la corp, care au constituit de fapt trăsătura caracteristică a bătăliei**. Ele nici nu amintesc despre o vale circulară cu râpe înalte, în care după amintita cronică s-ar fi dat lupta, cu atât mai puţin de ţărani români care ar fi aruncat cu bolovani şi săgeţi, ci doar „câmpul de bătaie“, reprezentat printr-un loc strâmt şi păduros, pădurea fiind aici principalul element natural[10], fapt confirmat şi de adausul la cronica lui Petru de Dusburg, contemporan documentelor regale din primii cinci ani de după bătălie, care menţionează că ţăranii români au înţinat pădurea de pe ambele părţi ale drumului[11], desigur pentru a-l putea bara în dreptul locului ales de Basarab pentru fixarea oştii regale în vederea luptei. Tehnica de luptă era, aşadar, cea a unei ambuscade de proporţii în genul celei folosite şi de Ştefan cel Mare la 1497 în lupta din Codrul Cosminului cu regele Ioan Albert al Poloniei[12]. Iar valea mărginită de păduri întunecoase, destul de largă pentru a putea permite o luptă corp la corp, întărită de către ţăranii lui Basarab de ambele părţi în locul ales pentru luptă şi tăiată de fortificaţii temporare doar spre capătul mai larg, în direcţia înaintării oştii regale, era desigur un *defileu montan*, căci un document regal din 1331 arată că regele Ungariei şi o seamă de oameni ai săi se afla în timpul luptei *„sub acelaşi munte“*[13].

Basarab a putut realiza elementul surpriză şi pregăti ambuscada amintită deoarece cunoştea fără îndoială drumul de înapoiere al regelui Carol Robert, prin banatul de Severin, căci niciodată în lunga istorie militară medievală a Ţărilor Române marile oşti ale regilor Ungariei şi Poloniei, sau cele conduse de sultani, nu le-au străbătut decât pe marile drumuri de legătură cu ţările lor, bine cunoscute la vremea respectivă.

Iar Carol Robert a intrat în septembrie 1330 în Ţara Românească cu „oastea regală“ (*exercitus generalis*) a regatului său, similară „oastei celei mari“ din ţările române, mai precis cu cea mai mare parte a acesteia, unele unităţi, îndeosebi de mercenari, fiind trimise împotriva unor inamici de la hotarele Austriei şi Boemiei, pentru a-i asigura spatele fontului. Mobilizarea „oştii generale“ se făcea prin „proclamaţii“ adresate tuturor categoriilor cu obligaţii militare din comitate, laici şi ecleziaşti, mai precis, după cum grăieşte un astfel de document: *„tuturor credincioşilor săi prelaţi, prepoziţi, priori şi celelalte feţe bisericeşti, de asemenea baronilor, comiţilor, castelanilor, nobililor şi oamenilor cu moşii, precum şi celorlalţi oameni de*

9 Cf. nota 2.

10 *Documenta Romaniae Historica*, D, I, Bucureşti, 1977, p. 47-48, 53-54, 57, Cf. şi Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarb I şi Carol Robert (1330)*, II, p. 401-402.

11 Emil C. Lăzărescu, *Despre lupta lui Basarab Voevod cu Carol Robert*, în „Revista istorică“, XXI, 1935, nr. 7-9, p. 244.

12 Constantin Rezachevici, Dan Căpăţână, *Campania lui Ştefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrul Cosminului*, în *File din istoria militară a poporului român*, III, Bucureşti, 1975, p. 19-65.

13 *D. R. H.*, D, I, p. 41-42.

orice seamă sau treaptă, datori din vechime să slujească în oaste“[14], la care în Transilvania se adăugau secuii şi „oaspeţii“ saşi din unele regiuni (sibienii de pildă, n-au participat, susţinând chiar pe Basarab I)[15]. La aceştia se adăugau unităţile destul de numeroase de mercenari europeni şi „*o mulţime nenumărată de cumani*“, ultimii reprezentând călărimea uşoară. Izvoarele narative şi documentare amintesc pe lângă rege, care avea 42 de ani, reprezentanţi din toate aceste categorii, de la Ştefan Lackfi „*comandant al oştirii*“ şi până la iobagi şi slujitori de cetate, care au participat la expediţia împotriva lui Basarab. Această oaste, reorganizată de Carol Robert după principii feudale apusene, avea în fruntea unităţilor ridicate de pe domenii nobiliare mari feudali, feţe bisericeşti sau laici, dintre cei ridicaţi la dregătorii de rege, cum era Ştefan Lackfi amintit mai sus, în vreme ce nobilimea mijlocie şi mică din comitate, organizată în banderii, deoarece fiecare nobil dispunea de dreptul la steagul (*banderiul*) său, avea în frunte de obicei pe comiţii respectivi[16]. Această oaste, care nu se supunea unui regim de uniformizare a echipamentului şi armamentului, era strălucitoare; cu excepţia cumanilor, luptătorii ei purtau armuri „complete“ după canoanele vremii (piese metalice compacte, combinate cu cămăşi de zale), astfel că în urma biruinţei, oştenii români au capturat şi predat lui Basarab, după *Cronica pictată*; „*multe arme şi haine de preţ ale tuturor celor căzuţi şi bani în aur şi argint şi vase preţioase şi brâie de sabie şi multe pungi cu groşiţe late şi mulţi cai cu şeie şi frâie*“ etc.[17].

La rândul său, „oastea cea mare“ a voievodului Basarab nu era cu nimic mai prejoasă decât cea a angevinului Carol Robert. Încă din 1325, când Basarab se afla în relaţii încordate cu regele Ungariei, Ştefan, fiul comitelui cuman (conducătorul cumanilor din Ungaria) Parabuh, declara explicit: „*spre vătămarea respectului regesc, zicând că puterea domnului nostru regele nu poate întru nimic să stea împotrivă şi să se compare cu puterea lui Basarab*“, susţinându-şi părerea cu patimă[18]. Şi nu exagera. Numai că neavând nici un izvor intern din vremea domnului român, pentru reconstituirea oştii sale trebuie să apelăm la surse provenind din tabăra inamicului său. De aici provine şi mistificarea căreia i-au căzut şi îi cad în continuare pradă generaţii de istorici, ca să nu mai vorbim de nespecialişti. Autorul *Cronicii pictate* şi mai cu seamă miniaturistul ei, au făcut totul pentru a crea imaginea unei oşti româneşti alcătuită doar din luptători ţărani cu căciuli şi cojoace miţoase, având drept arme, suliţe (în text), bolovani şi cel mult arcuri (doar trei arcaşi ţărani sunt figuraţi în cele două miniaturi care reprezintă lupta din 1330!). Ei urmăreau în fapt să salveze demnitatea regală, prin ilustrarea ideii tipic medievală că ţăranii lui Basarab, cu armele lor rudimentare, au reprezentat în realitate instrumentul pedepsei divine pentru trufia regelui, şi, ca atare, înfrângerea lui Carol Robert s-a datorat voinţei supreme şi nicidecum forţei militare şi calităţilor domnului român. Faptul este limpede exprimat în textul *Cronicii pictate*. După ce înaintea capitolului despre expediţia lui Carol Robert în Ţara Românească s-a arătat că după 1329 destinul i-a întors spatele lui Carol Robert, în încheierea acestuia se subliniază, concluzie pentru întreaga cronică, că ungurii au fost înfrânţi „*ca nu cumva*

---

[14] *Ibidem*, p. 78-79.
[15] Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 398-399.
[16] *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, sub dir. lui Ervin Pamplényi, Budapesta, 1974, p. 96.
[17] *Cronica pictată*, p. 111, 236.
[18] *D. R. H.*, D, I, p. 37-38.

să se sumeţească de mulţimea victoriilor sau, cel puţin, să fie pedepsiţi pentru îngâmfarea lor de mai înainte, pentru ca să cunoască şi ei umilinţa"[19].

Că o astfel de expediţie a înfrângerii lui Carol Robert în Ţara Românească a circulat în mediul maghiar îndată după bătălie, o dovedeşte faptul că relatarea continuatorului lui Petru de Dusburg, cu totul independentă şi mult anterioară celei a *Cronicii pictate*, îşi intitulează capitolul despre bătălia din 1330, redactat după ştiri venite din Ungaria, chiar aşa „Pedeapsa lui Dumnezeu" (*De vindicta Domini*), creând intenţionat, în acest spirit, contrastul îngroşat între marea oaste regală (*masuimus exercitus*) şi ţăranii români (*rustici illius regionis*), fără măcar a aminti numele lui Basarab[20]!

La deformarea realităţii au contribuit şi cele două miniaturi ale *Cronicii pictate*, reprezentând acelaşi moment final al luptei, fuga regelui, determinată, rezultă vizual, de ţăranii români care aruncă bolovani şi câteva săgeţi asupra oastei regale ceea ce nici măcar textul cronicii nu îndrăznise, cum am văzut, să o afirme. Şi această imagine cu totul falsă asupra oştenilor lui Basarab I este etalată cu obstinenţă în mai toate muzeele româneşti (!), în cărţi de istorie, de la tratate până la manuale şcolare[21].

De câtă naivitate, ca să nu spunem **ignoranţă**, pot da dovadă cei care cred că întemeietorul Ţării Româneşti, cel care după ani lungi de domnie putea să ofere regelui Carol Robert ca despăgubire pentru cheltuielile de campanie 7.000 de mărci de argint, echivalentul a 74 kg de aur fin, ori a 1.447 kg de argint sau a 1.650.000 de dinari[22], dispunea de o oaste alcătuită doar din ţărani cu căciuli şi cojoace ciobăneşti (!) Dar chiar o a treia miniatură, împodobind literatura de început a capitolului de care ne ocupăm îl reprezintă pe solul lui Basarab înaintea lui Carol Robert, în costum apusean, ţinând în mână un coif de tip „bassinet", utilizat de cavalerii din întreaga Europă creştină a vremii[23]. De altfel, în tot veacul al XIV-lea domnii români şi cel puţin o parte din cavalerii şi oştenii lor foloseau echipament şi armament „occidental" la nivelul epocii. Nepotul lui Basarab, Radu I, este chiar reprezentat într-o armură completă, pe una din monedele sale, şi tot el importă de la Veneţia 11.000 de cămăşi cu zale.

Şi totuşi în veacul XIV ţăranii români făceau parte din „oastea cea mare", iar imaginea lor din cele două miniaturi ale *Cronicii pictate*[24], trebuie să fie reală, căci evident nu puteau apare ca atare în manuscrisul miniat bolognez, care a servit drept model miniaturistului maghiar. Ei, aceşti ţărani, care în vreme de război deschideau sau închideau drumuri, ridicau întărituri fixe (prisăci), reparau cetăţile, hărţuiau inamicul şi pustiiau căile de acces ale acestuia, cum vor fi făcut şi la 1330. Numai că pe lângă ei, ceea ce nu mai apare în *Cronica pictată* sau cea a continuatorului lui Petru de Dusburg, „oastea cea mare" cuprindea şi categoriile cu obligaţii militare permanente, echipate şi

---

19 *Cronica pictată*, p. 112, 236.

20 Emil C. Lăzărescu, *op. cit.*, p. 244. Aceeaşi informaţie şi în cronica Prusiei a lui Nicolaus de Jeroschin (*ibidem*, p. 244-245).

21 Pe coperta I a ediţiei a II-a a cărţii lui Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1999, nu s-a găsit o altă ilustraţie decât tocmai una din cele două miniaturi reprezentând bătălia din 1330 din *Cronica pictată*!

22 Octavian Iliescu, *Despre natura juridică şi importanţa despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", V, 1962, p. 139-141.

23 *Cronica pictată*, planşă, p. 96-97.

24 *Ibidem*, planşe, p. 104-105, 112-114.

învățate să lupte la nivelul armatelor vremii, din care făceau parte boieri, cavaleri, curteni, slugi domnești, garda voievodului și chiar o seamă de târgoveți și țărani liberi, alcătuind pe scurt „oastea". Aceasta a stat în noiembrie 1330 în spatele prisăcilor și șanțurilor pregătite din vreme, la adăpostul pădurii, fixând armata regală într-o vale de munte, totuși destul de largă, împiedicând-o să se desfășoare, pentru a o nimici prin **violente atacuri succesive ale călărimii**. Fără această „oaste" e greu de crezut că puternica armată a lui Carol Robert ar fi putut fi reținută vreme de patru zile *„ca niște pești în vârșe ori în mreajă"* și nimicită în întregime de niște simpli țărani înarmați cu bolovani și săgeți, de felul celor înfățișați doar în miniaturile amintite!

Nu știm dacă atacurile călărimii lui Basarab I s-au desfășurat în toate cele patru zile ale bătăliei, sau numai în ultimele două, așa cum am văzut că lasă să se înțeleagă *Cronica pictată*. Oricum, ele s-au intensificat spre sfârșitul înfruntării, căci tocmai aceste **lupte corp la corp** au dus la înfrângerea oștii maghiare. Documentele regale, prin care regele răsplătește jertfa unor nobili și oșteni ai săi, nu se referă **decât la aceste lupte**. Ele vorbesc de năvale în iureș, adică de șarje cumplite de cavalerie, care pătrund până la nobilii din preajma regelui și chiar până la persoana acestuia. Astfel, *„în iureșul acestei năvale dușmane, magistrul Andrei, prepozitul bisericii de Alba, vicecancelarul curții noastre, de bună pomenire, și-a pierdut viața precum și pecetea noastră"*[25]. Carol Robert pomenește în cadrul unei singure lupte de cel puțin două atacuri succesive ale călăreților lui Basarab, **care au ajuns până la el,** lupta durând apoi destul timp pentru a determina poticnirea și oboseala calului său. Ca atare, el răsplătește credința magistrului Toma arătată în vremea *„atacului dușmănos pornit cu cruzime, în niște locuri strâmte și păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată și a doua oară <împotriva> noastră și a puternicei noastre oștiri, pe care o aveam acolo cu noi, de către Basarab românul și fiii lui [...] <Toma> stând mereu alături de noi [...] ori de câte ori vedea că se poticnește sau că se obosește calul pe care-l călăream, tot de atâtea ori voia să ne dea calul său spre a-l călări, dacă ar fi fost nevoie, nedându-se înapoi de a rămâne pe jos pentru noi, în primejdia unei morți neîndoioase"*[26]. Scena este tipică pentru o luptă între cavaleri, de tipul „mêlé", căderea de pe cal în vălmășagul luptei apropiate echivalând cu pierderea aproape sigură a vieții[27].

Și totuși i-a fost dat lui Carol Robert, ca rege și cavaler, să sufere și această umilire. O mărturisește de data aceasta fiul său, Ludovic I, la 1351, într-un act de danie către magistrul Kolus, aprodul curții, care în vremea unui atac general al oștii lui

---

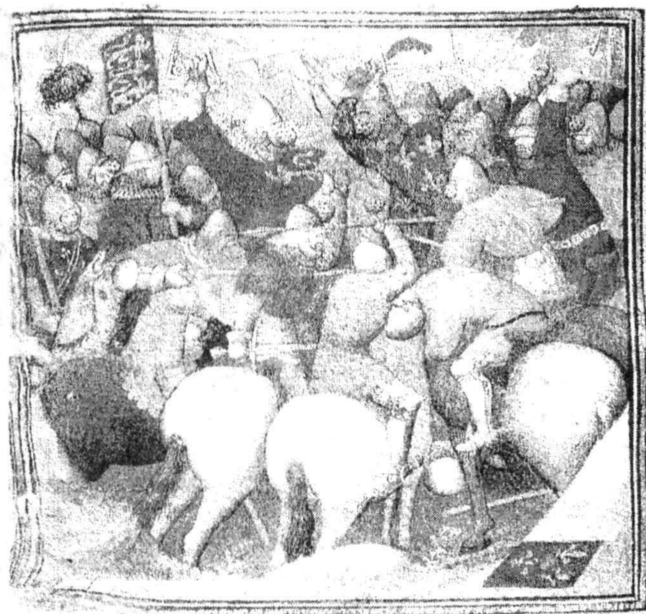
[25] *D. R. H.*, D, I, p. 47-48.

[26] *Ibidem*, p. 57.

[27] În bătălia de la Călugăreni (23 august 1595) a cărei reconstituire, de data aceasta posibilă, nu lasă nici o urmă de îndoială că a fost *o luptă corp la corp specific medievală*, Kodja Sinan pașa cade de pe cal (la fel ca și Carol Robert în 1330), fiind doar cu greu salvat. Relatarea din 7 septembrie 1595, despre acest episod datorată ambasadorului englez la Poartă Edward Barton, e în măsură să ne arate în ce condiții era doborât de pe cal un comandant de oaste în astfel de lupte: *„Vizirul în persoană, ajungând și fiind desperat la vestea unei atât de mari înfrângeri, din desperare, și pentru a-și încuraja suita, a intrat în focul luptei, unde a fost repede recunoscut, a fost atacat și răsturnat de pe cal și era gata să fie prins sau ucis, dacă un spahiu grec nu l-ar fi ajutat și nu l-ar fi ridicat pe cal. Și totuși nu l-a putut feri de primejdie atât de repede, întrucât o lance i-a străpuns obrajii și o lovitură peste gură i-a zburat dinții, pierzându-i astfel pe toți. La căderea de pe cal și-a rănit fruntea, așa că s-a retras cu nu mai puțin de trei răni mari"* (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, *Documente externe*, București, 1982, p. 115, 117).

Basarab, ce urmărea *„să curme dintr-odată zilele tatălui nostru“* a observat că *„tatăl nostru copleşit de o prea mare oboseală, din pricina loviturilor duşmanilor ce năvăleau asupra lui, a căzut de pe calul său şi n-ar fi putut cu uşurinţă să se urce pe calul său. Iată că sus-zisul magistru Kolus, netemându-se, pentru mântuirea şi binele tatălui nostru, să aleagă mai degrabă moartea decât viaţa [...] s-a îngrijit cu iscusinţă <să-l ajute>, după toate puterile sale, pe tatăl nostru să încalece pe acel cal, şi astfel tatăl nostru a scăpat de rândul acela, prin grija acestuia de primejdiile morţii“*[28], după cum ulterior a mărturisit în scris însuşi Carol Robert şi alţi nobili. Pentru ca un rege experimentat, aflat în mijlocul unei oşti puternice, concentrată într-un loc relativ strâmt, să fie azvârlit de pe cal din pricina loviturilor călăreţilor români, caz unic în istoria relaţiilor militare româno-maghiare, şi simplu fapt de a-l fi ajutat să încalece, în condiţiile date, să fie socotit un act de eroism, este cât se poate de limpede, în lumina desfăşurării bătăliilor europene din secolul al XIV-lea, **că cei care l-au azvârlit din şa trecând peste zidul de nobili apropiaţi şi garda regală, erau cavaleri în armuri complete, cu lăncii şi spade şi nicidecum ţărani cu cojoace şi bolovani.**

Atacurile româneşti erau conduse uneori foarte probabil chiar de Basarab, care e amintit în toate documentele de felul celui de mai sus, şi chiar de fiii săi, cum am văzut, dintre care însă nu cunoaştem decât numele lui Nicolae Alexandru.

Exemplu de luptă corp la corp în prima jumătate a secolului XIV: bătălia de la Crécy (25 august 1346), în care regele Franţei a fost rănit şi a fugit cu greu din încleştare (la fel ca şi Carol Robert în bătălia din noiembrie 1330). Miniatură franceză din veacul XIV (D. M. Gill, Iluminated Manuscripts, *Londra, 1996, p. 33).*

---

[28] *D R H*, D, I, p. 67-69.

Erau desigur şi momente de pauză între atacurile călărimii muntene, ca cel amintit de un act al capitolului bisericii transilvane din 1331, în legătură cu o pricină de moşie înaintată regelui între două atacuri „*sub o stâncă oarecare*“, şi tot acelaşi document menţionează ultimul atac al românilor, desigur decisiv, de „*luni*“ (12 noiembrie), când şi împricinaţii „*au fost învinşi şi supuşi sub aceiaşi stâncă [...] la fel ca şi ceilalţi aflaţi în aceeaşi oaste*“[29].

Carol Robert a continuat să fie ţinta atacurilor călăreţilor lui Basarab şi numai faptul considerat o *laşitate*, după obiceiul cavaleresc al vremii, de a-şi fi schimbat însemnele armelor sale cu cele ale lui Desev, fiul lui Dionisis, „*pe care crezându-l românii a fi însuşi regele l-au omorât cu cruzime*“, i-a salvat viaţa[30]. Dar şi aşa, în armura unui nobil oarecare şi ocrotit de câţiva oşteni din gardă, de comiţii de Zvolen şi de Vesprém, „*care primeau asupra lor toate loviturile de spadă şi de săgeţi, numai să scape viaţa regelui de lovitura morţii*“[31], ca şi de Ştefan Lackfi, comandantul oştirii, sub care, în această acţiune „*a fost ucis un foarte bun cal*“[32], Carol Robert a reuşit cu greu să se refugieze la Timişoara.

De bello karoli regis cũ Bazarab wayuoda transalpino infeliciter gesto.

Bătălia lui Carol Robert cu Basarab, gravură din cronica maghiară a lui Thuroczi (ed. 1488, după C. J. Karadja, în „Analele Academiei Române", M. S. I., S. III, t. XVI, 1934, pl. IV), reprezentată ca o luptă între oşteni la fel înarmaţi, la nivelul epocii, mult mai aproape de realitate decât în cele două miniaturi „propagandistice" din „Cronica pictată", unde oştenii lui Basarab erau înfăţişaţi, chipurile, doar ca nişte ţărani cu bolovani şi arcuri(!), pentru a ilustra ideea că nu aceştia l-au învins pe regele Ungariei, ci Dumnezeu l-a pedepsit pentru trufia lui. Ulterior, cum vedem la 1488, această idee dispare, cu tot cu reprezentările ei.

---

[29] *Ibidem*, p. 41-42.
[30] *Cronica pictată*, p. 111, 236.
[31] *Ibidem*.
[32] *D. R. H.*, D, I, p. 65-66.

Numărul morţilor din oastea regală a fost foarte mare, iar cadavrele au rămas pe locul luptei, de la nobili de toate felurile şi feţe bisericeşti, între care şi capelanii regelui, şi până la *„o mulţime nenumărată de cumani“*[33]. Notarul regelui a scăpat doar cu *„sânge vărsat“*, iar fratele viitorului vicecancelar regal *„de pe urma marei pierderi de sânge şi a crâncenei lupte“* s-a ales cu răni grele şi cu pierderea unui ochi[34].

„Românii au dus mulţi prizonieri, atât răniţi cât şi neatinşi“[35], comitele Laurenţiu de Zarand fiind luat în prinsoare chiar atunci când lupta *„pentru apărarea maiestăţii noastre“*, ca *„un bărbat viteaz şi cavaler neînfricat“*, cu *„sânge vărsat din belşug, căci sub ochii noştri şi ai baronilor regatului nostru a fost rănit la mâna stângă, fără nădejde de tămăduire“*, evident într-o **luptă corp la corp cu cavalerii români** la fel de bine înarmaţi, *„din care s-au tras nu puţine robiri, cazne, pieiri şi primejdii pentru neamul unguresc“*[36].

Astfel a luat sfârşit cea mai cumplită înfrângere a oştii regale, după cea suferită din partea tătarilor la 1241. În lumina celor de mai sus, reconstituirea ei, bazată *exclusiv pe izvoare provenind din tabăra adversă*, ne-o înfăţişează **cu totul altfel decât se credea până acum**. În locul oştii patriarhale, alcătuită din ţărani cu cojoace şi căciuli miţoase, înarmată rudimentar, iese la iveală o armată de cavaleri, condusă de un mare senior, domnul Ţării Româneşti, capabilă nu numai să se măsoare, dar să şi învingă o armată feudală europeană de felul celei a Ungariei primului Angevin. Dispare astfel încă un clişeu, din multe care mai acoperă încă realitatea istorică românească.

THE CHARACTER OF THE BATTLE OF THE YEAR 1330 BETWEEN BASARAB I AND CAROL ROBERT.
UNARMED PEASANTS OR WESTERN TYPE KNIGHTS?

Abstract

The reconstitution of the battle of 1330 from Posada, between Carol Robert de Anjou and the voivode Basarab I, is seen in a new light, different from everything we knew, because the historical sources are all from the opposite camp (the Magyar camp). Instead of the patriarchal army formed by peasants with sheepshins and flu fly for cap, rudimentary armed, we find an army of might's led by a great senior, the voivode of Walachia, an army capable to defeat a feudal army such as the Hungarian of the first Anjevin. This, another one of the cliché, which covered the historical Romanian reality, disappears.

33 *Cronica pictată*, p. 111, 235.
34 *D. R. H.*, D, I, p. 58.
35 *Cronica pictată*, p. 111, 235-236.
36 *D. R. H.*, D, I, p. 50, 52.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

FICTION CHRONOLOGIQUE – DESTIN HISTORIOGRAPHIQUE: ROVINE, le „17 mai 1395" (I)

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Autour du célèbre combat dit de Rovine, ce tournant qui à la fin du XIV-e siècle rehausse non seulement l'histoire des Roumains, mais aussi du Sud-est européen subsiste encore des pénombres – parfaitement explicables, tout de même, par la pénurie documentaire[1]. Rien d'étonnant, en effet, que depuis longtemps s'entassent dans l'historiographie des confusions, mythes et préjugés – d'où un véritable échafaudage d'opinions contradictoires (il faut ajouter: maintes fois, par une incroyable ignorance des sources sinon par leur interprétation ad libitum). Même le toponyme Rovine semble plutôt une sorte d'indicatif géographique admis, mais sans localisation réelle sur les cartes; toujours fuyard, il restait chaque fois présumé. Quant à la chronologie - hélas! - les choses vraiment s'embrouillent: le moment historique Rovine - est assigné soit en 1391-92, 1393, soit en 1394 ou 1395 (parfois en 1396 ou même au delà de 1400) – les saisons, elles, en différant : l'été, l'automne et, à son aise, au printemps. Aujourd'hui encore il y a une véritable zizanie parmi les historiens, car les uns admettent la datation traditionnelle, le 10 octobre 1394[2], que nous la partageons – tandis que depuis plus d'un siècle les autres introduisirent dans l'historiographie une prétendue datation: le "17 mai 1395" (sur les circonstances, v. infra)[3].

Simple querelle routinière? Quand eut lieu l'acharnée confrontation de Mircea l'Ancien, voïévode de Valachie avec le bey (soultan) ottoman, Bajazet (Bayezid) I-er? Quelles sont, au demeurant, les 'preuves' dont s'appuie la datation "17 mai 1395"? Notons que pour la dernière datation plaide dans le camp historiographique roumain d'aujourd'hui un courant forgé à la hâte dès l'année 1986 (à l'occasion du 6-ème centenaire de l'intronisation de Mircea l'Ancien)[4]. Vu que ce courant maintient passionnément une sorte de surenchère en ce qui concerne la 'vérité' historique – nous

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti.

[1] L'étude reproduit de près mon article paru dans la nouvelle série d'une fameuse publication, jadis patronnée par N. Iorga - v. „Revista Istorică", I. (1990), 7-8, p. 782-802 (en roum.).

[2] Bien sûr, Jovan Rajić calculait á tort (en 1794-95) - „10 X 1395", car il extrait de l'année 6903 un ciffre-norme, 5508, et non pas 5509, selon la chronologie byzantine, c'est à dire pour l'interval 01. IX - 31 XII, v. J. Rajić / archimandrite de Kovilje/, *Istorja razn. slov. narodov...*, vol. III, éd. Vienne, 1823, p. 88-89. Cf. la note suivante.

[3] „Das Datum der serbischen Annalen, 10 Oktober 1394, ist wohl nicht in Zweifel zu ziehen" - C. Jireček, „Archiv f. slaw. Phil.", XIV/1892, p. 269; „La bataille de Rovine eut lieu, non le 10 octobre 1394, comme on l'admettait autrefois, mais le 17 mai 1395..." - G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Payot, Paris, 1969, p. 573 (n. 1).

[4] Cf. infra, n. 28.

nous soit permis des mises au point, dès maintenant plus que nécessaires.

1. Sources historiques et interprétations

En quête de son propre chemin, on voit qu'après Rajić l'historiographie du Sud-est européen s'enrichit constamment dès la première moitié du XIX-ème siècle, et ce sont notamment les annales serbes à tour de rôle publiées qui contribuèrent ensuite à l'apparition du problème historique qui nous y retient – la datation exacte de la bataille de Rovine. Même si lacunaires – de telles sources serbes nous indiquent en premier lieu l'année du combat, seulement l'année byzantin: 6903 / = 1 IX 1394 – 31 VIII 1395/. Mais tout à coup les choses changent après 1851, car c'est alors, en effet, que le savant tchèque Pavel J. Safarik fit paraître la chronique de Sečenik / = Sečenički/, datable env. 1500 et où on lit clairement (en trad.du slavon): "L'année 6903 /1394/, Mircea, le voïévode valaque a vaincu le tzar Bajazet à Rovine. Et Marco Craljevitć et Costadin et Dragaš mourirent, octobre 10"[5]. À peu de différences stylistiques, nou retrouvons cette information dans le groupe de 10 variantes chronistiques serbes qui, outre la date complète, chaque fois nous indique aussi juste ces trois personnages qui seraient tombés – ensemble – sur le camp de Rovine (une variante nous parle de Dragoch = le roum. Dragoş; un autre ajoute aux trois héros un Andréa et un Comnène); à l'instar d'un groupe massif de variantes (29 au total) qui se contentent d'indiquer seulement l'année 6903, tandis que les tombés seraient cette fois deux : Marco et Costadin. Toutes ces variantes (au moins 39), selon la fameuse classification, valable encore de Ljubomir Stojanović, procèdent d'un ou deux archétypes qui se constituèrent vers 1460 et pour cela appelées comme "chroniques jeunes"[6]. En bref, d'ores et déjà il faut retenir: aucune de ces sources serbes n'indique pas un nommé 'Costadin /i.e. Constantin/ Dragaš' parmi les tombés à Rovine; circonstance désagréable –certes – pour la théorie pro-1395...

D'ailleurs, on dirait que cette théorie commençait avec le savant viennois Franz Miklosich – en tout cas c'est lui, en 1858, qui publiait quelques notices slavonnes provenant de Chilandar, le célèbre couvent athonite des dynastes serbes (Nemanja). Succinctes et -à une exception- en indiquant seulement le mois et le jour, commémoratives ensuite, car ces notices font mention chaque fois de la mort d'un fondateur chilandarite (en fait: bienfaiteur / bienfaitrice) – les listes nécrologiques ont la date complétée par Miklosich: avec l'année, selon d'autres sources connues d'une manière certes, ou du moins avec le siècle; en tout cas, le savant marquait correctement entre parenthèses son amendement chronologique[7]. Nous intéresse de près la notice No 214, la voici:

"CCXIV (1395).17 Mai
Constantinus Dragaš moritur
/trad.du slav. / Le mois du mai, le jour 17 est mort Costandin Dragaš
E Vukii typico Chilandarensi"[8]

---

[5] P. J. Šafařík, Památky dřevniho písemnictví Jihoslovanův, Prague, 1851, p. 74 (II-e éd. : 1873).

[6] Lj. Stojanović, *Stari srpski hrisovuli, akti, biografije, letopisi, tipici, pomenici, zapiski i dr.*, „Spomenik", III, Belgrade, 1890, p. 93-157; idem, *Stare srpski rodoslovi i letopisi*, Belgrade-Srem Karl., 1927, p. XLI et suiv. (Cf. infra, n. 33).

[7] Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae, 1858, p. 71, 84, 115, 177, 231, 246, 266, 549.

[8] *Ibidem*, p. 227.

C'est ainsi qu'une banale opération éditoriale va ouvrir une page controversée dans l'historiographie européenne! Certes, néanmoins, nous ignorons les raisonnements de Fr. Miklosich (celui-ci ne reviendra jamais sur le cas mentionné et d'autant plus il n'a pas justifié cette insertion de l'année "1395" dans la notice chilandarite)…Autrement, une notice reconstituée en substance temporelle – mais qui dément it d'autres sources serbes ci-dessus mentionnées.

Mais de premier abord cette inadvertance fut aussitôt signalée par certains savants et parmi eux, un Djuro Daničić[9] et un Sime Ljubić[10] (à l'instar de Constantin Jireček, qui a constamment ignoré la notice No 214 de Miklosich et qui plus est, n'a jamais utilisé la formule onomastique largement répandue ensuite dans l'historiographie, celle de 'Constantin Dragaš')[11]. En effet, un homme (ou deux, ou trois) ne peut pas mourir une fois le 10 octobre et une prochaine fois, le '17 mai' (ou vice versa); en admettant l'une des dates liées à la mort de Constantin (Dragaš) – l'autre indubitablement doit être erronée et en conséquence ne s'attache aucunement à la bataille de Rovine.

Ce dilemme presque insurmontable est pourtant résolu à l'époque par le savant roumain, Bogdan P. Hasdeu (démarche malheuresement restée longtemps à l'ombre). Fait curieux, dans son livre Histoire critique des Roumains fait absolument défaut le term. top. Rovine et même la bataille (non datée!) est regardée surtout à travers les propos de Luccari, d'où sa localisation "près de Craiova"[12]. En 1877, toutefois, le savant semblait choisir –décidément mais à contre poil face au stade historiographique de l'époque, comme nous le verrons. Non seulement les dires dignes de foi d'Orbini et Luccari, ou celles des annales serbes d'où parvient l'année de la bataille: "6903/1395" (sic !, correctement : 1394-95)[13]- sont encourageantes, croyait Hasdeu, qui continuait: il y a pourtant une source plus précise (sinon unique) et qui nous montre la vérité historique, notamment que à côté de Marco tombèrent aussi à Rovine Constantin et Dragaš: "Grâce à eux, nous pouvons clarifier non seulement le mois, mais aussi le jour même ou se passait cette superbe victoire" (de Mircea) - v.n.13. Or la source invoquée par l'érudite roumain n'est pas l'autre que la notice No. 214 de Fr. Miklosich, reproduite d'ailleurs en original, avec une traduction (notons en passant, que Hasdeu considérait qu'il lui est permis d'émender la source chilandarite citée ci-dessus, en introduisant un "i" (slav = conj. et) entre les deux noms, pour aboutir ainsi aux dires des annales serbes; mais l'on a vu déjà que les dernières font la dite mention seulement par les variantes à date complète, respectivement le 10 octobre 1394…). En bref, Hasdeu concluait: "Par conséquence, l'illustre victoire de Rovine, dont l'éclat se répand sur Craiova avait eu lieu le 17 mai 1395"[14]. Conclusion – sans

---

[9] Cf. *Rječnik iz književnih starina srpskih*, I-III, Belgrade, 1863-64 (reprints: Graz-Austria, 1962) - resp. I, p. VIII et suiv., 298-99 (Dragaš), 472 (Konstantin); III, p. 51 (Rovine).

[10] Cf. *Opis jugoslovenskih novca*, Zagreb, 1875, p. 157, 188 (n. 2: Rovine - 10 X 1394, Ljubić citait un livre de Majkov, *Ist. srpsk. narod.*,…/1858/, p. 91, pour moi encore inaccessible).

[11] C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prague, 1876, p. 353-354 (Rovine, 10 X 1394; idem, *Geschichte der Serben*, II-1, Gotha, 191), p. 130-131.

[12] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor / Histoire critique des Roumains /* (1875) - éd. Gr. Brâncuş, Bucureşti, 1984, p. 218, 273.

[13] Hasdeu invoquait une source serbe, publiée auparavant par A. Vukomanović, „Glasnik", XI/1859, p. 149.

[14] Cf. „Columna lui Traian"VIII/1877, p. 666-69 (et brochure, Bucureşti, 1878).

faute – forgée aussi à la hâte et dépourvue dès lors d'une analyse sérieuse des sources (curieusement, cet insatiable en matière d'informations qui ait été Hasdeu - il a ignoré en fait l'édition-1873 de Jagić, que nous la citerons ci bas); plus encore, une conclusion entièrement passagère dans son oeuvre si gigantesque[15], et juste cette démarche quasi-solitaire explique, peut-être, un laps de temps, l'anonymat de la datation Rovine, le "17 mai 1395" dans l'historiographie[16].

Il va de soi, d'autre part, qu'on observe à l'époque un véritable essor dans la recherche scientifique du Sud-est européen – et c'est grâce spécialement aux travaux de Constantin Jireček que s'impose la datation 10 octobre 1394 (supra, n. 11), ensuite confirmée par la découverte de Ioan Bogdan[17]. D'ailleurs, la nouvelle source mise en valeur par le savant philologue et historien roumain fournit aussitôt l'occasion d'entamer une discussion sérieuse parmi les historiens, et juste le même Jireček fut celui qui acceptait les interprétations de Bogdan (quelquefois, bien sur, non pas sans correctifs); en tôt cas, le savant viennois maintient la datation 10 octobre 1394 en introduisant comme argument une source nouvelle (seulement mentionnée, comme nous l'avons précisé, par Grigorovitch – supra, n. 15): il s'agit d'un acte de donation impériale en faveur du monastère St. Jean en Petra de Constantinople, d'octobre 1395 (v. infra, n. 57); la munificence impériale, concluait Jireček, arrivait exactement à une année distance depuis la mort de kyr Constantin sur le camp de bataille de Rovine[18] - opinion à laquelle consentit ensuite Stojan Novaković[19].

Mais dans ces discussions (qui s'avéraient déjà si fertiles) s'inscrivit de nouveau un savant roumain – cette fois-ci il s'agit du byzantinologue Constantin Litzica, père d'une théorie sur une guerre à deux combats successifs (tentative évidente d'entasser les deux datations – 1394/1395), et celui qui pour ainsi dire a le mérite indiscutable de rappeler aux historiens que B. P. Hasdeu proposait jadis une datation 'exacte' sur la bataille de Rovine. Comme point d'appui, Litzica invoquait aussi la donation impériale d'octobre 1395, mais à l'instar de Jireček, notre savant décelait dans la source constantinopolitaine un contenu tout à fait différant comme signification chronologique. "Mais la partie finale de l'acte –soulignait Litzica – nous mène vers une autre conclusion, car voilà ce qu'il dit: «Nous avuons encore que nous avons reçu »

[15] Certes, Hasdeu n'eut jamais l'occasion de réexaminer son opinion (en 1884, les *Oltenescele* reprenaient comme telle l'étude de 1877); ni même en 1878, dans *Cuvente den bětrâni*, où il publiait le Chronographe de Michael Moxa/1620/: il se content, seulement, de mentionner la découverte par Vassili Grigorovitch et l'ouvrage de celui-là („aujourd'hui très rare"), sans autre détails. En réalité, le petit-livre de V. Grigorovitch, *O Serbii v ejo otnošenijah k sosednim deržavam*, Kazan, 1859, c'est un véritable - pour l'époque - „tiroir" plein d'informations concernant les XIV-e et XV-e siècles (Rovine, localisation, date 1394; Constantin Déjanović; lettres - Bajazet à Sigismond de Hongrie, le patriarche Antoine IV à Mircea l'Ancien - 1394 etc. „Sur ce Constantin - écrit-il - il y a une mention dans les Protocoles patriarcales de Constantinople, mss. No. 48, fol. 103. Elle se réfère a le commémoration établie au couvent du Podrome du .../ suit un passage en grec.../ 6904 (1396)" (*sic!*) - p. 75. Et cela avant Miklosich-Müller...).

[16] Vraiment, fortuit ou non, aucun écho chez-par ex. - A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu - v. aussi Ioan Bogdan, *Ein Beitrag...*, „Arch. f. slav. Phil.", XIII/1891, Extrait, Leipzig, 1891, p. 521 et suiv. / version roum. Dans *Scrieri alese*, éd. G. Mihăilă, București, 1968, p. 266, sous (h) et n. 3.

[17] Ci-dessus, n. 11.

[18] Idem, dans „Arch. f. slaw. Phil.", XIV/1892, p. 268-269 (n. 38): „Konstantin war also schon vor diesem Datum / Okt. 1395 / gefallen und die Stiftung wurde vielleicht zum Jahrestaug seines Todes errichtet"; v. aussi l'éd. serbe, dans *Zbornik K. Jirečeka. I*, éd. M. Dinić, Belgrade, 1959, p. 404-405.

[19] Cf. *Srbi i Turci XIV i XV* veka, Belgrade, 1893, p. 241, n. 1 (v. aussi l'éd. allem., Semlin, 1897, p. 382).

…/ et le passage s'ensuit, ainsi comme nous le reproduiront dans cette étude, v.infra, n.58-59 /. Si nous supposons - continuait Litzica – que cet acte serait même du 31 octobre 1395, il en résulte que 3 mois auparavant, c'est-à-dire le 31 juillet, Constantin était mort mais qu'il vivait encore 6 mois auparavant, c'est-à-dire le 30 avril; par conséquent, la lutte dans laquelle Constantin est mort a eu lieu entre 30 avril et 31 juillet 1395, et non pas le 10 octobre. Heureusement, nous pouvons préciser le jour même de la bataille. M. Hasdeu a attiré l'attention sur une notice publiée par Miklosich /…/, aujourd'hui nous ne pouvons pas douter que M. Hasdeu devinasse bien: la bataille de Rovine a eu lieu le 17 mai 1395". Et encore: "En guise de conclusion pour tout ce que j'ai dit jusqu'ici, on peut affirmer: /…/ l'automne de 1394, Bajazet envahit la Valachie, peut-être il défait Mircea le 10 octobre, à Arges, le remplaçant en tout cas avec Vlad, mais il est battu le 17 mai 1391 (sic; faute d'impr. pour 1395), à Rovine, et chassé au delà du Danube…". Et finalement: "Ce sont les points de marque sûrs, l'espace vide d'entre eux doit être rempli à des suppositions, et je suis le premier prêt à renoncer aux parties hypothétiques exposées ci-dessus, puisque de nouvelles sources viendront mieux éclairer les points restés en obscurité"[20].

Illusion - hélas! – de la vérité,on peut dire en fin de compte (en nous rappelant de Nicolas Jorga, v.ci-bas); une crasse injustice, aussi, vu que ni le nom de C. Litzica n'est aucunement invoqué dans la littérature internationale dédiée au problème de Rovine! En revanche, ce dernier a tour à tour été contredit – et cela dans la même revue historique bucarestoise, comme une sorte de réplique.

Vraiment, N. Jorga d'abord, qui dès années 1899-1900 se prononçait décidément pour la datation – 1394 (infra, n. 82) et ensuite, face aux considérations de Litzica ne devit es guère sensible, au contraire: la notice de Chilandar n'est pas de la même qualité probante par rapport aux annales serbes qui indiquent la date complète - et d'ailleurs, accentuait Jorga, "la notice ne fait pas partie du typicon qui se fait imprimé et où la date '1395' est ajoutée par Miklosich"; quant à la donation impériale d'octobre 1395, l'acte fait mention de messes qui suivront à faire – "mais il n'en résulte pas que nous avons quand même de termes calculés immédiatement de la mort " (de Constantin); en plus, du reste," c'est même la date exacte du combat que les parents du défunt Constantin pourraient la ignorer dès 1395. Il est en fait impossible confondre les combats de Mircea à Rovine et Arges" etc.[21]. Certes, il y a des observations pertinentes – si judicieuses! – qui échappèrent, malheureusement, à l'attention des historiens…

Un scénario différent est imaginé par Dimitrie Onciul – évidemment, toutefois, capté par les théories Hasdeu-Litzica mais dominé pas d'elles. Avec sa prudence connue, le savant médiéviste supposait trois possibles combats successifs lors de l'invasion de Bajazet en Valachie: "une victoire de Mircea à Rovine (10 octobre 1394), où tombait Marco Craljevitć, ensuite une défaite à Arges, après laquelle on voit Mircea se retirer en Transylvanie; en fin, une victoire de Mircea en collaboration avec les Hongrois du roi Sigismond, le 17 mai 1395, lorsque périrent Constantin et

20 C. Litzica, „Convorbiri Literare" /CL/, 35/1901, 4, p. 377-78, 382-83. Juste la partie finale de l'étude rédigée par Litzica est - chose étrange! - complètement ignorée dans l'historiographie pro - 1395…

21 N. Iorga, „Convorbiri Literare" /CL/, 35/1901, 5, p. 473-476 (reprint, dans *Studii asupra evului mediu românesc*/ Études sur le Moyen Âge roumain/, éd. Ş. Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 141-143).

Dragaš"[22].

Mais, sans doute, nous savons qu'au début du 20-ème siècle les connaissances devenaient solides au fur et à mesure les diligences de la recherche scientifique européenne s'approchaient, proprement dit, des protagonistes, en fouillant aux archives – en premier lieu dans les archives vénitiennes; c'est-à-dire là où se croisaient l'intérêts, si divergents, des participants aux événements (voire au soi-disant 'problème oriental'), dans cette Europe terriblement menacée par Bajazet[23]. D'ailleurs, une acquisition historiographique notable c'est l'ouvrage d'un autre médiéviste roumain, Ilie Minea, dont l'opinion en quelque sorte semblable à celle de Litzica, prendrait aussi en considération une campagne sultanale en Valachie (1394), suivie d'une autre en 1395 (l'été - l'automne) – la seule "sérieuse" et à des conséquences fatales pour Constantin (on invoquait toujours l'acte d'octobre 1395: "la série des obits peut aussi s'harmoniser avec cette date", etc.)[24].

Enfin, nous connaissons - à propos de l'acquis historiographique au troisième décennie – une étape inégale pour notre sujet : d'abord, une impressionnante contribution de Max Silberschmidt – en fait, un approfondissement du soi-disant 'problème oriental' mentionné; du reste, pour l'historien allemand le moment-Rovine n'est qu'un épisode quelconque[25]. Ensuite, à coup sûr vient peut-être la plus discutable (stricto sensu) démarche due cette fois au savant serbe Djurdje Sp. Radojičić. En effet, le prétendu exploit scientifique de celui-ci n'est l'autre – hélas! – que, presque mot à mot et par une étrange manque d'information (?) l'opinion forgée en 1901 par C. Litzica. Selon Radojičić, la bataille de Rovine (du "17 mai 1395") coïncidait à l'entrée du roi Sigismond de Hongrie au sud de Carpathes, chose totalement erronée (v. infra, n. 91-101) ; et comme jadis Litzica, le future académicien serbe va invoquer aussi l'acte de donation impériale d'octobre 1395 – avec les mêmes comptes fallacieux...De toute manière, cette 'contribution' de Dj. Radojičić (malheureusement la seule connue et exploitée dans la littérature européenne de spécialité puisque a été rédigée et publiée en français; et cela grâce à une revue roumaine de grand prestige !) n'a aucunement le mérite de la nouveauté scientifique[26].

Toutefois il va sans dire que la nouvelle datation (l'on pourrait maintenant la dénommer fort bien Hasdeu-Litzica-Radojičić) provoquait aussitôt quelques

[22] D. Onciul, „Convorbiri Literare", 37/1903, 1, p. 215 (n. 228). Plus tard, le savant ne parlera guère d'un «Constantin Dragach» - v. *Mircea cel Bătrân*, (1918), dans *Scrieri istorice/Écrits historiques/*, II, éd. Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 127, 250-52 (n. 18-19).

[23] Max Silberschmidt, *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkischen Reiches nach venezianishen Quellen. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Venedigs zu Sultan Bajezid I., zu Byzanz. Ungarn und Genua und zum Reiche von Kiptschak, 1381-1400*, Leipzig-Berlin, 1923, p. 97-98 (selon Huber). Cf. surtout: Franz Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bzw. 1455).* Mit einem Anhang: Die osmanische Unterwerfung Ostbulgariens (1393), „Südost Forschungen"/SOF/, VIII/1943, 1-2, Brünn-München-Wien, p. 1-35. / L' ex-professeur à l'Université de Jassy s'est à plein familiarisé avec l'historiographie roumaine/.

[24] Cf. *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund - Note istorice*, București, 1919, p. 64-65, 69-70 (n. 1).

[25] Ci-dessus, n. 23.

[26] Dj. Sp. Radojičić, *La chronologie de la bataille de Rovine*, „Revue historique du Sud-est Européen"/ RHSEE/, V, Bucarest, 1928, p. 136 et suiv.; cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân / Mircea l'Ancien/*, București, 1944, p. 242 (n. 21).

changements d'opinion, bien sûr par le biais du dernier, le seul cité[27], tandis que parmi les historiens roumains le véritable écho viendra plus tard et enveli quand même en protochronisme, vu qu'on requérait (en faisant de l'éclat), tout simplement, la priorité de Hasdeu-Litzica. Qui plus est, la datation '17 mai 1395' aurait été indéniable, uniquement "vraie", "correcte", "résolue", "réelle" etc.[28]. Drôle attraction pour cette pénétrante théorie en matière d'une datation historique! Les choses, pourtant, semblent décidément plus cruelles, car les constats nous dévoilent un aspect rudement saillant, en tout cas moins attractif: une regrettable légèreté dans l'analyse des sources. Quant à nous, il reste aisément une seule solution: d'entrer au-dedans, c'est-à-dire dans le vif du sujet. Appelons, donc, aux dires des sources.

2. 'Le typicon de Roman' (1331 /1382) – une source sans liaison avec ROVINE.

Grâce au savant croate Vatroslav Jagić, nous connaissons aujourd'hui d'où a extrait Fr. Miklosich la notice No 214: il s'agit d'un manuscrit slavon provenant du Chillandar et gardé ensuite, sous le No 49, dans la Bibliothèque Royale de Berlin[29]. Le manuscrit (un parchemin in 8 à 275 feuilles - l'incipit manquant - chaque page à 18 lignes écrites) c'est un typicon, comme précisait Jagić, et pourquoi? Tout simplement, parce que le manuscrit chilandarite contenait des règles (indications obligatoires) en vue des services religieux (obits, etc.), ordonnés par mois et jours selon le calendrier byzantin observé au Mont Athos; d'ailleurs, comme notait Jagić, le texte conservé commençait avec le 2-ème jour du mois septembre. Mais des notices ultérieures s'ajoutèrent au bas des pages et correspondant aux dates du calendrier: ce sont des notices qui consignent le décès de plusieurs personnalités serbes (saints, ou bienfaiteurs / bienfaitrices) au Monastère de Chilandar; c'est ainsi qu'on écrit entièrement à de

---

[27] Parmi les premiers qui souscrirent à la „nouvelle" restitution chronologique - Denis Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée. Histoire politique*, I, Paris, 1932, p. 153 (n. 3); v. aussi l'éd. revue et augmentée par Chryssa Maltézou - D. Zakythinos, *Variorum Reprints*, Londres, 1975. Cf. G. Ostrogorsky, *op. cit.*, (ci-dessus, n. 1), Raymond J. Loenertz, O. P., *Pour l'histoire du Peloponnèse au XIVe siècle, 1382-1404/* „Étud. Byz.", I /1943/, dans *Byzantina et Franco-Graeca*. Articles parus de 1935 à 1966 réédités avec la collaboration de Peter Schreiner, Rome, 1970, p. 227 et suiv., spéc. p. 243, 254 etc. etc.

[28] N. Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Bucureşti, 1986, p. 34 (n. 21); v. surtout - à propos des résultats d'une séance spéciale organisée, le 27 janvier 1986, à Bucarest et où se décidait l'adoption (forcée!) de la datation „17 mai 1395" pour la bataille de Rovine - les „adnotations" de S. Iosipescu, „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol» Jassy" / AIIAI/, XXIII/ 1986, 2, p. 707 (note préliminaire) et suiv.; cf. *Istoria militară a poporului român*, II, Bucureşti, 1986, (chap. IV, auteur N. Constantinescu, p. 151 et suiv. - Rovine, 10 oct. 1394, mais à l'insertion abusive d'une note (par. Al. V. Diţă?) à la p. 167: on invoquait *Tipiconul lui Romanov* (*sic!*), les dires de Hasdeu-Litzica-Radojičić etc, donc: Rovine, „le 17 mai 1395" etc.). Le corollaire, semble-t-il, c'est le volume collectif paru en 1987: *Marele Mircea Voievod*, coord. I. Pătroiu, Éd. de l'Académie Roumaine, Bucureşti, 1987 - notamment les études de: Anca Ghiaţă (p. 229), Al. Diţă (p. 256 et suiv.), D. Zamfirescu (p. 291), M. Maxim (p. 378), V. Veliman (p. 428-429) - tous en utilisant la formule (aussi imposée) *Mircea cel Mare / Mircea le Grand* /et, entendu, la date „17 mai 1395"... Les échos débordent jusqu'à nos jours, par les livres / pamphlets parus en 1995 (auteur: Al. V. Diţă, préface et éditeur: D. Zamfirescu).

[29] V. Jagić, *Tipik Romanov. Rukopis nekoć hilandarski, sada berlinski / Le Tipicon de Roman. Le manuscrit autrefois à Chilandar, maintenant à Berlin /*, „Starine na svjet izdaje Jugoslovenska Akademije znanosti i umjenosti", V, Zagreb, 1873, p. 3-7. Dans l'historiographie roumaine (v. n. 28), ce titre est fautivement traduit - resp. „tipicul lui Romanov"!; on oublie de la désinence du nom pers. *Roman* / i. e. *Romain*/ - ov chez les sud slaves; j'exprime et maintenant ma gratitude MM. les professeurs Dorin Gămulescu et Mile Tomić pour l'aimable concours à la traduction du texte en serbo-croate de V. Jagić.

lettres dorées (seule exception dans l'original slavon) de la mort du tsar Stephan IV Douchan. Fait explicable, soulignait aussi Jagić, puisque le typicon servant au commémorations des défunts a été rédigé juste au commencement du règne de Douchan, ainsi en résulte si clairement de la notice ultime du manuscrit: on mentionnait l'an 6839 /1331, l'indiction 14, aussi l'higoumène Gervaise de Chilandar qui ordonnait la rédaction, enfin le moine copiste *Roman* (d'où même la dénomination connue du manuscrit athonite)[30].

D'autre notices, ajoutées, se trouvent dans ce manuscrit – à savoir: l'une sur la f. 270 se référant à Vouk Brankovitch – une messe devait se faire chaque semaine, le lundi, de son vivant et après sa mort[31] (donc une notice introduite avant 1398, lorsqu'on admet habituellement la disparition de l'infortuné et maudit beau-fils du prince Lazare); l'autre, plus large, à la f. 271, c'est un zapis nous dit Jagić, contenant des textes et de listes nécrologiques avec les fondateurs / donateurs (saints serbes) à Chilandar (ces listes furent utilisées en 1858 par Fr. Miklosich). Mais qu'est-ce que y observait de près le même Jagić, à propos de cette insertion tardive à la f. 271 du manuscrit? Rien que de choses essentielles, malheureusement ignorées depuis plus d'un siècle dans la dispute sur le problème historique à l'égard de Rovine.

Premièrement, que l'écriture n'était pas unitaire – malgré la constatation indubitable q'une seule main écrivit sur les ff. 270 – 271, mais des distinction paléographiques s'imposent nécessairement en analysent le zapis. Il s'agit, en fait, d'un acte solennel – "une rénovation solennelle en souvenir des fondateurs serbes de Chilandar" – rédigé à l'occasion d'une convocation spéciale du concile monacale athonite, à Chilandar, en " 6861/1353" (sic !; il fallait, correctement: 1352 – pour précision v. infra), la date étant mentionnée à sa place, en achevant proprement – dit l'acte solennel. Ainsi donc, deuxièmement, il va de soi que les lignes (i. e. notices) qui suivent dans le zapis après cette date inscrite représentent des additions (il parait qu'après "1353" selon Jagić) – même si "les premières trois lignes appartiennent probablement toujours à la main qui écrivit aussi le reste du document, bien qu'ils peuvent appartenir à une époque ultérieure"[32]. (Il y a de bonnes raisons pour ces soulignements: la notice No 214 se trouve juste en tête du cet additif....).

La science doit remercier en tout cas V. Jagić pour de tels éclaircissements, un peu lacunaires ou hésitants, parfois erronés – la restitution "1353" (voire 1352), par exemple, qui forcément le menait vers un contexte historique inadéquat, plein de suppositions et de contraintes interprétatives à propos des personnages y mentionnés.

En revanche, plus tard, le même Lj. Stojanović, lui, rétablit la date exacte de la source chilandarite – l'années 6891/1382; de plus, il se servit à cette occasion de la technique d'édition observée pour les nombreux zapiski qu'il publiait, en numérotant chaque texte unité – donc le zapis se trouve sous les Nos 5000 – 5013 -, toutefois en gardant (indûment) le titre déroutant de Typicon de Roman[33]. En effet, ce title devait être remplacé, vu que l'acte solennel de 1382 a été patronné, en fait, par un autre

---

[30] V. Jagić, 1, c., p. 4.

[31] *Ibidem*. Cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 231 (v. infra, n. 33).

[32] V. Jagić, *op. cit*, p. 5.

[33] Cf. Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi / Notes et inscriptions serbes anciennes /*, III, Belgrade, 1905 (reprint: Belgrade, 1984), p. 67-70: „Romanov tipik 1382 g(odine)"/Le typicon de Roman de l'anée 1382/; livre (et révision chronologique) absolument inconnues aux protagonistes des l'anées 1986-1987...

personnage – l'higoumène de Chilandar, Sissoè (v. ci bas); d'autant plus fautif se montre maintenant le title utilisé pour la source chilandarite au sein de l'historiographie roumaine récente: 'tipiconul lui Romanov' (le typicon de Romanov), sans tenir compte de la désinence du nom pers. Roman, - ov chez les Slaves du Sud (v. supra, n. 28)… De toute manière, d'ailleurs, l'édition Stojanović – 1905 restait absolument inaperçue chez nous (et cela jusqu'à nôtre communication de 23.03.1988) et voilà pourquoi nous y reproduisons la substance de l'acte solennel de 1382 et de son additif, des passages tale-quale ou en résumant (les restitutions chronologiques en parenthèses selon Fr. Miklosich, 1858). Donc, (en. trad.):

5000. Préambule: "des nombreux et grand dons /…/ ils se sont soignés de ce sacré et illuminé patron /…/, que donc selon leur nom nous y montrons le jour de leur mort".

5001. Juillet 21, est morte la monaque Anastasie[34].

5002. Octobre / ok (tobra) / 29, est morte le roi Etienne Ouroch (1321)

5003. Novembre 7, est morte la monaque Eugénie (XIV – e s.)

5004. Novembre 13, est mort le roi Etienne Ouroch III (1336)[35]

5005. Décembre 3, est mort le tsar Etienne Ouroch II (1371)[36]

5006. Décembre 20, est mort le tsar Etienne (1355)[37]

5007. Mars 12, l'an, 1316, est mort le roi Etienne, le moine Teoctiste[38]

5008. Décision du concile monacal réuni à Chilandar: y sont nominalisés plusieurs participants – en tête avec "moi, alors / togda / higoumène, hiéromoine Sissoè" - au total 25 (métropolites, "starets", ex-higoumènes / voire prohigoumènes / économes, proéconomes, popes, confesseurs et d'autres); décision en vue d'observer rigoureusement, désormais, les procédures accoutumées concernant les commémorations des fondateurs / bienfaiteurs de Chilandar: "ces ci-dessus inscrits <i. e. Nos 5001 - 5007> princes régnants et fondateurs de notre couvent /…/. Cette règle / oustavĭ / pour la commémoration des saints fondateurs a été écrite par l'ordre de tous les frères, en l'année 6891 / 1382 /, au mois du novembre 13, l'indiction 6".

5009. "Le mois du mai, le jour 17 est mort Constantin Dragaš " (1395)[39]

5010. "Le mois du juin, le jour 15 est mort l'honorable cnèze Lazare" (1389)

5011. "Le mois d'octobre / ohtobrïa / le jour 6 est mort Vlk Brankovitch" (1398)[40].

5012. Novembre 11, est morte la monaque Éphrosine (1405)[41].

5013. Janvier 18, est mort mgr. le despote Maxim (1516)[42]

---

[34] Miklosich omet cette notice ; il s'agit-là d'Anne-Anastasie, épouse d'Etienne I Némanja, trépassée au commencement du XIIIe siècle -Dj. Daničić, *op. cit.*, I, (1863), p. 10.

[35] Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 115: 3 novembre.

[36] *Ibidem*, p. 177: 1367; cf. G. Ostrogorsky, *Histoire* (1969), p. 565.

[37] Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 155: 1356 (probable, faute d'impression).

[38] C'est le frère (détroné, mort à Belgrade) de celui mentionné sous le No 5002 - Milutin, v. Leonida Mavromatis, *La fondation de l'Empire serbe. Le kralj Milutin*, Thessalonique, 1978, p. 66.

[39] Supra, n. 7-8.

[40] Vlk (Vouc) Brancović, sans titre! Le malheureux gendre de Lazare était de son vivance un maudit: accusé de lâcheté, en abandonnant l'armée serbe a Cosovo - il meurt, probablement empoissonné par les Turcs, cf. Čedomil Mjatović, *Despot Djuradj Branković gospodar Srbima, Podunavlju i Zetskom Primorje*, I, Belgrade, 1880, p. 20 (n. 5). V. ci-bas, n. 42.

[41] Milica, veuve de Lazare.

Cette source athonite nous indique d'abord le nom du supérieur de Chilandar au temps duquel avait été convoqué le concile monacal (togda 'alors') – l'higoumène Sissoè, qui devait sans doute présider. Nous supposons, par conséquence, que celui-ci était à l'époque le teneur du manuscrit (ç. a. d. du réel Typicon de Roman) et qu'il fut aussi celui qui introduisit sur la f. 271b la décision du concile, voire l'acte solennel – la règle (oustavĭ) de l'année 1382. Donc, ce Sissoè est la main qui écrit aussi la notice de la f. 270a à propos de Vouk Brancovitch (à retenir que cette dernière sonne comme si elle appartenait au contexte No. 5008: "Nous avons décis de commémorer Vouk, le lundi..." etc., cf. Jagić, 4; Stojanović, 70). Ainsi en résulte, clairement, que cette insertion dans le manuscrit plus ancien (1331) se situe après le 13 novembre 1382 et avant la mort de Vouk (en 1398; on admet aussi les années 1397, 1395-1396). La clef c'est donc l'additif de l'acte solennel, en commençant avec la notice No 5009. Quand furent ajoutées les trois premières lignes (cf. ci – dessus, Jagić)?

Les réponses doivent tenir compte de la nature spéciale de l'acte solennel et de son additif: la source dont nous nous occupons n'est aucunement un obituaire (pomelnik; synodikon), mais un acte normatif imposé en 1382 au sein de Chilandar, en vue des commémorations et donc à l'allure d'une typicon selon le calendrier orthodoxe byzantin. En effet, à l'exception de la notice No 5001 (v. n. 34), les notices (mentions) Nos 5002 – 5007 sont ordonnées vraiment en concordance avec l'année ecclésiastique byzantin, pas donc en ordre historique; ce fut le critère normal de la première liste nécrologique, de l'année 1382, présentée comme un "paquet".

Mais l'additif? Même si aujourd'hui est impossible une expertise paléographique proprement – dite, on peut aisément démontrer que cet additif se constitua pas à pas, en étapes, donc en ordre historique: Nous ignorons d'emblée les deux dernières notices (Nos 5012, 5013), tardives et sûrement écrites (ajoutées) par de mains différentes – mais les trois premières? Correspondent-elles aux "trois premières lignes" et appartiennent à la main qui écrivit le zapis, comme supposait (dubitatif) Jagić? Dans ce cas est difficile d'expliquer les variations orthographiques du même scribe, par exemple: "Vuk" (f. 270a) – "Vlk" (No 5011); "ok (tobra)" (No 5002) – "ohtobrïa" (No 5011). Passons au delà de ces détails.

Car si ces trois premières lignes de l'additif correspondent aux notices Nos 5009 – 5010, alors, juste leur place dans la source chilandarite se constitue en preuve capitale que un "Constantin Dragaš " était déjà mort au moment de l'insertion de la notice relative au cnèze Lazare (on peut pas s'imaginer que les caloyers attendèrent-ils l'année "1395" pour commémorer selon le typicon l'héros de Kosovo). Coïncidence: l'ordre historique et consécution ménologique du calendrier ecclésiastique caractérisent les notices Nos 5009 – 5010. En revanche, si nous admettons que ces lignes du manuscrit équivalent aux notices Nos 5009 – 5010, qui furent ensemble insérées comme additif au l'acte solennel de 1382 (donc après la mort de Vouk, 1398!), évidemment par la même main, il est absolument étrange que le typicon ne soit pas respecté: selon le calendrier, le mois d'octobre précède le mois du mai et par

---

[42] Jagić omet la notice - v. cependant Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 549. Sur ce Maxime (l'ex despote Georges Brancović, devenu caloyer et ensuite métropolite de Belgrade) - v. N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor / L'histoire de l'Eglise roumaine et de la vie religieuse des Roumains /*, I[2], Bucureşti, 1928/29, p. 126-128. (C'est M. Andrei Pippidi qui nous fit atention sur ce sujet).

conséquence l'ordre des notices dans l'additif serait Nos 5011 – 5009 – 5010.

En dehors de telles considérations spéculatives, d'autres preuves solides nous permettent d'affirmer qu'un "Constantin Dragaš" mourût tout proche de l'année 1382, et donc cette source chilandarite n'est aucunement l'une pour la datation de Rovine en "1395". La seconde liste nécrologique – l'additif – nous montre jusqu'à l'évidence que les bienfaiteurs / fondateurs de Chilandar moururent exactement dans l'ordre historique indiqué par l'additif, c'est – à – dire en 1389, 1398 (soit 1395-1398), 1405 et 1516! Pourquoi, donc, une exception de cette ligne chronologique normale pour le mort du "1395"? Réponse: il s'agit non seulement d'une année fautivement présumée par Miklosich (1858), mais aussi d'une intéressante substitution de personnages historiques, involontaire. Comme il arrive souvent dans l'histoire, une confusion de noms a mené à une substitution de personnes. Qui, donc, est mort réellement le 17 mai 138... Réponse plausible: le despote Ioan Dragaš, frère aîné de Constantin Déjanović.

Il s'agit, en effet, de la famille du sébastocrator Déjan (ou Dean)[43] – maître en Macédoine de NE, a Stroumitsa et à Velboužd, dont les fils (Ioan Dragaš ou simplement Dragaš, Constantin et Dimitrije) heritèrent leur père[44], un temps avec la mère-veuve, Jevdokia, probablement une soeur du tsar Douchan[45]. On voit, d'ailleurs, que Dragaš avait une position préeminente, es tant que premier né; une donation au couvent athonite St. Pantéleimon (Roussikon), en 1377, fait mention sans équivoque: "Moi l'honorable et touteaimante du Christ, princesse et tsarine Jevdokia, et avec mes bienaimés et impériales fils, le despote Dragaš et Constadin"- quoique dans subscriptio – on fasse seulement la signature précise du "bien croyant despote Ioan Dragaš"[46]. Une autre donation, du 1-er juin 1377, pour l'église de Lesnovo nous prévoit les rangs (titles réels) des frères Déjanović: "Moi, despote Ioan Dragaš et mon frère, Costadin"[47] – possible omission sur ce-dernier, car env. 1378, la donation pour le même Roussikon précisait dans subscriptio: "Les biencroyants despote Dragaš et seigneur / gospodinĭ / Costadin"[48]. On discute, nonobstant, en contradictoire, si Constantin Déjanović portait ou non le titre de despote (les opinions avisées rejettent cette possibilité)[49].

---

[43] Cf. L. Chalcocondyle / Chalcocandyle: éd. E. Darkó, I, 1922, p. 34, 45, 75 / mais l'athénien - transfuge se trompait en confondant Dejan avec *Žarko*, le gouverneur du tsar Doušan en Macédoine - v. aussi P. Schreiner, BZ, 60 / 1967, 71 (n. 6).

[44] St. Novaković, „Glasnik-SKA", 78/1908, s. II, 47, Belgrade, 1908, p. 237-240 (infra: *Vizantijski činovi / Rangs byzantins/*); V. Laurent, „Revue des Études Byzantines", Paris, V / 1947, p. 177-178 (*Un acte grec*); Dj. Stričević, „Starinar", 7-8 / 1956-1957, p. 114-115, 129-130 (rés. fr.) (*Jedna hipoteza*); B. Ferijančić, *Despoti u Vizantii I Južnoslovenskim zemljama / Die Despoten in Byzanz und den südslavischen Ländern /*, Belgrade, 1960, p. 154, 173-174. Voir aussi: G. Ostrogorsky, *Serrska oblast posle Dušanove smrti*, Belgrade, 1965, chap. II.; idem, „Zbornik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu", VII, 1 / 1963, reprint: *Sabrana dela Georgija Ostrogorskog* (urednik Ž. Stojković), kn. IV, Belgrade, 1970, p. 271 et suiv. (*Gospodin Konstantin Dragaš*).

[45] Voir Dr. Aleska Ivić, *Rodoslove tablice srpskih dinastija i vlastele*, Zagreb, 1919 („Vjesnik zem, Arkiv" za god. 1919), tabl. 2 (Théodora, fille de Déjan, mariée premièrement avec Žarco); (Cependant, Jevdokia, elle-même, s'appelait auparavant aussi Théodora... d'ou peut-être la confusion de Chalcocandyle).

[46] St. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Belgrade, 1912, p. 510-512 (No. 6).

[47] *Ibidem*, p. 452-453 (No. 50).

[48] *Ibidem*, p. 512-515 (No. 7); v. Grigorovitch, *op. cit.*, p. 72-75 (Additif 4: „env. l'an. 1380). Pour Dimitrije, le troisième fils du Déjan, v. ci-dessous, n. 51.

[49] Constantin - despote: Novaković, *Viz, činovi*, p. 240; Laurent, *Un acte grec inédit du despote Constantin Dragaş* (title complet); contrairement: Stričević, *Jedna hipoteza*, p. 130 (en succédant à son frère, en 1378, „Constantin... ne porta jamais le titre de despote"); Ferjančić, *Despoti*, p. 154, 173-176 (n. 97, 105);

À la fin du huitième décennie (env. 1380; Jireček, lui, admettait l'année 1379)[50], le despote Ioan Dragaš s'éteint; une donation octroyée le 28 mai 1380 au couvent de Chilandar est déjà faite seulement par Constantin – mais la mémoire du frère défunt restait intacte: "également et moi, en Christ Le Dieu, le bien croyant seigneur / gospodinĭ / Costadin" (dispositio), et, finalement "Costadin, en Christ Le Dieu, le bien croyant seigneur / gospodarĭ / des Serbes, frère du despote Ioan"[51]. Nous croyons, ça s'entend, qu'il y a une connexion entre la mort de Dragaš et cet acte pieux - à savoir le choix du moment pour la donation de Constantin; car ce 28 mai 1380 peut aussi signifier une commémoration du frère défunt, même si l'acte proprement-dit ne montre pas le cas échéant. D'autant plus on comprenait mieux comment un tel act puisse, à Chilandar, provoquer de confusion quant-aux frères Déjanović, et notamment sur Dragaš (imbroglio paradoxalement muni par Constantin lui – même à l'égard de ce couvent athonite, cf. ci-dessus, n. 51).

"Le mois du mai, le jour 17 est mort Ioan Dragaš" – cela veut être, donc, la notice ajoutée au Typicon chilandarite, c'est –à dire en tête de l'additif à la règle / oustavĭ / imposée en 1382. Alors, même, ou peu après, l'insertion se fit malheureusement au prix d'une erreur involontaire – un lapsus de copiste; c'est ainsi qu'on arrive à ce "Constantin Dragaš" inventé, dont il n'y aucune trace dans l'onomastique médiévale serbe, au moins dans les sources concernant à ce propos l'histoire de Macédoine serbe (v. infra, n. 54).

Cette confusion entre les deux frères Déjanović (si diffèrents par leur propre destin historique, mais réunis, l'un à l'autre, en tant que donateurs dans leur pays et ailleurs) ne durera pas longtemps. Au XVe siècle lorsque se constituaient les branches des chroniques jeunes – l'une, seulement, parlera du "Constantin et Dragaš " (supra, n. 5-6), et un Chalcocondyle possédait déjà des éclaircissements[52] (limitatifs, puisqu'il nommait Déjan comme "Zarko" v. supra, n. 43).

En tout cas, le nom pers. Dragaš (roum. Dragoş) ne s'avère point du tout un nom de famille[53], de sorte que, d'autre part, personne sous le nom de celui-là ne tombait à Rovine – à côté de Constantin, comme s'affirme dans la source serbe citée; celle-ci influencée probablement d'une source byzantine / grecque par excellence /, mais ou existait la syntagme onomastique à nom-double, donc sans disjonction: Constantin Dragaš[54]. En effet, il paraît que justement ces milieux grecs eurent pris

---

Ostrogorsky, *Gospodin*..., p. 273, 277. Cette différence nette entre les deux frères Déjanović est accentuée par le fait, moins connu, que seulement Ioan Dragach frappa sa propre monnaie - cf. Balduin Saria, „Starinar", s. III, kn. III/1924-1925, p. 76, 80, 90. Les émissions assignées par Ljubić au Constantin, appartiennent à l'autrui, le despote Constantin, fils d'Ouroch II - B. Saria, l. c., (n. 1).

[50] Jireček, *Gesch. d. Bulg.* (1876), p. 333 (n. 53, d'après C. Hopf).

[51] Novaković, *Zak. spom.*, p. 457 (No 53). Plus tard encore, en 1389 (20 juin), cette mémoire pieuse n'est pas moins transparente: une donation de Constantin au couvent de Chilandar (dans l'acte est mentioné, aussi, Dimitrije le voivode) est signée par „... Constantin, seigneur / *gospodinĭ* / des Serbes et de Podunavlje, frère du despote Ioan Dragach" - *ibidem*, p. 456-457 (No 52); Cinq jours après Kosovo...

[52] Éd. Darkó, L. I. (p. 34, 22-23; 45, 14-15), L. II (p. 75, 13-20). V. infra, l'épisode Serrhès.

[53] Cf. Ostrogorski, *Gospodin*..., p. 274 et suiv. („Jelena Dragaš" etc., pour expliquer un aspect onomastique insolite: le surnom du dernier empereur de Byzance, un Paléologue toutefois, le fils de Manuel II et d'Helène - Constantin XII Dragassès).

[54] S. Iosipescu, in MMV (1987), p. 445-446 (sauf les hypothèses douteuses - n. 84 - et le non-fondement du dernier alinéa, p. 446).

propension pour ce nom-double, y compris au Mont Athos. Georges Ostrogorsky, déjà, fait mention du gramma signé par le patriarche Antoine IV (Juin 1393: on octroye le titre de patriarcal au monastère de Kutlumus, comme privilège – cela à la requête des caloyers, protégés par le "fondateur", hó kỳr Konstantínos hó Dragáses)[55], en considérant pour toute réponse: "Ce document officiel, émis pendant la vie de Constantin, éloigne toute doute sur le fait qu'il avait le nom de Constantin Dragaš"; le savant, à l'appui de son opinion, invoque aussi les deux mentions du Chronicon majus / i. e. . Phrantzès / sur le même Kyr Constantin Dragaš[56]. Certes, faut-il ajouter, mais ce sont exactement des sources (mentions) byzantines / grecques qui prouvent indiscutablement sur un fait réel: d'autres, spécialement les byzantins (grecs) le (sur) nommaient ainsi, avec ce nom double – à des inévitables confusions par endroits, les cas serbe-chilandarite: à l'instar de Constantin lui même, qui n'utilisait guère ce nom-double (v. d'ailleurs l'acte grec pour le couvent de Vatopedi / oct. 1393 /, publié par V. Laurent, où le donateur s'intitulait simplement "Egò Konstantínos / Moi, Constantin /" – ci dessus, n. 44).

Pour conclure autour du soi-disant Typicon de Roman, il n'en résulte aucunement qu'il représentait une source proprement-dite (plus ou moins "fondamentale" on croit de temps en temps) pour la datation, en 1395, de la bataille de Rovine. Une passagère et défectible méthodologie, des interprétations par conséquent forcées (parfois mi-artificielles) et, principalement, la méconnaissance frappante des sources – toutes celles-ci contribuèrent inutilement au l'abattement (sinon au véritable blocage) de la recherche historique européenne. Un obstacle interprétatif, obstinément défendu plus d'un siècle, s'écroule formellement par la force des arguments. Il y a bien sûr beaucoup d'autres à discuter.

3. Interprétations d'une donation – celle d'octobre 1395

L'acte de donation au bénéfice du couvent St. Jean le Baptiseur en Petra (quartier tout proche, au SO, du palais impérial de Constantinople) provient, en fait, du registre patriarcal où il a été (obligatoirement) transcrit (au préalable signé par le cathigoumène Germanos et d'autres, puis sanctionné par le patriarche Antoine IV) – comme en résulte partiellement de la formule diplomatique finale: "Et pour l'accomplissement de cette chose / …/ notre gramma a été inscrit aussi dans le saint code / … / et a signe par nos signatures autographes, pour ne pouvoir être contesté, au mois d'octobre du quatrième indiction, l'année 6904 / 1395"[57]. Chose curieuse, il y a immédiatement un texte contigu, comme une sorte de justification – réellement un appendice (et nous devons préciser, que les exégèses d'antan de Liztica et de Radojičić tournoyèrent auprès de cet appendice, malgré l'effort du dernier, qui résumait – avec omissions notables – le gramma…).

Pourquoi cette insertion dans un acte de donation si solennel - c'est de toute

[55] Paul Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945, No 40, p. 148-149 - cf. P. S. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains, Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Rome, 1986, p. 53 (n. 97).

[56] *Gospodin…*, p. 273-274 (n. 11-12, 15). Bien entendu, dans cette étude le savant tentait de valoriser au maximum les documents publiés autrefois par Novaković et d'autres, mais - on le voit bien - partiellement à tort.

[57] Fr. Miklosich, J. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, II, Vienne, 1862, No 499, p. 260-264 / MM /. Nous remercions M. N. S. Tanaşoca, pour sa bienveillante sollicitude *depuis 1986-1987*, quand il a traduit pour nous, intégralement, ce document.

évidence: le couple impérial donnait en fait, et successivement, deux sommes, l'une de hyperpères et qui fait l'objet du gramma, la seconde de 100 hyperpères, mentionnée seulement dans l'appendice; l'une et l'autre devaient servir au même but, c'est – à dire pour les dépenses en vue de commémorer kyr Constantin, père de la basilisse Hélène. Mais, chose aussi importante (et spécialement pour le couvent bénéficiaire), les procédures d'utilisation pour chaque somme étaient toutefois différentes.

Car le hauts donateurs, eux mêmes, désiraient par cette pia fundatio initiale que la somme de 500 hyperpères devait être lucrative: le monastère s'obligeait dépister une propriété dans la capitale, l'acheter et ensuite l'affermer à un revenu annuel de 50 hyperpères; voilà, donc, la somme réelle, d'un revenu escompté destinée à couvrir les dépenses futures pour les commémorations du défunt kyr Constantin. En revanche, bien sûr, celui-ci devait être inscrit dans l'obituaire et des obits l'on prévoyèrent / chaque vendredi et le samedi, puis, de surcroît, une messe par an suivie d'un repas pour les pauvres, le jour même de la mort de Constantin. C'est exactement ce qu'on écrit dans le gramma, qui n'oublie pas de préciser les jours fixes pour les messes (les jeudi, mardi, samedi) etc., et puis: "Nous décidons aussi et nous sommes d'accord de faire, chaque année le jour où le père de notre puissante et sainte dame et déspine est mort, c'est – à dire en... (place restée en blanc, N, C.), commémoration avec 16 prêtres etc.". Cette lacune dans l'acte transcrit du registre patriarcal constantinopolitain (soulignée par Radojičić, mais sans bénéfice pour la vérité historique) est, probablement, à l'origine de l'intuition géniale de Jorga: à la date du gramma (et de la transcription dans la chancellerie patriarcale) personne, ni ceux du palais impérial et spécialement la basilisse Hélène, la plus intéressée, ne connaissaient guère la date exacte de la mort de Constantin Déjanović.

Au contraire, si l'utilisation de ces 500 hyperpères restait encore en perspective – à longue haleine - la seconde somme de 100 hyperpères devait dépensée plus vite, dans un délai d'au moins neuf mois, car voilà ce qu'on précisait dans l'appendice: "Nous avouons encore d'avoir reçu de nos puissants et saints maîtres et empereurs 100 hyperpères , pour faire dorénavant / apò toû nŷn / quatre commémorations pour l'âme du père de notre puissante et sainte dame, deux immédiatement, comme pour 40 jours et pour trois mois / tà mèn dýo artíos hôs tessárakonta kaì triménia / et deux de suite aux six et neuf mois à partir de la mort de celui-là[58]; car la commémoration annuelle sera faite du revenu de la propriété, comme on l'a déjà dit. Il est, donc, de notre devoir pour tout faire soigneusement et honnêtement, comme nous l'avons promis par notre gramma de face"[59] – (nos soulignements, N. C.).

Ce passage, loin d'être absconse, incitait quand même les fameux calculs de Litzica, ensuite de Radojičić (sur ceux du dernier, bien sûr: "démonstration, déjà convaincante par elle-même" ..., v. G. Ostrogrosky). Mais rien d'erroné que l'idée directrice de tels calculs, à croire notamment que les repères chronologiques des anciens coïncident aux préjugés des exégètes du XX-e siècle, car ces derniers ont oublié l'essentiel: on octobre 1395, personne ne s'imaginait d'où commence en fait la série des commémorations annuelles – à partir du quel jour? Situation mésavenante,

---

[58] Ici s'arrêt le passage traduit par Litzica (1901).
[59] MM, *op. cit.*, p. 262.

exprimée d'ailleurs juste dans l'acte de donation, au lieu où – faute de précision - nous trouvons du blanc…

Toutefois la coutume s'imposait d'être respectée, en s'agissant du culte des morts selon le rite orthodoxe. Voilà pourquoi les procédures accoutumées sont expressément mentionnées dans le document: toute de suite – voire "dorénavant", c'est - à- dire par rapport à la date du gramma et de son appendice: - devait commencer la suite des quatre commémorations symboliques habituelles, en guise / h ô s 'comme si, pour ainsi dire', cf. supra / de 40 jours, de 3 mois, ensuite de 6 et 9 mois; cet hôs vaut mieux que des dizaines de pages spéculatives, superficielles. C'est ainsi que à partir d'octobre 1395, Manuel II et Hélène payèrent par leur ultime donation les quatre 'sărăcuste'[60] pour commémorer l'âme du défunt Constantin Déjanović.

Concluons, en affirmant, d'abord que s'inscrivent en faux ceux qui, adonnés aux calculs inopérants, se basent sur l'acte de donation d'octobre 1395 en acceptant ad litteram les mentions du gramma: "de temps de la mort de celui-là", ou "à partir de la mort de celui-là" – toute ça sur le fondement fragile qu'il y a une corrélation entre la notice 214/5009 chilandarite et la fiction chronologique 'Rovine, le "17 mai 1395". Le caractère spécial de cet appendice au gramma d'octobre 1395 a été, donc, démontré - un autre échafaudage interprétatif, fallacieux, peut quitter tranquillement la scène historiographique, car la fondation pieuse impériale reçoit maintenant son vrai signe historique. Autrement, rien ne s'oppose à l'hypothèse Jireček-Novaković-Iorga: c'est ça, il y a une coïncidence entre cette donation pieuse et l'achèvement d'un an entier depuis la mort de Constantin Déjanović, bien que dans la capitale de l'empire et alors, l'automne 1395, les circonstances exactes qui entouraient la mort tragique de "celui-là" sur la champ de bataille de Rovine étaient encore inconnues; et elles restèrent pour toujours ensevelies dans l'oubli.

- (à suivre) –

---

[60] Du grec *téssarakonta* 'quarant' gr. *tessarakoste* 'quarantième' > roum. *sărăcustă* 'pomenire a morților' (parastas, *mnemósynon*) - donc: *obit*. Nous remercions aussi l'historien / P. Ioan Ionescu, de la paroisse Mărțișor-Bucarest, pour les précieux renseignements à ce sujet. Du reste, v. l'acte moldave de 1562 (slavon) à une notice ultérieure en roumain: „5 sărăcuste Indreica, 4 sărăcuste Pop, 3 sărăcuste Bîrlibaș /…/ 1 sărăcustă Grigore, 2 sărăcuste Nistrea" - DIR, A., XVI-II, No 156, p. 160. A en croire la théorie Litzica-Radojičić, ces hommes nommément évoqués auraient eu, chacun, au moins un mort dans sa famille et c'était chaque fois l'un dont on peut supposer que mourût pendant les dernières 40 jours (par rapport à la date de la notice, faite indubitablement par un prêtre, ou un moine), Mais il i a des chiffres: 1, 2, 3, 4 et 5 (pas plus!) - et c'est absurde de croire qu'il s'agit-là de 2-5 morts dans la même situation… En réalité l'explication c'est l'autre: ces hommes, *selon leurs moyens*, ont payé un nombre d'obits - commémorations habituelles, symboliques, exactement à la manière du couple impérial de l'année 1395, et c'est notre Indreica, avec ses 5 *sărăcuste* qui dépassa, d'emblée, la même procédure d'autrefois, c'est-à dire „comme pour 40 jours et pour trois mois, et deux de suite aux six et neuf mois", ensuite l'obit (symbolique) annuel.

FICŢIUNE CRONOLOGICĂ – DESTIN ISTORIOGRAFIC ROVINE, 17 MAI 1395 (I)

Rezumat

Articolul repune în discuţie problema datării bătăliei de la Rovine dintre Mircea cel Bătrân şi Baiazid I. Dintre datele propuse în istoriografie (1391-92, 1393, 1394, 1395, 1396 sau chiar după 1400), două s-au impus: una tradiţională, împărtăşită de autorul articolului – 10 octombrie 1394 (datarea Jireček-Novaković-Iorga), cealaltă 17 mai 1395 (datarea Hasdeu-Litzica-Radojičić). Printr-o minuţioasă şi pertinentă analiză a izvoarelor istorice (în primul rând analele sârbeşti, apoi Tipiconul lui Roman şi donaţia imperială pentru Mânăstirea Sf. Ioan din Petra) şi a interpretărilor acestora relative la bătălia de la Rovine, arătând că Tipiconul lui Roman de la Mânăstirea Hilandar nu este nici pe departe, aşa cum s-a crezut, o sursă fundamentală pentru datarea bătăliei la 1395 (neavând, practic, nici o legătură cu Rovine), autorul demonstrează că datarea „17 mai 1395" este o ficţiune cronologică.

ANNEXE

V. JAGIĆ.

Агаѳонь, и доуховникь попь Григорије, попь Лаврен'дије, попь Никодимь, попь Григорије, попь Илиси — и проче в'се братьство, сь нихь згово-ромь и сь съвѣтомь симе и ми оустависмо, якоже бѣ прѣд(и) оустав-лѥнно отьци и братиями нашими, ми ныня не разорисмо нь паче по-тврьдисмо и глаголѥмо об'ще в'си ѥдинѣми оусти, но уставлѥнню прѣжде писан'номоу да боудеть: вечерь да поѥт' се, п'шеници сь свѣ-щами в'сои брати и сь приливкомь и плоутрия литоургия на меси, в'сакомоу вь дьнь оуснения ѥго, на коѥждо лѣто, якоже пишеть вь семь типикѣ выше и дьнь мѣсеца, до н'дѣже богоу хотещоу и сьи мо-настирь стоить. Кто ли по нась настоѥи сие разорить више писан'ное, обрѣтаѥи се начельствоуѥ вь светѣи обытѣли сеи, или нагоборомь нѣ-кихь или своимь небрѣжениемь, таковаго да разори господь богь и прѣчиста ѥго мати и да ѥсть на нѥмь запоиѣдь светыихь ктиторь выше писан'ныхь обитѣли сее, и да нѣсть благословень одь в'сего сьбора хилан'дарскога, нь да ѥсть клеть и трькласть здѣ и вь боудоущии вѣкь, аминь.

Си оуставь о поменоу светыихь к'титорь писа се повелѣниѥмь все братиѥ. Вь лѣто ,ѕωξа, мѣсеца ноѥв(ра) .гі., ин'дикта .ѕ.

Мѣсеца маиа .зі. дьнь прѣстави се Костандинь Драгашь. Мѣсеца иуниа .еі. дьнь прѣстави се благочьстиви кнезь Лазарь. Мѣсеца охтобриа .ѕ. дьнь прѣстави се Вльнь Бранковикь.

Мѣсеца ноѥвриа .аі. дьнь прѣстави се монахи Ефросини подроужие светаго кнеза Лазара.

Ovdje je očevidno sve, što sliedi iza godine ,ѕωξа (6861—1353), kasniji dodatak, ali prva 3. redka pisa još, kako se čini, ista ruka koja sav zapis, samo može biti u drugo vrieme; nasuprotiv je spomen smrti Efrosinije upisan puno kasnije, kako se zna da je i umrla istom na početku 15. vieka.

K ovomu zapisu dodajem: U tekstu samoga rukopisa, na dnu, pod 7. novembrom pominje se ime prve carice srpske, evo ovako: прѣстави се прьва царица срьп'ска Єлисавеѳа. — U Mikl. Mon. Serb. br. XCVIII str. 115 pogrješno je naštampan dan smrti Uroša III „ноѥвра .г." mjesto „ноѥвра .гі."

Da skoknemo na časak iz Berlina u Peterburg. Razumije se, da i ovdje ima naših tipika, bar dva što ja znam, jedan iz XIII, drugi iz XIV—XV vieka. Ja imah u rukama onaj prvi stariji, koji već Vostokov upotrebi kao izvor za svoj rječnik. To je rukopis riedke krasote, pisan na koži, u formatu srednje četvrtine, ima sada još 265 listova; na svakoj strani po 24 redka krupna, razgovietna pisma. Čim je ta dragocjena starina bliže onomu vremenu, kada sv. Sava osnova crkvu srpsku i probudi u njoj život literarni, tim prije mogosmo se nadati, da će se ovdje naći puno tragova živa spomena narodnieh svetitelja. Može biti, da bi to i bilo tako, da nije neka zlobna ruka nemilostivo haračila po tom veleliepnom spomeniku. Evo, što nadjoh:

ЗАПИСИ О СМРТИ ВЛАДАЛАЦА, АРХИЈЕПИСКОПА И ПАТРИЈАРАХА.

Рукописи у којима су забележени дани смрти владалаца јесу типици. Најстарији од њих је

Романов Типик од 1382 године у Берлинској библиотеци (St. V, 5), у коме су доцније додавате белешке о смрти личности доцније умрлих.

Други је *Даниълца Девоокоғ* од 1416 године у Нар. Библ. бр. 590 чије су белешке издане у Archiv-у Јагићеву XXIII 630, и у коме су и владаоци и архијепископи са патријарсима.

Од оба је стари *Никодимов Типик* писан 1319 године, у Нар. Библиотеци бр. 6 (Гл. XI, 94) али се не зна кад су у њега уношене те белешке. Он се потпуно слаже са белешкама Даничевим, сем што у њему нема три последња патријарха који су тамо.

Даље се ове белешке налазе у рукописима:

Румјанцевског Музеја бр. 1458 (Сев. 51);

Манастира Савине (Шем. Б. К. 1882, 33);

Прашког музеја (Шаф. Рук. 37), и још у неким.

Ниже се штампају записи прва два рукописа у целини, а у напоменама одступања по другим рукописима. Што се налази у другим рукописима ван ова два, штампа се даље у продужењу.

Романов типик 1382. г.

5000 Мноґінхь и великнихь даровь насладывъше се wтъ в'седрьжителꙗ бога, и на земли под'виг'ше се и земльниимь царьствомь небесноѥ полоучише, глаголю же светаго и прѣподобнаго wтца нашего Сумеwна, новаго мѵроточьца, и по пльти сына ѥго великаго вь светителехь светаго Савоу, бывшимь вь началѣ

70 ПОЗНИЈИ ЗАПИСИ

хилан'дарскога, нь да ѥсть блеть и трьблеть, здѣ и вь боудоущии вѣкь, аминь.

Си оуставь w поменоу светыихь к'титорь писа се повелѣниѥмь все братиѥ вь лѣто ҂ѕ҃·ѡ҃·ч҃·а҃·, мѣсеца ноѥбра ·г҃·і҃·, ин'дикта ·ѕ҃·

5009 Мѣсеца маіа ·з҃і҃· дьнь прѣстави се Костандинь Драгашь.

Le Typicon de Roman – ou errer dans le maquis chronologique / cf. l'éd. Jagić – 1873 vizavi de l'éd. Stojanević – 1905/1984 (inconnue pour NMV/1987)
- Extraits -

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESSIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

UN PROTAGONIST AL VIEŢII POLITICE ŞI ECONOMICE DIN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVII-LEA: CONSTANTIN BATTISTA VEVELLI

CRISTIAN LUCA*

Protagonist al tensiunilor politice din Moldova, care s-au încheiat în mod tragic în primăvara anului 1633, cretanul Constantin Battista Vevelli a căzut victimă propriilor sale ambiţii de a gestiona puterea împotriva voinţei şi a intereselor boierimii locale, în avantajul unui domn nedorit de către ţară şi a clientelei sale levantine, al cărei exponent acesta era. Moartea atroce a lui Vevelli, masacrat în „şeşul Bahluiului" de către mulţimea dezlănţuită a răzvrătiţilor ridicaţi împotriva lui Alexandru Iliaş şi a grecilor alogeni, încheia violent cariera politică a negustorului originar din Retimo, localitate din Insula Creta aflată încă la acea dată sub dominaţia Republicii veneţiene.

Constantin Battista Vevelli era descendentul unei familii de negustori şi armatori greci, supuşi veneţieni, implicată activ în comerţul maritim dintre Creta şi oraşul lagunar, pe de o parte, şi Constantinopol şi Europa răsăriteană, pe de altă parte. Tatăl său, Battista Vevelli, fiul lui Constantin, participa în 1581[1] la tranzacţii comerciale alături de alţi greci şi de marele negustor constantinopolitan Pietro Galante din Pera[2], iar în 1586 era amintit în actele ambasadei veneţiene de la Constantinopol[3] în calitate de coproprietar al unui vas de transport de tipul *karamürsel*[4]. În epoca în care vinul de Creta avea asigurată o bună piaţă de desfacere în Moldova şi, mai ales, la Liov, Battista Vevelli nu a ignorat posibilitatea de a lua parte la afacerile profitabile ce

* Universitatea „Dunărea de Jos", Galaţi.

[1] Fani Mavroidi, *Πρόσωπα και δραστηριότητες το β μισό του 16^{ου} αιώνα*, în „Δωδώνη. Ιστορία και Αρχαιολογία", Iannina, 1998, p. 100; din 1581 datează şi prima menţiune documentară privind un vas comercial cu numele Vevelli, vezi *Ibidem*, p. 116.

[2] În privinţa activităţii sale, vezi Archivio di Stato di Venezia (în continuare se va cita ASV), *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. [pachetul] 265, ff. [fila/filele] 210^{v}-211^{r}, ff. 252^{r}-252^{v}; *Ibidem*, b. 267, reg. III, ff. 24^{r}-25^{r}, ff. 52^{v}-53^{r}, f. 55^{v}, f. 78^{r}; *Ibidem*, b. 269, ff. 7^{v}-8^{r}; *Ibidem*, b. 272, f. 226^{v}; Nicolae Iorga, *Relaţiile comerciale ale Ţerilor Române cu Lembergul*, Bucureşti, 1900, p. 48, p. 85; Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi de la origini până la 1918*, vol. I, Galaţi, 1994, p. 47.

[3] F. Mavroidi, *O Ελληνισμός στο Γαλατά (1453-1600). Κοινωνικές και οικονομικές πραγματικότητες*, Iannina, 1992, p. 233; Eadem, *Πρόσωπα και δραστηριότητες*, p. 83.

[4] În limba italiană: caramursel sau caramusal=tip de ambarcaţiune cu tonaj redus pentru transportul de mărfuri în ape maritime şi fluviale; asupra originii acestei nave de transport a se vedea James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Beirut, 1987, p. 1450, care menţionează: „name of a peculiar kind of craft built at Karamürsel on the Gulf of Nicomedia, and formerly used for transport service".

se derulau în aceste zone[5]. Astfel, în anul 1589 el sosea din Creta la Constantinopol, la comanda vasului comercial S. Giovanni Eremita, pe care îl deținea în asociere cu Pietro Galante[6], transportând, foarte probabil, butoaie cu vin destinate pieței polone. Anul următor același vas – menționat ca și *karamürsel* în registrul bailului Girolamo Lippomano – urma să ajungă cu o încărcătură de vin cretan de la Retimo la Reni, trecând bineînțeles prin Constantinopol, însă din ordinul bailului butoaiele au fost descărcate în capitala otomană și scoase la vânzare pentru a acoperi o scrisoare de schimb neachitată de către proprietarul mărfii[7]. Circa 22 de butoaie din acest transport aparțineau fraților Perdicari, negustori cretani ce exportau vin în Polonia pe traseele de tranzit din Moldova[8]. În octombrie 1591 Battista Vevelli se angaja să transporte de la Constantinopol la Chilia mai multe butoaie cu vin destinate desfacerii pe piața lioveană[9]. Fără a se limita doar la implicarea personală în transportul pe mare al mărfii, Battista Vevelli a participat în mod direct la gestionarea vânzării de vin cretan. În primăvara anului 1596 el se afla la Liov[10], unde se pare că a rămas până în 1599[11], însă în 1600 revenise pe mare pe nava sa de transport și se pregătea să ridice ancora la Constantinopol spre a se îndrepta către portul Chilia[12]. La 10 august 1600, Battista Vevelli și Michele Cavaco, în calitate de reprezentanți desemnați de către executorii testamentari ai negustorului cretan Michele Servo, îi prezentau la Constantinopol bailului venețian Agostino Nani testamentul defunctului, decedat la Suceava în primăvara aceluiași an, solicitând recunoașterea autenticității și totodată autentificarea notarială a acestui act[13]. În răstimpul 1601-1603, Battista Vevelli ajungea din nou în câteva rânduri la Liov, participând, în calitate de reprezentant al unor asociați ai săi sau ca parte direct interesată, la o serie de litigii comerciale cu diverși negustori greci[14]. În acest oraș, cretanul Battista Vevelli se stingea din viață în 1603, foarte probabil ca urmare a unei grave infecții degenerată dintr-o plagă situată deasupra ochiului stâng[15].

Încă din 1601, alături de Battista Vevelli apare Luca Vevelli[16], într-un

---

[5] *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, seria I, vol. VI, vol. îngrijit de Eugenio Alberi, Florența, 1862, p. 330; N. Iorga, *op. cit.*, p. 48, pp. 59-60, p. 63, p. 85, pp. 89-90, p. 108, p. 110; Andrei Pippidi, *Esquisse pour le portrait d'un homme d'affaires crétois du XVIe siècle*, în Idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București–Paris, 1980, pp. 127-128 și notele 14-15; Ugo Tucci, *Il commercio del vino nell'economia cretese*, în *Venezia e Creta. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Iraklion–Chanià, 30 settembre-5 ottobre 1997*, vol. îngrijit de Gherardo Ortali, Veneția, 1998, pp. 196-202; Ioan–Aurel Pop, Cristian Luca, *Date privitoare la zona Dunării de Jos în izvoare venețiene din secolele XVI-XVII*, în „Danubius", XXII, 2004, doc. IV-V, pp. 41-42.

[6] F. Mavroidi, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, p. 239; Eadem, *Πρόσωπα και δραστηριότητες*, p. 144.

[7] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 267, ff. 25^r-26^r; F. Mavroidi, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, p. 240.

[8] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 180^v-181^r; N. Iorga, *op. cit.*, p. 95; F. Mavroidi, *Πρόσωπα και δραστηριότητες*, p. 59, p. 68, p. 101, pp. 124-125, p. 138.

[9] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 267, reg. III, f. 65^r.

[10] N. Iorga, *op. cit.*, p. 107.

[11] *Ibidem*, p. 108.

[12] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti protocolli*, b. 270, ff. 147^v-148^r.

[13] *Ibidem*, ff. 161^r-163^v; I.–A. Pop, Cr. Luca, *Alcuni documenti veneziani inediti riguardanti i mercanti cretesi Servo e la loro presenza in Moldavia fra Cinque e Seicento*, în „Quaderni della Casa Romena di Venezia", nr. 3, 2004, p. 75, doc. IX, pp. 80-83.

[14] N. Iorga, *op. cit.*, pp. 107-108.

[15] *Ibidem*, p. 108.

[16] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti protocolli*, b. 271, ff. 49^r-49^v.

document notarial emis la ambasada veneţiană de la Constantinopol, iar în anul următor, tot în registrul bailului, se face referire la un anume Giovanni Battista Vevelli ca proprietar al unei nave de transport[17]. Ulterior, acesta din urmă participa activ la tranzacţiile comerciale: în iunie 1603 era la Constantinopol ca „patron di vascello"[18], iar în toamna aceluiaşi an aducea în portul capitalei otomane – în asociere cu negustorul Michele Cavaco din Chios – un transport de vin din Candia[19]. În mai 1605, vasul comercial al lui Giovanni Battista Vevelli era autorizat să intre în Marea Neagră spre a încărca dintr-un port neprecizat grâne cu destinaţia Retimo[20]. Tot către acest oraş din Insula Creta se pregătea să pornească *karamürsel*-ul aceluiaşi „Giovanni Battista Vevelli da Rethimo" în aprilie 1607[21]. Acest Giovanni Battista Vevelli era neîndoielnic rudă apropiată a defunctului Battista Vevelli, în vreme ce, pe temeiul surselor contemporane, rezultă că Luca Vevelli a fost fiul amintitului Battista şi fratele lui Constantin Battista Vevelli.

În buna tradiţie a epocii, Constantin Battista Vevelli purta aşadar atât numele bunicului său, cât şi pe acela al tatălui său, devenind principalul continuator al activităţii acestuia din urmă. Cele dintâi informaţii privitoare la implicarea sa în afacerile comerciale din Levant datează din 18 martie 1615, când la Constantinopol urma să ridice ancora, cu o încărcătură de piei şi peşte sărat, „vasul [lui] Vevelli, numit Santa Maria del Monte Santo"[22]. La 22 februarie 1617, Constantin Battista Vevelli îi scria de la Iaşi bailului Almorò Nani, cerând să i se încredinţeze lui Giovanni Battista Locadello, reprezentantul său la Constantinopol, toate mărfurile pe care urma să i le expedieze în capitala otomană[23]. La Iaşi, Constantin Battista Vevelli îi dădea negustorului veneţian Francesco Cima, la 15 august 1617, o scrisoare de schimb pentru contravaloarea a 550 de ţechini, sumă ce nu fusese achitată nici doi ani mai târziu[24]. Negustorul cretan contracta numeroase credite şi rula capitaluri considerabile, investind în exportul de peşte şi caviar de la gurile Dunării pe piaţa veneţiană. În vara anului 1619 acesta se afla la Chilia, de unde expediase la Constantinopol, printre alte mărfuri, 50 de butoaie cu morun[25]. Reprezentantul său în capitala otomană, Giovanni Battista Locadello, urma să i se alăture curând în Moldova, fiind înlocuit ca agent la Constantinopol de fratele lui Bartolomeo Locadello, în vreme ce la Veneţia se ocupa de gestionarea afacerilor un alt frate al acestora, Lodovico Locadello[26]. Cunoaştem date consistente privitoare la activitatea negustorească a lui Vevelli datorită litigiilor comerciale în care acesta era parte, cel mai adesea ca pârât, după cum rezultă din actele conservate în copie în registrele notariale ale bailului veneţian de la Constantinopol. Conform acestora, în mai multe împrejurări au fost solicitate dispoziţii executorii ale bailului pentru a-l obliga pe Constantin Battista Vevelli să restituie credite neachitate sau contravaloarea unor mărfuri ce îi fuseseră încredinţate şi pe care le înstrăinase fără

17 *Ibidem*, f. 76ᵛ.
18 *Ibidem*, b. 273, f. 89ᵛ.
19 *Ibidem*, ff. 141ʳ-143ʳ.
20 *Ibidem*, b. 297, doc. nenumerotat (21 mai 1605).
21 *Ibidem*, b. 273, doc. nenumerotat (28 aprilie 1607).
22 *Ibidem*, b. 297, doc. nenumerotat, *ad datum*.
23 *Ibidem*, b. 279, ff. 152ʳ-152ᵛ.
24 *Ibidem*, ff. 163ʳ-163ᵛ.
25 *Ibidem*, f. 187ʳ.
26 *Ibidem*, ff. 166ᵛ-167ᵛ.

a le achita. Consistenţa sumelor vehiculate de către negustorul cretan dă măsura volumului afacerilor pe care acesta le derula.

La 20 februarie 1619, examinând cererea negustorilor veneţieni Felice Restici, Francesco Girardi şi Giulian Boneri, bailul Almorò Nani dispunea ca reprezentanţii la Constantinopol ai lui Constantin Battista Vevelli să achite celor trei suma de 618 florini în contul mărfii pe care Restici o lăsase în Moldova în mâinile cretanului[27]. La 23 noiembrie 1619 aceiaşi negustori reiterau solicitarea adresată bailului, arătând că, în ciuda impunerii temporare a sechestrului pe butoaiele cu morun ale lui Vevelli, suma pe care debitorul le-o datora nu fusese încă achitată; în aşteptarea unor documente justificative care să probeze indubitabil veridicitatea solicitărilor reclamanţilor, Almorò Nani amâna adoptarea unei decizii definitive în acest caz[28].

În februarie 1619, după învestirea lui Gaşpar Graţiani în domnia Moldovei, Constantin Battista Vevelli primea dregătoria de mare vameş încă de la Constantinopol, înainte de plecarea croatului către Iaşi[29]. La 18 septembrie şi 19 decembrie 1619 Vevelli obţinea două împrumuturi – 243 de ţechini, respectiv 857 de ţechini – de la marele hatman Bernardo Borisi, iar actele care atestau încheierea acestor înţelegeri erau semnate ca martori de Giovanni Turiglia şi Polo Minio[30]. Întârzierea plăţii creditelor a provocat unele neajunsuri debitorului. Astfel, în urma socilitării lui Bernardo Borisi, bailul veneţian ordona la 29 aprilie 1620 punerea sub sechestru a mărfurilor şi bunurilor aparţinând lui Constantin Battista Vevelli depozitate la Constantinopol[31]. Luca Vevelli cerea imediat ridicarea sechestrului, invocând mărturia scrisă a lui Bartolomeo Locadello, Polo Minio şi Giovanni Turiglia ca probă a achitării integrale a sumei de 1.757 de ţechini, reprezentând datoriile cumulate ale lui Giovanni Battista Vevelli faţă de Bernardo Borisi[32]. În faţa acestor dovezi, bailul Almorò Nani i-a convocat pe Antonio di Negri şi Christofor (II) Brutti, reprezentanţii creditorului, şi în urma neprezentării acestora la ambasada veneţiană a decis să ridice sechestrul asupra mărfurilor şi bunurilor lui Constantin Battista Vevelli[33]. Creditele pe care Bernardo Borisi le reclama de la Constantin Battista Vevelli nu au fost însă integral achitate nici după mai bine de un deceniu, astfel încât Francesco Borisi, urmaşul creditorului, îl trimitea în ianuarie 1634 de la Veneţia la Constantinopol pe medicul danez Giovanni Andrea Scoccardi cu intenţia declarată de a recupera de la moştenitorii debitorului sumele datorate[34].

Constantin Battista Vevelli a obţinut cea dintâi dregătorie, aceea de paharnic[35], în vremea primei domnii a lui Radu Mihnea în Moldova. Tot Radu Mihnea, însă ca domn al Ţării Româneşti, îi acorda dregătoria de mare paharnic, pe care a deţinut-o în perioada 1622-1623[36]. În urma înrudirii cu Alexandru Iliaş, Vevelli devenea principalul

---

[27] *Ibidem*, f. 119^r.
[28] *Ibidem*, f. 107^v.
[29] *Ibidem*, b. 280, f. 22^v.
[30] *Ibidem*, b. 284, ff. 181^v-182^r.
[31] *Ibidem*, b. 280, f. 142^v.
[32] *Ibidem*, ff. 41^v-43^v.
[33] *Ibidem*, ff. 42^r-42^v.
[34] *Ibidem*, b. 284, doc. nenumerotat (ianuarie 1634).
[35] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 346.
[36] *Ibidem*.

sfătuitor al acestuia[37], însoțindu-l la Constantinopol și apoi în Moldova, unde cretanul avea să-și găsească sfârșitul în anul 1633[38]. Cu acordul otomanilor, Constantin Battista Vevelli a participat, în calitate de mesager al lui Radu Mihnea, la inițierea și medierea tratativelor care au dus la încheierea păcii polono-otomane de la Hotin în 1621[39]. Un an mai târziu, în vreme ce se îndrepta spre Constantinopol ca emisar al polonilor, Constantin Battista Vevelli era încarcerat la Iași, din porunca lui Ștefan Tomșa II, fiind eliberat la sosirea în oraș a solului polon Christofor de Zbaraz[40]. La 11 iunie 1622, pretendentul venețian Gian Giacomo Locadello i-a încredințat lui Constantin Battista Vevelli, care urma să-l însoțească pe drumul de întoarcere pe solul polon trimis la Poartă, o scrisoare către Stanislaw Lubomirski. Fără îndoială că negustorul cretan, supus venețian, nu a ezitat să-i ofere bailului Giustinian o copie a epistolei, iar acesta a trimis-o deîndată autorităților Serenissimei[41].

Alexandru Iliaș a încercat să întrețină, atât ca pretendent cât și ca domn, raporturi protocolare cordiale cu ambasada venețiană din Constantinopol, cunoscând influența politică a bailului în capitala otomană. Aceste contacte au fost mijlocite de către cumnatul său Constantin Battista Vevelli, în calitatea acestuia de supus venețian. Vevelli, care s-a aflat și în slujba lui Radu Mihnea și își dovedise priceperea în cazul misiunii cu caracter politico-diplomatic care a dus la finalizarea tratativelor otomano-polone din 1621, nu a renunțat niciodată la implicarea în afacerile comerciale, așa cum s-a crezut în trecut[42], dimpotrivă, animat de dorința de-și spori veniturile, a investit capitaluri consistente în negustoria cu pește și caviar exportat de la gurile Dunării, via Constantinopol, în laguna venețiană[43]. La începutul anului 1623, după moartea fratelui său, Luca Vevelli, Constantin Battista Vevelli și fiii săi legitimi au moștent o parte dintre bunurile defunctului, conform dispozițiilor testamentare din lăsământul înregistrat în registrul bailului Giorgio Giustinian[44].

În nume propriu sau ca mesager al lui Alexandru Iliaș, Constantin Battista Vevelli a vizitat în mai multe rânduri palatul reprezentanței diplomatice venețiene din Pera. În vara anului 1629, el îi scria dogelui o scrisoare[45] – trimisă bailului Sebastiano

---

[37] Miron Costin, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 97.

[38] Aurel H. Golimas, *Diplomatul Constantin Batiște Vevelli Rettimiotul și revoluția Moldovei din primăvara anului 1633*, în „Studii și cercetări istorice", XVIII, 1943, p. 409-410; Vasile Neamțu, *Răscoala din Moldova din primăvara anului 1633*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", secțiunea a III-a, „Științe sociale", II, fasc. 1-2, 1956, pp. 30-32; M. Costin, *op. cit.*, p. 80.

[39] Alessandro Ziliolo, *Delle historie memorabili de' nostri tempi, scritte da ...* , Parte Seconda [vol. II], Libro Quattro, con Licenze de' Superiori, e Privilegi, presso il Turrini, Venezia, 1654, pp. 111-112; Anton Mesrobeanu, *Nuovi contributi sul vaivoda Gaspare Graziani e la guerra turco-polacca del 1621*, în „Diplomatarium Italicum", III, 1934, pp. 162-163; A. H. Golimas, *op. cit.*, pp. 409-410; M. Costin, *op. cit.*, p. 80; Ilie Corfus, *Noi informații despre români în vechi ediții polone de documente*, în „Revista de istorie", XXXI, nr. 3, 1978, p. 493.

[40] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, pp. 16-17.

[41] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV/2, București, 1884, doc. CCCCXLIII, pp. 397-398.

[42] A. H. Golimas, *op. cit.*, p. 407.

[43] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti protocolli*, b. 279, ff. 163ʳ-163ᵛ, f. 187ʳ; *Ibidem*, b. 280, ff. 41ᵛ-43ᵛ, f. 107ᵛ, f. 119ʳ, f. 142ᵛ; *Ibidem*, b. 284, ff. 181ᵛ-182ʳ.

[44] ASV, *Bailo a Costantinopoli. Cancelleria*, b. 373/1, doc. nenumerotat (10 ianuarie 1623).

[45] Scrisoarea adresată bailului Venier este amintită chiar de către destinatar, în *dispaccio* din 18 august 1629, vezi E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV/2, doc. CCCCLXXXIX, p. 431; scrisoarea lui Vevelli către doge în *Ibidem*, doc. CCCCXC, pp. 432-433.

Venier cu scopul de a facilita expedierea acesteia prin serviciul de poştă ce deservea ambasada – cerând îngăduinţa de a construi o mănăstire, în memoria părintelui său, în vecinătatea oraşului natal, Retimo[46]. Câteva luni mai târziu, în noiembrie, Vevelli îl însoţea pe Alexandru Iliaş, recent mazilit din domnia Ţării Româneşti, la Constantinopol şi nu întârzia a se prezenta bailului[47]. Discuţia care a urmat a fost rezumată de către diplomatul veneţian într-unul din obişnuitele rapoarte adresate dogelui: Constantin Battista Vevelli lăsase să se înţeleagă că, prin influenţa pe care o avea pe lângă demnitarii otomani, cumnatul său avea să fie curând reînvestit în domnie şi, ca urmare, Venier a folosit ocazia întrevederii cu negustorul cretan spre a-i transmite salutări lui Alexandru Iliaş, gândind că viitorul principe „havrebbe modo di esercitar la sua buona disposizione verso gl'interessi della Repubblica", însă diplomatul veneţian se limita doar la „parole generali, et amorevoli, senza [...] alcuna obligatione"[48]. Abia din martie 1630 cunoaştem o altă prezenţă a lui Vevelli la ambasada veneţiană, unde era primit de către noul bail, Giovanni Cappello, şi de cel care îşi încheia misiunea, Sebastiano Venier. La acea dată veneţienii continuau să prospecteze posibilitatea angajării de mercenari şi a achiziţiei de cai din Ţările Române, pentru a-şi consolida potenţialul militar în perspectiva conflictelor ce se anunţau în Peninsula Italică, şi legăturile privilegiate de care beneficiau supuşii Serenissimei în Ţările Române, ca Vevelli şi Bartolomeo Locadello, sau italo-levantinii, ca Bartolomeo Minetti, înlesneau materializarea unor astfel de proiecte. Toţi aceştia promiteau sprijin şi se arătau gata de a servi interesele Republicii marciane; îndeosebi Constantin Battista Vevelli, încrezător în apropiata numire a lui Alexandru Iliaş ca domn, le prezenta baililor, probabil atât în numele lui, cât şi al cumnatului său, un plan detaliat pentru a conduce până în lagună, trecând prin Belgrad şi mai departe prin portul Spalato (Split), 1.000 de oşteni aleşi pentru trupele de cavalerie[49]. În luna iulie a aceluiaşi an, negustorul cretan îl întâlnea din nou pe Giovanni Cappello şi reconfirma promisiunile privitoare la „l'estratione di genti et cavalli da quella Provincia [Ţara Românească, n. n.]", unde nădăjduia să fie învestit domn „Alessandro suo cognato", cu ajutorul amiralului flotei otomane obţinut cu importante sume de bani[50].

În vara anului 1630, după întrevederea cu Constantin Battista Vevelli, bailul Giovanni Cappello spera ca aşteptata numire a lui Alexandru Iliaş pe tronul muntean să îl determine pe cumnatul domnului, negustor care se implicase activ în exportul de mărfuri de la Dunărea de Jos către oraşul lagunar, să participe la creşterea volumului importurilor veneţiene de ceară şi piei din Muntenia[51]. În vara anului 1629, Petru Raguzanul, emisarul bailului Venier, îi împărtăşea lui Constantin Battista Vevelli – aflat alături de cumnatul său, Alexandru Iliaş, domnul Ţării Româneşti – detaliile planului veneţian, iar acesta se angaja să sprijine în viitorul apropiat achiziţionarea de cai şi angajarea de oşteni pentru necesităţile militare ale Veneţiei[52]. Aceleaşi

[46] De altfel, a şi primit autorizarea ducală pentru edificarea mănăstirii, care a fost închinată Sfântului Apostol Luca, vezi ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 288, f. 76ᵛ.
[47] E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV/2, doc. CCCCXCIV, p. 436.
[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*, doc. DI, pp. 440-441.
[50] *Ibidem*, doc. DIX, pp. 447-448.
[51] *Ibidem*, doc. DX, p. 448.
[52] *Ibidem*, doc. CCCCLXXXIX, p. 431.

angajamente şi le asuma în scris faţă de diplomatul veneţian şi Bartolomeo Locadello[53], care îl recomanda călduros pe Vevelli, desigur pentru că erau asociaţi în negustoria cu produse provenind din spaţiul românesc[54]. În iunie 1631 nu se înregistrase nici un progres în privinţa proiectului recrutării de trupe din Muntenia, iar, după spusele diplomatului veneţian, o parte dintre „actori" erau în imposibilitate de a acţiona: „il Vevelli, cognato d'Alessandro [Iliaş, n. n.] già Principe di Valacchia s'è nascosto per la persecutione con che lo circonda la novella Principessa di Valacchia [Victoria, soţia lui Leon Tomşa, n. n.] col favor del Bostangi Bassi per differenza di una certa cosa"[55], în vreme ce „il Principe deposto di Moldavia [Alexandru Coconul, n. n.] col Signor Bartolomio Minetti suo zio"[56] sosiseră de curând la Poartă. După cum este bine cunoscut, ulterior Alexandru Iliaş a fost numit de către sultan domn al Moldovei, iar negustorul cretan avea să-l însoţească în calitate de principal sfătuitor, rămânându-i fidel până în ultimele clipe ale vieţii sale.

Din prima căsătorie a lui Constantin Battista Vevelli cu Maria, fiica marelui vornic Nestor Ureche, a rezultat un fiu, Nistor[57], în vreme ce din a doua căsătorie a cretanului, care şi-a unit destinele cu Mărioara, sora lui Alexandru Iliaş, s-au născut mai mulţi copii. Într-o procură notarială redactată în anul 1643 la ambasada veneţiană de la Constantinopol, la solicitarea urmaşilor defunctului Constantin Battista Vevelli, se menţiona numele „doamnei Mariora Banopula, soţia amintitului Constantin [Battista Vevelli, n. n.]"[58]; numele soţiei negustorului cretan este indubitabil, astfel se elimină o incertitudine care dăinuia de mai bine de şase decenii, aceea privitoare la „numele femeiei lui Vevelli"[59]. S-a opinat că soţia lui Vevelli ar fi fost, foarte probabil, sora Elenei, doamna lui Alexandru Iliaş, „o greacă din Stambul"[60], însă credem că Mărioara Banopulos – nume, acesta din urmă, dintr-o primă căsătorie – era, mai degrabă, sora domnului. Din căsătoria lui Constantin Battista Vevelli cu Mărioara au rezultat Lucachi (mare jitnicer în 1667)[61], Battista (II) Vevelli şi fraţii minori ai acestora, care în 1643 locuiau împreună cu mama lor la Constantinopol. Amintita procură notarială redactată la 3 iulie 1643 la ambasada veneţiană din capitala otomană precizează explicit că soţia lui Constantin Battista Vevelli era la acea dată, împreună cu Battista, fiul cel dintâi născut, „tutor ai celorlalţi fii minori al amintitului Constantin, soţul său"[62]. După doi ani de la pronunţarea de către guvernatorul veneţian al Insulei Creta a unei interdicţii de intrare pe teritoriile Serenissimei, motivată de o cauză necunoscută, Battista (II) Vevelli, înfăţişat ca „huomo d'ordinaria statura, di pelo nero, barba castagna, d'anni 43 [sic!] in circa", primea la 30 iunie 1643 un salvconduct cu valabilitate de cinci ani spre a se prezenta în instanţele de apel ale Republicii marciane, în încercarea de a obţine

---

53 *Ibidem*.
54 Constantin Battista Vevelli a fost asociat cu fraţii Locadello, vezi ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti protocolli*, b. 280, f. 119^{r}.
55 E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV/2, doc. DVII, p. 446.
56 *Ibidem*, doc. DVIII, pp. 446-447.
57 N. Stoicescu, *op. cit.*, pp. 346-347.
58 ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 288, ff. 76^{v}-77^{r}.
59 A. H. Golimas, *op. cit.*, p. 406.
60 *Ibidem*.
61 N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 347.
62 ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 288, reg. II, ff. 4^{r}-5^{r}, ff. 76^{v}-77^{r}.

revocarea dispoziției restrictive care îl viza[63].

Urmând tradiția de familie, cretanul Constantin Battista Vevelli s-a implicat activ în comerțul cu produse exportate de la gurile Dunării pe piața venețiană, acumulând un important capital financiar care i-a îngăduit să îi crediteze pe unii candidați la tronul Țărilor Române. Astfel, el a devenit apropiat și rudă prin alianță a lui Alexandru Iliaș, pe care l-a susținut la Poartă spre a căpăta învestitura în domnia Moldovei, legându-și destinul de acesta. Prin ceea ce a întreprins ca mare negustor și apoi principal sfătuitor al domnului, Constantin Battista Vevelli s-a dovedit un adevărat protagonist al vieții economice și politice din Țările Române în primele decenii ale secolului al XVII-lea.

A PROTAGONIST OF THE POLITICAL AND ECONOMICAL LIFE OF THE ROMANIAN PRINCIPALITIES IN THE FIRST DECADES OF THE 17TH CENTURY: CONSTANTINE BATTISTA VEVELLI

Abstract

The author describes the commercial activity of two generation of a Greek family of merchants and ship-owners from Crete Island, possession of Venice basing his researches on some inedited documents from 16th-17th Centuries, from notarial registers belonging to Venetian ambassadors at Constantinople. Constantine Battista Vevelli, son of Battista and grandson of Constantine, born at Retime, in the Island of Crete, probably at the beginning of the last decade of 16th Century, followed his father at Constantinople, getting involved in commercial actions with important products from Romanian Principalities and merchandise for export from Crete and Venice. The wine of Crete, exported on the Polish market, especially at Lvov, and fish, caviar, wax, skins, brought from the Romanian Principalities in order to be sold in the Venetian lagoon with profitable prices, generated the relative great fortune of the Vevelli Family in that époque. Because of his economical status, Constantine Battista Vevelli was in the entourage of princes of the Romanian Principalities, and obtains the nomination in the dignities of counselor from Radu Mihnea, during the years of his principalities in Moldavia and Wallachia. The Croatian Gaşpar Grațiani, prince of Moldavia from 1619 at the 1620, nominated the Greek merchant at great customer, one of the high level positions in the public administration of his state. The nomination by the sultan of Constantine Battista Vevelli's brother in low Alexander Iliaş as prince of Moldavia represents the moment in which his political influence in the Romanian space was highest. The merchant from Crete accompanied him as a main counselor in Iaşi and remained devoted until the end of his life. Constantine Battista Vevelli dies in horrible conditions, executed by the revolts peoples in the spring of 1633, during the revolt of Moldavians against the prince Alexander Iliaş and his Levantine clients. Constantine Battista Vevelli had many sons, resulted from his two documentary attested marriages, but certainly known are Lucachi, who remained in Moldavia where he followed an administrative career among the local little nobility, and Battista (II), who was resident in Constantinople in 1643, together with his mother, Mărioara and his minor brothers.

[63] *Ibidem*, f. 73v.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A ORAȘULUI CÂMPULUNG-MUSCEL (SECOLELE XIV-XVIII)

CLAUDIU NEAGOE*

Orașul Câmpulung a fost, de-a lungul Evului Mediu, unul dintre cele mai însemnate așezări urbane ale Țării Românești, pe de-o parte datorită vechimii sale[1], iar pe de altă parte datorită importanței sale politice[2], economice[3] și culturale[4]. Mai mult decât atât, Câmpulungul a fost și un important centru demografic, el plasându-se, de regulă, pe poziția a treia, ca număr de locuitori, după reședințele de la Târgoviște și București.

Încă de la începuturile orașului Câmpulung[5], populația sa a fost structurată din punct de vedere etnic și confesional, în români (ortodocși) și sași (catolici)[6]. S-au adăugat de-a lungul timpului și alți străini[7].

Referitor la situația și evoluția numerică a populației câmpulungene, pe parcursul Evului Mediu, informațiile sunt destul de puține și de cele mai multe ori

---

* Universitatea din Pitești.

[1] Cf. I. Hurdubețiu, Fl. Mârțu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii și Articole de Istorie", XI, 1968, p. 27.

[2] Câmpulungul a fost reședință voievodală a Țării Românești între 1330 și 1369 (*Ibidem*, p. 29), iar apoi „oraș domnesc" cu privilegii (vezi Șt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung-Muscel, 1215-1747*, Pitești, <1997>; Idem, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, vol. I (1215-1699) și II (1700-1799), București, 1999).

[3] Vezi I. Hurdubețiu, Fl. Mârțu, *op. cit.*, p. 33-37.

[4] Vezi Gh. Pârnuță, *Câmpulung-Mușcel, străveche vatră de cultură a Țării Românești*, Câmpulung-Mușcel, 1974.

[5] Potrivit cronicii cantacuzinești din veacul al XVII-lea, la 1290 Radu Negru Vodă a venit la Câmpulung *„cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot feliul de oameni..."*; *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 1.

[6] Pe lângă aceștia și maghiari; cf. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, I-II, București, 1900, p. VI; cf. Șt. Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, București, 1974, p. 132.

[7] În secolele XV-XVI, greci precum acel grec Femiano, menționat într-o scrisoare a lui Alexandru Aldea, care păgubise pe *„nobilul bărbat Ioan, fiul lui Gașpar de (la) Câmpulung"*; vezi Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, vol. I (1215-1699), București, 1999, doc. 16, p. 145-146) și turci (vezi despre negustorii turci alungați de la Câmpulung, în 1516, din porunca lui Neagoe Basarab; vezi Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, București, 1931, p. 253-254), iar în secolul al XVIII-lea români ardeleni, cunoscuți sub numele de *„ungureni"* (vezi Louis Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739-1831)*, în „Studii. Revistă de Istorie", 24, 1971, nr. 5, p. 924-925; vezi Șt. Trâmbaciu, *Așezările de „ungureni" pe pământul obștii câmpulungene*, în „Studii și comunicări", I, Muzeul Câmpulung-Mușcel, 1981, p. 56-61), care s-au integrat în obștea câmpulungeană (vezi Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *op. cit.*, vol. II (1700-1799), doc. 136, p. 232-233).

controversate sau incomplete. În lipsa unor documente sau recensăminte oficiale[8], singurele noastre surse, pentru stabilirea structurii şi evoluţiei demografice a oraşului Câmpulung, rămân relatările călătorilor străini, bazate pe informaţiile culese la faţa locului sau oferite de hrisoavele şi aşezămintele domneşti, iar din veacul al XVII-lea pe informaţiile oferite de registrele parohiale de la Bărăţie[9].

Primele relatări cu privire la structura şi situaţia numerică a populaţiei câmpulungene le avem de la sfârşitul secolului al XVI-lea. Este vorba mai întâi de relatările călugărului franciscan Jeronim Arsegno, din 1581, referitoare la situaţia bisericilor catolice din Ţara Românească[10], iar apoi cele din 1596 ale lui Giovanni Botero[11].

Potrivit lui Arsegno, la 1581 Câmpulungul avea „900 de cămine, toate de români"[12] şi „case de saşi catolici <cu> 400 de suflete, (...) cu totul 250 <probabil case>"[13]. Cunoscând numărul de case şi de suflete ale comunităţii catolice putem stabili coeficientul demografic, respectiv densitatea medie (locuitor/casă), împărţind numărul de suflete la numărul de case: aşadar, acest coeficient era 1,6. În cazul comunităţii ortodoxe, putem aplica coeficientul demografic 5[14], admis în general pentru o gospodărie, şi obţinem astfel o populaţie de aproximativ 4 500 de suflete. Aşadar, populaţia totală a oraşului Câmpulung s-ar fi ridicat, în 1581, la circa 4 900 de suflete. Acest număr este departe, însă, de a reflecta realitatea, ţinând cont de faptul că pe parcursul Evului Mediu proporţia populaţiei urbane în Ţara Românească a rămas destul de redusă, doar la câteva procente[15]. Părerile au fost împărţite în ceea ce priveşte numărul total al populaţiei câmpulungene, propunându-se cifre precum 4 500[16] sau 4 750 de suflete[17] (deci o densitate medie de peste 4 suflete/casă). Considerăm, însă, estimările de până acum mult prea generoase şi apreciem, evident, cu rezervele de rigoare, populaţia totală a oraşului Câmpulung la circa 4 000 de locuitori (Anexa, Tabelul 1).

---

[8] S-a considerat că primul recensământ l-a constituit catagrafia din 1810, alcătuită de autorităţile ruseşti; cf. I. Hurdubeţiu, Fl. Mârţu, *op. cit.*, p. 38. În lumina noilor cercetări, putem afirma astăzi că cea mai veche catagrafie a oraşului Câmpulung este cea elaborată de autorităţile ruseşti în 1774 (vezi Cf. Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *Catagrafia judeţului Muscel din 1774*, în „Revista Arhivelor", 1992, nr. 3, p. 327-437)

[9] La 1648, Petru Bogdan Baksić, vicar apostolic al Ţării Româneşti, menţiona, pentru prima oară, la Câmpulung, existenţa unui „registru parohial" (cf. *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 264), redactat de către părintele franciscan conventual Francesco Maria Spera din Narni, parohul Bărăţiei între 1645 şi 1652 (*Ibidem*, p. 261-263, 387-388).

[10] Ele preluau de fapt informaţiile unui alt călugăr franciscan, fratele Celestin Veneţianul; *Ibidem*, vol. II, 1970, p. 509.

[11] *Ibidem*, vol. IV, 1972, p. 576.

[12] *Ibidem*, vol. II, p. 510.

[13] *Ibidem*.

[14] Cf. Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 132. Acest coeficient însă este admis în mod arbitrar (cf. Ş. Papacostea, *Populaţia Ţării Româneşti în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în „Studii. Revistă de istorie", 19, 1966, nr. 5, p. 930), existând o condiţionare de tip geo-climatic în stabilirea numărului de membrii într-o familie-casă (cf. Traian Stoianovich, *Between East and West: the Balkans and Mediterranean Worlds*, vol. II, New Rochelle, New York, 1992, p. 133-146).

[15] Cf. B. Muregescu, *Istorie românească-istorie universală (600-1800)*, ed. a II-a, Bucureşti, 1999, p. 41.

[16] Cf. I. Hurdubeţiu, Fl. Mârţu, *op. cit.*, p. 37; cf. Fl. Mârţu, *Dinamica demografică*, în vol. *Câmpulung-Muscel, ieri şi azi*, Câmpulung Muscel, 1974, p. 41-42).

[17] Cf. P. Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini (sec. XV-XVIII)*, Bucureşti, 1973, p. 178).

Cincisprezece ani mai târziu, în 1596, la Câmpulung mai erau, după informaţiile lui Botero, „900 de case”[18] dintre care „40 … ale saşilor catolici”[19], deci în jur de 3 440 de ortodocşi şi probabil 160 de catolici[20]. Rezultă, astfel, că în 1596, sau în jurul acestei date, populaţia totală a oraşului Câmpulung se ridica la circa 3 600 de suflete (Anexa, Tabelul 1).

Potrivit acestor informaţii, în intervalul 1581-1596 populaţia Câmpulungului a cunoscut o scădere numerică de la circa 4 000 de suflete la circa 3 600 de suflete. Această scădere demografică a fost determinată de o serie de factori precum: fiscalitatea excesivă (1592-1594)[21], o epidemie de ciumă (1592)[22] şi o puternică foamete[23], cauzată de jafurile turco-tătare (1595)[24].

Ne atrage atenţia, însă, scăderea bruscă a populaţiei catolice de la 400 de suflete la circa 160 de suflete şi a numărului de cămine (familii) catolice de la 250 la 40 (Anexa, Tabelul 1). Acest regres demografic poate fi pus pe seama factorilor menţionaţi mai sus, dar şi pe seama schimbărilor confesionale care s-au produs în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Europa Centrală şi sud-estică[25], deci şi în spaţiul românesc[26]. Este vorba de un fenomen de reconversie a catolicilor din Ţara Românească, la luteranism[27] sau la ortodoxie[28].

În secolul al XVII-lea, relatările despre comunităţile catolice din Ţara Românească se înmulţesc, ca urmare a propagandei catolice susţinute de Biserica Romei în Europa Centrală şi de sud-est, prin intermediul călugărilor franciscani observanţi, veniţi din Bulgaria[29], şi a misionarilor trimişi de Propaganda Fide[30], pentru „restaurarea

---

18 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, p. 576.

19 *Ibidem.*

20 În condiţiile în care numărul gospodăriilor a scăzut este de presupus că densitatea medie, în cazul comunităţii catolice, a crescut. Aplicăm, aşadar, acelaşi coeficient 4, ca în cazul comunităţii ortodoxe.

21 De aproximativ 15 galbeni pe gospodărie (cf. B. Murgescu, *op. cit.*, p. 151). Este rezultatul cererilor repetate şi a abuzurilor otomane (cf. Şt. Ştefănescu, *Conjuncturi socio-politice şi situaţia demografică în Ţara Românească în secolele XIV-XVI*, în volumul *Populaţie şi societate. Studii de demografie istorică*, vol. I, Cluj, 1972, p. 86-87).

22 P. Cernovodeanu, P. Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamităţile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Bucureşti, 1993, p. 57-58.

23 *Ibidem*, p. 58.

24 Vezi *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, 1971, p. 532.

25 Vezi pe larg despre, în: Hsia R. Po-chia, *Social discipline in the Reformation: Central Europe 1550-1650*, Routhledge, London, 1989; Idem, *The world of Catholic Renewal, 1540-1770*, Cambridge University Press, 1998.

26 Vezi Cesare Alzati, „*Reforma*" *şi reforma catolică faţă în faţă cu ortodoxia pe pământ românesc în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, Idem, *În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spaţiului românesc*, ed. Ş. Turcuş, Cluj-Napoca, 1998, p. 140-170.

27 Cf. I. Hurdubeţiu, Fl. Mârţu, *op. cit.*, p. 38.

28 Cesare Alzati, *op. cit.*, p. 145-146: „Nevoile de o stabilă viaţă bisericească şi de asistenţă religioasă mai bine organizată, precum şi închegarea unor legături matrimoniale au dus la un fenomen prin care credincioşii «latini» au intrat în biserica «greacă», în timp ce câteva practici orientale au fost preluate şi de comunităţile rămase ancorate în propria lor credinţă «papistă»”.

29 *Ibidem*, p. 145.

30 *Ibidem*. Sacra Congregatio de Propaganda Fide a fost înfiinţată de către papa Grigore XV (1621-1623) prin bula *Inscrutabili Divinae* (22 iunie 1622); Istvan György Toth, *Primul recensământ catolic din secuime (Raportul lui Istvan Szalinai din 1638)*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, XIX, 2001, p. 3; vezi mai pe larg în *The Catholic Encyclopedia*, Internet, //www.newadvent.org/cathen/12456@htm.2002.

catolicismului"[31].

Primul dintre aceştia a fost Silverio Pilotti din Penna, care la 28 decembrie 1637 informa Sacra Congregaţie că „biata turmă a credincioşilor <catolici>" din Ţara Românească se ridica „la numărul de 288, împărţiţi între oraşele Târgovişte, Câmpulung şi Bucureşti"[32]. Cei mai mulţi se aflau, probabil, la Câmpulung. Numărul lor, deşi nu-l cunoaştem, părea mult inferior celui de la sfârşitul secolului XVI.

În numai câţiva ani, însă, populaţia catolică a cunoscut din nou o creştere numerică. La 1640, în Câmpulung existau, potrivit relatărilor lui Petru Bogdan Baksić, 500 de catolici, dintre care „400 în vârstă de a fi împărtăşiţi şi 100 de copii"[33]. Practic populaţia catolică a atins şi chiar a depăşit pragul numeric al anului 1581 (Anexa, Tabelul 2). Dar, cum se explică acest spor demografic ? Răspunsul îl găsim în relatările lui Baksić: aceşti catolici câmpulungeni au fost, multă vreme, trecuţi la luteranism, preoţii lor fiind numiţi de către luteranii din Transilvania[34], dar în urmă cu un an, de la cele relatate de Baksić, adică în 1639, „părinţii misionari ai sfintei Congregaţiuni, minoriţi conventuali <Silverio Pilotti şi Giuvenale Falco>, cu ajutorul lui Dumnezeu şi bunăvoinţa domnului <Matei Basarab>, au alungat din biserică pe preotul luteran şi au început să predice... "[35], aducându-i, din nou, pe aceşti rătăciţi câmpulungeni la dreapta credinţă (catolică)[36] şi redând cultului catolic biserica Bărăţiei[37]. În ceea ce priveşte numărul de case catolice, Baksić nu ne oferă nici o informaţie. În schimb, arată că la Câmpulung erau „400 de case de schismatici care fac peste 2 000 de suflete de români"[38]. Rezultă, deci, că erau în medie 5 locuitori într-o casă. Dacă aplicăm, prin analogie, acest coeficient demografic şi comunităţii catolice, putem aprecia numărul caselor acesteia la 100 (Anexa, Tabelul 2).

Primul preot paroh al acestor saşi câmpulungeni, readuşi la dreapta credinţă (catolică), a fost părintele minorit conventual Giuvenale Falco (1640-1645)[39], el fiind urmat, apoi, de părintele Maria Spera din Narni (1645-1652)[40]. În vremea acestuia din urmă, Baksić menţionează primul registru parohial (cartea parohului)[41] în care se ţinea o evidenţă clară a populaţiei catolice din Câmpulung. În decembrie 1648, când Baksić vine din nou la Câmpulung, de această dată în calitate de vicar apostolic al

---

[31] Cesare Alzati, *op. cit.*

[32] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, p. 105.

[33] *Ibidem*, p. 209.

[34] *Ibidem.* Această numire a pastorilor luterani s-a făcut, probabil, după invazia principelui ardelean Gabriel Báthory în Ţara Românească (1610-1611); cf. Claudiu Neagoe, *Catolici şi ortodocşi la Câmpulung în veacul al XVII-lea. Un aspect privind toleranţa la români*, în „Gazeta de Muscel", VI, 1999, nr. 209, p. 6.

[35] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, p. 209.

[36] *Ibidem.*

[37] F. M. Popescu, *Hram şi relicve în bisericile Câmpulungului. Baksić despre moaştele Bărăţiei*, în „Gazeta de Muscel", V, 1998, nr. 138, p. 3.

[38] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, p. 211. Credem că şi în cazul ortodocşilor a fost vorba de o creştere numerică, prin adăugarea unor *„streini"* ce s-au stabilit la Câmpulung în vremea lui Alexandru-vodă Iliaş (1616-1618); vezi Şt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuţă, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale oraşului Câmpulung-Muscel, 1215-1747*, doc. 4 (25 martie 1633), p. 78-79.

[39] Menţionat de către Baksić în 1640 (*Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, p. 209) şi în 1641 (*Ibidem*, p. 252).

[40] Menţionat de acelaşi Baksić în 1648 (*Ibidem*, p. 261, nota 279), dar stabilit la Câmpulung în 1645 (*Ibidem*, p. 263, nota 288). El însuşi relata, la 1652, că a păstorit la Câmpulung mai bine de cinci ani (*Ibidem*, p. 382).

[41] *Ibidem*, p. 264.

Valahiei[42], în „cartea porohului" mai figurau „229 de suflete de catolici"[43]. Numărul populației catolice câmpulungene s-a redus în opt ani la mai bine de jumătate (Anexa, Graficul 1), mulți fugind, probabil în Transilvania, datorită dărilor grele[44].

În numai doi ani, însă, populația catolică a cunoscut un spor demografic surprinzător. Potrivit unor relatări târzii, ale lui Francesco-Maria Spera (23 mai 1670), la Câmpulung fuseseră, în urmă cu douăzeci de ani, adică în 1650, „peste 70 de case de catolici și peste 600 de suflete"[45]. Cifrele par, la prima vedere, extrem de îndoielnice, aceasta cu atât mai mult cu cât relatările contemporane ale lui Bonaventura din Campofranco (3 septembrie 1650) arătau că la Câmpulung se găseau „vreo 40 de familii de sași"[46], adică vreo 40 de case și circa 200 de suflete (Anexa, Tabelul 2). Totuși, dacă ținem cont de faptul că în acel an foarte mulți catolici au fugit în Transilvania, ca urmare a unei presupuse invazii tătare[47], este posibil ca relatările de mai târziu ale lui Francesco-Maria Spera să nu fie departe de adevăr și în intervalul cuprins între lunile mai-septembrie 1650 să se fi produs o scădere bruscă în rândul catolicilor câmpulungeni (Anexa, Graficul 1).

Pentru anul 1652, același Francesco-Maria Spera dădea cifre mult mai veridice: „259 de suflete de catolici"[48], adică circa 52 de familii-case (Anexa, Tabelul 2). Un an mai târziu, în 1653, Baksić arăta că mai „sunt de ritul catolic peste 250 de suflete"[49], dar, în orice caz, mai puține de 259, câte fuseseră cu un an înainte, și aceasta pentru că acum catolicii sunt „foarte împovărați de biruri"[50].

Către sfârșitul secolului al XVII-lea numărul populației catolice a fost într-o continuă scădere (Anexa, Graficul 1). Potrivit „relației" lui Gabriel Thomasij Mančič în 1660 catolicii aveau „48 de case cu totul"[51], mulți dintre aceștia, precum și dintre ortodocși, murind de ciumă[52]. Apoi, la 1682, după „raportul" lui Antonio Angelini din Campi, minorit conventual, se mai găseau la Câmpulung „40 de case de catolici"[53] și, în sfârșit, la 1688, potrivit unei „relații anonime latine" se mai găseau „cam 10 familii de catolici"[54], în majoritate sărăciți și împovărați, ba chiar prigoniți de către românii ortodocși[55]. La acea dată paroh era fratele Martin Tobia[56].

În secolul al XVIII-lea, populația Câmpulungului a cunoscut un regres

---

[42] *Ibidem*, p. 195.
[43] *Ibidem*, p. 264.
[44] *Ibidem*. Scăzând populația, s-a diminuat, bineînțeles, și numărul de case: circa 46, număr obținut prin împărțirea numărului de catolici la 5, coeficient demografic care se menține, în genere, pe parcursul secolului XVII; vezi Anexa III.
[45] *Ibidem*, vol. VII, 1980, p. 207.
[46] *Ibidem*, vol. V, p. 438.
[47] *Ibidem*, p. 196.
[48] *Ibidem*, p. 388.
[49] *Ibidem*, p. 270.
[50] *Ibidem*.
[51] *Ibidem*, vol. VII, p. 129.
[52] *Ibidem*. Ciuma fusese precedată de pustiirile turco-tătare și foametea cumplită instaurată ca urmare a acestora în anul 1659; cf. P. Cernovodeanu, P. Binder, *op. cit.*, p. 87.
[53] *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, p. 337.
[54] *Ibidem*, p. 461.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*.

continuu, aceasta datorită războaielor care s-au purtat pe teritoriul Ţării Româneşti[57], a ocupaţiilor străine[58], a abuzurilor şi jafurilor creştine şi otomane[59], a calamităţilor naturale[60] şi molimelor[61]. În ceea ce priveşte comunitatea catolică din Câmpulung, relatările călătorilor străini sunt extrem de puţine. Ele nu ne mai oferă nici o cifră, în schimb scot în evidenţă starea lor materială destul de precară[62]. Dispunem, însă, de informaţii interne care ne permit să urmărim evoluţia numerică a acestor catolici pe parcursul secolului al XVIII-lea (Anexa, Tabelul 3). Astfel, la 1731 erau 34 de catolici[63], la 1736 erau 30 de catolici[64], iar la 1773 şi 1775 mai erau 6 familii de catolici[65].

Potrivit unui „raport" austriac, datat 31 iulie 1737, făcut probabil de unul din ofiţerii generalului-maior Gyllani, comandantul trupelor austriece care atacaseră principatul Ţării Româneşti[66], oraşul Câmpulung avea la acea dată până la 1 000 de familii[67], adică între 3 000 şi 5 000 de suflete[68], iar judeţul Muscel avea în total 5 000 de contribuabili[69], adică între 15 000 şi 25 000 de suflete[70]. În 1774, o „catagrafie rusească" menţiona la Câmpulung 630 de case şi 732 de liude[71], adică aproximativ 2

---

[57] Vezi Şt. Ştefănescu, *Istoria românilor în secolul al XVIII-lea. Între tradiţie şi modernitate*, Bucureşti, 1999, p. 27-54.

[58] Vezi Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în timpul războiului austro-turc din 1716-1718*, în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu»", I-II(1998-1999), Câmpulung Muscel, 2000, p. 41-44, Idem, *Câmpulung, 1737*, în „Argessis. Studii şi comunicări", Seria istorie, X, Piteşti, 2001, p. 181-183; Idem, *Oraşul Câmpulung în timpul „răzmiriţei" din anii 1788-1790*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări", VI, Câmpulung Muscel, Bucureşti, 2001, p. 91-95.

[59] Vezi Ioan Răuţescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 26-37.

[60] Vezi pe larg la: Ioana Constantinescu, *Climă, agricultură şi societate în Ţara Românească şi Moldova sub fanarioţi*, „Revista de Istorie", 42, 1989, nr. 3, p. 259-272.

[61] Vezi pe larg în: P. Cernovodeanu, P. Binder, *op. cit.*, p. 125-204.

[62] După relatările lui Anton-Maria del Chiaro catolicii câmpulungeni, ca de altfel şi cei de la Târgovişte şi Bucureşti, trăiau *„în mizerie"* (*Revoluţiile Valahiei*, trad. S. Chris-Cristian, Iaşi, 1929, p. 13). *Cronica Franciscanilor* de la 1764 arăta că din cauza războaielor *„saşii s-au retras încetul cu încetul înspre Transilvania; alţii care au rămas treptat s-au lepădat de limbă şi au acceptat obiceiurile şi limba valahă, în sfârşit, din cauza persecuţiilor foarte numeroase şi a obligaţiilor băneşti la care au fost supuşi din partea valahilor, încetul cu încetul şi-au părăsit credinţa; rămânând dintre ei puţini, cei foarte săraci"* (apud G. Georgescu, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argessis. Studii şi comunicări", IX, Piteşti, 2000, p. 255).

[63] Aşa cum reiese din privilegiul acordat acestora de Mihai-vodă Racoviţă la 10 februarie 1731: vezi N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, 1900, doc. XL, p. 289.

[64] Aflăm acest lucru din aşezământul lui Constantin vodă Mavrocordat, acordat catolicilor câmpulungeni la 1 mai 1736: *Ibidem*, doc. LII, p. 295.

[65] Este vorba de cele două aşezăminte date de Divanul Ţării Româneşti catolicilor de la Câmpulung, primul la 14 ianuarie 1773 (*Ibidem*, doc. LXXXII, p. 311) şi cel de-al doilea la 21 martie 1775 (*Ibidem*, doc. LXXXIV, p. 312). În acesta din urmă, catolicii nu mai apar ca indivizi (suflete) ci, ca unităţi fiscale, *liude*, care cuprindeau 1-3 birnici (cf. *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, coord. O. Sachelarie şi N. Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 280). Aşadar, la sfârşitul secolului XVIII erau 18 catolici, iar coeficientul demografic era 3 (Tabelul 3).

[66] Claudiu Neagoe, *Câmpulung, 1737*, în „Argessis. Studii şi comunicări", X, 2001, p. 182.

[67] Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 935.

[68] Aceasta dacă aplicăm cei doi coeficienţi demografici, cel rezultat din analiza situaţiei populaţiei catolice câmpulungene, 3, şi cel folosit în genere de către specialişti, 5.

[69] Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 937.

[70] Potrivit aceleiaşi raţiuni stabilite mai sus, la nota 69.

[71] Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *op. cit.*, p. 329.

196 de suflete[72], iar prin anii 1790-1791 o „catagrafie austriacă” menţiona doar 340 de case şi 1 700 de suflete[73]. Aşadar, o populaţie destul de mică dacă luăm în calcul şi migraţiile transilvănene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea[74].

În concluzie, oraşul Câmpulung a cunoscut pe parcursul secolului al XVIII-lea un regres demografic evident, populaţia sa scăzând, într-un interval de o jumătate de secol, cu aproximativ 45 %: de la 3-5 000 de locuitori, în 1737, la 1 700 de locuitori în 1790-1791 (vezi Anexa, Graficul 2).

În primele decenii ale secolului al XIX-lea se Câmpulungul s-a redresat din punct de vedere demografic: în anul 1800 erau 1 860 de locuitori[75], în 1810-1811 erau 2 029 de locuitori[76], în 1831, 4 964 locuitori[77], iar în 1838, 6 266 de locuitori[78].

Aşadar, oraşul Câmpulung a cunoscut de-a lungul Evul Mediu o continuă depopulare: de la o populaţie totală de circa 4 000 de suflete, la sfârşitul secolului al XVI-lea, s-a ajuns la o populaţie de circa 1 700 de suflete, la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Anexa, Graficul 2). Comparând cele două comunităţi câmpulungene, catolică şi ortodoxă, putem observa că cea catolică a cunoscut o evoluţie extrem de interesantă (Anexa, Graficul 3).

THE DEMOGRAPHICAL EVOLUTION OF THE CÂMPULUNG-MUSCEL CITY (THE 14th-17th CENTURIES)

Abstract

The author presents a less discussed aspect in the literature about the history of Câmpulung city, that of the demographical evolution in a hive centuries period, the period corresponding to the Romanian Middle Age. The main sources were gathered from the relating of the forcing travelers and in a little proportion, the internal documents, such as censures. The urban community of Câmpulung is analyzed from a social and an ethnic point of view. Câmpulung city was a continuous depopulation in the Middle Age: the population counted 4000 people at the end of the 16th century and 1700 people at the end of the 18th century. Comparing the catholic and the orthodox community from Câmpulung, we notice that the catholic one had on interesting evolution.

72 Având în vedere faptul că din această perioadă termenul de „liudă” a încetat să desemneze o persoană, devenind denumirea unei unităţi fiscale de 1-3 birnici; vezi cf. *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, p. 280.

73 Cf. C. Şerban, Victoria Şerban, *Noi contribuţii privind populaţia oraşului Câmpulung-Muscel (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX)*, în „Studii şi comunicări”, IV, Câmpulung-Muscel, 1987, p. 192. Într-o hartă manuscris austriacă de la 1788-1789 se menţionau la Câmpulung circa 100 de gospodării şi circa 500 de suflete: Idem, *Oraşul Câmpulung şi împrejurimile sale oglindite într-un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea*, „Studii şi comunicări”, II, Câmpulung-Muscel, 1982, p. 93.

74 Vezi Louis Roman, *Aşezarea statornică a românilor transilvăneni în Ţara Românească (1739-1831)*, în „Studii. Revista de istorie”, 24, 1971, nr. 5, p. 924-925; Idem, *Evoluţia numerică a populaţiei Ţării Româneşti şi migraţia externă (1739-1831)*, în „Studii şi Articole de Istorie”, XXIII, 1973, p. 15-24.

75 Având în vedere faptul că sporul natural între 1790/1791-1811 a fost de 16 locuitori pe an: cf. Constantin Şerban, Victoria Şerban, *Noi contribuţii privind populaţia oraşului Câmpulung-Muscel (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX)*, în „Studii şi comunicări”, IV, Câmpulung-Muscel, 1987, p. 194.

76 *Ibidem*, p. 192.

77 *Ibidem*, p. 193.

78 *Ibidem*, p. 194.

ANEXA

Tabelul 1: Situaţia demografică a oraşului Câmpulung la sfârşitul secolului al XVI-lea.

Anul	Sursa	Tipul comunităţii	Nr. case	Nr. suflete	Coeficient demografic
1581	Jeronim Arsegno	Români (ortodocşi)	900	3 600	4
		Saşi (catolici)	250	400	1,6
1596	Giovanni Botero	Români (ortodocşi)	860	3 440	4
		Saşi (catolici)	40	160	4

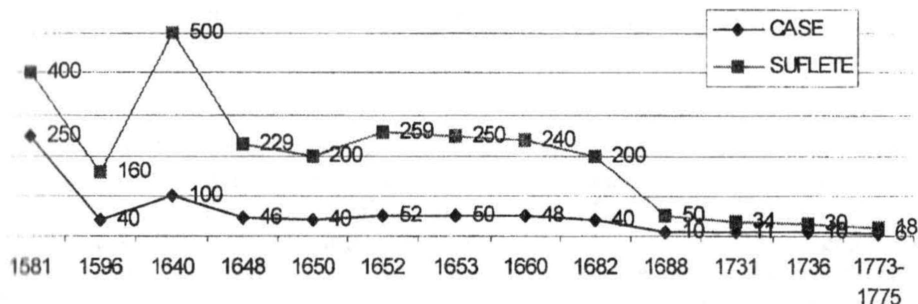
Tabelul 2: Situaţia numerică a comunităţii catolice din Câmpulung în secolul al XVII-lea.

Anul	Sursa	Saşi (catolici)		
		Nr. case	Nr. suflete	Coeficient demografic
1640	Petru Bogdan Baksić	100	500	5
1648	Petru Bogdan Baksić	circa 46	229	5
1650 (mai)	Francesco-Maria Spera din Narni	70 (?)	600 (?)	8,5 (?)
1650 (sept.)	Bonaventura din Campofranco	40	circa 200	5
1652	Francesco-Maria Spera din Narni	circa 52	259	5
1653	Petru Bogdan Baksić	50	250	5
1660	Gabriel Thomasij Mančič	48	240	5
1682	Antonio Angelini din Campi	40	200	5
1688	Relaţia anonimă latină despre Ţara Românească	10	50	5

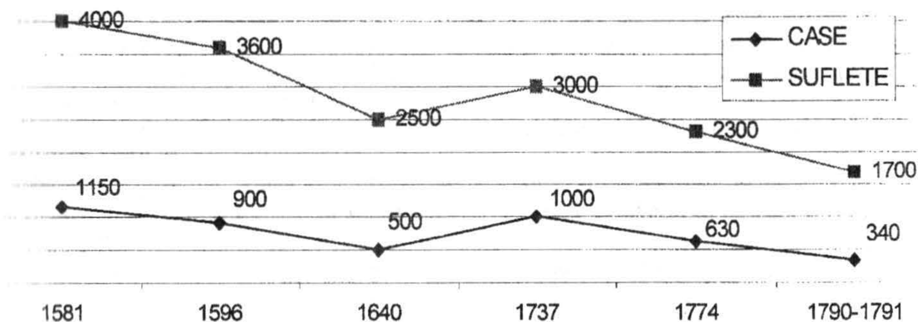
Tabelul 3: Situaţia numerică a comunităţii catolice din Câmpulung în secolul al XVIII-lea

Anul	Sursa	Saşi (catolici)		
		Case	Suflete	Coeficient demografic
1731	Privilegiul lui Mihai Racoviţă	11	34	3
1736	Aşezământul lui Constantin Mavrocordat	10	30	3
1773	Aşezământul Divanului Ţării Româneşti	6	18	3
1775	Aşezământul Divanului Ţării Româneşti	6	18	3

GRAFICUL 1

GRAFICUL 2

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ ŞI MILITARĂ A JUDEŢULUI MUSCEL ÎN VEACUL AL XVIII-LEA

CLAUDIU NEAGOE*

Instaurarea regimului turco-fanariot în 1716 a produs importante schimbări la nivelul organizării administrativ-teritoriale şi instituţionale a Ţării Româneşti[1].

Din punct de vedere administrativ, teritoriul Ţării Româneşti era împărţit, în veacul al XVIII-lea, în 17 judeţe, dintre care 12 în Muntenia şi 5 în Oltenia[2]. Unul dintre acestea, respectiv judeţul Muscel, atestat documentar pentru prima oară la începutul veacului al XVII-lea[3], a fost organizat, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, în 2 plaiuri[4] şi 2 plăşi[5]. Mai târziu, în 1774, potrivit *Catagrafiei judeţului Muscel*, redactată de un oficial rus, maiorul secund Ţuricov, judeţul Muscel era împărţit în 2 plaiuri şi 5 plăşi[6] (vezi Anexa I). Prin reforma administrativă din 1813, numărul plăşilor s-a redus la 4[7].

Pe lângă organele de conducere locală, orăşenească, în judeţul Muscel au existat, în veacul al XVIII-lea, şi reprezentanţi ai autorităţii domneşti, despre care vom vorbi în cele ce urmează.

---

* Universitatea din Piteşti.

1 Vezi pe larg, în *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică şi Europa luminilor (1711-1821)*, Bucureşti, 2002.

2 Cf. Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, ed. S. Cris-Cristian, Iaşi, 1929, p. 3; cf. Alexandre de Langeron, *Jurnalul campaniilor făcute în serviciul Rusiei în 1790*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, Partea a II-a, Bucureşti, 2001, p. 933 [în continuare se va cita: *Călători străini*].

3 Vezi Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Judeţul Muscel. Monografie istorică şi socială*, Bucureşti, 2001, p. 14.

4 Menţionate încă din veacul al XVII-lea; vezi Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Ţara Românească în sec. XV-XVII*, în "Studii şi Materiale de Istorie Medie", IV, 1960, p. 196-210

5 Menţionate pentru prima oară documentar, într-un "raport" austriac din 31 iulie 1737; vezi Şerban Papacostea, *Populaţia Ţării Româneşti în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în "Studii. Revistă de Istorie", 19, 1966, nr. 5, p. 935.

6 Vezi Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *Catagrafia judeţului Muscel din 1774*, în "Revista Arhivelor", 1992, nr. 3, p. 331-347.

7 Cf. Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Judeţul Muscel. Monografie istorică şi socială*, Bucureşti, 2001, p. 14.

Ispravnicii de Muscel. Până la reforma administrativă din 1740 a lui Constantin-vodă Mavrocordat, ispravnicii fuseseră nişte reprezentanţi speciali ai domniei pe la judeţe sau prin târgurile importante ale ţării, însărcinaţi cu rezolvarea chestiunilor urgente[8]. Iată, de pildă, la 24 august 1636, marele clucer Socol Cornăţeanul apare ca ispravnic domnesc, venit la Câmpulung din porunca lui Matei-vodă Basarab, pentru supravegherea lucrărilor de refacere a bisericii domneşti Negru Vodă[9].

În urma reformei lui Constantin-vodă Mavrocordat, din 1740, ispravnicii, care erau aleşi de domn dintre boierii de treapta I şi a II-a, au fost puşi în fruntea judeţelor[10], având atribuţii administrative, fiscale, judecătoreşti şi poliţieneşti[11]. Ispravnicii erau schimbaţi anual şi primeau leafă din visteria domnească[12]. Potrivit relatărilor lui Friedrich Wilhelm von Bauer, leafa unui ispravnic fusese stabilită, în vremea lui Constantin-vodă Mavrocordat, la 4 parale de fiecare leu de capitaţie[13] şi, în plus, erau scutiţi de dări[14]. În veacul al XVIII-lea, leafa *ispravnicului de Câmpulung* era de 2-300 lei pe lună[15].

Atribuţiile ispravniclor de judeţ, aparţinuseră, până la reforma din 1740, căpitanilor de judeţ[16] sau ispravnicilor de târg[17]. Cazul Câmpulungului este elocvent în acest sens, denumirea de "*ispravnic de Câmpulung*" alternând cu cea de "*ispravnic de Muscel*", pentru ca după 1750, aceasta din urmă să se impună[18].

O nouă reformă administrativă s-a făcut în 1775, sub domnia lui Alexandru-vodă Ipsilanti (1774-1782), când pe la fiecare judeţ au fost numiţi câte 2 ispravnici, unul având atribuţii administrative şi fiscale, celălalt având atribuţii judecătoreşti şi poliţieneşti[19]. Potrivit *Manualului de legi*, redactat de Mihai Fotino în 1777, ispravnicii

---

[8] Cf. *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, coord. Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 237 (în continuare se va cita: *Instituţii feudale*); cf. Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, Bucureşti, 1999, p. 448. Vezi mai nou: Ştefan Trâmbaciu, *Instituţii medievale româneşti. Ispravnicii de Muscel*, în Buletin ştiinţific. Studii istorice, 2002-2003, nr. 1-2, Piteşti, 2004, p. 51.

[9] Vezi Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel*, vol. I, Bucureşti, 1999, doc. 47, p. 182.

[10] Despre ispravnici în genere, precum şi o bibliografie generală cu referiri la aceştia vezi: *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1974.

[11] Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova (1611-1831). Partea I. Organizarea judecătorească*, vol. II (1740-1831), Bucureşti, 1981, p. 154-155; *Instituţii feudale*, p. 238; Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 52-53.

[12] *Instituţii feudale*, p. 237.

[13] *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 169.

[14] *Ibidem*, p. 177.

[15] Cf. Preot Iaon Răuţescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, ed. a II-a, Braşov, 1997, p. 155.

[16] Cf. Olga Cicanci, *Informaţii despre organizarea administrativă şi fiscalitate în Ţara Românească (1764-1765) în opera lui Atanasie Comnen Ipsilante*, în "Studii. Revista de Istorie", 19, 1966, nr. 2, p. 347.

[17] Cf. Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1968, p. 125.

[18] Cf. Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 52, 54-55.

[19] *Instituţii feudale*, p. 237.

erau aleşi de domn din rândul acelor boieri, mari sau mici, români sau greci[20], a căror moralitate era neîndoielnică, "*oameni cu nume şi faimă bună*"[21], care trebuiau să fie imparţiali la orice judecată şi să păzească dreptatea "*atât în trebile publice, cât şi în cele private*"[22]. La numirea în funcţie, ispravnicii depuneau următorul jurământ: "*Jur pe Dumnezeu cel atotputernic şi pe născătoarea de Dumnezeu Maria şi pe cele patru evanghelii pa care le ţin în mâini că îmi voi da toată silinţa în funcţia ce mi s-a încredinţat; jur, de asemenea, că nu am dat şi nici nu voi da cuiva ceva pentru obţinerea funcţiei sau pentru a-mi asigura protecţia sa, după cum nici n-am promis şi nici nu m-am înţeles cu cineva că îi voi trimite ceva din provincie, şi nici nu-i voi trimite; mă voi purta cinstit faţă de supuşi mulţumindu-mă cu leafa ce mi se dă de la visterie; mai presus de orice îmi voi da silinţa ca impozitele să fie strânse la vreme; în procese voi fi imparţial faţă de împricinaţi şi voi păzi dreptatea atât în treburile publice, cât şi în cele private*"[23].

Un călător străin, abatele Lionardo Panzini, referindu-se la ispravnici, în acelaşi an 1777, arăta: "*Fiecare judeţ are unul sau doi guvernatori politici, numiţi* ***ispravnici*** *(s. a.), care trebuie să vegheze la menţinerea bunei ordini în judeţul lor, să aibă grijă de a percepe veniturile publice şi contribuţiile care sunt impuse de domn, să ducă la împlinire toate poruncile care le sunt trimise de la Curte în judeţele respective; în sfârşit, ispravnicii sunt delegaţi ai domnului în slujba sa şi a statului*"[24]. Leafa ispravnicilor a fost fixată la suma de 5 000 de piaştri pe an[25].

La 1780, pe lângă cei doi ispravnici a fost numit şi câte un "*judecător*"[26], care a preluat, probabil, atribuţiile "*vornicului de târg*"[27]. Ispravnicul putea doar să cerceteze pricinile, nu şi să le judece, acest privilegiu aparţinând domnului şi Înaltului Divan. Iată, de pildă, la 12 aprilie 1730, Nicolae-vodă Mavrocordat poruncea ispravnicului de Câmpulung, Pană slugerul, să cerceteze pricina iscată între egumenul mănăstirii Negru Vodă şi judeţul Cârstea pentru dreptul de proprietate asupra muntelui Zănoaga[28]. Un alt conflict, izbucnit între egumen şi judeţ a fost cercetat, prin poruncă domnească, dată la 22 iulie 1784, ispravnicilor de Muscel, de această dată pentru darea căminăritului[29]. Doi ani mai târziu, în 1786, ispravnicii au avut de cercetat pricina iscată între orăşenii câmpulungeni şi egumenul mănăstirii Negru Vodă pentru "*târgul ce să face în oraş*"[30]. De altfel, aceştia au primit, de la începutul deceniului şapte, porunci domneşti pentru

[20] Cf. Lucian Predescu, *op. cit.*; cf. Preot Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 155.
[21] *Organizarea de stat a Ţării Româneşti (1765-1782). Fragmente din proiectele de cod general sau manualele de legi redactate de Mihail Fotino în 1765 (Cinci titluri), 1766 (Opt titluri) şi 1777 (Cartea I)*, ed. Valentin Al. Georgescu şi Emanuela Popescu-Mihuţ, Bucureşti, 1989, p. 233.
[22] *Ibidem*, p. 235.
[23] *Ibidem.*
[24] *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 216.
[25] Cf. *Instituţii feudale*, p. 237.
[26] *Pravilniceasca condică*, Bucureşti, 1957, XV, 1-3.
[27] După 1753 acesta nu mai este menţionat; vezi Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 55-56.
[28] Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 35, p. 128.
[29] *Ibidem*, doc. 134, p. 230-231.
[30] *Ibidem*, doc. 141, p. 239.

organizarea şi grija vestitului târg de la Câmpulung, cunoscut sub numele de "zborul de la Sf. Ilie"[31].

Începând cu reforma lui Alexandru Ipsilanti (1775), ispravnicii aveau să depindă, conform relatărilor abatelui Panzini, politic de domn, militar de marele spătar şi fiscal de marele vistier[32].

Ştim astăzi, datorită listei publicate relativ recent de Ştefan Trâmbaciu, care au fost ispravnicii judeţului Muscel (sec. XVII-XIX)[33]. Se impun, totuşi, nişte completări, având în vedere faptul că sunt ispravnici care nu figurează în lista menţionată. Pe aceştia îi enumerăm mai jos, cu precizarea că scurta noastră listă nu cuprinde decât pe acei ispravnici, din veacul al XVIII-lea, mai puţin cunoscuţi:

- Şerban Prisăceanu biv vel comis, ispravnic de Câmpulung (3 nov. 1710)[34]
- Constantin Olănescu (31 iulie 1737)[35]
- Constantin Brezoianu (1 iul. 1744)[36]
- Constantin ? (8 ian. 1745)[37]
- Ianache biv vel pitar şi Nicolachi biv vel cihodar (4 aug. 1752)[38]
- Anastasie (27 ian. 1759)[39]
- Dumitrache hagi Marco biv vel paharnic (1764)[40]
- Dimitrie Roset biv vel spătar (1765)[41]
- Constantin Văcărescu şi Gheorghe Drugănescu (30 aug. 1776)[42]
- Sandu pitar (26 mai 1777)[43]
- Constantin Racoviţă biv vel logofăt şi Alexe ceauşul (13 iul. 1779)[44]
- Grigoraşco Hrisoscoleu clucer şi Mihalache Manu biv vel armaş (3 ian. 1794)[45]
- Manolache cuparu (2 febr. 1796)[46]
- Iordache Filipopolitul (4-10 febr. 1798)[47].

---

31 *Ibidem*, doc. 91, 121, 157, 165, 168.
32 *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 217.
33 Vezi Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 54-58.
34 Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, Bucureşti, 1900, doc. 28, p. 31.
35 Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 937.
36 Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, vol II (1700-1799), doc. 62, p. 154.
37 *Ibidem*, doc. 64, p. 156.
38 Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. 29, p. 31.
39 Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 80, p. 171.
40 *Ibidem*, doc. 86, p. 177.
41 *Ibidem*, doc. 194, p. 306.
42 *Ibidem*, doc. 111, p. 204.
43 *Ibidem*, doc. 115, p. 207.
44 *Ibidem*, doc. 116, p. 209.
45 *Ibidem*, doc. 176, p. 285.
46 *Ibidem*, doc. 182, p. 291.
47 *Ibidem*, doc. 190, p. 302.

Căpitanul de Câmpulung sau căpitanul de Muscel. Instituit, probabil, în urma reformei administrative a lui Constantin-vodă Mavrocordat, din 1740, *căpitanul de Câmpulung* a preluat toate atribuţiile *vel căpitanului de margine* sau *căpitanului de plai*[48], conducătorul unor slujbaşi administrativi şi militari de la hotarele ţării[49].

Până la 1740 fuseseră 3 căpitani de margine sau de târg, la Cerneţi, la Focşani şi la Slatina[50]. Acum, însă, li s-a adaugat şi cel de la Câmpulung, el fiind menţionat în relatările a doi călători străini, Andreas Jäscke şi Zacharias Hirschel, meşteşugari germani de confesiune evanghelică, ajunşi la această dată în Ţara Românească[51]. Un alt călător german, Friedrich Wilhelm von Bauer, avea să menţioneze, la 1778, existenţa a 4 căpitani de margine, având în subordinea lor 200 de slujitori[52].

Până la reforma lui Alexandru Ipsilanti din 1775, căpitanii de judeţ erau numiţi de marele spătar şi se aflau în subordinea acestuia[53]. După această reformă , deşi au continuat să fie numiţi de către marele spătar, căpitanii de judeţ au fost puşi în subordinea ispravnicilor[54].

La 1764-1765, în subordinea căpitanului de Muscel se aflau 43 de slujitori, din care 33 cu sediul la Câmpulung, iar ceilalţi 10 cu sediul la Călineşti, lângă Piteşti[55]. Zece ani mai târziu, în 1774, acesta[56] avea sub comandă 59 slujitori: la Călineşti erau 28 de slujitori sub comanda căpitanului Andrei Podiţ[57], apoi 6 potecaşi la Nămăeşti[58], 9 plăiaşi la Cetăţeni[59], 2 plăiaşi la Micloşani[60], 8 potecaşi la Văleni[61] şi 6 potecaşi la Bădeni[62].

Dacă numărul slujitorilor pe la judeţe fusese micşorat sub Nicolae şi Constantin Mavrocordat[63], spre sfârşitul veacului al XVIII-lea numărul lor a fost sporit de către fanarioţi în contextul conflictelor militare austro-ruso-turce. La 1774, în judeţul Muscel erau, de pildă, 134 slujitori: ai judeţului, ai spătariei, ai isprăvniciei şi ai căpităniei[64] (vezi Anexa II). Singura lor obligaţie către stat era "ploconul domnesc", 4 lei de slujitor

---

48 Singurul cunoscut până acum fiind Preda Drugănescu, menţionat la 26 mai 1732; cf. Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice şi cursus honorum, IV*, în "Revista Arhivelor", XLIX, 1972, vol. XXXIV, nr. 4, p. 666.
49 *Instituţii feudale*, p. 84.
50 Vezi Theodora Rădulescu, *op. cit.*, p. 667-668.
51 Cf. *Călători străini*, vol. IX, p. 249.
52 *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 165.
53 Cf. Lionardo Panzini, în *Călători străini*,vol. X, Partea I, p. 217.
54 *Ibidem.*
55 Olga Cicanci, *op. cit.*, p. 355.
56 Căpitan de Câmpulung, la acea vreme, era Tănase polcovnic; apud Ioan Diaconu, *Prostituţia-un rău tolerat*, în "Magazin Istoric", XXXIII, 1999, nr. 4, p. 69.
57 Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *op. cit.*, p. 340.
58 *Ibidem*, p. 344.
59 *Ibidem.*
60 *Ibidem*, p. 345.
61 *Ibidem.*
62 *Ibidem.*
63 Cf. Friedrich Wilhelm von Bauer, în *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 161.
64 Vezi Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *op. cit.*, p. 331-345.

şi 2 lei de menzil, introdus de Constantin-vodă Mavrocordat în 1740[65]. Ea a crescut, însă, excesiv de mult în 1767 sub domnia lui Alexandru Ghica[66].

Alţi slujbaşi domneşti la Câmpulung. În veacul al XVIII-lea, pe lângă slujbaşii menţionaţi anterior, la Câmpulung au mai existat şi alţii, permanenţi sau ocazionali, în funcţie de importanţa atribuţiilor pe care le îndeplineau.

Unul dintre aceştia a fost "*bşleaga*" (beşli-agasî), menţionat la Câmpulung încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea[67]. La 29 iunie 1715, Ştefan-vodă Cantacuzino trimitea la Câmpulung ca "*beşleagă*" pe Hussein-aga, pentru a preveni eventuale "*gâlcevi şi nebunii*" ale turcilor veniţi la "bâlciul" anual de aici pentru negoţ[68]. Asfel de situaţii au fost destul de frecvente în veacul al XVIII-lea.

Un alt slujbaş domnesc la Câmpulung, menţionat mai întâi ocazional, apoi permanent, după reforma administrativă a lui Alexandru Ipsilanti (1775), a fost "*epistatul*", un supraveghetor domnesc a cărui autoritate s-a suprapus peste cea a judeţului de Câmpulung[69]. Primul epistat menţionat la Câmpulung a fost Apostol Isbăşoiu (1765)[70]. Alţi doi importanţi epistaţi ai oraşului, la sfârşitul veacului al XVIII-lea, au fost Gheorghe Rucăreanu (1786) şi Bănică Urianu (1786, 1792)[71]. La Câmpulung, epistatul judeca pricinile ivite între boieri, neguţători şi orăşeni, controla repartizarea dărilor de către jude şi pârgari, ţinea sub observaţie eventualele abuzuri ale judeţului. El era ales de marele postelnic şi întărit de domn[72].

În sfârşit, un slujbaş mai puţin cunoscut a fost "*nazirul*", mai mare peste vătafii de plai, cu atribuţii militare şi poliţieneşti[73]. Primul *nazir* a fost biv-treti logofătul Gheorghe Rucăreanu, menţionat la 1787, mai mare peste cele două plaiuri ale judeţului Muscel, Nucşoara şi Dâmboviţa[74].

De-a lungul veacului al XVIII-lea, judeţul Muscel s-a bucurat, aşadar, spre deosebire de alte judeţe ale Ţării Româneşti, de o atenţie specială din partea autorităţii centrale, ca urmare a însemnătăţii economice şi comerciale a oraşului Câmpulung, dar şi a poziţiei sale geo-strategice.

---

65 Cf. *Instituţii feudale*, p. 364.
66 Friedrich Wilhelm von Bauer, în *Călători străini*, vol. X, Partea I, p. 177.
67 La 8 iulie 1670, Antonie Vodă din Popeşti, luând cunoştinţă de jalba orăşenilor câmpulungeni, pentru abuzurile turcilor care veneau la "târgul"sau "zborul de la Sfântul Ilie", a poruncit unui *beşleagă* să meargă la Câmpulung pentru a face ordine şi pentru a-i ţine în frâu pe turcii de aici; Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 129, p. 290.
68 Cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în "Studii şi Materiale de Istorie Medie", V, 1962, doc. 67, p. 412.
69 *Instituţii feudale*, p. 186.
70 Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit.*, doc. 86, p. 177.
71 Preot Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 153.
72 *Ibidem*.
73 *Instituţii feudale*, p. 316.
74 Cf. Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române. Istorie şi genealogie (După izvoare autentice)*, ed. Al. Condeescu, Bucureşti, 1999, p. 607. Vezi despre şi la: Ştefan Trâmbaciu, *Organizarea şi conducerea obştii moşnenilor câmpulungeni*, în "Studii şi comunicări", IV, Câmpulung Muscel, 1987, p. 122.

ANEXA I

Organizarea administrativă a judeţului Muscel după „Catagrafia" de la 1774

Unitatea administrativă	Numărul de sate incluse	Numele satelor
Plaiul Nucşoara	9	Berevoieşti, Nucşoara, Poenărei, Corbşori, Stăneşti, Albeşti, Slănic, Nucşoara, Corbi
Plasa Râul Doamnei	18	Stăneşti-Ungureni, Domneşti, Berevoeşti-Ungureni, Bădeşti-Ungureni, Petroşani, Retevoeşti, Găneşti, Jupâneşti, Leiceşti, Păcioiu, Coşeşti, Dărmăneşti, Petreşti, Tămăşeşti, Piscani, Purcăreni, Mirceşti, Ciumeşti
Plasa Bratia-Bughia	19	Godeni, Coteşti, Coleşti, Capul Piscului, Rădeşti, Stâlpeni, Hârtieşti, Drăghici, Mihăeşti, Mănăstirea Aninoasa, Vlădeşti, Valea Vacii, Goleşti, Lungeşti, Schitu Uliţa, Româneşti, Bălileşti, Băjeşti, Negeşti,
Plasa Dealului	12	Ştefăneşti, Mănăstirea Vieroşi, Valea Mare, Goleşti, Văleni, Guşaţi, Ciocăneşti, Vrăneşti, Cârstieni, Călineşti-Călineasca, Călineşti, Mănăstirea Râncăciov
Plasa Cârcinovului	11	Dobreşti, Ţigăneşti, Ciolceşti, Leurdeni, Glâmbocelu, Beleţi, Priboeni, Topoloveni, Valea Tătarului, Negreşti
Plasa Argeşelului	11	Mioveni, Conţeşti, Colibaşi, Davideşti, Voroveni, Vultureşti, Hârtieşti, Boteni, Măţău, Juguru, Poenari
Plaiul Dâmboviţa	11	Nămăeşti, Cetăţeni, Micloşani, Văleni, Bădeni, Valea Mare, Bădeni-Ungureni, Dragoslavele, Rucăr, Lereşti, Vişoi

ANEXA II

Repartiţia slujitorilor domneşti din judeţul Muscel potrivit „Catagrafiei" din 1774

Unitatea administrativă	Satul	Numărul slujbaşilor
Plaiul Nucşoara	Berevoeşti Albeşti Slănic	1 lefegiu spătăresc 1 slujitor 1 slujitor la judeţ
Plasa Râul Doamnei	Domneşti Jupâneşti Leiceşti Coşeşti Petreşti Piscani Purcăreni Mirceşti Ciumeşti	3 slujitori la judeţ 8 slujitori 2 slujitori 4 slujitori 11 slujitori 2 slujitori 4 slujitori 2 slujitori 2 slujitori
Plasa Bratia Bughia	Godeni Coteşti Capul Piscului Rădeşti Hârtieşti Bălileşti Băjeşti Negeşti	2 slujitori 3 slujitori 4 slujitori 17 slujitori 5 slujitori 1 slujitor 2 slujitori 2 slujitori
Plasa Dealului	Ştefăneşti Valea Mare Văleni Vrăneşti Călineşti pe moşia serdăresei Stanca Călineasca Călineşti, pe moşia Goleştilor	1 slujitor 3 slujitori 1 slujitor isprăvnicesc 3 cimirişei şi 5 lefegii spătăreşti 28 de slujitori ai căpitanului Andrei Podiţ 31 de voluntari ai praporscicului Ivan
Plasa Cârcinovului	Ţigăneşti Valea Tătarului Mioveni	5 slujitori isprăvniceşti 14 voluntari ai praporscicului Stanea 2 voluntari ai praporscicului Nedelcu

Unitatea administrativă	Satul	Numărul slujbaşilor
Plasa Argeşelului	Voroveni	2 slujitori
	Vultureşti	9 slujitori
	Hârtieşti	5 slujitori
	Boteni	5 slujitori
	Juguru	8 slujitori
	Poenari	1 cătană spătărească
Plaiul Dâmboviţa	Nămăeşti	6 potecaşi
	Cetăţeni	9 plăiaşi
	Micloşani	2 plăiaşi
	Văleni	8 potecaşi
	Bădeni	6 potecaşi

THE ADMINISTRATIVE AND MILITARY ORGANIZATION OF MUSCEL COUNTY IN THE 18th CENTURY

Abstract

The central authorities paid a special attention to the Muscel County in comparison with the other counties of Wallachia, because of the economical and commercial import and also because of its geo-strategically position. Beside the local authorities of the city in Muscel County in the 18th century also existed the lordly authorities such as the sub prefects, the captains of Câmpulung and other lordly officials.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE DIN ŞUICI, JUDEŢUL ARGEŞ, MONUMENT ISTORIC DE ARHITECTURĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

GEORGE GEORGESCU*

Biserica Sfântul Nicolae din Şuici-Argeş (fig. 1), este un monument istoric de arhitectură de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, făcând parte din a doua epocă a noului stil românesc al renaşterii. A fost construită în anul 1792 de Ene Brătianu, cum am găsit însemnat chiar în mai multe locuri şi pe tencuiala bisericii, în interior şi exterior, „leatul ЗПТ" (7300). Aşa cum s-au exprimat şi cercetătorii de la Comisiunea Monumentelor istorice în anul 1936[1], biserica e foarte simplă şi rustică. În formă de corabie, construită din zid de cărămidă cu bolovani de râu, ea are 17x6 m, şi se caracterizează prin: medalionul circular de la frontispiciu în care e pictat şi hramul; brâul simplu cu cărămizi dinţate înălţat în dreptul pridvorului; un caz rar de stâlpi octogonali; acolade trilobe la stâlpii din pridvor şi pronaos; scara în elice în colţul de nord-vest al pronaosului care urcă la clopot; cei doi contraforţi adăugaţi de la absida de răsărit a altarului, prin 1868 şi bolta ovoidă din pronaos.

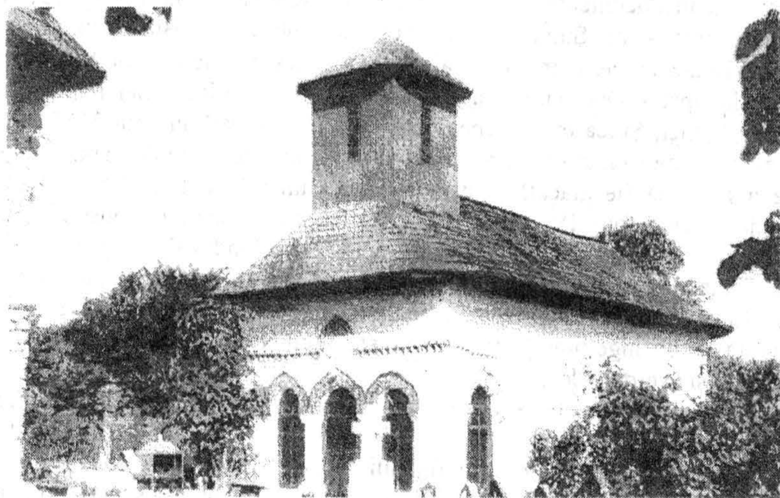

Fig. 1. Biserica Sfântul Nicolae din Şuici-Argeş.

* Şuici.

[1] „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", 1936, p. 58.

Deasupra uşii de intrare, în locul vechii pisanii care nu se mai păstrează, în anul 1925 restaurându-se pictura, s-a pus o inscripţie cu următorul cuprins: „Această sfântă Biserică cu hramul Sfântul Nicolae, din temelie fiind zidită la leatul .. S-a reparat şi rezugrăvit în anul 1864 cu stăruinţa cucoanii Sultana Tigveanu. În anul 1925 din venitul proprietăţii acestei Biserici dăruită ei de răposata Safta Vrăbiescu, s-a reparat, şindrilit şi restaurat zugrăviala scoţându-se la iveală o pictură mai veche ce se vede la catapeteasma şi stâlpii din pronaos restaurându-se şi vechia clopotniţă. 1 august 1925, pictor, Theodor Pupazescu pictor profesor Bucureşti". Din anul 1984, când s-a resfinţit, s-a scris peste ea pisania actuală: „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, s-a zidit această sfântă Biserică, cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae, între anii 1790-1792, de Ene Brătianu, şetrar, lângă temelia celei vechi de piatră a lui Drăghici Portarul, fiul lui Şuica Vornicul de la începutul veacului al XVI-lea. S-a reparat în 1864 de Sultana Tigveanu, fiica lui Ene, renovându-se pictura. Între anii 1920-1925, din venitul proprietăţii dăruită de Safta Vrăbiescu la 25 iunie 1886, s-a reparat zidul cimitirului, vechia clopotniţă, restaurându-se şi pictura de pictorul T. Pupazescu cu stăruinţa profesorului universitar Constantin Miculescu. Prin grija, stăruinţa şi osteneala preotului paroh Dimitrie V. Georgescu, ajutat de credincioşi, sfântul locaş a fost învelit din nou cu şiţă în anul 1956; iar în urma cutremurelor din anii, 1838, 1916, 1940 şi 1977, s-a legat cu centură de fier, în anul 1978; în anul 1982 s-a consolidat temelia, în 1983 s-a restaurat pictura veche de pictorul I. Grigorescu, iar în anul 1984 s-a făcut pictura cea nouă de pictorul Nicolae Popa-Cepari, ajutat de I. Anghel şi Ilie Căpuşe. S-a sfinţit la data de 11 noiembrie 1984 de către Prea Sfinţitul Gherasim, episcopul Râmnicului şi Argeşului".

Localitatea Şuici-Argeş, în care se află Biserica, este situată în partea de nord-vest a judeţului Argeş, pe Valea Topologului - „râul plopilor" - pe partea dreaptă şi apare atestată în documentul emis la anul 1501 septembrie la Târgovişte, când este consemnat „Badea ot Şuici" şi la 1505 decembrie 10 Bucureşti, amintindu-se Vlastelinul Badea cu cei patru fii ai săi, Şuica - de unde şi numele de Şuici format prin genitivul sincopat - Dragomir, Dara şi Cazan, întărindu-li-se mai multe proprietăţi, între care şi Şuici, Şuica etc. Vechea biserică a fost ruinată în anul 1789, la 17 iulie, când a avut loc aici lupta dintre austrieci şi turci, luptătorii români apărându-se în ea, ceea ce a făcut să fie atacată şi distrusă, aşa cum aflăm din, „Istoria Războiului", Anonimul Austriac, tom. IV, Viena, 1792. Astfel, a fost necesară construirea celei noi. Asupra datei, catagrafia din 1872 din dos. 5/1872 din fondul Ep. Argeş de la Arhivele Statului filiala Argeş, indică anul 1797 ca an al zidirii, desigur fiind vorba de anul sfinţirii. În icoana hramului din medalion, unde se păstrează fresca originală, nerestaurată, se distinge bine pe veşmintele sfântului Nicolae şi culoarea verde smarald numită la noi şi „verdele de Şuici".

Piatra ctitorului din pronaos are această inscripţie în slavonă: „Preastavise Rabâ Bojiu Jupan Drăghici Portarul sân Şuiche...... 1 vă leat, 7050" (a răposat robul lui Dumnezeu Jupan Drăghici Portarul fiul lui Şuica ...... la anul 1542). Literele sunt scoase în relief şi, spre deosebire de alte lespezi de mormânt, are specific o cruce latină cu baza într-o rozetă cu razele răsucite. Piatra ctitorului Ene Brătianu, mort în anul 1820 a fost acoperită cu ciment la reparaţia din 1919. Pe stâlpii din pronaos, octogonali şi cu arcade ca la pridvor, se vede încă fresca originală cu acele pătrate cu linii sau dungi roşii şi negre tipice epocii. La intrarea în altar, pe tâmplă sunt icoanele

împărăteşti din lemn tare, pictate şi poleite. Icoana Mântuitorului, care măsoară, ca şi celelalte, 60x80 cm, are pe marginea de jos următoarea însemnare chirilică: „Această icoană s-a făcut prin osârdia şi cheltuiala dumnealui logofătu lui Badea sân Radu Şuiceanu la leat 1817". Icoana Sf. Nicolae, hramul bisericii Sf. Nicolae, are următoarea însemnare: „Această sfântă icoană s-au zugrăvit prin osârdia şi cheltuiala cuconului Tomi Vrabie spre veşnică pomenire, 1826". Icoana Maicii Domnului are următoarea însemnare: „Această icoană s-au făcut prin osârdia şi cheltuiala dumneaeii cucoanii Uţii sân Ene Brătianu la 1817". Icoana sfinţilor Îngeri, are însemnarea „18.. Această icoană s-au zugrăvit prin cheltuiala dumneaei Saftei Brătienci spre veşnică pomenire". Pe marginea de jos a primelor file ale Evangheliei din 1742, se află scrise cu litere chirilice de mână următoarea însemnare: „Această sfântă şi Dumnezeiască Evanghelie, au cumpărat-o dumnealui Preda Unt (aru) Sfintei Biserici pentru veşnică pomenire, leat 7251 (1742)". Pe Molitveanicul din 1708, scrie, „Acest sfanţ şi Dumnezeesc Molitfelnic s-au dăruit Sfintei Biserici Şuici de mine robul lui Dumnezeu Radu Şuiceanu", în altă parte „să nu se înstrăineze ci apururea la biserica unde se praznueşte hramul sfântului Ierarh Nicolae ot satu Şuici, 1820 iunie 4, Badea Şuiceanu", iar pe Apostolul din 1789: „să se ştie că acest Apostol s-au cumpărat de dumnealui Iane Brătianu şi s-au dat la sfânta Biserică din Şuici la moşia dumnealui vleat, 1789". De asemeni, pe un potir mic vechi este înscris anul „1827".

Pomelnicul vechi este în formă de caiet cu dimensiunile de 20x16 cm, copertat, cu foi groase scrise chirilic, litera iniţială cu roşu, restul cu negru. În anul 1955, a fost ridicat de la biserică de către prof. Speri, directorul arhivei la Piteşti. Acest pomelnic începea cu domnii ţării de la Radu cel Mare (1496-1508) până la Alexandru voievod (1812-1819), iar la mitropoliţi cu Anania (1544-1558). La ctitorii ce vii: Sultana, Victoria Toma, Alexandrina, Ioan, Constantin, Ileana, Teodor, Dumitru, Ioan, Ecaterina, Joiţa, Maximila monahia, Ana Cleopatra" iar la morţi „Ene, Sofia monahia, Constantin, Ioan, Mihai, Matei, Anca, Pantazi, Constantin, Dumitru" şi alte numeroase nume din neamul Brătienilor de la Şuici şi a Baloteştilor din Cepari, rude colaterale. Baloteşti au posesiuni în Şuici prin cumpărare, mai ales din 1739 octombrie 9; iar Brătienii vin în Şuici prin Ene Brătianu, pe la 1788, ca ginere al lui Iordache zis Vrabie, fiul lui Ştefan Balotă, căpitan din Cepari[2].

Renovarea picturii a avut loc la anul 1868, nu la 1864, după cum reiese din Contractul de retencuire din 1868 martie, 11 - din fondul de documente Miculescu - păstrat sub nr. de inventar 253, la Muzeul Judeţean Argeş şi din chitanţa zugravului cu nr. 370 din acelaşi fond: „Lei 400, adică patru sute, am primit de la d. Cucoana Sultana Tigveanca cusur pe deplin ce am avut a primi cu toată săvârşirea din - Condract - zugravitului ot bisericii comunei Şuici a d. Ei... 1868 nov. 2 - Voico zugrav am primit toţi banii pe deplin". Din dosarul fost nr. 8 al C. M. I. - acum nr. 3559 în arhiva monumentelor istorice - rezultă că reparaţiile bisericii au avut loc în anul 1919, conform devizului din dosarul amintit şi păstrat împreună cu chestionarul C. M. I. din anul 1921 - Dos. 3559/1921.

Vechea clopotniţă pătrată, de 5x5 m, cu zid gros din piatră de aproape un metru, rămasă de la vechea biserică şi care a funcţionat ca atare până în anul 1916 când s-au luat clopotele, s-a reparat şi ea în 1919, ne mai întrebuinţându-se pentru clopotniţă,

[1] Ştefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boereşti*, vol. I, 1912 - vezi Balotă.

pentru care s-a făcut scara în elice la turla de lemn existentă, punându-se un nou clopot în anul 1922 de către ctitorii restauratori din familia Miculescu. În 1978 i s-a mai pus o centură de fier în partea de sus, pe lângă cea de la mijloc din 1919. Peretele de răsărit din camera de sus a ei amenajată în mic muzeu, a fost pictată în anul 1955 cu „Viaţa şi minunile Sf. Nicolae", cum reiese din mica pisanie: „Cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu rugăciunile sfântului Ierarh Nicolae, patronul acestei Biserici vechi din Şuici, din iniţiativa şi cu cheltuiala preotului paroh Dimitrie V. Georgescu, ajutat de câţiva enoriaşi s-a pictat în frescă pe peretele (de răsărit) al acestei clopotniţe, viaţa şi minunile Sfântului Nicolae spre slava Domnului nostru Iisus Cristos şi evlavia urmaşilor. Pictor N. Popa Cepari anul 1955, luna noembrie, când s-a învelit din nou cu şiţă şi acoperişul sfintei Biserici". Crucea mare de piatră de lângă biserică are următoarea inscripţie: „Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu plinirea Sfântului Duh rădicatu-s-au această sfântă cruce întru cinstea sf... (trei rânduri şterse) ... leat 7245 octombrie 8. Stan, Sora Ghinea Dobra Stan Vasile Ene Alexa"; sub braţ, la sud „Ancuţa" la nord „Stanciu" sau „Stoian sân Dumitru, pomeni, gospodi". În catagrafia crucilor din 1832 oct. 13, rândurile şterse erau copiate de Ioan Brătianu astfel: „marelui mucenic Gheorghe, din osteneala dumnealui Cosdi" şi îndată „Stanciu Oretia (sic) Dobre,..."[3]. Înaltă de 2,06 m, lată la braţe de 0,90 m, cu grosimea de 0,25 m şi lăţimea feţii de 0,40 m, are în centru braţelor soarele dinţat cu cruce înscrisă cu baza în trepied şi patru rozete în jur cu literele de 3x9,1x2 cm, „Is. Hr. Ni. Ka" şi „I(isus) N(azarineanul) T(arul) I(udeilor)", cu iniţialele celor patru evanghelişti: „Io(an) Mt(Matei) Mc(Marcu), Lc(Luca)". În 1967, a fost scoasă din pământ din piua ei şi fixată alături în pietre de râu prinse cu ciment spre a se putea citi rândurile de jos, cu leatul, care erau îngropate din cauza molozului. Lângă ea este altă cruce mică de piatră pe care scrie „Popa Radu iereu, 1782" iar la altar, tot din piatră alta mai nouă, cu însemnarea: „Constandin Tigveanu paharnic la 1854". Inscripţiile de la cavoul „Neamul Miculeştilor" din 1938, de lângă zidul cimitirului, de la vechea intrare, sunt următoarele: inscripţiile de pe cele trei cruci de piatră de lângă zid 1) „Sultana născută Brătianca şi Tigveancă. Viaţa ei încetă, 65 ani"; 2) „Pomeneşte Doamne Safta Constandin Pantazi Constandin, Iana Sofica 1844 Ghenarie 23"; 3) „1862, Mihai Brătianu, Sofia monahis Brătianca"; pisaniile de pe pietrele funerare din zidul cimitirului din locul fostei porţi mari 1) „Lista 23. Supt această piatră să hodinească oasele dumnealui Iane Brătianu şi s-au pristăvit la anul 1848 noembrie 22"; 2) „De când Sanda a mea mumă m-a născut, 53 ani a trăit Safta fiica răposatului şetrariu Ene Brătianu, dintr-acest sat Şuici... al meu nume de fost-am şi eu într-această deşartă lume, acum mă duc în pământu de unde am fost şi sântu. Rogu către toţi ai lui Adam strănepoţi să rugaţi pe Dumnezeu să ierte sufletul meu. Şi de mine fiţi iertaţi câţi pe Dumnezeu rugaţi. Eu lundu în căsătorie de bărbat şi de soţie, Pantazi Bălan... al doilea polcovnic Constandin şi a murit al treilea clucer Ioan: cu câte trei bărbaţi am vieţuit prea puţină vreme de care m-au tras şi pe mine unde toţi născuţi va merge, 1844, ghenarie 23. Bibescu domn ţării, cel ce crede în mine de va şi muri, viu va fi sufletul lui. Ioan, cap. list". Aceste pietre erau îngropate în pământ în partea de sud a bisericii şi au fost aduse aici în 1938, o dată cu cele trei cruci şi osemintele lor şi ale fizicianului

[3] „Mitropolia Olteniei", 1-2, ianuarie-februarie 1972, p. 102 - cruci de piatră în Ţara Românească, catagrafiate în anul 1832.

C. Miculescu (1863-1937), pentru care s-a făcut cavoul tot în acest an, arhitectă fiind Violeta Cherulescu din Bucureşti. Înainte erau aici nişte brazi şi un mormânt al unui fiu al Victoriei, căsătorit cu o femeie de rit mozaic, după cum se spune.

Troiţa din capul uliţei bisericii de la drum, făcută din şase mari grinzi late de stejar încrucişate, trei verticale şi trei orizontale, de unde şi numele de troiţă, are şi ea o inscripţie chirilică: „Întru cinstea prea Sfintei Troiţe şi a celorlalţi sfinţi, s-au ridicat această cruce în moşia cucoanii Sultana Brătianca cu toată cheltuiala d.lor: Gheorghe al Florii, Dumitru Cojocaru, jupân Nicolae de la Stejari, a le fii spre pomenire, 1869 octombrie 20". A fost repictată de noi în anul 1947 iar în 1973 s-a făcut şi adăpostul de zid. Ctitorii vechi şi noi ai bisericii au locuit în casa veche a Şuicenilor - o locuinţă din piatră ca o cetate, cu adaosuri din sec. XVIII şi XIX, formând un dreptunghi cu ieşinduri, existentă şi azi.

SAINT NICHOLAS CHURCH FROM ŞUICI ARGEŞ COUNTY
ARCHITECTURAL MONUMENT OF THE 18th CENTURY

Abstract

The article presents in detail the historical and the description of a very simple and rustically church from the Northwest of the Argeş County. The patron of the church is Saint Nicholas from Şuici. The church was built in 1792 by Ene Brătianu. The article presents the votives in the church porch, the epigraphically moments from the precincts of the church, the founder's tombstone which has a Slavonic inscription and the old diptych of the church.

It is described the old stonewall steeple and warp side crucifix emend in oar beam and situated on the alley of the church.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

BISERICA „Sf. NICOLAE" DIN PISCANI, JUDEȚUL ARGEȘ. CONTROVERSE ȘI REALITĂȚI PRIVIND ISTORICUL ACESTUI MONUMENT DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

TEODOR DINA*

În peregrinările sale pentru „cercetarea" bisericilor din protopopiatul Pitești, al cărui titular era (1954-1985), preotul Constantin Dejan a rămas profund impresionat de biserica din Piscani, care, pe lângă frumusețea artistică a picturii interioare (foarte gudronată) dar totuși autentică comoară de artă iconografică, ascunde un enigmatic mormânt care a generat în decursul timpului contradicții în istoriografia zonală[1].

În scopul cunoașterii mai aprofundate a istoricului acestui locaș de cult (prin 1960) i-a cerut titularului bisericii, pr. Constantin Dumitrescu (1937-1961), o informare cu privire la mormântul ctitorului bisericii, aflat în pronaosul acesteia, precum și unele detalii cu privire la distrugerea scrisului de pe lespedea medievală a mormântului respectiv.

Redăm integral prima „notă informativă" a pr. C. Dumitrescu către superiorul său Constantin Dejan, protoereu de Pitești:

„Cucernice Părinte Protoereu,

În biserica parohială Piscani, comuna Dârmănești, există o piatră mormântală în pronaos, în partea dreaptă, pe care a fost scris pe margine, și de jur împrejur, pe un chenar de circa 12-14 cm probabil date asupra celui înmormântat sub ea.

Din auzite se spune că acest scris a fost șters (*sic!*) prin dăltuire, în urma unei vizite făcute la această biserică de către profesorii Iorga și Șapcaliu[2].

Informații mai precise se pot culege de la C. Preot Grigore P. Olteanu care a fost paroh înaintea mea la această biserică. La data venirii mele la această biserică nu am găsit nici un fel de documente, căci și ele - se zice - au fost ridicate de acei istorici și nu au mai fost înapoiate.

Eu am să cer lămuriri de la C. preot Olteanu care este încă în viață".

(fără dată) Pr. C. Dumitrescu

---

* Piscani, com. Dărmănești, jud. Argeș.

[1] Biserica este construită (sau reconstruită) între anii 1770-1777, iar lespedea de mormânt este din secolul al XVI-lea, respectiv lespedea de mormânt a lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, ctitorul bisericii.

[2] Profesorul Nicolae Iorga nu a vizitat niciodată biserica din Piscani, iar profesorul câmpulungean Gh. Șapcaliu a vizitat-o la 4 august 1910 când a citit pe fațadă „leatul 7285" (1777-1778).

Urmează o a doua notă informativă, mai bogată în conţinut, pe care o redăm integral, aşa cum a fost culeasă din colecţia regretatului pr. Constantin Dejan.

„Prea cucernice Părinte Protoereu,

Am fost la părintele Grigore Olteanu şi am stat cu el de vorbă, şi spune că făcând anumite reparaţii la această biserică a venit să vadă lucrările şi Nicolae Iorga, care era în Comisia Monumentelor Istorice, dar cu această ocazie nu s-a făcut nici o schimbare la acea piatră mormântală[3].

Cucernicul părinte Olteanu spune că acea ştersătură a fost făcută înainte de anul 1922, când a venit sf. sa preot la Piscani, şi deci, nu cunoaşte nimic despre aceasta.

Cercetând mineele bisericii am găsit o notiţă pe unul, scrisă de un paracliser anume Gheorghe Popescu (?) şi care spune că în anul 1910, luna august, ziua 10 (corect 4 august 1910, n. n.) a vizitat această biserică prof. Gh. Şapcaliu de la Şcoala normală din Câmpulung, care a descifrat scrisul referitor la zidirea-sculptura bisericii, şi că aceasta datează din anul de la facerea lumii 7285, respectiv, respectiv 1777.

Altceva nu mai scrie în acea notiţă. Mai stând de vorbă cu oameni bătrâni am aflat de la fostul paracliser Boncea Nicolae, care fiind în vârstă fragedă a făcut serviciu cu bătrânul Gheorghe Popescu paracliserul şi (aceasta) i-a spus că sub această piatră (de mormânt) ar fi înmormântat cineva dintre ctitori, şi că pe acea vreme (care?) exista scrisul pe chenarul pietrei[4].

Nu mult după aceea (când?) spune el că au venit mai mulţi cercetători de la Comisia Monumentelor Istorice, în echipă, printre care şi prof. Nicolae Iorga, şi cu această ocazie s-ar fi făcut operaţiunea de ştergere a scrisului de pe lespedea mormântală. Spune că (tot) acei cercetători ar fi ridicat acea piatră mormântală şi au cercetat interiorul (mormântului, n. n.) dar rezultatul cercetărilor nu-l cunoaşte.

După aceasta nu a mai existat scris pe acea piatră[5].

Acestea sunt datele pe care le-am putut culege.

(fără dată) Pr. Constantin Dumitrescu.

Frumoasă lectura informaţiei pr. Constantin Dumitrescu către protoereul Constantin Dejan[6].

Chiar aşa să fi stat lucrurile? Vom urmări în cuprinsul acestui modest studiu, controverse şi realităţi, bazate pe documente de arhivă cu privire la biserica „Sf. Nicolae" din Piscani.

---

[3] Pr. Grigore P. Olteanu, care a slujit la biserica din Negreni între anii 1918-1950 şi în paralel la cea de la Piscani între anii 1922-1937, a făcut lucrări de reparaţii la biserica din Piscani între anii 1925-1927, când a fost adăugat sumar şi pridvorul actual.

[4] Scrisul de pe lespede a fost distrus în anul 1848, în disputa dintre Barbu Belu şi călugării de la mănăstirea Valea.

[5] Dacă aşa stau lucrurile, cum de nu s-a păstrat procesul verbal de profanare ştiinţifică a mormântului de către acei cercetători? Cum de nu s-a menţionat nimic în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice (sub redacţia prof. Nicolae Iorga) şi cum de nu a rămas nici o însemnare de la Grigore N. Popescu, dascălul bisericii, care ne-a lăsat o adevărată cronică pe perioada 1905-1920 pe filele de gardă ale mineelor bisericii, ediţia 1895. El a fost cântăreţ-paracliser la biserica Piscani între anii 1872-1920.

[6] Aduc şi pe această cale un sincer omagiu regretatului preot Constantin Dejan pentru amabilitatea de a-mi încredinţa materialul informativ, la data de 28 mai 1995, fără de care nu am fi cunoscut aceste urme ale trecutului bisericii din Piscani.

Odată cu informarea despre piatra tombală care acoperă mormântul ctitorului, pr. C. Dumitrescu i-a furnizat părintelui Dejan și alte informații rezultate din însemnări pe diverse cărți de cult, pe care le redăm integral:

1. Însemnare pe o Evanghelie, ediția 1746 (aflată acum în colecția de carte veche la mănăstirea Văleni-Argeș).

„Această sf. Evanghelie am cumpărat-o eu, Filoftei, ieromonah, duhovnicul poreclit Frățilescu. Și această biserică (din Piscani, n. n.) am făcut-o eu și dumnealui Constantin Pot(o)cian(u) i cu soru-sa Epraxia starița i cu ajutorul marelui ierarh Nicolae.

Și după vremi să se pomenească aceste nume: Constantin Potcian, Marica, Filoftei ieromonah, Epraxia monahia, Stoica, Maria, Șerban ierodiaconul, Stoicana, Dumitrașcu, Dima, Despa, Stanca prezbitera, Frățila, Magdalena monahia, Gheorghe, Maria, Constantin“. August 3 1786.

2. „Să se știe că am scris eu Chiriță logfăt sin (fiul lui, n. n.) protopopul Ioan din Văleni. Și venind aici la Piscani am scris aceasta“ 1791 noiembrie 12.

3. Însemnare pe o Evanghelie aflată în colecția bisericii din Lăpușani (com. Costești-Argeș) ctitoria lui Iordache Brătianu.

„Această Evanghelie este dată de mine stareța Epraxia de la sf. mănăstire (*sic!*) ot Piscani. Constantin, Marca, Matei și Bogoslav cu tot neamul lor“[7].

Alte însemnări transcrise (cu unele erori nesemnificative) de pr. Constantin Dumitrescu pentru părintele C. Dejan.

1. Pe un Penticostar tipărit la București în anul 1773.

„Acest sf. Penticostar e cumpărat din osteneala tatălui meu (?) la această sf. biserică din satul Tămășești (Dârmănești-Argeș) iproci (= de aici, n. n.) in taleri 10 (zece).

Și să se știe că s-a cumpărat de (c)titorii bisericii ot Piscani, cu bună treabă“[8].

(puțin mai jos)

„La leatul 1771, în zilele muscalului[9] multă boală de ciumă a fost în multe părți, la care intru aicia, in satul Tămășești au murit morți (*sic!*) numai parte bărbătească și parte femeiască în număr de 53. Într-aceasta au răposat și dumnealui Răducanu Ciupag cu toată casa lui“[10].

(fără dată) Ioniță logofătul[11].

---

7 Însemnarea este transcrisă de pr. Constantin Dumitrescu. Constantin și Marica sunt fratele și cumnata stareței Epraxia, ctitorii bisericii. Matei (sluger) este tatăl ctitorilor Potoceni, iar Bogoslav, călugăr la mănăstirea Vieroș. Vezi în colecția autorului un amplu material-studiu privind Schitul Valea Mare-Potgoria, manuscris 1995, unde Epeaxia (Piscanca!) a fost stareță între anii 1760-1778.

8 Iată, din păcate, întrebări la care nu putem răspunde decât ipotetic. Cine era acest „tatăl meu“ ctitorul bisericii din Piscani, știut fiind că acesta, Constantin Potoceanu, nu a avut copii.

9 Este vorba de ocupația țaristă (rusă) între anii 1769-1774.

10 Vezi în colecția autorului „Condica de moșii a vistierului Ștefan Belu“ manuscris, 1982, cu moșiile acestuia din zona, Piscani, Negreni, Tămășești și Valea Nandri, cu amănunte despre „moșnenii Ciupagi“. Cine era Ioniță logofătul? Era el fiul lui Răducanu Ciupag, frate cu moșnenii Ciupgești: Bănică, Scarlat căpitan, Dumitrache căpitan, Matei și Maria Ciupăgioaia soția lui Nițu Focan, ctitorul bisericii (vechi) din Mioveni?

11 Și dacă era, ce grad de rudenie erau moșnenii Ciupagi, ctitorii bisericii vechi din Tămășești, cu ctitorul bisericii noi din Piscani?

Dacă însemnarea ar fi fost datată, ipotetic ne-am fi putut gândi la copii lui „jupan Ion brat ego Constantin“ Potoceanu, zugrăviți alături de părinții lor în pronaosul bisericii din Piscani.

Redăm integral (cu explicaţiile de rigoare) „comentariul" preotului Constantin Dejan cu titlul „Schitul de călugăriţe din Piscani, sau Schitul Pisculeşti".

„Ştirile despre începutul schitului din Piscani, cunoscut în literatura istorică veche, sub numele de „Pisculeşti" sunt puţine şi sărace (în conţinut) iar cele noi care apar în lumina documentelor sunt contradictorii şi confuze.

Din vechea aşezare a schitului, ajuns până la noi (!!) se (mai) păstrează doar biserica, solid construită din cărămidă şi piatră legate între ele cu var negru. La o mică depărtare de biserică, în partea de nord, acolo unde se găseşte în prezent (prin 1960, n. n.) un nuc, se cunoaşte vag un dreptunghi, în care se lămuresc, cu anevoie (!) a fi fost chiliile[12]."

... Biserica se înscrie, arhitectural, într-un plan treflat, având o turlă clopotniţă, tot din zid (evident, la început, n. n.) peste pronaos, dărâmată în anul 1908 şi înlocuită cu alta din lemn[13].

Altarul este despărţit de naos printr-o catapeteasmă din zid. Bolta bisericii, întreruptă de zidul dintre naos şi pronaos, construită din cărămidă, este în formă de covâltir (!) şi are deasupra naosului calota numită a Pantocratorului căruia îi face simetrie, o altă calotă deasupra pronaosului.

Pardoseala, este din lespezi din piatră de gresie (numai în naos, în pronaos a fost turnat mozaic în 1937, iar altarul a fost pardosit cu scânduri la o dată mai recentă, n. n.).

Dintru început nu a avut pridvorul închis. Ea se termina în pronaos printr-un perete înalt, ascuţindu-se în triunghi sub coama acoperişului, spre a forma cu acesta un singur tot. La locul cuvenit, mult deasupra uşii, se găseşte şi acum icoana hramului: Sf. Nicolae. (Asemenea, „centura" de zimţi în culorile roşu, galben şi albastru, şi aceasta ... în anul 1777, n. n.).

Acoperit de pictura ce i s-a afectat (!) în 1777, dată însemnată sub colţul din dreapta sub streaşină: „leat 7285". Peretele mai păstrează în acelaşi loc (în stânga) numele lui Radu zugravul şi al lui Vasile diaconul zugravul.

Care sunt ctitorii bisericii Piscani?

În acest perete, la locul obişnuit se găsea o pisanie, pe care în anul 1898 se menţiona: „Anul fondării fiind şters din pisanie, (Dicţionar geografic al României, vol. IV, p. 723) nu se mai vede decât numele ctitorilor: Epraxia stariţa, jupan Constantin şi jupan Ion"[14].

Actuala pictură, în faţa, în friza peretelui din sânul uşii de ieşire din biserică, în stânga (înfăţişează pe) jupan Constantin (cu soţia sa Maria, decedată în 1796, n. n.) iar în dreapta pe Epraxia stareţa, (sora lui Constantin, n. n.), iar pe peretele dinspre miazănoapte, portretul lui jupan Ion „brat ego Constantin" şi jupaniţa Joiţa (soţia lui) împreună cu doi copii, ale căror nume (şi chipuri) nu se mai deosebesc fiind şterse.

---

[12] În acest loc a fost groapa de var în anul 1936/1937, în timpul lucrărilor de construcţie a pridvorului actual al bisericii.

[13] În anul 1908 edificiul bisericii a fost încins cu două rânduri de şine metalice care au rezistat până în anul 1999. Turla din zid a fost înlocuită cu alta din lemn în anul 1870, în timpul preotului Neagoe Predescu.

[14] C. Alessandrescu - *Dicţionar geografic al judeţului Muscel*, Bucureşti, 1893, p. 252. „Satul are o biserică deservită de un preot şi un dascăl. Anul fondării nu se cunoaşte fiindcă lipseşte orice inscripţie...". Aşadar, care pisanie?

Ştirile oferite de pictură şi vechea pisanie (care ?) cu privire la ctitorii din 1778 se coroborează cu două însemnări din acea epocă. Două Însemnări lăsate pe cărţile de cult în acea epocă confirmă calitatea de ctitori (a) personajelor reprezentate în friza votivă a bisericii oferind şi câteva elemente noi cu privire la acea familie…

… Pe o Evanghelie fără început se găseşte următoarea însemnare: „Această sf. Evanghelie am cumpărat-o eu, Filoftei Ieromonahul, duhovnicul, poreclit Frăţilescu. Şi această sf. biserică din temelie am făcut-o eu şi dumnealui Constantin Pănganu(*sic!*), Ion Potceanu i cu soru-sa Epraxia stariţa şi cu ajutorul marelui ierarh Nicolae[15].

(Text prescurtat, n. n.) Aprilie (corect august) 3 - 1786“.

Mai laconică o altă însemnare pe un exemplar al aceleiaşi Evanghelii din 1742, aflat la biserica din Lăpusani, comuna Coşeşti-Argeş, care se referă la aceeaşi ctitori:

„Această sf. Evanghelie este dată de mine stareţa Epraxia de la sf. mănăstire ot Piscani: Constantin i Marica, Matei şi Bogoslav cu tot neamul lor“.

O ultimă informaţie despre schitul Piscani (!!) sau Pisculeşti se cuprinde într-un document din 1817, care pune capăt existentei schitului ,reprezentând în acelaşi timp şi o recapitulare a existenţei lui[16].

Este vorba de schimbul făcut între logofătul Ştefan Belu şi schitul Valea Mare, prin care ceea ce mai rămăsese din averea schitului Piscani (!!) metoh al ctitoriei Goleştilor se contopea în moşiile marelui logofăt, care avea în cătunul vecin, Negreni, conac[17] şi unde alături de acesta a ridicat o biserică de zid în 1792[18].

… Sintetizând informaţiile din acest unic (*sic!*) document ce se mai păstrează, cu privire la existenta schitului de la Piscani, observăm următoarele:

a) Cumpărătorul Ştefan Belu[19] a primit de la stareţa Zosima „câte cărţi şi sineturi au fost pentru această moşioară“. Schimbarea proprietăţii implicând după legile în fiinţă, atunci şi predarea către noul stăpân a tuturor actelor referitoare la bunul ce făcea obiectul tranzacţiei.

b) Schitul Piscani a fost metohul schitului de mijloc (Valea Mare-Potgoria, n. n.) cu hramul sf. Ioan Bogoslav, care a fost ctitoria familiei Golescu.

---

[15] Transcrierea conţine multe erori. Vezi Teodor Dina şi Mihaela Dina, *Biserica sf. Nicolae Piscani*, Editura Tip Naste, Piteşti, 1999, însemnarea în transcrierea prof. Flaminiu Mârtzu, fost director al Muzeului Municipal Câmpulung.

[16] Biserica din Piscani nu a fost niciodată schit de călugăriţe. Averea ei, respectiv cele doua moşii, Potoceanca şi moşia lui Macarie călugărul au intrat (după moartea ctitorilor) în stăpânirea schitului Valea Mare-Potgoria, în anul 1796 prin „închinarea“ făcută acestuia de Gheorghe Tabacu, epitropul averii Potocenilor, către stareţa Ecaterina, (1778-1810) o rudenie a ctitorilor. Să reţinem că Epraxia, sora ctitorului Constantin Potoceanu, a fost ea însăşi stareţă a schitului menţionat (1760-1778). Schitul Valea Mare a stăpânit moşia bisericii din Piscani până în anul 1817, când a schimbat-o cu alte proprietăţi ale boierului Ştefan Belu.

[17] Ştefan Belu nu a avut conac la Negreni, ci la Băjeşti-Muscel, conacul lui Mareş Băjescu, banul Craiovei (1666). La Negreni a avut doar Casa Moşiei, cam pe locul unde este acum casa locuitorului Tică Nicolescu.

[18] Biserica din satul Negreni a fost ctitorită de Anghel polcovnicul (colonelul) şi Hagi Ţenea, negustor din Piteşti în anul 1798. Ştefan Belu cumpărând moşia Negreni de la Anghel, a încheiat şi lucrările la biserică, în anul 1818, cum rezultă din pisania bisericii fără, însă, a o şi zugrăvi decât parţial. Lucrările de pictură continuă în prezent sub conducerea prof. Nicolae Sava din Bucureşti.

[19] Ştefan Belu nu a cumpărat moşia bisericii din Piscani. El a intrat în stăpânirea ei printr-un schimb cu schitul Valea Mare căruia i-a oferit o vie Pe Valea Izvoranilor, o ogradă cu 500 de pruni, un han în satul Prundu etc.

c) Actul atestă în modul cel mai clar ctitorirea schitului (de la Valea Mare, n. n.) de către familia Golescu.

d. În conformitate cu normele dreptului ctitoricesc înstrăinarea acestor bunuri s-a făcut cu sfat de obşte al maicilor (erau doar cinci călugăriţe, n. n.) şi cu mulţumirea ctitorului (respectiv) a d-lui biv vel spătar Radu Golescu.

e. Cel mai important este faptul că actul lui Ştefan Belu conferă schitului Piscani (??) o vechime mult mai mare.

Rânduiala stareţei Ecaterina la 22 decembrie 1778 în locul stareţei Epraxia „căreia i s-a întâmplat moarte“ s-a făcut de către mitropolitul Filaret şi cu voia „cinstitului pan Nicolae Ştirbei, ctitorul“.

Se cunosc numeroase cazuri când preînnoitorii şi renovatorii unor biserici, nemulţumindu-se a se înfăţişa posterităţii în calitate de a fi numai „meremetisit“ biserica, au ţinut să-şi atribuie meritul de a o fi ridicat „din temelie“.

Şi de această dată constatăm că ne găsim în faţa unei mistificări, neputând fi vorba că familia Potoceanu să fi ctitorit din temelie biserica din Piscani. Pe lângă menţiunile categorice din actul de schimb al lui Ştefan Belu din 1817, în sprijinul părerii noastre (nota pr. C. Dejan) vin elemente numeroase şi cuprinzătoare, departe de a se împiedeca de chipurile (ctitorilor, n. n.) din pisania (??) din 1778. Tradiţia a atribuit întotdeauna schitului o vechime mult mai mare. Faptul că schitul (care ? n. n.) este menţionat în istoriografia veche, înainte de anul 1778, dată la care nu se încheiase lucrările de preînnoire a bisericii lui Potoceanu, ne obligă să-i urmăm vechimea cu mult peste această epocă...[20].

Pentru vechimea mai mare decât cea atribuită pledează în primul rând existenţa sub actuala pictură în frescă a unui strat anterior care nu poate fi datat cu certitudine.

Vechimea mult mai mare a Icoanelor Împărăteşti[21] pe fond de aur într-o manieră care aparţine secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, acordă bisericii un trecut mult mai bogat!...

---

[20] Ştim sigur din documentele din 1736 şi 1777 că actuala biserică a fost construită (reconstruită) pe locul celei vechi, din secolul al XVI-lea, ctitorită de Vlaicu mare logofăt Piscanul. Dacă „Schitul Pisculeşti“ menţionat în literatura veche, a fost, într-adevăr la Piscani, în nici un caz nu poate fi vorba de actuala biserică ci (poate) de cea veche despre care am menţionat.

[21] Icoanele vechi, în număr de şapte (inclusiv cele împărăteşti) au fost cercetate de specialişti din cadrul Muzeului Judeţean Argeş. În data de 26 noiembrie 2002, pr. Cosmin Vârban, parohul bisericii din Piscani, luând în considerare hotărârea Consiliului Parohial de a se trece de urgenţă la reconstruirea imobilului Casei Parohiale (construit în anul 1932) i-a încredinţat autorului acestui modest studiu, spre păstrare, în deplină securitate toate icoanele vechi.

Prezentăm câteva detalii privind situaţia lor la data actuală:

1. Iisus PANTOCRATOR, având în dreapta pe Mama Sa iar în stânga Pe Apostolul Ioan (76 x 54 cm). Este pictată în stil bizantin vechi, pe fond de aur, având sinonime din sec. XVI la mănăstirea Secu-Neamţ, fiind special comandată pentru a se fixa în locaşul de lângă „Uşile Împărăteşti“ de unde a fost înlocuită, în 1988, cu alta din material inoxidabil.

Evanghelia pe care Mântuitorul o ţine în mâini este deschisă la capitolul: „Veniţi la mine toţi cei osteniţi şi îngreunaţi (*sic!*) şi Eu vă voi odihni pe voi“.

2. Maica Precista (RODONITO AMARIS) fond aur (78 x 54 cm) pictură pe lemn de tei sau de brad, „geluit“ în spate cu barda. Bine conservată deşi foarte găurită de carii. Se pare că mai înainte Fecioara a avut cunună, de mărgăritar deoarece se mai cunoaşte încă locul unde a fost fixată.

3. Sfântul Nicolae, fond aur (80 x 57 cm) pânză pe lemn. Sfântul este reprezentat având în dreapta pe Mântuitorul iar în stânga pe Maica Domnului.

Că vechimea bisericii coboară cu mult în trecutul mai îndepărtat o dovedește și existența în biserică a unei pietre tombale (de fapt a unui mormânt, n. n.), mult anterioare sfârșitului secolului al XVIII-lea, la care renovatorii au vrut să-i fixeze originea.

Dacă schitul de la Piscani a fost metoh al schitului de la Valea Mare, și dacă amândouă au fost ctitorii ale Goleștilor, atunci cine și când l-a întemeiat? (nota părintelui Dejan).

Se știe că dreptul de afiliere sau de închinare a unui așezământ (monahal n. n.) aparține ctitorului sau urmașilor acestuia în linie dreaptă, care moșteneau odată cu averea și privilegiul de ctitor, în atribuțiunile acestuia figurând și dreptul de a dispune cu privire la rânduia-la stareţului și la administrarea sau înstrăinarea averii ce constituia patrimoniul schitului sau mănăstirii.

Cum o dată certă nu se cunoaște de când schitul Piscani a devenit metoh al schitului Valea Mare, cea mai veche ctitorie a Goleștilor, suntem înclinați sa admitem că ambele schituri au același ctitor (?!) și aceeași vechime documentară[22].

Mergând pe același fir al dreptului bisericesc și sprijinindu-ne pe elementele obiective menționate (?!) că schitul Piscani, ca și schitul Valea Mare este întemeiat de aceeași familie a Goleștilor respectiv monahiile Epraxia și Magdalina. Frecvența ambelor nume în pomelnicul și în rândul fostelor starețe indică o tradiție onomastică transmisă din generație în generație, ca un omagiu pios adus primelor ctitore“.

Vatra Dornei
7-14 martie
1976, Constantin Dejan

Evanghelia pe care o ține în mână este deschisă la capitolul: „În vremea aceea sta IC (Iisus, n. n.) la locul (indescifrabil) și era ucenicii lui cu dânsul (*sic!*) și erau mulți, multă lume de noroade din Iudeea și din Marea Tirului și a Sidonului“.

4. Sfântul arhanghel Mihail, fond aur (78 x 53 cm) pictură pânză pe lemn, fără nici o însemnare.

5. Sfântul Nicolae (ST. IERARH NICOLAE) pictură pânza pe lemn (77 x 55 cm) cu rama originală. Pe partea de jos a acesteia se află următoarea însemnare cu chirilice: „Această S. Icoană s-a făcut de d-lor: Paraschiva cu (frații dumneaei?) Mihalcea, Moncia, Catrina“.

Numele acesta Moncia-Mihalcea mai apare scris pe încă două dintre icoanele vechi. Din păcate, cu toată abundența de documente privind moșnenii din Piscani și chiar din satele vecine din secolul al XVIII-lea, nu cunoaștem cine a fost acest personaj.

6. Iisus Hristos (GOSPOD VSE ODERJITOS) pictură pe lemn (68 x 53 cm) fără fond de aur. Evanghelia pe care Mântuitorul o ține în mâini este deschisă la capitolul: „Veniți toți cei osteniți și însărcinați (*sic!*) către mine“. În partea de jos a ramei originale însemnarea: „Această icoană s-a plătit de Ion Moncea: Mihalcea“.

7. Sfinții Arhangheli (ARHON MIHAIL - ARHON GAVRIL) pictură, pe lemn (deteriorată, aproape două bucăți distincte). La baza icoanei, chiar pe fond, însemnarea: „Această icoană s-a făcut cu cheltuiala lui Ion Moncea Mihalcea“ (fără dată).

Notă. La data de 10 iunie 2003 biserica din Piscani a fost „spartă“ pentru a patra oară în ultimii 50 de ani. Autori necunoscuți au sustras două icoane pictate în 1952 de pictorul Gheorghe Ionescu din Băjești-Argeș precum și alte obiecte de cult.

[22] Pr. Constantin Dejan nu cunoștea documentul din 29 iulie 1796 prin care Gheorghe Tabacul epitropul averii Potocenilor închină biserica din Piscani cu cele două moșioare ale sale schitului de la Valea Mare unde era stareță Ecaterina (1778-1880) o rudenie a ctitorilor acesteia. Se pare că Ecaterina (Piscanca ?) era soră cu Macarie călugărul fiul lui Iile Piscanul, cel care a lăsat bisericii partea lui de moșie, cum rezultă dintr-un zapis din 1 septembrie 1746. Ea a urmat ca stareță Epraxiei, la rândul ei soră cu ctitorul Potoceanu.

Sfârşitul comentariului păr. C. Dejan şi ipotezele formulate de C. S. obligă, pentru respectul adevărului istoric, un răspuns bazat pe studiul documentelor istorice păstrate până în zilele noastre.

Revenind la controversele istoriografiei locale cu privire la biserica actuală din Piscani, judeţul Argeş, pe baza documentelor de care dispunem, putem răspunde la unele întrebări care se impun a fi clarificate şi care fac - de fapt - obiectul acestui articol.

a. Biserica este monument istoric şi datează de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, fiind ctitorită de Constantin Potoceanu, sora sa Epraxia stareţa schitului Valea Mare-Potgoria şi cu sprijinul material al mai multor persoane, călugări şi laici, menţionate în însemnarea pe Evanghelie din 3 august 1786.

Înainte de a construi (sau reconstrui) Potoceanu şi ceilalţi actuala biserică, a existat sigur un alt locaş de cult, chiar pe acest loc, dovadă mormântul din biserică, mult anterior construcţiei acesteia. Ctitorul vechiului locaş de cult, antecesor bisericii actuale, a fost Vlaicu mare logofăt Piscanul, cum rezultă dintr-o însemnare din 1534-1536, de pe un minei pe luna mai comandat de ctitor pentru biserica sa din Piscani[23].

b. Ctitorii bisericii actuale reprezentaţi pe peretele interior al pronaosului sunt: Constantin Potoceanu cu soţia sa Maria, împreună cu Epraxia stareţa şi cu fratele lor „jupan Ion brat ego" cu soţia sa Joiţa şi cu doi copii, ale căror nume (şi chipuri) nu se mai deosebesc fiind şterse.

Iniţiatoare acţiunii de ctitorire a actualei biserici sigur pe urmele celei vechi (dovadă mormântul ctitorului Vlaicu) a fost Epraxia, stare ţa schitului Valea Mare, care va fi susţinut lucrarea cu fonduri din venitul schitului. Să reţinem că numai cu un deceniu mai înainte, Epraxia ajutată de câţiva călugări şi arhimandriţi de la mănăstirea Vieroş (şi ea o ctitorie a Goleştilor), cu sprijinul financiar oferit de domnitorul Scarlat Ghica (1758-1761) şi (1765-1766) a restaurat întregul ansamblu al schitului Valea Mare, inclusiv biserica acestuia păstrată până în zilele noastre în cimitirul satului respectiv.

Pictura originală a bisericii schitului, bine conservată, este identică cu cea a bisericii din Piscani (cu nimburile sfinţilor în relief, nota păr. C. Dejan) ceea ce presupune că ambele locaşuri de cult au fost zugrăvite (poate chiar construite) de aceeaşi meşteri.

c. Avându-se în vedere locul oarecum izolat în care era amplasată biserica înainte de readucerea „la linie" (1833-1836) a actualului sector „Linia Mânăstirii", imobilul fiind probabil destul de ruinat de vechime, apreciem că Epraxia a intenţionat să înfiinţeze aici un schit de călugăriţe, aşa cum a rămas, dealtfel, în tradiţia locală, foarte bogată în imaginaţie! În sprijinul acestei ipoteze vine şi însemnarea autografă a Epraxiei pe o Evanghelie (din colecţia bisericii din Lăpuşani) din care reţinem că „Această Evanghelie este dată de mine, stariţa Epraxia de la sfânta mânăstire ot Piscani...".

Deşi nedatată, este cert că însemnarea este din perioada de construcţie (sau reconstrucţie) a bisericii din Piscani, respectiv 1773 (după însemnarea lui Chiriac „robul lui Dumnezeu" pe Evanghelia bisericii din Purcăreni-Argeş) şi 1777 după însemnarea de pe faţada bisericii făcută de Radu zugravul „ot Caracal".

[23] Petre P. Panaitescu, *Manuscrise slave în Biblioteca Academiei Române*, Bucureşti, 1959, vol. I, p. 361-364.

Din păcate, moartea prematură, în decembrie 1778, a împiedecat-o pe Epraxia să-şi atingă scopul, biserica rămânând „de mir“ până în zilele noastre. Nici un document din cele cercetate până în prezent nu face vreo aluzie măcar la schitul „întemeiat“ de Epraxia la Piscani, controversele în materie fiind generate de închinarea bisericii cu cele două moşii ale sale către schitul Valea Mare, făcută de epitropul Potocenilor în 1796 (după moartea ctitorilor) şi de tradiţia locală[24].

d. O problemă destul de importantă ridică (totuşi mormântul din pronaosul bisericii. Dacă el aparţine ctitorului bisericii vechi, respectiv Vlaicu mare logofăt Piscanul, ucis pentru trădare din porunca lui Radu Paisie voievod, la data de 1 octombrie 1544, şi îngropat în biserica ctitorită de el (deşi soţia şi fiul său adoptiv au fost înmormântaţi la mănăstirea Valea) se pune firesc întrebarea unde este înmormântat Constantin Potoceanu ctitorul bisericii actuale? Mormântul din biserica din Piscani a fost determinat cert a fi al lui Vlaicu Piscanul, în 1976, de Flaminiu Mârtzu fost director al Muzeului Municipal Câmpulung-Muscel, după fragmentul de inscripţie păstrat pe lespede: „MIRCIA VOIVODA“ numele domnitorului Mircea Ciobanul (1545-1559, cu întreruperi).

„Întrucât Vlaicu Piscanul a fost ucis la 1 octombrie 1544, din porunca lui Radu Paisie în condiţii total neprevăzute, iar domnia lui Mircea Ciobanul a început efectiv la 17 martie 1545, la câteva luni după moartea „trădătorului“, este fundamentat ca mormântul să fie al lui Vlaicu, lespedea fiind lucrată şi pusă pe mormânt în timpul domniei acestuia“[25].

Întrucât în interiorul bisericii din Piscani nu au fost executate săpături arheologice niciodată, iar în pronaos (gropniţa ctitorilor) a fost turnat mozaic, în timpul lucrărilor de „restaurare“ din anul 1937, nu ştim cu certitudine dacă mormântul Potoceanului se află în biserică, alături de cel al lui Vlaicu, sau a fost „spulberat“ prin diverse profanări în decursul timpului[26].

Ipoteza este întărită de tradiţia locală, potrivit căreia biserica ar fi fost prădată de turci în 1821 (poate şi de eteriştii lui Ipsilanty) dovadă sfinţii din pronaos şi ctitorii care au ochii scoşi de suliţe. Mormântul Potoceanului nu a fost semnalat nici în Câmpulung, unde se crede că ar fi locuit, lespedea mormântului său nefiind găsită nici în lapidariul de la Casa Domnească, de la Mânăstirea Negru Vodă.

---

[24] Arhivele Naţionale Centrale (în continuare A. N. C.) manuscrisul nr. 685, fila 95-96.

[25] Flaminiu Mârtzu, Mănăstirea Valea în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice, în Mitropolia Olteniei nr. 7-9/1971, p. 630-640.

Notă. În secolul al XVIII-lea în timpul construcţiei bisericii actuale, satul Piscani era divizat astfel:

a. Piscanii de jos, ai luncii, format din moşneni şi rumâni cu centrul pe actuala „linie a Belului“ şi,

b. Piscanii de sus, ai Iudei, iniţial format din rumâni şi ţigani, robi ai boierilor Vlăiculeşti, urmaşi ai lui Vlaicu Piscanul, cu „silistea“ (vatra satului) dincolo de Valea Bobii, la circa 1,5 km spre poalele dealului Iudei.

După 2 septembrie 1623, Piscanii de sus au intrat în stăpânirea mănăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş) timp de 240 de ani, până la secularizarea averilor mănăstireşti, în decembrie 1863.

Unificarea satului, prin revenirea la actuala „linie“ a mănăstirii s-a realizat după 1833, prin aplicarea prevederilor Regulamentului Organic privind readucerea „la linie“ a satelor.

[26] Arhiva bisericii Negreni, raportul pr. Nicolae Negreanu către Protoeria Muscel din 20 august 1870, cu privire la starea bisericilor din parohie.

Sigur, cercetările care se vor face în biserica Piscani, în timpul restaurării care i se pregăteşte, vor răspunde la multe necunoscute. Până atunci, mormântul ctitorului din secolul al XVIII-lea, va rămâne o enigmă rezervată viitorului.

e. O altă problemă tot atât de serioasă ridică şi existenţa (sau nu) a Schitului „Pisculeşti“, la Piscani.

Schitul Pisculesti este menţionat în unele lucrări vechi, printre schiturile şi mănăstirile din fostul judeţ Muscel[27].

Am menţionat deja că actuala biserică din Piscani nu a fost niciodată schit (de călugăriţe) cum s-a păstrat în tradiţia locală, chiar dacă ctitora Epraxia, stareţa schitului Valea Mare ar fi fost animată de această nobilă intenţie.

Întrucât biserica veche, din secolul al XVI-lea, ctitoria lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, împreună cu întreaga moşie a acestuia a intrat în stăpânirea mănăstirii Valea, efectiv după 2 septembrie 1623, la conacul acestuia (devenit „Casa Moşiei“) s-a stabilit administraţia moşiei, formată din călugări greci şi romani[28].

Dacă „Schitul Pisculeşti“ poate fi localizat la Piscani (numai pe bază de documente) atunci sigur el a funcţionat la biserica veche devenită „schit“, metoh al mânăstirii Valea Ţiţesti-Argeş).

Nu excludem posibilitatea ca în apropierea conacului lui Vlaicu Piscanul (în deal „la Dospina“) să fi existat o capelă din lemn, pentru uzul călugăresc de aici, „lemnele (din ea, n. n.) fiind vândute la nişte vlăsceni...“, cum cităm dintr-un document târziu, din data de 28 noiembrie 1852[29].

Dacă informaţia (cu „lemnele“) este exactă, este de neacceptat ca Vlaicu mare logofăt să fi construit (şi ctitorit) o biserică de lemn la moşia sa Piscani în care a şi fost înmormântat în 1544.

f. Cu multă seriozitate trebuie discutată şi enigma inscripţiei deteriorată „prin dăltuire“ de pe lespedea mormântului din pronaosul bisericii. Cine şi pentru ce a distrus-o, şi când??

Am precizat anterior că lespedea mormântului din biserică este mult anterioară construcţiei edificiului religios, din secolul al XVIII-lea. Prezenţa ei în biserică (ea acoperă un mormânt necercetat ştiinţific, profanat din păcate, de mai multe ori de către căutătorii de comori) poate fi justificată numai prin aceea că actualul imobil al bisericii a fost construit pe urmele celui vechi, respectiv ctitoria lui Vlaicu Piscanul din secolul al XVI-lea.

Lespedea a fost „martelată“ pentru distrugerea scrisului din chenarul de pe suprafaţa ei în timpul unui litigiu dintre Barbu Belu „stăpân“ al unei părţi însemnate din moşia Piscanilor, inclusiv o parte din vatra satului, şi stareţul mănăstirii Valea, Ioanichie Văleanu, şi el „stăpân“ al unei părţi din moşia satului, respectiv cea „Piscanilor de sus, ai Iudei“, în anul 1848.

Cum între ambele moşii în litigiu :Piscanii de jos, „„ai Luncii şi Piscanii de sus, ai Iudeii (Iuda fiind Vlaicu Piscanul care l-a trădat pe Radu Paisie) exista „din vechime o piatră de hotar fixată în faţa bisericii“ călugării susţineau (cu dreptate) că actuala

---

[27] Fraţii Tunusli, Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti, până la 1774, Bucureşti, 1863 şi Dionisie Fotino, Istoria Daciei, traducere de Gheorghe Sion, Bucureşti, 1859.

[28] Mânăstirea Valea a fost închinată (la rândul său) în 1623, la aşezământul monahal de la Pogoniani-Grecia.

[29] A. N. C. , Mânăstirea Valea, XIV/IV, documentul din 28 noiembrie 1852.

biserică este „cea veche", menționată în vechile hotărnicii, din 1707, 1736 și 1777 aducând ca dovadă chiar lespedea mormântului lui Vlaicu, ale cărui averi se aflau în stăpânirea mănăstirii Valea încă din 1623.

La rândul său, Barbu Belu susținea că moșia sa se întindea mult spre răsărit, până dincolo de „adâncitura" Văii Bobii, că biserica este construită „din temelie" de Constantin Potoceanu, a cărui moșie intrase în stăpânirea bunicului său Ștefan Belu, în anul 1817, prin schimb cu „maicile" de la schitul Valea Mare.

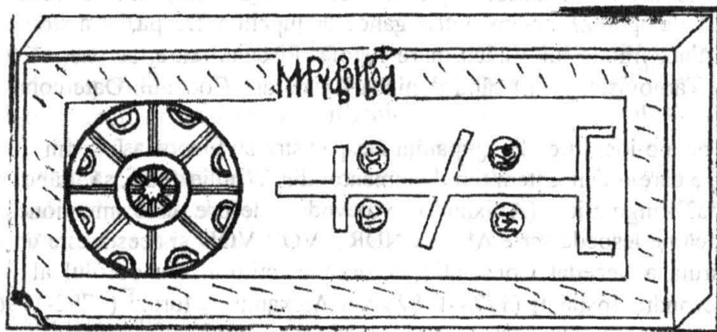
În aceste nefericite împrejurări, cu complicitatea preotului Ghiță Negreanu (care suplinea la biserica din Piscani) a fost distrus de oamenii lui Belu scrisul excizat pe lespede, pentru a-i lipsi pe călugări de probe în fața judecății care era în curs.

„... iar piatra din biserică (atenție! din biserică, n. n.) le este cu știință (spun martorii mănăstirii, n. n.) când era scrisă pe deplin, iar acum o văd roasă și cu slovele stricate de mai puțină vreme, iar ei altă biserică nu mai știu decât pe cea în ființă..."[30].

Așadar, ipoteza distrugerii scrisului de pe lespede de către profesorii Nicolae Iorga și Gheorghe Sapcaliu, susținută de tradiția locală, trebuie infirmată. Asemenea trebuie infirmată și ipoteza, potrivit căreia biserica actuală ar fi fost schit de călugărițe cu denumirea de „Schitul Pisculești".

Într-un articol publicat în revista Mitropolia Olteniei (nr. 1-2/1969, p. 45) distinsul cercetător Radu Crețeanu, referindu-se la monumentele religioase de pe Valea Râului Doamnei, printre care și biserica din Piscani, scoate în relief o serie de date cu privire la trecutul acestui important monument istoric.

Deși unele date prezentate nu sunt confirmate documentar, exemplu afirmația potrivit căreia biserica ar fi fost inițial schit de călugărițe cu denumirea de Schitul Pisculesti, informație preluată din lucrarea cunoscutului istoric mușcelean, Constantin Răduleseu-Codin, („Muscelul nostru" 1922), articolul devine interesant prin valoarea ipotezei cu privire la identificarea personajului înhumat în mormântul din pronaosul bisericii:

Lespedea mormântului din pronaosul bisericii din Piscani (desen de prof. Flaminiu Mârtzu).

[30] A. N. C. Mânăstirea Valea, XIV/4, documentul din 28 noiembrie 1852 pe care autorul la cercetat „pipăibil" pe toata întinderea lui de 34 de pagini scrise cu chirilice, timp de câteva luni (!) în 1978.

Aduc și pe această cale un sincer omagiu omului de știință Flaminiu Martzu (1913-1992) pentru contribuția adusă la cunoașterea trecutului bisericii din Piscani, a ctitorilor ei, vechi și noi, a locului unde a fost conacul marelui logofăt Vlaicu Piscanul, de la a cărui moarte se împlinesc anul acesta (2004) 460 de ani!

Fragment de inscripţie „MIRCIA VOIVODA"
de pe lespedea mormântului lui Vlaicu mare logofăt.

Cităm - „Ca element de interes în biserica din Piscani, trebuie menţionată şi o piatră de mormânt, care după elementele sculptate, în relief slab - o rozetă mare şi o cruce cu suport şi două braţe orizontale, din care una obligă vezi desenul în pagina precedentă precum şi a literelor din fragmentul de inscripţie conservat - pare a fi cu mult anterioară epocii de construcţie a bisericii, dovedind existenţa unui locaş anterior.

Identificarea mortului este imposibilă, deoarece pentru motive necunoscute întreaga inscripţie care era dispusă în chenar, a fost tăiată, rămânând numai două cuvinte înăuntrul rândului care se pot descifra: „(A)lixandru voivoda"? Despre care Alexandru voievod este vorba şi căruia dintre boierii din Piscani, atestaţi între anii 1568 (începutul domniei lui Alexandru Mircea) şi 1627, (sfârşitul domniei lui Alexandru Coconul) trebuie atribuită piatra este, bineînţeles imposibil de precizat[31].

Cu titlul de ipoteză ne-am putea gândi la jupâniţa Despa, stră-strănepoata lui Mihnea Pârcălab, fratele lui Vlaicu mare logofăt Piscanul care, se ştie, că a murit în anul 1623 la Târgoviste, n. n.) când domnea Alexandru Coconul. Date comunicate de Dan Pleşia.

Înainte de a o identifica Pe „jupaniţa Despa" stră-strănepoata lui Mihnea Pârcălab din Piscani, pe care o cunoaştem din documentul din 27 iulie 1631, să „zăbovim" puţin asupra acestui enigmatic „(A)lixandru voievoda" despre care menţionează Radu Creţeanu. Dacă pe lespede scrie ALEXANDRU VOIEVOD şi acesta este un domnitor în timpul căruia a decedat Constantin Potoceanu, ctitorul din secolul al XVIII-lea, respectiv Alexandru Ipsilanti (1774-1782) sau Alexandru Moruzi (1792-1796) atunci cine şi de ce a distrus inscripţia de pe lespedea de mormânt?

- Călugării? Nu avea nici un rost atâta timp cât rămâneau la vedere portretele ctitorilor Potoceni în friza rezervată acestora.

- Barbu Belu? În nici un caz! Portretele ctitorilor demonstrau cert că biserica este ctitorită de Constantin Potoceanu „chiar pe moşia lui", acum în stăpânirea lui Belu,

[31] După 1623, respectiv după moartea boierilor Vlăiculesti, în Piscani nu au mai fost boieri până la sfârşitul secolului al XIX-lea când s-au stabilit aici boierii Crăgăneşti.

după schimbul de moşii făcut de bunicul său (Ştefan Belu) cu călugăriţele de la Valea Mare în anul 1817.

Cine era, de fapt, jupâniţa Despa? Se ştie că în anul 1532, sau puţin mai înainte, Vlaicu clucer, mai târziu mare logofăt, împreună cu fraţii săi, Mihnea Pârcălab şi Badea sluger, au cumpărat de la moşnenii piscăneni jumătate din moşia (şi satul) Piscani, „iar din a doua parte, a şasea parte...", cum rezultă din documentul din 29 decembrie 1532[32].

Întrucât Badea slujer s-a căsătorit la Găvăneşti, „pe apa Teleormanului" stăpânirea efectivă a Piscanilor a rămas fraţilor săi, Vlaicu clucerul şi Mihnea Pârcălabul.

Deşi locuia la Târgovişte, în preajma domniei, unde avea un rol deosebit, fiind iniţial clucer, iar mai târziu mare logofăt, Vlaicu a acordat un interes deosebit moşiei de la Piscani, construind aici, un conac cu dependinţele aferente unei „curţi boiereşti[33] tot el ctitorind şi biserica veche (1534-1536) în care a şi fost înmormântat, după tăierea sa pentru trădare, la 1 octombrie 1544.

Neavând copii, Vlaicu Piscanul a adoptat pe nepotul său Vlaicu (cel mic) fiul fratelui său Mihnea pârcălabul, lăsându-i toate averile sale cu condiţia ca acesta să-i facă pomeni după moarte. La rândul său, Vlaicu (cel mic) neavând nici el copii „... a lăsat la moartea sa toate averile soţiei sale Moma, să le stăpânească numai cât va fi vie (*sic!*) iar după moartea ei, să fie toate aceste averi ale sfintei mănăstiri Valea[34].

Aşadar, toate averile lui Vlaicu mare logofăt (împreună cu moşia Piscanilor) au intrat în stăpânirea mănăstirii Valea, prin dania făcută de fiul său adoptiv, Vlaicu cel mic, la moartea sa.

Mihnea pârcălabul, fratele lui Vlaicu mare logofăt, a avut doi fii: pe Vlaicu cel mic logofăt şi pe Mihnea armaşul.

Vlaicu cel mic împreună cu soţia sa Moma au fost înmormântaţi la mănăstirea Valea, mormintele lor fiind descoperite în timpul cercetărilor arheologice din 1969[35].

Mihnea armaşul a stăpânit doar jumătate din averile tatălui său neavând nici un drept la averile unchiului său Vlaicu mare logofăt.

Neavând nici el copii (ce ironie!) a lăsat la moartea sa, partea lui de moşie din Piscani la doi nepoţi ai săi: Hristodor diaconul şi Dumitru logofătul[36].

Acestor nepoţi ai lui Mihnea armaşul le confirmă Mihai Viteazul, la 16 martie 1595, stăpânirea acestor proprietăţi din Piscani, ameninţate de călugării de la mănăstirea Valea, care insistau să acapareze întregul domeniu Vlăiculesc din Piscani[37].

Hristodor diaconul şi Dumitru logofătul, nepoţii lui Mihnea armaşul au locuit efectiv la Târgovişte, în capitala ţării. Ei au venit la dreptul de moştenire în Piscani în

---

32 Documente privind istoria României (în continuare D. I. R.) B. Sec. XVI, vol. II, p. 115-118.
33 Spiridon Cristocea, *Cercetările arheologice de la Piscani judeţul Argeş*, în Argessis, X, Piteşti, 2001, p. 127.
34 D. I. R. B. sec XVII, vol. IV. p. 308.
35 Flaminiu Mârtzu, loc. cit. p. 640.
36 Vlaicu Piscanul şi fratele său Mihnea, fiii lui Pătru postelnic, au mai avut o soră, Stanca, căsătorită cu preotul Neagoe. Fiul lor Pătru era părtaş în 1532, cu drept de 1/4 la moşia Piscani cumpărată de Vlaicu şi fraţii săi de la moşnenii piscăneni. Prezumăm că aceşti nepoţi ai lui Mihnea armaşul erau fiii acestui Pătru, văr primar cu Mihnea.
37 D. I. R. B. sec XVI, vol. VI. p. 169.
Notă. Prezumăm că acest preot Neagoe, cumnatul lui Vlaicu Piscanul a fost primul preot al bisericii vechi din Piscani, ctitoria fostului mare logofăt.

momentul în care partea lor de moşie era ameninţată de a fi acaparată de mănăstirea Valea, după moartea boierilor Vlăiculesti, fără moştenitori.

În anul 1595, în divanul prezidat de Minai Viteazul ei câştigă o judecată cu mănăstirea Valea, iar în timpul domniei lui Radu Şerban (1602-1611) îşi aleg partea lor de moşie din rămăşiţele domeniului Vlăiculesc şi o stăpânesc până în anul 1623 când, printr-o judecată arbitrară Alexandru Coconul şi tatăl său, Radu Mihnea, domnitori ai Ţării Româneşti „... au adeverit că nepoţii lui Mihnea armaşul umblă cu cărţi mincinoase şi nu au nici o treabă cu satul Piscani. Aşa au rămas Radu, Tudora şi Tudoran (copiii lui Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt, n. n.) de lege (şi am dat domnia mea ca să fie moşia Piscani (toată, n. n.) sfintei mănăstiri Valea“[38].

Dumitru logofăt din Piscani a locuit cu familia mult timp la Târgovişte, fiind logofăt de cancelarie, având şi ogradă cu pomi şi răzoare cu vie pe Dealul Târgoviştei[39].

A fost căsătorit cu Dobra din Româneşti (azi com. Bălileşti Argeş) cu care a avut doi copii Radu şi Tudoran. A decedat tânăr, „când au fost în zilele lui Şerban voievod“ (Radu Şerban, n. n.) în anul 1602, fiindcă în anul următor soţia sa „jitelniţa Dobra“ era deja văduvă şi cumpără moşii în Negreni şi Tămăşeşti (Dârmăneşti-Argeş)[40].

Hristodor diaconul era fratele mai mare al lui Dumitru logofăt din Piscani. Amândoi au locuit mult timp la Târgovişte unde, pe lângă funcţii (primul făcea parte din cler, celălalt era logofăt) au avut şi modeste proprietăţi funciare în afara oraşului.

Nu ştim cu cine a fost căsătorit. Documentele de care dispunem sunt sărace în conţinut (uneori contradictorii) de aceea se impun a fi acceptate cu prudenţă. Ştim sigur că a avut trei fete: două mai mari, căsătorite cu dregători (funcţionari) mărunţi: Mitrea pitar şi Cârstea logofăt din Căţăiani, „ale căror jupânese (soţii, n. n.) sunt vere primare cu Radu, fiul lui Dumitru logofăt, şi una mai mică, Despa (Despina) născută mai târziu, prin 1603-1604, care a fost înfiată de Dragomir din Târgovişte[41].

Putem, aşadar, să precizăm documentat cine era „jupâniţa Despa“, stră, strănepoata lui Mihnea pârcălabul din Piscani. Era fiica lui Hristodor diaconul (din Targovişte), nepoata de frate a lui Dumitru logofăt din Piscani. Era soră, cu Teodora, menţionată în documentul din 2 septembrie 1623 şi se născuse la o dată pe care nu o putem preciza în timpul domniei lui Radu Şerban (1602-1611).

Mică de numai două săptămâni a fost luată de suflet de Dragomir din Târgovişte care „... a hrănit-o timp de 20 de ani, până s-a căsătorit ...“ şi căruia, drept mulţumire, Despa i-a lăsat cele patru răzoare de vie moştenite de la tatăl său în Dealul Târgoviştei.

Nu ştim cu cine a fost căsătorită, a decedat foarte tânără, prin 1623-1624 (informaţia d-lui Dan Pleşia este exactă) în timpul domniei lui Alexandru Coconul, cum rezultă din documentul din 25 iulie 1631.

---

38 D. I. R. B. sec. XVII vol. IV, p. 308.

39 Răzoare cu vie pe Dealul Târgoviştei, lângă mănăstirea Dealul conf. documentului din 25 iulie 1631

40 D. I. R. B. sec. XVII. vol. I. p. 350.

41 Documenta Romaniae Historica, B. vol. XXIII, nr. 259, documentul din 35 iulie 1631 să reţinem că una din fiicele lui popa Hristodor, Teodora, este menţionată (din) în documentul din 2 septembrie 1623, alături de verii săi, Radu şi Tudoran. Sora ei (cea mică) Despa, decedată foarte tânără în 1623, este presupusul „mort“ în domnia lui „(A)lixandru Voievod“ care odihneşte în pronaosul bisericii din Piscani, după distinsul cercetător prof. Radu Creţeanu.

Nu a fost înmormântată la Piscani, scrisul de pe lespede, atât cat s-a mai păstrat indică cert numele lui „Mircea Voievoda" Ciobanul, iar textul din chenar, cercetat pipăibil, pe cel al lui „VLAICU" fost mare logofăt, ucis din porunca lui Radu Paisie voievod la 1 octombrie 1544, în urma luptei nefericite de la Fântâna Ţiganului[42].

Nu poate fi confundată cu „omonima" ei Despa vistierniceasa, soţia lui Iane vistierul lui Leon Tomşa voievod şi Matei Basarab, aceasta fiind grecoaică, ca şi soţul său, înmormântat la mănăstirea Valea. Despa vistierniceasa era căsătorită în 1619 când au construit conacul de la Hârteşti (azi satul Bucşani, comuna Ţiţesti-Argeş) cu Iane vistier, când Despa „Hristodora" era doar o copilă. Aceasta din urmă a decedat foarte tânără, prin 1623, în timp ce Despa vistierniceasa a trăit până dincolo de anul 1670, când „închină casele de piatră" şi biserica din Hârteşti, lui Şerban Cantacuzino, viitorul domn.

SAINT NICHOLAS CHURCH FROM PISCANI ARGEŞ COUNTY. CONTROVERSIES AND REALITY REGARDING THE HISTORY OF THIS MONUMENT OF THE 18th CENTURY

Abstract

The author presents important data about the church historical moment S. Nicholas from Piscani (Argeş County), which was built (or rebuilt) between the years 1771-1777 by C. Potoceanu and his sister E., abbot at the hermitage Valea Mare Podgoria. It is again discussed the problem of the greenstone from the narthex of the church, probably belonging to V. Piscanul, great chancellor (executed for betrayal in 1544) and the founder of the old church this the church of the 18th century is superposed one another one from the 16th century. The article also improves other inedited documents belonging to the archives of the archpriest Constantin Dejan.

42 Dumitru Bălaşa, preot, Radu voievod Paisie, luptele cu Laiotă Basarab voievod şi alţi pretendenţi, în Mehedinţi, istorie şi cultură, Drobeta Turnu Severin, 1981, p. 61-65.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

DISPUTA DINTRE BOIERII BALOTĂ ȘI BRĂTIANU PENTRU STĂPÂNIREA MOȘIEI CACALEȚI DIN SATUL ȘUICI, JUDEȚUL ARGEȘ

SPIRIDON CRISTOCEA*

În afară de documentele păstrate în instituțiile specializate ale statului (arhive, muzee biblioteci ș. a.), multe din aceste mărturii ale trecutului se află încă în posesia unor urmași ale vechilor familii boierești. Astfel, Grigore Balotă[1] din Ceparii-Pământeni, jud. Argeș, a păstrat cu sfințenie multe documente, mai ales în limba română cu alfabet chirilic, ale familiei căreia îi aparținea. O parte din aceste documente au fost ridicate în 10 iunie 1988 de către lucrătorii Miliției Județului Argeș și depuse la Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale unde se păstrează și astăzi în fondul „Colecția de documente Cepari". Cu surprindere, și cu bucurie, am constatat că urmașii acestei familii mai păstrează un număr apreciabil de documente, cele mai multe fiind scrise în limba română cu alfabet chirilic, care se referă la proprietățile și bunurile boierilor Balotă[2], dar care conțin date și despre neamurile cu care erau înrudiți: Elgveanu, Brătianu ș. a.

Câteva din aceste documente, care au servit la elaborarea acestui articol, se referă la litigiul dintre familiile Balotă și Brătianu, de altfel înrudite, pentru moșia Cacaleți, aflată în partea de apus a satului Șuici, județul Argeș. Primul document referitor la această pricină este jalba pe care Zmaranda Balotă, soția răposatului postelnic Gheorghe Balotă, fost logofăt de vistierie, o înaintează domnitorului. Din această jalbă, destul de sumară, aflăm că soțul ei, când trăia, a zălogit moșia Cacaleți unui om, iar, după moartea acestuia, Ene Brătianu, cu aprobarea ei, a scos moșia din această stare. Întrucât Ene Brătianu refuză să-i restituie moșia, deși ea i-a oferit banii cu care acesta o scosese din starea de zălogire, Zmaranda cere domnitorului să i se facă dreptate. Prin rezoluția din 3 martie 1787, domnitorul Nicolae Petru Mavrogheni poruncește ispravnicilor județului Argeș să facă dreptate, iar „neodihnindu-se vreo parte să-i sorociți la Divanul domnii mele"[3].

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Grigore (Puiu) Balotă (1909-1999), fiul lui Alexandru Gr. Balotă și al Lucreției, născută Achimescu.

[2] Mulțumesc doamnei Coca Balotă, soția lui Grigore Balotă, strănepot al lui Grigore Balotă și al Tincăi Pandele, prin intermediul căreia am luat cunoștință de documentele pe care le mai păstrează această familie. Documentele au imprimate pe ele o ștampilă ovală, cu inscripția „Proprietatea Cepari. A. Balotă". Țin, de asemenea, să apreciez gestul acestei familii de a nu cere restituirea documentelor depuse la Arhivele din Pitești în 1988, copiile xerox executate de această instituție fiindu-i suficiente.

[3] Original în posesia doamnei Coca Balotă.

Fig. 1. Smaranda, soția răposatului Gheorghe Balotă, cere domnitorului să i se facă dreptate în pricina cu Ene Brătianu, privind moșia Cacaleți.

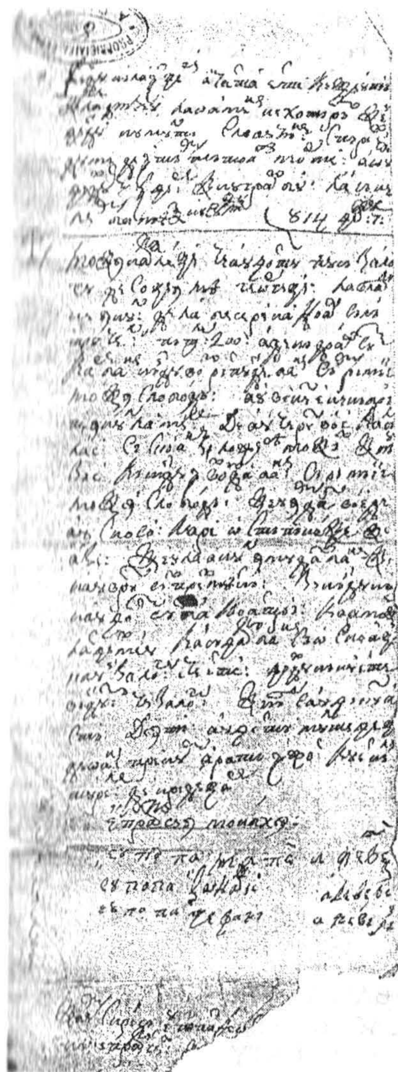

Fig. 2. 7 februarie 1814. Diata monahiei Praxia, privind moşia Cacaleţi

Întrucât timp de 10 ani nu şi-a găsit dreptatea, Zmaranda Balotă înaintează domnitorului o nouă jalbă, care, de data aceasta, conţine mai multe date referitoare la această pricină. Deoarece soţul ei, Gheorghiţă Balotă, „încăpând la urgie domnească şi la grea datorie", n-a mai putut să facă faţă greutăţilor, a pus amanet moşia Cacaleţi lui Vlad Cheianul pentru 200 de taleri, urmând ca la înapoierea banilor să-şi recapete moşia. După moartea soţului, „rămâind datoare pă la unii şi pă la alţii şi săracă dăsăvârşit", Zmaranda n-a mai putut să-şi răscumpere moşia. Atunci Ene Brătianu[4], căsătorit cu o nepoată a ei, pe lângă „alte şiritlicuri... ce ne-au făcut şi ne face totdeauna", i-a cerut voie ca să dea el lui Vlad Cheianul cei 200 de taleri şi să stăpânească moşia. Socotind că „dăcât altul străin să o chivernisească, mai bine el, ca unul ce-mi este sângele", Zamaranda a fost de acord cu cererea lui Ene, urmând ca atunci „când îmi va da mâna, să întorc acei bani şi să-mi iau moşiia". Deşi în trei rânduri, „luând bani neguţătoreşti, cu dobândă", a vrut să-i dea cei 200 de taleri, Ene nu i-a înapoiat moşia al cărei venit pe an era de „taleri 150, poate şi mai mult pă an". Arătând că „nici pâine nu am să mănânc, un biet copilaş ce-l am umblă ca vai de capu lui dăspuiat şi nemâncat pă uşi streine, nedându-mi mâna să-l chivernisesc", Zmaranda, „cu fierbinţi lacrimi şi cu genuche plecat", cere domnitorului să-i facă dreptate.

Ca şi în cazul primei jalbe, domnitorul Alexandru Constantin Moruzi, porunceşte ispravnicilor judeţului Argeş, la 18 decembrie 1797 (fig. 1), ca „la dreptatea ce va avea jăluitoarea să afle îndăstulare prin judecată... sau să-i sorociţi la Divan, cu carte dă judecată"[5].

Deşi au trecut 17 ani de la a doua jalbă, Zmaranda, care între timp se

[4] Ene Brătianu (1820), mare logofăt de Vistierie în 1804, mare şetrar în 1805 şi apoi vătaf al plaiului Loviştea, a fost căsătorit cu Safta (1753-1839) având patru băieţi (Toma, Constantin, Ion, Mihai) şi patru fete (Safta, Tiţa, Uţa şi Sultana). Referitor la Ene Brătianu vezi: Anastasie Iordache, *Pe urmele lui Dumitru Brătianu*, Editura Sport-Turism, 1981, p. 15-16, Spiridon Cristocea, *Ioniţă Brătianu (1797-1848) şi ctitoria sa de la Şuici, judeţul Argeş*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Câmpulung-Muscel, 1989, p. 153.

[5] Original în posesia doamnei Coca Balotă.

călugărise sub numele de Pracsia, nu şi-a recăpătat moşia. Temându-se de moarte, şi „fiindu în fire şi cu graiu bun", monahia Pracsia îşi face, la 7 februarie 1814, diata (fig. 2) prin care lasă moşia Cacaleţi, zălogită lui Vlad Cheianul de la biserica nouă din Sălătrucel, dar stăpânită atunci de Ene Brătianu, fiului ei „ca să facă bani să o scoaţă, ca un zălogu ce este, fiindu că nu este vândută, ci zalogu"[6].

După moartea monahiei Pracsia în toamna anului 1825, fiul ei, Iordache Balotă[7], a preluat acţiunea de recuperare a moşiei Cacaleţi, mai ales că şi Ene Brătianu murise între timp. De aceea, în martie 1826, el înaintează domnitorului o jalbă împotriva Saftei, soţia decedatului Ene, prin care-i înfăţişează situaţia moşiei Cacaleţi şi încercările mamei sale de a şi-o recupera. În jalba sa, Iordache prezintă domnitorului istoria moşiei Cacaleţi, pe care o cunoaştem din documentele prezentate anterior. Faţă de jalbele anterioare, Iordache arată că dacă la început mama sa a mers singură în trei-patru rânduri la Ene pentru a-şi recupera moşia, iar după ce „m-am mai rădicat şi eu" a mers împreună cu Zmaranda, însă Ene n-a vrut să primească banii, ci „ne-au izgonit cu necinste". De aceea, Iordache cere domnitorului să poruncească ispravnicilor judeţului Argeş „să aducă în cercetare pă numita vară-mea Safta, soţiia numitului Brătiian,... şi să o îndatoreze a scoate zapisul tată-mieu, înpreună cu celelalte sineturi ale moşiei". La 26 martie 1826 domnitorul Grigorie Dimitrie Ghica porunceşte ispravnicilor judeţului Argeş să cerceteze pricina „şi la dreptatea ce va avea jăluitoru să-şi afle cuviincioasa îndestulare", iar „neodihnindu-se vreo parte de acolo" să-i sorocească la Divan[8].

Întrucât nici de data aceasta Iordache Balotă, biv polcovnic din judeţul Argeş, nu şi-a găsit dreptatea, el se adresează excelenţei sale prezidentul Divanurilor Moldovei şi Valahiei, arătând că de curând se jeluise Logofeţiei Dreptăţii. Păstrată în copie şi nedatată, jalba prezintă toate demersurile, începând din 1787, făcute de Zmaranda Balotă şi de fiul ei Iordache pentru a-şi recupera moşia. Fiind „om scăpător şi cu noaă copii în spinare-mi şi nu-mi dă mâna să mă străgănesc prin judecăţi", Iordache cere domnitorului să facă carte de blestem pe numele şetrăresii Safta Brătianu şi al fiului ei, stolnicul Constantin (Dincă) Brătianu[9]. Întrucât nu mai avem documente, nu ştim dacă Iordache Balotă a intrat în posesia moşiei Cacaleţi, mai ales că Dincă Brătianu este cunoscut pentru dârzenia cu care-şi apăra moşiile, chiar şi când nu avea dreptate.

THE DISPUTE BETWEEN THE BOYARS BALOTĂ AND BRĂTIANU FOR THE POSSESSION OF THE CACALEŢI ESTATE FROM ŞUICI VILLAGE, ARGEŞ COUNTY

Abstract

Because Ene Brătianu abusively took possession over Cacaleţi Estate, whose true owner was Grigore Balotă, the descendents of Balotă appealed successively to the leaders oh the county in order to get it beak.

[6] Original în posesia doamnei Coca Balotă.
[7] În catagrafia din 1829 se consemnează:„ Iordache Balotă, n. Cepari Ungureni, 50 ani, biv polcovnic agesc, al lui Gheorghe, şade în Cepari, are o moşie şi o vie" (Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toţi boierii Ţării Româneşti la 1829,* în „Revista arhivelor", 1927-1929, vol. II, nr. 4-5, p. 309.
[8] Original în posesia doamnei Coca Balotă.
[9] Original în posesia doamnei Coca Balotă.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, STUDII ȘI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

CORBII MUSCELULUI – REPERE ETNOCULTURALE

GRIGORE CONSTANTINESCU*

I Corbii Muscelului în contextul afluxului și refluxului demografic transcarpatic. Între străvechile așezări scăldate dinspre izvoare de Râul Doamnei, satul Corbi și-a durat, printre primele, vatra la poalele muscelelor presărate cu stânci golașe, dăltuite de vânt și de ape, în bizare forme carstice. Numele anterior – Corbii de Piatră – își are geneza în frecvența considerabilă, în aria sa geografică, a lui Corvus corax = „pasăre semirăpitoare, omnivoră" care popula banchizele de gresie poroasă de pe versanții ce delimitează, la est și vest, această mirifică vatră musceleană, corbul devenind, prin filiera tradiției orale, un autentic simbol heraldic local.

În cursul îndelungatei sale evoluții, așezarea și-a fixat o primă bornă în memoria documentelor: 15 aprilie 1456, când, prin hrisovul emis de cancelaria domnească a lui Vladislav al II-lea, se confirmă jupanului Mogoș, fiul lui Șerb, stăpânirea mai multor sate, printre care și Corbii de Piatră.

Peste o jumătate de veac, la 11 iunie 1503, domnitorul Radu cel Mare [1495-1508] întărea „jupaniței Mușa, Corbii de Piatră cu tot hotarul".

Documente medievale ulterioare conțin referiri frecvente la proprietățile Mânăstirii Corbii de Piatră, așezământ monahal atribuit Mușei, văduva boierului Hamza din Obislav, care, călugărindu-se sub numele de Magdalina, înființase, pe cheltuiala sa, la sfârșitul secolului al XV-lea, un schit de maici pe lângă biserica rupestră.

Folclorul local învăluie trecutul acestei străvechi așezări muscelene în lumina incertă, totuși, a legendelor. Arborele strălucitului neam al Corvineștilor ar fi fost transplantat din pământul generos al Corbilor în Ardeal, Iancu de Hunedoara, al cărui tată, Voicu, s-ar fi născut aici, transformând numele localității sale de origine în renumele unei familii intrate demn în istorie.

Un licăr de adevăr a străbătut prin secole, grație consemnărilor lui Bonfinius [1434-1503], istoriograf al lui Matei Corvin și autor al operei „Rerum Ungaricum decades", care consideră Corbii de Piatră din Valahia drept „locul de unde ascendenții

* Pitești.

lui Iancu de Hunedoara au trecut Carpaţii pentru a se stabili în Transilvania".

Personalitatea de excepţie a lui Iancu de Hunedoara l-a determinat pe papa Pius al II-lea să remarce că „Iancu, a cărui reputaţie o întuneca pe a celorlalţi, nu a sporit atât gloria ungurilor, cât, mai ales, pe cea a românilor din mijlocul cărora se născuse".

Ilustrul conducător al luptei antiotomane de la mijlocul secolului al XV-lea din sud-estul Europei ar fi revenit pe plaiurile natale după celebra bătălie de la Varna din 10 noiembrie 1444, contribuind decisiv la transformarea grotei de pe malul stâng al Râului Doamnei într-un locaş de cult de către călugării de rit catolic care însoţeau trupele sale, deşi utilizarea anterioară a spaţiului rupestru în scopuri ritualice este, prin fragmentele de pictură murală conservate, de necontestat.

Originea sud-carpatică a Corvineştilor este susţinută, pe baza ipotezei lui Antonio Bonfini, de către cercetători ai fenomenului demografic autohton.

Astfel, Al. T. Dumitrescu, fost director adjunct al Bibliotecii Academiei Române, menţiona, în studiul său „Originea Corvineştilor", consemnarea de pe un exemplar al cronicii lui Bonfinius (ediţia latină din 1568) făcută de episcopul maghiar Ion Listus de Veszprem, cancelar al reginelor Ungariei, referitoare la locul naşterii lui Iancu de Hunedoara, indicând, ca sat de origine al Corvineştilor: Hollokö – corespondentul semantic, în limba maghiară, al Corbilor de Piatră.

Quod erat demonstrandum !...

Se atestă, de asemenea, prin aceeaşi sursă, existenţa unui castelum în Hollokö din Transalpina atribuit strămoşilor celebrului umanist înrudit cu neamul Corvineştilor, Nicolaus Olahus, episcop de Strigoniu.

Castellumul a fost localizat, pe baza cercetărilor de teren, în Plaiul Oii de pe vechiul domeniu feudal din perimetrul Corbilor de Piatră. Întrucât, în zona prezumată a fi amplasamentul castellumului Corvineştilor nu au fost întreprinse investigaţii arheologice sistematice, se impune cu acuitate efectuarea unor sondaje de către specialişti, pentru a se evita, astfel, distrugerea unor mărturii semnificative care ar putea elucida controversata origine muntenească a Corvineştilor.

Un suport al supoziţiei menţionate îl constituie, fără îndoială, sursele informative oferite de folclorul local corelate unor elemente de natură heraldică.

Blazonul familiei Corvineştilor reprezentând un corb cu inel în cioc – blazon stabilit de către regele Sigismund de Luxemburg pentru domeniul lui Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara – se poate asocia ideatic cu legenda perpetuată în folclorul corbenilor, potrivit căreia un corb, atras de strălucirea inelului de aur cu care se juca Iancu, l-a smuls din mâinile copilului, zburând cu el spre înaltul cerului. Trezit din somn de ţipetele fiului său, Voicu săgetează, cu arcul, pasărea, recuperând, astfel, inelul.

Abordând „Originea transilvană a lui Iancu de Hunedoara în lumina reconsiderării critice şi exhaustive a cronicii lui Bonfinius", exigentul istoric muscelean Flaminiu Mârţu considera că stabilirea în Transilvania a ascendenţilor lui Iancu de Hunedoara este confirmată şi prin tradiţia orală din satul Cinciş situat pe domeniul Huniazilor.

Conform acesteia, numele satului Cinciş reprezintă contragerea sintagmei „cinci inşi", ce se referă direct la numărul întemeietorilor aşezării.

Printre ei, se afla Voicu – cel care a ctitorit vechea biserică din Teliuc,

dispărută post 1880, unde fusese înmormântată Elisabeta de Marginea, pe a cărei lespede funerară, se menționa apartenența familială: „soția lui Voicu Valahul Corbeanul din Argeș, mama lui Iancu de Hunedoara".

Ascendența ilustrei familii a Corvineștilor atestă, așadar, încadrarea ariei geografice a Corbilor de Piatră în spațiul românesc de iradiere demografică.

Începând cu secolul al XVIII-lea, structura demografică a așezării de pe Râul Doamnei este radical modificată prin afluxul de populație din Transilvania, care se stabilește în zona sud-carpatică.

În evoluția social-economică a satului Corbii de Piatră, implantarea, în perimetrul său, a unei importante colonii de refugiați ardeleni reprezintă un moment crucial.

Investigând amploarea acestui fenomen atestat în zona sud-carpatică a Munteniei, în studiul consacrat „Emigrării românești din Transilvania în secolele XIII-XX", istoricul Ștefan Meteș releva, printre altele, că „Cel mai de seamă sat de ungureni din județul Muscel este Corbi, datorită masivei afluențe de coloniști refugiați în veacul al XVIII-lea din Jina Sibiului, ca urmare a persecuțiilor religioase declanșate prin Unirea cu Roma a bisericii ortodoxe din Transilvania".

„Temelia colonizării în satul numit Corbi, moșie a Episcopiei Argeșului, a fost pusă pentru întâia dată de moșul meu, Ion", după cum preciza, într-o jalbă adresată, în anul 1825, domnitorului Grigore Ghica, monahul-cărturar Naum Râmniceanu.

Jalba protosinghelului originar din Corbi reprezintă o sursă informațională de excepție, întrucât trecerea peste munți a jinarilor este determinată cronologic: 1765, iar cauzele procesului de emigrare din Jina sunt prezentate argumentativ, în maniera sa cvasicronicărească:

„Avui perierghie – scrie protosinghelul – la mai multe lucruri între cari (ca unul ce crescusem de la țâțele maicii mele în sud Muscel, la satul Corbii de pe Râul Doamnei, fiindcă auzisem de la părinții mei că ni se trage neamul din militarii unui mare sat, anume Jivna, nu departe de Sibiu.

Strămoșul meu după tată, Ion, din neamul militarilor din Jina al Mariei Tereza, împărăteasa Austriei, din cauza constrângerii Uniației, după ce mult timp s-au împotrivit militarii săi și împreună cu tatăl meu după trup, Bucur, cu toate că nu a învins și s-au dat ordin împărătesc, după reclama lor comună, ca acest corp de armată să rămână nesupărat în cele ale religiei lor, dat fiindcă s-au ivit unii vrăjmași și amenințători ai vieții părintelui și unchiului meu, ieșind din țara lor Transilvania în Valahia, s-au așezat în județul Muscel, lângă apa numită Râul Doamnei, în localitatea Corbi, unde, cu trecerea timpului, s-au îngropat și unchiul și familia mea".

Alegerea acestei noi vetre existențiale a fost considerabil influențată de îndelungatul proces de transhumanță, oierii din aria Sibiului fiind atrași de condițiile naturale pe care le oferea zona montană a Muscelului pentru ocupația lor tradițională de păstori.

„Așezarea" în satul muscelean a celor aproximativ „o sută de familii" din Jina a fost determinată de intervenția nu tocmai dezinteresată a „gospodarului moșiei Corbi", Vlădica de la Argeș. Întâmpinând, la Curtea de Argeș, familiile de jinari care intenționau să se stabilească pe o moșie cunoscută din Bărăgan, Vlădica le-a prezentat un tablou sumbru al zonei de șes „aflată în calea tuturor oștirilor, bântuită de ciumă și holeră" în contrast evident cu perspectivele pe care le oferea moșia Corbilor

dependentă de Mânăstirea Argeşului: „lărgime mare pentru vite, livezi şi munţi destui pentru păşune".

Conform aceleiaşi surse, Vlădica „i-a aşezat el însuşi în jurul bisericii din Jghiab", dându-le „(h)risoave pe opt munţi", în schimbul unei dări de 6 lei percepute anual de la fiecare familie şi a „ierbăritului în munţi", pentru care „plata era făcută prin laptele prelucrat în căşăria de la Nucşoara, produsele fiind desfăcute de către arendaşul moşiei mânăstirii în alte părţi ale ţării".

Recunoscându-li-se rolul de conducători „ai unei mari colonii de români din Transilvania în deosebite părţi ale Valahiei", moşul cronicarului Naum „a fost scutit de dări", iar tatăl său „a fost cinstit cu protopopia asupra tuturor coloniştilor români în cele 17 districte ale Ţării Româneşti".

Prin hrisov domnesc, Alexandru Ipsilanti fixa darea „celor dintâi colonişti până la 12 lei anual pentru fiecare familie". Ulterior, potrivit protosinghelului, „domnitorii, considerând pe colonişti că sânt de acelaşi neam cu românii localnici, au ordonat ca dările să fie una cu ale acestora".

În Corbii de Piatră, coloniştii vor prezenta, în raport cu localnicii, particularităţi specifice de: port, limbă, tradiţii şi obiceiuri, pe care le vor păstra în timp, ecoul individualităţii de grup menţinându-se până în contemporaneitate.

Ecouri nostalgice ale locurilor de obârşie se regăsesc şi în folclorul local. O „chiuitură" spusă, în iureşul horelor, de către un flăcău originar din Ardeal, este revelatorie pentru perceperea complexă a sentimentului de înstrăinare, acel „dor de vatra natală" pe care îl încercau coloniştii stabiliţi în Corbi: „Foaie verde buruiană, / Eu, aci, mândra-n Poiană; / Eu, aci, mândra-ntr-alt sat, / Vai, ce dor împrăştiat ! / Eu, aci, mândra-n Sibiu, / Vai, ce dor, stare-ar pustiu !...".

Specificitatea portului popular local în această arie de interferenţă între portul popular muscelean şi cel argeşean l-a determinat pe cercetătorul Constantin Rădulescu-Codin să considere Corbii „o interesantă insulă etnografică".

Onomastica familială relevă ea însăşi provenienţa ascendenţilor: Poenaru – din Poiana Sibiului; Vişteanu – din Viştea; Sescioreanu – din Săsciori, alături de genericul Ungureanu, reprezentând evidenţa, pe plan antroponomastic, a fenomenului consemnat.

Se semnalează documentar şi alte familii de „ungureni": Groşanu, Grigorescu, Giurcă, Jeleru şi alţii.

Exodul jinarilor şi poienarilor spre Corbi a continuat în decursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, fiind facilitat de târgul săptămânal din localitate, care constituia, dincolo de caracterul său comercial, un prilej de cunoaştere a prosperităţii cvasigenerale a unei populaţii deosebit de active, specializate în creşterea animalelor (mai ales, a ovinelor), în apicultură, industrie casnică textilă, pomicultură ş. a.

Contractarea unei căsătorii se realiza, cu rare excepţii, în interiorul grupului, sau prin „revenirea la obârşie" – fenomen implicând „evaluarea posibilităţii de constituire a unui cuplu într-un context de viaţă arhicunoscut", anume, în localităţile unde se mai păstrau, viguroase şi nealterate, rădăcinile neamurilor celor stabiliţi la sud de Carpaţi.

Populaţia băştinaşă formată din grupurile familiale ale: Sturzenilor, Ciculeştilor, Bondoceştilor, Samoileştilor etc. a convieţuit cu „ungurenii", conservându-şi o perioadă îndelungată de timp neschimbat fondul „tradiţional".

Convieţuirea „spaţială" a înlăturat cu greu barierele de factură „etnică" dintre

populaţia locală originară şi cea stabilită ulterior. Fenomenul endogamic caracteriza, esenţialmente, ambele grupuri. Fenomenul endogamic se generalizase şi la nivelul comunităţii locale în ansamblul ei; potrivit consemnărilor lui Constantin Rădulescu-Codin, „Corbenii cei mai mulţi, acum şi mai înainte, nici unul nu se însura în alte sate şi nici Corbencele nu se măritau decât în satul lor, luându-şi, atât femeile cât şi fetele, soţ din Corbi".

Schimbul de mărfuri efectuat în târgul săptămânal, coparticiparea la slujbele religioase, precum şi la diverse manifestări folclorice tindeau să suprime starea de circumspecţie, să spargă carapacea unui mod de viaţă prestabilit, să deschidă, cu evidentă precauţie, porţile care duceau spre o cale de convieţuire reală, fără prejudecăţi alimentate din ce în ce mai puţin de o falsă tradiţie.

Devenind caducă, concepţia conservatoare asupra unităţii de grup declanşează agonia unui mod închistat de gândire, ulterior, grupurile interferându-se prin căsătorii, pe plan familial şi, implicit, economic.

Afluxul şi refluxul demografic transcarpatic confirmă, şi în cazul acestei străvechi vetre de dăinuire românească, adevărul de necontestat că Munţii Carpaţi au constituit nu un imens obstacol între provinciile istorice ale neamului, ci, aşa cum observa un istoric erudit, „o uriaşă coloană vertebrală a fiinţei naţionale", simbolizând, prin măreţia lor, verticalitatea unui popor demn de lupta sa necurmată pentru libertate.

II Corbii Muscelului – „O Interesantă Insulă Etnografică" reflectată în opera lui Constantin Rădulescu-Codin. Particularităţi etnografice în Corbi

Pentru inspectorul şcolar Constantin Rădulescu-Codin – cercetător pasionat şi avizat al elementelor de cultură materială şi spirituală definitorii unei comunităţi umane aşezarea de pe Râul Doamnei va fi constituit, în cursul peregrinărilor sale muscelene, un contact şocant cu aspecte de civilizaţie rurală inedite, de vreme ce, în introducerea studiului său consacrat „Literaturii, tradiţiilor şi obiceiurilor din Corbii Muscelului", definea localitatea prin sintagma „o interesantă insulă etnografică".

Opţiunea pentru redactarea unei monografii complexe, pe deplin evocatoare a acestui autentic sit etnografic şi a locuitorilor acestuia este, în opinia sa, întru totul motivată: „Corbenii cari – aşezaţi în apropierea munţilor şi având trecutul atât de sbuciumat, dar ţinând dârz de obiceiurile curate din trecut – au o comoară întreagă de cântece, legende şi obiceiuri prezentând un mare interes estetic şi filologic şi ar fi tare păcat să se piardă şi acestea în vălmăşagul uitării – aşa cum avem durerea să vedem că se tot pierd, pe fiecare zi, în satele pe cari le-ai socoti ca pe cele mai sfinte păstrătoare ale odoarelor trecutului; şi, de aceea, dăm aci parte din legendele şi comorile de limbă şi gândire cum şi frumoasele obiceiuri ale sătenilor din Corbi – sat atât de vechiu şi atât de curat în vieaţa şi obiceiurile locuitorilor săi".

Moralitatea locuitorilor comunei Corbi

„În Corbi – observă, cu un remarcabil spirit de analist, monografistul – s-a păstrat mult curăţia vieţii din trecut… Dovadă de curăţie e că şi pe aici au pătruns cântece precum: „Mă rog, codre, dumitale / ca la un frate mai mare / să mă laşi la umbra ta / puţinel cu mândra mea. // – Eu, la umbră, te-oiu lăsa / dar ţi-e puica tinerea / şi-i face păcat cu ea…/ Şi mi-o dădea frunzuţa: / cucu-n ea n-o mai cânta !…".

Moralitatea sătenilor este condiţionată, după opinia sa, de exemplul pe care îl oferă preoţii: „Nimeni nu poate face cât face preotul când vrea şi când are suflet şi

bunăvoinţă pentru înălţarea unei comune".

Industria casnică din Corbi

Analizând in extenso „Industria casnică" din Corbi, Constantin Rădulescu-Codin considera că aceasta „e în floare, diferitele obiecte necesare casei şi gospodăriilor lucrându-se în casă. Îmbrăcămintea, mai ales, de la rufărie până la haina gata de îmbrăcat se lucrează de femei.

Ţesătura, alesătura şi cusătura lor sunt vrednice de admirat, mai ales, scoarţele în ce priveşte: soliditatea, trăinicia, alegerea în chip estetic a culorilor, fineţea lucrării, cum şi originalitatea florilor şi chenarelor".

Sfera „Industriei Corbenilor" – generic prin care autorul definea „tot ce agoniseşte cu braţele şi cu unelte pentru folosinţa casei şi a neamului nostru" – era extrem de cuprinzătoare, incluzând:

„**Ţesutul** cu: depănatul, urzitul, năvăditul, ţăsutul (propriu-zis) şi ţăsături şi darea la dârstă şi la piuă.

Înfloráturi şi împletituri, cele dintâiu mai ales, purtând diferite numiri: ciucurei, creastă, troian, troenel, râuri, râurei, pui, puişori, melcişori, ciocane, obânzică, mănişcă, şabac, pielea găinii, codricei, geavra, ciupag ş. a., iar împletitul folosindu-se la facerea ciorapilor (călţuni) în mai multe chipuri şi purtând felurite numiri: flanele, broboade, ilice, plăşi de prins peşte, turecii, horbote (în diferite chipuri şi nume).

Portul. Industria animală. Părul de capră din care se fac târsâni, dăsagi, ciorapi; lâna: tunsul, spălatul, scărmănatul, torsul, răsucitul; fulgii (folosiţi la umplerea pernelor şi fultucilor); laptele: mulsul, prinsul, bătutul; untul, brânza, urda, caşcavalul; pielea: de capră, de oaie, de cerb, căprioară, vulpe, lup, cu lucratul lor (argăsitul, tăbăcitul), confecţionarea opincilor, uneltele de înhămat calul şi de călărie; alte unelte din piele; carnea şi preparatele ei, mai ales, tăierea porcului, grăsimile – mai ales cele proaspete pentru medicina populară şi pentru vrăji, lumânările de seu, fabricarea săpunului; oasele (pieptenii, cornul de vânătoare); instrumentele de prins peşte; mierea şi ceara: prisacă, stup, faguri, retezatul lor.

Industria vegetală: tăiatul lemnelor şi aducerea lor pe apă, bilele, facerea scândurilor, şindrila, fierăstrăul cu casa lui; vasele de păstrat cele necesare casei (tron, hambar, dulap, troneciu); cerealele: facerea pâinii, mămăliga, moara cu părţile ei; cânipa: cultura, topitul, meliţatul, dărăcitul, torsul, punerea pe răşchitor, coptul tortului, pânza, bice, frânghii ş. a.; facerea ţuicii şi uneltele întrebuinţate; scoaterea uleiurilor din: seminţe de dovleac, jir, miez de nucă, sămânţă de cânipă".

Intuind dificultatea perceperii exacte a tuturor acestor componente ale „industriei casnice" din Corbi de către un cititor neavizat, C. Rădulescu–Codin insera, în subsolul lucrării, detalii de factură morfologică referitoare la elementele constitutive ale unor instalaţii utilizate în procesul de confecţionare a produselor menţionate, sau a instrumentelor de lucru necesare efectuării unor operaţiuni specifice.

Astfel, după cum precizează autorul, pentru depănat, „se folosesc mosoarele, vârtelniţa, sucala, rotanul". Realizarea „ţăsăturilor" este de neconceput fără „războiu", ale cărui piese componente sunt: tălpi, braţe, suluri, vatale, iţe, cocleţi, spată, tindeiche, scripeţi, iepe, fuscei, suveică, natră, spas ş. a. – piese care prezintă particularităţi morfologice locale, pe care autorul îşi propunea să le precizeze „într-o lucrare specială".

Gama „ţăsăturilor" include: pânză, prosoape, şervete, feţe de pernă, feţe de

masă, ștergare de cap, marame, țoale, saci or tebeici, tăgârțe sau jeci, desagi, postav alb, flanele, cretințe, glugi, obiele, scoarțe, chilimuri, bete, lăicere.

Instalația de piuă este compusă din: roata de apă, maie, albie și altele mai mărunte: piluge, corfe, covată, fus, scândură, întăritoare.

În prelucrarea laptelui, se utilizează „felurite unelte lucrate de Corbeni: șiștar (ciubăr), putineiu, găleată".

Dintre uneltele din piele, menționează: „dârmonul, ciurul, traista, chimirele așa de minunate, burduful de nevăstuică, biciul, biciușca, fișca ș. a."

Moara – pe care o consideră „de mare folos și tare interesantă" – este formată din „diferite părți: stăvilarul și stavila, vârtejurile, prepelița, scocul, sterpul, făcăul (nume ce se dă și unei mori ce are numai o roată), speteze, obezi, fus, osie, răscruci, hold, brotac, undrele, pietre, pod, scară, poliță, roată, prăsnel, fus de fier, postavă, teică, titirez, fruntar, piscoaie, veșcă sau văcălie, tăvălug ș. a."

Arhitectura populară din Corbi

Arhitectura tradițională din Corbi este specifică zonei montane a Muscelului. „Locuințele sătenilor – preciza C. Rădulescu-Codin – au uneori stâlpii cu flori săpate cu cuțitul, ori arse cu fierul și împodobite, or încondeiate și zugrăvite – și cu uși bine încheiate în canaturi și scrise cu meșteșug, în felurite fețe – și alte încăperi de trebuința săteanului: slonul, magazia, timnicul, grajdul, târla, jitnița (pentru bucate, la unii), șopronul, unde se țin căruțele, săniile și alte scule de rotărie și scaunul pe care se cioplește (numit, în alte părți, bedreag), pătulul de fân deschis sau închis, având uneori grajdul dedesupt; cocina, cotețul...

Apoi, bisericile pe a căror – clădire și mobilă, sculptată minunat și pictură, încă se pune atâta preț astăzi; crucile și troițele cu așa frumoase cuvinte săpate măestru și împodobite cu chenare, așa cum pe vremuri făceau pisarii..."

Locuințele țărănești vechi construite din bârne de lemn pe temelii supraînălțate de piatră prezintă, la fațada principală, o prispă, iar, în partea posterioară, un celar cu rol de depozit pentru produse agricole.

Planurile cvasi-generalizate ale caselor vechi cuprindeau: o „tindă" cu acces din exterior spre o „odaie" de locuit sau o tindă centrală din care se accedea în camerele laterale; cea situată spre șosea fiind „odaia curată".

Specificitatea construcțiilor de locuit edificate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX constă în dispunerea, la nivelul superior, a spațiilor destinate locuirii, iar, la nivelul inferior, a spațiului pentru depozitarea produselor agricole. Construcțiile vechi aveau, la parter, o ușă grilată din lemn de stejar, prin care se asigura accesul în gârliciul dimensionat în raport cu limitele sălii etajului, iar, printr-o ușă cu blaturi masive din stejar, accesul în pivnița propriu-zisă, compartimentată, prin rafturi de lemn, pentru depozitarea fructelor.

Accesul la etaj era dispus lateral, scara construită din trepte de lemn, sau din lespezi de piatră fiind mascată de un parapet de zid.

Planul afectat spațiului de locuit se structura, de regulă, în: tindă, odaia de locuit și odaia curată. Odaia curată era destinată primirii oaspeților și depozitării îmbrăcămintei de „sărbătoare" și a „zestrei", constituind un soi de „oglindă" a prosperității proprietarilor. Modul de organizare a interiorului locuințelor era relevant pentru simplitatea și bunul gust al corbenilor.

Din „podoaba caselor", Constantin Rădulescu-Codin remarca, printre altele,

existenţa a „două paturi cu câte o ţoală pe ele şi perne pe la capete şi pereţi fără saltea, o laviţă sau o talpă pentru pus pe ea vasele de apă şi vasele de gătit. Pe pereţii caselor, în dreptul paturilor, un ţol subţire, cadrilat zis „scoarţă" sau „zăvastră". În stânga şi în dreapta scoarţei, cum şi la icoane, batiste şi şervete frumos cusute".

Portul popular local

Portul popular local prezintă particularităţi specifice costumului ţărănesc din zona Muscel, dar şi pecetea originalităţii portului „ungurenesc" din vecinătatea Sibiului. Analizând, sub aspect morfologic, portul popular din Corbi, monografistul consemna în studiul său „Literatură, tradiţii şi obiceiuri din Corbii Muscelului": „Portul este curat al românilor din Transilvania (comuna Jina). Mai toată îmbrăcămintea e făcută din lână. Chiar sătenii cari se trag din primii locuitori ai satului se poartă tot ca mai sus. La sătenii care nu se poartă ca ei, li se zice Munteni, pe când lor îşi zic Corbeni".

Costumul femeiesc cu „catrinţe" este reflexul vestimentar al originii ardeleneşti a unora dintre locuitoarele satului Corbi. Confecţionate din lână, catrinţele se disting prin repertoriul cromatic: catrinţa din faţă este neagră, iar catrinţa pandant, din spate, este vărgată prin dispunerea paralelă a unor benzi formate din culorile: verde, albastru, alb şi negru.

Găteala capului – diferenţiată în raport cu vârsta – constituie un element de individualizare a portului local, ca, de altfel, şi portul pălăriuţei mocăneşti.

Învelitura capului este formată din „vălitură" – un carton alb de formă tronconică secţionat oblic, care se poartă pe vârful capului – şi o „broboadă" de pânză albă, care maschează „vălitura". Tinerele femei folosesc, în găteala capului, în loc de broboadă, o „hiliuţă" – batistă albă, bordată cu ample cusături.

Încălţămintea femeilor constă din „tureci" – ciorapi fără talpă făcuţi din dimie, care îmbracă piciorul de la gleznă până la genunchi – şi opinci cu „obiele" sau „călţuni".

„Ia" – cămaşa din pânză albă, ţesută în casă, care prezintă sumare broderii (exclusiv, la gât şi la mâneci) – completează portul femeiesc ce include, în componenţa sa, în funcţie de sezon, o „zeghe" din lână neagră, sau o „sarică" de culoare albă.

Portul popular bărbătesc are ca piese constituente: cămaşa cu barbur, pieptarul înfundat, cojoaca ciobănească din piei de oaie prevăzută cu mâneci foarte largi sau zeghe şi sarică, cioareci strâmţi de dimie albă, căciulă, sau renumita pălăriuţă mocănească specifică zonei Sibiului.

Un element specific portului bărbătesc din Corbi îl reprezintă cămaşa de „flăcău" având brodate, pe spate, „cruci" – motiv ornamental cu semnificaţii profunde, ce relevă, sub aspect vestimentar, în accepţia publică locală, maturizarea purtătorului devenit „crucea casei" – aşadar, un sprijin autentic al grupului familial.

Încondeierea ouălor

Procesul tehnic de realizare a „încondeierii ouălor", implicând un instrumentar specific, este prezentat detaliat de către cercetător. Se reproduce, in extenso, modul de confecţionare a „condeiului", numit, nu întâmplător, astfel, întrucât „încondeierea ouălor" este concepută ca o „scriere" în culori pe un suport special – oul.

„Condeiul, ca şi în alte părţi, e făcut dintr-un băţ de lemn înfăşurat la un cap cu călţi. Tot la acel căpătâiu are un cioc cilindric, ca un vârf de paiu şi tot găurit pe dinăuntru. Ciocul se face din alamă subţire sau din para de argint, pe dinăuntru e trecut

un fir de păr de porc, ca să poată scrie. Înainte se făcea dintr-o para făcută sucălete în jurul unui ac, care se scotea pe urmă, şi bătută cu ceva, aşa ca să rămâie o găurice foarte mică.

Capul cu câlţii şi ciocul se moaie în ceară de roiu, topită într-un ciob. Peste ceară, se pun cărbuni de teiu pisaţi, ca să capete coloare negricioasă, şi apoi se fac cu condeiul pe ouă diferite desemnuri – purtând diferite nume, după lucrurile pe cari le închipuiesc.

După încondeiere, ouăle se bagă în pietrele, cari se fac în chipul următor: Se ia zeamă de varză şi se pune într-o strachină. Se pisează apoi piatră acră şi, aşa pisată, se pune peste zeamă de varză şi se bagă ouăle, rând pe rând. Apoi, scoase, se bagă oala în roşele (cari se fac din lemn de ouă), ori în altă coloare făcută din foi de ceapă, ori din gâgâţele, ori din calaican".

Descrierea instrumentarului utilizat, dar, mai ales, a motivelor decorative atât de diverse este însoţită de schiţe realizate de autor, remarcabile prin acurateţea desenului, „materialul intuitiv" vădind, în ultimă instanţă, preocupările sale didactice. „În satul Corbi, precum menţiona C. Rădulescu-Codin, încondeierea ouălor e o adevărată artă. Se cunosc peste 160 feluri de încondeiere şi fiecare încondeiere îşi are numele său".

Repertoriul ornamental al ouălor încondeiate este de o diversitate remarcabilă, incluzând motive decorative care au, prin excelenţă, semnificaţii religioase: crucea, prescurea, mărul lui Adam, steaua etc., sau sunt inspirate din mediul ambiental: cireşica, floarea domnească, floarea paltinului, floarea trandafirului, frunza jugastrului, frunza nucului, frunza de salcâm, frunza de stejar, merişorul, codruleţul; motive sugerând analogii cu unele particularităţi ale animalelor şi păsărilor: coada rândunicii, cornul berbecului, creasta cocoşului, gheara găinii, urechile iepurelui, cloşca cu pui; motive decorative imitând unelte caracteristice unor ocupaţii: cârligul ciobanului, fierul plugului, ferăstrăul, grebla; motive preluate din ornamentica portului popular: şabacul, calea rătăcită ş.a.

Modalitatea de concepere a decorului ouălor încondeiate implică asocierea motivelor pentru completarea excesivă a spaţiilor libere.

Meşteşugul acesta a fost practicat cu un remarcabil talent de Maria I. Vameşu (n. 1909), dar şi de consătencele sale: Aurelia Damian, Elisabeta Dragomir, Aurelia Moise, Elena D. Moroi, Elena Sucitu şi Maria I. Zaharia – conform documentatei lucrări monografice „Mărturii de suflet din Corbi-Argeş" elaborate de profesorul Ion I. Ilinescu.

Monografia Corbilor – „mic tratat de antropogeografie"

Remarcându-i-se contribuţia esenţială în aprofundarea fenomenului cultural din Muscel, prin elaborarea volumului „Muscelul nostru. I. Comuna Corbi şi locuitorii săi" – considerat, nu fără temei, de către academicianul Ioan Simionescu „un mic tratat de antropogeografie restrâns la graniţele unei comune", Constantin Rădulescu-Codin îşi vedea încununată opera sa cu laurii Academiei Române în şedinţa acestei prestigioase instituţii naţionale din 8 iunie 1923.

Acordarea Premiului Adamachi în valoare de 1000 de lei de către Iacob Negruzzi, preşedintele Academiei Române, prilejuia reputatului geolog şi paleontolog român Ioan Simionescu [1873-1944], o referire semnificativă la opera marelui folclorist şi etnograf muscelean:

„Lucrarea sa, voluminoasă, e pornită din dragostea locului în care își duce viața și a oamenilor din care se trage, cu cari conviețuiește. Muscelul este unul din județele cu aproape neprihănită etnicitate. În calea lesnicioasei treceri peste munți, este o regiune de necontenită primenire etnică și, în același timp, de însemnate popasuri, ori evenimente istorice. La fiecare colț, câte o ruină vorbește despre trecut; pretutindeni, urmele dispărute s-au păstrat în legende și povestiri. În asemenea condițiuni, era păcat să se piardă cu totul, măcar ce mijește încă în amintirea poporului. Așa se explică izvorul bogat în material folcloristic pe care-l redă autorul și importanța descrierilor.

Aproape jumătate din cartea sa se referă la județul întreg. Toate comunele sunt pomenite în înșirarea faptelor istorice mai importante legate de numele lor. Restul cărții cuprinde amănunțita descriere a comunei Corbi.

Descrierea nu e unilaterală. E un mic tratat de antropogeografie, restrâns la granițele unei comune. După cum e de așteptat, după preocupările de predilecțiune ale autorului, folclorul joacă un rol însemnat. Aici e partea de originalitate a lucrării, dându-se un material inedit.

Când nu cunoaște prin sine, autorul se referă la lucrările specialiștilor sau ale antemergătorilor săi. Dă dovadă astfel că și-a apropiat o metodă sistematică, științifică de lucru...".

Surse „formative" ale autorului

Format la școala de adâncă simțire românească a „antemergătorilor săi", magiștri de neuitat din „Câmpulungul istoric și legendar" evocat cu atâta căldură în conferința susținută în cercul profesorilor din capitala județului Muscel, la 5 aprilie 1925, Constantin Rădulescu-Codin se confesa cu o modestie deloc străină unor spirite alese ale culturii naționale, conștient că demersul său în elaborarea monografiei orașului de pe Râul Târgului ar fi putut fi săvârșit de „oameni cu mai multă învățătură și cari au dovedit o adâncă erudiție".

Conferențiarul nominaliza, printre „erudiți", pe: „d. Șapcaliu – mult stimatul meu profesor, la lumina și sub călăuza căruia, încă din 1892, m-am deprins a pune preț pe unele din comorile poporului și a culege – încă de pe atunci – cântece și tradiții și povești – „sicrie sfinte ale credinței", cari se pierdeau în învălmășagul uitărei", pe „bătrânul și înțeleptul profesor, fost coleg al marelui Eminescu la gimnaziul din Cernăuți, d. Dimitrie Scurei – un adevărat preot rămas din a vechimei zile", dar și pe „tânărul de mare viitor, studentul Dan Simonescu" care îi va confirma premoniția, devenind o personalitate autentică a culturii românești, colaboratorul său la redactarea monografiei Câmpulungului.

Surse „informative" ale operei consacrate Corbilor

Investigând modul în care Constantin Rădulescu-Codin a elaborat monografia sa dedicată Corbilor, profesorul Ion I. Ilinescu, autorul volumului „Mărturii de suflet din Corbi-Argeș", constata că renumitul inspector școlar a beneficiat consistent de contribuția unor intelectuali din sat, pe care, însă, din motive absconse, nu-i menționează în operă.

Astfel, potrivit mărturisirilor venerabilului preot Ion P. Ariniș, „talentatul folclorist muntean se interesa de oamenii din sat, de la care trebuia să culeagă informațiile și datele semnificative necesare monografiei comunei Corbi, cu sprijinul practic al învățătorului Ștefan Minculescu" , un incontestabil apostol al acestei așezări de pe valea Râului Doamnei. De altfel, la 29 octombrie 1933, publicația „Omagiu

învăţătorilor pensionari din judeţul Muscel" menţiona, printre altele, contribuţia substanţială a învăţătorului Ştefan Minculescu la elaborarea „Monografiei Corbilor":

„Un merit pe plan cultural şi obştesc al acestui dascăl patriot a fost şi acela de a fi înfiinţat, în Corbi, un Cămin cultural numit „Corvin", dar şi faptul că a procurat mult material didactic de folclor pentru cartea „Monografia judeţului Muscel" a lui Rădulescu-Codin, pentru partea în care vorbeşte de comuna Corbi".

Scrisoarea pe care, la 25 martie 1921, Constantin Rădulescu-Codin o adresează învăţătorului Ştefan Minculescu este edificatoare, sub raportul interesului manifestat de autor, în elucidarea unor aspecte esenţiale pe plan: „istoric, geografic, toponimic, economic, demografic, administrativ, bugetar, lingvistic, etnofolcloric, arheologic, antropologic, instructiv, cultural, sanitar etc. referitoare la satele Corbi şi Poenărei.

Reproducerea in extenso a acesteia facilitează înţelegerea gradului de implicare a învăţătorului din Corbi în colectarea materialului informaţional utilizat de Constantin Rădulescu-Codin în redactarea monografiei Corbilor:

„Stimate Domnule Minculescu,

Aştept cu nerăbdare ştiinţele cerute prin Dl. Perceptor Tomescu, acestea făcându-mi trebuinţă acum, mai la început, şi anume:

1) Legendele diferitelor localităţi din Poenărei şi Corbi;

2) Ce se ştie pe aici despre jidovi şi despre stânci, despre clădiri sau oase care ar fi fost de la jidovi;

3) Vecinătăţile, dealurile, apele şi văile (cu de-amănuntul şi în ordinea lor) din satul Poenărei. Legendele lor.

4) Cruci vechi, cu inscripţiile lor;

5) Felul pământului: solul şi subsolul, clima.

Acestea le aştept cât mai neîntârziat.

Apoi, într-o săptămână-două, cel mai târziu, trimiteţi-mi, deosebit de ce aţi mai trimis, răspunsuri la toate chestiunile, la fel cum e în monografia aceasta (o lucrare a mea făcută pe timpul când aproape nu ştiam mai nimic despre Priboieni).

Doresc să-mi daţi note amănunţite şi nepărtinitoare de felul cum se face administraţia, justiţia, serviciul technic, serviciul silvic şi serviciul sanitar.

Voiesc să am budgetul cu de-amănuntul al comunelor Corbi şi Poenărei în 1901-902, pe 1915-16, înainte de război, în timpul ocupaţiei (pe 1917-18) şi pe anul curent. Apoi, budgetul primei eforii şcolare şi budgetul pe anul acesta al comitetului şcolar. Vreau budgetul cu de-amănuntul al epitropiilor şi bilanţurile băncilor şi cooperativelor pe anul trecut. Vreau să ştiu despre vitejii morţi în război, unde, cum au luptat şi unde au murit ?

Când descrieţi munţii şi dealurile, rog daţi toate amănuntele. Apoi, la descrierea Râului Doamnei să nu se omită nimic: adâncimea, în diferite trupuri, lăţimea, insulele, plutele ş. a.

Daţi-mi amănunţimi despre Poenărei !

Am găsit lucruri interesante cu privire la geologie.

Conduceţi-vă după monografia mea şi răspundeţi-mi, vă rog, cât de curând şi la întrebările de care mă interesez.

Vom face ceva de seamă. Au apărut până acum două coale de tipar. Vă voi trimete din ele (aşa, ca început), ca să vă faceţi ideie cum se vor trage pe curat. Mai

scrieţi-mi ce e cu cântecele ciobăneşti şi obiceiurile ciobăneşti făgăduite ?... Ce oameni de seamă au vizitat comuna în decursul timpurilor ?

Vă salut cu drag, C. Rădulescu-Codin ".

Simpla enunţare a „chestiunilor" menţionate reprezintă, de fapt, un chestionar monografic complex, care, în cazul finalizării de către corespondent, prin răspunsuri corecte şi competente, îndritua, pe deplin, „asocierea" acestuia drept coautor, mai ales că revizorul şcolar încerca să-l cointereseze, în lucrare, pe distinsul învăţător prin formula deloc ambiguă: „Vom face ceva de seamă !".

Numai printr-o cercetare asiduă a întregii corespondenţe dintre autor şi informator, s-ar putea determina gradul de implicare a învăţătorului Ştefan Minculescu în redactarea acestei monografii a Corbilor semnate de Constantin Rădulescu-Codin.

Relevând personalitatea autorului, unul dintre colaboratorii „din umbră" ai monografistului muscelean se va confesa profesorului Ion Ilinescu: „Revizorul şcolar, un autodidact, era un om deosebit de spiritual şi de inteligent. Cam pripit la vorbă, dar foarte sociabil cu cetăţenii. Avea o purtare ca un frate cu cel de o vârstă cu el; ca un fiu cu cei mai în vârstă şi ca un părinte cu cei mai tineri" .

Atitudinea sa extrem de sociabilă i-a facilitat într-o măsură considerabilă obţinerea unor informaţii corecte, utilizând, ca metodă de cercetare directă, interviul, spre a putea reflecta, în opera sa, aspecte definitorii privind cultura materială şi spirituală din Corbi – comună pentru care avea, potrivit aceluiaşi venerat preot, „o mare consideraţie din toate punctele de vedere: economic, social, dar în special folcloric" .

Nu aceeaşi regretabilă amnezie a manifestat Constantin Rădulescu-Codin în proiectarea volumului „Literatură, tradiţii şi obiceiuri din Corbii Muscelului", în care îşi propusese să reproducă „unele legende, cum şi câteva arii şi o parte din cele mai frumoase cântece şi colinde din Corbi".

Confesiunea sa directă: „Ariile sunt culese în 1915 de învăţătorul – modest, harnic şi priceput – Ion Mărtoiu, omorât de un obuz în războiul pentru înfăptuirea României Mari" – constituie, totuşi, o elocventă dovadă a probităţii autorului, care ar fi putut trece sub anonimat o contribuţie esenţială, procedeu întâlnit, din păcate, frecvent în mediul unor condeieri mai puţin oneşti.

Ilustrând în modul cel mai elocvent sintagma atât de uzitată de „apostol al satului", distinsul cărturar muscelean, învăţătorul Constantin Rădulescu-Codin a lăsat posterităţii, prin opera sa, monumente de limbă şi de adâncă simţire românească, iscodind cu mintea şi cu sufletul său împătimit de frumos, comori perene ale spiritului naţional.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Dumitrescu, Al. T.– Originea Corvineştilor, în revista „Muscelul", nr. 1/1916.

Ilinescu I. Ion.– Mărturii de suflet din Corbi-Argeş, Piteşti, 1997.

Mârţu, Flaminiu – Originea argeşeană a lui Iancu de Hunedoara în lumina reconsiderării critice şi exhaustive a cronicii lui Bonfinius, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, Piteşti, 1972.

Meteş, Ştefan – Emigrări româneşti în Transilvania în secolele XIII-XX, Bucureşti, 1977.

Mureşan, Camil – Iancu de Hunedoara, Bucureşti, 1968.

Rădulescu-Codin, C.– Literatură, tradiţii şi obiceiuri din Corbii Muscelului, în colecţia „Academia Română. Din viaţa poporului român", XXXIX, Atelierele grafice

„Cultura Naţională", Bucureşti, 1929.

Rădulescu-Codin, C.– Muscelul nostru. I. Comuna Corbi şi locuitorii săi, Câmpulung Muscel, 1922.

Rădulescu-Codin, C.– Câmpulungul Muscelului. Istoric şi legendar, însoţit de Călăuza vizitatorului, Câmpulung Muscel, 1925.

Tucă Florian, Cristache Gheorghe, Leonăchescu Nicolae, Ionescu Nicolae, Popescu Vasilica, Tudor Sevastian, Voinescu Silvestru – Judeţul Argeş. Mileniul III. Anul 1. Mică enciclopedie, Bucureşti, 2001.

Voinescu, Silvestru – O viaţă printre cărţi, Piteşti, 2001.

III- Monumente de arhitectură din satul Corbi

BISERICA RUPESTRĂ CORBII DE PIATRĂ

Situată la aproximativ 400 m de centrul satului Corbi, pe malul stâng al Râului Doamnei, în Jgheaburi, Biserica rupestră Corbii de Piatră a fost săpată, din vremuri imemoriale, în peretele masiv de stâncă înalt de circa 30 m şi lung de 14,50 m.

Utilizarea grotei din acest masiv stâncos încă din preistorie a suscitat supoziţii dintre cele mai controversate. Iniţial, ar fi reprezentat un habitat de supravieţuire pentru oameni, în condiţiile extrem de nefavorabile vieţii din perioada glaciaţiunii, adăpost împotriva unor pericole iminente din mediul ambiental, dar şi un loc de reculegere, de regenerare spirituală pentru cei ce intenţionau să se iniţieze în tainele vieţii şi ale morţii.

În spaţiul de spiritualitate carpato-danubiano-pontic, Zamolxis – zeul suprem în religia geto-dacilor, considerat o divinitate htonică care „întruchipa fertilitatea solului şi domnea asupra împărăţiei morţilor, propovăduind nemurirea şi răsplata drepţilor pe lumea cealaltă", identificat cu marele preot în religia geto-dacilor, s-a retras într-o peşteră, învăluindu-se în mister. Modul de viaţă solitar al marelui preot a fost adoptat de anumiţi eremiţi şi oameni religioşi, „specialişti ai sacrului", care, ar fi folosit şi spaţiul oferit de această grotă subterană, ca loc de oficiere a cultului lui Zamolxis.

Perpetuate în arealul de spiritualitate contemporan al Muscelului, legendele despre Zamolxis păstrează acelaşi gen inconfundabil de consideraţie supremă pentru un personaj mitologic care a avut un rol esenţial în consolidarea statului centralizat geto-dac.

O dată cu răspândirea creştinismului, călugării sihaştri au adoptat noua religie şi nu este exclus ca eremiţii care o practicau în grota de la Corbi să fi transformat locul acesta de religiozitate într-una dintre primele biserici ortodoxe ale neamului românesc, încă din perioada constituirii Ţării Româneşti.

Fragmentele de pictură murală conservate în Biserica rupestră Corbii de Piatră reprezintă, cu certitudine, mărturii incontestabile ale unei vieţi religioase închegate în acest spaţiu încă din epoca premergătoare înfiinţării Mitropoliei Ţării Româneşti la Curtea de Argeş, în anul 1359.

Întrucât istoria aşezării de pe Râul Doamnei este asociată constant cu originea neamului Corvineştilor, se atestă, prin tradiţia orală, sosirea lui Iancu de Hunedoara, în anul 1444, în satul Corbii de Piatră, unii cercetători presupunând că grupul de călugări care însoţeau oastea voievodului din Transilvania ar fi încercat transformarea acestui locaş de cult într-un altar temporar al religiei catolice.

Inspirat din folclorul local, scriitorul Alexandru Odobescu – cercetător

pasionat şi avizat al „antichităţilor" zonale – consemna, într-un raport din anul 1861, prezenţa, la începutul veacului al XVI-lea, a unei alte oştiri în preajma bisericii rupestre: „La satul Corbi, este o bisericuţă săpată în stâncă, unde se zice că s-au adunat rămăşiţele oştirii lui Mihai Viteazul, după uciderea de la Turda".

În unele hrisoave domneşti referitoare la proprietăţile Mânăstirii Corbii de Piatră, aşezământul monahal este atribuit văduvei boierului Hamza din Obislav, Muşa, care, călugărindu-se sub numele de Magdalina, înfiinţase, pe cheltuiala sa, la sfârşitul secolului al XV-lea, un schit de maici pe lângă biserica rupestră, efectuând, de altfel, şi o amplă operaţiune de extindere a spaţiului interior al locaşului de cult.

Memoria documentelor precizează elemente definitorii ale istoriei aşezământului ecleziastic. Astfel, la 29 septembrie 1512, satul Corbi este închinat de către voievodul Neagoe Basarab ctitoriei sale, Mânăstirea Curtea de Argeş, împreună cu schitul de maici din Jgheaburi, pe care i-l dăruise monahia Magdalina, pentru ca aşezarea monahală să devină, în acest mod, „domnească".

Transformat în schit de călugări în anul 1515, prin mutarea provizorie a stareţei Magdalina împreună cu maicile la Mânăstirea Cornet, aşezământul monahal de la Corbi va funcţiona, în 1809, ca biserică de mir, întrucât numărul credincioşilor înregistrase o creştere considerabilă, prin afluxul de populaţie provenită din Ardeal, în urma persecuţiilor religioase din secolul al XVIII-lea.

Necesitatea extinderii spaţiului destinat oficierii serviciului religios a impus efectuarea unor amenajări interioare, în perioada anilor 1780—1810, prin separarea „tindei" destinate femeilor, de naos şi reconstruirea tâmplei de zid, principalul osârduitor fiind episcopul-cărturar al Argeşului, Iosif.

Dislocarea unei părţi din stâncă în noaptea de Paşti a anului 1889 – fără a produce, însă, victime în rândul credincioşilor – a determinat obştea satului să întreprindă măsuri radicale de restaurare şi consolidare a bisericii, angajând, în acest scop, meşteri pietrari italieni, care au refăcut cu blocuri din piatră de talie, legate cu mortar, porţiunea afectată de pe latura vestică.

Sub raportul compartimentării interioare, biserica rupestră prezintă particularităţi evidente: naosul dreptunghiular, boltit în arc frânt, este separat de altar printr-o tâmplă de cărămidă compusă din „două arcade supralărgite, despărţite de un pilastru, ce se prelungea în sus, evazându-se până la timpanul arcului de triumf triunghiular şi uşor concav".

Iniţial, altarul era delimitat prin îngustarea laterală a peretelui stâncos, care se termină în boltă semicilindrică longitudinală. Existenţa, în altar, a două abside în formă de potcoavă prevăzute cu o masă practicată în stâncă generează supoziţia că locaşul ar fi fost, cândva, de rit catolic. Marcarea pe pereţii naosului, la limita dinspre altar, a unor şanţuri indică, probabil, prezenţa anterioară a unei catapetesme de lemn fixate, lateral, în acestea.

Amenajat în continuarea laturii sudice a naosului, pronaosul rectangular cu boltă semicilindrică tencuită – comunică cu naosul printr-o deschidere de acces şi printr-o fereastră străpunsă în perete.

Decorul arhitectural săpat în peretele stâncos al naosului rezultă dintr-o succesiune de arcade separate prin pilaştri extinşi la bază, capitelurile fiind sugerate.

Pictura originară se conservă fragmentar în absidele altarului, pe timpanul estic, pe jumătatea sudică a bolţii naosului şi pe peretele sudic al acestuia.

Paul de Alep, secretarul patriarhului Macarie al Antiohiei, consemna vizitând, în primăvara anului 1658, Corbii-de-Piatră: „deasupra satului, se află o stâncă foarte înaltă, care stă către răsărit ca un zid. În mijlocul stâncii, este o biserică veche, mică, dar frumoasă, despre care se spune că stătea închisă, dar, apoi, a fost descoperită de un sfânt pustnic, căruia i s-a arătat locul ei într-un vis. Venind, aşadar, la ea, el a deschis-o... Şi vechile icoane se mai pot vedea înăuntru..."

Relevând, în opera sa, „Iconografia artei bizantine şi a picturii feudale româneşti", semnificaţia istorico-artistică a ansamblului pictural al monumentului, I.D. Ştefănescu semnala că „în biserica rupestră Corbii-de-Piatră, ne întâmpină fragmente de décor din aceeaşi vreme sau mai vechi cu trei sau patru decenii decât cele de la Biserica domnească din Argeş, din secolul XIV, concepute şi ordonate după iconografia Salonicului".

Pictura murală se conservă parţial în absida altarului, pe timpanul estic, pe bolta şi pe peretele sudic al naosului. Programul iconografic este compus din scenele biblice reprezentând: „Naşterea lui Iisus", „Întâmpinarea în templu", „Învierea lui Lazăr", „Botezul Domnului", „Schimbarea la Faţă", „Înălţarea Domnului", „Sacrificiul lui Avraam", „Arhanghelul Mihail", „Buna-Vestire", „Sfântul Pahomie cu îngerul", scene degradate considerabil din cauza excesului de umiditate din interiorul bisericii rupestre, determinată, în special, de infiltraţiile pluviale.

Este evident că, în realizarea iconografiei bisericii rupestre, meşterul zugrav a preluat episoade din ciclul christic specific altarelor de acest tip existente în Peninsula Balcanică, Asia Mică, sau în sudul Peninsulei Italice, scenele pictate datând, în acest areal de civilizaţie religioasă, din secolele X-XIII.

În „Catagrafia judeţului Muscel făcută la 1840, din porunca mitropolitului Neofit", sunt inserate elemente documentare ce relevă stadiul informaţional existent în epocă cu referiri la vechimea, ctitorii, slujitori şi enoriaşii bisericii rupestre din Corbi:

„Biserica de piatră cu hramul Sf. Apostoli, leatul nu se găseşte. Săpată întru acea piatră de Basarab voievod, Neagoe voievod, Radu voievod, Ruxandra Doamna, Despina Doamna, Magdalena monahia...Neavând pisanie scrisă de atunci de când s-a săpat în piatră pe peretele bisericii două leaturi: unul din leat 7014 [1506], altul – 7114 [1606] şi al treilea „nemenţionat !", care într-acest leat mai în urmă, s-au meremetisit şi au mai săpat în piatră, de au mai înnădit-o, făcându-i şi tindă, precum se vede şi astăzi. Acum, cu cele trebuincioase se îngrijeşte de locuitori. Enoriaşi mai bunişori – 11, mai scăpătaţi –22, văduve –6; peste tot – 39".

Pomelnicul din anul 1809 menţionează, de asemenea, printre ctitorii locaşului. Textul integral al „Pomelnicului bisericii Sfinţilor Apostoli, de când s'au găsit aceşti mai însemnaţi şi de când s'au deschis biserica de prea o sfinţia sa Ioan Don, leatul 1809, Argeş" include pe „Basarab voevod, Neagoe voevod, Radu voevod, Ruxandra Doamna, Despina Doamna, Iosif arhi(e)reul, Grigore arhi(e)reul, Magdalina monahia, Amza Bratul, Nichifor arhimandrit, Ioan Sivu monah, Cosma, Partenie monah şi cu tot neamul lor cel adormit".

Ansamblul rupestru include un adăpost rectangular amenajat la sud de biserică, utilizat ca trapeză. O masă din scânduri groase de stejar este amplasată în acest spaţiu săpat în stâncă. Scobiturile practicate în peretele vertical al masivului înalt de peste 30 m, pentru fixarea scheletului lemnos al unor construcţii, confirmă existenţa anterioară a unor chilii.

La vest de biserica rupestră, a fost edificată în anul 1890, o clopotniţă de lemn, care reproduce, la scară redusă, vechiul tip al bisericilor de lemn din zonă.

Importanţa excepţională a picturii iniţiale conservate fragmentar implică o atentă şi competentă intervenţie a specialiştilor pentru a salva de la o distrugere previzibilă această incontestabilă mărturie a îmbogăţirii continue, din vremuri de mult apuse, cu nestematele creaţiei poporului nostru, a tezaurului de valori universale.

BISERICA „SFÂNTA TREIME"

Amplasată în centrul satului Corbi, Biserica „Sfânta Treime" - monument de arhitectură religioasă – a fost durată pe amplasamentul unor edificii ecleziastice ctitorite succesiv, potrivit pisaniei inscripţionate în piatră, datând din anul 1830.

O primă biserică de lemn, din perioada domniei lui Matei Basarab [1632-1654], ar fi fost incendiată împreună cu casele locuitorilor de pe malul drept al Râului Doamnei, pentru a se preîntâmpina, astfel, extinderea unei epidemii de ciumă.

Refacerea satului după eradicarea acestei epidemii a implicat şi refacerea, în anul 1770, după aproximativ un secol, a bisericii, dar construcţia de zid a lăcaşului de cult a fost grav avariată de puternicul seism din anul 1802, devenind improprie utilizării sale în scopuri ritualice.

Pe fundaţia existentă, s-a înălţat, în anul 1830, actualul monument, prin osârdia arhiereilor Grigorie şi Ilarion, cu contribuţia unor ctitori din localitate, coordonator al lucrărilor fiind vechilul moşiei Mânăstirii Argeşului, Giurcă.

Incoerent redactat, texul pisaniei consemnează, printre altele, numele ctitorilor: „Acest sfânt locaş zidit prin <...> preasfinţia sa arhierei Grigorie întru Dumnezeu arhiereu şI altul Elarion Argeşu <...> milueşte<...> fericiţi pentru vecinica fericire a pomeniţilor ctitori, întru hramu Sfintei Troiţe: Stan, Ecaterina, Ion ereu, Maria eriţa, Paraschiva, Ion, Maria, Ion ereu, Maria eriţa, Costandin, Salomiia, Moise ereu <...> Aldea, Costandin, Paraschiva, Bucur, Maria, Ştefan, Dumitru, Maria, Ion cu tot neamu lor. 1830."

Menţionarea, în pisanie, a arhiereului Grigorie – fost episcop al Râmnicului [1749-1764] şi mitropolit al Ungrovlahiei [1770-1777] pare să confirme informaţia din Catagrafia de la 1840, potrivit căreia, în anul 1830, ar fi fost doar o refacere a construcţiei edificate în anul 1770.

Puternic afectată de cutremurul din anul 1838, biserica va fi consolidată, în zona estică, prin patru contraforturi şi prin înlocuirea bolţilor originare şi a turlei clopotniţe de cărămidă cu o structură din lemn.

Sub raport planimetric, construcţia prezintă o compartimentare specifică bisericilor de rit ortodox, într-un plan rectangular continuat cu o absidă circulară decroşată.

Compartimentarea interioară se realizează printr-o tâmplă de zid între altar şi naos; arcade susţinute pe doi pilaştri şi două semicoloane angajate de secţiune cilindrică – între naos şi pronaos.

Bolta semicilindrică a naosului, construită din „leasă" de nuiele, se continuă, sub aceeaşi formă, şi în altar. Pronaosul şi pridvorul prezintă un plafon drept din scânduri de brad fixate pe o structură din grinzi de stejar.

Pridvorul deschis, susţinut pe coloane de secţiune circulară şi masive de zidărie – lateral, are arcade în mâner de coş şi tiranţi de legătură între capitelurii

Pridvorul este surmontat de o turlă-clopotniţă din lemn de secţiune octogonală, cu deschideri pentru iluminat, acoperişul său piramidal fiind învelit cu şiţă de brad ca, de altfel, întreaga construcţie. Accesul în clopotniţă se asigură pe o scară de lemn amplasată în pridvor.

Pavimentul interior este format din dale pătrate de piatră, iar pereţii bisericii – de la soclu până la cornişă – sunt edificaţi din piatră de râu şi cărămidă.

Pictura originară în frescă de pe faţada vestică a pridvorului este calitativ superioară restului picturii murale conservate. Scena hramului – dispusă central – a fost încadrată printr-un tor semicircular pictat.

Decorul arhitectural se rezumă la două toruri paralele şi la coloanele prevăzute cu capiteluri, care susţin arcadele pridvorului. Pe lintoul de piatră al uşii de acces în naos, sunt încrustate motive ornamentale: o cruce încadrată de rozete şi semicercuri.

Monument de arhitectură ecleziastică, Biserica „Sfânta Treime“ a fost dezafectată cultului în anul 1963, după sfinţirea impunătorului lăcaş de cult înălţat în imediata sa apropiere.

Consolidarea acestui important monument – s-a efectuat relativ recent prin osârdia preotului paroh Gheorghe Dumitru, cu sprijinul material şi financiar al enoriaşilor – relevându-se, astfel, preocuparea corbenilor de a conserva pentru viitorime creaţiile de excepţie ale înaintaşilor lor.

Expoziţia de artă populară organizată, din generoasa iniţiativă a preotului Gheorghe Dumitru şi prof. Cornel Andreescu, la 15 septembrie 1996, cu sprijinul credincioşilor, întregeşte, prin piesele expuse (obiecte de cult creştin ortodox şi obiecte populare tradiţionale), atmosfera de epocă a vechiului monument ecleziastic, relevând diversitatea şi frumuseţea artei populare locale.

Expoziţia de icoane pe sticlă reuneşte, sub genericul „Precum în cer, aşa şi pe pământ!“, icoanele pictate în ulei pe sticlă ce conferă interiorului acestui sfânt lăcaş de cult aura luminii line a culorilor pastelate, întruchipând scene biblice inspirate din ciclul christic. Autorul lor, inginerul Constantin Samoilă, fiu al satului Poenărei-Corbi, este un suflet dăruit artei, iar icoanele sale – o artă dăruită sufletului.

CORBI OF MUSCEL – AN ETHNOCULTURAL GUIDE MARK

Abstract

The article present at length the values of the material and spiritual culture of an old locality of Muscel – Corbi, situated in the North of the actual Argeş County. The discussion begins with the demographic aspects and continues with the presentation of the explanation of the particularities of the zone. There are presented the popular habits and believes, the housewifely industry, the national costume. Together with the popular secular architecture is presented the religious architecture represented by a rare monument – the rupestral church from Jgheaburi.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

BOIERUL ROMÂN ALEXANDRU STURDZA ŞI SFÂNTA ALIANŢĂ

RADU ŞTEFAN VERGATTI[*]

Alegerea şi anunţarea temei ar putea părea neobişnuită. Am fost determinat să optez pentru acest subiect din două considerente: pe de o parte, deoarece astfel pot să comunic tainele ascunse de documente inedite, aflate în arhivele din Saint Petersbourg, pe de alta pentru a pune în discuţie geneza primei unificări europene şi a guvernării sale, de la Munţii Urali până la Oceanul Atlantic, de la Oceanul îngheţat de Nord până la Marea Mediterană.

Boierul român Alexandru Sturdza (1791-1854), ca mulţi alţi reprezentanţi ai boierimii din spaţiul carpato-dunărean[1], s-a văzut nevoit să se refugieze în Imperiul ţarist, pe atunci stâlp al ortodoxismului şi speranţă a popoarelor sud-est europene care luptau pentru a se elibera de sub dominaţia Sublimei Porţi. El s-a afirmat prin studii strălucite[2]. Domeniile în care a excelat au fost cele ale politologiei şi dogmei ortodoxe. L-a avut ca model pe Joseph de Maistre[3] şi pe Benjamin Constant[4]. Voia să fie asemeni lor.

Şi-a început viaţa şi cariera sub auspicii favorabile. Ajutat de sora sa, Ruxandra Sturdza-Edling[5], doamnă de onoare a ţarinei Elisabeta, tânărul Alexandru a reuşit ca, în timpul lucrărilor Congresului de la Viena (1 noiembrie 1814 – 17 iunie 1815), să devină secretar particular al contelui Ioannes Capodistrias (1776-1831)[6]. Acesta din urmă, grec de origină, i-a sprijinit pe fraţii Sturdza deoarece în locuinţa ultimilor din Viena s-au pus bazele acţiunilor Eteriei[7]. Imediat după terminarea lucrărilor Congresului de la Viena, Alexandru Sturdza l-a însoţit pe Capodistrias la

---

* Universitatea „Valahia", Târgovişte.

1 Între familiile boiereşti româneşti care s-au refugiat în Rusia, către sfârşitul Evului Mediu, le pot aminti, ca fiind mai cunoscute, pe cele ale Cantacuzinilor, ale Cantemireştilor, ale lui Duca etc.

2 Pentru biografia lui, a se vedea Stella Ghervas, Alexandre Stourdza (1791-1854), *Un intellectuel orthodoxe face à l'Occident*, Geneve, 1999, passim.

3 Pentru importanţa scrierilor sale, v. Joseph de Maistre, *Euvres completes*, 14 vol., Geneve. 1979: a se consulta prefaţa în vol. I.

4 Benjamin Henri Constant de Rebeque (1767-1830), supranumit familiar Benjamin Constant; cunoscut om politic şi scriitor francez, s-a făcut cunoscut în special prin romanul său Adolphe (1816); s-a arătat duşman al despotismului şi al restauraţiei; cu toate acestea, în 1830 s-a alăturat lui Louis Philippe.

5 Pentru importanţa ei în epocă, a se vedea *Mémoires de la comtesse Edling, née Stourdza,* Moscou, 1888, passim.

6 Pentru viaţa şi activitatea lui diplomatica, a se vedea *Zapiska grafa Ioanna Kapo d 'Istria i ego slujebnoi deiatelnosti*, în *Sbornik russkogo istoriceskogo obşcestva*, tom 3, Petersburg, 1868, passim.

7 Cf. Stella Ghervas, *op. cit.*, p. 25 şi urm.

Paris. Ajuns în capitala Franţei, Capodistrias s-a văzut pus în faţa unei situaţii delicate. Armând Emmanuel du Plessis duc de Richelieu (1766-1822)[8], nepotul cardinalului eponim şi prieten cu ţarul Alexandru I (1800-1825), a venit să-l viziteze şi să i se plângă, deoarece se intenţiona, în spiritul deciziilor Congresului de la Viena, să fie dezmembrată Franţa.

Tentativa contravenea şi dorinţelor Londrei, exprimate clar de lordul Castlereagh. El a arătat că Foreign Office nu dorea o pace punitivă pentru Franţa[9]. Orice tratat internaţional cu acest caracter ducea la naşterea unei dorinţe de răzbunare din partea celui lovit Acesta putea să-şi găsească aliaţi şi să ajungă la conflicte violente.

Ţarul Alexandru I a înţeles pericolul şi a încercat să-l evite. Cu acordul lui, Capodistrias i-a spus ducelui de Richelieu că este bine ca regele Franţei, Louis XVIII (1814-1815; 1815-1824), să adreseze o scrisoare marilor puteri, prin care să arate că „mai bine abdică, decât să domnească într-o ţară ciuntită"[10].

Mai mult, Capodistrias a încredinţat elaborarea scrisorii tânărului secretar, Alexandru Sturdza. Acesta a compus rapid textul cerut. Scrisoarea i-a fost încredinţată ducelui de Richelieu, care a dus-o regelui Franţei. In grabă, Louis XVIII a copiat-o, a semnat-o şi a expediat-o către cancelariile marilor puteri europene[11]. Apoi i-a mulţumit lui Capodistrias, felicitându-l pentru promptitudinea, talentul şi seriozitatea secretarului său[12].

Neîndoielnic, serviciile de spionaj ale cancelariilor marilor puteri europene au aflat imediat numele autorului scrisorii. Nu a fost important să se dezvăluie un aspect al istoriei nevăzute, ci faptul că a fost salvată Franţa, că s-a apărat principiul unei păci echilibrate, lipsită de elemente punitive şi că s-au recunoscut meritele lui Alexandru Sturdza.

În aceste condiţii, ţarul Alexandru I a făcut apel tot la tânărul boier român în vederea revederii actului constitutiv al Sfintei Alianţe. Ţarul i-a dat lui Alexandru Sturdza actul scris de mâna lui, cu creionul, pe o bucată de hârtie[13]. Acesta a revăzut textul şi, cu acordul autocratului rus, a operat unele modificări: 1-a împărţit în patru secţiuni, în loc de trei, câte erau în forma originală şi 1-a transformat dintr-un manifest dogmatic ortodox într-un discurs politic.

După cum a mărturisit mai târziu, în anul 1833, la opt ani după moarta ţarului, Alexandru Sturdza a fost primul şi singurul care a văzut textul[14]. Cuvintele lui

[8] Om politic francez; în 1790 a emigrat în Rusia, unde a devenit unul dintre prietenii favoriţi ai ţarului Alexandru I; în perioada aceasta i-a fost încredinţată înalta demnitate de guvernator al regiunii Odesa, reşedinţa de vară a ţarilor. După restaurarea Bourbonilor a revenit în Franţa, unde a primit demnitatea de prim ministru între anii 1815-1818 şi 1820-1821. În anul 1818 la Congresul de la Aix-la-Chapelle a obţinut evacuarea trupelor de ocupaţie din Franţa şi primirea ţării în Quintupla Alianţă, care astfel s-a transformat în Quintupla Alianţă.

[9] Castlereagh Robert Stewart, viscount, *Correspondence, Dispatches and Other Papers*, vol. 8. edited by the Marquess of Londonderry, London. 1848, passim.

[10] În memoriile sale, Ruxandra Sturdza Edling a consemnat: „fratele meu a redactat rapid această scrisoare scurtă, rece şi precisă... Ducele de Richelieu a dus imediat scrisoarea lui Louis XVIII, care a copiat-o cu mâna lui. Toate cancelariile Occidentale au fost astfel înşelate" (cf. *Memoires de la comtesse Edling, née Stourdza*, ed. cit, p. 245-246).

[11] *Ibidem*.

[12] Idem p. 247.

[13] Cf. Alexandre Stourdza, *Otryvok istorii XIX-go veka*, 1833, f. 162, apud S. Ghervas, *op. cit.*, p. 27.

[14] *Ibidem*.

îndepărtează aserţiunea că actul constitutiv al Sfintei Alianţe ar fi fost elaborat de tar sub influenta baroanei balte Barbara Juliane von Vietinghoff, baroană von Kruedener (1764-1824)[15]. Descoperirea, în arhivele din Saint Petersbourg, a originalului scrierii lui Alexandru Sturdza, întăreşte mărturia din jurnalul său[16].

Desigur, prea mult din caracterul mistic ortodox al actului original nu a putut schimba Alexandru Sturdza. El a trebuit să respecte elementele fundamentale ale gândirii autocratului rus. Cu toate acestea, actul, impregnat încă de dogma ortodoxă[17], a fost semnat imediat. Ţarul nu putea fi refuzat: era imprevizibil, iar deciziile lui puteau deveni periculoase.

Bizar, cei care au iscălit actul constitutiv al Sfintei Alianţe la 26 septembrie 1815, la Paris, au fost ţarul Rusiei - de confesiune ortodoxă, împăratul Austriei - de confesiune catolică şi regele Prusiei - de confesiune lutherană. Semnarea actului a fost o dovadă clară că s-a trecut peste preceptele dreptului canonic, s-a ajuns la o gândire politică modernă în spiritul *raison d'etat*[18] şi s-a realizat o primă unificare a Europei.

Foreign Office a înţeles esenţa situaţiei. Ca urmare, în noiembrie 1815, la Paris, Anglia a impus un nou tratat Sfintei Alianţe şi, prin adeziunea sa, aceasta s-a transformat în Quadrupla Alianţă. Evoluţia ei nu s-a oprit aici.

În octombrie 1818, în cadrul Congresului de la Aix-la-Chapelle, a fost primită şi Franţa în „concertul celor patru", care, de atunci, au format Quintupla Alianţă. Practic, s-a ajuns la prima unificare politică, benevolă, a întregului continent european.

S-a creat tot de atunci o formă de guvernare prin congrese a pământului lui Iaffet. Rezultatele acestei cârmuiri, al cărei arhitect a fost Metternich, s-au vădit bune. Ele au asigurat pacea pe continent şi stabilitatea, după pesimişti pentru mai bine de jumătate de veac, până în 1870, iar după optimişti, ca Henry Kissinger, pentru un veac, până la primul război mondial.

Exemplul ei au fost atât de puternic, încât, în anul 1918, conducătorii puterilor victorioase europene, Georges Clemenceau şi David Lloyd George, au angajat un istoric de mare prestigiu, pe sir Charles Webster, pentru a elabora o istorie - model a Sfintei Alianţe[19].

Din păcate, exemplul bun al trecutului nu a fost urmat. La Versailles, prin sistemul de tratate de pace, s-au impus măsuri punitive. Ele au avut un asemenea

---

[15] Baroana von Kruedener era celebră în epocă datorită misticismului şi calităţilor de literată de limbă franceză; se impusese în rândurile camarilei şi aristocraţiei ruse prin viziunile ei mistice; unul dintre discipolii ei a fost însuşi ţarul Alexandru I, permanent numit de ea „salvatorul Europei". La 10 septembrie 1815, la Paris, ţarul şi-a trecut trupele în revistă. Ceremonia s-a transformat într-o mesă religioasă, unde personajul principal a fost baroana (cf. H. Kissinger. *A World Restored. Metternich, Castlereagh, and the Problems of Peace 1812-1822,* Boston, 1973, p. 188).

[16] Al. Sturdza arată: „Am fost cel dintâi care am citit, am copiat şi am corectat actul Sfintei Alianţe, scris în întregime cu creionul de mâna împăratului. Nu ştiu ca d-na de Kruedener să fi exercitat vreo influenţă asupra concepţii şi redactării acestui document memorabil; sunt profund convins că el aparţine gândirii şi sentimentelor religioase ale lui Alexandru" (Cf. Francis Ley, Alexandre Ier et sa Sainte Alliance, Paris. 1975. p. 312).

[17] Cf. Stella Ghervas, *op. cit.*, p. 35; autoarea face o comparaţie între teologul mistic german Franz von Baader şi Alexandru Sturdza, conchizând clar că cel de-al doilea nu putea atinge nivelul gânditorilor din Europa Occidentală.

[18] Acest concept a fost introdus în politică de cardinalul de Richelieu (cf. Louis Auchincloss, *Richelieu,* New York. 1972, passim; H. Kissinger, Diplomaţia, Bucureşti, 2003, p. 48-66).

[19] Cf. Charles Webster, *The Congress of Viena*, London, 1937, passim.

caracter încât, după ce le-a citit, mareşalul Ferdinand Foch a exclamat: „aceasta nu este pace; este doar un armistiţiu pe 20 de an“[20].

A avut dreptate. Curând, a izbucnit marea conflagraţie a secolului al XX-lea. Şi tratatele de pace de la finele ei au fost punitive. Nu s-a ţinut seama nici atunci de exemplul Sfintei Alianţe. Vizionarul Robert Schuman a încercat să reînvie ce a fost bun în trecut, în Sfânta Alianţă, în prima unire a popoarelor continentului şi să formeze Uniunea Europeană. Urmaşii săi evoluează mult mai lent ca arhitecţii Sfintei Alianţe, situaţie care mă determină să mă întreb dacă vor reuşi în demersurile lor.

THE ROMANIAN BOYAR ALEXANDRU STURDZA
AND THE HOLY ALLIANCE

Abstract

The article turns to account some inedited documents belonging to the archives of St. Petersbourg: the role-played by a Romanian, the boyar Alexandru Sturdza, in the first European unification and its government. Alexandru Sturdza (1791-1854) was a refugee in Russia and, helped by his sister who was lady of honour of the tsarina Elisabeth, he became the private secretary of the count Ioannes Capodistria during the Congress of Vienna. Sturdza was the one who elaborated the letter signed by Louis the 18th after the Congress, letter in which the king of France informed the great European powers that "he would rather abdicate than reining a razed country". The tsar Alexander the 1st asked to Alexander Sturdza to make some changes to the constitutive act of the Holy Alliance, transforming international in a political speech.

[20] Cf. Anthony Adamthwite, *France and the Coming of the Second World War, 1936-1939*, London. 1977. p. 17.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

CULELE DIN ARGEȘ ȘI MUSCEL

MARIA MULȚESCU
ALEXANDRU MULȚESCU*

Cula este un termen turcic ce desemnează un turn. El a fost adoptat de limba română și are mai multe înțelesuri. În arhitectură, el denumește un anumit tip de reședință boierească de țară, care, în condițiile istorice de la mijlocul secolului al XVIII-lea și până în primul sfert al secolului al XIX-lea, a fost adaptată sau a fost construită pentru apărare.

În general, conacele care s-au transformat în cule au planimetria specifică reședințelor începutului și mijlocului secolului al XVIII-lea, respectiv sunt așezate în mijlocul unei curți. Ele au un foișor, o tindă care oferă acces la mai multe odăi pe dreapta și stânga și un sacnasiu în capătul tindei, opus foișorului, totul ridicat peste pivnițele înalte. Adaptarea constă în aceea că intrarea nu se mai face printr-o scară exterioară în foișor și de aici în tindă, ci se amenajează o casă a scării, cu acces din exterior, înglobată construcției și care conduce la tindă.

Culele construite sunt turnuri, în general cu trei nivele, din care primul compus din pivnițe și o casă a scării ce duce la etaje. Etajele au încăperi de locuit. Momentul construcției, într-un interval destul de larg pe care l-am prezentat, dar și darea de mână a beneficiarului, precum și pericolele la care era expusă zona unde apare construcția. toate laolaltă duc la o destul de mare varietate de planimetrii și elevații.

Zona din țară cu cele mai numeroase cule este Oltenia. Cule au fost construite însă și în alte regiuni. Între acestea, Argeșul și Muscelul (fig. 1) prezintă o a doua aglomerație importantă de astfel de construcții. Cele care ne-au mai rămas sau cele despre care mai avem cunoștință se pot grupa astfel:

1. Culele de pe Argeș, din apropierea Piteștilor. Este vorba aici de Cula Budiștenilor și Cula Hagi Tudorache. Ele se află pe malul stâng al Argeșului și formau un sistem de conace cu cele de la Dobrogostea și Vărzaru, azi dispărute, precum și cele de la Borlești și Merișani, care se mai păstrează.

2. Culele de pe Topolog: Cula de la Tigveni și Cula de la Șuici. Se cunoaște aici și locul unde a ființat o a treia culă, precum și planimetria și elevațiile ei. Aceasta este Cula Brătienilor, azi dispărută.

Și aici, aceste cule formau un sistem cu casele și incintele mănăstirilor Scăueni și Berislăvești, azi în județul Vâlcea, precum și cu casa egumenească a Mănăstirii Văleni din Sălătrucu, dar și cu biserica, incinta și turnul de la Valea Danului, pe drumul spre Curtea de Argeș.

---

* S. C. Proiect Argeș S. A., Pitești.

Fig. 1. Harta culelor din Argeș și Muscel.

3. Pe Râul Doamnei, Cula de la Retevoieşti.

4. Pe Râul Vâlsan, Cula de la Vlădeşti, azi dispărută.

5. Pe Râul Târgului, Cula de la Furnicoşi, azi dispărută.

Din sistemul de curţi din care făcea parte putem aminti Curtea lui Mareş Băjescu (la intrarea pe Valea Bratiei, dar vizibilă din Valea Râului Târgului), Curtea lui Ianeş vistierul de la Bucşeneşti-Lotaşi, ambele la sud, şi turnul Mănăstirii Schitu Goleşti, până la Câmpulung-Muscel.

6. Pe Râul Argeşel, Cula de la Racoviţa şi Cula de la Conţeşti.

Iată un tabel care sintetizează câteva din cunoştinţele noastre despre culele Argeşului şi Muscelului.

Nr. crt.	Satul	Comuna	Anul construcţiei	Anul dispariţiei	Ctitor	Ultimul proprietar	Nr. niveluri	Funcţia actuală
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Budeasa Mare	Budeasa	1593-1601	-	Pană ot Budeasa	Olga şi Alexandru Budişteanu	2	Primărie
2	Budeasa Mare	Budeasa	1762	-	Şerban Budişteanu	Baza Nautică Bascov	2	Clădire administrativă
3	Tigveni	Tigveni	Sec. XVIII	-	Dincă Brătianu	Teodor Brătianu	2	Şcoală ajutătoare
4	Şuici	Şuici	Sec. XVIII (ante 1746)	-	Ştefan căpitan Balotă	Violeta Adrian şi Radu Hristodorescu	2	Părăsită
5	Şuici	Şuici	Sec. XVIII	Arsă 1913	Fam. Brătianu	Fam. Brătianu	3	Dispărută
6	Retevoieşti	Com. Pietroşani	1822	-	Căminarul Gheorghe Drugănescu	?	3	Părăsită
7	Vlădeşti	Vlădeşti	~ 1800	~ 1950-1960	?	Prof. Mateescu	2 (?)	Dărâmată
8	Furnicoşi	Mihăieşti	1810	Dispariţie după 1920	Medelnicerul Ioan Socolescu	Şcoală primară	3	Dispărută
9	Racoviţa	Oraş Mioveni	1787 sau 1806	-	Dumitraşco de la Valea Bratiei sau Nicolae Racoviceanu ginerele său	?	3	Muzeu al ceramicii
10	Conţeşti	Davideşti	~ 1800	-	?	Fam. Perieţeanu	2	Magazin şi ateliere cooperaţie

Cula Budiştenilor - Budeasa Mare şi ansamblul

1526 - Prima menţiune documentară a satului Budeasa (*Documente,* indice sec. XVI şi XVII).

1598 - Data la care este construit după tradiţie conacul Budiştenilor de către strămoşul Pană căpitanul, pe vremea lui Mihai Viteazul. E posibil ca acest conac să existe azi, sub formă de ruine, în vecinătate.

1647 - În cimitirul satului se găseşte o cruce veche datând din acest an de la Arsenie postelnicul.

1685/6 - Cruce datând din acest an şi care provine din vechea biserică.

19 octombrie – 8 noiembrie 1714 - Şederea regelui Carol al XII-lea al Suediei în Piteşti. După tradiţie, acesta a fost găzduit şi la Budeasa unde se păstrează două tainiţe în care acesta s-ar fi putut ascunde.

1744 - Data la care a răposat Mirea Budişteanu, tatăl ctitorilor bisericii de zid. El a fost îngropat în biserica de lemn, iar piatra sa de mormânt a fost aşezată de soţia sa, jupâneasa Maria, la 9 martie 1749.

1745-1746 - Datarea tunului turcesc, care a existat la cula Budiştenilor în faţa conacului, aflat astăzi la Muzeul Judeţean Argeş.

10 iulie 1746 - Mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei vizitează Budeasa. Sunt amintite casele boiereşti şi vechea biserică de lemn cu hramul Sf. Dumitru.

1768 - Casa Budiştenilor e construită pe locul actual. Ea va suferi unele transformări. Constructorul ei este marele armaş, Şerban Budişteanu.

18 sept. 1775 - Răducanu (Radu) Budişteanu treti vistier e amintit la această dată. El e fratele ctitorilor bisericii, Şerban şi Nicolae.

1796 - Construcţia bisericii din zid cu hramul „Adormirea Maicii Domnului", ctitorită de Şerban armaşul Budişteanu şi Nicolae Budişteanu postelnic.

1798 - Datarea clavicordului din cula Budiştenilor, aflat actualmente în salonul de la conacul Goleşti.

1808 - Catagrafie ce aminteşte şi situaţia bisericii din Budeasa.

1810 - Se reclădeşte turla bisericii prăbuşită la 1802.

10 iunie 1824 - Datarea pisaniei bisericii din Budeasa.

1824 - Se face o catagrafie a eparhiei Argeşului, cu date şi despre Budeasa.

1830-1840 - Datarea portretelor lui Ioniţă Budişteanu şi Zinca, soţia sa, născută Socolescu, executate de Ion Negulici şi aflate cândva în cula Budiştenilor.

1833 - Catagrafie ce ne dă date despre Budeasa.

1850 - Datarea mesei din sufrageria culei.

1858-1860 - Zugrăvirea bisericii o dată cu refacerea acesteia, cu contribuţia preotului Teodor şi a boierilor Casandra Budişteanu şi Dimitrie Budişteanu precum şi a multor altora.

1870 - Repararea culei Budiştenilor de către generalul Alexandru Budişteanu. Acesta reface foişorul sub forma actuală şi îl împodobeşte cu stema Budiştenilor. Alexandru Budişteanu este şi autorul unui istoric al comunei aflat în manuscris.

1876 –„Biserica Ortodoxă Română", II, 1876, p. 634, publică un articol despre casele boiereşti şi biserica de lemn, la 1746.

1900 - Octave George Lecca publică volumul *Familiile boiereşti române* în cadrul căruia se ocupă la p. 101 şi de familia Budiştenilor.

1921 – „Biserica Ortodoxă Română", 1921, p. 684, publică catagrafia de la 1808 redând astfel şi situaţia de la Budeasa.

1922-1927 - Refacerea culei Budiştenilor şi adăugirea aripii din spate de către inginerul Dimitrie Budişteanu.

1927 - Apare în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice" un articol al lui Virgil Drăghiceanu referitor la inscripţiile şi însemnările de la Budeasa, sub numele „Budeasa - Argeş".

1936 - N. Ghica-Budeşti în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice" XXIX; 1936, p. 117, în cadrul *„Evoluţiei arhitecturii româneşti"* comentează locul casei de la Budeasa.

1937 -În „Universul", an LIV, nr. 278, 9 octombrie 1937, p. 1, Radu R. Rosetti publică un articol intitulat „Budeasa". Autorul numeşte casa „adevărat muzeu" pentru colecţiile de arme, chei, ornice, pipe şi tablouri aflate aici.

1940 - Apare *„Catagrafia eparhiei Argeş la 1824"* (XVI+115 pag+1 hartă) editată de Ionaşcu I. La p. 6 se dau date despre Budeasa.

1948 - Arh. Ştefan Balş execută releveul culei.

1958 -În „Monumente şi Muzee", I, 1958, p. 149-166, Paul Cernovodeanu şi Paula Popescu publică articolul *„Monumentele istorice din comuna Budeasa"* cu date despre ansamblu, casă, inscripţii şi fotografii ale casei, bisericii şi crucii.

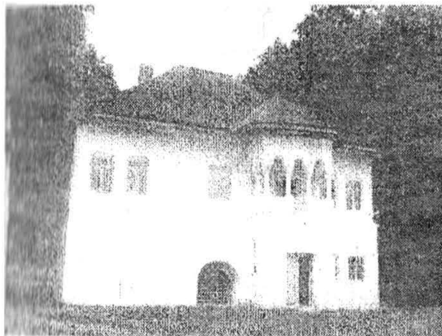
1961 - Revista „Mitropolia Olteniei" publică *„Catagrafia de la 1833"* în volumul XIII, 1961, nr. 5-8, p. 399.

1965 - Revista „Mitropolia Olteniei" în numărul din 1965, nr. 7-8, p. 583 se ocupă de crucea din 1646.

1969 - Apare cartea *„Culele din România"* a lui Radu şi a Sarmizei Creţeanu, cu referiri la culele din Argeş şi Muscel, în Ed. Meridiane.

1974 - Apare cartea *„Culele din Oltenia"* a autorilor Iancu Atanasescu şi Valeriu Gama în Ed. Scrisul Românesc, Craiova.

1984 - Apare în „Monumente istorice şi de artă", Nr. 1/ 1984, articolul *„Noi date privind câteva monumente de arhitectură din judeţul Argeş"*, p. 71-75, autori arh. Maria şi Alexandru Mulţescu, cu date furnizate de cercetarea de arhitectură prilejuită de restaurarea conacului Budişteanu.

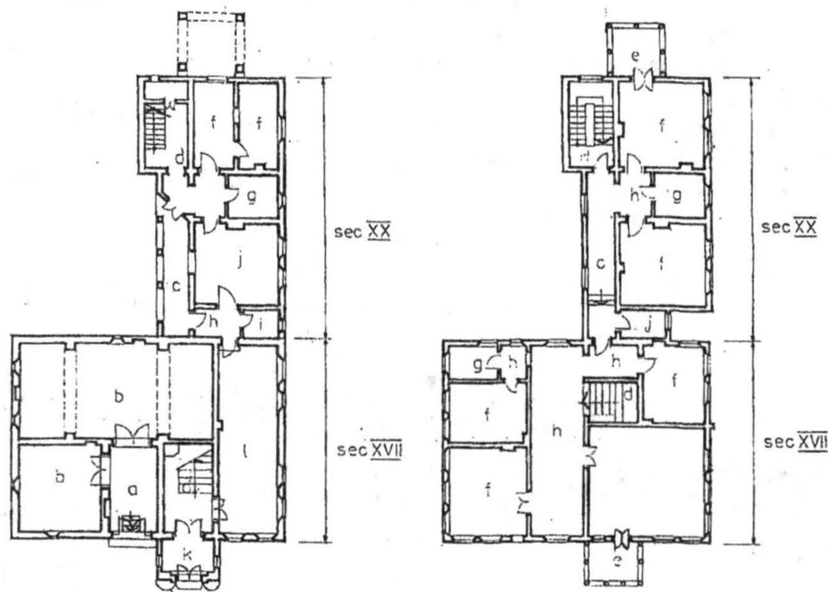

Cula Budiştenilor la Budeasa şi biserica Curţii.

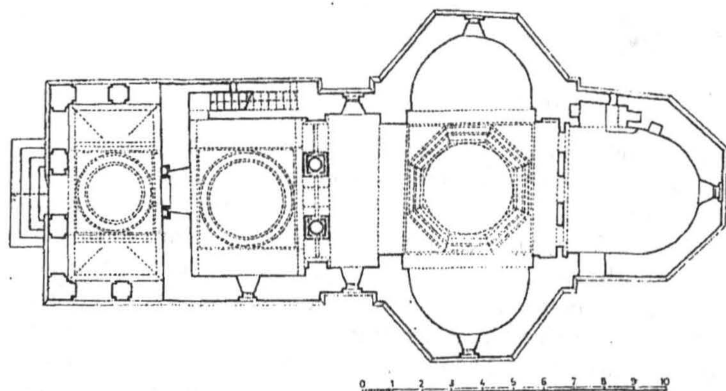
Monumentul cunoscut sub această denumire este compus din parter şi etaj şi e construit în două etape. Vechiul nucleu este compus dintr-un dreptunghi de circa 15,50 m lăţime (faţada principală spre şosea) şi 11,50 m adâncime (spre parc şi deal).

La parter există pivniţele, alcătuite din gârlici, pivniţa mică şi pivniţa mare. Gârliciul e boltit în leagăn pe direcţia lungă, pivniţa mică este acoperită cu grinzi de lemn şi o înfundătură peste care era o umplutură groasă prin care circula un canal căptuşit cu cărămidă (un tunel de refugiu?) în care se putea intra printr-o trapă aflată în pardoseala din faţa uşii camerei mai importante a etajului de deasupra acestei pivniţe. Pivniţa mare e la rândul ei boltită tot în leagăn pe direcţia nord-sud şi are două arce dublouri. Acest tip de pivniţe se construia ridicând într-o primă etapă zidurile de contur până la naşterea bolţii, timpanele semicirculare ale capetelor încăperii şi arcele

dublouri. Peste aceste elemente se punea un cofraj din dulapi de lemn de stejar care se sprijinea de pe primul timpan pe primul arc dublou. Apar alți dulapi care se sprijină pe primul și al doilea dublou și în sfârșit pe al doilea dublou și al doilea timpan semicircular. Sprijinirea dulapilor pe arce sau pe zidurile semicirculare se făcea pe circa 5 cm. Pe acest cofrag se zidea bolta care avea contact cu zidurile și arcele pe tot restul grosimii acestora în afara celor 5 cm cât sprijinea cofrajul de dulapi pe acestea. Azi, în pivnițele în care scândurile cofrajului au fost scoase, rămâne un rost de circa 5 cm adâncime și de grosimea scândurii cofrajului între boltă și arcele dublouri sau zidurile timpan ale pivniței, dar se întâmplă ca scânduri de cofraj să se mai păstreze lipite de boltă.

Planurile culei Budiștenilor.

Planul bisericii din Budeasa.

Parterul culei Budiştenilor mai cuprinde accesul în clădire pe sub foişor, un hol cu scara de onoare ce duce la etaj şi sufrageria tăvănită tot cu grinzi şi lemn.

Actualul foişor este rezultatul unei intervenţii de pe la 1870. Foişorul iniţial al culei se dezvolta pe faţadă şi masca actuala uşă a gârliciului, fiind mai amplu. Urmele lui au fost identificate, atât arheologic cât şi pe faţadă.

Etajul cuprinde o tindă la care ne conduce scara de acces de la parter. Pe latura sudică a culei există o încăpere mare ce îşi păstra până după 1948 un plafon cu o stucatură bogată şi delicată. Acesta era salonul mare. Tot pe latura sudică, alături de casa scării se află sasul şi biroul – bibliotecă.

Pe latura nordică a tindei se află iatacul din colţul nord-vestic (aşa numita cameră a bunicii), sasul, iatacul (camera de oaspeţi) şi debaraua din zona nord-estică. În plafonul sasului există intrarea într-o tainiţă. Cândva, jumătatea estică a culei avea o galerie de lemn ce unea iatacul bunicii cu tinda şi e posibil ca această galerie să fi ajuns chiar la salon.

Lucrările din 1922-1927 au extins monumentul cu o aripă perpendiculară pe vechiul nucleu, dezvoltată pe jumătate din faţada estică a acestuia în zona sudică. Aripa amplifică programul culei cu dependinţe ca bucătăria la parter şi două dormitoare cu baie la etaj unde se accede pe o scară nouă. Către parc (est) această aripă are un foişor. Restaurarea culei, conform proiectului din 1980, nu a fost dusă la capăt şi proprietarul actual (surprinzător pentru o familie care a fost mândră totdeauna de tradiţiile ei istorice) a înlocuit tâmplăria iatacului bunicii cu tâmplărie din P. V. C. şi termopan.

Cula Hagi Tudorache

1762 - După tradiţie cula e construită în acest an de Şerban Budişteanu.

1898 - Cula e cumpărată de negustorul Hagi Tudorache din Piteşti. De acum ea se va numi cula Hagi Tudorache.

1977 - Releveul culei întocmit de arh. Maria şi Alexandru Mulţescu.

1978 - Culei i se reface acoperişul reducându-i-se înălţimea. Tot cu această ocazie plafoanele etajului ornamentate cu stucaturi fine sunt distruse şi înlocuite cu plafoane drepte.

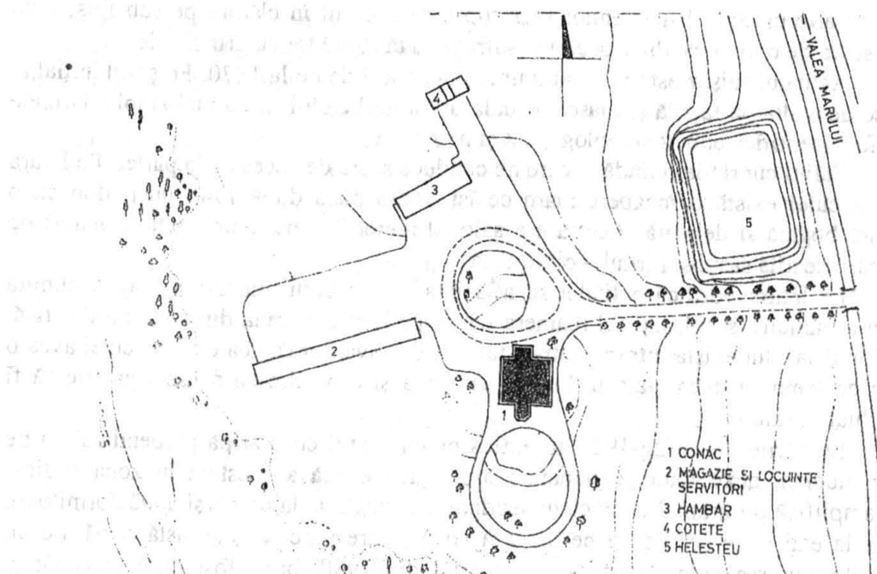
1980-82 - Cula devine proprietatea Bazei de nataţie Budeasa.

1984 - În „Monumente istorice şi de artă", nr. 1/1984, apare articolul *„Noi date privind câteva monumente de arhitectură din jud. Argeş"*, p.71-75, autori arh. Maria şi Alexandru Mulţescu cu un rezumat al cunoştinţelor despre culă.

Aflată tot în satul Budeasa, cula a fost construită tot de familia Budişteanu, dar a fost înstrăinată. Cumpărată la 1898 de negustorul Hagi Tudorache din Piteşti, ea preia numele noului proprietar. Şi această culă are două nivele, un parter numai cu pivniţe şi etajul cu locuinţa.

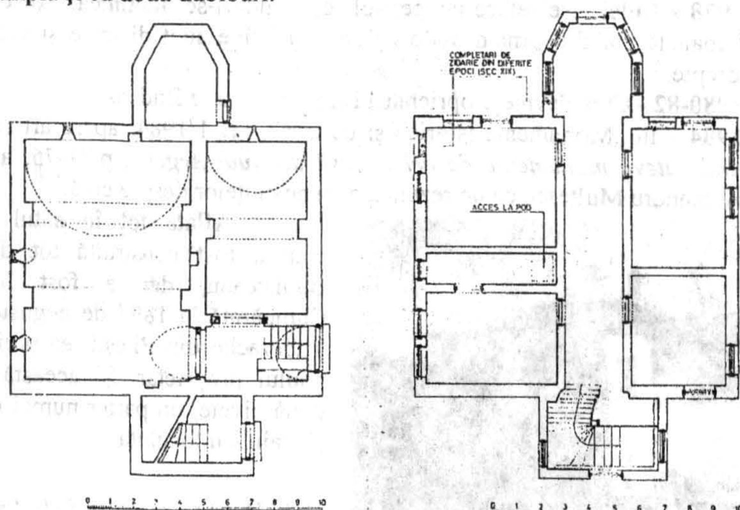
Cula Hagi Tudorache de la Budeasa.

Amplasamentul Culei Hagi Tudorache pe malul Argeșului, înainte de amplasarea bazei nautice.

Nucleul central al planului are dimensiunile de circa 13,25 m (pe direcția est-vest) pe circa 11,15 m (pe direcția nord-sud). La aceasta se adaugă pe latura nordică foișorul și pe latura sudică sacnasiul, fiecare cu un depozit la nivelul pivnițelor.

Pivnițele parterului sunt tradiționale și au gârlici boltit semicilindric. Pivnița mică se află pe latura vestică și e acoperită cu o boltă cu generatoarele pe direcția nord-sud. Bolta are un dublou. Pivnița mare are o boltă pe aceeași direcție cu pivnița mică dar mai amplă și cu două dublouri.

Planurile culei Hagi Tudorache.

La etaj se accede prin foişor, pe o scară, într-o tindă lungă dispusă pe direcţia nord-sud şi care duce până în sacnasiu. Pe latura vestică a tindei sunt două odăi iar pe latura estică alte două odăi, dintre care una are o debara îngustă dispusă între aceste două odăi, din care se poate, printr-o trapă, accede în pod.

Cula avea odinioară o decoraţie delicată de stucatură atât pe plafoanele etajului cât şi în jurul uşilor şi ferestrelor, atât la interior cât şi la exterior.

Până pe la 1980 se păstra acoperişul cu învelitoare din şiţă şi foarte înalt. El a fost coborât ca înălţime şi înlocuit cu tablă, iar de la atribuirea culei către Baza sportivă Bascov a fost înconjurată de clădiri ce o înghesuie. Recent, culei i s-a refăcut faţada fără grijă faţă de detaliile iniţiale care se păstrează sub noile tencuieli.

Sunt vizibile azi şi bine păstrate pivniţele.

Cula de la Tigveni

28 octombrie 1528 - Prima menţiune documentară a satului într-un document emis de Radu de la Afumaţi, care întăreşte Mănăstirii Argeşului ocină la Tigveni.

10 iulie 1575 - Domnitorul Alexandru Mircea întăreşte lui Şuică pârcălab, ocină la Tigveni.

Sec. al. XVIII-lea - Construcţia culei din Tigveni de către un membru al familiei Brătianu şi anume, Dincă Brătianu.

Idem - Construcţia bisericii „Sfinţii Voievozi", pentru a folosi drept capelă curţii boiereşti.

Sec. XIX - Aici locuieşte fratele lui Ion Brătianu, Dimitrie Brătianu.

1948 - Naţionalizarea proprietăţii şi în acelaşi an dărâmarea bisericii „Sfinţii Voievozi", cu scopul jefuirii mormintelor. Preluarea proprietăţii se face de la Teodor Brătianu.

După 1948 - Ansamblul este transformat în Şcoală Ajutătoare.

1970 - Este întocmit un releveu al culei de către Dumitru Ghiţă pentru D. S. A. P. C. Piteşti.

1986 - Releveul culei e folosit în „Studiul de folosire a tradiţiei pentru construcţia de case noi la sate".

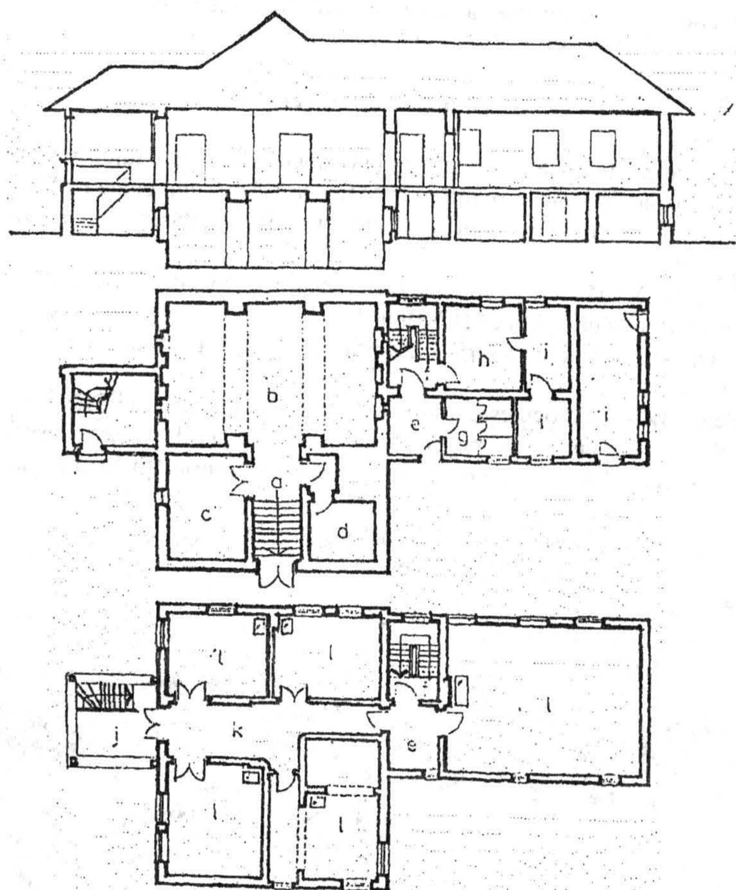

Cula de la Tigveni şi ruinele capelei.

Amplasată pe malul drept al Topologului, pe coasta unui deal, vis a vis de satul Tigveni, pe care îl domină, cula Teodor Brătianu are azi o soartă crudă fiind utilizată ca dormitor al Şcolii Ajutătoare.

În totală contradicţie cu ceea ce ar trebui să fie interesul pentru un monument istoric, în faţă i s-a amplasat un cămin tip, iar în incintă, chiar după 1989, i s-au creat nişte adaosuri fără respectarea legii.

Cula propriu-zisă are două nivele. Parterul conţine pivniţele cu acces printr-un gârlici aflat pe dreapta clădirii când cula este privită dinspre vale. Gârliciul e perpendicular pe pivniţa mare care este boltită semicircular şi are două dublouri. În stânga gârliciului e pivniţa mică, spre vale, iar în dreapta, o zonă compusă dintr-un sas, o încăpere mică şi un masiv în care ar putea fi mascat un tunel de refugiu din clădire spre exterior.

Planuri şi secţiune ale culei de la Tigveni.

Spre vale, corpul central este completat de un foişor care cuprinde scara de intrare către etaj. O aripă perpendiculară pe corpul central, se dezvoltă în spatele casei şi conţine o scară care uneşte parterul cu etajul şi alte şase spaţii la partere dintre care încăperea extremă are numai acces din exterior.

Etajul, la care se accede pe scara din foişor, are o tindă din care se intră în

patru încăperi. Unele dintre acestea păstrează boltirile inițiale, respectiv bolți cu penetrații. La etajul aripii perpendiculare pe corpul central, se pătrunde printr-o uşă aflată pe peretele opus celei de acces în tindă. Se găsesc aici un hol, casa scării şi o încăpere mare dezvoltată peste cinci din încăperile parterului acestei aripi.

Cula Sultănica-Şuici

1 septembrie 1501 – Prima atestare documentară a localității Şuici într-un document de la Radu cel Mare. Prin document se întăreşte jupanului Badea din Şuici stăpânirea asupra munților Comarnicul, Pleşeştii, Ciorecul şi Voiceştii. Şuică şi Dragomir, fiii lui Badea, vor fi mari proprietari şi vor deține dregătorii. Şuică a fost mare vornic (noiembrie 3 - decembrie 5, 1509) şi a participat mai târziu la luptele lui Radu de la Afumați cu turcii. Dragomir a fost mare sluger (ianuarie- august 10, 1519 - aprilie-august, 1525) şi a fost ctitorul primei biserici din Cepari, azi dispărută.

1549 - Valoarea schimburilor satului Şuici cu Braşovul, se ridică la 400 de aspri.

Ante 1746 - Construcția culei din Şuici (Sultănica) de către căpitanul Ştefan Balotă.

1746 - Călătoria Mitropolitului Neofit în zonă. Acesta este adăpostit în casele lui Ştefan căpitan Balotă care erau mari, de piatră şi aveau „culă de zid naltă pentru hoți".

Sf. sec. XVIII - Construcția capelei curții boiereşti, biserica „Sf. Nicolae" (e posibil ca biserica să fie mai veche?) de către Iane Brătianu şetrarul.

Începutul sec. XX - Cula este în proprietatea profesorului Constantin Miculescu căsătorit cu o Brătiancă. E construit cavoul Miculeştilor.

1948 - Naționalizarea proprietății de la Violeta Adrian, fiica profesorului Miculescu.

1970 - Transformarea culei în muzeu sătesc la inițiativa doctorului veterinar Ion Ionescu şi soției sale, profesoara Ileana Luca.

1980 - Desfacerea muzeului şi începutul degradării culei. Acum e întocmit releveul culei de arh. Alexandru Mulțescu cu participarea fiului său Andrei.

1992 - Primul proiect de restaurare al culei comandat de Direcția Monumentelor Istorice.

1999 - Al doilea proiect de restaurare al culei comandat tot de Direcția Monumentelor Istorice. Diferențele între releveele reactualizate arată degradările din ce în ce mai accentuate ale monumentului. Odinioară întreg domeniul culei era prosper şi iubit de proprietari. După 1990 procesul de degradare al culei s-a accentuat din dezinteresul deținătorilor şi azi cula e o ruină.

Cula are două nivele. Parterul avea accesul principal pe la parterul foişorului. Se intra din holul cu scară de lemn care era parterul foişorului într-o primă încăpere de dimensiuni importante. De aici, la stânga există o încăpere mai mică, iar în fată o uşă ne introduce într-o încăpere ce-şi păstrează boltirea în leagăn. Boltirea de acelaşi fel se menține şi în încăperea cu acces din exterior din continuarea acestei odăi înguste şi lungi. În zona dintre cele două încăperi boltite există două dubiouri, unul vizibil în încăperea întâia şi al doilea înfundat cu zidăria ce separa cele două încăperi. Acestea întăreau bolta pentru a susține pereții tindei de la etaj.

Cula de la Şuici şi capela ei.

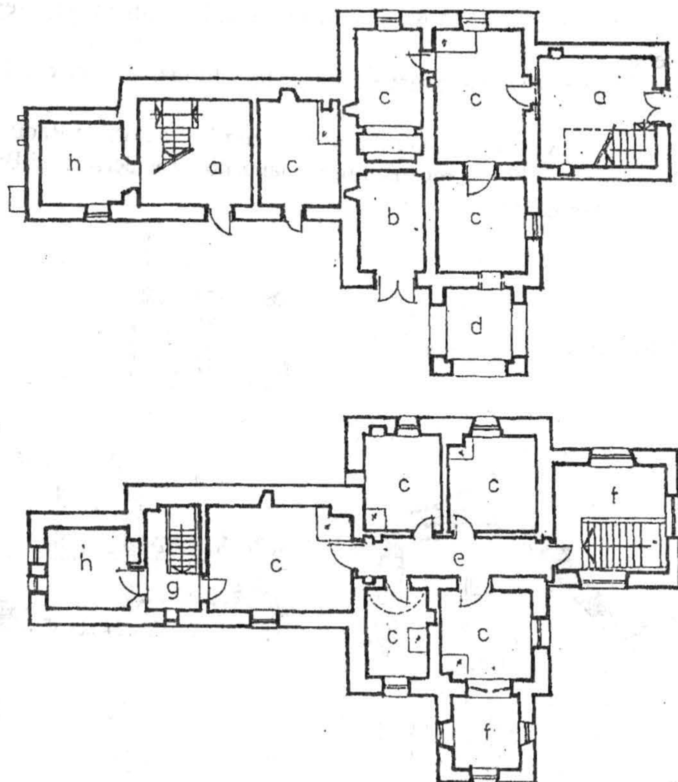
Pe faţada sudică a culei există un portic format din trei arce.

O aripă perpendiculară, pe ceea ce am descris-o până acum şi care constituie corpul principal al culei, se dezvoltă pe mijlocul peretelui vestic. Parterul acestuia nu are nici o legătură cu parterul corpului principal. Aici e vorba de o bucătărie cu acces din exterior, o odaie mai mare care putea fi sufragerie şi care conţinea şi o a doua scară pentru etaj şi o încăpere mai mică în capătul acestei aripi, spre vest.

Prin scara principală din foişor se ajungea la etaj. Foişorul prezenta la etaj trei deschideri arcuite şi mai multe guri de tragere. Se intra spre vest într-o tindă-coridor, a cărei uşă spre foişor se putea, la nevoie, bloca cu un drug ce glisa în zidărie.

Biserica Şuici – plan.

Etajul corpului principal avea patru odăi, două spre sud, două spre nord. Odăile dinspre nord erau simple, odaia de sud-est are o extindere peste foişorul sudic. Pragul spre foişor e foarte înalt. Aici, ultimii proprietari amenajaseră o capelă care avea o închidere formată din două porţi de fier forjat.

Planurile culei Sultănica de la Şuici.

Odaia mică dinspre sud-vest îşi menţine boltirea. Ea avea o frumoasă sobă de zid cu colonete de lemn.

Tinda face legătura spre vest cu aripa menţionată. Aripa are o odaie mare în capătul dinspre corpul central. În peretele acesteia se păstrează guri de tragere cu flinta. În capătul de vest al odăii, o scară, pe care am menţionat-o deja, porneşte de la parter. Capătul extrem e format de o odaie ce folosea drept baie.

O frumoasă combinaţie de acoperişuri de şiţă învelea toată construcţia.

Fosta Culă de la Şuici a Brătienilor

Sec. XVIII - Proprietatea este obţinută prin zestre de la boierii din Sălătrucu şi Şuici, de către Brătieni.

Mijlocul sec. XVIII - Construcţia culei Brătienilor. E posibil ca, în aceeaşi perioadă, în apropiere, să se ridice şi o biserică înlocuită azi cu biserica de zid actuală.

Mijlocul sec. XIX - Se reconstruieşte biserica ce folosea drept capelă a curţii, din zid.

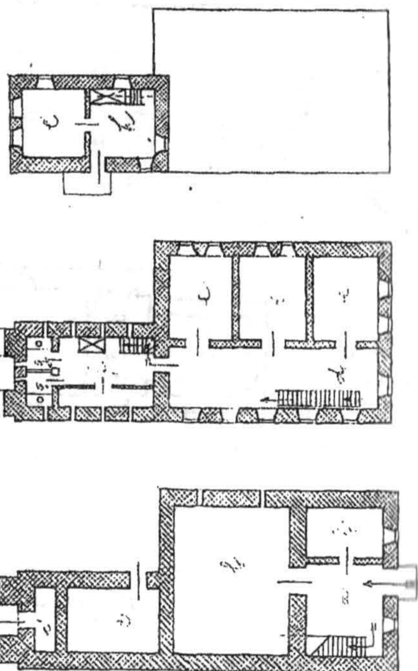
1913 - Un incendiu distruge cula Brătienilor. Se păstrau multe mărturii totuşi despre aceasta astfel încât s-au putut întocmi o descriere şi o schemă-releveu.

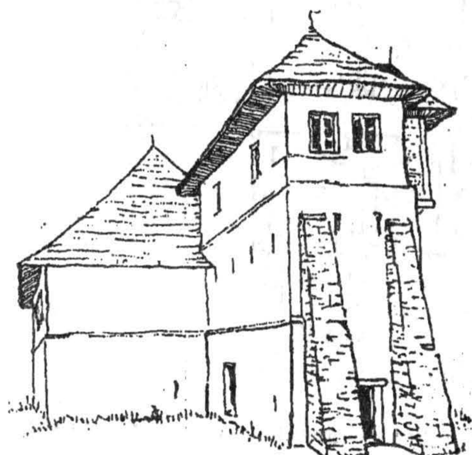
După 1913 - E construită o nouă clădire în stil neoromânesc, drept conac pe aceeaşi proprietate.

1948 - Naţionalizarea proprietăţii şi transformarea conacului în Şcoală Ajutătoare.

1969 - Apare volumul *„Culele din România"* al autorilor Radu şi Sarmiza Creţeanu. În volum e cuprinsă şi reconstituirea planurilor şi vederii culei Brătienilor de către arh. Violeta Cherulescu.

Cula din Şuici a Brătienilor – dispărută.

O ocazie fericită face ca imaginea şi planurile acestei construcţii să se păstreze. De altfel pe locul unde se înălţa, se păstrează şi azi o grămadă de ruine. Unele asemănări ale planimetriei ei cu culele de la Tigveni şi Sultănica de la Şuici ne fac să putem distinge faptul că aceste cule de pe Topolog au o caracteristică aparte faţă de celelalte şi anume au o aripă adăugată (sau construită odată cu corpul principal?) care pare suficient de veche, deoarece are guri de tragere pentru flintă în pereţi.

Curiozitatea Culei Brătienilor de la Şuici e faptul că aripa perpendiculară pe corpul central al clădirii are trei nivele. Descrierea ei şi planul au fost făcute în volumele privitoare la culele din România şi la culele olteneşti.

Cula şi ansamblul de la Retevoieşti

Epoca bronzului - La punctul „Cotul Mătuşii", în satul Retevoieşti, săpăturile arheologice au scos la iveală obiecte din epoca bronzului.

Sec. XV-XVI - În punctul „Silişte" au fost descoperite arheologic (Dinu V.

Rosetti) rămăşiţele unei curţi boiereşti ce datează din această perioadă. În interiorul bisericii a fost recuperat un bogat inventar. Pisania bisericii a fost instalată la biserica mai nouă a satului construită la 1795. Tot aici au fost aduse şi pietrele de mormânt. În pisanie se pomeneşte că Vâlcu (sau Vlaicu), mare logofăt, a ridicat vechea biserică din punctul Silişte la 1515-1516. Apare aici e o inadvertenţă. Mare logofăt al ţării a fost între 1514-1522 Harvat din Grozeşti, Vlaicu din Piscani (localitate apropiată) a fost mare logofăt între 1534-1540.

Ante 6 iulie 1526 - Printre martorii unei danii este şi „din Retevoieştii vechi, Vâlcul stolnic". Aceasta este prima atestare documentară a satului.

19 august 1610 - Biserica este amintită într-un act de la această dată.

15 iunie 1571 - Domnitorul Alexandru Mircea întăreşte lui Oprea din Retevoieşti... „ocine din Şuici şi în Voineşti şi în Pleşeşti şi ...".

1795 - E construită biserica cu hramul „Sf. Treime" de către marele stolnic Scarlat Drugănescu.

1822 - Construcţia culei din Retevoieşti de către Gheorghe Drugănescu căminarul. Aceasta este singura culă cu pisanie de piatră pusă de ctitor.

1838 - Catagrafia consemnează în Retevoieşti 95 familii.

1853 – Realizarea zugrăvelii bisericii.

1853-1861 - „Anunţătorul Român" din 28 noiembrie 1859 şi următoarele vorbeşte despre arendarea moşiei Retevoieşti Muscel.

1861 - Satul Retevoieşti are 129 de case şi de familii.

1873 - Ruinele unei biserici şi un han sunt amintite în acest an în ms. 228, f. 130 şi 256 la Academia Română.

***1898-1902** - „Marele dicţionar geografic l României"* pomeneşte în vol. V, p. 231, despre sat şi biserica veche din Silişte.

1909 - Anuarul 1909 pomeneşte la p. 94 de Retevoieşti.

1911 - Pictarea catapetesmei bisericii de către pictorul Belizarie.

1922 - C. Rădulescu-Codin scrie despre Retevoieşti în cartea sa „*Muscelul nostru...*".

1927 - N. Iorga în „Inscripţii" (B.C.M.I., XX, 1927, p. 113) pomeneşte de Retevoieşti.

1959 - „*Istoria artei feudale din Ţările Române*" de Virgil Vătăşianu, pomeneşte, la p. 501, de Biserica veche din Siliştea Retevoieştilor.

1959 - Apare în revista M. C. A., VI, 1959, p. 708-715, articolul lui Dinu V. Rosetti, „*Săpăturile arheologice de la Retevoieşti, r. Curtea de Argeş, reg. Piteşti*".

1960 şi 1964 - Articole ale lui Ion Barnea în „Studii teologice", 1960, şi B. O. R., 1964, despre monumentele din Retevoieşti.

1961 - „Mitropolia Olteniei", nr. 1-4, p. 198, 201, redă o însemnare de la 1795 despre construirea bisericii noi.

1969 - În culă este instalat un muzeu al cărui custode este învăţătorul Vasile Popescu.

1988 - Se fac nişte reparaţii nepotrivite culei de către Consiliul popular. Muzeul e evacuat şi cula e deschisă, expusă, astfel, furturilor.

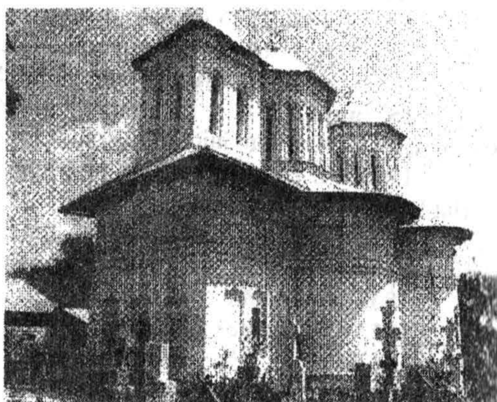
1992 - Se alcătuieşte de către I. P. J. Argeş un proiect de restaurare al culei finanţat de Direcţia Monumentelor Istorice. Proiectul nu e aplicat. Şef de proiect este arhitecta Maria Mulţescu.

1996 - În curtea culei este amplasat, complet nepotrivit, un dispensar.

1998 - Din acest an, cula este permanent pe lista priorităţilor în restaurare ale judeţului Argeş.

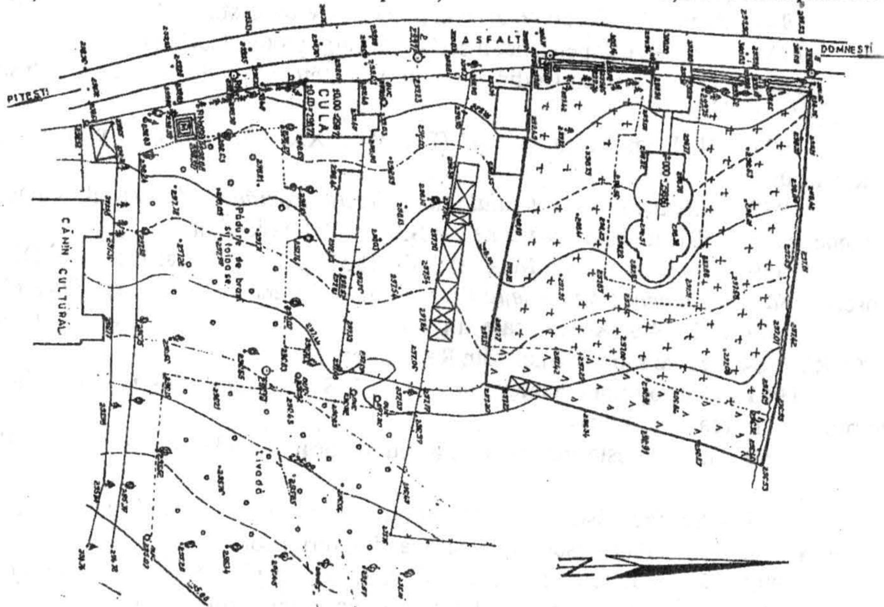
Această culă e ultima construită în cadrul acestui ciclu de clădiri. Ea este singura culă care are deasupra intrării o pisanie de piatră. Este o construcţie aproape pătrată având spre stradă 10,90 m lăţime iar pe latura cu intrarea, 10,80 m. Grosimea zidurilor primului nivel este de circa 88-90 cm.

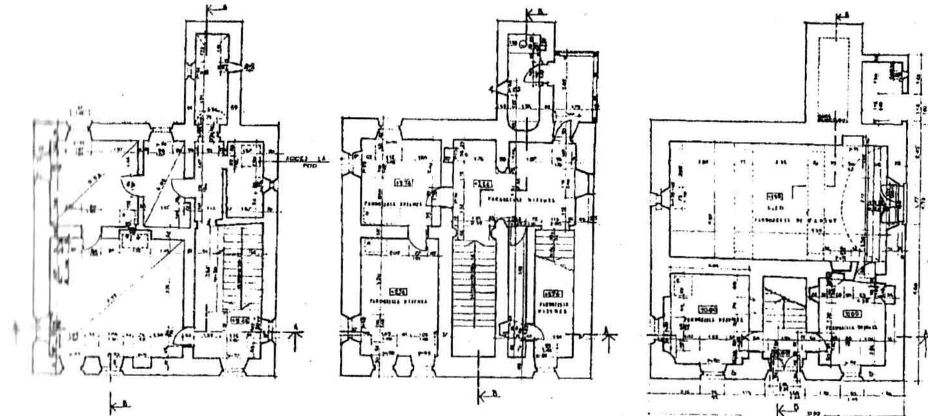
Cula şi biserica din Retevoieşti.

Nivelul întâi, din cele trei ale culei, se compune dintr-o pivniţă mare, acoperită de o boltă semicilindrică, cu două dublouri, care ocupă partea de nord. Accesul în pivniţă este direct de afară iar nivelul pivniţei este mai coborât faţă de restul parterului.

Ansamblul culei de la Retevoieşti înainte de amplasarea dispensarului.

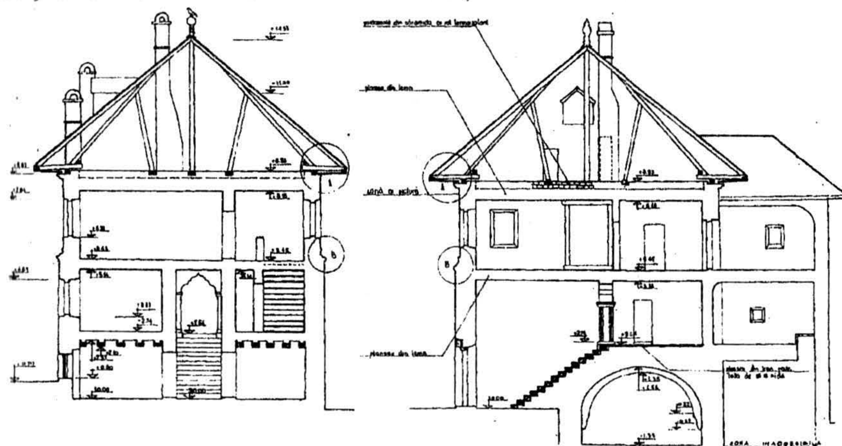
Către partea locuibilă se intră de pe latura de sud, printr-o intrare plasată în mijlocul faţadei peretelui. Intrarea este directă în casa scării. Pe dreapta şi stânga scării sunt două odăi. Odaia dinspre sud-est face legătura cu pivniţa. E posibil ca la origini ea să fi avut rolul de pivniţă mică.

Planurile culei Retevoieşti.

Odaia dinspre uliţă, de sud-vest putea fi bucătărie.

Scara de lemn cu trepte masive ajunge la etaj într-un hol pe sub o arcadă. O a doua arcadă împarte holul de la etaj în două spaţii. Spaţiul din holul din capătul scării dă acces spre vest în două odăi cu intrare dintr-una în alta. În al doilea spaţiu al holului există pe peretele nordic accesul către o galerie de lemn de unde se intră în grupul sanitar – umblătoarea celui de-al doilea nivel. Spre sud există o uşiţă pentru o tainiţă îngustă şi lungă, ce oferă intrarea la un al doilea spaţiu ascuns sub rampa scării de lemn ce uneşte primul etaj de al doilea. Această scară ajunge la al treilea nivel într-un hol. Din hol se intră în cea mai mare odaie a culei. Odaia avea pe peretele nordic o sobă de zidărie şi un acces într-o odaie mai mică din colţul nord-vestic.

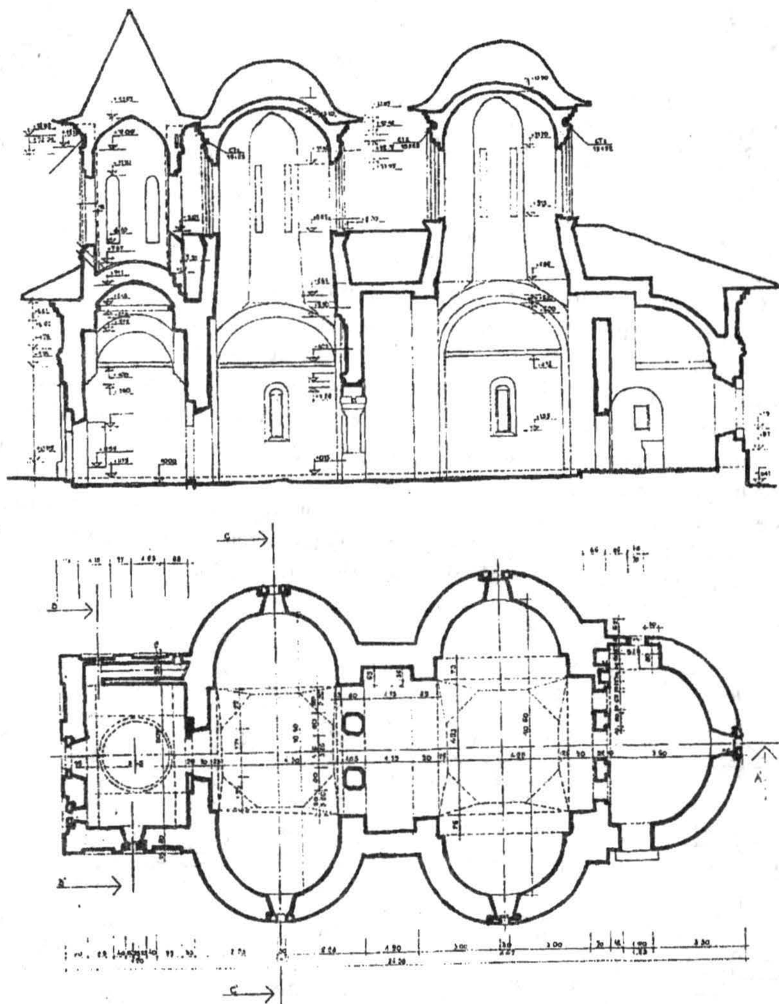
Secţiuni prin cula de la Retevoieşti.

Holul scării etajului doi se continuă spre nord cu un coridor ce duce la o încăpere peste umblătoare, care este boltită.

Pe latura estică a coridorului este o debara din care se poate urca printr-o trapă în pod. Pe latura vestică se intră într-o mică încăpere din care se poate trece şi în odaia deja amintită din colţul nord-vestic al acestui etaj al culei.

Cula Drugănescu, pentru că aşa se numeşte cula de la Retevoieşti, este şi ea azi părăsită. Odinioară un decor pictat şi stucatura îi completau ornamentaţia sub streaşina largă.

Din pictură se păstrează o parte din friza decorativă de sub streaşină. Pe faţada de vest, în colţul nordic, la partea de sus a acesteia există încă o stucatură ce reprezintă un vânător şi un cerb.

Biserica din Retevoieşti.

Trebuie menţionată în cadrul acestui ansamblu şi biserica Drugăneştilor care are o planimetrie unică, respectiv are abside şi la pronaos.

Ansamblul de la Vlădeşti

23 august 1437 - Prima atestare documentară a satului într-un document de la Vlad Dracul prin care se întăreşte jupânului „Bodin cu fiii săi, ca să-i fie Vlădeştii de ocină şi de cât va trăi domnia mea şi cât vor trăi fiii domniei mele, Mircea şi Vlad şi cât vor trăi ei".

1 septembrie 1555 - În hrisovul lui Pătraşcu cel Bun apare „ispravnic, Oprea din Vlădeşti".

1 sept.-26 dec. 1557 - În documente apare acelaşi Oprea din Vlădeşti, ispravnic.

21 aprilie 1599 - Mihai Viteazul întăreşte proprietatea din Vlădeşti a lui Tudoran pitarul.

6 iulie 1626 - În câteva zapise apare ca în actul de la această dată, pisar Popa

Mijlocul sec. XVII - Construcţia bisericii cu hramul „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul".

12 martie 1655-25 iulie 1658 - Perioada în care Pârvu Vlădescu, boier din Vlădeşti, este mare vistiernic. El e ucis de Mircea al III-lea înainte de 9 decembrie 1658 sub acuzaţia de hiclenie. El este ctitorul Bisericii din Vlădeşti.

3 martie 1684-23 iunie 1685 - Şerban, fiul lui Pârvu Vlădescu, este mare armaş.

25 noiembrie 1685- 15 septembrie 1689 - Şerban Vlădescu e mare comis.

1790-1791 - În harta austriacă apar trei aşezări în zona Vlădeştilor: prima cu 13 case pe malul drept al Slănicului; a doua cu biserică, casă boierească cu incintă de zid şi 19 case; a treia (Vlădeştii de jos) cu 12 case, o moară şi un turn înconjurat de un zid.

12 martie 1834 - Este amintită o biserică (ruină) în documentele de la Academia Română, DCCCXV/26.

1838 - Catagrafia consemnează pentru Vlădeştii Pământeni 148 de familii, pentru Vlădeştii de jos 30 familii şi pentru Vlădeştii de Sus 121 familii.

1861 - Vlădeştii de Sus şi de Jos au 101 case şi 102 familii. Vlădeştii Pământeni au 216 case şi 205 familii

1873 - Despre ruinele unei biserici se vorbeşte în documentul nr. 228, f. 76 v, de la Academia Română (aceeaşi biserică pomenită la 1834).

Sfârşitul sec. XIX - Comuna e compusă din Vlădeştii de Sus, Vlădeştii de Jos şi Prislopul şi are 1450 locuitori (782 bărbaţi şi 668 femei) care formau 336 familii ce locuiau în 336 de case.

1908 - Buletinul Monumentelor Istorice, I, 1908, p. 182 dă date despre Biserica din Vlădeşti, datând-o la 1654 şi că e ctitorită de Pârvu Vlădescu.

1909 - Anuarul 1909, la p. 93 pomeneşte de localitate.

1922 - „Muscelul nostru..." al lui C. Rădulescu-Codin vorbeşte despre Vlădeşti, la p. XL.

1924 - În „Revista Arhivelor", I, 1924, nr. 2, p. 227-248, apare articolul lui M. Vlădescu, „*Din trecutul boierimii române. Vel comisul Şerban Pârvu Vlădescu*".

Apare aici o inscripție de la 1657-1658. Tot M. Vlădescu publică și *„Arhiva și genealogia documentată a Vlădeștilor"*.

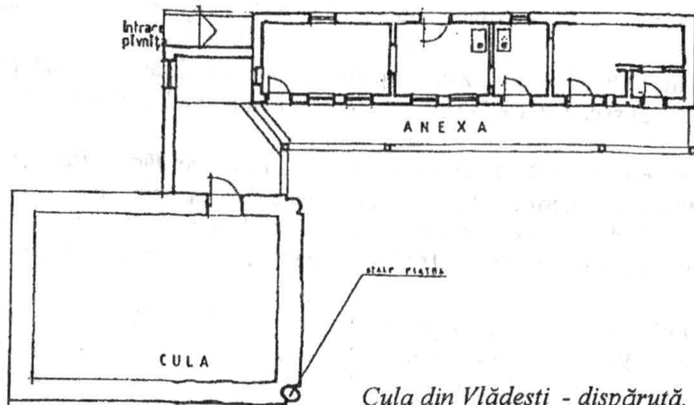
1932 - În B. C. M. I., XXV, 1932, N. Ghica Budești publică *„Evoluția..."* care la p. 45-46 vorbește despre Biserica din Vlădești.

1968 - În S. C. I. A., 1968, nr. 1, p. 15, e publicat portalul ușii bisericii.

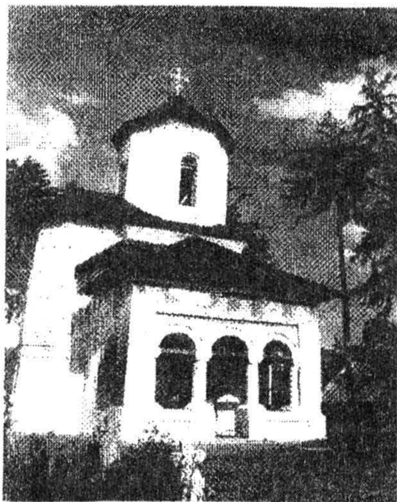
1977 - Sfârșitul restaurării bisericii de către Direcția monumentelor Istorice.

1978 - Constatarea că în curtea prof. Mateescu se află acareturi ale vechilor curți, între care grajduri, dar și încăperi ce porneau din ruinele unei clădiri importante aflată în mijlocul ogrăzii. Colțul clădirii ruinate era marcat de o coloană de piatră cilindrică. S-a transmis verbal faptul că aici a dăinuit conacul - culă până prin anii 1950 când pentru a nu se mai plăti impozitul de 46 de lei, clădirea a fost demolată.

Conacul culă din Vlădești a fost demolat de către proprietari în anii 1950-1960 pentru a nu mai plăti impozitul anual de circa 46 lei.

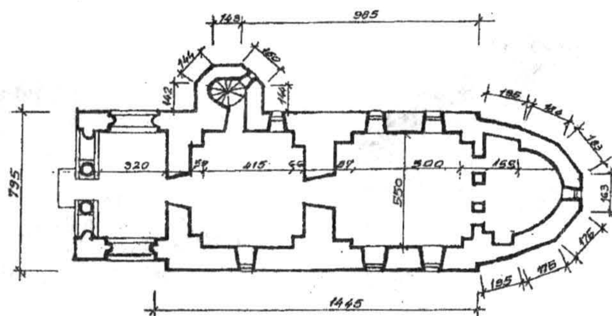

Cula din Vlădești - dispărută.

Biserica de la Vlădești.

Când s-au făcut primele constatări la fața locului, prin 1970, pe locul casei principale era o grămadă de moloz. Un stâlp de piatră marca unul din colțurile acestei clădiri. E posibil ca acest stâlp să fi aparținut unui conac ce a precedat cula și care să fi fost conacul boierilor Vlădești. Se mai păstrau o serie de acareturi care au fost consemnate în schița anexată. Într-unul din spații se mai găsea o trăsură elegantă cu canapele de piele roșie și cu două roți.

Planul bisericii de la Vlădeşti.

Unele din acareturile culei sunt folosite şi azi în gospodăria Mateescu, reorganizată.

Cula şi ansamblul de la Furnicoşi

25 septembrie 1572 - Un act de la voievodul Alexandru Mircea atestă pentru prima oară localitatea Furnicoşi prin numele boierilor martori care sunt „din Furnicoşi, Vladul Roşca şi Radul şi Ion şi Steful" (Documente, sec. XVI, vol. IV, p. 88). Alte documente despre sat se pot găsi în pachetul OMX de la Academia Română.

1801-1802 - Construcţia capelei Curţii din Furnicoşi a boierilor Socolescu. Hramul ei este Sf. Ioan. Pe faţada acesteia sunt încastrate două pisanii de la 1810 ale ctitorului medelnicerului Ion Socolescu. Prima pomeneşte de şcoala pe care a organizat-o şi finanţat-o şi a doua de ctitoria sa prin ridicarea căreia cere îndrumare de la Dumnezeu.

C. 1810 - E construită, de către medelnicerul Ion Socolescu cula din Furnicoşi. Ea se află pe platforma, azi liberă, de la sudul bisericii. Cula avea trei nivele fără bolţi, numai cu planşee de lemn. Scările urcau de la etaj la etaj din cameră în cameră, fără săliţe (conf. V. Drăghiceanu).

1838 – Catagrafia din acest an consemnează în satul Furnicoşi 41 de familii.

1908-1909 - Revista „Albina", XI, 1908-1909, p. 124 publică fotografia culei.

1909 - Anuarul 1909, p. 92, pomeneşte cula.

1922 - C. Rădulescu-Codin vorbeşte despre Furnicoşi în cartea „Muscelul nostru ..." la p. XXXVI.

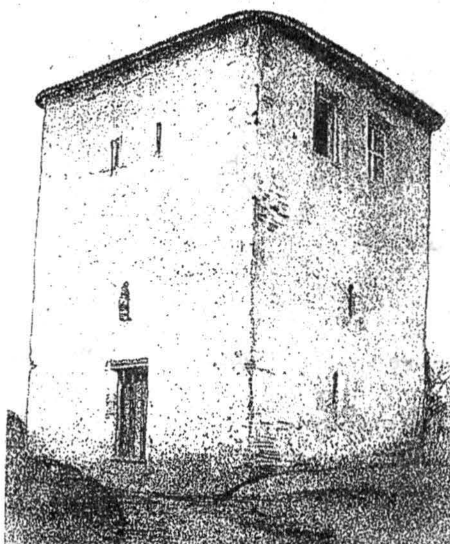
Ante 1931 - Cula este dărâmată de edilii satului.

1931 - Apare în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice articolul lui Virgil Drăghiceanu, *„Câteva monumente din Muntenia"* cu referire la p. 132-133 la cula şi biserica din Furnicoşi.

1936 - În *„Evoluţia arhitecturii..."* a lui N. Ghica Budeşti publicată în B. C. M. I., XXIX, 1936, p. 58, pl. LXXVI-LXXVII, apare o imagine a acareturilor culei şi a capelei.

1960 - În „Glasul Bisericii", 1960, nr. 3-4, p. 271-274, este publicată o descriere, în articolul *Documente, inscripţii cu caracter istoric* al lui V. Brătulescu.

1996 - Proprietarii locului unde se ridica cula, oameni de acum în etate, povesteau că cel mai greu a fost la refertilizarea locului, lupta cu bolovanii din ruinele şi fundaţiile culei.

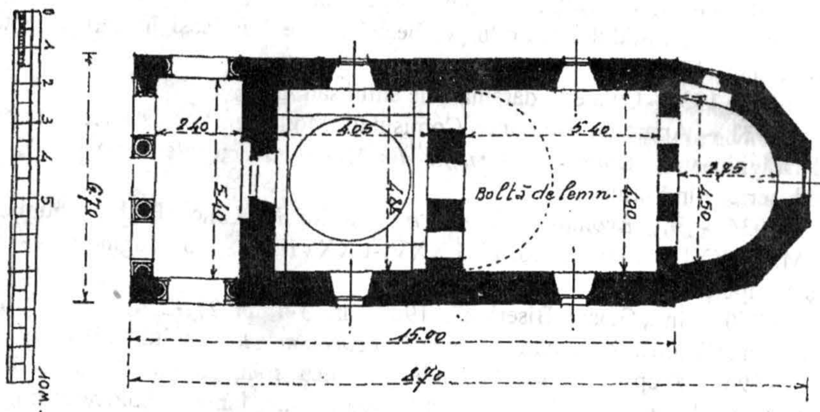

Cula Socolescu (dispărută) şi biserica din Furnicoşi.

Cula a fost ridicată de boierii Socoleşti către 1810. Ea alcătuia împreună cu biserica şi alte acareturi un ansamblu de curte boierească. Construcţia a dispărut înainte de 1931. Cula era de tipul culă-turn.

Din fotografiile păstrate nu putem trage concluzia că a avut două sau trei nivele deşi există o succesiune de trei nivele de firide pe faţadă. Nivelul cel mai de sus avea şi ferestre.

Actualii proprietari ai terenului pe care se întindea curtea se plângeau, într-o discuţie pe care am purtat-o cu domniile lor mai demult, că a trebuit să sape şi să scoată o mulţime de pietre de pe acest teren pentru a-l reface cultivabil.

Planul bisericii Curţii din Furnicoşi.

Din tot ansamblul, azi se mai păstrează doar biserica ce ocupă o poziţie dominantă deasupra şoselei Piteşti – Câmpulung.

Cula şi ansamblul de la Racoviţa

29 decembrie 1532 - Atestarea documentară a satului Racoviţa într-un hrisov de la Vlad Vintilă prin care se întăreşte lui Vlaicu clucer, stăpânirea asupra mai multor sate între care şi Racoviţa.

1569 - Documente, indice sec. XVI şi XVII amintesc de Racoviţa în acest an.

1786 - Construcţia Bisericii „Sf. Nicolae şi Sf. Apostoli Petru şi Pavel" de către Daniil, egumenul mănăstirii Râncăciov şi Dumitraşco Brătianu. M. D. G. R. Dict. Rom. vol. V, p. 154 dă pisania bisericii.

1790 - Zugrăvirea bisericii (Contractul în B. O. R. şi L. A. R.).

1797 sau 18 sept. 1806 - Construcţia culei de către jupân Dumitraşco Brătianu. „Dict. Rom." vol. V, p. 154 scrie despre culă. Dacă ar fi ridicată la 1806 ea s-ar datora ginerelui lui D. Brătianu, Nicolae Racoviceanu.

1810 - Satul are conform Catagrafiei 119 case şi 511 locuitori.

1838 - Catagrafia consemnează în: Racoviţa de Sus, 82 case şi în Racoviţa de Jos, 77 de case.

1850 (1/2 XIX 1861) – Cruce amplasată la 10 m spre nord, în curtea bisericii.

1861 - Recensământul consemnează în Racoviţa de Sus 153 de case şi 165 de familii, iar în Racoviţa de Jos 81 de case şi 93 de familii.

1873 - Sunt consemnate ruinele unei biserici în Manuscrisul 228, f. 181, de la Academia Română.

1877 - Repararea şi zugrăvirea bisericii construită în 1786.

15 iunie 1878 - Repararea culei după un incendiu din 1877 (13 decembrie) de către Grigore Racoviceanu.

1882 - Grigore Racoviceanu vinde moşia şi cula negustorului I. A. Dobrovitz din Piteşti.

1898-1902 – Marele Dicţionar Geografic al României publică date despre pisania bisericii şi culă în vol. V, p. 154.

1899 - B. O. R., XXIII, p. 443-444, publică contractul de zugrăvirea bisericii.

Începutul sec. XX 1901 - Construcţia Spitalului din Racoviţa. „Literatura şi arta română" (L. A. R.) publică în numărul din 1901, p. 222, contractul de zugrăvire a bisericii.

1909 - Anuarul 1909, p. 94, consemnează localitatea.

1910 - Reparaţii la biserică (zidirea pridvorului) şi refacerea picturii.

1916-1918 - Cula adăposteşte arhiva comunei şi e folosită ca depozit de alimente.

1920 - Se ridică lângă spital Monumentul Eroilor 1916-1918, 1941-1945.

1922 - Apare cartea lui Rădulescu-Codin *„Muscelul nostru"*. La p. XLVII-XLIX şi LXXXI se descrie cula, ruine de case, cruce.

1931 - Apare cartea lui Ionescu Dominic *„Schituri şi biserici de sat"*, Bucureşti, 1931, 128 p. La p. 62-67 apar pisania şi descrierea bisericii (?)

1933 - Se naşte la Racoviţa, Horia Zilieru.

1933 - B. C. M. I., XXVI, 1933 p. 83-84, publică articolul lui V. Brătulescu

„Biserica şi cula din Racoviţa – Muscel” cu inscripţii, ctitori.

1936 - Alte reparaţii la biserică.

1939 - Foto cula şi biserica.

1955 - 1960 - Construcţia Căminului Cultural din Racoviţa în curtea culei, pe locul unui conac boieresc. Acesta închide vederea spre culă.

1965 - Apariţia volumului *„Culele din România”* al Sarmizei şi al lui Radu Creţeanu, în care cula din Racoviţa e descrisă.

1967 - Se naşte la Racoviţa, Ioana Nicolae.

1967 - Apare volumul „Arhitectura populară în Argeş şi Muscel”.

1969 - Organizarea Muzeului Sătesc de prof. Constantin Năstase în sala Căminului Cultural.

1 iulie 1970 - Din 6135 locuitori ai comunei, 29% revin Racoviţei. Numărul de locuinţe este de 513.

1975 - Apare lucrarea lui Gh. C. Săvulescu denumită *„Cula din Racoviţa – Muscel, judeţul Argeş”.*

1975 - Numărul 2/1975 al Revistei „Monumente istorice şi de artă” publică articolul arh. Ioana Lăzărescu (Juravlea) intitulat *„Cercetare de arhitectură la Cula din Racoviţa”,* p. 81-86.

Până în 1977 - Restaurarea culei de către arh. Ioana Lăzărescu (D.M.I.).

1981 - Organizarea în culă a „Muzeului Ceramicii Populare Argeşene”.

1996 - Un incendiu mistuie învelitoarea culei. Învelitoarea este restaurată după proiectul iniţial.

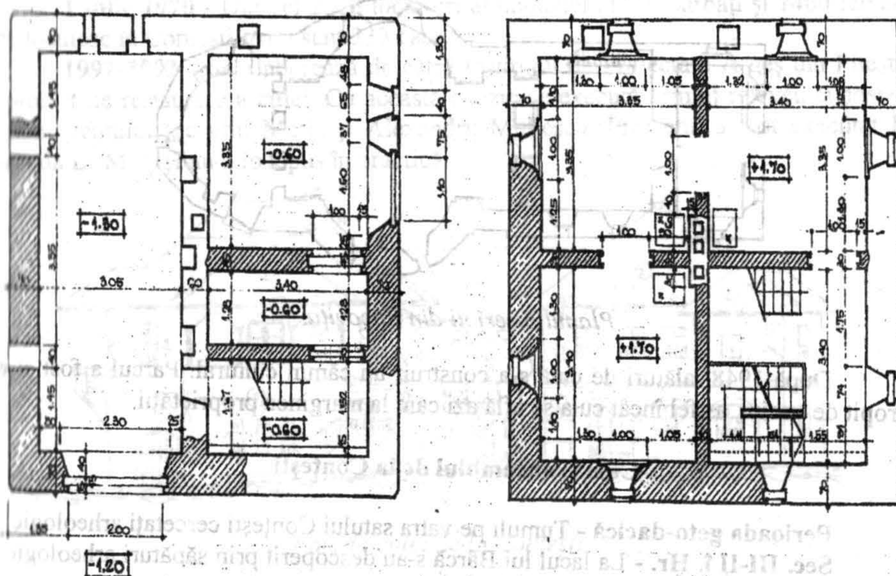
Cula din Racoviţa.

Dintre toate culele din Argeş şi Muscel, singura restaurată în anii ’70 este cula de la Racoviţa. Restaurarea i-a schimbat înfăţişarea redându-i al treilea nivel care îi dispăruse.

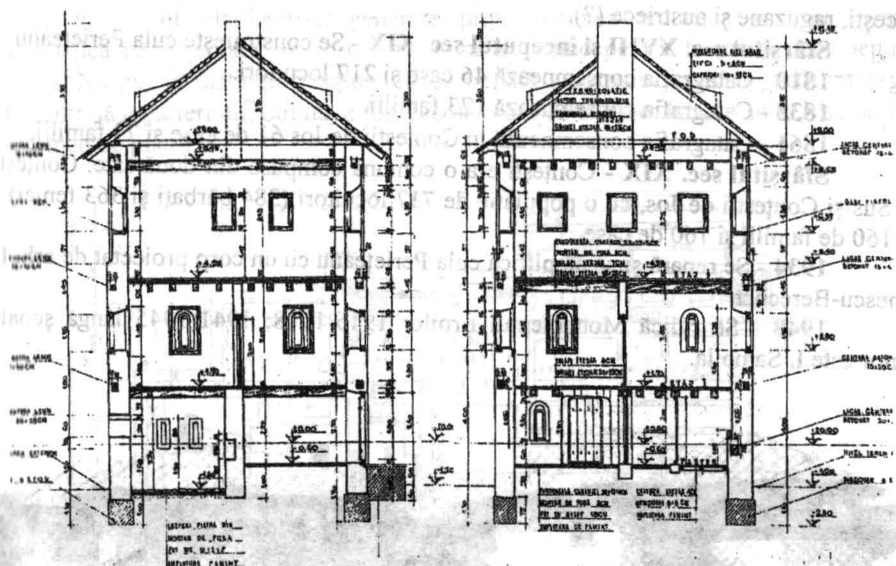
Primul nivel – parterul, este pătrat având dimensiunile pe ambele laturi de 8,45 m. O pivniţă cu acces de pe latura nordică ocupă mai puţin de jumătate din suprafaţa primului nivel pe partea estică. Ea este mai adâncă decât parterul cu circa 70 cm.

Intrarea în spaţiile de locuit se face de pe faţada de vest într-o odaie pătrată amplasată în colţul sud-vestic al planului. Traversând o odaie îngustă se ajunge la casa scării adiacentă colţului nord-vestic. Al doilea nivel are casa scării tot pe colţul nord-vestic şi conţine trei odăi cu acces dintr-una în alta, care ocupă colţurile. Coşurile sobelor sunt grupate în mijlocul casei.

Ultimul nivel, reconstituit, nu este subîmpărţit şi are ferestre mari spre deosebire de cele de la etajul întâi care sunt mai înguste şi au chenare de piatră.

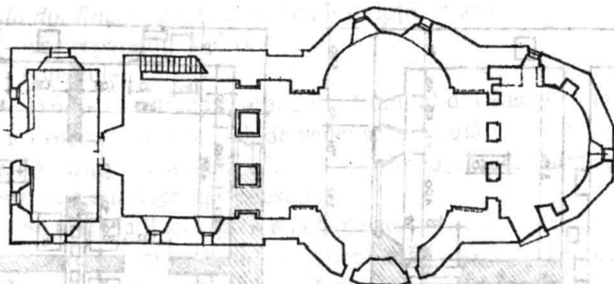
Planurile culei Racoviţa.

Secţiuni prin cula Racoviţa.

Întreaga culă are planşee doar din lemn. Ea ocupă o poziţie strategică pe malul Râului Argeşel. În zidurile ei există două canale verticale de fugă.

Biserica curţilor se ridică vis a vis de culă, peste o văioagă, pe un tăpşan.

Planul bisericii din Racoviţa.

După 1948, alături de culă s-a construit un cămin cultural. Parcul a fost şi el cotropit de vecini, astfel încât cula se află azi cam la marginea proprietăţii.

Cula şi ansamblul de la Conţeşti

Perioada geto-dacică - Tumuli pe vatra satului Conţeşti cercetaţi arheologic.

Sec. III-II î. Hr. - La lacul lui Bârcă s-au descoperit prin săpături arheologice, printre altele, o drahmă Dyrrhachium, datând din această epocă.

Sec. XVIII - S-a descoperit un tezaur din sec. XVIII compus din monede turceşti, raguzane şi austriece (?).

Sfârşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX - Se construieşte cula Perieţeanu.

1810 - Catagrafia consemnează 46 case şi 217 locuitori.

1838 - Catagrafia consemnează 123 familii.

1861 - Catagrafia consemnează în Conţeştii de Jos 61 de case şi 73 familii.

Sfârşitul sec. XIX - Conţeşti era o comună compusă din două sate: Conţeştii de Sus şi Conţeştii de Jos, cu o populaţie de 717 locuitori (384 bărbaţi şi 363 femei) şi cu 160 de familii şi 160 de case.

1934 - Se repară şi se amplifică cula Perieţeanu cu un corp proiectat de arh. D. Ionescu-Berechet.

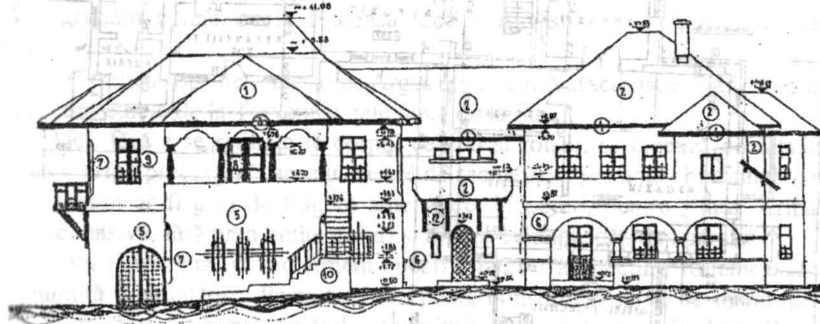
1948 - Se ridică Monumentul Eroilor 1916-1918; 1941-1945 lângă şcoală. Autor este I. Samoilă.

Cula de la Conţeşti.

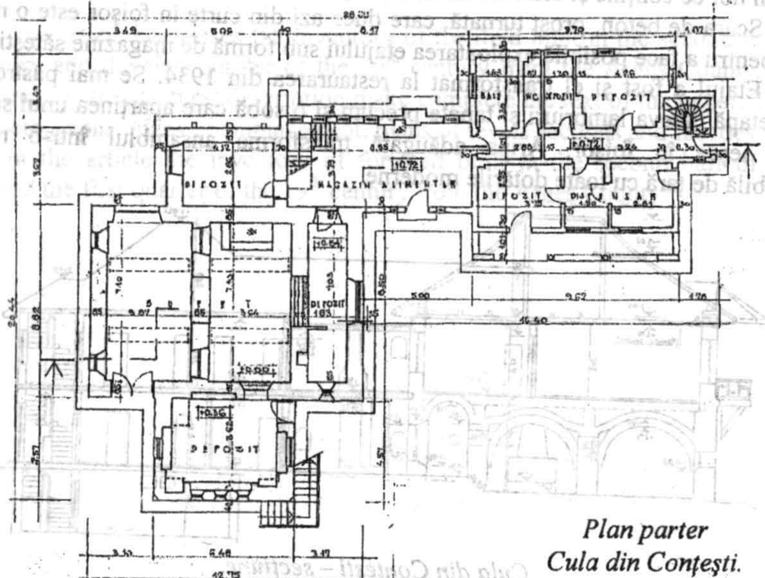
1 iulie 1970 - Din cei 2800 locuitori ai comunei (1340 bărbaţi şi 1460 femei) 46% locuiesc în Conţeşti. Aici sunt 333 case.

1992-1993 - Se elaborează de către Institutul de Proiectare Argeş din Piteşti, un proiect de restaurare a culei. Cu această ocazie se execută primul releveu cunoscut al monumentului, de arh. Maria şi Alexandru Mulţescu. Proiectul a fost executat la comanda D. M. I. şi nu a fost pus în practică.

Faţada culei de la Conţeşti.

Azi acest conac este amplu datorită adăugirilor făcute în 1934, la comanda proprietarilor, de către arhitectul D. Ionescu-Berechet. Corpul principal iniţial se distinge în cadrul planimetriei generale prin grosimea zidurilor şi prin forma caracteristică ce sugerează un corp central cu un ieşind pentru foişor şi unul pentru sacnasiu. Nu putem distinge funcţionalitatea iniţială a corpului vechi întrucât întreaga parte centrală a parterului, boltită, a fost reconvertită de arhitect într-un superb salon cu un şemineu de piatră.

Plan parter
Cula din Conţeşti.

Plan etaj
Cula din Conţeşti.

Vechile pivniţe au trei traveei dintre care două au bolţi largi în leagăn cu câte două dubllouri, dezvoltate pe latura mică a dreptunghiului central şi una acoperită tot cu boltă în leagăn, dar îngustă şi fără dublouri. Sub foişor era amenajat un birou iar sub sacnasiu exista o încăpere. Clădirii vechi i s-a adosat pe colţul dintre sacnasiu şi corpul central un hol ce conţine şi scara de acces la etaj.

Scara de beton, prost turnată, care duce azi din curte în foişor este o realizare recentă pentru a face posibilă exploatarea etajului sub formă de magazine săteşti.

Etajul a fost şi el transformat la restaurarea din 1934. Se mai păstrează din această etapă câteva lambriuri şi tapete precum şi o sobă care aparţinea unui salon din care se ieşea în foişor. Aripa adăugată transforma ansamblul într-o reşedinţă confortabilă de ţară cu toate dotările moderne.

Cula din Conţeşti – secţiune.

Rezumând, Argeşul şi Muscelul, grupate azi în judeţul Argeş oferă cercetătorilor un mare număr de cule, cu planimetrii variate. Distingem între acestea trei tipuri de bază. Primul tip este cel al culei propriu-zise respectiv construcţia sub formă de turn. Este cazul culelor de la Racoviţa, Furnicoşi şi Retevoieşti.

Al doilea tip de culă este cel ce evoluează din conacul de ţară compus din corp central căruia i se adaugă foişor şi sacnasiu. Se deosebeşte de acesta prin faptul că are o casă a scării cuprinsă în foişor sau amenajată în corpul central. În cadrul acestei categorii grupăm culele de la Budeasa (cea a Budiştenilor şi Hagi Tudorache) şi Conţeşti.

Al treilea tip de cule din Argeş este cel caracteristic văii Topologului. Exemple sunt culele de la Tigveni şi cele două de la Şuici.

Aici, fără a se renunţa la corpul central şi foişor, se creează pe faţada opusă foişorului o aripă prelungită care nu are rol de sacnasiu ci prezintă chiar unele elemente de apărare cum ar fi guri de tragere amenajate, în pereţi, pentru flinte. Aripa este o construcţie masivă, fără prea multe goluri şi are un evident scop de apărare.

Cula reprezintă un monument specific pentru arhitectura românească, născut într-o anumită conjunctură. Peste timp ea poate constitui o sursă de inspiraţie pentru arhitecţi şi amatori aşa cum de altfel a constituit pentru arhitectul Richard Bordenache care şi-a construit la Corbeni o reşedinţă modernă de vară, ce are aerul unei autentice cule.

FORTIFIED HOUSE (CULA) FROM THE
ARGEŞ COUNTY AND MUSCEL COUNTY
Abstract

The article comprises the inventory of fortified built in the second half of the 18th century and the first quarter of the 19th century from the Argeş County. A short historic and the architectural description make complete the text of the paper. There are added photographs, plans of emplacement, plans of levels sections and façades.

In the article the inventory of fortified built in the second half of the 18th century and the first quarter of the 19th century from the Argeş County.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

URLUENI, UN SAT DIN JUDEȚUL ISTORIC TELEORMAN, DUPĂ CATAGRAFIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI DE LA 1838

MARIUS PĂDURARU*

În numărul anterior al acestei publicații, apărea un prim studiu dintr-un ciclu[1], consacrat satelor ce compun în prezent comuna argeșeană Bârla, – situată în extremitatea sud-vestică a județului –, așa cum transpar din catagrafia Țării Românești de la 1838. El a vizat satul Bârla[2], reședința comunei.

În rândurile care urmează vom analiza din aceeași perspectivă, satul Urlueni, la 1838 cel mai mare, dintre cele care formeză comuna din 1968 și până acum. Teritoriul acestui sat a fost locuit încă din cele mai vechi timpuri, în mod cert din perioada daco-romană[3]. În ceea ce privește atestarea documentară ea apare la 10 iunie 1624 pentru Lereni[4], cătun în satul Urlueni.

Potrivit *Catagrafiei obștești a Țării Românești de la 1831*, satul Urlueni avea 174 familii și 27 feciori de muncă, pe moșia Urlueni, stăpânită de casa răposatului serdar Marin Butculescu[5], de postelnicul Dobre Răculescu și de megieșii din sat[6].

---

* Liceul Teoretic Costești.

[1] Vor fi publicate în numerele viitoare satele Bordeele, Malul, Mândra, Mozăceni, Podișorul și Șălăreasca.

[2] Marius Păduraru, *Satul Bârla – reflectat în catagrafia Țării Românești de la 1838*, în „*Argesis*. Studii și Comunicări. Seria Istorie“, XII, Pitești, 2003, p. 257-281.

[3] Vezi Ioana Bogdan Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman sec. I-III p. CHR.*, Alexandria, 1997; Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 4-a, București, 1974. În vara anului 2004 s-a efectuat de către muzeografii Dragoș Măndescu și Remus Cârstea de la Muzeul Județean Argeș împreună cu autorul acestor rânduri, o periegheză pe *Măgura Șarpelui*, situată la intersecția județelor Olt și Argeș între comuna Tufeni și satul Bădești, o colină ce apare brusc într-o zonă de câmpie, pe malul stâng al râului Cotmeana. Explicabilă probabil din punct de vedere geologic, pe această formă de relief de dimensiuni relativ mari (cca. 10-15 m înălțime, 150 m lățime, 700-800 m lungime) s-au găsit așchii de silex, dovadă clară că prin înălțimea ei și situarea în apropierea apei l-a atras pe om încă din perioada neoliticului, sau mai sigur a bronzului. Deci, zona a fost locuită încă din Preistorie. Faptul este confirmat fie și numai de descoperirile din imediata apropiere a comunei Bârla, făcute în satele Balaci, Dobrotești și Siliștea, aparținând culturii arheologice Gumelnița, specifică eneoliticului (3800-2700 î. Hr). Informații la Ion Pătrașcu, *Așezările culturii Gumelnița din Bazinul Vedei și Teleormanului (partea I)*, în „Argesis. Studii și Comunicări. Seria Istorie“, tom XI, 2002, p. 20, 22 și 25.

[4] *D.I.R.*, *B*, sec. XVII, IV, doc. 438, p. 427.

[5] Pe lângă precizările făcute în articolul precedent menționăm că acest boier este și ctitorul bisericii *Sf. Nicolae*, iar soția sa, serdăreasa Maria născută Bârleanu a ctitorit biserica *Sf. Împărați (Serdăreasa)*, ambele din Roșiori de Vede. În dreapta pronaosului acestei ultim locaș se află o piatră funerară nedatată, aparținând însă primei jumătăți a secolului al XIX-lea cu textul *„† Sluger Ion Bârleanu: Dumitru; Gligorie, Manoiol: Tursița: Drăghici și cu tot neamul“* (Paul I. Cernovodeanu, *Bisericile din orașul Roșiorii de Vede*, în „GB“, XX, 3-4, mart.-apr., 1961, p. 292-293 și 297-300.

Numărul familiilor acestui sat – aflat în plasa Cotmeana a judeţului Teleorman – a scăzut, în cei şapte ani, când a fost recenzat din nou, de la 174 la 159, deci cu 8,7 %. În această perioadă, în localităţile rurale din Ţara Românească numărul populaţiei nu a evoluat întotdeauna pozitiv, având atunci când s-a aflat în scădere, cauze diverse şi complexe – cum ar fi mutarea locuitorilor dintr-un sat în altul prin moştenire şi căsătorie, mortalitatea infantilă, calamităţile naturale, ori molimele vremii[7] –, ele variind de la sat la sat[8]. După cum se poate vedea, în general în ceea ce priveşte cele nouă sate ale comunei, catagrafiate la 1838, există un spor demografic, cu patru excepţii (Malul, Mândra, Podişorul şi Şelăreasa) pozitiv.

Din punct de vedere al structurii sociale satul Urlueni era ca şi satul Bârla[9] un sat mixt, format atât din familii de moşneni, cât şi de clăcaşi, ponderea cea mai mare revenindu-le celor dintâi, într-un procent de 94,937%, adică o sută de cincizeci de familii, faţă de opt (5,063%). Din cele opt familii clăcaşe trei erau mijlocaşe, iar cinci pălmaşe sau codaşe. Din totalul celor o sută cincizeci şi nouă (159) de familii, o sută cincizeci şi opt (158) erau de origine română, iar una (1) de origine greacă, cel puţin după tată. La nivel de sat bărbaţii (inclusiv feciorii holtei, trei la număr) erau 145, femeile 145, băieţii 152, iar fetele 172. Văduvi erau 10, iar văduve 18. În satul ce se întindea pe ambele maluri ale râului Cotmeana, locuiau la 1838, 614 oameni. Era cel mai mare sat din cele pe care le avem în vedere, fiind urmat de Bârla cu 470 locuitori.

Urmând aceeaşi ordine de idei ca şi în articolul precedent, capitaţia (birul) pe care o plăteau 117 familii reprezenta 3510 lei. O situaţie mai specială aveau 42 de familii, adică 26,41% din numărul total, ai căror capi erau: 8 preoţi, 5 diaconi, 1 ţârcovnic, 1 mazil[10], 2 neam, 2 logofeţel, 14 văduve, din care 2 preotese şi 5 diaconese, 2 iertaţi, 4 patentari de clasul al treilea[11], 2 patentari de clasul al cincilea şi 1 „sudit vretanicesc" (fiind grec era probabil protejat al Marii Britanii).

Cât priveşte meseriile, cea mai frecventă era cea de plugar (116 capi de familie), urmată de torcătoare (12 toate văduve), preoţi (8), diaconi (5), diaconese (5

[6] Ion Donat, Ion Pătroiu, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obştească a Ţării Româneşti din 1831*, Craiova, 2000, p. 152.

[7] De pildă, Ţara Românescă a cunoscut în 1831 şi 1836 epidemii de holeră: Gheorghe Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002, pp. 47-81, 105-116.

[8] A se observa în continuare, în ordine alfabetică, pe număr de familii, evoluţia întregii plase Cotmeana a judeţului Teleorman la 1831 şi 1838: Bârla: 101/118; Bordeile: 20/28; Căcărăzeni: 126/129; Cieşti: 75/85; Ciioceşti: 60/65; Cochineşti: 79/88; Hârseşti: 159/197; Isbăşeşti: 78/64; Lunca Corbului: 220/271; Malu(l) 73/93; Martalogi: 31/57; Mândra: 92/75; Mărghia: 113/127; Mozăceni: 93/89; Podişorul: 40/47; Slobozia Ciobani: 34/27; Stoborăşti: 116/128; Stolnici: 132/133; Şălăreasca: 62/55; Tufeni: 190/176; Urlueni 174/159; Vlăşcuţa: 75/53. Acestea erau satele care formau plasa Cotmeana la 1831. La 1838 ea era mai mare, înglobând şi plasa Vezii cu satele: Bărăştii de Cepturi: 156/190; Bărăştii de Vede: 148/180; Bârleşti: 32/39, Buzeşti: 63/48; Cârsteasca: 29/25; Coloneşti: 143/161; Corbu(l) 106/125; Gueşti: 35/37; Gura Boului: 84/99; Maldăru: 100/126; Moţoeşti: 51/55; Sârbii Măgurii 83/99; Vaţa de Jos: 184/222; Vaţa de Sus: 118/126, Vlaici: 69/85, deci un total de 37 de sate.

[9] În articolul precedent, poate dintr-un exces de zel, am considerat „localitatea Bârla, un veritabil sat de moşneni", deşi existenţa unui procent de 26,73% al familiilor de clăcaşi îl cataloga drept unul mixt (Marius Păduraru, *op. cit.*, p. 260).

[10] Familia de mazili plătea 45 de lei pe an, dar se bucura de alte privilegii.

[11] Patentă aveau meşteşugarii şi negustorii, uneori aceasta plătindu-se. Vezi Teodor Mavrodin, *O condică necunoscută a patentarilor piteşteni din iulie 1860*, în „Studii şi Comunicări", V, Muzeul Piteşti, 1980, p. 324-355.

toate văduve)[12], strângători de vite (4), muncitoare (3 toate văduve), preotese (2) logofeţel (1)[13] ţârcovnic (1), cojocar (1), strângător de poşircă (1), povarnagiu (1), văcar (1).

Din punct de vedre al vârstei, la 1838 cei 614 locuitori (fig,. 1) ai satului Urlueni, se împărţeau astfel: 1 lună (1), 4 luni (3), 6 luni (1), 10 luni (2), 1 an (19), 2 ani (39), 3 ani (24), 4 ani (27), 5 ani (21), 6 ani (26), 7 ani (19), 8 ani (32), 9 ani (9), 10 ani (24), 11 ani (4), 12 ani (19), 13 ani (6), 14 ani (15), 15 ani (6), 16 ani (9), 17 ani (11), 18 ani (9), 19 ani (2), 20 de ani (32), 22 de ani (13), 23 de ani (1), 24 de ani (7), 25 de ani (31), 26 de ani (4), 28 de ani (15), 29 de ani (2), 30 de ani (42), 32 de ani (3), 33 de ani (2), 34 de ani (2), 35 de ani (18), 36 de ani (2), 38 de ani (3), 39 de ani (1), 40 de ani (32), 42 de ani (1), 43 de ani (1), 44 de ani (3), 45 de ani (13), 48 de ani (1), 50 de ani (24), 54 de ani (1), 55 de ani (3), 60 de ani (15), 70 de ani (6), 73 de ani (1), 80 de ani (1), 90 de ani (1).

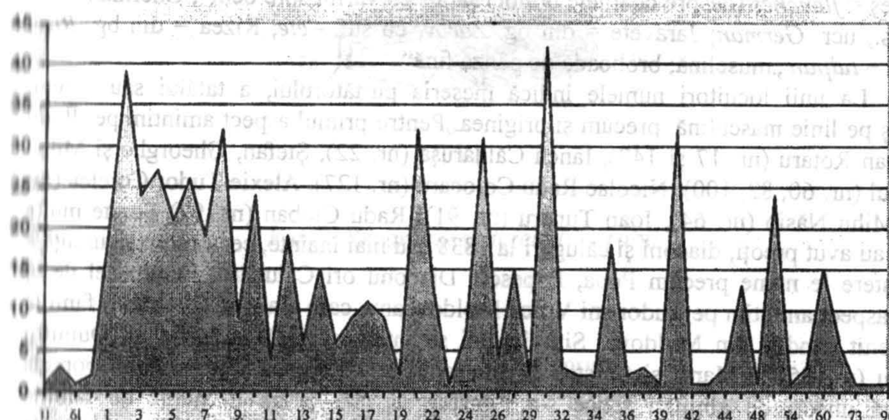

Fig. 1. Repartizarea grafică a locuitorilor după vârstă.

Se observă că anul 1808 a fost cel mai prolific din moment ce s-au născut cel puţin 42 de indivizi. Este posibil să se fi născut chiar mai mulţi, dar să fi decedat între timp, după cum iarăşi este posibil ca o parte dintre aceştia să nu se fi născut în Urlueni, ci în satele din jur. Oricum, teoretic, în acest an s-au născut cei mai numeroşi locuitori ai satului, urmaţi îndeaproape de cei născuţi în 1836 (în vârstă de 2 ani), 39 la număr. Doar 28 de locuitori din 614 aveau vârsta de peste 50 de ani. Erau deci Urluenii anului 1838 un sat de oameni tineri, 360 de locuitori (58,6%) având vârstele cuprinse între o lună şi 20 de ani. Dacă ne raportăm la populaţia satului Bârla, aceasta era mai îmbătrânită, 66 de locuitori din 472 au fost catagrafiaţi ca având vârsta de peste 50 de ani, spre deosebire de numai 28 în cazul Urluenilor. S-ar putea afirma conform acestor

[12] De fapt cinci diaconese, dar două sunt şi torcătoare: Petria (nr. 81) şi Anca (nr. 88).

[13] Sunt catagrafiaţi doi logofeţei: Drăghici logofăt sni diaconu Radu (nr. 145) şi Iordache Dumitru (nr. 158). În cazul celui dintâi este trecută meseria de strângător de vite, ceea ce indică că avea două ocupaţii. Ca logofeţei aceştia se ocupau de redactarea înscrisurilor în sat.

date şi că speranţa de viaţă în Bârla era mai mare, acest sat cunoscând o evoluţie pozitivă a numărului populaţiei faţă de Urlueni, raportată la anul 1831[14].

Referitor la numele locuitorilor satului, sunt necesare câteva precizări asupra originii unora dintre acestea, precum şi asupra modului cum au evoluat ele până astăzi[15]. Au dispărut sau sunt din ce în ce mai rar folosite prenume ca: Badea, Cârstică, Dragne, Drăgoi Mantu, Miu, Neagu (pentru bărbaţi) şi Badea, Comana, Cuşa, Dina, Dobra, Dumitrana, Joiţa, Rada, Sora, Stanca, Stoica, Toadera, Tudora (pentru femei). Formele Alexie, Costandin, Zmaranda au fost înlocuite cu cele de Alexe, Constantin, Smaranda, proces petrecut la nivelul întregii limbi române în secolul al XX-lea. Unele dintre ele s-au menţinut ca nume de familie.

În privinţa numelor de familie, vom indica în continuare originea unora mai puţin cunoscute: Carapancea = din bg. *Karapančev* (cf. şi bg. *Panča, Pančo*, pt. partea a doua); Colan = *cingătoare împodobită*; *colier, salbă*; Crivac = *bâtă mare şi groasă*; Flencheş = *flencheş* (despre coarnele boilor) „adus cu vârful spre ochi"; Ghermano = în bg., rus., ucr. *German*; Jaravete = din bg. *Žarov*, cu suf. *–ete*; Rizea = din bg. *Rize*; Tulpan = *tulpan* „muselină; broboadă de pânză fină"

La unii locuitori numele indică meseria purtătorului, a tatălui sau a unui înaintaş pe linie masculină, precum şi originea. Pentru primul aspect amintim pe: Radu şi Şerban Rotaru (nr. 17 şi 147), Iancu Căldăruşă (nr. 22), Ştefan, Gheorghe şi Mihai Brânarul (nr. 60, 82, 100), Nicolae Radu Cojocaru (nr. 127), Alexie Tudor Curelea (nr. 101), Mihu Năsip (nr. 64), Ioan Tunaru (nr. 91); Radu Cioban (nr. 92) Foarte multe familii au avut preoţi, diaconi şi călugări la 1838 sau mai înainte, ceea ce cu siguranţă a dat naştere le nume precum Popa, Popescu, Diaconu ori Călugăru. Pentru cel de al doilea aspect amintim pe Tudor sni Voicu Moldoveanu, care arată că (probabil) familia sa a venit cândva din Moldova. Similitudini se întâlnesc şi în cazurile lui Dumitru Olteanu (nr. 55) şi Marin şi Cârstea Braşoveanul (nr. 122 şi 157). Probabil porecla generată uneori de abilităţi fizice s-a transformat mai târziu în nume de familie (Nicolae Uşurelu, nr. 46). În cazul numelui Izbăşescul (nr. 71, 72, 87) este clar că această familie provine din Izbăşeşti, azi sat în comuna Stolnici. Acest topic provine din substantivul *izbaş(ă)* „secretarul curţii" şi, în special al marelui Divan, cu suf. *–eşti*.

Nu am putut depista originea numelor de familie Bereulescu (nr. 69), Dăjăru (?) – (nr. 83), Faratve (nr. 66), Pestreaz[16] (nr. 67), Rânchez (nr. 159) şi Târtocan (nr. 117).

La numărul 50 este trecut „Stan sluga postelnicului", de unde aflăm că în sat exista un postelnic, de rangul II sau III, dacă nu chiar postelnicel, care probabil avea şi ceva moşii în zonă.

Referitor la beteşugurile locuitorilor satului Urlueni catagrafia de la 1838 ne dă următoarele ştiri: cu rană pe un picior (1), oarbă de un ochi (1), olog (1), surpaţi (3), şchiopi de un picior (2).

Terenul cultivat însuma 1277 pogoane[17] (Fig. 2), majoritatea repartizate cultivării fânului pentru hrana animalelor din care ponderea cea mai mare revenea

---

[14] Marius Păduraru, *op. cit.*, p. 259-260.

[15] Pentru explicarea numelor de familie s-a folosit Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

[16] Pestrea: *pestre*, variantă a lui *pestră* 1. „doică"; 2. „tutore" (Iorgu, Iordan, *op. cit.*, p. 363).

fânul cultivat pentru hrana animalelor. Pe locul secund se situa porumbul, cultivat în Ţara Românească de pe timpul domniei lui Şerban Cantacuzino (1678-1688), ca înlocuitor al meiului. Astfel, existau 677 pogoane de fân, 457 pogoane de porumb, 142 pogoane de grâu şi 1 pogon de mei (Fig. 3).

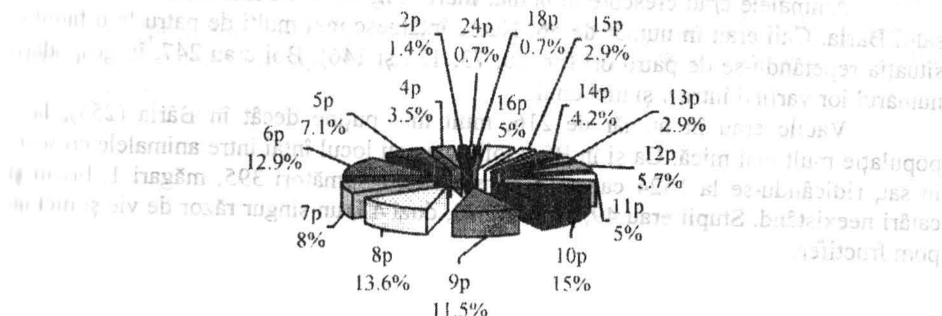

Fig. 2. Repartizarea terenului arabil.

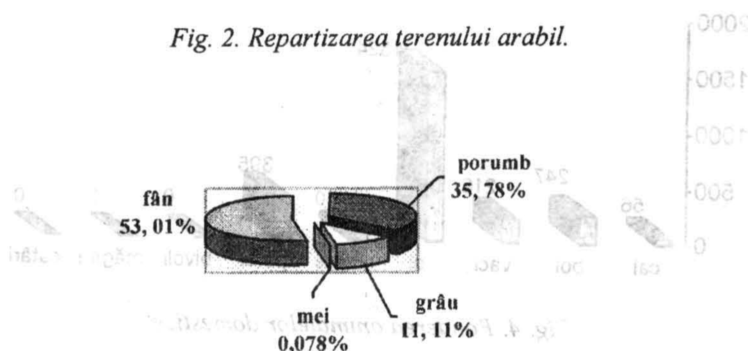

Fig. 3. Terenul cultivat cu cereale (în procente).

[9] Conform *Regulamentului organic*, Secţia VII (Drepturi şi datorii reciproce între proprietar şi al său sătean), art. 139, p. 75, „obişnuita măsură în ţară este pogonul care are douăzeci şi patru prăjini în lung şi şase în lat, şi fiecare prăjină este de trei stânjeni domneşti, socotindu-se de măsură statornică stânjenul lui Şerban Vodă.". Stânjenul lui Şerban Cantacuzino (1678-1688) avea 1,962 m, iar un stânjen pătrat 3,849 m² (Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, cu o introducere despre metrologia antică de acad. Em. Condurachi, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 47-48). Deci o prăjină avea 9 stânjeni² adică 34, 644 m², iar un pogon 1296 stânjeni², sau 144 prăjini, adică 4988 m², deci cu 12 cm² mai mic decât pogonul corespunzător sistemului metric (5000 m²). Revenind la suprafaţa cultivată a satului Urlueni, trebuie menţionat faptul că cifra este aproximativă. La aceasta se pot adăuga cele 38 de prăjini pe care ar fi trebuit să le stăpânească conform Regulamentului organic familiile de clăcaşi catagrafiate la nr. 16 şi 25 cu câte 8 pogoane. În mod normal aceştia ar fi trebuit să aibă fiecare câte 4 vite mari de muncă, ori în primul caz au numai două, iar în cel de-al doilea nici una. Există o familie de clăcaşi recenzată la nr. 90 care are 9 pogoane de pământ. De asemenea, trebuie ţinut seama şi de faptul că şi moşnenii puteau avea câteva prăjini peste pogoanele declarate.

Terenul cultivat se afla în proprietatea a 140 de familii. Nu aveau pământ deloc 17 familii ale căror capi erau: 2 preotese văduve (nr. 8, 131), 1 diacon văduv (nr. 86), 3 diaconese văduve (nr. 88, 99, 149), 2 moşteni plugari însuraţi (nr. 82, 159), 2 moşteni plugari văduvi (nr. 26, 57), 1 clăcaş plugar (nr. 30) 1 moştean holtei logofeţel (nr. 68), 1 clăcaşe văduvă (nr. 70), 2 moşnence văduve torcătoare pe plată (nr. 106, 154), 1 clăcaş însurat de meserie văcar (nr. 150), 1 moştean însurat patentar de clasul al 3-lea de meserie logofeţel (nr. 158). În ceea ce-i priveşte pe cei care aveau teren cultivat, extremele se situează între 24 (nr. 83) şi 2 (nr. 100, 136) pogoane.

Animalele erau crescute în număr mare (Fig. 4), fiind mai numeroase decât în satul Bârla. Caii erau în număr de 56. Nu se întâlnesc mai mulţi de patru la o familie, situaţia repetându-se de patru ori (nr. 20, 73, 125 şi 146). Boi erau 247, în gospodării numărul lor variind între 4 şi nici unul.

Vacile erau în număr de 216, mult mai puţine decât în Bârla (255), la o populaţie mult mai mică. Ca şi în Bârla oile ocupau locul întâi între animalele crescute în sat, ridicându-se la 1524 capete. Capre erau 60, râmători 395, măgari 1, bivoli şi catâri neexistând. Stupii erau 49, prunii 7370, duzi 47, un singur răzor de vie şi nici un pom fructifer.

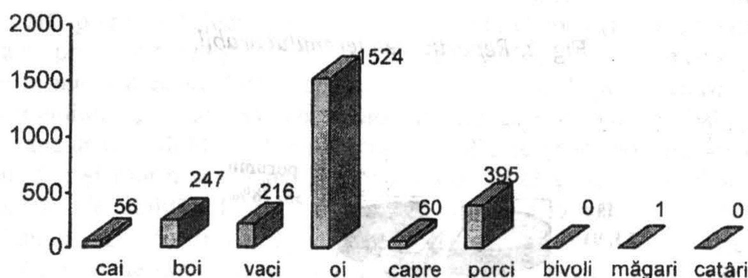

Fig. 4. Ponderea animalelor domestice

Spre deosebire de satul Bârla, cele mai înstărite familii din Urlueni nu se ridicau la nivelul celor ale lui Badea şi Ion, fiii lui popa Tudor, care aveau fiecare câte 30 de pogoane de pământ, numărul animalelor fiind pe măsură[18].

Informaţiile analizate aici şi prezentate în continuare au fost scrise în catagrafie pe unsprezece file, sub supravegherea subocârmuitorului plasei Cotmeana, I. Drugănescu[19]. Scrisul este îngrijit, cu cerneală neagră, într-un registru cu coperte roşii, hârtia fiind poroasă şi de culoare crem, cu dimensiunile 41x25x7 cm.

Catagrafierea satului Urlueni la 1838 redă, dincolo de unele omisiuni inerente în epocă, o imagine veridică asupra realităţilor administrative, culturale, demografice şi economice ale acestui spaţiu, generate de importante prefaceri la nivelul întregului Principat, rod al aplicării prevederilor Regulamentului organic.

[18] Marius Păduraru, *op. cit.*, p. 278 (nr. 95 şi 96).
[19] DANIC, *Fond Catagrafii*, 50, f. 70v.-81.

URLUENI, A VILLAGE OF THE HISTORIC COUNTY TELEORMAN, AFTER THE INVENTORY OF WALLACHIA DRAWN UP IN 1838

Abstract

The inventor of Urluieni Village draewn up in 1838 renders, with the in herend omission of the epoch, a veridical image about the administrative and cultural and demographic and economic realities of this zone, generated by the important changes of the entire Principality, changes due to the applications of forsights of the Organic Statutes.

„Satul Urlueni

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	**Numele**	**Neamul**	**Că să toria**	**Vâ rsta**	**Birnic**	**Claca**	**Meş teş ugul**	**Nr. pogoane Lucrate**	**Beteş ugul**	**Cai**	**Boi**	**Vaci**	**Oi**	**Capre**	**Ră mă tori**	**Bivoli**	**Mă gari**	**Cată ri**	**Stupi**	**Pruni**	**Duzi**	**Vie**	**Pomet**
1	Gheorghe sni diaconu Gheorghe; Rada soţiia sa; băeţi: Alexie, Marin; fete: Gherghina, Ioana	rumân	însurat	50 35 10 4 8 7	patentar de clasul 5	moşnean	plugar	6 porumb 10 fân		1	4	2	10	2	3					50	2		
2	Aleco sni Ienache; Toadera soţiia sa; băeţi: Vasile, Mihai; fete: Toadera, Ioana, Dumitrana	rumân	însurat	33 30 12 7 8 6 5	birnic	moştean	plugar	porumb 4 Fân 6			2	2	20		2					150			
3	Mantu sni Ienache; Sora soţiia sa; băiat: Ioan; fete: Toadera, Miiana	rumân	însurat	24 20 1 4 3	birnic	moştean	plugar	porumb 3 Fân 3			2	1	9										
4	Costandin sni Gheorghe; Ioana soţiia sa; băeţi: Alexie, Radu; fată: Mariia	rumân	însurat	30 25 7 1 3	birnic	moştean	plugar	4 porumb 5 fân			2	2	5		2					25			
5	Marin Crivac; Mariia soţiia sa; fete: Ioana, Rada	rumân	însurat	35 28 5 2	birnic	moştean	plugar	4 porumb 6 fân		2	2	2	12		2					50	3		
6	Ioan Crivac; Tudora soţiia sa;	rumân	însurat	20 17	birnic	moştean	plugar	4 porumb 4 fân					2	2	4					25	2		
7	Costache popa Colan; Păuna soţiia sa; Costandin fiisău	rumân	însurat	28 20 4	birnic	moştean	plugar	6 porumb 8 fân 2 grâu			2	4	10		13					150	8		
8	Gherghina lui popa Colan; fată: Uţa	rumâncă	văduvă	60 16	priotea-să	moşteancă	-	-	-	-	2	2	6	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Marin Pănescul; Mariia soţiia sa	rumân	însurat	55 45	birnic	moştean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	-	4	-	1					70			
10	Răspopa Ghiţă, Anca soţiia sa; băiat: Radu; fete: Joiţa, Joiţa	rumân	însurat	50 40 15 10 2	birnic	moştean	plugar	2 porumb 3 fân	-	2	2	1	6	-	3	-	-	-	-	50	-	-	-

No.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meșteșugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteșugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
11	Drăgușin răspopa Ghiță; Ilinca soția sa: băiat: Radu	rumân	însurat	20 20 2	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 grâu 2 fân	-	1	2	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Drăgușin sni Ghermano călugărul; Neacșa soția sa; băeți: Marin, Stan	rumân	însurat	40 34 5 1	birnic	moștean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Petre Prună; Neaga soția sa; băeți: Rizea, Stoica; fată: Ilinca	rumân	însurat	60 40 6 4 2	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 8 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Ghiță Carapancea; Dobra soția sa; fete: Anca, Ioana, Ilina	rumân	însurat	30 40 6 4 2	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-
15	Drăghici Gheorghe călugărul; Rada soția sa; băeți: Alexie, Mihai; fată: Mariia	rumân	însurat	40 36 10 3 4	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	2	6	-	2	-	-	-	-	40	-	-	-
16	Neagu sni Nedelcu; Dumitra soția sa; băiat: Păun; fete: Tudora, Maria	rumân	însurat	30 28 4 12 7	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Radu Radu Rotaru. Maria soția sa; băeți: Marin, Radu	-	-	26 20 2 1 lună	birnic	moștean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	2	6	-	2	-	-	-	-	40	-	-	-
18	Ion sni Ianache; Anca soția sa; băiat: Stan; fată: Ioana	rumân	însurat	30 25 3 7	birnic	moștean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19	Ioan sni Iordache; Anca soția sa; băeți: Marin, Radu; fată: Rada	rumân	însurat	40 35 12 8 4	birnic	moștean	plugar	4 porumb 3 grâu 5 fân	-	-	2	1	6	-	6	-	-	-	-	50	-	-	-
20	Ioan deaconu Gheorghe; Marina soția sa: fete: Rada, Maria	rumân	însurat	28 25 7 3	birnic	moștean	plugar	4 porumb 5 fân	șchiop dă un picior	4	2	1	25	-	3	-	-	-	3	50	-	-	-
21	Tudorache sni Tudor	rumân	flăcău	20	birnic	moștean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vă rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Ră mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
22	Iancu Căldăruşă; Manea soţiia sa; băeţi: Marin, Ion, Matei; fete: Ioana, Ilinca, Anca	rumân	însurat	40 35 12 9 7 16 4 2	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 10 fân	-	-	2	2	12	-	5	-	-	-	-	40	-	-	-
23	Dumitru Pănescul; Safta soţiia sa; fată: Dumitra; băiat: Dragne	rumân	însurat	50 40 17 12	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 6 fân	-	2	-	-	20	-	8	-	-	-	-	60	-	-	-
24	Radu sni Nedelcu; Ilinca soţiia sa; băiat: Stan; fată: Păuna	rumân	însurat	35 28 12 5	preot	moştean	-	4 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Stancu sni Ghiţă; Marina soţiia sa; Gheorghe brat Stancu	rumân	însurat	24 22 18	birnic	clăcaş	cojocar	3 porumb 2 gâru 3 fân	-	-	-	-	6	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Dima Căldăruşă	rumân	văduv	73	birnic	moştean	plugar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Ioniţă popa Mihai; Dumitra soţiia sa; fete: Lixandra, Stana, Maria	rumân	însurat	28 22 6 4 2	birnic	moştean	plugar	5 porumb 2 grâu 8 fân	-	-	2	2	16	-	2	-	-	-	-	70	2	-	-
28	Dragomir sin popa Marin; Stanca soţiia sa; Rizea fiisău; Stana fiisa	rumân	însurat	54 40 20 17	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 7 fân	surpat	-	2	2	16	-	2	-	-	-	-	70	2	-	-
29	Dumitru sni Dragomir; Tudora soţiia sa; Mariia fiisa	rumân	însurat	28 25 2	birnic	moştean	plugar	3 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	2	2	15	-	5	-	-	-	-	40	-	-	-
30	Nedelco Ghiorţoman; Rada soţiia sa	rumân	însurat	50 45	birnic	clăcaş	plugar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
31	Ghiţă sni Safta; Miana soţiia sa	rumân	însurat	29 22	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	2	-	4	-	-	-	-	-	-	30	-	-	-
32	Drăghici sni Safta; Sava soţiia sa; Drăghici fiisău	rumân	însurat	27 19 2	birnic	moştean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	2	7	-	1	-	-	-	-	30	-	-	-
33	Ştefan Prepeliţă; Rada soţiia sa; băeţi: Alexie, Stoica; fată: Comana	rumân	însurat	35 30 10 5 2	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 grâu 2 fân	-	-	2	-	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
34	Joiţa Vladului; Mihai fiisău; Ioana fiisa	rumâncă	văduvă	50 9 7	-	moşteancă	muncitoare	1 porumb 3 fân	-	-	2	-	5	-	3	-	-	-	-	100	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meșteșugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteșugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
35	Marin Mihai Moțu; Mariia soțiia sa; fete: Maria, Miana	rumân	însurat	55 45 9 7	mazâl	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 7 fân	-	1	2	1	10	-	2	-	-	-	-	200	-	1 ră- zor	-
36	Dragne sni Dragne; Rada soțiia sa; Stan brat Dragne; Mincă brat	rumân	însurat	20 17 10 7	birnic	moștean	-	3 porumb 2 grâu 10 fân	-	-	2	2	10	-	1	-	-	-	-	150	2		
37	Badea Prună; Dumitrana soțiia sa; băeți: Stoica, Badea, fată:Ioana	rumân	însurat	30 25 3 1	birnic	moștean	plugar	5 porumb 3 fân	-	-	2	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
38	Mihai sni Dima; Stana soțiia sa; fete: Marica, Rada, Neaga	rumân	însurat	40 30 6 4 2	birnic	moștean	plugar	6 porumb 2 grâu	-	2	2	4	16	7	6	-	-	-	4	150	-	-	-
39	Anca lui Matei; Iancu fiisău: Ilinca fiisa	rumâncă	văduvă	45 12 8	-	moșteancă	muncitoare	2 porumb 1 grâu 3 fân	-	-	2	-	2	-	2	-	-	-	-	20	-	-	-
40	Safta lui Preda; Marin fiisău, Ilinca fiisa	rumâncă	văduvă	48 14 18	-	moșteancă	toarce pă plată	2 porumb 1 grâu 3 fân	oarbă de un ochi	-	-	1	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Anca lui Cârstică; Ioana fiisa	rumâncă	văduvă	60 17	-	moșteancă	toarce pă plată	2 porumb 3 fân	-	-	-	1	5	-	2	-	-	-	-	70	-	-	-
42	Dumitrașco sni Păun; Ilinca soțiia sa; băeți: Radu, Marin, Ioan; fete: Lisandra, Ioana	rumân	însurat	60 50 25 20 12 10 6	birnic	moștean	plugar	3 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	4	1	15	-	2	-	-	-	-	150	5	-	-
43	Gheorghe popa Soare; Rada soțiia sa; băeți: Gherghie, Dobre; fete: Mariia, Dobra	rumân	însurat	40 35 8 6 5 2	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	1	4	10	-	4	-	-	-	-	50	4	-	-
44	Radu popa Soare; Sandală soțiia sa; băiat: Radu; fete: Gherghina, Maria, Cârstina	rumân	însurat	35 30 8 6 4 1	birnic	moștean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	2	8	-	1	-	-	-	-	50	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vă rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Ră mă tori	Bivoli	Mă gari	Cută ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
45	Nicula popa Soare; Ilinca soţiia sa; băeţi: Dumitru, Neacşu; fată: Joiţa	rumân	însurat	30 25 4 2 1	birnic	moştean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	2	7	-	5	-	-	-	-	40	-	-	-
46	Radu sni Nicolae Uşurelu; Ilinca soţiia sa; Ioana fiisa	rumân	însurat	25 24 2	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2grâu 10 fân	-	-	2	-	10	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
47	Costandin sni deaconu Lazăr, Neaga soţiia sa	rumân	însurat	20 17	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
48	Miu sni Dumitraşco; Zmaranda soţiia sa; băeţi: Mihai, Radu, Nicolae; fete: Ilinca, Stana	rumân	însurat	35 28 7 3 2 6 4	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 râu 5 fân	surpat	-	2	1	12	-	3	-	-	-	-	50	-	-	-
49	Stan sni Gheorghe; Neacşa soţiia sa; băiat: Neagul	rumân	însurat	25 20 2	birnic	moştean	plugar	2 porumb 5 fân	-	-	1	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
50	Radu sni popa Miu; băiat Tudor; fată: Maria	rumân	văduv	50 8 7	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	8	-	4	-	-	-	-	40	-	-	-
51	Neagu sni popa Miu; Ioana soţiia sa; Alexie fiisău; fete: Ioana, Ioana	rumân	însurat	40 30 1 6 4	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 fân 6 grâu	-	-	2	2	8	-	4	-	-	-	-	30	-	-	-
52	Nedelco sni Nedelco unchiaşul; Dina soţiia sa;	rumân	însurat	25 20	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 fân	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
53	Nedelco unchiaşul; Marin fiisău	rumân	văduv	60 15	Ertat	moştean	plugar	2 porumb 2 fân	-	1	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
54	Tudor sni Voicu Moldoveanu; Vocia soţia sa; Vasilie fratele lui Tudor; fete: Ilinca, Stanca	rumân	însurat	28 22 8 3 1	birnic	Moştean	plugar	2 porumb	-	-	2	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
55	Dumitru Olteanu; Ioana soţiia sa; Radu fiisău	rumân	însurat	30 25 2	birnic	Moştean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
56	Savu Crăcea; Dospina soţiia sa; băiat Nicolae; fată Ilinca	rumân	însurat	23 22 1 2	birnic	Moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	100	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	**Numele**	**Neamul**	**Căsătoria**	**Vârsta**	**Birnic**	**Claca**	**Meșteșugul**	**Nr. pogoane Lucrate**	**Beteșugul**	**Cai**	**Boi**	**Vaci**	**Oi**	**Capre**	**Râmători**	**Bivoli**	**Măgari**	**Catâri**	**Stupi**	**Pruni**	**Duzi**	**Vie**	**Pomet**
57	Ștefan Crăcea	rumân	însurat	80	ertat	moștean	plugar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
58	Cos<tan>di<n> sni diaconu Ioan; Mariia soțiia sa; Ioan fiisău	rumân	însurat	30 22 2	birnic	moștean	plugar	3 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	2	1	5	-	3	-	-	-	-	70	-	-	-
59	Ioan sni Ioan; băeți: Ioan, Savu; fete: Sanda, Ioana, Joița	rumân	văduv	45 8 4 14 10 7	birnic	moștean	plugar	3 porumb 3 fân	-	-	2	2	8	-	4	-	-	-	2	50	-	-	-
60	Ștefan Brânarul; Stoica soțiia sa;	rumân	însurat	50 40	birnic	moștean	plugar	4 porumb 3 fân	-	-	-	2	100	6	6	-	1	-	-	-	-	-	-
61	Costandin Crăcea; Badea soțiia sa; Băiat: Badea, fete: Stana, Lixandra	rumân	însurat	30 25 9 4 2	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	4	2	20	-	10	-	-	-	-	50	-	-	-
62	Savu sni diaconu Radu; Dobra soțiia sa	rumân	însurat	40 30	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 10 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
63	Grigorie sni diaconu Grigorie; Ioana soțiia sa; băeți: Florea, Gheorghie; fată: Zmaranda	rumân	însurat	45 30 5 3 2	birnic	moștean	plugar	4 porumb 10 fân	-	1	4	4	20	-	8	-	-	-	-	200	-	-	-
64	Mihu Năsip; Dina soțiia sa; băeți: Tudor, Ioan; fete: Maria, Ioana	rumân	însurat	30 30 6 4 8 2	birnic	moștean	plugar	5 porumb 2 grâu 8 fân	-	1	2	2	25	-	-	-	-	-	-	150	-	-	-
65	Dincă sni Nițu; Tudora soțiia sa; băeți: Drăgușin, Radu, Drăgușin; fete: Ioana, Gherghina, Voica	rumân	însurat	40 30 4 1 1 16 14 5	birnic	moștean	plugar	4 porumb 10 fân	-	-	2	1	-	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
66	Iordache Faratve; Ștefan fiisău	rumân	văduv	50 14	birnic	moștean	plugar	4 porumb 10 fân	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	40	-	-	-
67	Radu Pestreaz; Badea soțiia sa; Ilinca fiisa	rumân	însurat	50 38 18	birnic	moștean	plugar	4 porumb 6 fân	-	1	2	2	28	-	8	-	-	-	-	50	-	-	-
68	Ioniță Petrea	rumân	holtei	40	logo-fețel	moștean	strânje poștircă	-	-	1	2	1	20	-	-	-	-	-	-	100	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vâ rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râ mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
69	Stan Bereulescu, Dumitra soţiia sa; Miu fiisău; fete: Stana, Ilinca, Gherghina, Stana	rumân	însurat	50 40 10 14 9 7 3	diacon	moştean	-	2 porumb 2 grâu 6 fân	-	1	2	1	15	-	2	-	-	-	2	150	-	-	-
70	Mariia lui Nicolae Olteanu; băeţi: Mihai, Gheorghe; o fată Păuna	rumâncă	văduvă	45 10 9 14		clăcaşă	toarce pă plată	-	-	-	2	-	15	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
71	Matei fiul lui Ioan Izbăşescul; Stana soţiia sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	16	-	1	-	-	-	-	40	-	-	-
72	Mariia a lui Ioan Izbăşescul; băeţi: Iancu, Marin, Ioan; fete: Manta, Uţa	rumâncă	văduvă	50 15 10 8 12 6	birnică	mosteancă	muncitoare	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	2	35	-	5	-	-	-	-	70	-	-	-
73	Dumitru Mucea; Nasta soţiia sa; băeţi: Radu, Dumitru; fete: Dumitrana, Ilinca	rumân	însurat	45 38 16 9 15 8	birnic	moştean	plugar	4 porumb 8 fân	-	4	-	1	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
74	Pătraşco Flencheş; Marina soţiia sa; fete: Pătrana, Anca	rumân	însurat	60 50 5 8	birnic	moştean	plugar	3 porumb 2 grâu 6 fân	cu rană pă un picior	-	1	-	5	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
75	Radu Pătraşco Flencheş; Ioana soţiia sa; fată: Zamfira	rumân	însurat	28 20 2	birnic	moştean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	1	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Pătraşco Troşan; Dobra soţiia sa; Ioana fiisa	rumân	însurat	35 30 8	birnic	moştean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	1	7	-	-	-	-	-	-	20	-	-	-
77	Mihai sni Iordache; Rada soţiia sa; băeţi: Dobre, Nicolae	rumân	însurat	25 20 4 1	birnic	moştean	plugar	3 porumb 4 grâu	-	-	2	2	-	-	2	-	-	-	-	70	-	-	-
78	Mirea sni Radu Brânaău; Mărgărita soţiia sa; băeţi: Stoica, Marin; fată: Rada	rumân	însurat	28 24 6 2 8	birnic	moştean	plugar	3 porumb 4 fân	-	-	2	2	10	-	4	-	-	-	-	40	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meșteșugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteșugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
79	Radu sni Stanca Văduva; băeți: Ilie brat Radu, Ioan asemenea; fete: Rada, surora Dumitrana	rumân	holtei	22 14 6 16 12	birnic	moștean	plugar	4 porumb 6 fân	-	-	2	2	25	-	4	-	-	-	-	70	-	-	-
80	Stan sni diaconeasa petria; Marica soțiia sa;	rumân	însurat	25 20	birnic	moștean	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	2	2	25	-	4	-	-	-	-	50	-	-	-
81	diaconeasa Petria	rumâncă	văduvă	60	diaconeasă	moșteancă	toarce pă plată	4 porumb 5 fân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
82	Gehorghie Brânarul: Tudora soțiia sa: băiat Ilie	rumân	însurat	30 20 2	birnic	moștean	plugar	-	-	-	2	2	8	-	3	-	-	-	-	50	-	-	-
83	Badea sni Dăjăru; Ilina soțiia sa; băiat Costandin; fată: Zmaranda	rumân	însurat	50 40 6 3	birnic	moștean	plugar	6 porumb 18 fân	-	-	4	8	70	15	8	-	-	-	-	200	2	-	-
84	Drăgoi sni Radu, Ioana soțiia sa; băiat Radu; fete: Mariia, Ioana	rumân	însurat	60 45 12 17 10	birnic	moștean	plugar	6 porumb 6 fân	-	-	2	4	20	7	8	-	-	-	-	50	2	-	-
85	Alexie diaconu Ioan: Petria soțiia sa; o fată Petria	rumân	însurat	24 20 2	birnic	moștean	plugar	6 porumb 4 fân	-	-	2	2	7	-	4	-	-	-	-	30	-	-	-
86	diaconu Ioan	rumân	văduv	70	diacon	moștean	-	-	-	-	-	1	4	-	2	-	-	-	-	100	-	-	-
87	Gheorghie Izbășescul; Ioana soțiia sa; fată: Marina	rumân	însurat	40 35 10	birnic	moștean	plugar	5 porumb 2 grâu 6 fân	-	-	2	6	25	-	15	-	-	-	-	250	-	-	-
88	Anca diiaconeasa	rumâncă	văduvă	70	diaco-neasă	moșteancă	toarce pă plată	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
89	Marin Tulpan; Safta soțiia sa; băeți: Tudor, Badea, fete: Stana, Iana	rumân	însurat	45 35 8 5 12 2	birnic	moștean	plugar	3 porumb 5 fân	-	-	2	3	20	-	6	-	-	-	4	50	1	-	-
90	Badea sni Mihai; Ioana soțiia sa; băeți: Costandin, Ioan, Marin; fete: Stoica, Safta, Rada, Ilinca	rumân	însurat	40 30 8 5 3 12 4 2 1	birnic	clăcaș	plugar	4 porumb 5 fân	-	-	-	2	10	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vă rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Ră mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
91	Ioan Tunaru; Rada soţiia sa; băeţi: Paraschiv, Rizea; fete: Stana, Mariia	rumân	însurat	45 25 6 3 10 13	birnic	moştean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
92	Radu cioban; Marica soţiia sa; băeţi: Matei, Mihai	rumân	însurat	40 30 3 5	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	-	-	4	-	-	-	-	40	-	-	-
93	Tudor Nisip; Pena soţiia sa; băeţi: Ieremia, Radu; fete: Cârstiana, Ilinca	rumân	însurat	40 30 8 1 5 3	birnic	moştean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	10	-	2	-	-	-	-	40	-	-	-
94	Neagoe Pârvan; Tinca soţiia sa	rumân	însurat	20 17	birnic	moştean	plugar	2 porumb 3 fân	-	-	2	1	15	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
95	Miu sni diaconu Miul; Mariia soţiia sa; băeţi: Mihai, Păun; fete: Maria, Anca, Costandina	rumân	însurat	50 40 12 10 14 8 2	paten-tar de clasu al 3-lea	moştean	strânge vaci	4 porumb 4 grâu 10 fân	-	1	4	1	10	-	1	-	-	-	-	200	-	-	-
96	Radu Colţănea, Mariia soţiia sa: Ioan fiisău	rumân	însurat	30 24 1	birnic	moştean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	2	27	-	3	-	-	-	-	30	-	-	-
97	Mihai sin Tudor; Stana soţiia sa	rumân	însurat	25 20	birnic	moştean	plugar	2 porumb 1 grâu 2 fân	-	-	2	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
98	Costandin sni diaconu Ioan; Dumitra soţiia sa	rumân	însurat	20 20	birnic	moştean	plugar	2 porumb 5 fân	-	-	2	2	10	-	2	-	-	-	-	60	-	-	-
99	Stanca lui diaconu Ioan; băiat Ioan	rumâncă	văduvă	60 10	diaco-nează	moşteancă	toarce pă plată	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-
100	Mihai Brânarul; Dobra soţiia sa	rumân	însurat	40 30	birnic	moştean	plugar	2 porumb	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	-	40	-	-	-
101	Alexie Tudor Curelea; Ioana soţiia sa	rumân	însurat	20 18	birnic	moştean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
102	Dina lui diaconu Ioan; băeţi: Din, Ioan; fată: Stana	rumâncă	văduvă	70 25 10 14	diaco-nează	moşteancă	toarce pă plată	2 porumb 2 fân 4 grâu	-	-	2	-	6	-	2	-	-	-	-	40	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	**Numele**	**Neamul**	**Că să toria**	**Vâ rsta**	**Birnic**	**Claca**	**Meș teș ugul**	**Nr. pogoane Lucrate**	**Beteș ugul**	**Cai**	**Boi**	**Vaci**	**Oi**	**Capre**	**Râ mâ tori**	**Bivoli**	**Mă gari**	**Cată ri**	**Stupi**	**Pruni**	**Duzi**	**Vie**	**Pomet**
103	Badea sni Petre Urzică; Gherghina soția sa; fată: Rada	rumân	însurat	25 20 4 luni	birnic	moștean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	1	15	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
104	Ștefan Pănescul: badea soția sa; băeți: Stancu, Dragne, Ioan; fete: Dumitra, Rada, Stanca, Pantalia	rumân	însurat	35 30 9 5 4 luni 11 11 6 4	birnic	moștean	plugar	2 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	2	-	15	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
105	Ieremia sni Matei Blegu; Marii soția sa	rumân	însurat	30 25	birnic	moștean	plugar	2 porumb 5 fân	-	-	2	1	-	-	9	-	-	-	-	50	-	-	-
106	Mariia lui Matei Blegu	rumâncă	văduvă	70		moșteancă	toarce pă plată	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
107	Burcea sni Pătrașco; Anca soția sa; băiat. Petre; fete: Cușa, Dobra	rumân	însurat	30 29 3 6 4 luni	birnic	moștean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	-	2	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
108	Soare sni Marin Pănescul: Mariia soția sa;	rumân	însurat	22 20	birnic	moștean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	-	1	10	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
109	Radu sni Marin Pănescul; Ioana soția sa	rumân	însurat	24 20	birnic	moștean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	-	1	10	-	1	-	-	-	-	30	-	-	-
110	Gheorghie Marin Pănescul; Ilinca soția sa; fată: Dobra	rumân	însurat	27 22 3	birnic	moștean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	-	25	-	-	-
111	Drăgușin Jaravete; Mariia soția sa; băeți: Radu, Drăgușin; fată: Tudora	rumân	însurat	60 50 22 14 10	neam	moștean	plugar	4 porumb 6 fân	-	-	2	2	15	10	4	-	-	-	2	100	-	-	-
112	Mihai sni Costea diaconu; Stana soția sa	rumân	însurat	25 18	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	1	-	15	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-
113	Dumitru sni popa Cârstea; Neaga soția sa; băiat: Stan; fete: Gherghina. Maria	rumân	însurat	50 40 16 12 7	preot	moștean		4 porumb 4 fân	-	3	2	2	10	-	3	-	-	-	-	60	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vâ rsta	Birnic	Claca	Meș teș ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteș ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râ mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
114	Ioan sni popa Dumitru;Costandina soția sa; băiat: Radu	rumân	însurat	25 20 3	țârcov-nic	moștean		3 porumb 2 fân	-	-	2	-	4	-	2	-	-	-	-	30	-	-	-
115	Stan sni popa Vintilă; Sanda soția sa; un băiat Savu; fete: Joița, Stanca, Tudora	rumân	însurat	50 40 15 12 7 5	preot	moștean		4 porumb 2 grâu 4 fân	-	1	2	2	25	-	7	-	-	-	10	150	-	-	-
116	Ioan popa Stan; Cârstina soția sa; fată: Voica	rumân	însurat	22 19 1	neam	moștean	strânje vin	4 porumb 4 grâu 7 fân	-	2	2	2	20	-	6	-	-	-	4	100	-	-	-
117	Nedelea Târtocan; Stana soția sa; băeți: Pătru, Costandin, Pătru, Mihai, Iordache	rumân	însurat	50 25 13 8 6 4 2	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 grâu 10 fân	-	-	-	3	15	3	6	-	-	-	-	20	-	-	-
118	Voico Badea Milescu; Stanca soția sa; băeți: Gheorghie, Savu, Stan; fată: Voica	rumân	însurat	35 27 8 4 6 luni 10	birnic	moștean	plugar	3 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	1	6	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-
119	Alexie sni diaconu Andrei; Vasilca soția sa; băiat: Dumitru	rumân	însurat	22 20 2	birnic	moștean	plugar	3 porumb 4 fân	-	1	2	1	5	-	-	-	-	-	-	60	-	-	-
120	Mihai sni Ienache; Rada soția sa; băiat: Mariin; fată: Dumitra	rumân	însurat	25 20 2 3	birnic	moștean	plugar	3 porumb 4 fân	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
121	Dima Nicolau; Mariia soția sa; fată: Elena	grec	însurat	44 32 3	sudit vretanicesu	arendaș	povarnagiu	4 porumb	-	1	2	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-
122	Marin Cârstea Brașoveanul; Mariia soția sa; băiat: Ioan	rumân	însurat	33 28 10	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	1	-	-	4	-	-	-	-	80	-	-	-
123	Marin Braniște; Mariia soția sa; fată: Ioana	rumân	însurat	30 25 4	birnic	moștean	plugar	3 porumb 2 grâu 5 fân	-	-	2	2	15	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
124	Ieremia sni diaconu Nicula; fete: Ilinca, Joița, Radu	rumân	văduv	40 16 [illegible] 8	diacon	moștean		4 porumb 2 grâu [illegible] fân	-	-	2	2	10	-	5	-	-	-	-	20	1	-	-

No.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meșteșugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteșugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
125	Radu sni popa Gheorghie; Ilinca soțiia sa; băiat: Tănasie; fată: Mărgărita	rumân	însurat	30 25 7 1	preot	moștean		6 porumb 2 grâu 8 fân	-	4	2	3	12	-	4	-	-	-	-	30	-	-	-
126	Radu ciobanul; Ioana soțiia sa; fete: Rada; Vlada	rumân	însurat	40 28 5 2	birnic	moștean	plugar	3 porumb 6 fân	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-	26	-	-	-
127	Nicolae Radu cojocaru; Mariia soțiia sa; băeți: Dumitru, Stoica; fete: Stanca, Catrina	rumân	însurat	35 25 7 4 5 13	birnic	moștean	plugar	2 porumb 2 grâu 3 fân	-	-	-	2	5	-	-	-	-	-	-	25	-	-	-
128	Sandu (?) sni Costandin; băeți: Bratu, Ilie; fete: Stana, Rada	rumân	văduv	50 22 18 7 9	birnic	moștean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	2	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
129	Radu sni diaconu Gheorghie; Ioana soțiia sa; băiat: Marin	rumân	însurat	30 26 5	birnic	moștean	plugar	6 porumb 4 fân	-	1	4	3	10	-	10	-	-	-	10	80	-	-	-
130	Gheorghie popa Gheorghie, Ioana soțiia sa	rumân	însurat	26 20	birnic	moștean	plugar	3 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	1	10	-	3	-	-	-	-	40	-	-	-
131	Ilinca lui popa Gheorghie	rumâncă	văduvă	70	preo-teasă	moșteancă	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	20	-	-	-
132	Ioan sni diaconu Stan; Badea soțiia sa; fete: Rada, Neaga	rumân	însurat	35 26 8 3	preot	moștean	-	4 porumb 3 grâu 5 fân	-	-	2	2	15	-	3	-	-	-	-	60	-	-	-
133	Mihai Blegul; băiat: Vasilie	rumân	văduv	60 18	paten-tă de clasu al 3 -lea	moștean	strânje vite	6 porumb 3 grâu 5 fân	șchiop de un picior	1	2	1	50	-	4	-	-	-	-	100	-	-	-
134	Ioan zet Mihai Blegul; Mariia soțiia sa	rumân	însurat	30 20	birnic	moștean	plugar	4 porumb 6 fân	-	-	2	2	15	-	1	-	-	-	-	40	-	-	-
135	Tuică ologul; Andreiana soțiia sa; băeți: Stan, Mariin; fată: Ioana	rumân	însurat	60 45 6 4 17	birnic	moștean	plugar	2 porumb 3 fân	olog	1	2	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
136	Radu Ciobanu; Ioana soțiia sa; băeți: Voico, Ioan; fată: Dumitra	rumân	însurat	40 30 10 8 6	birnic	clăcaș	plugar	2 porumb	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vâ rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râ mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
137	Voica lui Ghiţă; băeţi: Nicolae, Matei	rumâncă	văduvă	40 17 12	birnică	clăcaşă	toarce pă plată	2 porumb 3 fân	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
138	Dumitru sni popa Dumitru; Stana soţiia sa; fată: Ioana	rumân	însurat	60 50 18	preot	moştean	-	3 porumb 1 mei 4 fân	-	-	-	-	20	-	4	-	-	-	4	40	4	-	-
139	Lazăr sni popa Soare; Rada soţiia sa; băeţi: Marin, Matei; fete: Gherghina, Nasta, Ioana, Maria	rumân	însurat	50 40 12 2 17 13 10 6	diacon	moştean	-	4 porumb 4 grâu 1 ovăz 4 fân	-	3	4	2	15	-	6	-	-	-	-	150	-	-	-
140	Mihai sni popa Dumitru; Anghelina soţiia sa; băeţi: Mihai, Ioan, Iene; fete: Voica, Stana, Ioana, Iana	rumân	însurat	55 42 11 16 5 14 13 8 1	birnic	moştean	plugar	4 porumb 1 grâu 5 fân	-	-	1	3	15	-	5	-	-	-	-	40	4	-	-
141	Mihai sni popa Florea; fecior Drăguşin	rumân	văduv	44 14	diacon	moştean	-	4 porumb 2 grâu 6 fân	-	2	2	2	-	-	2	-	-	-	-	200	-	-	-
142	Stoica zet Pătraşco; Catrina soţiia sa; fete: Dobra, Catrina, Ioana	rumân	însurat	70 50 18 16 14	birnic	moştean	plugar	2 porumb 4 fân	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	20	-	-	-
143	Savu popa Radu Balaban; Ioana soţiia sa	rumân	însurat	30 25	birnic	moştean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	-	12	-	3	-	-	-	-	40	-	-	-
144	Drăguşin sni Voica; Rada soţiia sa; băiat: Marin	rumân	însurat	43 32 3	birnic	moştean	plugar	4 porumb 4 fân	surpat	1	2	1	10	-	4	-	-	-	-	80	-	-	-
145	Drăghici logofăt sni diaconu Radu;Mariia soţiia sa; băieţi: Tudorache, Radu; fete: Mariia, Tudora	rumân	însurat	34 28 8 luni 10 ani 3 luni 10	logofe-ţel	moştean	strânje vin	4 porumb 4 fân	-	1	2	5	-	-	5	-	-	-	3	150	-	-	-
146	Mihai Balaban; [illegible] soţiia sa	rumân	însurat	60 50	preot	moştean	-	4 porumb [illegible]	-	4	2	1	-	-	1	-	-	-	-	80	3	-	-

No.	Numele	Neamul	Căsătoria	Vârsta	Birnic	Claca	Meşteşugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteşugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râmători	Bivoli	Măgari	Catâri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
147	Şerban Rotaru; Chira soţiia sa; băeţi: Nicolae, Badea; fată: Ilina	rumân	însurat	35 30 10 8 6	birnic	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	-	2	-	6	-	4	-	-	-	-	30	-	-	-
148	Dumitru sni Baicea; Joiţa soţiia sa; băiat: Radu; fată: Neacşa	rumân	însurat	30 25 2 5	paten-tar de clasu al 5-lea	moştean	plugar	4 porumb 2 grâu 4 fân	-	2	-	2	-	-	1	-	-	-	-	20	-	-	-
149	Anca diaconului Nicula	rumâncă	văduvă	90	diaco-neasă	moşteancă	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
150	Stan sluga postelnicului; Rada soţiia sa; băiat: Florea	rumân	însurat	30 25 2	birnic	clăcaş	văcar	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	
151	Neacşu sni diaconu Gheorghie; Miana soţiia sa; fete: Ioana, Mariia, Mariia	rumân	însurat	45 30 8 4 2	birnic	moştean	plugar	2 porumb 1 grâu 4 fân	-	-	2	1	10	-	3	-	-	-	-	30	-	-	-
152	Vlada Savului; băeţi: Lixandru, Ioana; fată: Ioana	rumâncă	văduvă	40 13 10 8	birnică	moşteancă	Toarce pă plată	2 porumb 4 fân	-	-	2	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
153	Radu sni diaconu Drăguşin; Neaga soţiia sa; fecior Coman; fată: Păuna	rumân	însurat	44 38 14 12	preot	moştean	-	4 porumb 5 fân	-	2	2	2	-	-	6	-	-	-	2	100	-	-	-
154	Dumitra a Nedelcului; băiat: David; fată: Voica	rumâncă	văduvă	30 5 1	birnic	moşteancă	toarce pă plată	-	-	-	1	2	10	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-
155	Ioana a lui David	rumâncă	văduvă	60		moşteancă	toarce pă plată	-	-	-	-	1	3	-	2	-	-	-	-	20	-	-	-
156	Ioan sni diaconu Drăguşin, Ilinca soţiia sa; băeţi: Grigore, Neagu	rumân	însurat	32 25 8 6	birnic	moştean	plugar	3 porumb 4 fân	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-	-	-
157	Cârstea sni Cârstea braşoveanu; Stoica soţiia sa; băiat: Florea, fată: Dumitra	rumân	însurat	39 28 6 2	paten-tar de al 3-lea clas	moştean	plugar	4 porumb 4 fân	-	-	2	1	6	-	2	-	-	-	-	160	-	-	-
158	Iordache Dumitru; Stana soţiia sa; fete: Badea, Marica, Ana, Sanda; băiat: Gheorghie	rumân	însurat	36 30 14 11 8 5 3	paten-tar de al 3-lea clas	moştean	logofeţel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
No.	Numele	Neamul	Că să toria	Vâ rsta	Birnic	Claca	Meş teş ugul	Nr. pogoane Lucrate	Beteş ugul	Cai	Boi	Vaci	Oi	Capre	Râ mă tori	Bivoli	Mă gari	Cată ri	Stupi	Pruni	Duzi	Vie	Pomet
159	Drăguşin Rânchez: Stana soţiia sa; băiat: Ioan; fată: Lixandra	rumân	însurat	35 30 6 1	birnic	moştean	plugar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

127 perechi[1] 154 băeţi 171 fete

Peste tot no: cailor cincizeci şi opt, boi două sute patruzeci şi şapte, vaci două sute şapesprezece, oi una mie cinci sute patruzeci şi două, capre cincizeci şi cinci, râmători patru sute opt, măgari unu, stupi cincizeci şi doi, pruni şapte mii opt sute şaisprezece, duzi patruzeci şi şase[2] şi n răzor de vie.

Eu ocârmuitor I. Drugănescu".

[1] Cifrele sunt greşite. Vezi conţinutul articolului pentru cele reale.

[2] [illegible]

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII, 2004**

PRIMA MONOGRAFIE A PITEȘTIULUI

SPIRIDON CRISTOCEA*
CARMEN MĂNDESCU**

Cu ocazia împlinirii, în 1988, a 600 de ani de atestare documentară a Piteștiului, s-a tipărit prima monografie a acestei localități, rodul cercetărilor unor intelectuali piteșteni[1] cu îndelungate preocupări în domeniu. Tipărirea monografiei era cerută, nu numai de împlinirea unui număr rotund de ani de la prima atestare, ci și de faptul că această localitate în plină înflorire nu avea o asemenea lucrare, în timp ce Câmpulungul, al doilea oraș ca mărime al Argeșului, avea patru monografii publicate[2].

Dimitrie Butculescu

Dar prima monografie a Piteștiului, care vede acum lumina tiparului, este cea a lui Dimitrie Butculescu[3], din 1883. Născut la București, Dimitrie Butculescu (1845-1916), descendent al unei vechi familii boierești, poseda proprietăți întinse în multe județe ale țării, printre care și în Argeș, iar la Pitești avea case, prăvălii, terenuri ș. a. Pionier al mișcării cooperatiste din țară, el a înființat la Pitești „Societatea Cooperativă a Meșteșugarilor și Comercianților din Argeș", al cărei președinte de onoare a fost Dimitrie Brătianu. Deși făcuse studii de economie, a fost pasionat de arheologie, efectuând cercetări la multe

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.
** Pitești.

1 Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria Municipiului Pitești*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, 360 p.

2 Cele patru monografii ale Câmpulungului sunt: C. D. Aricescu, *Istoria Kâmpulungului, prima residență a României,* Imprimeria lui Ferdinand Om, Bukurești, vol. I, 1855, vol. II, 1856; C. Rădulescu-Codin, *Câmpulungul Muscelului. Istoric și legendar. Privire asupra trecutului...*, Editura Librăriei Ioan N. Staicu, Câmpulung-Muscel, 1925; Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Tipografia Gh. N. Vlădescu, 1943, 426 p.; I. Hurdubețiu, Fl. Mârțu, N. Nicolaescu, Gh. Pârnuță, Il. Stănculescu, *Câmpulung-Muscel, ieri și azi. Istoria orașului,* Câmpulung-Muscel, 1974, 384 p.

3 Despre Dimitrie Butculescu, vezi: *Enciclopedia istoriografiei românești,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 77; Corneliu Mateescu, *Dimitrie C. Butculescu (1845-1916),* în „Drobeta", 1982, nr. 5, p. 224-225; Spiridon Cristocea, *Argeș. Dicționar de istorici,* Editura Tiparg, Pitești, 2003, p. 56-57.

obiective, printre care şi în Argeş, la Jidava şi Cetăţeni. O mare parte din colecţia sa arheologică a ajuns la Muzeul Naţional de Antichităţi, iar altă parte s-a pierdut. Aceeaşi soartă au avut-o şi manuscrisele sale: unele au fost risipite de familie, altele au ajuns la Muzeul de Istorie şi Artă al Municipiului Bucureşti, Arhivele Naţionale, Muzeul Porţilor de Fier de la Drobeta Turnu Severin ş. a. Unul din aceste manuscrise, *Piteşti. Position géographique. Histoire. Ses monuments. Son industrie,* a ajuns în colecţia Muzeului Judeţean Argeş, fiind inventariat în fondul bibliotecii acestei instituţii la nr. 3545. Acest manuscris face dovada pasiunii lui Butculescu nu numai pentru arheologie ci şi pentru cunoaşterea trecutului unui oraş de care era legat prin multe lucruri.

Monografia este scrisă pe un caiet ce are imprimat pe coperta din faţă *„Text pentru. Librăria L Alcalay Calea Victoriei 18 Tip. Lith. Comerciala str. Şelari 10",* iar de mână este scris de autor *„Piteşti 1883 Corporaţii".* Tot pe această copertă este scris *„N. 3545",* ca număr de inventar, de către Iacob Marian, fost custode al muzeului, iar muzeografa Florentina Cojocaru a consemnat cu creionul numele *„Butculescu",* pentru a se şti cui a aparţinut manuscrisul. Caietul, cu dimensiunile 20,5 cm x 17 cm, are 38 file nenumerotate, însă filele 32-35 au fost desprinse, rămânând la cotor un ştraif de circa 4 cm. Din cele 38 de file sunt scrise, total sau parţial, filele 1 r-2 r, 5 r-9 r, 12 r -14 v, 21 r -22 v, 26 r -27 r, 30 r-v, 36 r. Manuscrisul este scris cu cerneală maro şi violet, iar fila 9 r (Le Baccarat) este scrisă în cea mai mare parte cu creionul, iar cu cerneală au fost adăugate câteva rânduri. Coperta din spate a manuscrisului lipseşte. Manuscrisul este scris în limba franceză, textul făcând dovada faptului că autorul stăpânea destul de bine această limbă. Pe fila 36 este scris în limba română de către autor un hrisov prin care Duca Vodă întăreşte lui Avram neguţătorul din Piteşti satul Seaca din judeţul Olt, document care nu este datat şi nici nu ştim dacă se mai păstrează.

Manuscrisul cuprinde mai multe capitole: Poziţia geografică, Industria şi comerţul, Bisericile şi Jocul de Baccara. Din păcate monografia nu este terminată, căci lipsesc o serie de capitole care ar trebuit să figureze într-o asemenea lucrare. Dar nici capitolele existente nu sunt terminate, căci, în cel ce se referă la biserici, autorul n-a relatat decât despre schitul Buliga şi nimic despre celelalte locaşuri religioase din oraş. În elaborarea monografiei, autorul n-a folosit documente aflate în arhive, ci materialul este construit pe baza observaţiilor şi constatărilor directe cu realitatea.

Cu toate acestea, strădania lui Butculescu reprezintă o contribuţie care nu trebuie ignorată de cei care vor să cunoască istoria oraşului Piteşti. Deosebit de preţioase sunt datele pe care le oferă despre schitul Buliga, locaş care exista pe vremea când autorul a întocmit monografia. Dacă textul pisaniei fusese redat şi de Grigore Tocilescu[4], Butculescu face şi o descriere sumară a bisericii şi prezintă şi un plan pe care însă l-a tăiat cu un X şi a scris peste el „mauvais".

Monografia lui Butculescu a fost consultată de mulţi cercetători ai trecutului Piteştiului, însă singurul care a folosit date din ea este pr. Marin Branişte în valorosul şi amplul său studiu ce se referă la schitul Buliga[5]. Considerând-o, pe bună dreptate, *„încercare de monografie... neterminată",* autorul n-a observat pe copertă anul „1883"

---

[4] Grigore Tocilescu, *Raporturi asupra câtva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară prezentate Ministerului Cultelor şi al Învăţământului Public,* Bucureşti, 1887, p. 5-6.

[5] Marin Branişte, *Schitul Buliga, un metoc în Piteşti al Mitropoliei Ţării Româneşti,* în „Mitropolia Olteniei", anul XVIII, 1966, nr. 1-2, p. 47-106.

şi de aceea consemnează că este *„nedatată”*.

Prezentăm în anexă textul monografiei în limba franceză, ca şi traducerea lui în limba română.

ANEXĂ

„PITEŞTI

POSITION GEOGRAPHIQUE. HISTOIRE. SES MONUMENTS. SON INDUSTRIE.

Piteşti a été fondée par Negru-Vodă au XIIIe s. peut-être sur l’emplacement de l’ancienne Pirum. Elle est située entre le 43°,52’ de latitude et le 24°,47’ longitude, près de la rivière Argeş.

~~Cette ville est la capitale du District d’Argeş et la résidence de la Prefet. Elle possede 11,700 habitants.~~
~~La Préfecture et la sous-préfecture de l’arrondissement Piteşti, le Tribunal de Ire instance du district ont leur résidence ici.~~[6] /.

La ville est étagée sur le penchant de la colline qui la borde et elle est assise sur deux couches differentes des terrains. La première qui commence au sud de la plaine de l’Argeş jusque vers sa principale rue centrale et la seconde vers l’ouest jusque presque au sommet de la colline.

La première couche permet aux habitants d’avoir des caves sèches parce que le terrain est argileux tandis que dans la seconde couche il leur est impossible d’avoir des caves à cause des terrains d’alluvions qui en est sa formation aussi les quelques caves qui existent dans cette couche sont-elles des véritables citernes, à cause de l’infiltration des eaux souterraines/ car le terrain étant alluvionaire n’opposee pas de résistance aux jaillisement des eaux souterraines/.

De sorte qu’on pourrait bien dire que le haut quartier de la ville est assis sur une couche d’eau. /p. 4/

La population, d’après le recensemment de 1882 est de 161,607 habitants, repartis de la manière suivante:

des villes	*des arrondissements*	*le nombre des villages*	*le nombre des habitants des villes et des arrondissements*
Piteşti			***12.000***
	Piteşti		***20,618***
	Oltu-Topologu		***42,754***
	Loviştea		***19,941***
Courtea d’ Argèş			***4,000***
	Argèş		***18,700***
	Cotmeana-Gălăşeşti		***43,594***
			161,607[7]

[6] Aşa în original, textul tăiat cu o line.

[7] Textul subliniat a fost scris de autor pe un fragment de coală şi ataşat cu o agrafă de fila 4.

Coperta manuscrisului

SON INDUSTRIE ET SON COMMERCE

Le district d'Argèş est le verger de la Roumanie.

Le pommier, dont une de ses variétés la plus dèlicieuses de toutes et la plus préférée est le pommier cretzesc; Le poirier, deux ou trois variétés; Le noyer commun; Le noisetier des forêts; Le pêcher - la grosse pêche filamendreuse mais douce et acidulée et aqueuse; Le prunier, cu goût, călugăreşti; Le grillotier; Le cérisier, dont une variété surnommée <u>Draganele de Piteşti</u> est supérieure à toutes par sa chaire ferme, elles forment deux variétés: les rouges et les noires; L'abricotier a amende douce, trés douces et acidulees; Le mirabellier commun; L'abricotier a amende amère; Le brugnonier; Le cognassier; La vigne; Cérisier amer; La framboise; La fraise; La mûre; Reine-claude; Cassis; Grosseiller à maquereau. /

De la pomme, la poire, la prune, l'abricot, la grillotte et le cognassier on retire des profits assez visibles; mais malheureusement tout est à l'état primitif et on peut à peine la taxer d'une industrie naissante.

La pomme et la poire decoupées par tranches et dessechées servent de nourritures au paysan dans leur jour de maigre.

L'abricot, la grillotte et la prune bouillis et désséchés servent de même à l'alimentation; mais leur préparation si peu soignée qu'elle ne peut vraiment songer à faire une concurrence sérieuse aux produits semblables de l'étranger.

La prune, le coing et l'abricot servent a faire une pâte qui est trés employée dans la patisserie. Ces fruits ainsi reduits en pâte sert aussi à l'alimentation du peuple. /

Mais le meilleur profit que l'on ait retiré jusqu'a présent de la prune c'est l'eau-de-vie que l'on en extrait et qui dans la localité aussi bien que dans les districts avoisinants est la boisson favorite du riche et du pauvre avant les repas. Cette boisson , dont le plus haut degré est 16 de l'alcoolmetre Wagner joue un rôle trés-important vu le aussi le nombre de distilleries; ils dépassent le chiffre de 160 dans tout le district. Cette industrie est exercée par des roumains et a un rendement de près de 400,000 frs annuellement.

Tous ces fruits servent aussi à la fabrication de confitures, industrie trés-productive par la grande consomation que l'on en fait dans notre pays et qui remplace les sirops des autres pays.

Le raisin par exemple joue un plus grand rôle et déja non loin de Piteşti la Vigne Măgura bâptisée depuis dernièrement la Vigne Florica, propriété / de m. Jean C. Brătianu, le Président du ministère actuel, a acquis une réputation européene. Presque tous les côteaux avoisinants Piteşti sont occupés par des vignes et des vergers. /

Il y a Piteşti:

6 tanneries exercées par des tanneurs roumains et qui emploient dans leur fabrication les peaux de boeuf, buffle, brebis et chèvre desquelles ils extraient des gros cuir à semelle, du maroquin, du cuir de Russie et de la basane qui produisent un revenu de plus de 50,000.

3 fabriques de chandelles et de savons communs preparés avec des graisses de vache, de brebis et de chèvre qui produisent un revenu de prés de 100,000 frs.

1 fabrique de draps appartenant à M. Nicolae Coculescu qui fournit amplement pour la localités des draps gris, bruns, noirs, marrons et d'un bon marché exceptionel. Cette fabrique a été décorée de la Medaille d'or à l'exposition de la Concordia Română (l'an dernier).

~~1 Une fabrique de chapeaux de paille communs pour les paysans d'un prix trés minime confectionnés avec de la paille du pays, manufacture appartenant à M. I. N. Coculescu~~[8]. Les chapeaux de pailles sont faits par les paysans de Lunca Mârghiei (pl. Cotměna). /

Des manufactures de caciuola pour le peuple.

Des manufactures de chaussures communs ~~pour la paysans.~~

Une fabrique d'eau gazeuse.

Deux fabriques de cierges.

Deux abattoirs.

Une fabrique de chapeau de feutre.

4 confiseries et pâtiseries.

Deux imprimeries.

Quatre journaux: Argeşul Roşu, Vocea Argeşului Conservator, Cultura şi Terranul cel Roşu.

---

[8] Aşa în original, textul tăiat cu o linie.

Fila 12 r. manuscrisului

Piteşti est une place commerciale pour les grains, pour le bois de construction.

Cette ville n'a aucune vitalité, elle est monotone et triste, malgré sa position favorisée par la colline où elle se trouve/.

La ville est etablie sur une couche aquifère. Aussi observe-t-on dans la rue principale a une profondeur d'un mètre de la surface de la terre un courant d'eau qui arrose souterrainement la ville; presque à chaque maison sur le / trotoir l'on observe de petites citernes qui contient cette eau.

Ce qui m'a beaucoup surpris de voir tous les matins les rues de la ville arrosée et je me demandai d'ou ce luxe; car la ville, outre les quelques pompes des pompiers, elle ne possède aucun arrosoir municipal. C'était simplement le jaillisement de l'eau souterraine. Ces eaux[9] traversent probablement aussi des gisements de mercure car l'on observe les dents de ses habitants noirs[10]. Il y en a qui m'ont assuré que bien souvent

---

[9] Dont la composition contiens de sels en dissolution tels que sulfure de fer, magnésie et de l'arsenic et (…..ilizibil).

[10] Action produite par le mercure avec calcaire qui se depose à la racine des dents. Assertion du Docteur T Coculescu.

dans leurs caves ils trouvent des gouttes de mercure, comme par exemple dans la vieille cave de la maison de M. Besteley. Cette ville n'a aucune activité et est trés peu hospitalière, le monde vit chez lui sans trop s'occuper des autres en ce qui concerne l'urbanité; autrement ils ont la langue bien pendue pour deblatterer leur voisin.

En été le jeudi et le dimanche la musique militaire egaye le jardin public qui se trouve dans le centre de la ville, alors la ville déborde ici et dans ces seules occasions que l'on peut observer seulement le beau sexe de la localité.

Il est vrai alors que vous ne pouvez pas résister de dire que la piquante brune a choisi Piteşti comme lieu de prédilection.

Le type de la localité est le dolyocephale prognate avec les variétés locales bruns foncés et châtains. /

VIE

Le Baccarat. Pendant toute la sainte anée il existe dans le high-life de la localité une fèvre des cartes, autant beau sexe que vilain sexe se dépouille mutuellement dans le jeu du baccarat. Malheureuse distraction qui d'un côté ravit un temps précieux, qu'on pourrait depenser à une production utile à la société et de l'autre elle pousse à la spoliation reglementée. Il faut être juste, ce vice n'est répandu que dans la classe des boyaros locaux, car les commerçants s'occupent de leur commerce et de leur intérieur. Point de club, point de réunion où l'instruction ou la culture se developpassent! Gare à l'indigène et à plus forte raison à l'étranger qui visiterait la localité il blemirait.

Goût de restaurants ce qui prouve que se nourir chez eux est de second ordre. Les femmes vivent comme dans un serail; beaucoup de luxe pour une si pauvre localité. /

LES EGLISES

Dans notre pays plus que partout ailleurs les églises avec les croix et les pierres tombales sont les seuls monuments qui peuvent aporter quelques pages dans notre histoire. Aussi est-il temps que nous nous occupions trés sérieusement de cette étude d'autant plus que nous manquons presque de donées archeologiques. Cette branche scientifique n'est pas même en voie de formation et si deux ou trois personnes s'en occupent ce n'est ni grâce au concours du public, ni de gouvernement, masis à leur initiative privée. Il est temps pourtant que l'on soit plus révèrencieux envers cette science qui fouille l'histoire/ dans les décombres du passé. Elle nous servirait à fixer nos dates historiques qui, jusqu'à présent se trouve à l'état nomade, si je puis m'exprimer ainsi.

C'est par les fouilles que l'histoire de Babylone, de Ninive en Asie, de Troie, de Mycènes, de Tyrinte en Grèce a été réformée et a gagné cette autorité autentifiée par la révèlation des objéts découverts.

C'est pourquoi, à part les quelques documents que nous possédons j'inserai dans ce court tracé de Piteşti des inscriptions lapidaires des eglises et de même qu'a Courtea d'Argèş nous avons mis à jour une pierre tombale d'une princesse[11] dont

[11] La princesse Stana portant le nom monacal de Sophronie, fille de Neagoe et femme de Stefan Voda le Luxurieux.

l'existence etait avouée par nos / historiens et le nom ignoré[12], de même ici peut-être celles-ci nous prêteront-elles un concours efficace pour la description historique de cette ville.

Commençons donnc par l'église dont la date de sa construction nous affirme son antiquité.

C'est l'Eglise Bouliga placeé sous le vocable des Sts. Voévozi (les archanges Michael et Gabriel).

Cette Eglise est située à l'Ouest de la ville sur le penchant de la chaine de collines aux pieds de laquelle se trouve Piteşti.

Sa configuration exterieure est un paralelograme dont l'abside est en hemicycle. Le porche est construit en brique et le plafond cintré appuyé sur six pilliers en brique. Tous les encadrements des fresques sont des rinceaux avec dessins géométriques rouge, brun et noir/. Toutes les fresques reprèsentent des scènes bibliques et des persécutions de martyrs.

La chambranle du portail, qui est de pierre peinte en vert, est orné d'un rinceaux de fleurs et de feuilles entrelacées. Au dessus se trouve la pièrre commémorative de cette église: Ку врѣ татулуи ши ку ажуторю фiюлуи + Avec la volonté du Père et l'aide du fils et l'accomplissement (săvârşirea) du st. Esprit le bon Dieu nous a accordé la grâce et l'exhortation de construire depuis les fondations cette sainte et divine /p. 18/ Eglise, moi l'esclave de Dieu Jupan Martin fils de Jupan Pătru Bouliga et avec ma Jupenissa Neacşa pour la louange et l'honneur des très grands voevozi Michel et Gabriel et de tous les autres sans corps...[13] durant le règne de notre eclairé seigneur Ion Constandin Nicolas voevod pour servir à nous et à nos parents de souvenir éternel. Amen. Sept. 1er jours, année 7254 (1746[14] d. Chr.)[15].

L'Eglise possède deux cloches dont la plus ancienne et la plus grande a une hauteur de 0,46 m et le diamètre 0,55. Elle porte au sommet une seule rangée d'inscription latine avec caractéres majuscules latins: „☞ Ioannes Georgius Angerer me fudit graecii 1746." Jean George Angerer m'a coulée à Greci en 1746. /

Plus bas sur le bord de la cloche il y a en lettres cyrilliques l'inscription suivante: Мартинъ купєцу зснд „Martin Coupetzou[16] 7254 (1746 d. Ch.)".

A gauche et à droite sur les parois de la cloche se trouvent les deux archanges Michel et Gabriel. /

INDUSTRIES

Tanneurs. Jusqu'en 1867 Piteşti possédait une grande corporation de tanneurs roumains qui faisaient un commerce assez actif avec Slatina, Râmnicu-Vâlcea,

[12] M. Kogalniçeanu, *Letopisețele Valahiei și Moldovii*, p. 487.
[13] Loc alb.
[14] În loc de 1745, autorul a datat greşit pisania în 1746.
[15] + Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Duhului Sfânt, miluindu-ne bunul Dumnezeu, îndemnatu-ne-a de am zidit această sfântă şi Dumnezeiască biserică din temelie, eu robul lui Dumnezeu, jupan Martin sin Jupan Pătru Buliga, şi cu jupânessa mea, Necşa, întru lauda şi cinstea marilor voievozi Mihail şi Gavril şi a tuturor celorlalte făr de trupuri ... în zilele prea / luminatului Domn Ion Constandin Niculae Voevod, ca să fie nouă şi părinţilor noştri de pomenire în veci. Amin. Sep. 1ª di l. 7254 (1746 d. Chr.).
[16] Le mot „coupetzou" veut dire commerçant.

Câmpulung, Courtea d'Argeş, Drăgăşani et Orezu et dans les autres localités d'alentour.

Le nom des principaux tanneurs étaient:

1. Petcu Tabacu
2. Bociu „
3. Filip „
4. Avram „
5. Niculcea „
6. Tudor „
7. Ioachim „
8. Stoian „
9. Hristache „

Chaque tanneurs employement dans leur tannerie de 8 à 10 ouvriers et même plus.

Cette industrie qui avait fait affirmer la bontè de ses produits dont la semelle de Piteşti avait acquis dans la pays une grande reputation. Cette corporation était redoutable et était installée dans une rue de la ville qui porte encore leur nom.

A partir de 1867 cette corporation a commencé à disparaître./ et maintenant il n'existe plus que deux tanneries exercées par des Hongrois natifs de Piteşti; encore celles-ci sont-elles d'une importance trés inférieure. Avant les cordoniers aussi bien de Piteşti que d'ailleurs dans notre pays mèconnaissaient les cuirs ètrangers.

Marchands de poisson salé. Dans ce district de même que dans ceux de Muşcel et de Vâlcea, de Romanatzi n'ont point de balta et ils sont approvisionnés par le poisson salé des balta de Galatz et de Braïla.

Chez nous le poisson salé est une des nourritures les plus favorites du paysan et ils l'employent aussi pendant le maigre et le gras; mais les deux époques de l'année où la consommation est très prononcée c'est pendant le maigre de là Noël qui dure 40 jours et celui de St. Pierre qui dure une semaine ou deux, de même que les mercredis et vendredis et les jours feriés qui sont specifiés pour le maigre avec poisson comme Blagovesteniele 25 marte, Floriile une semaine avant Pâques, Ovedenia au mois de Juin / au 6 Août (schimbarea la faciă să cercetez calindarul).

On voit donc bien quelle grande consommation l'on fait dans notre pays de ce poisson autant comme nourriture de bon plaisir que comme nourriture imposée par la religion pour observer que son commerce doit donner des résultats trés satisfaisants pour ceux qui s'en occupent.

Comme nous l'avons dit, est le grand entrepôt de cette marchandise. C'est d'ici qu'il est débité à Râmnicu Vâlcii, à Courtea d'Argeş, à Campulung, à Drăgăşani et à Slatina quand celle-ci ne s'approvisionne directement de Zimnicea, de Giurgiu ou d'ailleurs.

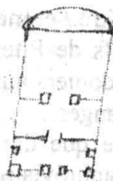
Il y a actuellement plus de 12 commerçants de poisson salé à Piteşti dont 3 d'entre eux sont marchands en gros.

La varieté des poissons salés est:

Craps en divisimale ciortocrap, ciortan, ciortanică; Morun; Somn; Ştiucă; Cossac; Cârjanca (soiu de peşte alb di-i dice şi albişori); Plătică. /

Le consommation annuelle peut-être évaluée a plus de 400 000 okas de poisson. La valeur moyenne de l'oka est de 0,70. /p. 24/

et le nom ignoré, le même[1]
historiens ~~sont tout fort connaître les~~
~~nom et~~
ici peut-être celles-ci nous prêteront-elles
un concours efficace pour la description
historique de cette ville.
Commençons donc par l'église dont la
date de sa construction nous affirme
son antiquité.
C'est l'Église Bouliga placée sous
le vocable des Sts Voévozi (les ar-
changes Michel et Gabriel).
Cette Église est située à l'Ouest de la ville
sur le penchant de la chaîne de
collines aux pieds de laquelle se trouve
Pitești.

Sa configuration extérieure est un parallélo-
gramme dont l'abside est en hémicycle.
Le porche est construit en brique et le pla-
fond cintré appuyé sur ... piliers en brique.
Tous les encadrements des fresques sont des
... avec dessins géométriques rouge ...
~~par nos historiens dans le ignorant pourtant son ...~~
(1) M. Kogălniceanu – Letopisețele Valahiei și Moldovei, p. 187.

Fila 13 r. a manuscrisului

LES CORPORATIONS

Les Corporations ont joué un grand rôle dans cette ville et y entretenaient le monopole industriel dans les districts avoisinants. Son état était prospère surtout dans certaines branches. Ainsi les pescari ou marchands de poisson frais et salé predominaient tous les marchés des districts d'Argèş, de Muşcel, de Vâlcea et de Romanatzi même.

La corporation des blanari et cojocari dont le staroste ou chef etait Răducanu Gligoriu jouissait d'une reputation etablie. Les particuliers et sourtout les monastères (car dans l'habillement des moines entrait la *fermenea*, veston fourée) en faisaient une consommation qui assurait une vitalité de longue durée. Les *hârşia* étaient apportées du nord de la Moldavie et même de Bessarabie. Malheureusement, depuis la sécularisation des monastères cette branche d'industrie a baissé petit à petit. Aujourd'hui elle a cessée faute de consommateurs. Il n'y a presque plus de moines. /

Avec l'introduction du costume nemtzesc (entre 1851-52) ou habillement à la mode européenne pour quitter le costume turc, une autre branche de notre industrie qui

était trés-developpée a disparu depuis la premier quart de ce siècle. C'était la corporation des tailleurs, dont deux d'entre eux jouissaient d'une reputation établie, George Târtacu et Nitza Vargatu. L'habillement alors etant à la mode turque et les tailleurs étrangers n'auraient osé se hasarder dans un pareil genre de specialité. C'est pourquoi ces tailleurs roumains vacquaient-ils paisiblement à leur proffesion n'ayant aucune concurrence autant comme marchandise provenant de l'exterieur que comme ouvriers etrangers penetrant dans leur sein.

Pour les işlicari et les abagii c'etait la même cause qui les maintenaient dans leur état florissant. Ce genre de coiffure / selon la mode turque ou persanne était travaillée dans le pays et l'étranger n'aurait osé entreprendre une industrie qui ne pouvait se consommer que dans notre pays. Aussi les işlicarii jouaient-ils un rôle important dans cette localité. Les principaux étaient: Marcu Abagiu, Petcu Daciu, Iancu, Nicula, Neciu, dont le staroste étaient Petcu Daciu et ensuite Marcu Abagiu.

Les cavafs et les cordonniers qui à eux deux formaient une corporation seule consommaient pour leur industrie les materiaux locaux; on ne connaissait alors la marchandise provenant de l'étranger.

La corporation des caçioulari dont le principal chef était.......(spaţiu liber) /

COMMERCE

Tout le commerce des céréales se trouve actuellement entre les mains des Juifs et cela depuis 10 ans à peu prés surtout la construction de la voie ferrée. Avant les Grecs qui par perfection étaient repûtés pour ce commerce se sont retirés d'ici et les deux ou trois Roumains qui s'occupaient de cette spèculation ont disparu. De sorte que cette principale artère économique est soumise aux caprices et aux avarices des Juifs. Aussi guettent-ils comme les araignées dans leur toile les malheureux fermiers ou propriétaires qui forcément doivent tomber dans leurs filet. La mesure de la vente des céréales dans notre pays / est *kila* composée de 20 boisseau. Cette mesure n'a jamais été adoptée par eux correctement. C'est tantôt 21 boisseaux tantôt 22 b ou bien la vente par *okas*. /

Kirka biv vel ban ot Curtişoara

Lui Avram neguţătorul ot Piteşti şi cu feciorii lui câţi Dzeu'i va da. Ca să-i fie lui satul Seaca dupe Calmaţiuiu ot sud Olt preste tot hotarul, însă moşiia făr de nume şi făr de partea unui om anume (loc alb).

Pentru că acest sat cumpăratu-l-au Avram neguţătorul de la boiariul domniei mele Kirka biv vel ban ot Curtişoara[17] şi de la feciorii lui Radul (loc alb) derept bani gata ugri 120 care le-a fost şi lor de cumpărătoare şi cu zapis de la mâna lor de vânzare şi cu boiari mărturii.

Documentul lui Duca Vodă[18], pergament lung 0,68 -lat 0,50".

Notă: În traducere, notele 9-13 au fost introduse în text cu litere aldine.

[17] Este vorba de Rudeanu Chircă (din Curtişoara şi din Ruda). Vezi: Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971, p. 237-238.

[18] Gheorghe Duca, domn al Ţării Româneşti (1673-1678)

Traducere

„PITEŞTI

POZIŢIE GEOGRAFICĂ. ISTORIE. MONUMENTELE. INDUSTRIA

Piteştiul a fost fondat de Negru-Vodă în sec. al XIII-lea, poate pe amplasamentul anticului Pirum. El este situat între 43°,52' latitudine şi 24°,47' longitudine, lângă râul Argeş.

~~Acest oraş este capitala districtului Argeş şi reşedinţa prefectului. Are 11.700 locuitori.~~

~~Prefectura şi subprefectura arondismentului Piteşti, Tribunalul primei instanţe a districtului îşi au reşedinţa aici.~~ /

Oraşul este etajat pe panta colinei care-l mărgineşte şi este aşezat pe două niveluri diferite de teren. Primul începe la sud de lunca Argeşului, până către strada centrală principală, iar al doilea se întinde spre vest, până aproape de vârful colinei. Primul nivel îngăduie locuitorilor să aibă pivniţe uscate, deoarece terenul este argilos, în timp ce în al doilea nivel acestora le este imposibil să aibă beciuri, din cauza terenurilor aluvionare din care este alcătuit. Cele câteva pivniţe, care există în acest nivel, sunt adevărate cisterne din cauza infiltraţiilor apelor subterane, pentru că terenul, aluvionar fiind, nu împiedică apele subterane să ţâşnească. /

Aşa încât, am putea spune, pe bună dreptate, că zona înaltă a oraşului este aşezată pe un strat de apă. /

Populaţia, după recensământul de la 1882, este de 161,607 locuitori, repartizaţi astfel:

Oraşe	**Arondismente**	**Numărul satelor**	**Nr. locuitorilor oraşelor şi arondismentelor**
Piteşti			**12.000**
	Piteşti		**20,618**
	Oltu-Topologu		**42, 754**
	Loviştea		**19,941**
Curtea de Argeş			**4,000**
	Argeş		**18,700**
	Cotmeana-Gălăşeşti		**43,594**
			161,607 /

INDUSTRIA ŞI COMERŢUL

Districtul Argeş este livada României.

Mărul – cel mai delicios soi şi cel mai preferat dintre toate este mărul creţesc; Părul – două sau trei soiuri; Nucul obişnuit; Alunul de pădure; Piersicul – piersica mare şi cărnoasă, însă dulce, acidulată şi suculentă; Prunul, cu fructe gustoase, călugăreşti,

Vişinul; Cireşul al cărui soi numit Drăganele de Piteşti este superior tuturor prin carnea si tare. Sunt de două feluri, roşii şi negre; Caisul cu fructe dulci, foarte dulci şi acidulate; Corcoduşul obişnuit; Caisul cu fructe amare; Nectarinul; Gutuiul; Viţa de vie; Cireşul amar; Zmeura; Fraga; Mura; Pruna verde parfumată; Coacăzul; Agrişul. /

Din mere, pere, prune, caise, vişine şi gutui se obţin profituri destul de mari, dar, din nefericire, totul este într-o fază primitivă şi numai cu greu o putem numi o industrie incipientă.

Mărul şi para, tăiate felii şi uscate, servesc drept hrană ţăranului în zilele de post.

Caisele, vişinele şi prunele, fierte şi uscate, servesc şi ele la alimentaţie. Însă prepararea lor cu atât de puţină minuţiozitate le pune în imposibilitatea de a putea face o concurenţă serioasă produselor din străinătate.

Din prune, gutui şi caise se face o pastă ce este foarte folosită în patiserie. Aceste fructe, astfel transformate în pastă, servesc, de asemenea, la alimentaţia oamenilor. /

Însă, până acum, cel mai bun profit care s-a obţinut din prune este băutura alcoolică ce se extrage din ele şi care în localitate, ca şi în districtele învecinate, este băutura favorită înainte de mese, atât pentru bogat cât şi pentru sărac. Această băutură, care ajunge la maxim 16 grade pe scara alcoolmetrică Wagner, are un rol foarte important, judecând prin prisma numărului de distilerii; ele depăşesc cifra de 160 în întregul district. De această industrie, care produce un câştig de aproape 400.000 franci anual, se ocupă românii.

Toate fructele menţionate servesc, de asemenea, la producerea dulceţurilor, industrie foarte productivă prin consumul pe scară largă de care se bucură la noi în ţară şi care înlocuieşte siropurile din alte ţări.

Strugurele are un rol foarte important şi iată că de-acum, nu departe de Piteşti, Via Măgura, botezată de curând Via Florica, proprietatea / domnului Ion Brătianu, Preşedintele guvernului actual, a căpătat o reputaţie europeană. Aproape toate dealurile din jurul Piteştiului sunt ocupate de vii şi livezi. /

La Piteşti sunt:

6 tăbăcării ale unor tăbăcari români şi care folosesc în procesul de fabricaţie pielle de bou, de bivol, de miel şi de capră, din care extrag piei mari de talpă, de marochin, piele de Rusia şi din cea închisă la culoare, care produc un câştig mai mare de 50.000 [franci].

3 fabrici de lumânări şi de săpunuri obişnuite preparate cu grăsimi de vacă şi de miel, care produc un venit de aproape 100.000 franci.

1 fabrică de pânzeturi, aparţinând d-lui Nicolae Coculescu[19], care furnizează din abundenţă pentru localitate multe pânze gri, brune, negre, maro ce se vând ieftin. Această fabrică a fost decorată cu Medalia de Aur la expoziţia Concordia Română (acum un an).

---

[19] Nicolae Coculescu, figură marcantă a vieţii politice piteştene în sec. XIX: în 1848 era preşedintele clubului revoluţionar din Piteşti, la 12 septembrie 1848 a devenit judecător al Tribunalului Argeş, iar la 8 februarie 1859 a făcut parte din „deputăţia" Piteştiului care l-a întâmpinat pe Alexandru-Ioan Cuza la sosirea în Bucureşti (P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu), *op. cit.*, p. 132, 135, 136, 140.

~~O fabrică de pălării de paie obişnuite pentru ţărani, foarte ieftine, confecţionate din paie de la ţară, aparţinând d-lui I. N. Coculescu.~~ Pălăriile de paie sunt făcute de ţăranii de la Lunca Mârghiei[20] (pl. Cotmeana). /

Manufacturi de căciuli pentru popor.

Manufacturi de încălţăminte obişnuită.

O fabrică de apă gazoasă.

Două fabrici de pături.

Două abatoare.

O fabrică de pălării de fetru.

4 cofetării şi patiserii.

Două tipografii.

Patru jurnale: Argeşul roşu[21], Vocea Argeşului[22] conservator, Cultura[23] şi Ţăranul[24] cel roşu.

Piteşti este un loc în care se comercializează cerealele, ca şi lemnul pentru construcţii.

Acest oraş este lipsit de orice vitalitate, este monoton şi trist, în ciuda poziţiei sale favorizată de colina unde se află.

Oraşul este aşezat pe un strat cu multă apă, aşa cum se poate observa în strada principală, la o adâncime de un metru de la suprafaţa solului, acolo curgând apă ce uda în subteran oraşul; aproape la fiecare casă, sub / trotuare, se observă mici cisterne ce conţin această apă. M-a surprins foarte mult să văd în fiecare dimineaţă străzile oraşului stropite şi m-am întrebat de unde acest lux; fiindcă oraşul, în afară de câteva grupe de pompieri, nu posedă nici un serviciu de stropire municipal. Era vorba, pur şi simplu, de izvorârea apei subterane. Aceste ape **(în compoziţia cărora intră săruri dizolvate, cum ar fi sulfura de fier, magneziu şi arsenicul)** traversează probabil şi zăcăminte de mercur, căci aceasta se observă şi pe dinţii înnegriţi ai localnicilor **(efect produs de mercur şi de calcarul care se depune la rădăcina dinţilor. Aserţiunea doctorului T. Coculescu)**. Unii dintre ei m-au asigurat că în pivniţele lor găsesc foarte adesea picături de mercur, precum în vechea pivniţă a casei d-lui Beştelei.

Acest oraş nu are nici o activitate şi este foarte puţin ospitalier; fiecare trăieşte la el acasă, fără să se ocupe prea mult de ceilalţi în ce priveşte viaţa de oraş; altminteri, ei au limba îndeajuns de lungă pentru a-şi bârfi vecinii. /

Vara, joia şi duminica, muzica militară înveseleşte Grădina Publică ce se găseşte în centrul oraşului şi atunci oraşul se revarsă aici, acestea fiind singurele ocazii când sexul frumos al localităţii poate fi văzut. Este adevărat că atunci nu veţi putea să

---

[20] La 1888, Lunca, numită şi Moşnenii din Deal, era un sat cu 60 de familii ce făcea parte din comuna rurală Mârghia, Plasa Cotmeana, judeţul Argeş (George Ioan Lahovari, *Dicţionar geografic al judeţului Argeş*, Stabilimentul Grafic Socecu & Teclu, Bucureşti, 1888, p. 103). Astăzi, satele Mârghia de Sus şi Mârghia de Jos fac parte din com. Lunca Corbului, judeţul Argeş.

[21] Probabil este vorba de „Argeşul" apărut la Piteşti în 1883 (Ilie Barangă, *Dicţionarul presei argeşene*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2003, p. 16).

[22] În lucrarea lui Ilie Barangă, p. 163, este menţionat ziarul „Vocea Argeşului" (dec.1881- noiembrie 1882) tipărit în Piteşti, în Tipografia lui Gh. Popescu.

[23] „Cultura" a apărut la Piteşti (8 decembrie 1878-septembrie 1882) în Tipografia lui Gh. Popescu, girant responsabil fiind N. Ionescu (Ilie Barangă, *op. cit.*, p. 35).

[24] Probabil este vorba de „Ţeranul" (14 oct. 1881-1884), redactor-responsabil Constantin Dobrescu-Argeş, tipărit la Piteşti la Noua Tipografie Niţă Rădulescu (Ilie Barangă, *op. cit, p. 150*).

au remarcaţi faptul că ramura brună a ales Piteştiul ca loc predilect. Tipul localităţii este pregnant doliocefal, cu variabilele locale brun închis şi castaniu. /

VIAŢA

Jocul de Baccara. Cât este anul de lung, se manifestă în rândul „high-life"-ului local o adevărată febră a jocului de cărţi, atât femeile cât şi bărbaţii ruinându-se unii pe alţii jucând baccara. Nefericită distracţie care pe de o parte răpeşte un timp preţios, ce ar putea fi consumat într-o îndeletnicire utilă societăţii, şi pe de altă parte împinge la spoliere reglementată. Trebuie să recunoaştem însă că acest viciu nu este răspândit decât în rândul boierilor locali; negustorii îşi văd de comerţul lor şi de interiorul lor. Nu există club, nu există loc de întâlnire unde instruirea (cu sensul de învăţământ – n. n.) sau cultura să se dezvolte. Să fie cu băgare de seamă localnicul şi mai ales străinul care, vizitând oraşul, ar păli.

Există gustul restaurantelor, ceea ce demonstrează că a mânca acasă este pe locul doi.

Femeile trăiesc precum într-un serai – prea mult lux pentru o localitate atât de sărmană. /

BISERICILE

În ţara noastră, mai mult decât în oricare altă parte, bisericile, cu crucile şi cu pietrele tombale, sunt singurele monumente care pot adăuga câteva pagini în istoria noastră. Iată că a sosit timpul să ne ocupăm foarte serios de acest studiu, cu atât mai mult cu cât aproape că ne lipsesc datele arheologice. Această ramură ştiinţifică nu este nici măcar în curs de formare, iar dacă două sau trei persoane se ocupă de aceasta, nu este nici datorită sprijinului publicului, nici datorită stăpânirii, ci graţie iniţiativei lor private. Totuşi, este timpul să ne avem mai mult respect pentru această ştiinţă care dezgroapă istoria / din ruinele trecutului. Ea ne-ar folosi la stabilirea datelor noastre istorice care, până în prezent, se găsesc în stare nomadă, dacă mă pot exprima astfel. Prin săpături, istoria Babilonului, a Ninivei în Asia, a Troiei, a Miceneului, a Tirintului în Grecia a fost reformulată şi a câştigat acea autoritate autentificată prin aducerea la lumină a obiectelor descoperite.

Iată de ce, în afară de cele câteva documente pe care le posedăm, am inserat în această scurtă schiţă a Piteştiului inscripţiile lapidare din biserici şi aşa cum la Curtea de Argeş noi am dezgropat o piatră tombală a unei prinţese (**Prinţesa Stana purtând numele monahal de Sofronia, fiica lui Neagoe şi soţia lui Ştefan Vodă**[25]), căreia istoricii noştri îi recunoscuseră existenţa, / dar îi ignoraseră numele **(M. Kogălniceanu – Letopiseţele Valahiei şi Moldovii, p. 487)**, în acelaşi fel aici acestea ne vor putea ajuta în descrierea istorică a acestui oraş.

Să începem, deci, cu biserica a cărei dată de construcţie ne indică vechimea sa. Este Biserica Buliga, pusă sub hramul Sfinţii Voievozi (Arhanghelii Mihail şi Gavriil). Această biserică este situată în vestul oraşului, sub panta lanţului de coline lângă care se găsesc Piteştii. Configuraţia sa exterioară este de paralelogram cu absida în semicerc. Pridvorul este din cărămidă, iar tavanul boltit al acestuia se sprijină pe şase stâlpi din cărămidă. Toate chenarele de frescă reprezintă vrejuri cu motive geometrice

[25] Stana, fiica lui Neagoe Basarab şi a doamnei Despina Miliţa, căsătorită cu Ştefăniţă cel Tânăr, domnul Moldovei (1517-1527).

roşii, brune şi negre. /

Toate frescele prezintă scene biblice şi de persecuţii ale martirilor. Ancadramentul intrării este din piatră pictată în verde, decorat cu un vrej de flori şi frunze intercalate [*în entrelac*]. Deasupra se găseşte piatra comemorativă [pisania n. n.] a acestei biserici: + Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Duhului Sfânt, miluindu-ne bunul Dumnezeu, îndemnatu-ne-a de am zidit această sfântă şi Dumnezeiască biserică din temelie, eu robul lui Dumnezeu, jupan Martin sin Jupan Pătru Buliga, şi cu jupănessa mea, Necşa,[26] întru lauda şi cinstea marilor voievozi Mihail şi Gavril şi a tuturor celorlalte făr de trupuri...[27] în zilele prea/ luminatului Domn Ion Constantin Niculae Voevod, ca să fie nouă şi părinţilor noştri de pomenire în veci. Amin. Sep. 1ᵃ di L. 7254 (1746[28] d. Chr.).

Biserica are două clopote, dintre care cel mai vechi şi cel mai mare are o înălţime de 0,46 m şi diametrul de 0,55 m. Acesta poartă în vârf o inscripţie latină dispusă pe un singur rând, cu caractere majuscule latine: „☞ Ioannes Georgius Angerer me fudit graecii 1746." [Ioan George Angerer m-a turnat pentru greci în 1746]. /

Mai jos, pe marginea clopotului, se găseşte următoarea inscripţie în litere chirilice: Martin cupeţu 7254 „Martin cupeţu (**Cuvântul cupeţ înseamnă comerciant**) 7254 (1746 d. Chr.)". La stânga şi la dreapta, pe pereţii clopotului, sunt reprezentaţi cei doi arhangheli, Mihail şi Gavriil. /

INDUSTRIILE

Tăbăcari. Până în 1867 Piteştiul avea o corporaţie importantă de tăbăcari români ce făceau un comerţ destul de activ activ cu Slatina, Râmnicu-Vâlcea, Câmpulung, Curtea de Argeş, Drăgăşani şi Horezu, dar şi cu alte localităţi dimprejur.

Cei mai importanţi tăbăcari erau:

1. Petcu Tabacu
2. Bociu „
3. Filip „
4. Avram „
5. Niculcea „
6. Tudor „
7. Ioachim „
8. Stoian „
9. Hristache „

Fiecare tăbăcar folosea în tăbăcăria sa 8-10 muncitori sau chiar mai mulţi.

Această industrie şi-a făcut cunoscută calltatea produselor sale, dintre care pielea (talpa) de Piteşti şi-a câştigat o reputaţie însemnată în ţară. Corporaţia aceasta era redutabilă şi era instalată într-o stradă a oraşului, care poartă încă numele lor.

Începând din 1867, această corporaţie a început să dispară, / iar astăzi nu mai există decât două tăbăcării ţinute de unguri născuţi la Piteşti şi care sunt şi de o importanţă foarte redusă. Înainte, la Piteşti, ca peste tot în ţara noastră, sforarii nu ştiau

---

[26] După Marin Branişte, autorul a transcris greşit Neacşa, în loc de Aniţa care era soţia lui Martin Buliga (M. Branişte, *op. cit.*, p. 50).

[27] Loc alb.

[28] În loc de 1745, autorul a datat greşit pisania în 1746.

prea multe de pieile tăbăcite din străinătate.

Negustorii de peşte sărat. În acest district, ca şi în cele de Muscel, de Vâlcea şi de Romanaţi, nu există baltă, ele fiind aprovizionate cu peşte sărat din Balta Galaţiului şi a Brăilei.

La noi, peştele sărat este unul dintre cele mai preferate alimente ale ţăranului, atât în post cât şi în dulce. Dar cele două perioade din an când peştele este cel mai mult consumat, sunt postul Crăciunului, care durează 40 de zile, şi acela al sfântului Petre, care durează o săptămână sau două, ca şi miercurea şi vinerea, precum şi în zilele de harţi din post, cu dezlegare la peşte, precum Blagoveştenia 25 martie, Floriile, săptămână înaintea Paştelui, Ovedenia, în luna iunie / sau 6 august (Schimbarea la Faţă să cercetez calendarul). Se constată uşor, deci, cât de mult este consumat peştele în ţara noastră, atât ca hrană de plăcere, cât şi ca aliment impus de religie, astfel încât comercializarea sa trebuie să dea rezultate foarte satisfăcătoare pentru cei care se ocupă de acest lucru. Cum am mai spus, aici [la Piteşti], este un mare antrepozit pentru această marfă. De aici, peştele este dus la Râmnicul Vâlcii, la Curtea de Argeş, la Câmpulung, la Drăgăşani şi la Slatina, atunci când aceste localităţi nu sunt aprovizionate direct de la Zimnicea, Giurgiu sau din altă parte. Sunt acum mai mult de 12 negustori de peşte sărat la Piteşti, trei dintre ei fiind comercianţi en gros.

Speciile de peşte sărat sunt:

Crap, de mai multe feluri: ciortocrap, ciortan, ciortănică; Morun; Somn; Ştiucă; Cosac; Cârjanca (soi de peşte alb de-i zice şi albiciori); Plătică. /

Consumul anual poate fi evaluat la mai mult de 400.000 okale de peşte. Valoarea medie a okalei este de 0,70. /

CORPORAŢIILE

Corporaţiile au avut un rol important în acest oraş, întreţinând monopolul industrial în districtele învecinate, situaţia lor fiind prosperă îndeosebi în anumite ramuri. Astfel, pescarii sau vânzătorii de peşte proaspăt şi sărat predominau în toate pieţele districtelor Argeş, Muscel, Vâlcea şi chiar Romanaţi. Corporaţia blănarilor şi cojocarilor – al cărei staroste sau şef este Răducanu Gligoriu – se bucurau de o reputaţie recunoscută, particularii şi mai ales mănăstirile (deoarece din îmbrăcămintea călugărilor făcea parte fermeneaua, un veston căptuşit) făcând o consumaţie care asigura o activitate susţinută, de lungă durată. Hârşia era adusă din nordul Moldovei şi chiar din Basarabia. Din păcate, după secularizarea mănăstirilor, această ramură a industriei a decăzut încetul cu încetul. Astăzi, ea a încetat din lipsă de consumatori. Aproape că nu mai există călugări. /

O dată cu introducerea costumului nemţesc (între 1851-1852) sau a îmbrăcămintii după moda europeană, care a înlocuit costumul turcesc, o altă ramură a industriei noastre care era foarte dezvoltată a dispărut în primul sfert al acestui secol – corporaţia croitorilor (doi dintre ei având o reputaţie deosebită – George Târtacu şi Niţă Vărgatu). Îmbrăcămintea fiind atunci după moda turcească, croitorii străini n-ar fi îndrăznit să se hazardeze într-un asemenea gen de specializare. Iată de ce croitorii români mai trăgeau chiulul fără grijă de la profesia lor, neavând nici o concurenţă, nici în privinţa mărfii provenind din exterior, nici a străinilor care ar fi putut penetra în mijlocul lor.

În privinţa işlicarilor şi abagiilor, aceeaşi cauză îi menţinea în situaţia lui înfloritoare. Acest gen de tunsoare / după moda turcească sau persană era practicată în ţară, iar străinul n-ar fi îndrăznit să iniţieze o industrie ce nu şi-ar fi găsit piaţă de desfacere decât în ţara noastră. De asemenea, işlicarii au jucat un rol important în această localitate, cei mai importanţi dintre ei fiind Marcu Abagiu, Petcu Daciu, Ianc.u Necula, Neciu, starostele fiind Petcu Daciu şi apoi Marcu Abagiu. Cavafii şi sfornarii care formează o singură corporaţie, foloseau în industria lor materiale locale; nu se cunoştea atunci marfa străină.

Corporaţia căciularilor al cărui şef principal era … (spaţiu liber) /

COMERŢUL

Întregul comerţ de cereale se găseşte acum în mâna evreilor şi aceasta de aproape 10 ani, mai ales construcţia căii ferate. Mai demult erau grecii care, prin excelenţă, sunt recunoscuţi pentru acest comerţ şi care s-au retras de aici. Şi cei doi sau trei români care se ocupau cu aceste speculaţii au dispărut. Astfel că această ramură principală a economiei este supusă capriciilor şi avariţiilor evreilor. Astfel, ei pândesc precum păianjenii din pânza lor pe nefericiţii fermieri sau pe proprietarii care neapărat trebuie să le cadă în plasă. Măsura de vânzare a cerealelor în ţara noastră este / kila, alcătuită din 20 de obroace. Această măsură nu a fost niciodată adoptată de ei corect este când 21 de obroace, când chiar 22 de obroace. Se mai practică şi vânzarea cu ocaua." /

THE FIRST MONOGRAPH OF PITEŞTI

Abstract

The monograph inedited by Dimitrie Butculescu in 1883 presents some aspects from the history of the town. The monograph is preserved in manuscript it the Argeş County Museum.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

ACŢIUNI PREZIDENŢIALE AMERICANE ÎN PERIOADA 1853-1868. DE LA FRANKLIN PIERCE LA ANDREW JOHNSON

PETRE POPA*

Confruntarea electorală din finalul anului 1852 aduce la rampă trei candidaţi pentru funcţia supremă în Statele Unite ale Americii. Astfel, Partidul Democrat a propus pe Franklin Pierce, Partidul Liberal (Whig) îl susţinea pe generalul Winfield Scott, considerat unul dintre eroii Războiului mexican, iar Partidul Libertăţii, Free Soil Party, aboliţionist, creat în 1840, s-a prezentat cu John P.Hale.

Victoria a revenit justiţiarului reprezentând statul New Hampshire, Franklin Pierce. Datorită succesului obţinut, a completat, pentru prima oară cu acest perimetru, tabloul american al locurilor de unde provin preşedinţii. New Hampshire, numit şi Statul de Granit, este considerat fondator al Federaţiei, făcând parte, de pe poziţia 9, din cele 13 colonii care au declanşat Războiul de Independenţă faţă de metropola britanică. Va cunoaşte o evoluţie concludentă mai ales după 1788, când este acceptat să intre în Uniune. Are reşedinţa oficială în oraşul Concord, iar cea mai importantă aşezare urbană, amintind zona engleză de unde sunt originari mulţi locuitori din statul New Hampshire, este Manchester.

Franklin Pierce a devenit, în urma sufragiului majoritar din 1852, cel de al paisprezecelea preşedinte al S.U.A., mandatul său începând, efectiv, în 1853. Partidul Democrat ajungea, aşadar, din nou la guvernare după patru ani, timp în care Federaţia se aflase sub zodie liberală. De altfel, începând cu perioada noului preşedinte, democraţii americani au luat un substanţial avans faţă de Partidul Whig, ce se va exprima cu tot mai puţină vigoare pe scena politică federală, ajungând, treptat, la autodizolvare.

Frank cel Chipeş, cum l-au alintat susţinătorii, se născuse în ziua de 23 noiembrie 1804, împlinind, atunci când a ajuns pe culmi, în 1853, numai 49 de ani. Era, ca urmare a acestui fapt, cel mai tânăr preşedinte al S.U.A., devansându-i pe James Knox Polk şi Millard Fillmore, care aveau, la preluarea funcţiei, cinci decenii de viaţă.

Problema cardinală a mandatului exercitat de Franklin Pierce, între 1853-1857, a fost evitarea adâncirii crizei politice privind susţinerea sau combaterea sclaviei. Pentru prima oară, asemenea contradicţie a cunoscut conflicte militare deschise, cauzate, în primul rând, de conţinutul restrictiv al legislaţiei în domeniul acordării unor drepturi şi libertăţi pentru negrii aflaţi, preponderent, pe plantaţiile de bumbac, orez, tutun, ricin sau indigo.

---

* Universitatea din Piteşti.

Din punct de vedere economic, la mijlocul secolului XIX există o netă departajare a preocupărilor celor două mari structuri teritoriale americane, în sensul că partea de Nord îşi crease un suport benefic pentru evoluţia industrială modernă, iar cea de Sud conserva activităţile cu caracter agrar, bazate, în principal, pe eforturile sclavilor africani. Evoluţia unitară nu se putea însă concepte fără interferarea programelor productive la nivelul Federaţiei.

Ca urmare, se dovedea oportună operarea cu modalităţi asemănătoare în domeniile folosirii şi salarizării forţei de muncă, modernitatea presupunând, din start, inexistenţa sclaviei. Cu toate acestea, Congresul american, dar şi preşedinţii, au perseverat în compromisuri, având dorinţa, precum şi obligaţia, de a păstra un echilibru între principalele componente economice enunţate, dependente unele de celelalte. Într-un asemenea corsaj, greu de evitat, a fost implicat şi Franklin Pierce.

Adăugăm aspectul că Partidul Democrat nu a încercat niciodată, pe durata mandatelor prezidenţiale dobândite, începând cu cele ale lui Andrew Jackson, 1829-1837, şi până la cel câştigat în 1853, să emită legiuiri care să incrimineze sclavia. Din contră, atât democraţii, dar şi liberalii, au găsit soluţii tranzitorii, inclusiv pentru noile state ataşate Federaţiei, referitoare la menţinerea şi chiar extinderea unui atare sistem.

După cum s-a precizat în paginile precedente, Compromisul de la Missouri (3 martie 1820) şi Compromisul din august 1850 au creat un suport permitiv ori restrictiv, în ceea ce priveşte folosirea sclaviei în state învecinate şi chiar în interiorul acelorași entităţi teritoriale. Asemenea modalităţi s-au continuat şi sub patronajul preşedintelui democrat provenit din New Hampshire.

Ca dovadă, la 30 mai 1854, Camera Reprezentanţilor din Congresul S.U.A. a votat Legea Kansas-Nebraska, având precizări cu privire la posibilitatea extinderii muncii sclavilor şi pe alte teritorii decât cele autorizate prin reglementările anterioare. Disputa s-a focalizat, până la urmă, exclusiv pentru situaţia din Nebraska, aflată sub controlul administraţiei prezidenţiale, dar care încă nu era stat creat şi cuprins, oficial, în Uniune.

Soluţia a venit din partea senatorului Stephen Douglas. Acesta a propus o redimensionare a viitoarelor state Kansas şi Nebraska, în aşa fel încât Paralela 36 de grade şi 30 de minute, luată ca reper privind acceptarea sclaviei în teritoriile sudice existente la 1820, să delimiteze asemenea stare de lucruri şi pentru cazul aflat în dezbatere. Ca urmare, s-au constituit cele două entităţi amintite, Nebraska fiind considerată ca făcând parte din spaţialităţile nordice, iar Kansas din grupul celeilalte emisfere.

Preşedintele Franklin Pierce se va racorda la hotărârile legislativului, reuşind astfel un nou compromis politic, având însă repercusiuni în domeniile social şi economic. Ca urmare, s-a alimentat discordanţa dintre Nord şi Sud, aboliţioniştii au devenit mult mai activi, iar în Europa se constituie adevărate celule de interese privind monitorizarea situaţiei din S.U.A., care tindea să devină explozivă.

Astfel, după trecerea la aplicarea legii amintite, în 1854 s-a declanşat Războiul civil din Kansas, prelungit până în 1856. Casa Albă a folosit unităţi militare ale armatei federale, aflate sub controlul ministrului de război, Jefferson Davis, pentru a reinstaura liniştea în teritoriile intrate sub incidenţa Legii Kansas-Nebraska.

O altă problemă federală majoră, din vremea mandatului prezidenţial exercitat de Franklin Pierce, a fost decizia realizării unei linii complexe de comunicaţii

transcontinentale, de la Atlantic, până la Pacific. Asemenea lucrare, având amploare și beneficii considerabile, era dorită de toate cele 31 de state ce compuneau Federația în 1855. S-a creat o adevărată concurență națională transformată în dispută politică, motivată în raport de puterea economică și regimul social din zonele pe care le traversa asemenea sistem rutier și feroviar.

Specialiștii de la Central Pacific Railroad Company, agreat de Uniune pentru a realiza această premieră mondială, au avansat patru posibile rute. Prima pornea de la Chicago, cel mai important oraș al statului Ilinois, urca spre Nord-Vest la Saint Paul, reședința oficială a statului Minnesota, apoi, direct spre Vest, ajungea pe țărmul oceanic, în așezarea Salem din Oregon. Următoarea variantă, pornea tot de la Chicago, cobora spre Sud-Vest până la Saint Louis, centru urban de primă mărime din statul Missouri, de unde, continuând spre Vest, se oprea în California, la San Francisco. Cel de al treilea traseu constituia o linie dreaptă între Memphis, mare centru economic al statului Nashvile, și Los Angeles, așezare de maximă importanță pentru California. Ultima soluție unea două celebre porturi, New Orleans, de pe coasta Atlanticului, din Louisiana, cu San Diego de la Pacific, în California de Sud, la granița cu Mexicul.

Cele mai multe opțiuni, aprobate în final și de președintele Franklin Pierce, le-a întrunit ruta dintre New Orleans și San Diego. Demonstrația acestei oportunități pornea de la faptul că se consolida, în continuare, granița mexicană, erau unite două mari baze navale, folosite, în egală măsură, pentru persoane, mărfuri și tehnică militară, conturându-se multiple posibilități privind legăturile transoceanice atât cu Europa, dar și cu țările din Extremul Orient. Lucrările primului Drum Transcontinental se vor finaliza în 1869. Etapele următoare, pe măsura creșterii potențialului economic și consolidării unității Federației, au favorizat aplicarea altor proiecte viabile.

În domeniul politicii externe, Franklin Pierce a continuat extensia influenței americane în statele din Pacific. Dacă în iulie 1844, președintele liberal John Tyler pătrunsese, privilegiat, pe piața Chinei, la începutul anului 1854 sunt finalizate discuțiile diplomatice cu guvernul Japoniei, favorabile, și de această dată, S.U.A. Președintele Franklin Pierce l-a împuternicit atunci pe comandorul Matthew Perry să trateze, prin discuții cu shogunul Abe Masahiro, condițiile unei colaborări bilaterale.

Ca urmare, la 31 martie 1854 s-a semnat, în localitatea niponă Kanagawa, Tratatul comercial dintre nord-americani și japonezi, mikado fiind Komei Tenno (1847-1867). Lua astfel sfârșit definitiv politica izolaționistă a Japoniei, practicată și pe timpul împăratului Ninko Tenno (1817-1846). Prin Tratatul din 1854 se redefineau principiile Convențiilor dintre cele două state, încheiate în perioada 1797-1809, când Federația își croia primele drumuri comerciale externe ca națiune modernă distinctă.

Președintele Franklin Pierce reprezenta deja, în 1854, o Mare Putere a timpului, de aceea noile relații cu Japonia, ori cu alte state de pe Glob, se realizau de pe poziții incomparabile cu sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX. Ca dovadă, Tratatul cu Japonia din 1854 a fost precedat, în 1853, de ofensiva unor vase comerciale americane, echipate cu tunuri, în Golful Uraga, timp în care flota imperială rusă forța intrarea în orașul Nagasaki. Acțiunea s-a repetat la 13 februarie 1854, când același comandor, Matthew Perry, patrulează pe litoralul nipon.

Folosind asemenea metode amicale, președintele Uniunii obține, în favoarea patronatului federal, inaugurarea activităților comerciale sistematizate în Japonia, acțiune concretizată, la 31 martie 1854, prin deschiderea porturilor Shimoda și

Hakodate special pentru vasele americane. Nu după multă vreme, frontul afacerilor străine în Ţara Soarelui Răsare se va extinde considerabil. Ca urmare, importante state europene au dobândit facilităţi diversificate, luându-se ca reper cele practicate de S.U.A.

Tot în 1854, guvernul federal a perfectat un Proiect pentru invadarea Cubei, aflată sub stăpânirea Spaniei. Documentul s-a elaborat de James Buchanan, ambasadorul Uniunii în Anglia, viitor preşedinte, James Masson, ambasador în Franţa, Patrick Soul, ambasador în Spania. Acţiunea se va amâna însă până la 1898. În schimb, William Walter din California a ocupat în 1855-1857 Nicaragua, proclamându-se preşedinte şi introducând sclavia. Este înlăturat de generalul Tomás Martinez.

În ceea ce priveşte păstrarea doctrinei politice a democraţilor din care provenea, preşedintele Franklin Pierce s-a confruntat, după 1854, cu o puternică reactivare a republicanilor, având un Program schimbat radical faţă de anul 1828, atunci când avusese loc scindarea Partidului Democrat-Republican. Propunându-şi ca suport ideologic aboliţionismul, în iulie 1854, pe fundalul adversităţii faţă de Legea Kansas-Nebraska, Partidul Republican, a fost restructurat din temelii redevenind astfel principalul opozant al democraţilor. Aceştia din urmă se aflau în fruntea administraţiei americane, prin alternanţă cu liberalii, din 1829.

La 22 februarie 1856 s-a desfăşurat în oraşul Pittsburgh, statul Pennnsylvania, Convenţia Naţională a Partidului Republican, având reprezentări organizatorice în toate zonele Federaţiei Americane. Practic, începând cu această dată, sistemul politic al Uniunii se va polariza, în special, spre Partidul Democrat şi Partidul Republican, care se diferenţiau însă esenţial în ceea ce priveşte optica asupra sclaviei. Deşi în deceniile următoare, doctrinar, cele două partide importante din S.U.A. se vor afla pe poziţii apropiate, acestea continuă totuşi să existe şi astăzi, uneori succedându-se, din patru în patru ani, ori după câte două mandate, la guvernarea Federaţiei.

Pentru ultimele luni ale exerciţiului său, preşedintele Franklin Pierce a făcut faţă cu greu acţiunilor aboliţioniste, mai ales că în partea finală a anului 1856 au avut loc noi alegeri. Astfel, în Kansas se produce o recrudescenţă a confruntărilor civile, dublate de unele încleştări militare, iar în Virginia, sub conducerea liderului sclavilor, John Brown, sunt iniţiate primele mişcări de amploare. De asemenea, Congresul devine un adevărat focar al dezbaterilor cu tentă socială, printre cei remarcaţi în acest context fiind renumitul senator Charles Sumner.

Pentru alegerile prezidenţiale din 1856, Franklin Pierce a făcut parte din potenţialii candidaţi ai democraţilor la un nou mandat. Totuşi, în sufragiul din interiorul acestei formaţiuni politice, învingător devine James Buchanan. Ca urmare, Frank cel Chipeş îşi va încheia activitatea de conducere a Federaţiei în 1857, continuând să fie unul dintre membrii marcanţi ai Partidului Democrat.

Reîntorcându-se la bara instanţelor de judecată, în calitate de avocat, Franklin Pierce colaborează cu noul executiv al Uniunii timp de peste un deceniu. Va deceda însă la 8 octombrie 1869, având 65 de ani, vârstă egală cu cea la care devenise preşedinte liberalul Zachary Taylor. Era, după fostul şef al Federaţiei, James Knox Polk, mort la 54 de ani, cel mai tânăr preşedinte plecat definitiv în Lumea Umbrelor.

Lăsa în urmă un adevărat continent statal, consolidat pe timpul exerciţiului său, 1853-1857, între Atlantic şi Pacific, între Canada şi Mexic, dar şi dincolo de graniţele existente spre finalul deceniului şapte al secolului XIX. Cei care l-au succedat

la Casa Albă pe Franklin Pierce, democraţi ori republicani, aveau menirea să tranşeze definitiv problematica sclaviei, devenită cea mai controversată realitate a acestei perioade.

Cu toate că societatea americană era în ultima vreme destul de frământată, la alegerile din 1856 învingător devine, şi de această dată, Partidul Democrat. Confruntarea a implicat trei candidaţi la preşedinţie, respectiv: James Buchanan din partea democraţilor, reprezentând statul Pennsylvania, John C. Frémont, militar şi explorator, din partea republicanilor, personalitate desemnată de statul vestic California, precum şi Millard Fillmore, avocat, fost şef liberal al naţiunii între 1850-1853, propus de Native American Party, constituit special de către emigranţii etapei 1820-1850.

Succesul a surâs juristului James Buchanan, devenit, pentru perioada 1857-1861, cel de al cinsprezecelea preşedinte al Statelor Unite ale Americii. L-au votat 174 de mari electori, comparativ cu 114 care vor opta pentru John C. Frémont, deschizătorul campaniilor militare din 1842-1848 în Oregon şi California, iar 8 mari electori au susţinut pe Millard Fillmore, revenit, pentru o clipită, în prim-planul vieţii publice la nivelul Federaţiei.

James Buchanan se născuse în ziua de 23 aprilie 1791, când pe scena politică a Uniunii apăreau Partidul Federalist şi Partidul Democrat-Republican. Era catalogat, asemănător şi altor preşedinţi, ca făcând parte din noua generaţie a militanţilor pentru creşterea rolului S.U.A. în lume, cu toate că atunci când a fost ales avea deja 66 de ani. Avocat prin studii şi profesia practicată multă vreme, preşedintele ales în 1856, al cărui singur mandat a început, oficial, în 1857, se menţinea conservator în ceea ce priveşte condiţia socială a lucrătorilor de pe marile proprietăţi funciare. De aceea, va continua aplicarea Programului Partidului Democrat stabilit, iniţial, în 1852, prezentat atunci credibil electoratului ce îl susţinea pe Franklin Pierce.

Aşa cum s-a precizat, James Buchnan, numit de amicii politici Preşedintele Burlac, a fost propulsat spre vârful piramidei de statul Pennsylvania, una dintre primele entităţi ale Federaţiei, care intrase în Uniune încă din 1787, considerat cel de al doilea component, după Delaware, al acesteia. Oraşul său reprezentativ, Philadelphia, a găzduit reuniuni politice de mare importanţă pentru perioada Războiului de Independenţă, ori cea suprapusă anilor elaborării Constituţiei şi organizării teritoriale a noii naţiuni americane, fiind folosit uneori drept Capitală a S.U.A., până aproape de începutul secolului XIX.

Deşi avea asemenea valoare esenţială pentru demersurile ce au condus, spre noi orizonturi, politica teritorială în diferite etape temporale, totuşi, statul Pennsylvania nu lansase până în 1856 personalitatea primordială a americanilor. În consecinţă, James Buchanan va contribui în mandatul său din 1857-1861, sub diferite modalităţi, la evoluţia zonei amintite, intrată într-o anumită letargie după transferarea reşedinţei S.U.A. la Washington.

Eforturile prezidenţiale s-au concretizat, printre altele, în relansarea rolului oraşului Philadelphia, devenit unul dintre centrele economice reprezentative atât în Pennsylvania, dar şi pentru statele apropiate. De asemenea, se va consolida aşezarea urbană Harrisburg, unde erau aduse instituţiile administraţiei locale, degrevând astfel factorii decizionali din Philadelphia de ceea ce nu presupunea, prioritar, grija faţă de industrie, comerţ, transporturi.

Dorinţa preşedintelui James Buchanan, aceea de a crea o altă imagine statului Pennsylvania în angrenajul Federaţiei, a fost excepţional susţinută prin depistarea zăcămintelor de petrol în această zonă, premieră absolută pentru Uniune. Astfel, în august 1859. Edwin Drake, unul dintre cunoscuţii ofiţeri ai armatei americane, a descoperit, în localitatea Titusville din Pennsylvania, indiciile încurajatoare ale existenţei aurului negru.

Cu aproximativ un deceniu în urmă, la 24 ianuarie 1848, se găseau primele filoane ale aurului strălucitor pe văile Californiei. Şansa era, aşadar, încă o dată, în 1859, de partea americanilor lansaţi, irezistibil, ca Mare Putere a Mapamondului. Aurul şi petrolul deveneau moneda forte a economiei acestei părţi de lume, considerată, la începuturile colonizării, inospitalieră. Insistenţele europenilor albi, cu deosebire britanici, de a transforma Noul Continent într-o ţară a beneficiilor, dădea roade incontestabile!

Pentru a obţine atare progrese, trudiseră însă şi africanii, transferaţi în Federaţie ca sclavi negri. După numeroase legiuiri adoptate de Congres, situaţia acestora se deteriorase sistematic, iar mişcările lor protestatare au avut, spre mijlocul secolului XIX, o curbă ascendentă. Aşa, de exemplu, în anii când James Buchanan a fost preşedinte, atât atitudinea celor ce lucrau pe plantaţii, dar şi riposta autorităţilor au cunoscut exprimări deosebit de incisive.

La 16 octombrie 1859, aboliţioniştii extremişti din statul Virginia, exponenţi ai intereselor imediate ale sclavilor, organizează un atac prelungit asupra Arsenalului Harpers Ferry, având ca scop asigurarea de arme şi muniţie pentru declanşarea răscoalei generalizate a negrilor. Liderul amplei mişcări radicale devenise John Brown, remarcat şi în alte acţiuni asemănătoare din anii precedenţi. De această dată, cu acordul preşedintelui James Buchanan, autorităţile au intervenit în forţă, pe un front foarte larg, însă confruntările s-au prelungit până la sfârşitul lunii octombrie 1859.

În ziua de 2 decembrie 1859, John Brown, capturat cu puţin timp în urmă, a fost executat din ordinul oficialilor Federaţiei. Era un semnal suficient de vizibil că problematica sclavilor negri devenise deosebit de acută, complicându-se pe deplin în anii următori. Naţiunea dezbinată pregătea astfel o primă şi majoră criză a Uniunii.

Semnale puternice se propagau, în toate partidele, statele şi categoriile sociale, din partea instituţiilor foarte importante de la New York. Astfel, Curtea Supremă de Justiţie era obligată, sub presiuni morale, să motiveze constituţionalitatea Compromisului Missouri din 1820. Printre cei care au perseverat în acest sens s-a aflat şi Dred Scott, intelectual de seamă al statului Missouri, component al unei familii de sclavi negri. Sub influenţa mentorului său, dr. John Emerson, care se integrase mişcării aboliţioniste, Dred Scott a părăsit iniţial zona amintită, ajungând, succesiv, în Illinois şi Wisconsin, considerate state libere pentru locuitorii domiciliaţi în părţile sudice.

Demersul lui Dred Scott s-a dezbătut pe larg de opinia publică, în cercurile politice şi administrative, făcând obiectul unui renumit proces ajuns pe rol la cel mai înalt for al dreptăţii. Pronunţarea s-a dat la 6 martie 1857 în defavoarea lui Dred Scott, obligat astfel să revină în Missouri, dar rămas un caz tipic al adversităţii faţă de statutul sclavilor din Federaţia Americană.

Aspectele prezentate au fost privite cu îngrijorare de preşedintele James Buchanan. Dorea să menţină echilibrul între forţele politice ale timpului, deoarece Casa Albă rămânea responsabilă faţă de păstrarea şi consolidarea Uniunii, integrată deja

[illegible]urilor mondiale moderne. El se baza, în continuare, pe doctrina Partidului Democrat, verificată în alegerile din 1856, dar care, treptat, prezenta fisuri ideologice şi pragmatice, exploatate copios de republicanii ce pierduseră în campania electorală amintită.

Etapa hotărâtoare a disputelor, mai ales după finalizarea episodului Dred Scott din 1857 şi executarea, în 1859, a lui John Brown, a devenit etapa pentru stabilirea legislativului federal. Atunci s-au consumat, la începutul anului 1859, argumentele decisive privind viitorul structurii societăţii americane. Erau promovate, demonstrativ, de către candidaţii pentru Senat, Abraham Lincoln, republican, şi Stephen Douglas, democrat, ambii reprezentând statul Illinois.

Primul, Abraham Lincoln, care a pierdut în campania senatorială din februarie 1859, era un aboliţionist convins, iar cel de al doilea, Stephen Douglas, rămânea un tradiţionalist consecvent privind păstrarea sclaviei în statele sudice şi, parţial, în cele nordice. Începuturile confruntării lor a precedat exprimarea sufragiului din partea finală a anului 1860, fiind astfel înscris în analele preşedinţiei lui James Buchanan. Deşi nu era un orator de excepţie, Abraham Lincoln îşi expunea punctele de vedere logic, exact, pe înţelesul tuturor categoriilor de receptori. Reprezenta noul val politic al influenţei Partidului Republican definit, ca forţă opozantă, în februarie 1856.

La rândul său, Stephen Douglas se încadra în categoria vorbitorilor de largă respiraţie, după modelul celebrilor parlamentari din Europa. Era un democrat ce respecta blazonul marilor proprietari funciari, pentru care promovase Legea Kansas-Nebraska în 1854. Cu toate acestea, partidul lui se va prezenta dezbinat în alegerile din 1860, ceea ce constituia o grea lovitură inclusiv pentru preşedintele în exerciţiu, James Buchanan.

Federaţia cunoscuse în timpul mandatului său o anumită consolidare, prin integrarea zonelor Minnesota, în 1858, şi Oregon, în 1859, totalizând atunci 33 de state. Numărul locuitorilor S. U. A. a ajuns, în 1860, la 31 443 321 de persoane, cu peste opt milioane mai mulţi decât în 1850. Minnesota este un spaţiu aflat în partea central-nordică a Uniunii, are sediul tradiţional administrativ în oraşul Saint Paul, iar cel mai important centru urban, integrat marilor localităţi americane, rămâne Minneapolis. Referitor la statul Oregon, amintit de mai multe ori în paginile anterioare, face parte din cele de pe litoralul vestic, riveran Oceanului Pacific, este condus din reşedinţa Salem, activitatea economică esenţială radiind însă de la Portland.

În politica externă, preşedintele James Buchanan a continuat iniţiativele lui Franklin Pierce. Un singur exemplu este edificator. În 1858, S.U.A. au încheiat cu Japonia Tratatul multilateral, prin care, practic, toate marile porturi ale acestei ţări erau deschise relaţiilor economice pentru oamenii de afaceri din Federaţie. Noul document se plasează în continuarea celui din 1854, asigurând astfel consistenţă colaborării dintre Uniune şi Japonia. După modelul americanilor, tratate identice au semnat, tot atunci, Marea Britanie, Imperiul Ţarist, Olanda şi Franţa. La Kanagawa, Shimoda, Nagasaki şi Hakodate, devenite porto-franco, se stabilesc active comunităţi americane, preocupate de comerţul mondial.

Cel mai important eveniment al etapei finale din preşedinţia lui James Buchanan îl constituie alegerile din 6 noiembrie 1860. Întrucât Preşedintele Burlac împlinea, în 1861, şapte decenii de viaţă, urmau a se avansa alte propuneri pentru Casa

Albă. Astfel, în aprilie 1860 se organizează la Charleston, important oraş din Carolina de Sud, Convenţia Democrată.

Deoarece la acest eveniment partidul era divizat, au fost propuşi să candideze, pentru cea mai înaltă demnitate în stat, democraţii Stephen Douglas din partea statelor nordice, respectiv, John C. Breckenridge, pentru zonele sudice.

În replică, Partidul Republican s-a prezentat la Convenţia de la Chicago, din 1860, ca o formaţiune politică matură, deşi, sub noua siglă activa, practic, numai de patru ani. A fost nominalizat să candideze la preşedinţie Abraham Lincoln, din partea statului Illinois. Platforma-program a republicanilor era succintă şi concretă, având numai cinci puncte, cel mai important vizând desfiinţarea sclaviei.

La alegerile din noiembrie 1860 au participat şi alte partide mai mici din S.U.A., care vor propune însă un singur candidat, în persoana lui John Bell, reprezentant al statului Tennessee. Dintre acestea se detaşau: Partidul Liberal (Whig), Partidul Constituţional al Uniunii, Native American Party. De reţinut scăderea vertiginoasă a influenţei liberalilor, ca dovadă, la numai şapte ani de la încheierea mandatului prezidenţial realizat de Millard Fillmore (1850-1853), se aflau deja la periferia vieţii politice a Federaţiei.

Opţiunea populară îl detaşa pe Abraham Lincoln, având 1 866 425 de voturi, comparativ cu Stephen Douglas, 1 375 000 de susţinători, John C. Breckenridge, 849 000 de adepţi, John Bell, 589 000 de partizani. La rândul lor, 180 de mari electori oficiali, din totalul de 303, s-au pronunţat pentru Abraham Lincoln.

Mandatul lui James Buchanan s-a încheiat, oficial, în ziua de 4 martie 1861, când, după tradiţie, i-a transferat la Capitoliul din Washington, însemnele puterii noului preşedinte Abraham Lincoln. Fostul şef al executivului îi oferea, totodată, o Uniune realmente scindată, cauza principală fiind modul în care se aborda problema sclaviei.

Retrăgându-se parţial din viaţa politică, James Buchanan va fi martor al Războiului de secesiune, apoi al uciderii primului preşedinte republican, Abraham Lincoln, dar şi al noului succes obţinut de democraţi în 1865, prin alegerea lui Andrew Johnson în calitate de conducător al naţiunii americane. James Buchanan a decedat în ziua de 1 iunie 1868, având 77 de ani.

Datorită succesului în alegerile din 6 noiembrie 1860, Abraham Lincoln devenea, în 1861, cel de al şaisprezecelea preşedinte pentru Statele Unite ale Americii. Preluarea înaltei responsabilităţi s-a făcut prin amintita festivitate oficială de la Washington, datată 4 martie 1861. De reţinut aspectul că la puţină vreme după câştigarea alegerilor de către Abraham Lincoln, statul Carolina de Sud a dezavuat deja Uniunea la 20 decembrie 1860. Era urmată, în ziua de 4 februarie 1861, de Mississippi, Florida, Alabama, Louisiana, Georgia şi Texas, care formează împreună, pentru menţinerea sclaviei, Confederaţia Statelor din Sud, condusă de la 9 februarie 1861, ca preşedinte secesionist, de către Davis Jefferson. În lunile aprilie şi mai 1861 s-au alăturat Confederaţiei statele Virginia, Carolina de Nord, Arkansas şi Tennessee.

Aceasta era situaţia delicată a Uniunii, greu de decelat, dar nu imposibil de condus, atunci când Abraham Lincoln îşi asuma, efectiv, responsabilităţi prezidenţiale din partea Partidului Republican, aflat pentru întâia oară la guvernare. Succesul era, deopotrivă, al personalităţii amintite, dar şi al formaţiunii sale politice, originea acesteia aflându-se în iniţiativa lui Thomas Jefferson din 1791. Atunci, după cum am precizat în paginile anterioare, s-a creat Partidul Democrat-Republican, dezbinat însă în

1828 prin departajarea, ca structură distinctă, a Partidului Democrat. Datorită adaptării la noile cerinţe ale modernităţii, republicanii îşi redefinesc doctrina şi strategia în cadrul Convenţiei Naţionale din 22 februarie 1856, amintită anterior, organizată la Pittsburgh, renumit centru urban din bazinul carbonifer al Munţilor Apalaşi, Pennsylvania.

Victoria lui Abraham Lincoln la alegerile prezidenţiale din 1860 aducea, pe lângă superioritatea, în premieră, a republicanilor, înscrierea unui nou areal pe lista celor ce propuneau naţiunii americane liderul momentului. Era vorba de tradiţionala zonă nordică Illinois, aflată în Uniune din 1818. Reşedinţa administrativă se găsea la Springfield. Suprafaţa de 146 100 kmp gravita mai ales spre marele centru urban Chicago, port la lacul Michigan, având rol important în viaţa politică şi economică a timpului. Pe teritoriul statului Illinois, prezentând încă de la mijlocul secolului XIX un remarcabil potenţial industrial, financiar şi agrar, era interzis sclavajul. Ca urmare, Programul electoral al noului preşedinte a prevăzut, în principiu, obligaţia comunităţilor sudice de a acorda anumite drepturi sociale tuturor locuitorilor, presupunând inclusiv libertatea personală a negrilor.

Abraham Lincoln s-a născut la 12 februarie 1809 în localitatea rurală Nolin Creek, din statul Kentucky, care aderase la Uniune încă din 1792. Apoi, în 1816 familia sa va ajunge în statul Indiana, unde, peste doi ani, mama lui Abraham, Nancy, a decedat. Ulterior, în februarie 1830, tatăl său, Tom Lincoln îşi stabileşte domiciliul în apropierea orăşelului Decatur din statul Illinois. Aici, tânărul Abraham Lincoln candidează, în 1832, fără succes, pentru un loc de deputat în Adunarea Legislativă a statului Illinois, din partea Partidului Liberal (Whig).

Noile alegeri, care au avut loc în 1834, îi sunt însă favorabile, devenind astfel unul dintre susţinătorii liberalilor în forul local din Springfield. Este reales deputat, în continuare, încă de patru ori. Se va opune, începând din 1837, dezavuării aboliţionismului. În 1846-1849 a fost, pentru o legislatură, din partea statului Illinois, membru al Camerei Reprezentanţelor Federaţiei Americane. Aderă, în 1856, la doctrina Partidului Republican. De aceea, la 16 iunie 1858 acceptă să candideze pentru un loc de senator al statului Illinois în Congresul Uniunii de la Washington, fiind însă învins de Stephen Douglas, susţinut de Partidul Democrat.

Anul 1860 îl aduce, totuşi, aşa cum am văzut, în fruntea executivului, ca preşedinte al S.U.A. Unul dintre colaboratorii săi de marcă a fost Hannibal Hamlin, ales, în 1860, vicepreşedinte. Instalarea lui Abraham Lincoln la Casa Albă s-a făcut însă pe fundalul unor profunde contradicţii între statele Federaţiei, nodul gordian fiind sclavia existentă, preponderent, în zonele din Sud. După cum a declarat la începutul primului său mandat, avea certitudinea solidarităţii poporului american, iar ca urmare, conchidea: „N-aş vrea să fiu nici sclav, dar nici stăpân. Aceasta este părerea mea despre democraţie".

Discursul de la „inaugurarea preşedintelui" cum denumesc americanii instalarea câştigătorului alegerilor la Casa Albă, definea clar, pentru început, intenţiile pacifiste ale lui Abraham Lincoln. Forţat de împrejurări, el va învăţa însă şi arta războiului, întrucât secesioniştii nu doreau să renunţe la menţinerea sclaviei. Astfel, la 12 aprilie 1861 sudiştii americani au declanşat Războiul civil, trupele Confederaţiei amintite mai sus atacând Fort Sumter, bază militară a guvernului de la Washington, aflat lângă oraşul Charleston care aparţinea atunci Carolinei de Sud. Acţiunea avea loc

la numai o lună şi câteva zile de la preluarea prerogativelor Uniunii de către preşedintele Abraham Lincoln.

Confruntările militare, devenite inevitabile, aveau ca scop, din partea executivului republican, menţinerea unităţii naţionale, dar şi abolirea sclaviei. În schimb, Confederaţia Statelor din Sud urmărea dislocarea guvernului format în urma alegerilor din 6 noiembrie 1860, readucerea la putere a democraţilor, menţinerea şi extensia sclaviei în noile state intrate în Uniune după Compromisul Missouri din 1820, ori în urma Legii Kansas-Nebraska adoptată în 1854.

Luptele fratricide s-au purtat terestru şi naval, angajând sute de mii de combatanţi albi, dar şi negri, iar atitudinea europenilor ori asiaticilor a fost, în general, de abţinere faţă de taberele intrate în dispută, cu excepţia Angliei, Franţei, Germaniei şi Spaniei. Capitala secesioniştilor s-a stabilit la Richmond, în statul Virginia, de unde se coordonau, administrativ şi militar, cele 11 state desprinse din Uniune, cu o populaţie de aproximativ nouă milioane de persoane, circa 3 800 000 fiind sclavi. În Nord se aflau, aşadar, statele majoritare, locuite de peste 22 de milioane de cetăţeni.

Statisticile timpului ilustrează că la preluarea puterii supreme, Abraham Lincoln avea de gestionat interesele a 31 443 321 de persoane, 71% aflându-se în spaţiile nordice. Alţi itemi arată că 85% din manufacturi, 65% din fermele agricole, 81% din fondurile bancare, 72% din căile de transport, 91% din sursele de afaceri se găseau, de asemenea, în statele din Nord.

Pentru a adopta anumite decizii urgente, dar oportune guvernului oficial american, Abraham Lincoln a convocat, la 4 iulie 1861, o sesiune extraordinară a celui de al 37-lea Congres al S.U.A., folosindu-se astfel semnificaţia Zilei Naţionale în scopul consolidării ideii unităţii Federaţiei. Lucrările forului legislativ se vor relua, printr-o şedinţă obişnuită, la 22 iulie 1861.

În strategia sa politico-militară, Abraham Lincoln a urmărit, pe timpul Războiului civil, câteva obiective primordiale. Dintre acestea se detaşa păstrarea controlului în statele de graniţă, dintre Nord şi Sud, respectiv, Delaware, Maryland, Kentucky şi Missouri, ceea ce a constituit un important succes al cabinetului său. Totodată, a fost reorganizată armata naţională, s-au deschis mai multe fabrici de armament, altele, inclusiv particulare, se reprofilau pe producţia de război, iar flota era mai bina dotată.

Pentru început, comanda armatei Uniunii s-a încredinţat, de către Abraham Lincoln, generalului Winfield Scott, remarcat, după cum s-a precizat, în Războiul mexican din 1846-1848, apoi generalului George B. MeClellan. Un rol deosebit a revenit însă generalilor Ulysses S.Grant şi William Sherman, implicaţi direct în luptele contra secesioniştilor. Confederaţia sudistă s-a bazat, în special, pe capacitatea apreciatului general Robert E.Lee. Acesta, după terminarea războiului, va comercializa vastul său domeniu funciar, în favoarea proprietăţii obşteşti, pentru un dolar.

La 9 martie 1862, cele două tabere s-au confruntat în bătălia navală de la Hampton Roads, statul Virginia, când, în premieră mondială, sunt folosite în lupte vasele cuirasate. Victoria a aparţinut marinarilor din Nord, ambarcaţiunea lor, numită Monitor, surclasând pe cea sudistă, Virginia. Mesajul adresat de Abraham Lincoln învingătorilor a determinat optimizarea şi a altor structuri militare.

Un moment bine exploatat de preşedinte a fost insuccesul armatei din Washington suportat în încleştarea de la Bull Rum, 21 iulie 1862, din apropierea

Capitalei. Ca urmare, la 23 iulie 1862, a solicitat Congresului şi a obţinut acordul legislativului pentru: chemarea sub arme a 500 000 de luptători „pe timp de nu mai puţin de şase luni, dar nu mai mult de trei ani", lansarea unui împrumut de 250 de milioane de dolari, creşterea impozitelor, majorarea taxelor vamale la ceai, zahăr şi cafea, aplicarea unor pedepse foarte aspre celor ce urmăreau dezintegrarea Republicii Federative Americane şi răsturnarea guvernului Uniunii, confiscarea averii rebelilor şi eliberarea sclavilor acestora, care, la rândul lor, puteau intra în armata Nordului. La 17 septembrie 1862, eşecul de la Bull Rum a fost răzbunat prin victoria armatei Uniunii de la Antietam, unde s-a aplicat planul generalului George B. MeClellan.

Efectele unor asemenea demersuri s-au repercutat atât în viaţa civilă, cât şi pe plan militar. De exemplu, după Legea bunului familial (Homestead Act), intrată în vigoare la 20 mai 1862, pe baza căreia se vor acorda coloniştilor, în următorii zece ani, peste 40 de milioane de acri de pământ mai ales în statele vestice, un document de maximă importanţă devine Proclamaţia emancipării.

Datorită acestei decizii prezidenţiale, datată 22 septembrie 1862, Abraham Lincoln a rămas pentru totdeauna în istoria modernă universală, întrucât a hotărât eliberarea negrilor din sclavie începând cu 1 ianuarie 1863. Ca urmare, peste 200 000 dintre aceştia vor intra în armata Uniunii.

Iniţiativa strategică a republicanilor s-a transferat apoi, din incinta Capitoliului, pe câmpurile de luptă, începând cu anul 1863 acţiunile fiind favorabile oficialităţilor constituţionale. Aşa se explică, de exemplu, succesele obţinute de armata aflată sub controlul direct al preşedintelui Abraham Lincoln la Gettysburg, 1-3 iulie 1863, unde oştirea secesionistă, condusă de generalul Robert E. Lee, a capotat lamentabil. În ziua următoare, 4 iulie 1863, Sărbătoarea Naţională a S.U.A se celebra prin ocuparea fortului Vicksburg, deţinut de sudişti mai bine de şase luni. S-au remarcat în continuare, prin tactica folosită, colaboratorii lui Abraham Lincoln, generalii Uliysses S.Grant şi William Sherman.

Ulterior se vor obţine, succesiv, victoriile Uniunii de la Chattanooga, 23-25 noiembrie 1863, şi Nashville, 15 decembrie 1864, ambele aflate în statul Tennessee, care aderase la Confederaţie în mai 1861. Apoi, la 21 decembrie 1864, ca urmare a campaniei militare numită „de la Atlanta la mare", trupele credincioase preşedintelui Abraham Lincoln ocupă portul Savannah din Georgia, unul dintre statele fundamentaliste ale secesioniştilor.

Paralel cu asemenea acţiuni majore, întreprinse pentru menţinerea unităţii Federaţiei, inclusiv prin folosirea armelor, viaţa politică a cunoscut anumite nuanţări. Astfel, în rândurile republicanilor se conturează aripa radicalilor, întrunită în Convenţia din oraşul Cleveland, statul Ohio, la 31 mai 1864. A propus să candideze la funcţia de preşedinte al S.U.A., în alegerile dn finalul anului 1864, pe generalul John C. Frémont, unul dintre combatanţii de elită remarcaţi în acţiunile privind extinderea Uniunii din etapa 1842-1848.

Cei mai mulţi republicani, consideraţi loialişti, susţin, totuşi, pentru un nou mandat, pe Abraham Lincoln. Ca dovadă, Convenţia Naţională a partidului său, desfăşurată oficial în zilele de 7-8 iunie 1864 la Baltimore, statul Maryland, îl va nominaliza să participe la noile alegeri cu o Platformă electorală apropiată ideologic celei din 1860. La 22 septembrie 1864, republicanii radicali au convenit să susţină şi ei

această candidatură, scontându-se câştigarea unei noi legislaturi în defavoarea democraţilor.

La 8 noiembrie 1864, când electoratul a fost solicitat, constituţional, să-şi exprime sufragiul, competiţia avea în prim-plan, pentru preşedinţie, pe Abraham Lincoln, din partea Partidului Republican, şi pe generalul George MeClellan, racolat de Partidul Democrat. Votul popular i-a adus lui Abraham Lincoln 2 203 943 de optanţi, iar 212 mari electori s-au pronunţat pentru continuitatea la Casa Albă a reprezentantului republicanilor provenit din statul Illinois. Abraham Lincoln a dorit ca vicepreşedinte să fie de această dată Andrew Johnson. Alături de generalul George MeClellan, care a obţinut însă numai 1 796 562 de voturi, urma să lucreze, ca vicepreşedinte, senatorul democrat Pendleton.

Primul mare succes politic al aboliţioniştilor, înregistrat după alegerile din noiembrie 1864, a devenit amendamentul la Articolul 13 al Constituţiei S.U.A., aprobat, după Senat, şi de Camera Reprezentanţilor, în ziua de 31 ianuarie 1865. Rezultatul a fost următorul: 109 voturi pentru, 56 contra, 8 abţineri. Era consolidată astfel decizia preşedintelui Abraham Lincoln din 22 septembrie 1862, referitoare la Proclamaţia emancipării.

Prin amendamentul amintit, urma ca Legea fundamentală a Federaţiei să oficializeze interzicerea sclaviei pe teritoriul tuturor statelor Uniunii. Practic, Articolul 13 va deveni operabil, în noua formulare, începând cu 18 decembrie 1865: „Pe toată întinderea Statelor Unite ale Americii sau în orice loc supus jurisdicţiei lor, nu va exista nici sclavie, nici servitute forţată".

Contextul intern şi internaţional devenise favorabil victoriei armatei guvernamentale. Înainte de a ordona asaltul final asupra poziţiilor secesioniştilor, Abraham Lincoln a iniţiat pertractările din 3 februarie 1865 cu vicepreşedintele Confederaţiei Statelor din Sud, Alexander Stephens. Întâlnirea a avut loc la Hamton Roade în Virginia, pe puntea unui vas al Uniunii, dar tratativele au eşuat.

Noul mandat al preşedintelui Abraham Lincoln s-a inaugurat la 4 martie 1865. Peste o lună, la 3 aprilie 1865, superioritatea efectivelor nordice şi pierderile semnificative ale sudiştilor, determină ocuparea oraşului Richmond folosit, din februarie 1861, ca reşedinţă oficială a guvernului condus de Davis Jefferson.

Finalul Războiului civil din S.U.A. survine la 9 aprilie 1865, când generalul Robert E. Lee, comandantul trupelor secesioniste, capitulează necondiţionat în localitatea Appomattox din statul Virginia. Pentru a aduce zonele sudice la un nivel apropiat de cele nordice, Abraham Lincoln prezentase, în campania electorală din 1864, proiectul Legii reconstrucţiei. Dorea să realizeze multiple obiective majore în cel de al doilea mandat prezidenţial.

Opozanţii i-au hărăzit însă un moment fatal. În seara zilei de vineri, 14 aprilie 1865, orele 22, Abraham Lincoln, care participa la un spectacol în Teatrul Ford din Washington, a fost împuşcat mortal de actorul John Wilkes Booth. Concomitent era agresat, în locuinţa sa, William Seward, secretar al Departamentului de Stat. Planul complotiştilor prevedea lichidarea şi a vicepreşedintelui Andrew Johnson, dar la domiciliul acestuia nu s-a petrecut nimic deosebit.

Decesul preşedintelui Abraham Lincoln a survenit sâmbătă dimineaţa, 15 aprilie 1865, ora

7 22'10", în casa unui croitor din apropierea teatrului amintit. A fost depus la Casa Albă până la 19 aprilie 1865. Înhumarea va avea loc în ziua de 4 mai 1865 la Cimitirul Oak Ridge din Springfield, statul Illinois. Trenul mortuar a realizat astfel drumul de întoarcere al lui Abraham Lincoln spre oraşul din care plecase în 1861. Avea atunci 52 de ani, iar când a fost ucis împlinise 56 de ani, două luni şi trei zile.

Pe timpul cât Onestul Abe a condus destinele naţiunii sale, Federaţia îşi redobândeşte demnitatea prin victoria militară obţinută împotriva secesioniştilor, este desfiinţată sclavia, modificându-se în acest sens Constituţia, a fost iniţiat Planul reconstrucţiei zonelor sudice, iar numărul statelor care formau Uniunea ajunge la 36, aderând, în 1861, Kansas, în 1863, West Virginia, iar în 1864, Nevada. Noile entităţi teritoriale au stabilit centrele administraţiei la Topeka (Kansas), Charleston (West Virginia), Carson City (Nevada). Cele mai importante oraşe ale acestor state vor deveni însă, cu timpul, Wichita, Charleston, Las Vegas.

Memoria lui Abraham Lincoln, primul preşedinte american ucis în timpul exercitării supremei demnităţi, este perpetuată viguros prin numeroase modalităţi. Aşa, de exemplu, centrul administrativ al statului Nebraska este eponimul Lincoln, iar în Parcul Potomac din Washington s-a construit, în stil clasic, Templul Abraham Lincoln. Arhitectul Henry Bacon va înnobila acest edificiu, printre altele, cu 36 de coloane, sugerând numărul statelor aflate în Uniune la moartea preşedintelui. Perimetrul faţadei principale este dominat de statuia ce îl înfăţişează pe Abraham Lincoln, aşezat, înalt şi suplu, ca în viaţa de toate zilele, într-un fotoliu identic cu cel folosit pe timpul cât s-a aflat la Casa Albă.

Asemănător lui George Washington, nenumărate scrieri de pe toate meridianele fac ample referiri la personalitatea lui Abraham Lincoln, considerat un adevărat simbol pentru renaşterea modernităţii Statelor Unite ale Americii.

În virtutea prevederilor constituţionale, la 15 aprilie 1865 vicepreşedintele republican Andrew Johnson a ajuns cel de al şaptesprezecelea conducător al Federaţiei Americane, devenind astfel, de iure şi de facto, succesorul direct al lui Abraham Lincoln. După depunerea jurământului, noul preşedinte a selectat, din raţiuni politice imediate, promulgarea legilor adoptate de Congres, cele mai multe fiind inspirate de Programul electoral al lui Abraham Lincoln din 1864.

Ca dovadă, Andrew Johnson s-a eschivat în 1865 de la semnarea Legii privind acordarea dreptului de vot pentru negri, motivând că asemenea facilitate era de competenţa guvernelor din statele sudice. Totodată, a blocat hotărârea Congresului referitoare la distribuirea unor ajutoare băneşti foştilor sclavi ce nu aveau încă de lucru. Dispute prelungite, între Andrew Johnson şi deputaţi s-au înregistrat în ceea ce priveşte excluderea posibilităţilor ca lideri secesionişti reprezentativi să ocupe, timp de cinci ani după încheierea Războiului civil, funcţii publice.

Atitudinea noului locatar instalat la Casa Albă în 1865 a devenit total opusă unei asemenea optici a legislativului, ceea ce s-a finalizat prin decretarea, de către preşedinte, în 1868, a amnistiei generale. Ca urmare, fostul conducător al Confederaţiei Statelor din Sud, Davis Jefferson, care încercase în 1865 să părăsească domiciliul travestit în femeie, obţine, după o scurtă perioadă de acuzare justiţiară, libertatea de mişcare datorită acestei amnistii. Fără să fie străin de complotul favorizant uciderii lui Abraham Lincoln, preşedintele secesionist şi-a prelungit existenţa personală până în

1889, supravieţuind aproape un sfert de veac tragediei naţionale de la Teatrul Ford din Washington.

Comparativ cu Abrahm Lincoln, care a asigurat un echilibru judicios în conducerea Uniunii pe timpul evenimentelor dramatice din perioada 1861-1865, preşedintele Andrew Johnson va realiza, predilect, un compromis bine calculat, favorabil grupării moderate din Partidul Republican, plasată la interferenţa de interese cu puternicii fermieri ai Sudului.

În interior, Andrew Johnson a derulat o politică prudentă, dar energică. De aceea, mulţi americani îl vor eticheta ca fiind Regele Andrew I. Se născuse la 29 decembrie 1808, fiind de vârstă apropiată cu Abraham Lincoln. Devine preşedinte la 57 de ani, egalând, din acest unghi de vedere, pe George Washington. Pentru început, prin 1845-1855, a cochetat cu Partidul Liberal (Whig), dar în 1856 se alătură structurii republicane din statul Tennessee, fiind cel de al treilea lider al acestui teritoriu ajuns la Casa Albă, după democraţii Andrew Jackson (1829-1837) şi James Polk (1845-1849).

Aşa cum s-a precizat anterior, Andrew Johnson l-a secondat în alegerile din 8 noiembrie 1864 pe Abraham Lincoln, devenind atunci vicepreşedinte. Programul electoral al acestui tandem oferea locuitorilor Uniunii perspective tentante. Dintre acestea se detaşau: continuarea războiului împotriva secesioniştilor din Sud până la victoria finală, ceea ce conducea la garantarea unităţii Federaţiei, respectarea şi aplicarea Constituţiei care instituise forma de stat republicană, abolirea legislativă a sclaviei pe tot teritoriul dintre Atlantic, Pacific, Mexic şi Canada, acordarea de drepturi civile negrilor, primirea unui număr cât mai mare de imigranţi ai popoarelor asuprite, distribuirea anumitor ajutoare materiale, pe viaţă, răniţilor şi invalizilor războaielor ce au favorizat consolidarea naţiunii, aprecierea, fără deosebire de culoare, a tuturor soldaţilor, reconstrucţia şi modernizarea statelor sudice, accelerarea ritmului pentru finalizarea lucrărilor la calea ferată transcontinentală, contracararea tendinţelor unor puteri europene de a instaura sisteme monarhice în unele spaţialităţi din America de Sud şi Centrală, transformarea Partidului Republican în Uniunea Naţională.

Obiectivele enunţate în 1864 reactualizau principiile politicii executivului condus de Abraham Lincoln, adaptându-le noilor cerinţe ale etapei istorice respective. Unele dintre acestea s-au realizat, aşa cum s-a scris mai înainte, încă din perioada 8 noiembrie 1864 – 15 aprilie 1865 de preşedintele încă aflat atunci la Casa Albă. Altele deveneau însă provocări ale mandatului dobândit de Andrew Johnson, într-un moment considerat crucial în primul rând de către electoratul republican.

Paleta politică naţională s-a densificat în anii imediat următori finalizării Războiului civil, care consfinţea victoria susţinătorilor unităţii Federaţiei şi a partizanilor desfiinţării sclaviei. Ca dovadă, paralel cu disputele dintre republicani şi democraţi, sau dintre Congres şi Preşedinţie, Andrew Johnson va avea de suporta presiunile unor forţe extremiste. Astfel, în 1865 s-a înfiinţat organizaţia Ku Klux Klan, care se opunea emancipării negrilor, declanşând în acest sens multiple acţiuni teroriste, asasinate, maltratări, atât în lumea foştilor sclavi, cât şi în rândurile militanţilor albi.

Din 26 august 1866 s-a manifestat şi în Federaţia Americană extrema stângă, fiind creată atunci Uniunea Naţională a Muncii. Aceasta s-a aflat, încă de la început, sub patronajul ideologic al Internaţionalei I, înfiinţată la Londra, în 1864, din iniţiativa lui Karl Marx şi Friedrich Engels. De remarcat aspectul că Abraham Lincoln a primit,

în etapa preşedinţiei sale, mai multe scrisori de la Karl Marx, care îi aprecia, cu deosebire, demersurile privind desfiinţarea sclaviei şi emanciparea negrilor. Ulterior, doctrina socialistă şi muncitorească din S.U.A. va cunoaşte fluxuri şi refluxuri raportate la fenomenologia naţională ori mondială.

În anii 1866 – 1867, Andrew Johnson a aprobat ofensiva armatei federale împotriva triburilor ameridienilor, formate din siouxi, conduşi de Sitting Bull. Aceştia, numiţi uneori dakota, constituiseră o Uniune distinctă a indienilor, aflată pe teritoriul dintre Fluviul Mississippi, râul Missouri şi Munţii Stâncoşi. După mai multe confruntări, structura administrativă înjghebată de siouxi este desfiinţată, numeroşi aborigeni sunt ucişi în lupte, iar zona amintită s-a integrat statelor adiacente. Se repetau astfel evenimente din 1832-1839, când preşedinţii Andrew Jackson (1829-1837) şi Martin Van Buren (1837-1841) au dispus intervenţia în forţă pentru înfrângerea mişcării seminolilor lui Osceola.

Comparativ cu primii ani ai mandatului său, Andrew Johnson s-a dovedit, în ultimă etapă a guvernării, cât mai fidel faţă de prevederile Programului electoral din 1864, elaborat atunci împreună cu Abraham Lincoln. Ca dovadă, la 28 iulie 1868, după dispute virulente în Congres, preşedintele a reuşit să înscrie în Constituţie un amendament la Articolul 14, prin care erau acordate drepturi civile negrilor. Aşadar, în urma amendării conţinutului Articolului 13, obţinută de Abraham Lincoln la începutul anului 1865, noua completare a Constituţiei din 1783 finaliza, printr-o modalitate modernă, progresistă, controversa dogmatică şi luptele sângeroase asupra sclaviei.

Pentru a grăbi adoptarea unei asemenea decizii foarte importante în Senat şi în Camera Reprezentanţilor, Andrew Johnson, asemănător altor preşedinţi care au condus Federaţia după 1841, s-a opus vehement filibusterismului practicat de opozanţii din forul legislativ. Este vorba de tactica temporizării dezbaterii de fond a Proiectului a dus în faţa Senatului, prin divagaţii prelungite, urmărindu-se astfel blocarea votului final.

Republicanii au dovedit pe deplin, în vara anului 1868, maturitate politică şi consecvenţă privind strategia consolidării teritoriale şi sociale a Federaţiei, iar adoptarea amendamentului la Articolul 14 al Constituţiei rămâne un merit atestat al preşedintelui Andrew Johnson.

În domeniul folosirii relaţiilor externe ca factor al creşterii puterii Uniunii, Andrew Johnson a realizat unul dintre dezideratele predecesorilor săi, extinzând graniţele naţionale asupra Peninsulei Alaska. Teritorial, aceasta se află pe coasta nord-estică a Americii de Nord, fiind despărţită de extremitatea asiatică a Imperiului Ţarist, care stăpânea atunci Alaska, prin Strâmtoarea Bering.

Tratativele pentru cumpărarea Peninsulei au fost purtate la Washington, în numele preşedintelui Andrew Johnson, de către şeful Departamentului de Stat, William Seward. Guvernul suveranului Alexandru II (1855-1881), primea, la 30 martie 1867, suma de 7 200 000 de dolari din trezoreria Statelor Unite ale Americii, care ajungeau astfel în vecinătatea nord-estică a Rusiei imperiale, la aproximativ 35 de km, în linie dreaptă, distanţă navală.

Casa Romanovilor stăpânea Alaska, descoperită de navigatorul şi exploratorul rus Vitus Jonassen Bering, de origine daneză, din 1740. Prin tranzacţia amintită, s-au pus bazele viitorului stat Alaska, al Federaţiei Americane, format atât din Peninsulă, cât şi dintr-un mare număr de insule apropiate Canadei, ori răspândite prin Marea Bering.

Primirea în clubul select a acestuia se va face însă peste aproape un secol, timp în care infuzia modernizării americane se dovedeşte benefică Marii Puteri.

De asemenea, în 1867 Uniunea ajunge la 37 de state, acceptând să respecte Constituţia, precum şi celelalte legi, ori alte decizii ale preşedintelui Andrew Johnson, zona Nebraska. Aflat în perimetrul central al Lumii Noi, teritoriul enunţat cuprindea, spre mijlocul veacului XIX, 200 000 de kmp, devenind subiectul unor aprige dezbateri parlamentare cu privire la folosirea ori interzicerea sclaviei, finalizate cu Legea Kansas-Nebraska din 1854, descrisă în paginile anterioare. Reşedinţa oficială a statului va primi, la propunerea lui Andrew Johnson, numele de Lincoln, iar cel mai important centru urban rămâne oraşul Ohama. Pentru economia americană, Nebraska a reprezentat, de întotdeauna, un important ofertant al produselor specifice preocupărilor rurale.

Perioada prezidenţială a lui Andrew Johnson a presupus iniţierea aplicării Programului reconstrucţiei şi modernizării fostelor state secesioniste. Amplele acţiuni intitulate Pentru un nou Sud au cuprins, printre altele, implementarea industriei, mecanizarea lucrărilor agricole, redefinirea sistemului educaţional, facilitarea schimburilor comerciale cu statele din Nord, extinderea căilor de transport.

Obiectivele menţionate au determinat preocupări insistente pentru formarea unor specialişti, capabili să administreze fondurile alocate de la bugetul Federaţiei, ori din surse private. Ca urmare, preşedintele Andrew Johnson a lansat o adevărată campanie naţională de promovare a persoanelor compatibile, inclusiv din familiile negrilor eliberaţi, în diverse funcţii publice ale statelor sudice.

Expertul resurselor umane, angajate în redimensionarea acestor zone, a devenit George Washington Carver, intelectual de culoare, format, ca om liber, la Colegiile din Iowa şi Alabama, arhetip înscris în analele americane ulterioare Războiului civil (1861-1865).

Guvernarea Regelui Andrew I a cuprins şi alegerile prezidenţiale din 1868. Conducerea Partidului Republican îl va nominaliza însă, pentru funcţia supremă în S.U.A., pe generalul Ulysses S. Grant. Acesta va obţine 3 012 833 de voturi populare, comparativ cu democratul Horatio Seymour, guvernatorul statului New York, cel ce s-a bucurat de adeziunea a 2 703 249 de cetăţeni. La rândul lor, 214 mari electori l-au susţinut pe Ulysses S.Grant, iar 80 au fost pentru Horatio Seymour. Peste 500 000 de sclavi eliberaţi s-au exprimat în favoarea candidatului republican.

Andrew Johnson a continuat şi după alegerile prezidenţiale din 1868 să coordoneze administraţia Federaţiei, în special Programul reconstrucţiei Sudului, finalizându-şi mandatul, efectiv la începutul anului 1869, când a transferat însemnele puterii generalului Ulysses S. Grant. Retras din viaţa politică statală, va rămâne militant al Partidului Republican până la 31 iulie 1875, când a decedat. Avea 67 de ani.

În panoplia preşedinţilor americani, Andrew Johnson este apreciat mai ales pentru menţinerea şi extinderea Uniunii în urma asasinării lui Abraham Lincoln, relansarea legislaţiei de factură socială, specifică tranziţiei spre o democraţie reală, precum şi adoptarea unor măsuri economice favorabile reconstrucţiei statelor din Sud.

AMERICAN PRESIDENTIAL ACTIONS IN THE PERIOD 1853-1868 FROM FRANKLIN PIERCE TO ANDREW JOHNSON

Abstract

The author achieved a historical introspection about the succession of the main political actors on the Confederation's stage, pointing out the most important social on military fulfillment. The author carried ant this article during the American presidential election of 2004. The university professor Petre Popa selected from such an extensive (ample) study for the present ARGESIS volume the American presidential actions in the period 1853-1868, when the government relied an the Programs proposed by F. P. (The Democrat Party) J. B. (Democrat Party), A. L. (The Republican Party) and A. J. (The Republican Party).

It is for the first time when such transatlantic suspect is put in evidence in a session of the Argeş County Museum. This the readers have the possibility to get informed especially on the pragmatic sense of the steps of the American presidents numbers 14, 15, 16, 17, representative personalities of the 19th century who decisively contributed to the consolidation of the nation which dominates more and more insistently the world.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

ARGEȘENII LA EXPOZIȚIA GENERALĂ ROMÂNĂ, BUCUREȘTI, 1906

AURICĂ SMARANDA*

Cu prilejul unei expoziții organizată de „Asociația Română pentru Înaintarea și Răspândirea Științelor“, în anul 1903, dr. Constantin Istrati propunea ca în anul 1906 „să se deschidă o expoziție generală română în București, în care, de la agricultură și până la artele frumoase, activitatea neamului să se manifesteze în toate direcțiile“[1].

În anul 1905, în expunerea de motive de la proiectul de Lege pentru expoziția din 1906, Ion Lahovary spunea, printre altele, următoarele: „... pentru noi românii lecțiunea ce va trage Națiunea din spectacolul ce-l vom înfățișa va fi, sperăm, salutară pentru conștiința poporului și pentru educațiunea politică a tinerilor din noua generațiune“. „Văzând de unde am plecat și unde am ajuns, ei vor aduce un omagiu meritat tuturor acelora care în trecut, ... au lucrat cu același dor și aceeași dragoste pentru mărirea patriei...“[2].

Legea Expoziției a apărut la data de 14 mai 1905, organizarea ei fiind încredințată doctorului Constantin Istrati, cunoscut om de știință român, chimist și medic, profesor universitar, academician. Într-un timp foarte scurt, aproape 10 luni, câmpul Filaretului, până atunci pustiu, plin de mlaștini în care se scăldau vitele, lipsit de drumuri, fără canalizare și apă potabilă, a fost transformat într-un parc în care a fost montată Expoziția. Deschiderea a avut loc în ziua de 6 iunie 1906 și a durat până în data de 1 noiembrie 1906[3]. Această expoziție a fost structurată în 12 secții astfel: 1) Agricultura; 2) Silvicultura și vânatul; 3) Horticultura și viticultura; 4) Zootehnia și pescuitul; 5) Mine și cariere; 6) Industria; 7) Geniul Civil, mijloace de transport și comunicație, Armata; 8) Industria și Educația; 9) Arte frumoase; 10) Higiena, asistența publică, economia socială; 11) Cultul; 12) Trecutul istoric.

În afara celor de mai sus a existat și un pavilion special.

Județul Argeș a participat la 11 secții plus secția specială, neavând activitate pentru Secția 5-a „Mine și cariere“.

Ca participare generală, județul Argeș a fost prezent cu un număr de 139 localități (orașe, comune, sate) și 685 de expozanți (persoane fizice și persoane juridice: școli, autorități, armata, biserica etc.) Cele mai animate secții la care au

---

* Societatea Numismatică București.
[1] *Enciclopedia României*, IV, Ed. Imprimeria Națională, 1943.
[2] *Ibidem*.
[3] *Călăuza oficială* și *Catalog Expoziția generală română*, 1906, Atelierele grafice Socec, București, 1906.

participat argeşenii au fost: Agricultura, Industria şi Silvicultura cu Viticultura. La aceste secţii au participat un număr de 119 localităţi cu un efectiv de 563 expozanţi. Ceilalţi, adică 20 de localităţi cu 112 expozanţi au participat la secţiile: Geniul Civil, Instrucţia şi Educaţia, Arte frumoase, Higiena cu asistenţa socială, Cultul religios, Trecutul istoric şi Secţia specială[4]. Este demn de reţinut faptul că această prezenţă este destul de bună dacă ţinem seama că au fost judeţe cu o foarte scăzută participare, precum judeţul Prahova cu numai nouă localităţi şi 17 expozanţi!

Locuitorii judeţului Argeş au expus produse agricole ca: grâu, fasole, secară şi altele; din industria alcoolului: vinuri, ţuică, alte băuturi; industria casnică: împletituri de sfoară, tâmplărie de lemn, articole de piele, curelărie, şelărie etc. Un obiect special, care a reţinut atenţia Comisiei de Apreciere, a fost un alambic!

La Secţia „Geniul Civil, mijloace de transport şi comunicaţii, Armata" a fost expus un „aparat de ridicări topografice", cazarmament şi obiective militare; la Secţia „Instrucţia şi Educaţia" au fost expuse: lucrări de mână (cusături) executate de elevele unor şcoli, precum şi de sătencele argeşene. La Secţia „Arte Frumoase", familia Brătianu a expus o hartă a României executată din mărci poştale; locotenentul Toma Purcăreanu, din Piteşti, a expus un tablou din peniţă; Ion Zamfirescu, din capitala judeţului Argeş, a expus portretul lui Gheorghe Grigore Cantacuzino, iar Ion Sorescu din Vâlcele a prezentat o sculptură[5].

Potrivit Regulamentului Expoziţiei, toţi expozanţii au primit o plachetă şi brevetul de colaboratori, iar Comisiile de Juriu au acordat premii pentru cele mai meritorii exponate.

Din documentele Expoziţiei a reieşit că la această mare manifestare naţională au participat circa 40.000 de expozanţi, din care 10.559 au fost distinşi cu premii în diplome de onoare, medalii de aur, de argint, bronz precum şi cu diplome de menţiuni onorabile.

Judeţul Argeş s-a remarcat substanţial în faţa Comisiilor de Juriu, adjudecându-şi un număr total de 404 premii, din care: patru medalii de aur cu diplome de onoare, 19 medalii de aur cu diplome speciale, o medalie de aur *hors concours*, deci 24 medalii de aur; 107 medalii de argint cu diplome speciale, 97 medalii de bronz cu diplome speciale, 176 diplome onorabile[6]. Cele mai multe premii au fost obţinute de Secţiile: Agricultura cu 113 premii; Industria cu 23 de premii; Zootehnia cu 17 premii; Horticultura şi Viticultura cu 13 premii etc.

Mai jos, sinoptica premiilor:

---

[4] *Ibidem.*
[5] *Catalogul lucrărilor expuse la Expoziţia jubiliară din 1906*, Bucureşti.
[6] „Monitorul Oficial", 194 şi 200 XII 1906.

Nr. crt.	Secția	Nr. expoz.	Nr. premii	Aur Hors Conc.	Aur Dipl. onor.	Aur Dipl. spec.	Argint Dipl. onor.	Bronz Dipl. onor.	Dipl. onor.
I	Agricultura	294	133	1	-	4	8	7	113
II	Silvicultura și vânatul	13	7	-	-	-	-	5	2
III	Horticultura și viticultura	124	51	-	-	4	32	2	13
IV	Zootehnia și pescuitul	24	19	-	-	-	2	-	17
V	Industria[1]	108	80	-	2	5	42	8	23
VI	Geniul Civil, mijloace de transport și comunicație, Armata	6	6	-	2	-	-	-	4
VII	Industria și Educația	53	50	-	-	1	8	40	1
VIII	Arte Frumoase	18	15	-	-	1	4	10	-
IX	Higiena, asistența publică, economia socială	14	12	-	-	2	3	7	-
X	Cultul	6	6	-	-	-	4	-	2
XI	Trecutul istoric	14	14	-	-	1	1	11	1
XII	Specială	11	11	-	-	1	3	7	-
	TOTAL	**685**	**404**	**1**	**4**	**19**	**107**	**97**	**176**

Iată câțiva premianți:

- medalii de aur și diplome de onoare:

Batalionul II Regimentul 4 Argeș pentru miniatura interiorului Batalionului; Lt. col. Popovici din Pitești pentru un aparat de ridicări topografice; Fabrica de Hârtie din Câmpulung-Muscel, pentru standul județean, expune hârtie; Ludovic Daniel din Pitești, expune un cazan (alambic).

- medalii de aur și diplome speciale:

Ilie Ionescu din Hințești, preotul Gh. Popescu din Dobrogostea, pentru exponate de grâu, ovăz, porumb; Sinescu Ioana din Brătieni, pentru lucrări de mână; Secția „Higiena, asistență publică și economie socială" din Pitești, Lăptăria Cooperativei „Sf. Spiridon" din Prundu, pentru model de „Dare de seamă".

- medalii de argint cu diplome speciale:

Școala din Alini Argeș expune o colecție de obiecte vechi-documentare; Rusa G. Lina din Hințești, Eftimia Pr. Maria din Oești; Cucu S. Maria din Dobrogostea, Filofteia Ionescu din Costești, Sinescu Ilinca din Brătieni-Galeșu, Alecu Constanța din Pitești, Ilinca Ionescu din Drăganu; toate aceste persoane au expus „lucru de mână"; S. Fucs fotograf din Pitești, pentru materiale fotografice.

- medalii de bronz și diplome speciale:

Diaconescu Iulita și Athanesia Săcăreanu, Dinu Matrona și Marica Eftimia Pastia, toate din Șuici, au expus „lucru de mână"; Școlile de Fete din: Hârsești, Pădureți, Mușetești, Costești, Alini, pentru „lucru de mână"; Școlile din Păduroiu și Bradu, de asemenea au expus „lucru de mână"; Școala de Meserii din Cacaleți a expus dogărie; Andrițoiu Filofteia din Șuici a expus lucrări cu motive naționale.

[1] Din documente rezultă că, pentru județul Argeș, a expus și Fabrica de Hârtie din Câmpulung-Muscel.

Societatea pentru „Ajutorul săracilor" din Piteşti, Societatea „Sprijinul" din Stroieşti şi Costeşti au fost premiate pentru interesantele „Dări de seamă" expuse.

Oricum, judeţul Argeş a făcut, în faţa naţiunii, cu prilejul Expoziţiei Generale Române din 1906, dovada hărniciei şi priceperii oamenilor locului, a argeşenilor bărbaţi, femei, copii, a bogăţiei pământului, a acestui pământ sfânt, locuit şi stăpânit de moşii şi strămoşii argeşenilor.

Masiva participare la o astfel de expoziţie naţională denotă un înalt grad de civilizaţie şi un act de cultură, demonstrând, în acelaşi timp, dorinţa de muncă şi de a produce bunuri utile, dorinţa de frumos şi demnitate şi de a fi prezent într-o frumoasă competiţie în care s-au reunit nu numai românii din judeţele celor trei ţări româneşti Muntenia, Moldova şi Dobrogea, ci şi românii din celelalte ţări româneşti Transilvania, Basarabia, Bucovina, Banatul, pe care organizatorii au avut grijă să-i invite, invitaţie ce a fost onorată de un număr mare de participanţi.

Iată un eveniment expoziţional în care s-au regăsit românii de pe tot întinsul istoric al ţării, ca avanpremieră la actul Marii Uniri a tuturor românilor de la 1 Decembrie 1918.

Mulţi, foarte mulţi, dintre expozanţii din 1906 au îmbrăcat cămaşa morţii în anul 1916 când la chemarea patriei au plecat să elibereze pe fraţii noştri „de dincolo" şi să întregească România în veci unită. Mulţi, foarte mulţi nu s-au mai întors acasă. Mărturie stau crucile, monumentele şi documentele din arhive.

THE INHABITANTS OF ARGEŞ COUNTY AT THE ROMANIAN GENERAL EXHIBITION, BUCHAREST, 1906

Abstract

Between June and November 1906, a national exhibition which had 12 section took place in Bucharest: the agriculture, the forestry and the hunting, the horticulture and the viticulture, the zootechny and the fishing, mines and quarries, the industry, the civil corps, means of conveyance and communication, the army, the industry and the education, the fine arts, the hygiene, the public assistance, the social economy, the cult, the historic past. The Argeş County participated in all the sections, except in the „Mines and Quarries" section. The Argeş County participated with 139 localities (towns, communes, villages) and 685 exhibitions (natural persons and legal persons – schools, authorities, the army and the church). The Argeş inhabitants made themselves conspicuous in the following sections: agriculture, industry and the forestry. The committees of the jury conferred a total number of 404 prizes to the Argeş County, 24 of them being gold medals.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

ACȚIUNILE COMITETULUI PENTRU RIDICAREA MONUMENTULUI LUI I. C. BRĂTIANU

OCTAVIAN C. DEJAN*

I. C. Brătianu[1] s-a născut la Pitești în anul 1821[2] și a murit la data de 5 mai 1891 la Florica – Ștefănești Argeș, într-o zi cu furtună și cutremur[3]. La capătul lui a venit însuși regele Carol I, care a oferit ca amintire celor patru fiice ale defunctului câte un medalion de aur, cu fire din părul acestuia[4]. Cele patru fiice erau: Sabina (1863-1944), căsătorită cu dr. Constantin Cantacuzino, Maria (1868-1945), căsătorită cu Ion Pillat, Tatiana (1870-1946), căsătorită cu I. I. Niculescu Dorobanțu, și Pia (1872-1962), căsătorită cu Alexandru Alimănișteanu.

De față au mai fost: soția Caliopia (Pia), născută Pleșoianu (1841-1920), și cei trei fii ai săi – Ion (Ionel) (1864-1927), căsătorit: 1. Maria Moruzi și 2. Elisa Știrbei, Costandin Dinu (1866-1950), căsătorit cu Alexandrina, născută Costinescu, și Vintilă (1867-1930), căsătorit cu Lia, născută Stolojan, precum și fratele său mai mare Dumitru C. Brătianu (1812-1892) cu fiul fratelui său, Teodor (1812-1884), Grigore T. Brătianu.

Nu știm cine a fost inițiatorul constituirii unui comitet pentru cinstirea memoriei lui I. C. Brătianu, denumit Comitetul pentru ridicarea monumentului lui I. C. Brătianu, nu cunoaștem când s-a constituit și nici persoanele care au alcătuit acest comitet. Știm însă că în acea perioadă tânărul inginer Ion I. C. Brătianu (Ionel) acorda prioritate domeniului Florica, unde construia o terasă, iar în calitate de colaborator al ing. Anghel Saligny avea sarcina serviciului fotografic al podului peste Dunăre (fig. 1), precum și a lucrărilor căii ferate Bacău-Piatra Neamț. Sabina Cantacuzino, în amintirile pe care ni le-a lăsat despre familia I. C. Brătianu, a scris că Ionel nu scăpa nici o ocazie spre a cunoaște chiar cele mai mici rămășițe interesante ale trecutului[5].

Până la proba contrară, admitem că cel care a inițiat și constituit Comitetul pentru ridicarea monumentului lui I. C. Brătianu este Ionel Brătianu și din acest comitet au făcut parte copiii defunctului.

---

* București.

[1] Ștefan Ștefănescu și alții, *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 396-397.

[2] *Dictionnaire Encyclopédique pour tous, petit Larousse*, 1966 – 27 tirage – Libraire Larousse, p. 1222.

[3] Apostol Stan, *Ion C. Brătianu și Liberalismul Român*, Editura Globus, 1993, p. 464.

[4] *Din corespondența familiei Brătianu*, vol. V, București, 1935, p. 510.

[5] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu 1821-1921*, vol. I, București, p. 173.

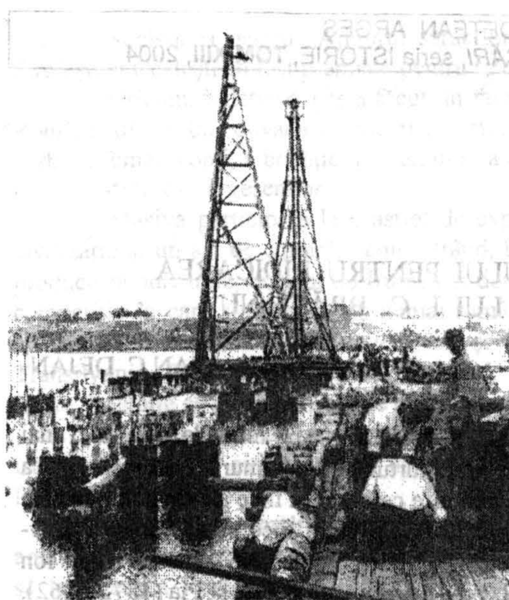

Fig. 1. Podul peste Dunăre „Anghel Saligny" în lungime de 3850 m, vedere de pe malul drept, în anii 1890-1893.

Neînduplecată este legea care cere ca fiecărui răsărit de soare să-i urmeze un apus, ca florile care au strălucit în toată splendoarea să se ofilească şi ca fiecare firişor de izvor şi fiecare picătură de rouă sunt mânate de aceleaşi neînduplecate legi de a se contopi în noianul nesfârşit al mărilor şi oceanelor. Valoarea unui om însă se măsoară cu obstacolele pe care le-a învins rangul social la care a ajuns, iar I. C. Brătianu, fiind o mare personalitate istorică a României, a meritat cu prisosinţă omagiul pe care i l-a adus comitetul constituit, datorită căruia s-au realizat următoarele acţiuni principale: 1) Publicarea în perioada 1902-1910 a colecţiei de şase volume, intitulată „Anul 1848 în Principatele Române"[6]; 2) În anii 1907-1908, achiziţionarea şi mutarea bisericuţei lui Horia din Albac, Munţii Apuseni (fig. 2), la Florica şi înzestrarea acesteia cu obiecte de cult, printre care un chivot din anul 1633; 3) Construirea între anii 1909-1912 a mausoleului de la Florica (fig. 3) şi mutarea în anul 1921 a osemintelor lui I. C. Brătianu şi ale fetiţei Florica (1862-1865) în el.

Apreciem de asemenea că şi următoarele acţiuni întreprinse de membrii familiei I. C. Brătianu între anii 1929-1975, respectiv după moartea lui Ionel Brătianu, se datorează acestui comitet: înfiinţarea în anii 1929-1930 a Aşezământului cultural şi bibliotecii Ion I. C. Brătianu în str. Lascăr Catargiu – Bucureşti; publicarea de către Sabina Cantacuzino a volumelor intitulate „Din viaţa familiei I. C. Brătianu"; publicarea volumelor „Din corespondenţa familiei Brătianu"; Aducerea la Florica a osemintelor lui Dinu I. C. Brătianu şi ale lui Gheorghe I. I. Brătianu, morţi în închisoarea de la Sighet.

În vara anului 1907, Ionel Brătianu, proaspăt recăsătorit, efectuează o vizită în Transilvania. Autorităţile maghiare l-au bănuit, pe nedrept, că a participat la Adunarea Generală a ASTREI, în realitate Ion I. C. Brătianu a mers să perfecteze achiziţionarea bisericuţei din Albac şi să organizeze demontarea şi transportul acesteia sub dealurile cu vii de la Ştefăneşti, satul Florica-Argeş, unde se afla conacul Brătienilor (fig. 5).

Este vorba de bisericuţa cu hramul Sf. Pantelimon, construită în anul 1752 la izvoarele Arieşului din munţii Abrud, de meşteri din satul Albac, comuna Râul Mare – Munţii Apuseni. Construcţia[7] este caracteristică bisericilor de lemn maramureşene,

---

[6] Anastasie Iordache, *Pe urmele lui Dumitru Brătianu*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1984, p. 330.
[7] Revista „Mitropolia Olteniei", nr. 1-2, 1960; Ilie Diaconescu, *Câteva date şi însemnări despre ctitoriile din Olăneşti* Vâlcii, p. 74-76.

fiind așezată pe tălpi masive de stejar, de 11,50 m x 9,70 m x 0,22 m, cu temelie din bolovani de râu înecați în mortar de var, având forma de corabie: 11 m x 7 m, clopotnița pe fronton triunghiular cu balcon decorat în profile distanțate și acoperiș piramidal deschis, absidă pentagonală, pereți din bârne căptușiți interior și tencuiți, străpunși de orificii înguste de 0,45 m x 0,45 m și învelitoare în două ape, așternută cu șindrilă zimțată, încheiată în nut și feder, de care se leagă sub coamă scaunul absidei, în cinci ape repezi.

Exteriorul este împodobit de un brâu în torsadă, cu incizii ovale și triunghiulare, tratat cu uleiuri vegetale împotriva cariilor. Pe fața ușii bărduită din stejar, de 1,75 m x 0,75 m, de la intrarea în pronaos, se repetă motivele decorului exterior, completate cu motive simbolice: cercuri duble, reliefate și șuvițe de frânghie împletite, crinul văilor, săgeata daco-tracică, iar pe frontispiciu semnul biruinței creștine.

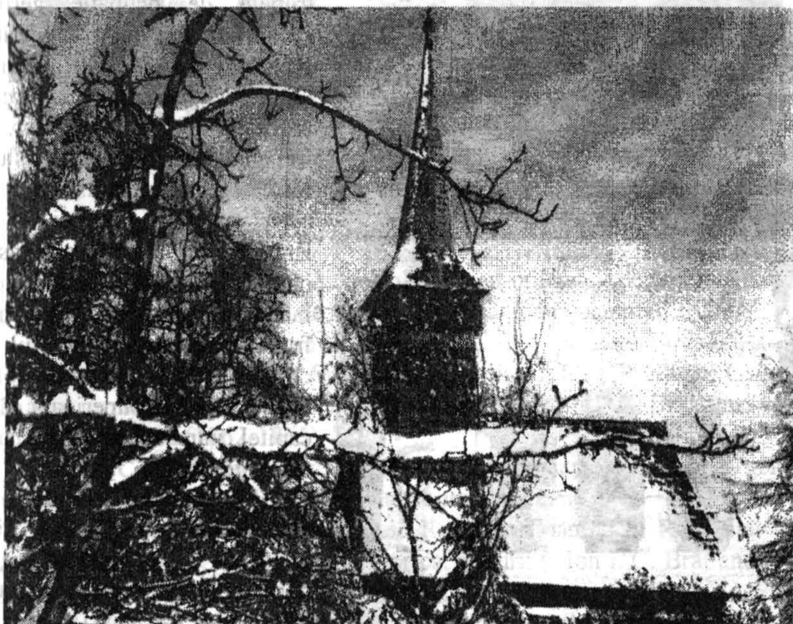

Fig. 2. Bisericuța din Albac în anul 1952, la conacul Brătienilor „Florica". Vedere din Sud.

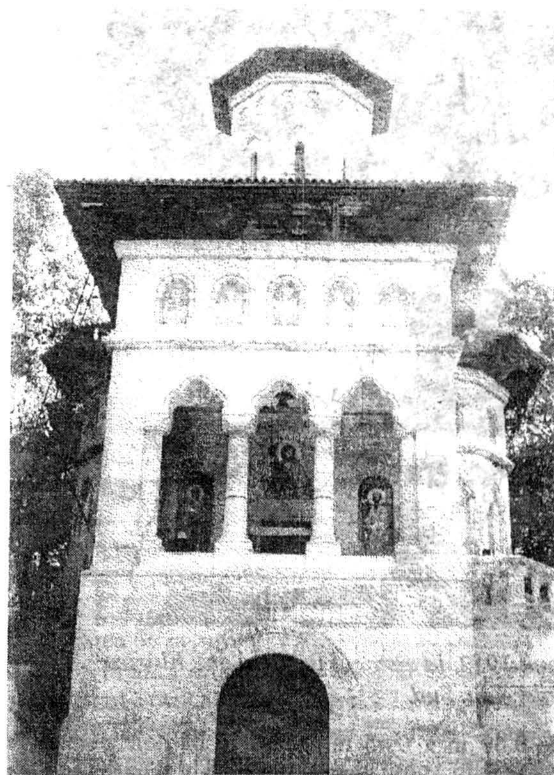
Pe o scândurică de gorun de 0,60 m x 0,45 m, prinsă în bârnele peretelui exterior, s-au săpat cu unciale reliefate, în anul 1908, versuri din poezia Bisericuța din Albac a lui Octavian Goga:

De aceea ostenită acum / De multe rele câte au fost / Bătrână te-ai pornit la drum / Să-ți dee frații adăpost / Rămâi aici, fă-ți un popas / Fii sfetnic bun din viac în viac / Și spune acasă ce-a rămas / Bisericuța din Albac /.

Această bisericuță (fig. 2) este denumită și biserica lui Nicolae Ursu – HORIA – pentru că în ea, Horia, luptătorul pentru libertatea românilor ardeleni, din anul 1784, s-a rugat și a ascultat aici cuvântările călugărului Sofronie de la Cioara, care i-a chemat

pe români, în anii 1744-1761, la libertate religioasă[8]. Este fără nici un dubiu faptul că răscoala lui Horia, împreună cu Cloşca şi Crişan, a fost pregătită de călugărul Sofronie de la Cioara (mânăstirea Afteia), iar Ionel Brătianu, probabil că a citit în „Telegraful Român", apărut la Sibiu în anul 1905, numerele 6 şi 7, însemnările de pe cărţile bisericeşti din Ardeal, publicate de pr. Oancea, referitoare la călugărul Sofronie. Este ştiut faptul că alungat de armata generalului austriac Nicolae Adolf Bukow, care a dispus în 1761 ca toate mănăstirile de lemn şi cele de piatră din Transilvania să fie dărâmate, călugărul Sofronie, în august 1761, a trecut din Ardeal în Ţara Românească mai întâi la Râmnic, apoi la Curtea de Argeş, în 1764 la Robaia, de unde în perioada 1765-1771 ajunge egumen la mănăstirea Vieroş (Făget-Colibaşi Piteşti)[9].

Mausoleul familiei I. C. Brătianu a fost zidit între anii 1909-1912, din cărămidă, placată cu piatră albă de Albeşti. Iniţial a fost acoperit cu tablă de aramă, dar în anul 1918 a fost dezvelit de trupele de ocupaţie germane, rămânând doar turla acoperită cu aramă, restul acoperişului fiind cu olane. Mausoleul are forma de cruce, cu demisol şi parter. Cele trei abside laterale şi de la altar au forma semicirculară. La subsol este cavoul familiei I. C. Brătianu, iar la parter este biserica parohială. Intrarea în pridvor se face pe nişte scări de piatră înalte, frumos lucrate. Pridvorul este deschis şi este susţinut de coloane având la partea superioară câte un capitel, între coloane fiind arcade trilobate (fig. 3).

Fig. 3. Mausoleul familiei I. C. Brătianu de la Florica în anul 2003, vedere din vest.

Absidele laterale şi de la altar au formă de pentagon şi sunt împărţite în trei părţi (fig. 4): partea de jos este prevăzută cu câte două geamuri, care dau lumină în cavou şi este despărţită de partea de mijloc de un brâu masiv, simplu; la partea din mijloc absidele laterale au cinci ferestre, din care trei oarbe, având partea superioară de trilob, susţinute de câte două coloane mici. La fel sânul de la altar are cinci ferestre, din care patru sunt oarbe şi au aceleaşi elemente decorative; partea superioară este despărţită de un brâu lucrat frumos,

[8] P. S. Iosif, *Monografia Eparhiei Râmnicului şi Argeşului*, Râmnicu Vâlcea, 1976, p. 974-975
[9] *Istoria Bisericii Române*, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 224-227

asemănător celui de la biserica Trei Ierarhi din Iaşi şi are 32 firide cu aceleaşi elemente decorative. În firide sunt pictate personaje din Vechiul Testament şi poeţi antici; sub streaşină este o cornişă masivă, simplă.

Fig. 4. Mausoleul I. C. Brătianu în anul 2003, vedere din Sud.

Intrarea în partea de sus a mausoleului, cu utilizarea de biserică, se face pe o uşă de lemn, care are deoparte şi de alta doi stâlpi de piatră sculptaţi frumos.

Mausoleul nu a fost zugrăvit în interior.

În anul 1920 în cavou a fost înhumată soţia lui I. C. Brătianu, Caliopia (Pia), apoi în anul următor, 1921, au fost introduse osemintele lui I. C. Brătianu (1821-1891) şi ale fiicei lui Florica (1862-1865).

Ion I. C. Brătianu a fost omul unei mari vocaţii politice, un geniu politic datorită căruia s-a înfăptuit idealul naţional al unităţii statale.

La data de 19 iulie 1927 marele Rege Ferdinand I al României a murit la Sinaia şi la 24 noiembrie acelaşi an, la Florica, a murit şi Ion I. C. Brătianu. Opera sa a fost continuată de Sabina şi Vintilă, până în 1930 când a murit, apoi de celălalt frate Dinu, până la desfiinţarea partidelor istorice. Pentru cinstirea lui Ion I. C. Brătianu au fost întemeiate în anii 1929-1930 un Aşezământ şi o bibliotecă în strada Lascăr Catargiu din Bucureşti, care i-au purtat numele, iar la data de 28.11.1938 în grădiniţa casei lui Ion I. C. Brătianu, din str. Biserica Amzei, i s-a dezvelit şi un monument din granit, operă a sculptorului croat Ivan Mestrović.

Instaurarea regimului comunist din România a dus la falsificarea istoriei şi a denaturat rolul marilor personalităţi pentru unitatea şi fiinţa naţională. S-a afirmat că înfăptuitorii României independente şi ai României Mari aparţin familiei de moşieri şi capitalişti români din regiunea Piteşti, ai cărei membri au avut în istoria României un rol politic reacţionar promovând o politică antimuncitorească, antidemocratică şi antinaţională de înfeudare a ţării capitalului străin, de jefuire a poporului muncitor[10].

[10] Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1994, p. 566.

Fig. 5. Conacul Brătienilor în anul 2003, vedere din sud-est.

Ionel Brătianu a fost contestat de regimul comunist, fiind interzis pentru a se lăsa loc denigrărilor şi calomniilor. În volumul de 524 de pagini intitulat „Publicaţii interzise" până la 1 mai 1948, între poziţia 505 şi 535 litera „B" şi la alte litere, sunt cuprinse titlurile lucrărilor elaborate de membrii familiei Brătianu, care au fost distruse fiind interzise, deoarece, după părerea autorilor lucrării „conţin idei reacţionare" şi „se poate afirma fără teama de exagerare, că o mare parte din ceea ce s-a publicat în ţara noastră în ultimele trei decenii, precum şi un anume procent mai redus din ceea ce se publicase anterior, era infectat de idei şovine, reacţionare, rasiste etc. (p. 9)" motiv pentru care „odată cu lichidarea regimului fascist din România s-a pus problema lichidării tuturor moştenitorilor pe care acesta le lăsase în urma sa" (p. 5) pentru că „acţiunea de răspândire a otrăvii imperialiste nu s-a mărginit la cărţile mai mult sau mai puţin oficiale, cum ar fi lucrările de doctrină politică etc. Ea s-a exercitat în mod puternic până în cele mai aparent inofensive publicaţii. În literatura burgheză, în care individualismul, şovinismul, superstiţiile, fac parte din temeliile ei, în ediţii comentate din clasicii români şi străini, unde critici rău intenţionaţi au falsificat istoria şi textele literare pentru a găsi argumente în sprijinul teoriilor lor retrograde şi chiar în modestele broşuri de popularizare ştiinţifică, în foarte multe lucrări din aceste categorii s-a făcut de fapt, mai mult sau mai puţin făţiş, apologia hitlerismului, ele nefiind decât tot atâtea mijloace de a sluji interesele imperialismului, duşmanul de moarte al clasei muncitoare, al poporului" (p.6). „Ascuţirea luptei de clasă în ţara noastră, în condiţiile trecerii de la democraţie populară la socialism, face ca lupta dusă pe plan ideologic de clasa muncitoare împotriva ideologiei reacţionare să fie din ce în ce mai înverşunată. Lupta pentru curăţirea sectorului cultural de toate aceste publicaţii fasciste şi profasciste, publicaţii care în fond caută să apere şi să justifice exploatarea omului de către om, nu va lua sfârşit decât atunci când ele nu vor mai exista decât în câteva biblioteci oficiale documentare, unde istoricii viitorului vor avea prilejul să studieze epoca cea mai

neagră din istoria modernă a omenirii, epoca imperialismului monopolist şi a crimelor sale împotriva umanităţii" (p. 11).

Am citat programul de calomniere aparţinând ideologiei comuniste din România, pentru a arăta temeiul acţiunilor regimului totalitar comunist împotriva familiei Brătianu. Dinu I. C. Brătianu în vârstă de 83 de ani, la câteva luni de la arestare în anul 1950, decedează în închisoarea de la Sighet. Fiul lui Ion I. C. Brătianu, eminentul istoric Gheorghe I. I. Brătianu, membru al Academiei Române din anul 1942, care a contribuit la ridicarea istoriografiei române la nivel european, îşi află un sfârşit tragic la data de 24 aprilie 1953 tot în închisoarea de la Sighetu Marmaţiei, la vârsta marilor împliniri.

Un an mai târziu, în 1954, pentru a se şterge din memoria oamenilor din regiunea Piteşti şi alte locuri, amintirea Brătienilor, comuniştii au dispus dărâmarea bisericuţei din Albac de la conacul Brătienilor. La această dată protopop de Piteşti era Pr. Constantin Dejan şi formal trebuia să semneze demolarea bisericuţei. Nu avea importanţă că acesta era monument istoric. Pr. Constantin Dejan a sesizat prompt intenţia aceasta a autorităţilor episcopului Iosif Gafton al Râmnicului şi Argeşului. După o vizită a episcopului Iosif, împreună cu Patriarhul Iustinian Marina, la bisericuţa din Florica, aşa cum s-a consemnat în pisania bisericuţei, sub motivul că bisericuţa era dărăpănată de vreme şi fără întrebuinţare, s-a mutat şi refăcut în forma iniţială şi din aceleaşi materiale sub muchia de răsărit a staţiunii balneoclimaterice de la Olăneşti, unde „a fost împodobită cu pictură nouă şi înzestrată cu sfinte odoare şi cărţi, sfinţindu-se în anul 1958, luna octombrie, când s-au împlinit zece ani de la reîntregirea Bisericii Ortodoxe greco-catolice în sânul Bisericii mamă. Zugrăvitu-s-au această biserică de meşterii zugravi D. Dimitriu-Nicolaide şi Ortansia Masichievici" (fig. 6).

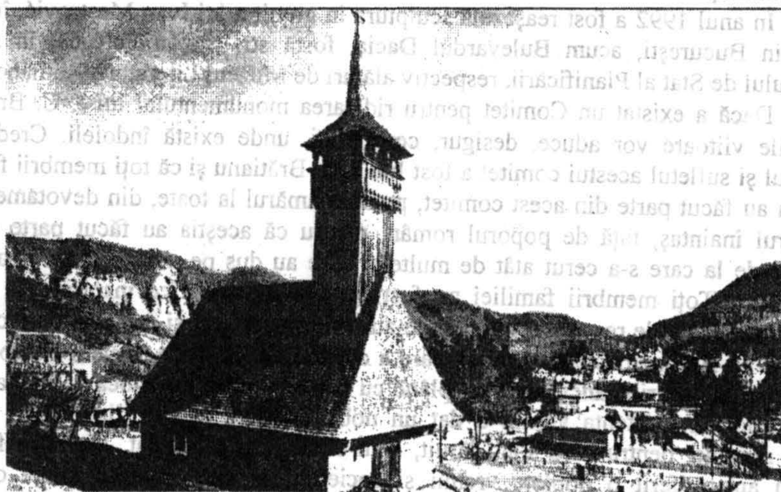

Fig. 6. Bisericuţa din Albac în anul 1972 la Olăneşti, vedere din nord-vest.

De la vechea bisericuţă a lui Horia, din Albac, adusă în anii 1907-1908 la conacul Brătienilor de Ionel Brătianu, au rămas la Florica uşile împărăteşti, care au fost montate la altarul parterului mausoleului şi începând cu data de 30 noiembrie 1954

mausoleul familiei Brătianu, în partea de sus, a primit destinaţia de biserică parohială, deservind nevoile sufleteşti ale Coloniei Partizani şi ale muncitorilor de la C. A. S., iar mai apoi ai I. C. H. V. Ştefăneşti. Oficial însă este socotită biserică filială a parohiei Târgu Dealului începând cu data de 1 iunie 1960 şi are hramul Sf. Ioan Botezătorul. Primul preot slujitor la noua destinaţie a mausoleului Brătienilor a fost preotul Andrei P. Nica, licenţiat în teologie, născut la data de 01.01.1908 în comuna Velejani-Orhei, Basarabia, hirotonisit preot la 24.04.1932 pe seama parohiei Ghiduleni-Orhei. A mai funcţionat ca preot în Basarabia, la Vorniceni-Lăpuşna, apoi la Budeasa-Argeş şi din luna august 1954 la biserica Ştefăneşti II. A murit la data de 14.08.1982 în vârstă de 74 ani.

În cavoul mausoleului Brătienilor au mai fost înhumaţi: Ionel (1927); Vintilă (1930); Sabina (1944); Maria (1945); Tatiana (1946); Alexandru Alimănişteanu (1960) şi soţia sa Pia (1962) precum şi alţi membri. După trecerea timpului, la începutul anilor 1970, membrii familiei Brătianu au obţinut aprobarea exhumării osemintelor şi ale lui Dinu I. C. Brătianu şi Gheorghe I. I. Brătianu şi aşezarea lor la locul cuvenit, între părinţi, fraţi şi surori, cu următoarea inscripţie „Au murit la Sighet neclintiţi în credinţa lor. Osemintele aşezate în aceste cripte".

Aşezământul cultural şi Biblioteca Ion I. C. Brătianu din Bucureşti au fost desfiinţate în anii dictaturii comuniste, fondurile de cărţi şi documente au fost confiscate şi împărţite la diverse biblioteci.

Biblioteca şi conacul de la Florica au fost jefuite, în vechiul conac fiind stabilit sediul şi cantina G. A. S.[11]. O parte a obiectelor aparţinând Brătienilor au fost preluate de Muzeul din Goleşti prin osârdia unor muzeografi animaţi de trecutul istoric şi marile lui personalităţi[12].

În anul 1992 a fost reaşezată sculptura în granit a lui Ivan Mestrović, în locul iniţial din Bucureşti, acum Bulevardul Dacia, fostă str. Ştefan Furtună, în spatele Comitetului de Stat al Planificării, respectiv alături de Muzeul Literaturii Române.

Dacă a existat un Comitet pentru ridicarea monumentului lui I. C. Brătianu, cercetările viitoare vor aduce, desigur, certitudini, unde există îndoieli. Credem că iniţiatorul şi sufletul acestui comitet a fost Ion I. C. Brătianu şi că toţi membrii familiei Brătianu au făcut parte din acest comitet, punând umărul la toate, din devotament faţă de ilustrul înaintaş, faţă de poporul român, pentru că aceştia au făcut parte dintr-o generaţie de la care s-a cerut atât de multe şi care au dus pe umerii ei sarcina atâtor transformări. Toţi membrii familiei au fost personalităţi istorice inspirate de nobile idealuri, conştienţi de responsabilităţi ce le-au revenit, curajoşi şi cu spirit de sacrificiu. Familia I. C. Brătianu este un simbol, care a dat trei generaţii de oameni excepţionali, care au dat înţelesuri adânci vieţii, umplând cu personalitatea lor epoca în care au trăit. Existenţa lor în existenţa vremii a dat un nobil conţinut şi alte dimensiuni istoriei naţiunii române, pentru care s-au dăruit, s-au cheltuit şi sacrificat. Membrii familiei Brătianu au conferit o nobleţe vremii şi societăţii în care au trăit şi pe care au îmbogăţit-o spiritual şi cultural.

Aducem omagiul nostru fierbinte şi recunoştinţa noastră memoriei membrilor familiei Brătianu.

---

[11] *Ibidem*, p. 567.
[12] *Ibidem*, p. 568.

THE ACTIONS OF THE COMMITTEE FOR THE RISING OF THE MONUMENT OF BRĂTIANU

Abstract

The committee, probably constituted on Ionel Brătianu's initiative, carried out the acquisition and the making of the Horia's little church from Abac to Florica between 1907 and the building of the mausoleum from Florica between 1909 and 1912.

CATAGRAFIA ÎNTOCMITĂ DE BOIERUL ARGEȘEAN ALECU BALOTĂ ÎN URMA RĂSCOALEI DIN 1907, CU REFERIRE ȘI LA SPIRU HARET

SPIRIDON CRISTOCEA*

Declanșată pe fondul crizei și tensiunii generale, răscoala țăranilor din 1907 a zguduit din temelii societatea românească. Deși a fost înăbușită cu duritate, mult timp a existat teama reizbucnirii ei, teamă care l-a cuprins și pe boierul argeșean Alexandru Balotă.

Născut la Cepari, jud. Argeș, Alexandru Balotă a fost fiul lui Grigore Balotă (Fig. 1) și al Tincăi, fiica lui Petre Pandele[1], care la rândul lui a fost fiul lui Iordache Balotă al Lucsandrei. Alexandru Balotă (Fig. 2) și soția sa Lucreția, născută Achimescu, au avut doi copii: Maria și Grigore (Puiu) Balotă (1909-1999), care nu au avut moștenitori direcți. Mort în 1928, Alexandru Balotă a fost înmormântat la Cepari[2].

Fig. 1 Grigore Balotă (1812-1896)

Fig. 2. Alexandru Gr. Balotă (1861-1828)

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] În 1867 Grigore Balotă a făcut o importantă danie bisericii Sf. Ilie din Pitești.

[2] Informații furnizate la 3 februarie 2005 printr-o scrisoare aflată în posesia autorului de către doamna Petra (Coca) Balotă, soția lui Grigore Balotă, strănepotul lui Grigore Balotă și al Tincăi.

Temându-se de o nouă răbufnire a ţărănimii, în septembrie 1907 el face o catagrafie a averii sale, inventar ce are în faţă o motivaţie a întocmirii lui. Inventarul este semnat de către Alexandru Balotă cu diminutivul Alecu. În primul rând, trebuie să menţionăm faptul că Alecu Balotă numeşte evenimentele din martie 1907 „revoluţia ţăranilor". De asemenea, el constată, în septembrie 1907, „spiritele... agitate şi pornite pe jiaf" ale ţăranilor. Principalii vinovaţi de izbucnirea răscoalei, după aprecierea lui Balotă, au fost profesorii şi preoţii profesori care au „predicat" cartea[3] lui Spiru Haret „care zicia piatră pe piatră se nu mai stia". Sperând să fie „Cristu Românii", Spiru Haret urmărea ca prin broşura lui să „răstoarne statu" şi de aceea Balotă îl consideră „criminal de stat" care a scăpat „de respunderea cia mare şi nevinovaţii zac în puşcărie".

Manuscrisul redactat de Alecu Balotă cuprinde 8 file prinse cu aţă, fiind scrise cu cerneală neagră următoarele: fila 1 r (coperta), f. 2-6 r-v, f. 7 r. Manuscrisul are mai multe rubrici pe care noi nu le-am mai menţionat în transcrierea ce urmează: „no. obectelor", „numirea obectelor sau felul lor", „preţul cum s-a cumpărat lei/b", „observaţii".

După cum se poate constata, manuscrisul nu este terminat, lipsind moşiile, vitele pe care le deţinea ş. a. Cu toate acestea, manuscrisul ne dă o imagine, chiar dacă parţială, asupra averii unui urmaş al acestei vechi familii de boieri argeşeni.

Prezentând în anexă manuscrisul, facem menţiunea că, fiind vorba de un document de la începutul secolului al XX-lea, nu am intervenit în transcrierea lui decât prin aplicarea punctuaţiei, a semnelor diacritice şi prin articularea cuvintelor la care se impunea acest lucru, păstrând arhaismele şi modul de exprimare al autorului.

ANEXĂ

1907 septembrie, Ceparii Bărseşti, judeţul Argeş.

Inventarul averii boierului Alecu Balotă din Ceparii-Bărseşti

„Inventarul averii mele ce am în comuna Ceparii-Bărseşti, făcut în anul 1907 septembrie, dupe revoluţia ţăranilor din martie acest an. A se şti de se va mai întâmpla, dupe cum se văd spiritele lor agitate şi pornite pe jiaf, ce am avut de <la> moştenitorii meii de voi fi omorât. Alecu Balotă.

A se şti o declar eu, astăzi când încep acest inventar, că instigatorii revoluţiii din primăvara acestui an au fost profesorii şi preoţii profesori care stau acas şi sunt decoraţi, căci au predicat cartia lui Spiru Haret care zicia „piatră pe piatră se nu mai stia". Bunul şi marile nostru rege, el nu a ştiut nimic, oamenii noştri politici fiind un Spiru Haret, ministru al cultelor, acest criminal de stat care prin broşura lui spera se fie Cristu Româniii, dupe broşura lui se răstoarne statu şi tot a fost scos din respunderea cia mare şi nevinovaţii zac în puşcărie. Alecu Balotă, 1907 septembrie/.

1. Una pereche case mari, de zid, cu etaji, având sus 4 camere şi cămară, antre, foişor în faţă şi coridor în dos, scară în faţă, scară în dos, sub case una pivniţă mare şi 2 beciuri, unu în dreapta ei şi altu în stânga, cum intri, şi o cameră bucătărie, alături

[3] Spiru Haret, *Chestia ţărănească*, Bucureşti, 1905.

latrină - 20.000 lei. Cumpărate de la colonel doctor Stef. Dumitrescu[4] în anul 1901, cu 5.500 lei, şi reparate de mine 3.500 lei la 1902. Altă reparaţie, în 1916, dupe cutremuru, de 6.000 lei cheltuieli.

Mobila în case: *Pe scara din faţă.* 1 aşternut de lână pe scara, 20 m lungime - 100 lei. *În foişor:* 3 ţoluri de lână a 4 m, aşternute pe jos în foişor - 40 lei; 1 masă de fer cu covertură - 50 lei; 4 scaune de paie - 35 lei; 1 pereche table de joc - 20 lei; 1 lampă cu carbit - 20 lei; 1 cuier de perete nichelat - 20 lei; 1 dormeză pe droturi înbrăcată în piele de marochin - 300 lei, dăruită de soru-mia Drina.

Antreu: 1 cuier de perete - 20 lei; 1 policandru 24 luminuri de bronz - 200 lei; 1 masă de nuc cu covertura - 60 lei; 2 scaune de paie - 16 lei; 1 lampă de tavan cu abajor - 40 lei; 2 dulapuri mari de brad vopsite maro, 1 pentru haine vechi şi 1 pentru văsăria de rezervă -140 lei. **21.081 lei**./ Tot antreu. 4 tablouri de perete, representând peisaje din resbelu 1877-78, cu giamuri -120 lei; 4 fotografii tablouri cu membrii familii - 10 lei; 1 covor de lână aşternut pe jos, având lungime 8 m şi lat 2 m - 64 lei; 2 tablouri în ulei, 80/60, cu rame - 100 lei.

Salonu: 3 galerii, cu draperiile lor de mătase, şi perdele la 3 ferestre - 300 lei; 6 ciucuri cu cordon de fir de fiecare rozetă a 2 de fereastră -140 lei; 6 rozete de porcelan cu email pentru perdele la ferestre - 60 lei; *1 scrin biurou cu mai multe sertare mici şi 3 mari - 150 lei; 1 pian cu scaun - 1260 lei şi 2 viori, 1 sola şi 1 viola cu cutiele lor - 100 lei; 1 canapia de nuc sculptată pe droturi; 2 foteluri asemenia; 6 scaune, asemeni de nuc sculptat şi pe droturi, toate acestia îmbrăcate în pluşi de mătase - 1.000 lei; 1 masă de nuc de perete, cu oglindă de 1 metru şi 40 cm înnaltă - 200 lei; 1 masă de nuc în mijloc cu covertură (rotundă) - 80 lei; 4 scaune de paie la masă - 40 lei; 1 lampă policandru de tavan 12 lumuari putere de lumină, având şi 9 sfeşnice pentru lumânări, toată de bronz - 300 lei; 1 garderob de nuc pentru haine - 150 lei, **25.155**[5]/, 1 sobă de fer nichelată (fabrica Salamandra) - 300 lei; 1 etajeră de colţi lucrată în strung de lemn de nuc, cu mai multe mărunţişuri (bibelouri) -130 lei; 4 mari tablouri lucrate în ulei pe pânză, felurite peisaje, având 1 m lung şi 60 cm lăţime, cu rame bronzate - 400 lei; 6 tablouri mai mici de 60 cm lung şi 40 cm lat, tot pe pânză în ulei, diferite peisaje cu rame - 1.500 lei*[6]; 2 fotografii mari de 50 cm lung. şi 40 lat, una a mia şi una a nevesti, cu rame bronz - 200 lei; 2 dulapuri mari în perete servind de biblioteca, având peste 100 volume, reviste franceze, germane şi române, legi şi alte cărţi de citit legate - 1.000 lei; 1 tablou mare, fotografiea lui Eminescu - 60 lei; 1 port fotografie de perete, cu peste 30 fotografii mici - 20 lei; 1 diplomă a mia pentru medalia de aur, cu ramă lată aurită - 100 lei; 1 covor de lână pe jios aşternut de 6 m lung şi 4 m lat - 300 lei; 3 transperante japoneze - 25 lei; 2 măsuţe de servit - 10 lei.

Camera dormitor pentru mosafiri: *1 lampă de tavan cu abajor de porţelan - 60 lei; 1 pat mare de nuc, cu sculpturi, pentru 2 persoane, cu somiere - 200 lei; 2 saltele de lână - 80 lei; 2 plapumi, una de mătase şi una de atlaz, cu ciarşafuri în*

---

[4] Actul de vânzare-cumpărare încheiat între Şt. Dimitrescu şi Alexandru Gr. Balotă nu este datat, însă pe înregistrarea de la Serviciul Exterior General al Finanţelor Judeţ Argeş este trecută data de 30 mai 1903. Din act reiese că Şt. Dimitrescu cumpărase casele în 1900, iar cei 4.000 de lei, preţul vânzării către Alexandru Balotă, trebuiau achitaţi după cum urmează: 1.000 de lei la 1 octombrie, iar restul de 3.000 mii de lei, în rate de câte 600 de lei, la fiecare 1 iunie, în termen de cinci ani. (Original la Coca Balotă).

[5] Greşit în original 35095.

[6] În rubrica Observaţii, la obiectele scrise cu italice, se menţionează:„Toate din zestre de la nevastă".

Inventarul

Averii mele ce am în
Comuna Cepari Bărsești
făcut în anul 1907 Septembrie
după revoluția țăranilor
din Martie acestui an

Să se știe de se va mai întâmpla, după cum se văd spiritele lor agitate și pornite pe față, ce am avut de moștenitorii mei de vor fi omorât.

Alecu Balota

Să se știe o declar eu astăzi
când încep acest inventar că
instigatorii revoluției din primăvara
acestui an, au fost, profesorii și
preoți profesori care stau acasă
și sunt decorați, căci au predicat
Cartea lui Spiru Haret care zicea
piatră pe piatră să nu
mai știa, Banul și Marile
noastre Stape el nu a știut
nimic, oamenii noștri politici
fiind un Spiru Haret ministru
al cultelor (acest Criminal
de stat care prin Broșura lui
spera se fie Cristu Romăniei!
după Broșura lui se răstoarne
statul și tot a fost scos din răspunderea
cea mare) și nevinovați zac
în pușcării
Alecu Balota 1907 Septembrie

broderii - 220 lei; 4 perine de puf şi 2 pui, captusiala de atlaz, cu feţile lor în broderie - 160 lei; 1 ciarsiaf de pat, cu dantele - 60 lei; 1 covertura pe pat de atlaz, îmbrăcată cu dantele, şi broderie pe icanava - 160 lei; 1 covor pe perete (indian) - 80 lei; 1 oglindă mare în perete - 100 lei, ***30.320***[7]*/ 1 măsuţă de noapte de lemn de nuc - 30 lei; 1 lavoare de nuc cu masă de marmoră, lighian, ibric şi găleata de porcelan jiaponez, plus diferite servicii de tualeta şi parfumuri - 150 lei; 1 masă de tualetă cu oglindă -100 lei; 1 masă în strung de nuc cu covertură - 60 lei; 3 scaone de paie - 20 lei; 1 dulap în perete, cu farmacia casii; 1 pendulă mare în perete, de se întoarce la 30 de zile, de nuc sculptat -100 lei; 2 galerii de ferestre, cu draperii şi perdele - 200 lei; 2 transperante la ferestre - 20 lei; 4 rozete cu bentile lor - 40 lei; 1 cuier de haine - 10 lei; 5 tablouri cu rame bronzate - 80 lei*[8]*;* 2 fotografii mici în perete, una a mia şi a nevesti; 1 aşternut de lână pe jios - 60 lei; 1 dulăpior, lucrat în traforaj, de lemn de nuc - 20 lei.

Dormitoru meu: 1 pat de stejar, cu 1 saltia de lână şi 1 de paie, 1 plapomă de atlaz, cu ciarsiaf pe pat, 2 perine de puf, macat cu 4 perine de perete, umplute cu lână - 100 lei; 1 masă cu cuvertură - 40 lei; 1 oglindă mare - 60 lei; 1 lampă de masă, cu abajor, de porcelan - 35 lei; 2 scaune cu plută - 25 lei; 1 casă de bani - 200 lei; 2 icoane, una de argint - 60 lei; 1dulap, cu giamuri de nuc - 80 lei; 1 lavoare de fier, cu lighian şi ibric - 30 lei; 1 oglindă - 10 lei; 1 sobă de tuci, cu cleşte şi lopăţică - 80 lei; 1 dulăpior, în traforaji, pentru cheii - 15 lei; 3 tablouri - 60 lei; 1 panoplie, cu 4 puşti, 2 revorvere şi un stilet - 700 lei **32.905**[9];/ 2 galerii la ferestre, cu perdele de retia - 40 lei; 2 transperante - 60 lei; 3 aşternut de lână pe jios - 40 lei; 1 candelă la icoane - 20 lei; 1 cuer de haine, făcut de mine - 20 lei; 1 călimară, cu condee şi creioane - 3 lei; 1 pendulă de masă - 20 lei; 1 sonerie de masă - 5 lei; 1 giantă de vânătoare - 40 lei; 1 gramofon cu 20 cântece - 100 lei.

Camera copiilor: 1 lampă de tavan - 60 lei; 3 paturi, unul de fer, unul de tablă şi unul de copil cu plasă, având câte o saltia de lână şi una de paie, ciarceafuri, plapumi, perine de puf cu feţe, macaturi şi perini de perete - 600 lei; 1 scrin cu cutii, pentru rufăria copiilor -100 lei; 1 masă lungă, care se strânge desface, mică, pentru 8 persoane - 60 lei; 6 scaune de paie - 60 lei; 5 tablouri în ramă pe pereţi - 10 lei; 1 dulap în colţ pentru bufet cu veselă, conţinând vase şi tacâmuri - 400 lei; 1 dulap în zid pentru seminţe de grădină; 1 icoană; 2 galerii, cu perdele, la 2 ferestre şi transperante - 30 lei; 1 măsuţă etajera pentru noaptia - 15 lei; 1 un lavoar cu ligian, ibric, găleată şi 3 vase de noapte - 100 lei; 1 căruţ, cu coşi şi coviltir, pentru copil - 45 lei; 1 plocad şi doă ţoluri pe jios aşternute - 100 lei **34.903**[10]/

Camara: 1 maşina de bătut lapte cu accesoriile ei; 12 pârnăi pentru prins lapte - 80 lei; 3 putini pentru brânză, 2 brad, 1 stejar - 6 lei; 3 tinichele pentru unt, 1 de 12 h, 1 de 10 h şi 1 de 25 h - 15 lei; 4 damigene - 50 lei; 8 forme de cozonaci - 25 lei; 4 tingiri aramă, având 1 de 10 litri, 1 de 8 litri, 1 de 6 lit., 1 de 4 litri şi 1 de 2 litri -120 lei; 1 raft cu patru trepte - 5 lei; 2 tăvi mari pentru plăcintă de aramă - 45 lei; 1 maşina de prăjit cafiia - 5 lei; 1 maşina de făcut cârnaţi - 7 lei; 1 maşina de astupat sticle - 3 lei; 1 dulap - 20 lei; 2 strecurator de zinc pentru lapte - 10 lei; 3 maşini da călcat

---

[7] Greşit în original 40160.

[8] În rubrica Observaţii, la obiectele scrise cu italice, se menţionează:„Tot din zestrea nevasti".

[9] Greşit în original 42565.

[10] Greşit în original 44333.

rufe - 20 lei; 4 tăvi de tablă pictate pentru servici - 12 lei.

Coridoru din dos: 1 felinar cu lampă - 10 lei; 1 dulap de sârmă pentru carne, de 1 m 50 lung şi 1 m lat - 30 lei; 4 lămâi în hârdaile lor, daţi pe rod - 400 lei.

Jios sub case bucătăriea: 1 maşină de fer, ultima invenţie, având 6 ochiuri, un cuptor, un cazan de aramă cu cana şi mânerile la uşi şi picerile nichelate - 305 lei, 1 masă de brad mare - 20 lei; 1 dulap - 20 lei; 1 masă rotundă - 16 lei; 1 raft cu 4 trepte - 5 lei; 1 hârdău de apă - 8 lei; 2 vedre de lemn - 4 lei; 2 găleţi de lături - 6 lei;/ 1 cazan mare pentru săpun, de 10 decalitri - 250 lei; 1 cazan mai mic, tot de aramă, cu cuptor pentru rufe - 150 lei; 1 caldare de aramă - 40 lei; 1 cazan tuci, tot pentru rufe - 25 lei, 3 tuciuri pentru mămăligă, diferite mărimi - 8 lei; 1 tigaie mare de tuci - 3 lei; 3 cratiţi de tuci smălţuite, diferite mărimi - 11 lei; 2 oale mari de tuci, cu smalţ - 10 lei; 1 una maşină tocat carne - 7 lei; 6 tăvi de tabla - 9 lei; 1 stricuratoare de supă - 3 lei, 1 stricuratoare de ciai - 2 lei; 1 tigaie da aramă cu coadă, costorită - 27 lei; 3 oale de fier, smălţuite - 8 lei; 6 crătiţi de fier id. de la 1,1/2 la 10 litri - 19 lei; 6 ibrice şi ulcele de fier, cu smalţ - 6 lei; 2 lingurare da aramă de loăt spuma - 6 lei; 4 tigăi de fer, costorite -15 lei; 3 râşniţe de cafia a 8 lei 75 b - 26 lei; 12 farfurii adânci, 12 întinse şi 6 mai mici - 20 lei; 6 ceşti de cafia neagră - 3 lei; 6 ceşti de cafia cu lapte - 6 lei, 1 solniţă - 2 lei; 3 farfurii lungi de faianţă - 12 lei; 3 castroane - 9 lei; 2 forme de tortă - 3 lei; 1 tigaie pentru ochiuri - 4 lei; 2 răzători de hrian - 2 lei.

În podu caselor: 2 paturi de tablă, de rezerva, unul de o persoană şi unul de copii - 80 lei; 2 căruţuri pentru copii - 75 lei; 1 masă căruţ pentru copii - 30 lei; 6 saci cu lână pieptănate 60 kg - 300 lei; 20 kg. lână nepieptănată, numai spălata - 100 lei, 100 kil. in şi cânepă pieptănate şi parte toarsă - 200 lei; 3 pătule pentru porumbi a 16 metri lung şi 2 m 50 latu, unul cu gard şi 2 cu şipci - 3.000 lei; 1 magazie de bârne cercuită şi lipită - 1.500 lei; 1 coteţ de păsări de vârghini - 100 lei; 1 grajdi pentru 8 cai tot de vârghini - 1.000 lei; 1 jigniţa pentru bucate cu 3 despărţituri, 10 metri lung şi 6 latu, de scânduri de brad - 1.560; 1 pereche căsuţe cu trei camere - 2.000 lei.

Unelte şi vase în magazie: 2 zăcatori mari pentru ţuica a 530 deca, văpsite şi legate cu cercuri de fer - 800 lei; 1 butoi, de 53 vedre, cu cercuri de fer şi vopsit - 53 lei; 2 butoiaşe, a 7 şi 5, vedre văpsite şi cercuri de fer - 15 lei; 1 pâlnie, cu ţava de aramă, luată de la expoziţia din Piteşti - 60 lei; 4 bote de cazane, a 5 şi 6 vedre una, legate cu cercuri de fer - 60 lei; 1 furtun gros de cauciuc cu şiuruburi de alamă la capete, având 12 m lungime -150 lei; 1 furtun subţire, de 4 m lung - 14 lei; 1 cana de alamă pentru zăcatori - 40 lei; 2 caziane mari, a 25 vedre unu, cu capace şi 3 ţăvi fiecare - 1.200 lei; 1 picătoare la zăcatori - 30 lei; 1 pompă de alamă pentru stropit pomi, cu furtunul ei şi unelte - 140 lei; 6 table tinichia - 18 lei; 2 ciocane de aramă pentru lipit - 20 lei; 1 pereche foarfeci de tăiat tinichia - 10 lei; 2 diamante de tăiat geamuri - 20 lei; 1 forje portativă - 100 lei; 1 minghină mare - 60 lei; 2 minghini mai mici - 35 lei; 1 nicovală mare şi una mai mică - 40 lei; 2 baroase (ciocane) de bătut fieru - 12 lei; 2 ciocane mai mici - 6 lei; 4 perechi cleşte de ţinut fieru cald - 20 lei; 3 pile mari, 3 pile mici, 1 raşpil - 35 lei; 2 mese de făcut piua şi şuruburi, cu garnitura lor complectă - 100 lei; 4 dălţi de fer (oţel), pentru tăiat fierul cald - 20 lei; 5 garniituri sfredele găurit la fer - 25 lei; 2 chei universale pentru şuruburi - 12 lei; 1 stropituare de fier - 5 lei; 4 osii de cară, cu bucele şi piuliţe în cap - 80 lei; 8 harcuri de trăsuri - 160 lei; 8 perechi şine de cară - 48 lei; 2 maji cercuri de zăcători - 40 lei; 4 maji cercuri de buţi - 80 lei; nituri - 5 lei; 1 cioacă de fer, 1 ciocan - 9 lei, 1 gărdinar - 2 lei, 1 pio de

nituri - 1 leu, pentru buţi; 2 cercuri de siguranţă cu lanţurile lor - 20 lei 1 lanţ de măsurat, având 50 m lungime -100 lei; 4 lanţuri de cară - 60 lei; 8 cârceii - 40 lei; 8 potunguri de fier - 40 lei; 3 pluguri complecte - 180 lei; 1 rariţă - 50 lei; 1 plug cu brazdă în doă părţi pentru dialuri şi ogrăzi - 80 lei; 1 ferestreu de buşteni - 8 lei; 3 ferestraie, diferite mărimi - 15 lei; 1 gialan - 7 lei; 2 rindele - 10 lei; 1 făţuitor - 5 lei; 1 ulucar - 7 lei; 8 ciubucare, diferite forme - 15 lei; 4 dălţi - 6 lei; 4 pile - 4 lei; 1 tejghia - 15 lei; 1 draibar cu 12 sfredele - 25 lei; 1 forbar - 5 lei; 1 sfredel de roate (lingură) - 5 lei; 1 cleşte, 1 ciocan, 1 raspil, pentru potcovit cai - 20 lei; 2 tesle, una de copăi - 10 lei; 15 şine de potcoave - 20 lei; 2 clopote de cai cu curele; 2 şire clopoţei; 1 clopot mare de ciriadă - 50 lei; 2 coase, cu ciocan şi nicovală, în coporâie - 10 lei; 12 seceri - 30 lei; 4 sape - 24 lei; 2 greble de fier - 7 lei; 4 topoare - 20 lei; 2 berde - 10 lei; 2 stropitoare de gradină - 12 lei; 6 târnăcoape - 24 lei, 51258; 4 perechi foarfeci de curăţit pomii de jios - 16 lei; 2 perechi foarfeci de pus în prăjină - 10 lei; 1 ferestreu, o toporişcă şi un înfig altoi pentru altoit pomi - 40 lei; 1 traforaji complect, 3 duzine başca de ferestraie - 25 lei; 4 şleauri de piele lungi de 3 m pentru înaintaşi - 100 lei; 1 mânuşiar cu 4 cumpuri - 30 lei; 1 ham .... de un cal - 100 lei; 1 şea ofiţerească complectă - 300 lei; 20.000 kilo porumb în pătul - 6.000 lei, a 30 la sută; 2.000 kilo grâu în jicniţă - 1.200 lei, a 60 la sută; 1.000 kilo fasole în jicniţă - 600 lei, a 60 la sută; 200 mertice ovăs a 1 la 20 mertice - 240 lei;

Sub şopru: 1 trăsură pe 4 harcuri, cu coşu de piele, pentru familie - 1.200 lei, am mai dat o brişcă, tot pe harcuri, peste acest preţ; 1 brişcă cu 2 harcuri - 300 lei; 1 brişcă unguriască, fără harcuri, cu liagăn - 350 lei; una sanie de cai - 300 lei; buţi arse în pimniţa sub case 4 buţi, un cărător de apa de 75 vedre, una pâlnie, un butoi de oţet şi alte 2 butoaie; o butie sub scară - 100 lei; 3 buţi, sub straşină la zarzăr - 300 lei.

Beciu din dreapta: 1 butoi cu 20 deca vin - 140 lei; 12 sticle şampanie de la 1904 - 72 lei; 22 sticle vin negru de la P. S Seltia - 40 lei.

Beciu din stânga: 2 putini cu varză, a 150 căpăţâni una - 60 lei; zarzavatu de iarnă; 1 hârdău de rufe - 8 lei; 5.000 kilograme var - 150 lei; 25 metri cubi blăni - 1.500 lei; 300 lăturoi - 150 lei; 3.000 şiţă - 90 lei.

Dependinţele de jios"[11]

Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale, Colecţia de documente Cepari, Pachet 103, Document 24.
Orig. rom.

THE INVENTORY DRAWN UP BY THE BOYAR ALECU BALOTĂ FROM THE ARGEŞ COUNTY AFTER THE UPRISING OF 1907, WITH REFERENCE TO SPIRU HARET

Abstract

The boyar from the Argeş County Alecu Balotă (1861-1928), being afraid of a new uprising of the peasants, after that of 1907 made an inventory of his wealth from the village Cepari-Bârseşti, Argeş County. In this circumstance (On this occasion) be accuses Spiru Haret to be one of the instigators of the uprising.

[11] Inventarul se termină aici.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

VECHI ÎNSEMNĂRI PE CĂRŢI BISERICEŞTI

ROXANA DOROBANŢU-DINA*

Localitatea Piscani, vatră de istorie multiseculară, este aşezată în partea de sud a văii râului Doamnei, la 13 km N-E de municipiul Piteşti, reşedinţa judeţului Argeş, şi la 38 km S-V de municipiul Câmpulung, fosta reşedinţă a judeţului Muscel.

Cine are prilejul să treacă vara prin livezile Iudei, pe la sfârşitul lunii iunie, cam aproape de Sâmpetru, atunci când iarba necosită trece de genunchi, acela nu se mai îndură să-şi urmeze drumul spre răcoarea binefăcătoare a pădurii din apropiere. Pironit rămâne locului, privind cu însetare cum o adiere de vânt răzleţ pune în mişcare o mare de fân, tălăzuind-o de colo până colo, iar pe tine simplu trecător muritor, înviorându-te, te face să cugeţi, să meditezi, poate şi asupra vieţii trecătoare dar mai ales asupra faptului dovedit, istoriografic şi arheologic, că pe aici, cândva, cu multe secole în urmă, au fost case, au locuit oameni, în vremuri aspre de bejenie.

Satul Piscani este aşezat în zona centrală a judeţului Argeş, într-o poziţie în care dealurile Piemontului getic, de proporţii modeste, se întâlnesc cu câmpia cuprinsă între malul drept al râului Târgului şi malul stâng al râului Doamnei.

Partea de est a satului, aşezată de-a lungul drumului judeţean Piscani-Nucşoara, ce leagă viitorul centru urban Domneşti cu drumul naţional 73, Piteşti-Câmpulung-Braşov, este străjuită pe toată lungimea sa de terasele inferioare ale dealului Iudei, depresiuni deosebite ca geneză ale Gruiului Piscanilor, cuprinse între râurile Bratia, Doamnei şi Târgului.

Biserica actuală din Piscani, cu hramul „Sf. Nicolae", este monument istoric şi datează din secolul al XVIII-lea, fiind ctitorită de Constantin Potoceanu, sora sa Epraxia, stareţă pe atunci la schitul Valea Mare (Piteşti) cu sprijinul material al mai multor persoane (călugări şi laici) menţionate într-o însemnare din 3 august 1786.

În ansamblu biserica din Piscani este construită din cărămidă bine arsă şi bolovani de râu, cu mortar de var şi pietriş mărunt, zidurile interioare fiind împărţite în două registre de un brâu de cărămizi aşezat în formă de zimţi.

Cărţile bisericeşti, au marele avantaj că se păstrează, că se transmit de generaţii şi că erau la îndemâna unor oameni ştiutori de carte. În ele făceau însemnări preoţii şi mai ales cântăreţii bisericeşti, „servitori bisericeşti". Aceştia, erau oameni devotaţi misiunii lor şi puneau toată dragostea lor de a cânta şi sluji Sfintei Biserici. Pentru aceasta îşi exprimau durerea şi nemulţumirea că, în unele zile de sărbătoare, tot mai puţini credincioşi veneau să se roage pentru greutăţile şi bucuriile lor la Sfânta

---

* Şcoala generală Ţiţeşti.

Biserică. Totuşi, aveau încrederea că rugăciunile „la sfintele Icoane" erau ascultate şi Bunul Dumnezeu se milostivea de ei de toţi.

Deşi erau singurii ştiutori de carte mai comiteau unele erori, atât de exprimare cât şi de scriere, care se regăsesc în texte. Cărţile au fost folosite pentru a se face aceste însemnări, toate cu scopul declarat de a rămâne mărturie pentru „domnii cititori" care le vor răsfoi, care le vor citi cândva.

Mineiul este o carte bisericească, fiecare luna are Mineiul ei, care se foloseşte la Sfânta Liturghie. De aceea găsim mai multe însemnări din ani diferiţi în aceeaşi lună. Fiind structurate aşa, însemnările oglindesc evenimente cu frecvenţă ciclică, de la an la an, care permit comparaţii.

În general însemnările aveau un caracter apreciativ cu privire la condiţiile meteorologice si cu privire la felul în care acestea influenţau starea socială a locuitorilor satului. Dacă vremea era favorabilă, recoltele erau bogate, sau măcar îndestulătoare, atunci oamenii erau mulţumiţi. Producţia de porumb (mai ales), de fructe, (prune pentru rachiu) era analizată din punctul de vedere al realizărilor băneşti şi al acoperirii necesarului fiecăruia. Se constată, de la an la an, creşteri ale preţurilor, mai ales în anii cu recolte slabe, se dau informaţii despre stabilizarea leului. Evenimentele cu caracter de unicitate (precum un cutremur), inundaţiile, seceta şi cele de debut de sezon (prima ninsoare iarna sau primele ploi de primăvară) îşi găsesc de asemenea loc printre însemnări. Calamităţile generau sărăcie şi foamete, iar oamenii treceau prin acestea, fiecare după puterile sale. De asemenea sunt consemnate războaiele, ameninţarea lor, mersul frontului, pronosticurile victoriei sau ale cursului istoriei, temerile oamenilor şi îngrijorările lor, precum şi decese ale unor enoriaşi în condiţii deosebite. Se menţionează aici incendiul din noaptea de Înviere de la Biserica Costeşti Argeş, unde au murit 108 persoane.

Este interesant de remarcat că nu se găseşte nici o însemnare cu caracter politic, nu se vorbeşte despre regimurile politice, despre conducători sau despre influenţa lor în viaţa sătenilor.

Am considerat o datorie de onoare punerea lor în pagină, în ordinea desfăşurării lor, ca unul dintre aceia care le-am citit, le-am găsit interesante, şi am respectat dorinţa servitorilor bisericeşti de a le face cunoscute „spre veşnică amintire".

Mineiul pe luna Ianuarie Editura Bucureşti 1893 (penultimele file albe ale Mineiului). Amintire şi spre ţinere de minte:

„În iarna anului 1909 si 1910 au fostu f satisfăcător dar mai cu osebire ân luna lui ianuarie 1910 care au fost aşa de Bine încâtu pe aici în părţile locului s-a mirat lumea, de aşa bunătate cu căldură şi timp frumos fără îngheţuri, când azi la 29 ianuarie corentă 1910, au fost şi ploaie (bureală) (!) şi Râurile tulburi.

Bine au fost pentru dobitoace şi paseri că au scăpat cu uşurinţă, iar poporul cel mândru la inimă âncă nu s-a mulţumit, părăsind mai rău cu rugăciunea pe Sfânta Biserică".

Scriitor şi paracliser Grigore N Popescu Piscani
(Cu creion negru)
Aceasta scrisoare este a parohului meu Grigore N. Popescu, N. Gh. Boncea

*

Octoihul Mare – Editura Bucureşti, 1890, Tipografia „Cărţilor Bisericeşti” 23-24 ianuarie 1969.

„Să umblaţi frumos cu cărţile bisericeşti, că două file am reparat acest octoic”.

N. Gh. Boncea

*

Minei Februarie – Editura Bucureşti, 1893, Tipografia „Cărţilor Bisericeşti”. Însemnări (cu creion negru, antecoperta I). Suvenire.

„Mâna putrezeşte, peniţa rugineşte, creionul se toceşte. Numai scrisul meu rămâne, ca o amintire-n bine”.

25. II. 1939, Cântăreţ Ionel N. Pielmuş, domiciliat în com. Valea Nandrii Muscel, fiul al lui Naie R. Pielmuş – Piscani loco.

*

(cu cerneală neagră)

„În anul 1907 a fost un ger nemaipomenit, adică mai toată luna lui Ianuarie geroasă, iar februarie mai potrivită, fără a i se zice ceva, pentru aceia de ştiinţă s-a scris aici”.

Grigore N. Popescu – Piscani

*

„În anul 1909 fost asemenea cu iarna, că a fost grea şi geroasă, mai cu seamă tot în luna lui Februarie a fost ger“.

Grigore N. Popescu – Piscani

*

„În anul 1910 luna lui februarie au fost foarte bună cu timp călduros şi fără ger, aşa că s-a mulţumit lumea ca niciodată“.

Grigore N. Popescu

*

(cerneală neagră, antecoperta II)

S-a scris spre ştiinţa cititorului

„În anul 1910 au fost şi am avut aici în părţile locului, o iarnă f frumoasă şi nemaipomenit de bună, ântrucât să se ştie, că lumea rămasă mai toată iarna a umblat desculţă şi desbrăcată până la cămaşă din luna lui Decembrie 1909 şi până la finele lui febr. 1910. Au fost bine şi aşa de bine până încât s-a mirat toată lumea noastră când a văzut că răsare florile şi înfloreşte viorelele în făurari, aproape că se zice de bătrâni poporului că mai că n-au mai pomenit aşa de bine în februarie acesta.

Dar ce să mai zicem că noi totu răi sântem, şi răi şi păgâni, că nu urnim să mergem la Sf. Biserică, ca să avem un viitor frumos şi să fim sănătoşi şi aci ne atribuie răul mai marilor creştinătăţii, că nu inspectează serviciile sfintei Biserici spre a înfrâna pe răii năräviţi creştini”.

1910 febr. 24, Paracliser Grigore N. Popescu

*

„Femeile care au ajutat la arsură (?) pe 1918 febr. 24 (sâmbăta morţilor)

1. Teodora Vintileasca; 2. Lina Naie Dospina“.

*

1948

„În acest an de la Naştere Domnului (Crăciunul) şi până la 8 februarie nu a nins nici un fel de zăpadă şi a fost pulbere pe şosele. La 10 februarie a mai dat un

Înainte de a ninge a fost un timp f frumos încât înflorise toţi pomii şi era un rod f bun, aveau oamenii bucurie, că după 3 ani de lipsă de fructe se face acum. Dar bucuria le-a fost zadarnică că, dacă a nins a fost şi ger şi florile fiind ude de 4 zile au îngheţat în pomi. Aşteptăm să se lumineze să vedem rezultatul nu numai al florilor din pomi ci şi al celorlalte semănături, de exemplu al lucernei şi al trifoiului care crescuse de puteai cosi.

În acest an Paştele cade în ziua de 20 Apr. iar Sfântul Gheorghe (în) a patra zi de Paşti".

Piscani 12 apr. 1941 – cântăreţ bisericesc
Gh. N. Zamfira, N. Gh. Boncea

*

„Astăzi Anul o mie nouă sute patruzeci şi doi luna Aprilie ziua 26 (duminică) Eu Gh N Zamfira cântăreţ la această sf. biserică am avut nuntă şi urma să mă cunun, adică a primi taina cununiei, în biserica aceasta. Însă părintele paroh Constantin Dumitrescu fiind certat cu naşul meu Vasile O. Crasan, n-a voit să mă cunune.

Am fost nevoit să plec de la biserica unde slujesc şi în care am îmbinat toată dragostea cântării şi inimii mele, la Biserica din com. Racoviţa la pr. Constantinescu, unde am primit această sfântă taină. Am scris aici spre veşnica amintire".

Cântăreţ Gh. N. Zamfira 25 mai 1942 – Sfânta Treime
(scris cu creion chimic)

*

„În luna aprilie 1915 am scris sla (?) prima dată şi în ziua de ântâiu că până aci a fost linişte la noi în ţara, iar în celelalte ţări cu âmpăraţi mari au fost şi este şi acum mari războaie. Pentru care am scris spre ştiinţă".

Grigore N Popescu (cu cerneală neagră)

*

„Cum nu este servitorul frate cu stăpânul, aşa nu este biciul frate cu spatele".
Din Sfânta Evanghelie de la Sfânta Liturghie din ziua de Sfântul Gheorghe.

23 apr. 1953. Cântăreţ Gh. N. Zamfira (cu creion chimic)

*

„În această lună Aprilie 1914 Sf. Înviere a fost în 6 zile, cu timp frumos ca de Paşti, dar după aceea a mai şi plouat, din care cauză pe aici prin părţile locului a dat şi bruma în mai multe nopţi, până la Sf. Gheorghe. De ştiinţă am scris eu,

Grigore N. Popescu 1914".

*

„În anul 1915 Sf. Înviere a fost la 22 ale lunii lui Martie, cu timp frumos ca la Paşti, pentru care ca mulţi, pentru care ca mulţumită sa scris".

1915 Grigore N. Popescu

*

„Scrim pentru buna cunoştinţă că în corenta lună Aprilie Anul 1915 a fost timpul cam cu ploi pe aici în părţile locului dând şi bruma tocmai la înflorirea pomilor fructiferi, care având mare suferinţă nu ştim ce se vor alege de roade până în luna mai viitor, unde vom scrii mai ân detaliu pe a 2-a pagină tot aici să fie ştiut. Că până la finele lunii Apr. 1915 au fost multe brume şi l-a (!) pomi le-a păsat dar mai rău la nuci, care nu ştim încă ce va fi".

Grigore N. Popescu

proşcău de zăpadă şi iarăşi cald şi bine, însă ne-a plouat absolut până în prezent.

Scriu-s-a spre ştiinţă urmaşilor (scriitor al acestei sfinte biserici)

N. Gh. Boncea 4 martie 1948

*

Evanghelie – Bucureşti, 1895, Tipărită cu binecuvântarea IPS Mitropolit Primat D. D. Ghenadie. Însemnări (pe penultima filă albă de la sfârşit).

„Biserica – după ________ pare a fi zidită în anul 1775, de către boieri ce au avut moşie aici, care sunt însemnaţi (se) zice, că a fost schit de maici, ca un metoc al m-rii Valea. Bis a mers ca schit până la secularizare, apoi schitul devenind biserică de mir.

A slujit apoi preotul Neagoe Predescu, pr. I. Olteanu din Colibaşi prin delegaţie 2 ani (?) apoi pentru. C-tin Predescu până anul 1924, apoi a urmat a sluji pentru. Paroh Grigore Pentru Oltenu, parohul de la «Sf. Voievozi» - Negreni neîntrerupt până în anul 1937 luna lui iunie, ziua 4, când s-a înfiinţat parohie ca preot fiind hirotonit pentru. C. Dumitrescu.

S-a reparat sub pentru. Grigore Pentru Olteanu în anul 1927, legându-se anvonul cu fier, turnându-se ciment în biserică, dimpreună cu ajutorul bravul preot paroh Grigore Pentru Olteanu ce a făcut pe cheltuiala sa strănile bisericii în stejar. În anul 1927 D-na Elisabeta C. Nicolescu a cumpărat un rând de veşminte în sumă de 6000 pentru pomenirea decedatului său fiu C-tin.

Am slujit ca (*sic!*) cântăreţi: 1. Nicolae Zagrafea (?); 2. Grigore Zagrafea; 3. Ion Lemnaru; 4. Constantin Zamfira (Lemnaru, n. ns.); 5. Gheorghe Retevoiescu; 6. Naie Gh. Boncea; 7. Gh. N. Zamfira; 8. Ion Căpăţînă (25. XII. 1929)

(Se pare că scrisul aparţine preotului Grigore P. Olteanu)

*

Mineiul pe luna martie, Bucureşti, 1893

„Am scris pe ac. Sf. Carte în amintirea d-lor cititori, din personalul Sf. Biserici Piscani, cum că iarna anului 1916 a fost cu timp frumos şi destul de bună. Adică din toamna anului 1915, din luna lui Nov. cum şi Decembrie 1915 f. bine, că lumea săracă a umblat cum a putut, aproape şi desculţi în ian. 1916 şi mult mai bine cu timp frumos şi cu căldură care numa sa (!) văzut. În fbr. expirat a fost puţin mai geroasă şi poate spre final a fost şi cu ploi măricele, că apele au venit mari din care s-a constatat că pe aici în părţile locului, unde am locuit noi, lumea cei din timpul de faţă, am fost cu totul mulţumiţi de la săraci până la bogaţi, de aşa mare bunătate cerească cu care ne milostiveşte Domnul Nostru Iisul Cristos întotdeauna. De aceea eu am arătat această minune şi rog pe urmaşi (!) mei, ca şi ei să se roage lui Dumnezeu a la da bine cum ne dă nouă care ne rugăm în tot timpul".

Grigore N Popescu – servitor bisericesc
de la anul 1872, când eram de 20 de ani.

*

Fila I de gardă Minei aprilie - Bucureşti, 1893.

„Astăzi, anu o mie nouă sute patruzeci şi unu luna aprilie ziua 12 (Sîmbăta lui Lazăr) a fost un timp cum rareori s-a mai întâmplat.

Începând din ziua de 9 aprilie cu o ploaie f frumoasă pe care o aştepta toată lumea, aceasta ploaie s-a schimbat mai pe seară în ninsoare şi această ninsoare a ţinut până în momentul în care scriu şi nu ştiu cât o mai ţine.

„Astăzi an 1920, luna MAI ziua 7 a fost ziua Sf. Înălțări cu timp frumos și ploaie. De aceea am scris spre știință".

Grigore N. Popescu

*

„Aztăzi 1920, luna Apr. 30 am scris că acest an are să fie bun și mai sus unde am scris pe luna Mai așa este, să se citească că tot eu am scris pentru cititori".

(fără semnătură scris cu cerneală neagră)

*

(Continuare antecoperta II)

„În ziua de 27 Aprilie 1930, adică în Duminica Tomei, s-a oficiat parastasul pentru cei 108 morți din comuna Costești-Argeș, arși de vii cu biserică cu tot în noaptea de Domnul Hristos".

Am scris spre amintirea celor ce vor veni după mine.
Constantin Zamfira (Costică Lemanru) Cântăreț Piscani

*

(O însemnare marginală). Cântăreț Ion Florea 21 Mai 1942. Contribuții bănești la biserică (1918 ?). Se pare un leu de familie: Maria Piscanu, Grigore Dina (străbunicul meu), N. Lăzărescu, Marin N. Dina, Ion și Maria Arvatu, 2 lit (?), 0,40 (lei), pedepsiți (?); Niță Ducănoiu, 1 lit, 0,20 lei, pedepsiți; Dumitru M. Niță, 1 lit, 0,0 lei, pedepsiți; Ilina și Floarea Dina, 2 lit, 0,40 lei, pedepsiți; Grigore Dina, 1 lit, 0,20 lei pe casă (?); Rafira Bedereagă, 1 lit, 0,20 pedepsiți; Ion Drăgoescu 1 lit, (0,20 tăiat, în original).

(selecție) (scris cu cerneală neagră, fără dată)

*

Mineiul pe luna mai Editura București, 1983. 1936 luna mai 31 (scris cu creion negru).

„În acest an din cauza răcelii de primăvară a căzut o brumă și a distrus tot rodul de la pomi în special zarzări și pruni nu avem anul acesta rost de țuică. Celelalte recolte merg Binișor. Ploi multe de Moși. Scriu pentru amintire".

Servitor al bisericii N. Gh. Boncea

*

1916 Mai 1-iu (scris cu cerneală neagră)

„Anul 1916, ziua 1-iu Maiu au fost la Dumininca Slăbănogului, adică a 4-a după Paști și după drept cuvânt ân Sfânta Biserică trebuie și de datorie este, ca să se zică și de-ale Profetului Eremia, ceva, câtuși de puțin, că mult a fost iubit de Dumnezeu acest sfânt.

Pentru aceea eu I-am âmpodobit / pe cât s-a putut cu al sfintei Învieri și al Slăbănogului.

Însă ceea ce cred este că mulți Dascăli Bisericești ân această zi pe bietul sf. prooroc Erimia nici ân samă nu l-a Băgat, mai cu seamă de-aia de face pe fudulul și pe învățatul, cum este Răscicīratul Nostru (1)".

(1) Cântărețul Ion Lemnaru din Negreni
Grigore N. Popescu

*

„Cu ajutorul Domnului Isus Cristos Domnul Nostru ajunserăm și pe 1-iu Mai anul corent 1916 care pe prima pagină din eroare s-a pus 1915 și sau (!) îndreptat la

moment. Pentru aceea scriu și aici ca să se știe că din greșeală sa (!) îndreptat, și mai scriu că în anul corent 1916 timpul este frumos cu ploi și din poame zarzăre sunt multe, iar din celelalte fruct e până în prezent nu prea se cunoaște bine că le-a mai atacat brumele din aprilie expirat și nu se știe ce va rămâne bune.

Pentru care de știință am scris să vază și popa, că moare dă prune și îi place rachiul mai cu seamă și Lemnarului la pomeni".

Grigore N Popescu paracliser din 1872

*

Minei pe luna iunie – Editura București, 1894.

„Astăzi la anul 191 la luna iunie, adică ân noaptea zilei de 8 spre 9, pe la miezul nopții ne-a plouat că ploaie mare cu Trăznet și fulgere, pe care aici în părțile locului oa și Doream, că a săturat pământul și de Bucurie am scris creionul ân amintire".

(fără semnătură, dar scrisul aparține sigur lui Zănoiu

*

„Astăzi 31mai 1916 pe la prânz a dat aici în părțile locului oă ploaie venită de la apus și Miază – Noapte, oă ploaie mare cu grindină, din care unele din pietre era (!) și ca (de) 50 grame, dar Era date rar că n-au făcut multă stricăciune, pentru care la ân 1-iu Iunie am scris și ce va mai fi și de aci nainte mai scriu".

(fără semnătură, scris cu cerneală neagră)

*

Amintire – 6 iunie 1937.

„Astăzi 6 iunie c.o. ultima Duminică ce urmează să facă serviciu Părintele Gh. Olteanu – Negreni, urmând ca de la Înălțarea Domnului să facă serviciul divin pr. C-tin Dmitrescu, Noul Preot. Săi (!) Ajute Dumnezeu".

Servitor al Bisericii Piscani N. Gh. Boncea (scris cu creion negru)

*

(Continuare, cu pix albastru)

„Spre aducere în această zi de vară timpul prezintă f bun cu o speranță de recolte bogate. Tot omul merge la muncă în această zi, iar biserica este lipsită de enoriași".

Cântăreț bisericesc Gh. Zamfira

*

„Astăzi în anul 1942, luna iunie, ziua 7 (Duminică) a doua după Rusalii, scriu ca să se știe pe viitor că până acum anul merge f bine toate recoltele".

Gheorghe N. Zamfira. Cântăreț (scris cu creionul negru)

*

„Astăzi 29 iunie 1943 Sfinții Apostoli Petru și Pavel am serbat Amintirea pe la Dl. Petre Vasilescu".

N. Gh. Boncea, Cântăreț bisericesc
(scris cu creion roșu)

*

(Scris cu creionul) 29 Iunie 1944

„Sfinții Apostoli Petru și Pavel, ziua Onomastică a fostului Cârciumar Petre Vasilescu din Piscani, care îl învrednicea D-zeu dă ne invita pe tot Clerul acestei Biserici la o copioasă gustare, În cinstea zilei de Astăzi.

Acum Petre a murit n-are cine ne mai invita.
Dumnezeu să-l erte (!)".

Servitor al bisericii N. Gh. Boncea

*

Minei iulie – Editura Bucureşti, 1894.

„Spre ştiinţă să fie cele ce am scris la instalarea pr. C-tin Dumitrescu la noua parohie Piscanii de Jos, s-a făcut în ziua de 2-a iulie 1937".

C. Zamfira - Cântăreţ, Gheorghe Retevoiescu - Cântăreţ,
Săvulescu - Cântăreţ, Gh. Zamfira, N. Gh. Boncea

*

Amintire, 25 iunie 1937. Alegerea Consiliului Judeţean la secţia de vot Coşeşti"

N. Gh. Boncea

*

Amintire (cu creion chimic).

„Spre ştiinţă urmaşilor noştri fiind crăpată la ziduri din timpul cutremurelor din vremuri şi primind şi surpături la Catapeteazmă de la Genici (?) s-a ţinut provizată cu popi de lemn până în acest an 1973, când sub îngrijirea cucernicului pr. Sandu Vasile s-a consolidat cu fier beton şi ciment (!) şi cu tiranţi de fier legându-se peste tot.

Şi cu ajutorul lui D-zeu şi cu obolul credincioşilor s-a terminat cu bine în ziua de 28 iulie 1973".

(scris cu creion chimic pe fila de gardă) Semnătura lipseşte

*

„În ziua de 12 iulie 1941 a fost un înec dea înecat toate luncile, au ieşit apele din matca lor şi-au făcut pagube enorme la toţi locuitorii. A plouat de pe ziua de 10 iulie în continuu şi ziua şi noaptea.

Judeţul Muscel a fost tot avariat şi judeţul Argeş jumătate. După cât s-a constatat de cei mari poduri rupte, şosele, linii de fier, oprirea circulaţiei pe timp de 2-3 săptămâni până la refacere".

Scrisă spre ştiinţă, Servitor bisericesc N. Gh. Boncea

*

„Astăzi 31 Iulie 1915 s-a scris pe această carte, ca să fie ştiut, pe cât avem viaţa de la Bunul D-zeu Sf. că ân anul acesta au fost Bine dar a plouat cam mult aici ân părţile locului şi cu din care cauză recoltele de pomului sânt cam slabe, nu prea este legătură la porumb.

Iar prune şi celelalte poame s-a făcut de mijloc şi cam pe alocurea, pe unde au fost munciţi pomii".

Scriitor Grigore N. Popescu

*

„În anul corent 1915 este în Europa Rezbel ânfricoşat, numai noi, România, stăm pe loc, dar gata pentru mobilizare, unde vom fi chemaţi de patrie ca şi celelalte state".

Grigore N. Popescu paracliserul bisericii filiale Piscani,
care am servit din copilărie la Sfânta Biserică.
(cerneală neagră scrisă cu toc şi peniţă)

„Spre ştiinţă să fie că anul Domnului 1915 ne-a sosit, dar timpul ne spăimântează pe noi cei săraci, că iarna este cu sloate şi moină de la care timp rău aduce (indescifrabil) că prin copii oamenilor este guturai, care-i zic doctorii măgărească, mai este şi o mare frică şi în tot poporul că se aude de resbel şi cu ţara noastră.

Iar Rusia, Austria, Germania, Belgia, Serbia, Franţa, Englethera, Turcia şi Muntele Negru, sânt ân focu cu Resbelu, âncă din anul expirat 1914 şi s-a omorât multă lume".

Scriitor Grigore N. Popescu
(cerneală neagră scris cu toc şi peniţă)

*

Minei august – Editura Bucureşti, 1984, 16 August 1942 – Duminică (scris cu creion).

„În noaptea de 15 spre 16 august Bunul Dumnezeu sa îndurat sa îndurat (!) spre noi păcătoşii şi după o lungă secetă, în cele mai călduroase luni, a dat o ploaie zdravănă, fără vânt sau piatră de a adăpat brazdele pământului, care până atunci fusese sub arşiţa soarelui.

Porumbii începuse a se usca, semănăturile la fel încât intrase groază în oamenii necredincioşi, pentru că chiar în această perioadă de groază prin care treceam fiind ameninţate de seceta cea mare la care se mai adăuga războiul cel mare după întreg universul, cu excepţia câtorva ţărişoare mici, oamenii tot nu veneau la biserică şi se făcuse foarte răi, încât nu mai putea nimeni să numere nelegiuirile ce se făceau.

Dumnezeu care în tot anul acesta nu ne-a părăsit o clipă, s-a milostivit şi a mai dat iarăşi ploaie din abundenţă Duminică toată noaptea şi luni. Cele ce erau amintite şi-au revenit şi iarăşi avem recolte bune. Dublu de boabe a ajuns la 800 lei şi nici aşa nu se găseşte. Umblă lumea din sat în sat cu sacii la umăr şi nu găseşte boabe. Am văzut copii de 7-8 ani slabi şi nemâncaţi mergând cu un dublu de boabe pe umărul lor slab (câte) 13-14 kg fiind trimişi de părinţii lor să găsească boabe pe unde vor putea găsi.

Am scris aceasta spre ştiinţa celor ce vor venii".

Gheorghe N. Zamfira (Cântăreţ bisericesc – 16 august 1942)

*

„Leat 7285 de la Adam, 1777 de la Hristos. 1910-1777, 0133 (scris cu cerneală neagră).

Prin urmare să se ânţelegă.

Că Sfânta noastră Biserică cu hramul Sf. Nicolae unde serveşte această carte, adică satul Piscani, com Purcăreni, este de 133 de ani, după socoteala ce s-a făcut prin cifrele de mai sus, scrise cu creionul de Domnul Gheorghe sopcolicul, profesorul Şcoalei Normale de Câmpulung. Adică leatul 7285 de la Adam şi leatul 1777 ani de la Domnul Nostru Isus Cristos, pentru aceea s-a scris, de ştiinţă.

La 1910 August 4". Grigore N. Popescu

*

„În anul 1910 au fost binişor, ân întreaga ţară, de bucate, şi pe alocurea şi de poame, pe unde nu au fost omizi şi piatră, dar pentru vite este Belşug de notreţ (!) în toate părţile şi cu fâneţea îndeajuns.

Iar lumea nu mai urmează Sfânta Biserică ca mai nainte".

Grigore N. Popescu paracliser, am scris.

„Astăzi I-iu August 1915 a fost ploaie domoală mai toată ziua şi cu din care cauză Holdele de porumbari nu prea dă speranţe frumoase, ân acest an din cauza a ploilor prea multe. Iar porumbul vechi se vinde foarte scump pe preţ de lei doi_________50/00 dublu decalitru de 15 chilograme ân greutate, adică uocaua veche pe 25 bani, ca în timpul de foamete".

*

„În anul corent 1915 este un înfricoşat Rezbel ân Europa, precum n-a mai fost şi nu ştiu ce va mai fii pe viitor".

Grigore N. Popescu-paracliser (scris cu cerneală neagră)

*

„Sâmbătă 29 august 1970.

Spre amintirea urmaşilor, redau câteva cuvinte privind fazele acestui anotimp. Vremea temperată, bolta cerească parţial acoperită cu nori, ploi din abundenţă, recoltă frumoasă, porumbul în medie 60 lei pe dublu.

Deşi sărbătoare, destul de însemnată (Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul) în biserică nu a participat nici o persoană.

Toată lumea după preocupări personale".

Cântăreţ bisericesc - Gheorghe N. Zamfira

*

Minei pe luna septembrie Editura Bucureşti, 1891 (fila alb«» de gardă).

„Astăzii An 1905 am scris aici ca să se ştie că de 3 ani ne bântuie foametea şi cauza secetei nemaipomenite şi porumbul s-a scumpit mai rău ca grâul".

1905 septembrie 4 – duminică Grigore N. Popescu

*

„Astăzi 1909 au fost aici în părţile locului tot secită în timpul verii şi recoltele porumbului au suferit mai mult de jumătate în producţie, încât fasolea au fost numai la zăvoaie şi tot în scădere pe preţ de 20 bani chilog".

Grigore N. Popescu

*

„Astăzi 13 Sept 1952 am fost în biserica Piscani".

Gh. Ionescu – Pictor

*

„În anul 1915 a dat bruma în corenta luna septembrie de Sf. Maria Mică şi aşa din cauza acestei răceli nemaipomenite prea de timpuriu, pe 14 ale lunii, adică până la culesul Cristovul viilor, acea brumă a făcut multe stricăciuni la zarzavaturile de toamnă, ca ardei şi altele precum şi porumbul verde, pe la zăvoaie a suferit stricăciuni că lau (!) apucat crud, în părţile locului. De aceea am scris ca să se ştie pe viitor, că în anul acesta porumbul s-a vândut şi cu 3 lei dubla de boabe socotit chila pe lei 105 şi suta de oca pe vechime cu lei 25 (?) bani 25".

Grigore N. Popescu

*

„Idem în noaptea de Sântămăria Mică a dat bruma, ca în anul 1933".

C. Zamfira

„În anul 1915 luna septembrie abia s-a făcut mălai nou şi nu mai suferim noi cei de la ţară fiindcă este berechet".

13 sept. 1942

„În această zi după terminarea Sfintei Liturghii, fiind duminica s-a făcut serviciul pentru înmormântarea lui Mitică Degeratu mort în războiul cu Ruşii, în regiunea Caucazului.

Fiei (!) ţărâna uşoară!

„Omule muritor nu te mira că ce eşti au fost (şi eu) şi ce sunt vei fi".

Gh. N. Zamfira, cântăreţ

*

Mineiul lunii octombrie, Editura Bucureşti, 1892 (scris cu cerneală neagră).

„În anul 1912 au început ploi mari chiar din luna lui august, anul corent 1912. Au plouat continuu, adică din luna septembrie expirat, din cauza deselor ploi turnate, apele râurilor şi gârlele au făcut stricăciuni încât toată ţara precum şi în corenta lună a lui octombrie, au fost tot ploi mari încât s-au sperat, s-a speriat toată lumea – cu strânsura recoltelor care prin multe părţi ale Ţării au rămas porumbul necules că apele vărsate au umplut câmpiile. Şi mai scriu, aici pentru amintirea cititorilor din vremurile viitoare că tot din corenta lună octombrie s-a început Rezbelul între Turcia şi Bulgaria, Serbia, Grecia şi Muntele Negru şi după cum sună gazeta, Bulgaria o să iasă biruitoare şi se va dubla imperiul în viitor".

Grigore N. Popescu – Piscani

*

„În anul 1915 luna octombrie scriu cum că în această lună de toamnă au fost ploi mari de au săturat pământul în toată ţara noastră, aşa că semănăturile de toamnă sub ogoară (?) merge bine. Şi mai scriu aici spre cunoştinţă D-lor cititori că în anul acesta cu Răsbel European mult sânge omenesc s-a vărsat în ţările ca Rusia, Austro-Ungaria, Sebia, Germania, Belgia, Italia, Franţa, Englitera, Bulgaria şi Turcia, care până în prezent numai ţara noastră şi cu Grecia stau pe loc, dar tot gata până va suna ora de Mobilizare (!) şi să vază unde şi cu cine se va înţelege concret să fie aliate.

Şi mai scriu spre ştiinţă că în ţara a noastră a fost berechet! Anul acesta, dar la vânzare s-a vândut pe preţuri mari orice legume şi chiar cerealele".

Grigore N. Popescu – servitor bisericesc

*

„Donaţie (fără dată, cu creion negru). Ioana lui Ion Negoiţă 0,50 lei, Mariţa Ion Hartan 50 bani, Ioana Petre Negoită (soţia lui Niţă Negoiţă) 50 bani, Maria Grig. D. Boncea (mama Nora) 1 leu, Smaranda Gh. Despa 1leu, Mariţa Vasile Piscanu 1 leu, Anicuţa Dumitru N. Boncea 50 bani, Filofteia Tudose Radu 1 leu".

(Fără dată)

*

„Amintire din anul 1937, Luna octombrie ziua 31 Duminica. Această lună a fost foarte frumoasă cu un timp favorabil în care oamenii şi-au putut strânge recolta foarte bine. Porumbul s-a copt ca niciodată. Iar spre ţinere de minte am scris aici în acest an a fost foarte bogat.

S-a făcut porumb mult, prune multe, în sfârşit de toate".

Gh. Zamfira – cântăreţ provizoriu 31 octombrie 1937

*

Minei luna noiembrie, Editura Bucureşti, 1892 (scris cu creion negru)

„Astăzi 11 noiembrie 1943. A fost înmormântarea celui mai bun, mai frumos

şi tot ce poate să aibă un om în lume, a celui ce a fost – Mitu Ţuculete răpit de o moarte năprasnică şi fulgerătoare, fiind militar activ la un Batalion de Vânători de munte din Braşov de un proiectil de artilerie într-o temă de luptă.

A fost răpit şi doborât ca un stejar falnic tocmai în floarea vieţii în vârstă de numai 23 de ani.

Am scris aici spre eternă amintire a celor ce vor răscoli această sf. carte".

Gh. N. Zamfira - Cântăreţ la această Sfântă Biserică
(11 nov. 1943 – cu cerneală verde)

*

„Astăzi 1 Noiembrie 1953 Duminică. În noaptea de 31-1 Noiembrie a acestui an a început să cadă primii fulgi de zăpadă şi a continuat să cadă până în timpul Sf Liturghii care s-a terminat la ora 10 şi ½. Spre amintire".

Cântăreţ onorific Gh. N. Zamfira

*

(continuare cu cerneală neagră)

„În anul 1911 Luna Noiembrie ă 1-iu ziua marţi am scris aici, pe această sfântă carte, ca să se ştie pe viitor de domnii cititori, că anul acesta a fost bun, roditor de bucate şi cu o toamnă foarte frumoasă, aşa că fasolea s-a vândut cu preţ, adică pe lei 3 bani 50/00 şi ani pe urmă s-a vândut şi cu 4 lei merticu, adică dublu decalitru, pe care preţ a fost foarte mulţumiţi şi porumbul este copt".

Grigore N Popescu – omul sfintei Biserici, Piscani

*

Luna lui Noemvrie

„În anul 1916 la 1-iu Noiembrie când tot astăzi de marţea s-a ântâmplat de au fost zi ântâiu ân 1911 cum atunci în acel an s-a scris mai sus, aşa şi în acest an de 1916 sau (!) scris ca să se ştie de aceia ce vor mai ceti pe această sfântă carte, că anul acesta a fost bun, roditor de toate şi cu cea toamnă frumoasă. Porumbul a fost copt, fasolea s-a vândut pe 4 lei Dublu şi nucile pe 5 şi 6 lei nuca (?) ân fine toate cu preţ bun, numai Rezbelul ne sperie cam rău dat (?) tot noi românia (?) sperăm să câştigăm".

Grigore N. Popescu – omul al sfintei Biserici (scris cu cerneală neagră)

*

„La 20 Nov. 1908, adică în ziua Sfântului Grigore Decapolitul, făcătorul de Minuni, am scris aici spre ştiinţă că au fost o zi frumoasă şi soare strălucitor aşa că şi oameni (!) ______(?) au fost sănătoşi şi de bucurie nu au venit la sfânta Biserică ca să se Închine sfintelor Icoane, cum Învaţă sfântul. Şi eu am scris spre amintire că noi creştinii sîntem mai răi ca Catolicii(!) şi la Ţară nu se mai respectă credinţa".

Grigore N Popescu ajutoriu ân serviciul Sf. Biserici Piscani 1908 ora 8.

*

Noiembrie 29 anul 1937

„A căzut din cer primii fulgi de zăpadă".

Gh. Zamfira cântăreţ provizoriu parohiei Piscani de Jos, com. Piscani

*

10 Noiembrie 1940, Duminica dimineaţa la orele 3.35 m după miezul nopţii s-a cutremurat pământul, cum niciodată nu s-a mai cutremurat. S-a auzit vuiet mare şi s-a văzut lumină pe cer către amiază zi (!) şi răsărit.

Clădirile în acele zguduituri, în parte s-au dărâmat, însă nu a fost locuinţă (clădire) care să nu fi suferit stricăciuni. Vitele mugeau, păsările crăoneau, iar câinii au lătrat cel puţin un sfert de oră după încetarea cataclismului care a durat aproape 4 (patru) minute. Mişcările de dătriere (sic !) ale pământului au fost sensul : de la nord-vest spre nord-est.

În urma acestui cataclism (cutremur) sf. locaş de închinare al satului Piscani care datează de aproape 200 de ani a suferit oarecare dărâmături, în special în pronaos în partea de nord deasupra cristelniţei, dărâmându-se un colţ de boltă. Acestea s-au scris spre ştiinţă celor viitori.

Pr Paroh C Dumitrescu Cântăreţ provizoriu Gh. Zamfira

(scris cu cerneală albastră)

*

(completare cu creion negru)

„Tot în acel cutremur Bucureştiul a suferit un sfert stricăciuni, dârmături, morţi şi răniţi.

În Moldova, oraşul Panciu a fost şters după faţa pământului, ne mai rămânând mai o casă în el.

Ploieştii iarăşi au suferit mari stricăciuni.

Spre ştiinţă celor ce vor venii".

17 Noiembrie 1940 Duminică Cântăreţ Gh. Zamfira

*

Minei pe luna decembrie Editura Bucureşti, 1892.

„1) An 1910, scriu eu aici că în acest an a fost bine în părţile locului, mai cu seamă pe unde n-a fost omizi la pomi au fost poame multe şi cu preţ bun".

Grigore N Popescu, servitor bisericesc din anul 1872

2) Scriu aici în această sfântă carte spre amintirea celor ce citesc (!) în viitor (foloseşte numai â şi înainte şi în text, n. ns.), cu băgare de seamă şi cu bună ascultare, că în anul corent 1913, porumbul verde din recolta acestui an 1913 a fost din cauza timpului friguros şi ploios pe vară la creşterea lui, aşa că ne aşteptăm că nu mai mâncăm noi ţăranii mălai noi.

Dar iată minunea cea de folos ce cu puterea Creatorului, rugăciunea credincioşilor plugari, s-a copt porumbul cel verde şi «ântârziat» că în luna septembrie s-a copt porumbul cel nou şi «ân Octombre» s-au cules luncile, insă deşi era porumbul cam verde şi se întristase muncitorii agricultori că «lise» va strica porumbul, ca în alte dăţi, dar milostivul Dumnezeu, Domnul Nostru Iisus Cristos ne-a dat un timp de toamnă frumos, cum a binevoit ca un puternic a toate şi s-au uscat porumbul în pătule şi li s-au retezat coarnele speculanţilor, sau (!) ruginit magazinele cu porumb la jidani şi grecoteii din ţară.

Şi în sfârşit bogaţii au făcut, n-au mai zis să bage pe cei săraci la ei robi pe mămăligă. Amin!".

(scris cu cerneală neagră) Grigore N. Popescu Piscani

*

Penticostar, Editura Bucureşti, 1889.

„În amintire veşnică

Va rămânea aceste rânduri ca să se ştie în viitor că în an 1937 a fost o secetă cum aproape nu s-a mai pomenit vreodată, cum spuneau bătrânii, că eu n-am pomenit

secetă aşa mare în timpul sapei şi al arăturii, căci anul acesta n-a plouat de la ziua a doua de Paşti şi până în Duminica Tuturor Sfinţilor (27 iunie) sf. (!) şi încă nu se ştie şi de azi înainte cât timp va mai fi secetă.

Porumbii s-au uscat, iarba la fel, oamenii n-au mai putut săpa, în definitiv suntem aproape de pieire.

Dumnezeu să se milostivească spre noi păcătoşii!".

Constantin Dumitrescu Gh. N. Zamfira cântăreţ bisericesc

27 iunie 1937 N. Gh. Boncea (cântăreţ II, n. ns.)

*

Liturghie pe 1906 de Paşti (Penticostar), Maria Arvatu 0,35 lei, Dumitra Piscanu 0,20 lei (soţia lui Tudor Piscanu), Naie Boncea 0,20 lei, Ilinca N. Dina, Dumitru Hartan.

(listă selectivă)

OLD WRITINGS ON CHURCH BOOKS

Abstract

The paper shows some writings, which are presented on religious books from the modern and contemporary epoch preserved in the churches from Piscani village.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII, 2004**

PARCUL TRIVALEA

VASILE NOVAC[*]

Parcul Trivalea reprezintă, pentru piteșteni, loc de odihnă, de promenadă, de distracție, dar și cel mai important rezervor de aer curat, în fața asalturilor numeroșilor factori nocivi, care poluează zona.

Cu toată importanța sa pentru viața locuitorilor din capitala Argeșului, nu s-a bucurat până acum de o lucrare specială care să-i fi fost dedicată. Doar Teodor Mavrodin, în *Istoria Primăriei Pitești*, apărută, la Pitești, în anul 1996. face câteva referiri, la paginile: 136, 163 și 165. Cităm una din relatările sus zisului autor, de la pagina 165:

„*Parcul Trivalea*. La elaborarea planului de sistematizare, s-a dat o atenție deosebită Parcului Trivalea, care constituie cel mai important loc de agrement al orășenilor, având pentru oraș o deosebită însemnătate. În acest sens, la proiectarea noului bulevard, s-a urmărit crearea unei legături mai strânse între parc și oraș“[1].

Autorul prezintă preocupările autorităților piteștene pentru transformarea Pădurii Trivalea în Parc, între anii 1902 - 1913:

„Deoarece Pădurea Trivale se afla la marginea orașului, oficialitățile, împreună cu locuitorii, s-au străduit să transforme o parte a acesteia în parc pentru agrement, denumindu-l Parcul Trivale. Pentru aceasta, Primăria s-a adresat contelui Thedeus Graf Lubenschi din Austria, în vederea cumpărării unor arbori ornamentali, care să fie plantați în parc...

Pentru mărirea suprafeței Parcului, Primăria a cheltuit însemnate sume de bani cu „exproprierea pentru utilitate publică“ a unor terenuri particulare, pe care le-a cumpărat.

În anul 1903, arhitectul peisagist E. Redont a făcut un plan de înfrumusețare a Parcului, apoi, a comandat în străinătate copaci ornamentali, pentru a fi plantați.

Zece ani mai târziu, arhitectul Pinard din București se oferă să înfrumusețeze Parcul, prezentând Primăriei planul său. În ședința Consiliului Comunal din 28 mai 1913, se aprobă „lucrările de amenajare a Parcului Trivale și facerea eleșteului“ conform proiectului și devizului prezentat.

Cu ajutorul unor credite suplimentare, aprobate de Ministerul de Interne, s-au cumpărat și s-au plantat flori și copaci ornamentali și în Grădina Publică și pe Bulevard.

---

[*] Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Teodor Mavrodin, *Istoria Primăriei Pitești*, Pitești, 1996, p. 165.

De asemenea, s-au comandat, la Bucureşti, 50 de bănci simple şi duble, care au fost aşezate, în Grădina Publică, pe Bulevard sau în Parc"[2].

Documentele aflate la Arhivele Naţionale Direcţia judeţului Argeş, în fondul Primăriei Piteşti, mai ales din prima jumătate a veacului al XX-lea, ne ajută să ne facem o imagine despre eforturile Primăriei pentru transformarea unei părţi a Pădurii Trivalea într-un foarte frumos parc de agrement şi distracţii.

La 5 decembrie 1847, exista un cătun Trivalea, care împreună cu cătunele Niculceşti, Lăcăria, Prundu, Vătăşeşti, Geamăna Mică, Geamăna Mare, Lacu şi Gemenii Mari, se afla „pă moşia orăşenească"[3].

În luna iulie 1844, oraşul Piteşti se învecina, la „soare apune cu Schitu Trivalea, metohul Sfintei Mănăstiri Cozia"[4].

Prima dovadă surprinsă documentar de noi, privitoare la preocuparea autorităţilor din Argeş pentru crearea Parcului Trivale este din 7 mai 1899, când prefectul judeţului Argeş, Ion Comăneanu, anunţă pe preşedintele Comisiei Interimare a Urbei Piteşti:

„Dl. Ministru al Agriculturii, Industrii, Comerţului şi Domeniilor, prin ordinul nr. 32555, binevoind a aproba a se da în primirea urbei Piteşti terenul de 4 ha. şi 8000 m. p., din care 3 ha. şi 8600 m. p., acoperite de pădure tânără, ce se află detaşată de corpul principal al Pădurii Trivalea Statului, spre a servi ca alee, la înfrumuseţarea Şoselei Trivalea..."[5].

M. N. Mihăilescu Syrius, şeful Ocolului Silvic Piteşti, declară că a predat provizoriu oraşului Piteşti „4 ha. Şi 8000 m.p. din pădurea situată, în partea de est a pădurii, lângă Schitul Trivalea"[6]. Predarea s-a făcut, în conformitate cu adresa Ocolului Silvic Piteşti nr. 419 din 14 mai, care solicita preşedintelui Comisiei Interimare a oraşului Piteşti: „... pentru a servi ca parc de înfrumuseţare a acelei şosele... am onoarea a vă ruga să binevoiţi ca, în ziua de 17 mai a.c., să vă aflaţi la localitate, spre a putea preda, în mod provizoriu terenul în cestiune; cunoscând că predarea definitivă nu se va putea face decât după votarea şi promulgarea legii de cedare"[7].

În vederea intrării definitive în posesia terenului, din partea dreaptă a parcului, preluat provizoriu, Primăria Piteşti se adresează, mai întâi, ministrului Domeniilor şi, mai apoi unor deputaţi şi senatori. Adresa, din 25 iunie 1905 către Ministerul Domeniilor este incompletă. Partea de început se referă la importanţa Parcului Trivalea şi prezintă câteva argumente, lipsindu-i sfârşitul:

„Domnule Ministru!

Este îndeobşte cunoscut avantajul ce oraşul Piteşti are prin situaţiunea lui, imediată lângă Parcul Trivalea, în apropriere cu Ocolul Silvic cu acelaşi nume, parc pentru care comuna Piteşti a cheltuit şi cheltuieşte o însemnată sumă de bani, în raport cu veniturile de care dispune.

Acest parc este veşnic vizitat de o mulţime de străini şi nu şi-ar fi avut existenţa dacă acel onorabil minister, în mod provizoriu, nu ar fi donat comunei o

---

[2] *Ibidem*, p. 136.
[3] *Arhivele Naţionale Argeş, fond Primăria Piteşti*, dos. nr. 1/1843, f. 26.
[4] *Ibidem*, dos. nr. 3/1843, f. 48/261.
[5] *Ibidem*, dos. nr. 24/1899-1910, f. 1.
[6] *Ibidem*, f. 3.
[7] *Ibidem*, f. 4.

întindere de teren de 4 ha. şi 8000 m.p., acoperiţi cu pădure şi poieni, în partea stângă a intrării din parc, în anul 1899, luna mai.

Domnia Voastră, cu ocazia inspecţiunii ce aţi făcut Ocolului Silvic, în luna mai a.c., cred că v-aţi convins de cheltuielile ce comuna a făcut şi pe partea dreaptă a intrării în parc, cu plantaţiuni, drumuri şi alte îmbunătăţiri.

Cum, însă, pe partea aceasta, comuna nu are până în prezent nici un drept cedat de minister, pentru a face plantaţiuni sau orice alte lucrări de înfrumuseţare,

În vedere că singura distracţie a oraşului Piteşti este numai acest parc;

În vederea începutului de lucrări deja făcute de comună şi pe partea dreaptă;

În vederea că într-un moment dat, onorabilul Ministeru poate da în exploatare pădurea după această parte a parcului şi, în acest caz, fie prin căderea copacilor tăiaţi, fie prin modul de exploatare al antreprenorului s-ar distruge toată plantaţia răşinoaselor, drumurile şi chiar construcţiile făcute, astfel că s-ar cauza comunei un mare prejudiciu;

În vedere că va fi lipsită comuna şi de partea dreaptă a intrării în parc şi a se da veri o dată pădurea în tăiere, atunci s-ar pierde toată frumuseţea şi farmecul parcului;

În vedere că tot ce dă parcului aspectul unei staţiuni climatice străine este numai partea dreaptă de la intrare despre Cimitirul Catolic;

În vedere că oraşul Piteşti, în ce priveşte atenţiunea Înaltelor Autorităţi, întotdeauna a fost lăsat uitării, când a fost nevoie să i se facă veri un mic avantaj cum este cel de faţă"[8] (Sfârşitul lipseşte).

Prin adresa nr. 3712 din 24 noiembrie 1905, sunt rugaţi senatorii: C. Bălăceanu şi Nunian şi deputaţii: M. I. Căprescu, Radu Mandrea, Gh. I. Rădulescu, căpitanul Gh. Dascălu şi Grigore Gr. Pacsinade să intervină pe lângă Ministerul Domeniilor pentru ca cedarea de teren „să fie transformată în lege" şi să fie cedat şi terenul din partea dreaptă[9].

Ca urmare a acestor intervenţii, la 29 martie 1906, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor scrie primarului oraşului Piteşti că a dat ordin şefului Regiunii a 7-a Silvice „să delege pe un domn silvicultor ca să predea în primirea delegatului Primăriei terenul de 11 ha. 9000 m.p. din Pădurea Statului Trivalea, pe care am fost autorizaţi a-l ceda, prin legea publicată în Monitorul Oficial no. 2300 a.c."[10].

Alexandru M. Vestemiam, primarul oraşului Piteşti, mulţumeşte lui I. N. Lahovari, ministrul Domeniilor, în numele Consiliului Comunal, pentru „terenul ce aţi binevoit a dona comunei Piteşti, pentru mărirea Parcului Trivalea"[11]. La rândul său, Ion N. Lahovari răspunde, la 28 aprilie: „Mulţuminndu-Vă, atât Dv, cât şi membrilor Consiliului Comunal, sunt fericit că am pututu contribui la înfrumuseţarea oraşului"[12].

La 12 aprilie 1906, Alexandru M. Vestimian şi inginerul arhitect al comunei, C. I. Gabrielescu preiau de la Emanoil I. Negoiescu, şeful Ocolului Silvic Trivalea, pe baza unui proces verbal, „unsprezece hectare şi nouă mii metri pătraţi, teren acoperit cu pădure şi poieni, în baza legii votate de Adunarea Deputaţilor de la 6 martie 1906...

---

[8] *Ibidem*, f. 5.
[9] *Ibidem*, f. 6.
[10] *Ibidem*, f. 7.
[11] *Ibidem*, f. 8.
[12] *Ibidem*, f. 9.

promulgată în ziua de 12 martie 1906, prin Înaltul Decret Regal no. 1315 şi publicată în Monitorul Oficial nr. 280/906, teren necesar comunei Piteşti pentru lărgirea Parcului Trivalea...

Em. I. Negoescu, şeful Ocolului Silvic Trivalea, declar că am predat comunei Piteşti... terenul arătat mai sus, conform planului întocmit de noi, care a servit de bază la votarea legii de cedare, în mod gratuit, a acestui teren, plan pe care l-am aplicat astăzi pe faţa pământului, stabilind prin movile şi copacii despre stat, marcate cu ciocanul silvic circular P. S 144 hotarul despărţitor între stat şi comună şi pe care plan l-am subscris ambele părţi şi după care copie identică s-a liberat Primăriei Piteşti, subscrisă de noi, pentru respectarea hotarelor.

Esplicăm că pentru o mai bună lămurire a aplicării zisului plan pe teren, măsurătoarea s-a început, luând de bază Şoseaua Trivalea - Piteşti, plecând din movila din marginea acostamentului şoselei din partea sudică a apei Văii Stancii ce merge spre Pepiniera Ocolului Trivalea, cu distanţele de 85,50 m. + 59 m. + 81 m. în prelungire, pe marginea drumului ce merge la Pepiniera Statului; unde am sosit în movila de la piciorul versantului din acostamentul despre porţiunea care s-a cedat. Apoi, de aci, a pornit spre nord-est în sus pe coastă, cu orientarea de 59 grade 30 minute şi cu distanţa de 253 m. Am ajuns în platou, unde am făcut o 239 grade 30 minute movilă de hotare, iar de aci înspre dreapta, pornind spre est cu orientarea de 88 grade şi 45 minute şi cu distanţă măsurată de 328, 50 m. În linie dreaptă, mergând pe 268 grade şi 45 minute platou, am făcut o nouă movilă de hotar. De aci, tot către dreapta, mergând către sud-est, cu orientarea de 118 grade 40 minute şi cu distanţa de 27 m., s-a sfârşit 298 grade 40 minute numărătoarea şi actualul plan al fostului cimitir catolic, unde s-a făcut o altă movilă.

De aci, s-a continuat măsurătoarea de-a lungul planului cimitirului în direcţiunea către sud şi pe lungimea de 30 m. până la colţul planului, iar de aci la stânga, în direcţiunea estică şi cu lungimea de 147 metri, ne-am coborît de vale către Şoseaua Trivalea până în colţul sudic al planului, de unde, îndreptându-ne spre stânga, paralel cu Şoseaua Trivalea şi tot de-a lungul planului, pe o lungime de 45 m., lângă Casa Cimitirului, am făcut o altă movilă, din care, cotind la dreapta, către sud şi în sus, perpendicular pe Şoseaua Trivalea, cu distanţă de 11 m, am făcut ultima movilă, exact în marginea trotuarului şoselei"[13].

La 18 aprilie 1906, o „publicaţiune" a Primăriei Piteşti anunţa pe piteşteni că „orice domn orăşean, orice familie poate să se preumble prin zisul parc, în orice zi, căutând numai a nu distruge plantaţia de răşinoase"[14]. Totodată, sunt ameninţaţi vecinii să înceteze cu distrugerile, căci vor fi aspru pedepsiţi:

„Se aduce, de asemenea, la cunoştinţa tuturor mărginaşilor din jurul acestei proprietăţi, cari aveau obiceiul de a devasta pădurea, că vor fi urmăriţi şi aspru pedepsiţi pentru orice distrugeri făcute, fie în pădure, fie asupra semnelor de hotar despărţitoare între proprietatea comunei şi a statului"[15].

Pe data de 18 februarie 1910, Primăria Piteşti solicită din nou Ministerului Domeniilor să-i mai cedeze o suprafaţă de două hectare şi un sfert, porţiune formată

[13] *Ibidem*, f. 10.
[14] *Ibidem*, f. 12.
[15] *Ibidem*.

doar din râpe şi viroage, dar foarte necesară pentru „a uni şoseaua existentă cu parcul dupe platou". Ministrul Domeniilor mai este rugat ca, până la terminarea formalităţilor de predare, „să binevoiţi a dispune să ni se permită a continua, şi pe terenul statului, terasamentul pentru facerea acestei şosele, terasamente ce sunt ajunse până la hotarul proprietăţii statului..."[16]

Ministerul Agriculturii şi Domeniilor răspunde, la 20 februarie, că a aprobat „a vi se da în primire terenul în suprafaţă de 2 ha. 2420 m.p. ce aţi cerut din proprietatea statului, pentru complectarea înfrumuseţării Parcului Trivalea... predarea de acum nu este decât provizorie, până când se va vota şi se va promulga legea"[17].

Picherul I. Gavrilutu, în numele arhitectului comunal, cere preşedintelui Comisiei Interimare a comunei urbane Piteşti să aprobe cumpărarea „următoarelor plante" necesare „Grădinii Publice Trivalea" şi Bisericii Sf. Nicolae, precizând şi costul lor, în coroane:

1500 Buxus sempervines	75 kr.
4 buc. Iuniperus hibenica piramidales 80 cm. înălţime a 5 kr.	20 kr.
4 buc. Buxus piramidalis 40 cm. Înălţime a 2 kr.	8 kr.
4 buc. Aristelochia sypho - plantă urcătoare	8 kr.
6 buc. Picea exelsa (molivdi) 1,80 înălţime a 3 kr.	18 kr.
3 buc. Hibiscus syriacus Jeanne d`Arc...	3 kr.
3 buc. Hibiscus syriacus...	2 kr. 30 fil.
Transport	134 kr 10 fil.
2 buc. Weigelia alba rosia grandiflora a 80 filere	1 kr. 60 fil.
6 buc. Picea pungens argentea , minimum 30 cm. înălţime; la caz că nu se află de această înălţime, să ni se trimită o bucată de 5 kr.	30 kr.
4 buc. Picea exelsa - 2,50 m. înălţime a 5 kr.	20 kr.
4 buc. Picea exelsa - 1, 50 m. înălţime a 2 kr.	8 kr.
4 buc. Picea punges - 50 cm. Înălţime a 1 kr. 50 fil	3 kr.
4 buc. Chamocyparis Lavsaniana glauca - 1 m. înălţimea 2 kr.	8 kr.
4 buc. Iuniperus virginiana 1 m. înălţime a 2 kr. 8 kr.	212 kr. 70 fil."[18]

La 27 martie 1901, şefului Ocolului Silvic Piteşti i se remite o recipisă pentru plata „a 8000 arbuşti vii, brazi şi molifţi" din pepiniera ocolului pe care-l conduce[19].

Primăria oraşului Piteşti, în vederea petrecerii de către orăşeni în condiţii foarte bune a Sfintelor Sărbători de Paşti, roagă Regimentul „Radu Negru" nr 28 ca muzica sa militară să cânte în Grădina Trivalea în toate cele trei zile[20].

La 5 martie 1901, Primăria Piteşti plăteşte 300 de lei şi 30 de bani, pentru 200 de salcâmi de patru ani[21].

[16] *Ibidem*, f. 13.
[17] *Ibidem*, f. 14.
[18] *Ibidem*, dos. nr 17/1901-1906, f. 2.
[19] *Ibidem*, f. 7.
[20] *Ibidem*, f. 8.
[21] *Ibidem*, f. 9.

Firma C. Dumitrescu şi A. Gheorghiu din strada Şerban Vodă trimite Primăriei Piteşti o factură, în valoare de 282 de lei şi 90 de bani, pentru diferite materiale necesare pentru „Grădina Publică Trivalea şi Biserica Sf. Nicolae"[22].

La 12 aprilie 1901, se solicită silvicultorului Georgescu din Sinaia 5000 de molifţi de 4-5 ani, precum şi „compturi relativ la cei trimişi înainte"[23].

La 5 mai 1901, se scrie Ocolului Silvic Piteşti că s-au primit 2000 de pinus silvestris, solicitându-se returnarea a 60 de lei, pentru că nu s-au onorat şi alţi 6000 de pini solicitaţi[24].

Firma C. Dimitrescu şi A. Gheorghiu, la 29 mai, mai primeşte 80 de lei şi 90 de bani, pentru diferite materiale necesare Grădinii Publice Trivalea[25].

Primăria oraşului Piteşti atrage atenţia grădinarului că iarba nu este tunsă, că mai sunt şi alte nereguli şi că lipseşte nemotivat de la serviciu. „Astfel fiind, vă invit, pentru prima şi ultima oară, a nu se mai întâmpla atari neregularităţi... contrar, vom lua măsurile cuvenite contra dv.

Din informaţiile luate, ni s-a spus că absentaţi de la serviciu, umblând după petreceri şi chefuri, din a căror cauză suferă serviciul şi publicul este nemulţumit, pe când comuna cheltuieşte o sumă de bani pentru întreţinerea acestei Grădini Publice"[26].

Firma P. D. Muşatescu încasează de la Primăria Piteşti , la 28 iunie, 14 lei şi 70 de bani, pentru sământă de iarbă, gazon, vopsea şi gheme sfoară[27].

Primarul Eftimie Ionescu şi secretarul G. Georgescu semnează, la 7 iulie, o *Publicaţiune* „pentru darea cu chirie, pe termen de trei ani, a Pavilionului Bufet din Grădina Publică, cu drept de supraofertă"[28].

La 11 iulie 1901, M. Manolescu, prefectul judeţului Argeş, trimite primarului următoarea adresă:

„Încă din anul 1898, când mă aflam în capul administraţiei acestui judeţ, s-a luat deciziunea să se aşeze, în Parcul Trivalea, monumentul marelui I. C. Brătianu, sub un pavilion ad-hoc, construit pentru acest sfârşit, a cărui lucrare a rămas de atunci în suspensiune şi cum astăzi acest parc a trecut şi face parte integrantă în raza oraşului dv., vă rog, domnule primar, să binevoiţi să sesizaţi Consiliul Comunal, pentru a lua deciziunea a se termina această lucrare"[29].

Primarul roagă pe prefect să-i comunice „restul ce mai necesită pentru aşezarea în Parcul din Trivalea a monumentul marelui I. C. Brătianu, pentru a nu se întârzia de Consiliu această chestiune"[30]. La şedinţa ordinară a Consiliului Local, din 4 mai 1902, consilierul Ion Coculescu, la care s-au asociat: N. G. Dumitrescu şi Paraschiv Vlădescu, nu a fost de acord cu construirea Pavilionului în Parcul Trivalea, propunând ca monumentul să fie înălţat, în Piaţeta Bisericii Sf. Nicolae. „Pusă la vot chestiunea, d-nii consilieri: L. T. Purcăreanu, Th. Munteanu, Anton Ionescu, Dionisie

---

22 *Ibidem*, f. 11.
23 *Ibidem*, f. 12-13.
24 *Ibidem*, f. 20.
25 *Ibidem*, f. 22.
26 *Ibidem*, f. 23.
27 *Ibidem*, f. 25.
28 *Ibidem*, f. 26.
29 *Ibidem*, f. 28.
30 *Ibidem*.

Popescu şi dl. Primar au votat pentru deschiderea unui credit de lei 2000, care să serve la terminarea pavilionului ad-hoc început pe Trivalea, în scopul de se aşeza acolo monumentul marelui I. C. Brătianu..."[31].

La 7 noiembrie 1901, se comandă lui C. C. Dalculescu din Bucureşti strada Victoriei nr. 117, „pentru Primărie, arborii şi arbuştii următori:

10 bucăţi Acer american, de 4-5 m, coroana sus.

10 bucăţi Taxinus excelsior feritor de friguri 4-5 m.

10 bucăţi Ulmu uriaş de Sobozia galbenă 3-4 m.

2000 bucăţi Crategus pentru gard viu de 2 ani.

Deosebit de aceasta, să mai trimiteţi următoarele, însă cu o reducere mai simţitoare de preţuri decât cele dupe catalog:

55 bucăţi astortisment liliac altoit.

45 bucăţi astortismentul complect al dv. De Hibiscus sau Altea"[32].

Primăria Piteşti plătea, în noiembrie 1901, cu câte 30 de lei pe lună pe muncitorii: Constantin Radu şi Naie Mihăiescu, aflaţi în slujba Grădinii Publice[33].

Carol F. Fuchs oferea Primăriei Piteşti, la 11 decembrie 1901, 500 de brazi „de la 1 m. în sus, cu câte lei 2,50 bani bucata, ce-i am în grădina după Trivalea". Oferta fiind socotită avantajoasă este primită, „însă pentru luna martie, când va începe plantaţia acestor arbori; dacă timpul va fi bun în februarie, se vor putea lua şi atunci"[34].

Inginerul arhitect C. I. Gabrielescu sesizează primarul că monumentul ridicat în onoarea lui I. C. Brătianu este în pericol de prăbuşire, fiindcă fundamentul nu a fost ridicat pe un teren solid. „Subsemnatul, găsesc că, acum ar fi încă timpul de a se lua măsuri imediate, spre a se preîntâmpina căderea unui monument, care a costat o însemnată sumă de bani şi care este un frumos decor în Parcul Trivalea". Rezoluţia primarului denotă că, la acea dată nici nu se ştia dacă s-a inaugurat monumentul şi cui aparţine:

„Se va trimite copie după acest raport d-lui prefect local şi se va cere ştiinţă de la Prefectură dacă s-a făcut inaugurarea monumentului I. C. Brătianu şi dacă s-a făcut veri o formalitate pentru predarea către comună a acestui monument, ca astfel să ştim cui să ne adresăm, pentru a lua măsuri pentru prevenirea răului"[35].

La 21 iunie 1906, este expediată şi o scrisoare către preşedintele Clubului Liberal din Piteşti, în care se arată situaţia dificilă a monumentului şi se spune că, în arhiva Primăriei nu este nici o dovadă că statuia a fost predată comunei. De aceea, îl invită să avizeze măsurile pe care le va considera necesare pentru „prevenirea acestui rău"[36].

În vederea alinierii şi lărgirii străzii Trivalea, Primăria Piteşti a fost nevoită să cumpere, de la mai mulţi cetăţeni, terenuri, case şi alte acareturi. În acest sens, Andrei Martinescu vinde un teren de 19 m. lungime şi 4,30 m. lăţime, „care proprietate este situată pe strada Trivalea şi pe care teren se află două case, pe care eu, vânzătorul, mă

[31] *Ibidem*, f. 36.
[32] *Ibidem*, f. 41.
[33] *Ibidem*, f. 42.
[34] *Ibidem*, f. 43.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, f. 51.

oblig să le dărâm şi să ridic materialul cât mai curând posibil"[37]. La 2 martie 1904. G. Robescu vinde Primăriei Piteşti, pentru 350 de lei „un loc în strada Trivalea, având faţada de 26,80 m. şi pe care loc se află o casă, din care trebuie să se taie scara ce era în uliţă şi o adâncime în casă de 1,40 m., iar despre răsărit terenul ce vând are o adâncime de 2,10 m. Mă oblig... să dărâm casa şi să ridic materialul"[38]. Paraschiv Ionescu, Alexandru Gh. Ionescu şi Ion Gh. Iancu vând Primăriei un teren de 67,70 m. lungime şi 6,20 m. lăţime, pe care se află o casă, pe care o vor dărâma, contra sumei de lei 700[39]. Lăutarului Dumitru Duia i se oferă 300 de lei, pentru un teren de 20/5m., pe care nu se află nici o casă[40]. De la Grigore şi Siţa Petrescu se cumpără un teren „situat în strada Trivalea, peste drum de poarta Cazărmii, în dreptul pârâului Trivalea. Pe acest teren se află două căsuţe pe cari, noi, vânzătorii, ne obligăm să le dărâmăm şi să ridicăm materialul"[41].

La 17 februarie 1906, inginerul arhitect C. I. Gabrielescu înaintează primarului proiectul pentru „construirea unui Pavilion de Muzică în Parcul Trivalea... compus din trei piese: plan, deviz şi Caietul de Sarcini..."[42]. În şedinţa extraordinară din 21 februarie, Consiliul, „Considerând că construcţia din nou a acestui Pavilion este de o absolută necesitate pentru serviciul muzicii şi, în acest caz, urmează a se aproba,

Pentru aceste motive, în unanimitate, admite, în totul, raportul d-lui inginer arhitect al comunei şi autorizează pe dl. Primar să ia măsuri pentru construirea acestui pavilion, prevăzând în bugetul exerciţiului anului 1906-1907 sumele necesare"[43]. Devizul, datat - 5 februarie 1906 - era în valoare de 2120 de lei[44].

Primăria Piteşti încheie un contract pentru construirea Pavilionului, cu Salvatore Rosazza, contra sumei de 1900 de lei[45], deoarece Dimitrie Ionescu se oferise să-l construiască pentru 2200 de lei, mai mult decât devizul[46].

C. I. Gabrielesu mai prezintă primarului un proiect de chioşc pentru a fi construit în Parcul Trivalea, deasupra Grotei, la care se pune următoarea rezoluţie: „În vedere că grota nu poate suporta o mare greutate pentru aşezarea chioşcului, prezenta la dosar, până la noi dispoziţiuni"[47].

La 18 aprilie 1906, C. I. Gabrielescu solicită primarului Piteştilor să dispună achiziţionarea a 800 de cărămizi din comerţ şi folosirea celor din Depozitul Primăriei, pentru lărgirea şi consolidarea platformei pe care se construieşte Pavilionul de Muzică din Trivalea. Mai sunt necesare: 1200 kg. de var, 50 kg. de ciment, cu un cost general de 150 de lei[48].

---

[37] *Ibidem*, dos. nr. 36/1904, f. 2.
[38] *Ibidem*, dos. nr. 37/1904, f. 2.
[39] *Ibidem*, dos. nr. 38/1904, f. 2
[40] *Ibidem*, dos. nr. 39/1904, f. 2.
[41] *Ibidem*, dos. nr. 40/1904, f. 2.
[42] *Ibidem*, dos. nr. 22/1906, f. 1.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*, f. 12.
[45] *Ibidem*, f. 14.
[46] *Ibidem*, f. 15.
[47] *Ibidem*, f. 18.
[48] *Ibidem*, f. 25.

Ajutorul de primar, I. P. Constantinescu, este poftit, las 19 aprilie 1906, să procure materialul necesar pentru construirea a 80 de bănci „de scânduri albe... pentru Parcul Trivalea, pe care să se odihnească publicul“[49].

Pentru construirea unui chioşc în opt colţuri şi a altuia în şase colţuri, C. Rosarh se angajează să le ridice cu 1200 de lei şi Alexandru Stoican cu 770 de lei. I se atribuie înfăptuirea lucrării tâmplarului Franz Mrs. Rosch, care ceruse doar 540 de lei[50]. La 20 mai, ultimul anunţă că nu mai poate face lucrarea, pentru că a fost anunţat târziu şi a angajat alte lucrări[51]. În această situaţie, la 23 mai 1906, primarul Al. M. Vestinian şi secretarul I Vulpescu anunţă, pentru 8 iunie, licitaţie pentru construirea a două chioşcuri[52].

La 1 iunie 1906, C. I. Gabrielescu propune primarului ca, pentru refacerea scării ce urcă la Pavilionul de Muzică, „mai nemerit este de a se reconstrui cu trepte de lemn de brad tăiate în ferestrău...Şi spre mai bună durabilitate, se va putea cătrăni înainte de a se aşeza în scară.

Numărul treptelor vor putea fi până la 60, iar costul materialelor, împreună cu catranul, este de lei 57, socotind că construcţia se va face cu oamenii serviciului“. Primarul aprobă conţinutul adresei şi-l autorizează „a cumpăra din comerţ materialul necesar“[53].

În urma licitaţiei pentru construirea celor două chioşcuri, a câştigat tâmplarul local Heinrich Sotter, care pretinsese 636 de lei, faţă de Petre Stoianovici, care se oferise să le construiască la preţul de 700 de lei[54].

Consiliul Comunal, în şedinţa din 6 octombrie 1908, a declarat „de utilitate publică exproprierea terenurilor şi imobilelor“ din strada Trivalea, aparţinând: Elisabetei şi lui N. Dumitrescu, Tudorică Dinicu, Aurica Dinicu, toţi din Piteşti, Miţa şi Marin Leavu, Ioana şi Năstase Ionescu, Iancu Dinicu, Marin Dinicu, Gheorghe Dinicu, Leanca Dinicu, din Bucureşti, Alexandrina Sevastian şi soţul ei, din Rusia, şi Dumitru Dură din Poiana Lacului[55]. Suma de un leu pe metru pătrat, hotărîtă în şedinţa Consiliului Comunal din 10 iunie 1909, pentru a se da lui Dumitru Dură şi moştenitorilor lui Dinu Dinicu, „iar pentru clădirea moştenitorilor Dinu Dinicu suma de lei 500 şi pentru clădirea lui Dumitru Dură suma de lei 200“ nu a mulţumit pe proprietari, ajungându-se la proces. Ştim doar că, la 3 octombrie, pricina urma să se soluţioneze la Curtea de Apel Bucureşti[56].

La 25 februarie 1910, după dispoziţia primarului, arhitectul N. Bacria Constantinescu înaintează „Devizul canalizării pârâului Trivalea, pe porţiunea din capul canalului existent şi până dincolo de podişca Balosache, adică pe lungime totală de 374,70 metri, la un loc cu podurile peste care traversează strada Ştiubeu, prelungirea Bulevardului şi strada Ştirbei Vodă.

49 *Ibidem*, f. 27.
50 *Ibidem*, f. f. 28-30.
51 *Ibidem*, f. 31.
52 *Ibidem*, f. 32.
53 *Ibidem*, f. 33.
54 *Ibidem*, f. 35.
55 *Ibidem*, dos. nr. 4/1908, f. 1.
56 *Ibidem*, f. 8 şi 33.

Devizul lucrărilor s-a încheiat pe suma totală de 57960,07 lei"[57]. Ministerul de Interne, la 5 aprilie 1910, aprobă canalizarea unei părţi a pârului Trivalea, „cu observaţiunea făcută de Consiliul Tehnic Superior"[58]. Consiliul este de părere ca proiectul să se aprobe cu condiţia ca „placa de beton armat să aibă, în partea unde traversează Bulevardul Ferdinand grosimea de 24 cm. şi o secţiune de fier de 16 cm pătraţi pe m.c. de placă, iar în celelalte părţi grosimea de 20 cm şi o secţiune de fier de 14 cm. pătraţi"[59].

În şedinţa extraordinară a Consiliului Comunal din 17 mai, s-au luat în discuţie cele cinci oferte, la care inginerul D. Dima ceruse un adaus de 10% peste preţurile devizului, Salvatore şi Emil Rassozza oferea 12% sub deviz, inginerul At. Şt. Bolintineanu oferea 18% sub deviz, inginerul C. Saidel oferea un scăzământ de 13 lei şi 30 de bani, iar D. Şerbescu şi Em. Sicor 4 lei şi 50 de bani. Evident că Primăria a ales oferta cea mai avantajoasă a inginerului Bolintineanu[60].

La 31 mai 1910, Ministerul Lucrărilor Publice anunţă Primăria Piteşti că i-a pus la dispoziţie suma de lei 23920, pentru construirea podului „Balasache"[61]. Consiliul Comunal, cu unanimitate de voturi, aprobă, la 15 iunie 1910, ca viitorul canal al pârâului Trivalea „să se încorporeze în sistemul general de canalizare al oraşului, dându-se spre executare d-lui antrepenor inginer At. Şt. Bolintineanu, cu un scăzământ de (16) şasesprezece la sută sub preţurile unitare ale devizului"[62].

La 3 martie 1911, antreprenorul Bolintineanu se plânge Primăriei Piteşti că „în partea de la podişca lui Balasache spre Trivalea, vedem că locuitorii de prin prejur aruncă în albia canalului tot felul de murdării şi cadavre de animale care produc o infecţie periculoasă tuturor din vecinătate şi *mai cu seamă* la o mulţime de lucrători ai noştri care muncesc zilnic în această parte şi a căror îmbolnăvire mi s-ar aduce o mare pagubă[63].

Prin procesul-verbal încheiat între Consiliul Comunal şi antreprenorul inginer Atanasie Şt. Bolintineanu s-a confirmat că lucrările de canalizare ale „pârâului Trivalea, de la căminul vechi din strada Trivalea până la C. F. R. Piteşti - Curtea de Argeş, care fac parte din contractul pentru canalizarea Trivalei, s-au executat în bune condiţiuni, conform Contractului şi Caietului de Sarcini[64].

La oferta lui G. Stoenescu din Bucureşti de a livra: plopi piramidali, ulmi şi tei de 4.6 m. înălţime, Primăria Piteşti decide să achiziţioneze doar 20 plopi piramidali[65]. Nicolae Filipescu, ministrul de Război, semnează Decizia Ministerială nr. 766 din 9 decembrie 1911, prin care „Sub nici un cuvânt, nici o autoritate militară nu e îngăduită a ceda ca muzicile militare să cânte gratuit, fie chiar la serbări, baluri etc. organizate de societăţi de binefacere, de către comune sau judeţe etc"[66].

[57] *Ibidem*, dos. nr. 21/1910-1914, f. 2.
[58] *Ibidem*, f. 8.
[59] *Ibidem*, f. 9.
[60] *Ibidem*, f. 12.
[61] *Ibidem*, f. 17.
[62] *Ibidem*, f. 26 şi 29.
[63] *Ibidem*, f. 59.
[64] *Ibidem*, f. 82.
[65] *Ibidem*, dos. nr. 8/1912, f. 1.
[66] *Ibidem*, f. 3.

La 7 februarie 1911, grădinarul şef cere aprobare pentru aşternerea unui strat de nisip pe trotuarele Grădinii Publice şi pe potecile dintre rondurile de flori[67].

Grădinarul şef Carol Hio solicită să se apeleze la Regiunea 7 Silvică Leurdeni, pentru livrarea unor ulmi şi tei în valoare de 40 de lei[68]. Mai târziu, reclamă pe soldaţii Regimentului 4 Argeş şi pe ai Regimentului 28 „Radu Negru", pentru că au făcut poteci prin trifoi, în Parcul Trivalea"[69].

În şedinţa din 5 mai 1912 a Consiliului Comunal, se aprobă referatul inginerului Schmidt pentru facerea unei porţi de intrare în Parcul Trivalea, contra sumei de 4800 de lei[70].

Contractul încheiat între Primăria Piteşti, reprezentată prin primarul Gh. Em Stănescu şi Regimentul 4 Argeş, pentru angajarea muzicii Regimentului pentru a cânta în grădinile publice şi în Parcul Trivalea, prevedea obligaţia Primăriei de a achita 750 de lei în două rate egale, la 15 iunie şi 15 septembrie, urmând ca Muzica Regimentului să cânte: „duminica, marţea şi joia, în Grădina Publică, de la orele $4^{1/2}$ - $7^{1/2}$ p.m. sau de la $8^{1/2}$ - $11^{1/2}$ seara, iar: lunea, miercurea şi vinerea, în aceleaşi ore, în Parcul Trivalea[71].

La solicitare grădinarului şef, s-a hotărît cumpărarea unei puşti care urma să fie dată pădurarului „Marin Paraschiv, care va păzi Parcul Trivalea"[72].

În vederea construirii unui lac în Parcul Trivalea, Antrepriza Pinard, la 24 mai 1913, trimitea primarului oraşului Piteşti un deviz „pentru facerea eleşteului şi amenajarea împrejurimii lui, în sumă de lei 9941,50, fiind socotite: terasamente, grădinăria, semănatul, plantaţia şi lucrări de stânci artificiale şi de ciment..."[73]. În continuare, ofertantul se angajează „şi cu garanţia de reprinderea pomilor, adică voi înlocui pomii care nu s-ar prinde şi de a termina lucrările de terasamente şi de stânci şi de ciment, până la 15 august 1913, precum şi semănatul ierbii, dacă mi se va da la dispoziţie apă de stropit cu furtun. Plantaţia se va face de la 15 octombrie la 30 8-brie"[74][octombrie]. La 15 mai, se comunică arhitectului Pinard că s-a aprobat „facerea eleşteului şi amenajarea împrejurimilor din Parcul Trivalea din acest oraş, conform devizului ce ne-aţi prezentat, cu un rabat le lei 8% sub deviz şi vă rugăm a vă prezenta la facerea contractului şi a începe lucrările"[75].

Contractul încheiat între primarul Alexandru Dumitrescu şi arhitectul peisagist Ernest Pinard, din 2 septembrie 1913, se referă la „executarea şi amenajarea lucrărilor pentru facerea Lacului Trivalea şi amenajarea împrejurimii lui. În această lucrare intră: terasamentele, semănatul, plantaţii şi lucrări de stânci artificiale şi ciment"[76].

În luna august, se mai solicită arhitectului Pinard o ofertă pentru „executarea planului Trivăli, din şosea la bâlci", iar, la 26 septembrie 1913, „planul construirii podului din Parcul Trivala"[77].

67 *Ibidem*, f. 5.
68 *Ibidem*, f. 9.
69 *Ibidem*, f. 38.
70 *Ibidem*, f. 43.
71 *Ibidem*, f. 72.
72 *Ibidem*, f. 110-111.
73 *Ibidem*, dos. nr. 24/1913 -1914. f. 1.
74 *Ibidem*.
75 *Ibidem*, f. 2.
76 *Ibidem*, f. 12.
77 *Ibidem*, f. 16-17.

La 2 octombrie, arhitectul peisagist Pinard depune „schiţa planului pentru un pod rustic în Parcul Trivalea“[78], dar Primăria Piteştii solicită, la 29 noiembrie 1913, să întocmească, cât mai curând şi un memoriu, pentru a fi supus Consiliului Comunal[79].

Tot la 29 noiembrie, Pinard terminase lucrările şi solicita „facerea situaţiei definitive, precum şi recepţia lucrărilor“ pe care le executase[80].

„Memoriul explicativ al Planului de Înfrumuseţarea Parcului Trivalea“ este depus de Pinard, la 9 decembrie 1913[81]. Socotim necesară cunoaşterea lui, pentru că el arată, atât punctul de vedere al arhitectului peisagist, cât şi al beneficiarului. De aceea, îl redăm aproape în întregime:

„Ernest Pinard peisagist
45 str. Gh. Gr. Cantacuzino, (fost Frumoasei)
Bucureşti 9 decembrie 1913

Primăria oraşului Piteşti
Înfrumuseţarea Parcului Trivalea
Memoriu Explicativ

Domnule Primar,

Am onoarea a vă depune Planul pentru Înfrumuseţarea Parcului Trivalea, pe care aţi binevoit să-mi încredinţaţi studiul.

În acest Parc, deja plantat, prea plantat chiar, am prevăzut:

1. O parte unde se poate înfiinţa o staţie climaterică.

2. Partea rezervată pentru plimbare, care va fi mai mult străbătută de public, adică Fundul Văii, care va trebui să fie mai îngrijită.

3. Pe platoul deasupra Bulevardului Vechi, rezervat pentru serbări sau jocuri populare.

4. Compusă din o serie de terase în axa Bulevardului Nou, care leagă oraşul cu parcul.

Aceste 4 părţi fiind legate toate prin un drum lat, cu o pantă dulce, permiţând de a face ocolul parcului întreg cu trăsura.

Când un vizitator vine din oraş, prin noul bulevard, el soseşte la intrarea primei părţi rezervată staţiunii climaterice. Hotelul aceste staţiuni, clădit pe platoul din care o splendidă vedere se întinde spre Carpaţi, într-o curată atmosferă, prin vecinătatea pădurilor, ar asigura prosperitatea staţiunii, împrejurată cu jocurile şi distracţiunile cele mai moderne, ca: tenis, crocket, gimnastică, muzică etc., aşa cum este prevăzut în plan. Această staţiune putând fi absolut izolată din parcul propriu zis, este legată cu el prin noul bulevard şi în faţa hotelului prin un drum mare, la marginea Coastei, din care este acea splendidă vedere spre Carpaţi, de care am vorbit deja mai sus.

Urmându-şi plimbarea, vizitatorul intră în Parcul Trivalea, prin aleea mare în prelungirea Noului Bulevard şi soseşte în Partea 2-a, rezervată plimbării şi unde se găseşte un *chioşc pentru muzică* şi *un restaurant.*

---

[78] *Ibidem*, f. 18.
[79] *Ibidem*, f. 18-19.
[80] *Ibidem*, f. 20.
[81] *Ibidem*, f. 22.

Această parte, cea mai frumoasă a Parcului, are nevoie, mai cu seamă în axa Văii de a fi despădurită, pentru a avea o vedere mai întinsă spre cascadele alimentate din apele Lacului şi care şerpuiesc spre intrarea veche a Parcului.

Drumurile, în amândouă părţile Lacului sau cascadelor, rămânând totdeauna la umbra copacilor existenţi sau care trebuie adăogaţi, pentru a obţine o varietate de culori cari lipsesc în prezent, plantaţia veche fiind de o singură culoare bună pentru fondul tabloului.

Eu insist foarte mult pentru îngrijirea acestei părţi, care va fi, nu numai frecventată, dar care va putea fi văzută întotdeauna pe parcursul Drumului de Centură la un nivel mai sus, de unde se va descoperi întregimea Văii.

A treia parte rezervată serbărilor populare va fi legată cu a I-a şi a II-a parte, prin Drumul de Centură, care urcă în panta foarte dulce din Bulevardul Vechi până la locul destinat jocurilor şi serbărilor, pentru a se coborî spre coasta cealaltă şi a o sfârşi la intrarea veche a parcului.

În această parte a Parcului, trebuie să se menţină aspectul natural, deschizând numai linii de vedere, din care cea mai principală ar fi aceea în axa Bulevardului Nou, unde sunt prevăzute şi terasele, legând partea de sus cu partea de jos.

În principiu, trebuie tăiaţi arbori numai pentru facerea drumurilor şi liniile de vedere principale; de adăogat arbori de culori diverse, pentru a obţine variaţie în ansamblul Parcului.

Executarea.

Executarea parcului trebuie făcută în ordinea următoare:

1. Drumul de Centură şi liniile de vedere.
2. Înfrumuseţarea Văii (Partea 2-a).
3. Drumurile secundare.
4. Terasele.

Drumul de Centură trebuie făcut cu un material solid, pentru a asigura o plimbare plăcută cu trăsurile.

În Vale, după terminarea terasamentelor şi valonamentelor, cascadele se vor face din ciment armat şi stânci artificiale, pentru a nu se prinde apa şi a putea curăţi în orice moment podurile tot de ciment armat şi stânci artificiale pot să fie făcute în imitaţie de lemn rotund sau pătrat, fiind de o mare soliditate; de asemenea, câteva stânci trebuie aşezate în părţile abrupte ale terenului, pentru sprijinirea lui.

Un mare pod, tot cu ciment armat, va lega Noul Bulevard cu rontul Şoselei vechi.

Chioşc, pergole, poduri, bănci etc. vor fi făcute cu lemne tăiate în parc şi aşezate în locurile desemnate în plan...

Pinard"[82].

La 28 decembrie 1913, Consiliul Comunal Piteşti aprobă, în unanimitate, „Planul de Înfrumuseţare al oraşului Piteşti" şi decide să se execute, în cursul timpului[83].

[82] *Ibidem*, f. 23-31.
[83] *Ibidem*, f. 25.

Carol Hio, grădinarul şef, solicită 51 de mărci şi 15 pfeningi, adică 63 de lei şi 80 de bani, pentru cumpărarea seminţelor necesare Grădinii Publice şi Parcului Trivalea, oferite de către Casa F. C. Heineman din Erfurt - Germania[84]

Pentru înfrumuseţarea Parcului Trivalea şi a Grădinii Publice, Carol Hio recomandă cumpărarea a:

„1.100 de brazi;

2.150 lilieci şi alţi arbuşti care înfloresc treptat, toată vara;

3. 200 de trandafiri mici şi mari...

4. 300 pari pentru apărarea rigolei... începând de la Vlăsceanu până la mănăstire;

5. A se face canalul din beton de la intrarea aleii înspre bufet;

6. A se face două grote curgătoare cu apă;

7. Să se facă un bazin monumental cu apă ţâşnitoare, în locul fostului Cimitir Catolic.

8. A se reface bazinul actual de la rond, care este defect;

9. A se face un pod peste vale, de lângă bufet;

10. A se face un canton pentru lucrători;

11. A se procura 50 de tei pentru platou;

12. A se comanda din străinătate 150 kg. gazon iarbă...

13. A se amenaja Grădina Mănăstirii (Schitul Trivalea);

14. A se face o verandă la Bufetul Trivalea"[85].

Colonelul Băbeanu, comandantul Regimentului Argeş nr. 4, solicită Primăriei Piteşti să înscrie în bugetul pe anul 1913/1914, suma de lei 8000, pentru plata Muzicii Regimentului, „deoarece pentru scumpetea traiului din timpurile de faţă, Regimentul este nevoit a plăti lefuri mult mai mari ca în anii precedenţi, spre a-şi angaja gagişti civili necesari, pentru ca Muzica să aibă bune elemente, cu care să poată satisface pretenţiile publicului auditor.

În afară de aceasta, cheltuielile de întreţinere şi reparare a instrumentelor Muzicii, cum şi a celorlalte furnituri necesare pentru întocmirea notelor reclamă anual sume foarte importante"[86]. Rezoluţia stabileşte că, având în vedere cheltuielile edilitare făcute de comună, bugetul nu permite mărirea subvenţiei pentru Muzică şi pentru că „este destul de mare"[87].

La 14 februarie 1913, Consiliul Comunal a aprobat cumpărarea a 20000 de puieţi de molift, necesari pentru Grădina Publică, Parcul Trivalea, „cum şi la curţile particulare din oraş"[88].

Primăria Piteşti comandă, tot în februarie 1913, lui L. Späth din Berlin 20000 de brazi roşii cu înălţimea de 35-45 cm.[89].

Primarul I. P. Constantinescu întreabă pe şeful ocolului Silvic Leordeni dacă are: carpen, lemn câinesc, în ce număr şi cu ce preţ, fiind necesare pentru „Aleia Trivalea"[90]

[84] *Ibidem*, dos. nr. 25/1913-1914, f. 1.
[85] *Ibidem*, f. 3.
[86] *Ibidem*, f. 4.
[87] *Ibidem*.
[88] *Ibidem*, f. 9.
[89] *Ibidem*, f. 12.

La 12 martie 1913, Primăria Piteşti roagă Inspectoratul Regiunii a VII-a Silvice să-i ofere material pentru „mai multe bănci rustice din lemn de alun şi mesteacăn, cu picioare de stejar", pentru Parcul Trivalea[91]. Material era în Pădurea Statului Gorgan şi se vindea cu preţul de 50 de lei mia, dar scosul şi transportul trebuia făcut şi plătit de Primărie[92].

Regimentul Argeş nr. 4 scrie, la 17 martie, Primăriei că Muzica va începe să cânte de la 14 aprilie, „deoarece în primele zile din această lună intrăm în Săptămâna Patimilor, pe de o parte, iar pe de altă parte, Muzica va fi nevoită a urma Regimentul în tabără, în aceste zile.

Programul zilnic va fi: duminica, marţea şi joia, de la 8^{30} - 11^{30} a.m. în Grădina Publică;

Miercurea şi vinerea la Trivalea, în orele ce le veţi stabili Dv"[93].

Se răspunde că Muzica va cânta, în Trivalea, şi lunea[94].

La 9 martie 1913, Regimentul Argeş nr. 4, prin colonelul Băbeanu, este de acord să primească 7500 lei subvenţie, ca şi în anul trecut, dar roagă „să se organizeze, şi în acest an, două serbări în timpul sezonului, una în beneficiul muzicanţilor şi una pentru procurarea de instrumente"[95].

Carol Hio, la sfârşitul lunii martie, propune să se cumpere o cană, în locul celei furate de la robinetul de apă, şi „să se repare bazinul de apă... şi o ţeavă spartă"[96].

Contractul încheiat între Primăria Piteşti şi Regimentul Argeş nr. 4, semnat de către primarul Alexandru Dumitrescu şi de către colonelul Alexandru Băbeanu, semnat în aprilie 1913, prevedea ca muzica să cânte în Parcul Trivalea:

între 1 aprilie şi 31 mai, „miercurea şi vinerea după amiază, de la ora 4-7;

1 iunie - 1 septembrie: miercuri şi vineri, de la 9-12 seara"[97].

Fiindcă s-au găsit doi cai ai Regimentului Argeş nr. 4, în iarba şi trifoiul din Parcul Trivalea, s-a decis luarea la obor, „pentru a se plăti taxele comunale"[98].

Serviciul Tehnic raporta, la 8 mai 1913, că a reparat „canaua cea veche din parcul Trivalea"[99].

La mijlocul lunii mai, inginerul Dumitrescu, şeful Serviciului Tehnic, solicita Primăriei Piteşti mai multe materiale lemnoase şi 7 kg. de cuie, pentru „a se repara, în Parcul Trivalea, toate podeţele, băncile etc., precum şi de a se face din nou unele bănci pe alee"[100].

În iunie 1913, scările de ciment de la intrările în Bufetul Parcului Trivalea au fost reparate de către M. Zamfirescu[101].

---

[90] *Ibidem*, f. 18.
[91] *Ibidem*, f. 25.
[92] *Ibidem*, f. 27.
[93] *Ibidem*, f. 30.
[94] *Ibidem*.
[95] *Ibidem*, f. 33.
[96] *Ibidem*, f. 34.
[97] *Ibidem*, f. 37.
[98] *Ibidem*, f. 49.
[99] *Ibidem*, f. 57.
[100] *Ibidem*, f. 58.
[101] *Ibidem*, f. 69.

La 11 septembrie, Primăria Piteşti roagă Ministerul Domeniilor să-i dea gratuit de la Ocolul Silvic Trivalea sau Leordeni „un număr cât mai mare de arbori pentru plantat"[102]. La 10 octombrie 1913, Ministerul Domeniilor răspunde că în pepinierele silvice ale statului, nu au „puieţi de esenţele: tei, paltin şi plopi"[103].

La 16 octombrie 1913, Pepinierele de Arbori şi Viţe Americane Buftea, Proprietatea Principelui Barbu Ştirbei scrie Primăriei Piteşti că îi poate oferi „consilii şi indicaţiuni, cât şi... arbori frumoşi pentru parcuri şi alee, plante de ornament, conifere etc. din întinsele şi renumitele noastre pepiniere din Buftea, aşa că nu aveţi nevoie de a vă adresa în străinătate"[104].

Pentru construirea unui pod de beton armat „peste Valea Trivălii din Parcul Trivalea", inginerul V. Năsturaş pretinde Primăriei Piteşti, la 18 decembrie 1913, suma de lei 600[105].

În baza cererii primarului de a se construi un pod de beton, în locul celui de lemn din Parcul Trivale „ai cărui piloţi s-au putrezit şi ameninţă să cadă", Consiliul Local, în majoritate (s-a opus consilierul V. Stoicănescu) aprobă 600 de lei pentru plata proiectului[106].

Publicaţia Primăriei Piteşti, din 24 septembrie 1913, anunţa scoaterea la licitaţie, pentru 9 octombrie, a construirii Podului de Beton din Trivalea[107].

Proiectul inginerului Năsturel cuprindea o deschidere a podului din Trivalea de 9 m. şi se ridica la suma de lei 22500[108]. La cererea primarului Al. Dimitrescu şi a secretarului C. M. Dimitrescu, Consiliul Local aprobă, la 14 noiembrie, în baza devizului inginerului Năsturaş, plata a 4000 de lei, care vor fi folosiţi la primele cheltuieli pentru construirea podului şi anume: fundaţiile şi cofragiile[109].

În baza ofertei inginerului Dimitrie Dima din Piteşti, de la 22 noiembrie 1913, de a executa, cu 4000 de lei, lucrările de fundaţii ale podului, prevăzute în proiect cu 4385 lei, se hotărăşte, de către primar, primirea ofertei, pentru că timpul este înaintat şi „având în vedere că D-sa este un specialist în executarea de poduri". Consiliul Local, la 3 decembrie, este de acord şi autorizează pe primar să trateze „cu dl. Dima executarea restului de lucrări, în marginea creditului acordat"[110].

Într-o şedinţă extraordinară, din 8 decembrie 1913, Consiliul Comunal Piteşti aprobă plata a 600 de lei inginerului V. Năsturaş, pentru „proiectul, planul şi devizul Podului de Beton din Parcul Trivalea"[111].

Fritz Stanski din Bucureşti se oferă să construiască podul, pentru suma de lei 7000[112]. La această ofertă, Primăria întreabă pe inginerul Dima dacă poate să-l execute mai ieftin. Inginerul Dima răspunde: „nu pot acorda nici un nou rabat asupra ofertei mele ultime.

---

[102] *Ibidem*, f. 73.
[103] *Ibidem*, f. 79.
[104] *Ibidem*, f. 80.
[105] *Ibidem*, dos. nr. 43/1913-1914, f. 1.
[106] *Ibidem*, f. 2 şi 16.
[107] *Ibidem*, f. 3.
[108] *Ibidem*, f. 4.
[109] *Ibidem*, f. 6 şi 10.
[110] *Ibidem*, f. 7.
[111] *Ibidem*, f. 10.
[112] *Ibidem*, f. 17.

Aş fi chiar dispus să cedez d-lui Fritz Stransky şi partea de lucrare ce mi-aţi aprobat-o“[113].

La 4 ianuarie 1914, D. Dima revine asupra ofertei sale, din 9 decembrie 1913, şi acceptă „asupra cofragelor de la suprastructură preţul de lei 30 de metru cub, cerut de dl antreprenor F. Stravinsky, aşa că lucrarea în total se ridică la suma de lei 4659“[114].

La 3 ianuarie 1914, primarul Al. Dumitrescu şi inginerul Dimitrie Dima din strada Sf. Vineri încheie un contract prin care ultimul se obligă să execute, până la 1 aprilie, o parte din lucrările podului din Parcul Trivalea. La 31 martie, inginerul Dima, răspunzând unei adrese trimise de Primăria Piteşti, declară: „menţin în totul declaraţia făcută, în ziua de 21 mart, a.c. înaintea Onor Consiliului Comunal de a renunţa la contractul ce l-am încheiat cu Onor Primăria locală, pentru construirea podului de la Trivalea, cu condiţiunea expresă ca şi Onor Primăria să menţină declaraţia ce mi s-a făcut că, pe fundamentele terminate ale acestui pod, se va construi doar un pod de lemn provizor.

Fac această concesie, deşi toate pregătirile de materiale (fier şi lemne) au fost făcute, ţinând seama de asigurarea ce mi s-a dat că se amână executarea proiectului de construcţie a podului, din lipsă de fonduri.

Spre a vă oferi o dovadă de bunăvoinţă... mă ofer a construi întreaga suprastructură a podului, în afară de terasamente şi împietruire, rămânând să mi se plătească valoarea peste 1-2 ani, când vor fi fonduri disponibile“[115].

La 13 aprilie, Consiliu Comunal ia act de renunţarea inginerului Dima şi aprobă „a se construi un pod de lemn în Parcul Trivalea, în regie, cu materialul ce dispune comuna, cumpărându-se materialul ce va mai fi necesar“[116].

Primăria oraşului Piteşti anunţa, printr-o publicaţie, că, în ziua de 15 noiembrie, la ora 10 dimineaţa, „se va ţine licitaţie, la Biroul Primăriei, cu oferte închise şi sigilate, fără drept de supraoferte, pentru arendarea pe termen de 5 ani, a noului lac din parcul Trivalea, pentru patinaj, în timpul ernii“[117].

La licitaţie, au participat: Ham Safrani cu 150 de lei, Nae Nicolescu cu 200 de lei şi I. G. Buţănescu cu 250 de lei, care a câştigat licitaţia, fiindcă oferta lui era cea mai avantajoasă[118]. Comisia de Licitaţiuni avizează pe primarul oraşului să încheie contract cu Ion G. Buţănescu. Contractul prevedea că se încheie contract pe 5 ani, cu o chirie anuală de 250 de lei, plătibilă în patru rate. „Dl. I. G. Buţănescu va utiliza acest lac, făcând iarna patinaj şi având cele necesare, iar în timpul verii, pentru plimbări pe lac, cu bărcile“.[119]

„Furnizorul Curţii Regale I. G. Buţnescu Bucătărie şi Restaurant Piteşti“ scrie preşedintelui Comisiei Interimare, la 24 februarie 1914, să ia măsuri pentru repararea „stricăciunilor făcute de apa provenită din ploi şi zăpezi, deoarece Paştele este în 6 aprilie şi eu voesc ca până atunci să aduc bărcile comandate la Turnu Severin“[120]. În

[113] *Ibidem*, f. 17-18.
[114] *Ibidem*, f. 19.
[115] *Ibidem*, f. 27.
[116] *Ibidem*.
[117] *Ibidem*, dos. nr. 45/1913-1915, f. 1.
[118] *Ibidem*, f. 2.
[119] *Ibidem*, f. 7.
[120] *Ibidem*, f. 8.

continuare, Buţănescu socoteşte că lacul va avea de suferit de câte ori vine apa mare. A consultat un inginer din Bucureşti care i-a spus „că lacul are absolută nevoie de 2 aripi la partea de sus a intrării apei şi de acolo un canal de scurgerea apelor pe sub lac, de cel puţin 50 cm., până la ieşirea din el, ca toate apele surplus cu murdăriile să treacă prin canal, pe sub lac şi lacul să se alimenteze numai la necesitate cu apă curată"[121]. La 14 martie, inginerul Dumitrescu nu este de acord cu canalul, care s-ar înfunda, considerând că „Betonarea lacului şi, apoi, îngrijirea lui ar fi de ajuns"[122]. În mod sigur, nu s-a găsit soluţia întreţinerii lacului, ceea ce face pe Buţănescu, la 9 februarie 1915, să ceară rezilierea contractului şi restituirea garanţiei de 62,50 lei. Consiliul Comunal acceptă ambele cereri, deoarece „lacul este desfiinţat"[123].

La solicitarea primarului, Serviciul Tehnic al Primăriei a întocmit un deviz în valoare de 85000 de lei „pentru mutarea monumentului din Bulevardul Elisabeta la rondul din strada Trivalea, în faţa intrării cazărmilor"[124].

La cererea Societăţii „Săgeata", Consiliul Comunal, în şedinţa din 22 iunie 1915, admite de a i se ceda un teren de 8125 m.p., cu o lungime de 125 m. şi o lăţime de 65 m, pentru a-l amenaja pentru fotbal. Terenul era situat pe platoul din partea dreaptă a Parcului Trivalea. Se mai fac, însă câteva precizări:

„Pomii care va fi nevoie să fie tăiaţi vor rămâne ai Primăriei.

Comuna îşi rezervă dreptul ca, în fiecare an, să închirieze acest platou, pentru ţinerea bâlciului de Sfintele Sărbători ale Paştelui, luând comuna venitul şi fără a avea vre-o pretenţie sau despăgubire de orice fel Societatea Sportivă „Săgeata".

În cazul când Primăria, va avea nevoie de acest teren, pentru trebuinţele sale, atunci acest teren revine de drept Primăriei, fără nici o altă formalitate, Societatea Sportivă „Săgeata" fiind obligată a-şi ridica construcţiile făcute pe el, fără nici o despăgubire"[125].

Societatea Sportivă „Săgeata", cu sediul în strada Şerban Vodă nr. 206, solicita Primăriei Piteşti teren pentru „fotbal, tenis şi patinaj". Pentru terenul de tenis, optau pentru locul viran „situat între Tribunal şi Poliţia oraşului"[126].

Colonelul Părăianu, comandantul Regimentului Argeş nr. 4, scria primarului, la 13 martie 1926, să ceară Consiliului Comunal suma de lei 20000, „pentru terminarea Porţii Eroilor din Trivale.

Regimentul a făcut tot ce i-a fost posibil de a o ridica în starea în care este astăzi şi ne mai având posibilitatea de a crea fonduri, recurg la Dv., pentru a ne da această sumă, pentru terminarea ei.

Este o înfrumuseţare care aparţine şi oraşului şi, în afară de aceasta, scopul ce s-a urmărit fiind în dorul de bine al neamului, sper că veţi binevoi a ne da sprijinul Dv."[127]. La 30 aprilie, s-a hotărît amânarea chestiunii, „pentru o şedinţă viitoare", iar la

[121] *Ibidem*.
[122] *Ibidem*.
[123] *Ibidem*, f. 9.
[124] *Ibidem*, dos. nr. 44/1925, f. 1.
[125] *Ibidem*, dos. nr. 28/1925, f. 1.
[126] *Ibidem*, f. 2.
[127] *Ibidem*, f. 3.

revenirea din 4 noiembrie 1926, se răspunde că „cestiunea este în Consiliu şi la timp se va comunica rezultatul"[128].

Şi în anul 1926, Regimentul Argeş nr. 4 şi Primăria Piteşti s-au preocupat de angajarea Muzicii, în beneficiul locuitorilor oraşului. La 13 martie, colonelul Pârăianu încearcă să convingă pe primar să-l susţină în mărirea contractului la el puţin 200000, aducând următoarele argumente:

„1. Fondul Muzicei este epuizat prin faptul măsurii luate de a repara instrumentele Muzicei şi a se cumpăra instrumentele strict necesare...

2. Prin urcarea soldelor cu 60% la angajaţii în termen ai Muzicei Regimentului, gagiştii... au cerut sporurile corespunzătoare gradului pentru care au făcut contracte, aşa că este o imposibilitate ca cu suma de 100000 de lei cu care a fost angajată anul trecut, să se mai poată susţină Muzica în anul în curs.

3. Ministerul de Război, suprimând avantajele gagiştilor ca: pâine, lemne, gaz, care se ridică la aproximativ 800-1000 lei lunar (2 pâini, 1 litru de gaz pe zi şi 5000 kg. lemne pe an), de fiecare să fie suportată tot din fondul cântărilor.

Deşi suma ce mi se oferă de la o staţiune climatică este foarte avantajoasă pentru noi, totuşi fiindcă Muzica Regimentului 4 I. nu a părăsit niciodată oraşul şi ţinând socoteală că, în executarea condiţiilor contractului din anul trecut, Primăria a fost foarte largă, făcându-ne avantagii ca să nu pierdem angajamentele particulare, nu mă gândesc un moment de a trimite Muzica în altă parte, pentru a lăsa oraşul fără distracţie; dar cer cu insistenţă ca în contractul de anul acesta să se dea posibilitatea, prin suma ce se va aloca de Dv., ca să pot să susţine existenţa gagiştilor Muzicii Regimentului.

Ar fi dureros ca, din cauza lipsei de fonduri cei mai buni gagişti să plece, ca să se angajeze în alte părţi, unde li să dă posibilitatea de trai, în mai bune condiţiuni. Cazul este al oraşului Alexandria, unde Batalionul de Jandarmi, înfiinţând anul acesta Muzică, Primăria oferă sume mari, ceea ce a făcut ca cinci din cei mai buni gagişti să ceară rezilierea contractului.

Ţin să mai arăt dv. că şi serbările ce se aprobă să se dea pentru mărirea fondului, de multe ori nu dau rezultatele dorite şi sunt foarte jenante pentru mine, ca comandant, ca prin acest mod, să adun capitalul necesar existenţei unei Muzici"[129]. În şedinţa Consiliului Comunal din 30 aprilie, se aprobă angajarea Muzicii Regimentului Argeş nr. 4 cu 160000 de lei plus două serbări. Pentru acoperirea plăţii, Primăria va de serbări şi va percepe o taxă de la 1000 la 2000 de lei „de la particularii care dau serbări în Grădina Publică sau Parcul Trivalea"[130].

Comandantul Regimentului Argeş nr. 4, colonelul Pârăianu, scrie Primăriei, la 3 aprilie 1926:

„Ca mulţumire doamnelor piteştene şi tuturor acelora care au dat concursul lor la strângerea obiectelor de tombolă la *Balul Muzicii* şi ca mulţumire clasei comercianţilor, care au oferit cu destulă dragoste obiectele colectate, am dispus ca

---

[128] *Ibidem*, f. 3 şi 10.
[129] *Ibidem*, dos. nr. 18/1926, f. 2.
[130] *Ibidem*.

Muzica acestui regiment, în Sărbătoarea Paştelui (Duminică, Luni şi Marţi) să cânte în Grădina Publică 2 ore dimineaţa, de la 10^{30} la 12^{30}".[131]

La 6 mai, colonelul Pârăianu acceptă plata a 160000 de lei şi contravaloarea a două serbări şi roagă a se lua „urgent măsuri, pentru refacerea băncilor din chioşcul Muzicii din Grădina Publică şi Parcul Trivalea şi instalarea complectă a luminei"[132].

Contractul dintre colonelul Părăianu Barbu şi Primăria Piteşti, din 4 mai 1926, stipula:

„În Grădina Publică:

Se va cânta duminicile, de la ora 10^{30} 12 dimineaţa şi seara de la ora 21-24 noaptea.

Marţea şi joia, de la orele 21-24 noaptea.

La Trivale:

Miercurea după amiază, de la orele 16-19 şi Vineri, de la orele 21 - 23^{30} seara...

În cursul acestui angajament, Primăria ve pune la dispoziţia Regimentului Grădina Publică, pentru a da 2 (două) serbări, în beneficiul Muzicii, în timpul sezonului...

Prima serbare va avea loc, în ziua de 12 iunie 1926, şi a doua, în ziua de 14 august 1926"[133]. La prima serbare, dată în beneficiul Muzicii Regimentului, s-a obţinut un beneficiu de 32086 lei şi 50 de bani, pe care Primăria urma să-i vireze în contul Regimentului Argeş nr. 4.

Primăria atenţionează pe comandantul Diviziei a 3-a că ofiţerii mai tineri umblă călări prin Parcul Trivalea, unde „calcă iarba, rondurile de flori, umblă prin micile alee rezervate numai pietonilor"[134].

Consiliul Comunal aprobă, la 30 septembrie 1926, să se mai plătească Regimentului Argeş nr. 4, 22 308 lei şi 50 de bani, fiindcă din serbări s-au strâns doar 57691 lei şi 50 de bani, deoarece mai trebuie daţi 160000 de lei, iar în bugetul comunal au fost prevăzuţi doar 80000 de lei. La a doua serbare, a rămas un beneficiu de 21405 lei[135].

În şedinţa din 5 noiembrie 1926, Delegaţia Permanentă aprobă suma de lei 29000, pentru cumpărarea de „arbori şi trandafiri necesari pentru Grădina Publică şi Parcul Trivalea, de la Firma Meger din comuna Florica, judeţul Muşcel[136].

La 14 iunie 1927, în urma unei licitaţii, Guido Rosatta, oferind un scăzământ, sub preţul Devizului, de 15^{25}%, a câştigat dreptul de a construi podul de beton de peste pârâul de la Şoseaua din Parcul Trivalea[137]. În acest scop, Consiliul Comunal, la 24 mai, aprobase planul şi devizul întocmit de către Serviciul Tehnic, în valoare de 489500 de lei[138].

[131] *Ibidem,* f. 4.
[132] *Ibidem,* f. 9.
[133] *Ibidem,* f. 19.
[134] *Ibidem,* f. 43.
[135] *Ibidem,* f. 45-46.
[136] *Ibidem,* f. 58.
[137] *Ibidem,* dos. nr. 14/1927, f. 1.
[138] *Ibidem,* f. 11.

Prin contract, Guido Rosatta se obliga să termine podul la 25 septembrie 1927, contra sumei de 414851 lei şi 25 de bani, urmând ca recepţia definitivă să fie făcută la un de la terminarea lucrării[139]. La recepţia definitivă, din 15 octombrie 1928, lucrările au fost găsite „în bune condiţiuni". Semnează membrii Delegaţiunii Permanente: colonel Grecescu şi Spiridon Emanuel şi inginerul şef al comunei H. W. Schmidt[140].

Al XIV-lea Congres Internaţional de Agricultură, ţinut la Bucureşti, în vara anului 1929, a hotărît să viziteze mai multe localităţi şi ferme din România, printre care şi oraşul Piteşti. În vederea pregătirii vizitei la Piteşti, Comisia Interimară decide, la 29 aprilie: „Comisiunea, Faţă de explicaţiile date de dl. preşedinte al Comisiei Interimare şi având în vedere că oraşului nostru i se face o cinste mare, cu vizitarea de către aceşti congresişti, în ziua de 12 iunie 1929, aprobă şi autorizează pe dl. preşedinte al Comisiei Interimare a lua toate măsurile necesare de a duce la îndeplinire programul întocmit de Prefectura Locală, prezentând la timp listă de cheltuielile ce au necesitat, pentru a se deschide cuvenitul credit"[141]. La 26 mai, preşedintele Comisiei Interimare solicită Camerei de Agricultură şi Comerţ Argeş 20000 de lei pentru cheltuielile necesare primirii congresiştilor. S-au comandat steagurile necesare, cu acest prilej[142].

Într-un proces-verbal din 20 aprilie 1929, Comitetul Restrâns pentru organizarea recepţiei Congresului Internaţional de Agricultură decide:

„1. Primăria oraşului Piteşti va lua măsuri pentru ameliorarea pavajelor de pe traectul pe care vor trece congresiştii.

2. Primăria va aranja recepţia de dimineaţă *în Parcul Trivalea.*

3. Se va aranja un bâlci, pe platoul din *Pădurea Trivalea.*

4. Se vor instala barăci din foi de cort, pentru: cârciumi, prăvălii, expoziţii etc., privitoare la produsele judeţului Argeş: obiecte de industrie casnică, agricole, forestiere etc.

Se vor aranja distracţii naţionale.

În rezumat, se va organiza un bâlci ţărănesc, după obiceiul locului...

5. Se va lua contact cu prefectul de Muşcel, pentru a încuraja participarea producătorilor de obiecte naţionale din acel judeţ (regiunea Rucăr) la bâlciul din Piteşti...

8. Se vor colecta de îndată: fotografii, reprezentând vederi din judeţul Argeş (mănăstiri, case boiereşti, case ţărăneşti, pepiniere, ţesături, expoziţii de industrie casnică etc.)[143].

Excursiunea nr. 2, marţi, 11 iunie, străbătea următorul traseu: Bucureşti, Petreşti, Buftea, Slănic, Moreni, Câmpina, Breaza. Miercuri, 12 iunie, aveau următorul program:

„Ceaiul la Piteşti, eventual la *Parcul Trivalea.* Dejun în Piteşti, vagon restaurant între Piteşti şi Curtea de Argeş; gustare la Sărăcineşti sau Păuşeşti; prânz la Călimăneşti; noaptea la Călimăneşti.

---

139 *Ibidem,* f. 31.
140 *Ibidem,* f. 48.
141 *Ibidem,* dos. nr. 27/1929, f. 7.
142 *Ibidem,* f. 9.
143 *Ibidem,* f. 11.

Vizitarea târgului săptămânal... La târg, va aflui toată populația în costumele ei specifice din Mușcel și din Argeș; fete, salbe, industria subcarpatică. Pe cât posibil, fără vite“[144].

Comitetul de Organizare anunță că poate procura, contracost, steagurile țărilor participante, care pot fi folosite la: instituțiile publice, debarcadere, gări, terase sau restaurante, expoziții, popasuri, umbrare și pavilioane speciale ale următoarelor țări participante: Anglia, Argentina, Austria, Brazilia, Belgia, Bulgaria, Chile, China, Danemarca, Spania, Egiptul, S. U. A., Estonia, Franța, Finlanda, Germania, Haiti, Grecia, Japonia, Ungaria, Letonia, Italia, Luxemburg, Norvegia, Olanda, Uruguay, Polonia, Portugalia, Suedia, Elveția, Cehoslovacia, Turcia, Yugoslavia, Mexic, Peru și România[145].

Delegația Permanentă a orașului Pitești aprobă, la 15 mai, construirea unui drum în Parcul Trivalea, „la Platforma de Sus, unde urmează a se face bâlciul agricol“[146].

Foarte mulți amatori au solicitat Primăriei Pitești să le ofere locuri în Parcul Trivalea, pentru a-și desface anumite produse. Dăm câteva exemple: Ștefan Gh. Oncescu, din strada Șerban Vodă nr. 238, primește aprobare pentru deschiderea unui restaurant; G. Manea, proprietarul unei Fabrici de produse ceramice, pentru o expoziție; Stănuță D. Elenescu, pentru lucruri casnice și țesături; Cosorva Ștefan din strada Râurilor nr. 4, pentru „o baie de mozaic și niște trepte de piatră artificială“; Nicolae Dumitrescu, pentru „un aparat de limonadă sistematic“[147].

La o întrebare venită din Craiova, dacă pot veni comercianții cu mărfuri pentru bâlci, se decide a se răspunde: „N-avem bâlci pentru mărfuri“[148].

Primăria Pitești, printr-o Publicație, invită locuitorii să ia parte la primirea congresiștilor:

„Întrucât în ziua de miercuri, 12 iunie curent ora 8 a.m., sosesc în gară d-nii membrii ai Congresului Internațional al Agriculturii, de aici vor fi conduși în Parcul și Platoul Trivalea, unde are loc bâlciu, facem un călduros apel către cetățenii piteșteni să binevoiască a ieși în număr mare în drumul congresiștilor, precum și la Trivalea.

De la gară, vor parcurge Bulevardul Elisabeta, prin Grădina Publică, pe Bulevardul Ferdinand, Piața General C. Cristescu (fostă Știubei) la Trivale. La înapoiere, la ora 10 a.m., același drum până la Grădina Publică, vor traversa strada Șerban Vodă, prin strada Lascăr Catargiu și vor merge la Florica“[149].

Primăria Pitești a invitat la „Ceaiul ce se dă în onoarea domnilor membrii ai Congresului Internațional al Agriculturii *și care va avea loc în Bufetul din Parcul Trivalea din oraș*“ pe: Armand Călinescu, prefectul județului Argeș, inginerul Priboianu, S. Mușetescu, președintele Tribunalului S. II., pe M. Popovici, președintele Tribunalului S. I, și e alte 60 de persoane[150].

[144] *Ibidem*, f. 5.
[145] *Ibidem*, f. 16.
[146] *Ibidem*, f. 18.
[147] *Ibidem*, f. 20-24.
[148] *Ibidem*, f. 27-28.
[149] *Ibidem*, f. 33.
[150] *Ibidem*, f. 34.

Guvernul a rămas mulţumit şi de prestaţia piteştenilor, cu ocazia primirii congresiştilor. De aceea, Teodor C. Marinescu, ministrul de interne, mulţumeşte primarului Rătescu, pentru că a colaborat „cu sufletul... la acţiunea noastră... Vă mulţumim, cu recunoştinţă.

Străinii au rămas uimiţi de frumuseţile şi resursele ţării noastre“[151].

La târgul din Trivalea, au mai expus: Şcoala de Meserii din Călineşti Muşcel: un birou bibliotecă, un docar, o brişcă două căruţe şi câteva vase de dogărie; I. Gheber - cornuri şi cozonaci „executate în cele mai bune condiţiuni“. Diferite persoane vor să prezinte „scaunele cu lanţuri“ sau „bărci şi lanţuri strălucitoare“; C. D. Angelescu dorea să deschidă cârciumă şi berărie; Stelian Bratu din Dâmboviţa dorea să aducă - covoare naţionale; Siboşi Nicolae din Piteşti - obiecte de artă şi traforaj iar Ion Marinescu din Bascov - „învârtitoare de scaune“[152].

La 9 iunie, Comisia Interimară aprobă ca fraţii Cristescu să pregătească şi să servească „Ceaiul din ziua de 12 iunie 1929, la *Parcul Trivalea* pentru 150 de persoane... cu preţul de lei 200 două sute de persoană“[153].

Cheltuielile făcute de Primăria Piteşti, cu ocazia Expoziţiei Agricole şi a construcţiei Pavilionului Bufet din Parcul Trivalea s-au ridicat la suma de lei 110000 lei[154].

Cu ocazia morţii lui Mihail Manoilescu, domnişoara Elisa Chiţescu a iniţiat ridicarea în Trivale, a bustului fostului prefect de Argeş, care a iniţiat construirea Parcului Trivalea.

În acest scop, consilierii comunali propun , în anul 1930, să se aşeze la Şoseaua „Trivalea“ tabla cu inscripţia *„Parcul Mihail Manoilescu“* şi lansarea unei liste de subscripţie şi, cu ajutorul primăriei, a se aşeza în Parcul Trivale un bust al defunctului Mihail Manoilescu, iniţiatorul şi acel ce l-a creat“[155].

O foaie volantă făcea următorul apel către piteşteni:

„Onor cetăţeni!

Podoaba care face mândria oraşului Piteşti este Parcul „Trivalea“.

Crearea acestui parc se datoreşte decedatului Mişu Manolescu, prefectul judeţului Argeş, pe acele vremuri. Gustul artistic ce s-a desfăşurat acolo ne arată pe omul iubitor de frumos şi fapte lăudabile...

În scopul acesta, un grup de domni şi doamne din cei care l-au cunoscut... se vor constitui în Comitet, spre a aduce la îndeplinire scopul ce urmăresc:

A aşeza în Parcul Trivalea bustul lui Mişu Manolescu...

Persoanele care doresc a se înscrie în Comitet sunt rugate a se adresa d-rei Elisa Chiţescu str. Brătianu nr. 32 Piteşti“[156].

Pentru stabilirea locului de amplasare, s-a sugerat că „Un loc potrivit ar fi şi locul unde a fost amplasat monumentul lui I. C. Brătianu sau în rondul de flori care ar putea fi amenajat...“[157].

---

[151] *Ibidem*, f. 36.
[152] *Ibidem*, f. 44-54.
[153] *Ibidem*, f. 61.
[154] *Ibidem*, f. 78.
[155] *Ibidem*, dos. nr, 21/1930-1934, f. 1.
[156] *Ibidem*, f. 3.
[157] *Ibidem*, f. 20.

La 30 ianuarie 1932, Comitetul Fondul Manolescu solicita să se admită „aşezarea acestui monument în Parcul Trivalea, pe locul unde astăzi se află un havuz ce nu funcţionează, la intrarea către Pavilion (staţia birjelor)". La 30 ianuarie, Comisia Interimară este de acord cu această sugestie[158].

Pentru ridicarea monumentului Manoilescu, Prefectura Argeş a strâns suma de 50000 de lei[159]. Şi Inspectoratul Regional Administrativ Bucureşti aprobă deschiderea unui credit de 5000 de lei pentru „a servi ca ajutor pentru ridicarea monumentului defunctului M. Manolescu, fost prefect de Argeş"[160].

Elisa Chiţescu invită primarul oraşului Piteşti, la inaugurarea bustului celui ce a creat Parcul Trivalea:

„Monumentul M. Manolescu, fiind aşezat în Parcul Trivale, Vă rugăm să binevoiţi a ne onora cu prezenţa Domniei Voastre şi a întregului personal de sub conducere să fiţi la solemnitatea dezvelirii monumentului, în ziua de 5 octombrie 1933, când vom avea şi deosebita cinste a Vi-l încredinţa"[161]. În urma acestei Invitaţii, Primăria Piteşti roagă pe comandantul Regimentului Argeş nr. 4 ca Muzica unităţii să cânte, duminică, 5 noiembrie 1933, la solemnitatea dezvelirii monumentului lui M. Manoilescu, ce va avea loc între orele 10 şi 13,50[162].

Tot cu ocazia dezvelirii monumentului Manoilescu, Nelu Nicolau se oferă să dea o masă la o sută de persoane, cu 50 de lei tacâmul[163].

Preşedinta Comitetului, Elisa Chiriţescu, informează pe primarul oraşului că, din lipsă de fonduri, a rămas neterminată bordura monumentului. Fiind bolnavă şi ne mai putând strânge fonduri, îl roagă să acorde „suma de 4000 lei, ce mai datorează italianului Cassarsa, care execută lucrarea"[164].

Primăria Piteşti a acordat o deosebită atenţie refacerii Barajului Lacului din Parcul Trivalea. În acest scop, Serviciul Tehnic înaintează primarului un deviz pentru repararea Barajului, în valoare de 42000 de lei. Reparându-se de către Primărie şi curăţindu-se locul, „Lacul poate fi folosit vara pentru bărci, iar iarna pentru patinaj.

O dată făcut acest lac, ar fi de mare folos populaţiei, ca punct de atracţie, iar pe de altă parte, ar da un aspect mai frumos Parcului Trivalea şi, în afară de aceasta, poate aduce şi un venit comunei"[165]. În şedinţa Consiliului Comunal din 16 iulie 1934, se aprobă executarea lucrării şi deschiderea unui credit suplimentar de 42000 de lei[166]. Primarul Cornel Zamfirescu şi secretarul general G. M. Georgescu semnează o publicaţie, la 24 iulie, care anunţa darea în antrepriză a reparării barajului Lacului din Parcul Trivalea, în sumă de 42000 de lei[167]. Licitaţia a fost câştigată de Ştefan Casartza

---

158 *Ibidem*, f. 12.
159 *Ibidem*, f. 16.
160 *Ibidem*, f. 18.
161 *Ibidem*, f. 26.
162 *Ibidem*, f. 28.
163 *Ibidem*, f. 30 şi 29.
164 *Ibidem*, f. 31.
165 *Ibidem*, dos. nr. 28/1934-1935, f. 1.
166 *Ibidem*, f. 2.
167 *Ibidem*, f. 4.

din Piteşti, „cu un rabat de 3% sub preţul Devizului de lei 42000“[168]. Nae Popescu oferise un rabat de 1,75% iar Ion D. Pantilia un rabat de 1.25%[169].

La licitaţia ţinută în ziua de 28 noiembrie „pentru darea în antrepriză a săpării şi transportului pământului din Canalul Trivalea, s-a obţinut următorul rezultat:

Devizul a fost în sumă de lei 20400.

1. Dl. Ion Pantila se oferă să execute lucrarea cu suma de lei 25000.

2. Dl. Furnica Ilie idem cu suma de lei 20000.

Oferta cea mai avantajoasă este a d-lui Furnica Ilie“, care a primit lucrarea[170].

Primăria Piteşti, cu sediul în Bulevardul Ferdinand, încheie un contract cu inginerul Aurel Dolga din Piteşti, str. Cuza Vodă nr. 26, pentru „repararea Barajului Lacului din Parcul Trivalea, cu un rabat de lei 2% sub preţul devizului de lei 15150... adică lei 14847“[171].

La propunerea Serviciului Tehnic al Primăriei Piteşti de a declara Pădurea Trivalea monument al naturii, „Ministerul Agriculturii şi Domeniilor Comisiunea Monumentelor Naturii“, prin adresa nr, 236/28 noiembrie 1939, comunică:

„Domnule primar,

La adresa Dv. Nr. 5801/1939, privitoare la declararea Pădurii Trivalea ca monument al naturii,

Comisiunea Monumentelor Naturii, în şedinţa sa din 28 X a.c., găseşte că nu poate da curs cererii Dv., întrucât pădurea respectivă nu îndeplineşte criteriile cerute de un monument al naturii.

Pentru atingerea ţintei urmărite de Dv., credem că este indicat a vă adresa Direcţiei Silvice din Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, pentru eventuala declarare a ei ca pădure de protecţie“[172]. În urma acestei adrese, Primăria Piteşti solicită Direcţiei Silvice, la 20 decembrie 1939, să dispună „împlinirea formelor necesare, pentru a se declara Pădurea Trivalea, ca pădure de protecţie, având în vedere că această pădure are o suprafaţă de circa 500 de ha. (494 ha.), se găseşte în imediata apropiere a oraşului Piteşti, o parte din ea fiind astăzi utilizată de comună, ca un loc de agrement, sub denumirea Parcul Trivalea.

Oraşul Piteşti, neavând nici o altă pădure în jurul său, Trivalea, prin apropierea sa de oraş, frumuseţea ei naturală, căile de comunicaţie, comode şi modernizate, poziţia şi configuraţia terenului, cum şi esenţa variată a arborilor, atrage atenţia vizitatorilor străini şi a cetăţenilor oraşului ca loc de odihnă, plimbare şi distracţie.

Din aceste motive... propunem declararea acestei păduri ca pădure de protecţie, supunându-se regimului special de protecţie şi pentru a face şi noi diferite îmbunătăţiri, amenajări etc., în scopul creerii unui parc al oraşului pe porţiunea anume rezervată şi cedată comunei, în acest scop.

De altfel, această intervenţie a fost făcută după dorinţa fostului prim ministru Armand Călinescu şi credem că şi Dv. însuşiţi aceste vederi“[173].

---

168 *Ibidem*, f. 11.

169 *Ibidem*, f. 14.

170 *Ibidem*, f. 28.

171 *Ibidem*, f. 36.

172 *Ibidem*, dos. nr. 28/1939-1940, f. 3.

173 *Ibidem*, f. 4.

În prezent, pe teritoriul Parcului şi Pădurii Trivale, se află trei instituţii mai importante: Mănăstirea Trivale, Grădina Zoologică şi Restaurantul „Cornul Vânătorului". Vom spune, în continuare câteva lucruri despre Mănăstirea Trivalea.

Mănăstirea Trivale, conform ultimelor cercetări, a fost fondată, în anul 1645, de către Matei Basarab Voievod, pe locul unui lăcaş mai vechi din secolul al XVI-lea, făcut din lemn. Construită tot din lemn, pe locul celei anterioare, Matei Basarab o ridică la rangul de mănăstire şi o înzestrează cu primele moşii: Groşi şi Samara[174].

Ruinându-se după moartea lui Matei Basarab, pe la 1672, Mitropolitul Varlaam a refăcut-o, tot din lemn. Între anii 1697 şi 1698, Varlaam o reface din zid, în forma actuală, punându-i şi pisania care se păstrează şi astăzi, fiind aşezată la intrare, după recenta restaurare, o vreme fiind aşezată în pronaosul bisericii. În anul 1702, Varlaam a închinat-o ca metoh al Coziei, împreună cu numeroasele bunuri pe care le dobândise, în primul rând prin grija sa. Din 1718, a trecut sub ascultarea Cotmenii şi, apoi, a Fedelsciorilor, pentru ca din 1733, cu unele întreruperi să revină ca metoh al Coziei[175].

Până la anul 1702, Mănăstirea a primit numeroase danii de la Varlaam şi de la diverşi particulari şi a şi cumpărat: pământuri, vii, mori şi alte bunuri, folosite, în primul rând la construirea ei, care a durat destul de mult, de vreme ce la 1730 nu se reuşise tencuirea ei. Diverşi vecini produceau pagube averii Mănăstirii, ceea ce o determina să aibă diferite judecăţi.

După închinare, mănăstirile la care a fost închinată i-au folosit veniturile, dar n-au îngrijit-o, ajungând în 1732, în ruină, având acoperişul spart şi multe alte stricăciuni. După anul 1800, Trivalea şi-a pierdut şi rangul de schit, devenind o simplă biserică de mir. Cu puţinele venituri rămase, a fost refăcută, în anul 1856, în forma actuală, reluându-şi rangul de mănăstire, având însă mult mai puţine bunuri[176].

Nu s-au păstrat ştiri din timpul lui Matei Basarab şi a lui Varlaam de felul cum arăta Mănăstirea. La anul 1856, în afara bisericii, mai exista: clopotniţa, casa egumenului, o casă care cuprindea chiliile şi o magazie cu grajd pentru animale.

Mănăstirea Trivalea a fost condusă de un egumen, având rang de ieromonah. N-a avut o comunitate mare de călugări, unii dintre ei rezidând pe la metoaşele mănăstirii. Unul din egumenii iubitori de cultură, numit Ioan de la Bistriţa era cunoscut ca un bun copist de manuscrise. Alţi diriguitori ai Mănăstirii cunoscuţi sunt: Herta, Ştefan egumen al Trivalii, călugărul Sofronie- ispravnic al Mănăstirii, egumenul Ioasaf sau Iosif, egumenul Teofan, egumenul Pahomie, egumenul Iosif şi ieromonahul Daniil, în secolul al XIX-lea şi : Vasile egumenul Coziei care a fost şi egumen la Trivale, în anul 1702, egumenul Iosif - 1703-1704, egumenul Daniil - 1708 egumenul Ştefan între 1709 şi 1712 şi egumenul Isaia între 1712 şi 1714. De la 1714 la 1719, nu este cunoscut nici un egumen, iar între 1729 şi 1730, egumenul de la Cotmeana a îndeplinit şi funcţia de egumen la Trivalea, iar după această dată egumenul Ioanichie de la Fedeleciori a păstorit şi Trivalea. Din septembrie 1731, a ajuns egumen Ioasaf Grecul care a reparat Mănăstirea, care a condus-o până spre anul 1739. Cozia devine purtătoarea de grijă a Trivalei până la 1746, când este atestat egumenul Metodie. Din 1750, e cunoscut

---

174 Mihail M. Andreescu, *Istoricul Mănăstirii Trivale,* Bucureşti, 2001, p. 100 şi 25.
175 *Ibidem,* p. 100.
176 *Ibidem,* p. 100-101.

egumenul Rafail, care era şi stareţ la Cozia. Mai e cunoscut, abia la 1773 egumenul Trivăleanu, care conduce Mănăstirea până la 1777, urmat de egumenul Anania (1777-1779). La 1789, mai este cunoscut egumenul Grigorie. Între 1800 şi 1827, egumen la Trivalea a fost Partenie Nica Buligeanu[177].

Donaţiile încep cu daniile ctitorilor. Funia Mănească şi o ocină în Samara, dăruite de Matei Basarab, la 18 martie 1645, precum şi o danie a mitropolitului Ştefan nu mai apar în documentele ulterioare. Între 1672 şi 1702, Mitropolitul Varlaam a făcut 31 de tranzacţii în favoarea mănăstirii, dăruind: moşii, case, vii şi ţigani, în judeţele: Argeş, Olt şi Teleorman[178].

Daniile particularilor încep, la 15 februarie 1652 şi 18 februarie 1653, când sătenii din Groşi dau Mitropolitului Ştefan o vie, pe care acesta, probabil, că a dăruit-o Mănăstirii. La 1 iunie 1673, Stanciul logofătul din Budişteni închină Mitropolitului Varlaam toată moşia lui din Budişteni şi Dobroeşti. Daniile continuă până la 12 mai 1698, când Manole cupeţul din Piteşti dăruieşte Mănăstirii „un ciric de delniţă din Dealul Piteştilor din hotaru orăşenesc“[179].

Averea Mănăstirii s-a mai constituit din vânzări-cumpărări, schimburi, dispute judecătoreşti şi chiar danii silite[180].

Mănăstirea a tăpânit următoarele sate şi moşii: Bădeşti-Argeş, Băduleasa-Olt, Bărbăteşti şi Băseni-Teleorman, Brătiani-Vlaşca, Budeasa-Argeş, Budişteni-Teleorman, moşia Căcăşani-Olt, Căzăneşti pe Cungre şi Coţofeni-Olt, Dobroeşti-Ilfov, Fleşti şi Groşi-Argeş, Grozeşti-Teleorman, Izvorani-Muşcel Pădureţi, Lipia-Argeş, Măldăreşti-Teleorman, Miceşti-Muşcel Pădureţi, Netoţi-Teleorman, moşiile Obislava şi Ogrăzile-Vlaşca, Orlăndeşti-Vâlcea, Păiuşeşti-Argeş, moşie în Piteşti-Argeş, Rădeşti-Olt, Runcul-Gorj, Rusciori-Teiş judeţul Vâlcea, satul şi moşia Samara-Argeş, Spineni-Olt, Stănislăveşti-Teleorman, Şerbăneşti-Vlaşca, Valea Ştefăneştilor-Muşcel Pădureţi, moşia Uiasca-Vlaşca, Ulieşti-Olt, moşia Unghiul Banului-Argeş, Vrăneşti-Muşcel Podgoria şi Zăvoiul-Argeş[181].

Mănăstirea Trivale a avut mai multe vii în Bădeşti şi Groşi, o vie la Huma şi alta la Săpata, mai multe vii la Piteşti - toate în judeţul Argeş; vii la: Izvorani, Ştefăneşti şi Vrăneşti - judeţul Muşcel Pădureţi şi altele la Valea Popii - judeţul Dâmboviţa[182].

Mănăstirea Trivalea mai dispunea de mori şi vaduri de moară la: Budeasa, Budeşti şi Samara - judeţul Argeş şi vaduri de moară în Obislava - judeţul Vlaşca[183].

Mai dispunea de livezi, la: Groşi-Argeş, Stănislăveşti- Telerorman şi Ştefăneşti- Muşcel Pădureţi, precum şi livadă cu grădină de pomi- la Samara-Argeş şi un loc de casă cu pomi-la Vrăneşti-Muşcel[184].

Case şi locuri de case stăpânea la Huma-Argeş, încă de la anul 1686, iar în Oiteşti, de la 5 mai 1694[185].

---

177 *Ibidem*, p. 29-30.
178 *Ibidem*, p. 40-43.
179 *Ibidem*, p. 43-47.
180 *Ibidem*, p. 48-54.
181 *Ibidem*, p. 55-70.
182 *Ibidem*, f. 70-71.
183 *Ibidem*, f. 71-73.
184 *Ibidem*, f. 74.

În prezent, pe teritoriul Parcului şi Pădurii Trivale, se află trei instituţii mai importante: Mănăstirea Trivale, Grădina Zoologică şi Restaurantul „Cornul Vânătorului". Vom spune, în continuare câteva lucruri despre Mănăstirea Trivalea.

Mănăstirea Trivale, conform ultimelor cercetări, a fost fondată, în anul 1645, de către Matei Basarab Voievod, pe locul unui lăcaş mai vechi din secolul al XVI-lea, făcut din lemn. Construită tot din lemn, pe locul celei anterioare, Matei Basarab o ridică la rangul de mănăstire şi o înzestrează cu primele moşii: Groşi şi Samara[174].

Ruinându-se după moartea lui Matei Basarab, pe la 1672, Mitropolitul Varlaam a refăcut-o, tot din lemn. Între anii 1697 şi 1698, Varlaam o reface din zid, în forma actuală, punându-i şi pisania care se păstrează şi astăzi, fiind aşezată la intrare, după recenta restaurare, o vreme fiind aşezată în pronaosul bisericii. În anul 1702, Varlaam a închinat-o ca metoh al Coziei, împreună cu numeroasele bunuri pe care le dobândise, în primul rând prin grija sa. Din 1718, a trecut sub ascultarea Cotmenii şi, apoi, a Fedelsciorilor, pentru ca din 1733, cu unele întreruperi să revină ca metoh al Coziei[175].

Până la anul 1702, Mănăstirea a primit numeroase danii de la Varlaam şi de la diverşi particulari şi a şi cumpărat: pământuri, vii, mori şi alte bunuri, folosite, în primul rând la construirea ei, care a durat destul de mult, de vreme ce la 1730 nu se reuşise tencuirea ei. Diverşi vecini produceau pagube averii Mănăstirii, ceea ce o determina să aibă diferite judecăţi.

După închinare, mănăstirile la care a fost închinată i-au folosit veniturile, dar n-au îngrijit-o, ajungând în 1732, în ruină, având acoperişul spart şi multe alte stricăciuni. După anul 1800, Trivalea şi-a pierdut şi rangul de schit, devenind o simplă biserică de mir. Cu puţinele venituri rămase, a fost refăcută, în anul 1856, în forma actuală, reluându-şi rangul de mănăstire, având însă mult mai puţine bunuri[176].

Nu s-au păstrat ştiri din timpul lui Matei Basarab şi a lui Varlaam de felul cum arăta Mănăstirea. La anul 1856, în afara bisericii, mai exista: clopotniţa, casa egumenului, o casă care cuprindea chiliile şi o magazie cu grajd pentru animale.

Mănăstirea Trivalea a fost condusă de un egumen, având rang de ieromonah. N-a avut o comunitate mare de călugări, unii dintre ei rezidând pe la metoaşele mănăstirii. Unul din egumenii iubitori de cultură, numit Ioan de la Bistriţa era cunoscut ca un bun copist de manuscrise. Alţi diriguitori ai Mănăstirii cunoscuţi sunt: Herta, Ştefan egumen al Trivalii, călugărul Sofronie- ispravnic al Mănăstirii, egumenul Ioasaf sau Iosif, egumenul Teofan, egumenul Pahomie, egumenul Iosif şi ieromonahul Daniil, în secolul al XIX-lea şi : Vasile egumenul Coziei care a fost şi egumen la Trivale, în anul 1702, egumenul Iosif - 1703-1704, egumenul Daniil - 1708 egumenul Ştefan între 1709 şi 1712 şi egumenul Isaia între 1712 şi 1714. De la 1714 la 1719, nu este cunoscut nici un egumen, iar între 1729 şi 1730, egumenul de la Cotmeana a îndeplinit şi funcţia de egumen la Trivalea, iar după această dată egumenul Ioanichie de la Fedeleciori a păstorit şi Trivalea. Din septembrie 1731, a ajuns egumen Ioasaf Grecul care a reparat Mănăstirea, care a condus-o până spre anul 1739. Cozia devine purtătoarea de grijă a Trivalei până la 1746, când este atestat egumenul Metodie. Din 1750, e cunoscut

[174] Mihail M. Andreescu, *Istoricul Mănăstirii Trivale,* Bucureşti, 2001, p. 100 şi 25.
[175] *Ibidem,* p. 100.
[176] *Ibidem,* p. 100-101.

egumenul Rafail, care era şi stareţ la Cozia. Mai e cunoscut, abia la 1773 egumenul Trivăleanu, care conduce Mănăstirea până la 1777, urmat de egumenul Anania (1777-1779). La 1789, mai este cunoscut egumenul Grigorie. Între 1800 şi 1827, egumen la Trivalea a fost Partenie Nica Buligeanu[177].

Donaţiile încep cu daniile ctitorilor. Funia Mănească şi o ocină în Samara, dăruite de Matei Basarab, la 18 martie 1645, precum şi o danie a mitropolitului Ştefan nu mai apar în documentele ulterioare. Între 1672 şi 1702, Mitropolitul Varlaam a făcut 31 de tranzacţii în favoarea mănăstirii, dăruind: moşii, case, vii şi ţigani, în judeţele: Argeş, Olt şi Teleorman[178].

Daniile particularilor încep, la 15 februarie 1652 şi 18 februarie 1653, când sătenii din Groşi dau Mitropolitului Ştefan o vie, pe care acesta, probabil, că a dăruit-o Mănăstirii. La 1 iunie 1673, Stanciul logofătul din Budişteni închină Mitropolitului Varlaam toată moşia lui din Budişteni şi Dobroeşti. Daniile continuă până la 12 mai 1698, când Manole cupeţul din Piteşti dăruieşte Mănăstirii „un ciric de delniţă din Dealul Piteştilor din hotaru orăşenesc"[179].

Averea Mănăstirii s-a mai constituit din vânzări-cumpărări, schimburi, dispute judecătoreşti şi chiar danii silite[180].

Mănăstirea a tăpânit următoarele sate şi moşii: Bădeşti-Argeş, Băduleasa-Olt, Bărbăteşti şi Băseni-Teleorman, Brătiani-Vlaşca, Budeasa-Argeş, Budişteni-Teleorman, moşia Căcăşani-Olt, Căzăneşti pe Cungre şi Coţofeni-Olt, Dobroeşti-Ilfov, Fleşti şi Groşi-Argeş, Grozeşti-Teleorman, Izvorani-Muşcel Pădureţi, Lipia-Argeş, Măldăreşti-Teleorman, Miceşti-Muşcel Pădureţi, Netoţi-Teleorman, moşiile Obislava şi Ogrăzile-Vlaşca, Orlăndeşti-Vâlcea, Păiuşeşti-Argeş, moşie în Piteşti-Argeş, Rădeşti-Olt, Runcul-Gorj, Rusciori-Teiş judeţul Vâlcea, satul şi moşia Samara-Argeş, Spineni-Olt, Stănislăveşti-Teleorman, Şerbăneşti-Vlaşca, Valea Ştefăneştilor-Muşcel Pădureţi, moşia Uiasca-Vlaşca, Ulieşti-Olt, moşia Unghiul Banului-Argeş, Vrăneşti-Muşcel Podgoria şi Zăvoiul-Argeş[181].

Mănăstirea Trivale a avut mai multe vii în Bădeşti şi Groşi, o vie la Huma şi alta la Săpata, mai multe vii la Piteşti - toate în judeţul Argeş; vii la: Izvorani, Ştefăneşti şi Vrăneşti - judeţul Muşcel Pădureţi şi altele la Valea Popii - judeţul Dâmboviţa[182].

Mănăstirea Trivalea mai dispunea de mori şi vaduri de moară la: Budeasa, Budeşti şi Samara - judeţul Argeş şi vaduri de moară în Obislava - judeţul Vlaşca[183].

Mai dispunea de livezi, la: Groşi-Argeş, Stănislăveşti- Telerorman şi Ştefăneşti- Muşcel Pădureţi, precum şi livadă cu grădină de pomi- la Samara-Argeş şi un loc de casă cu pomi-la Vrăneşti-Muşcel[184].

Case şi locuri de case stăpânea la Huma-Argeş, încă de la anul 1686, iar în Oiteşti, de la 5 mai 1694[185].

---

[177] *Ibidem*, p. 29-30.
[178] *Ibidem*, p. 40-43.
[179] *Ibidem*, p. 43-47.
[180] *Ibidem*, p. 48-54.
[181] *Ibidem*, p. 55-70.
[182] *Ibidem*, f. 70-71.
[183] *Ibidem*, f. 71-73.
[184] *Ibidem*, f. 74.

Mănăstirea mai deţinea un heleşteu la Samara, stupi la Stănislăveşti-Teleorman şi un număr necunoscut de vite[186].

Metocuriele Mănăstirii Trivalea au fost: Schitul Gurgui-judeţul Muşcel Pădureţi, situat în Valea Mare în hotarul Izvoranilor, pe locul Gurguilu, închinat, la 5 septembrie 1687; Biserica din Piteşti, ctitorită de Popa Isar, în Gura Văii Stănceştilor, aproape de Mănăstire. Martin Ungurul din Piteşti, fratele ctitorului a închinat-o Mănăstirii Trivalea, la 20 ianuarie 1698. Este vorba de actuala Biserică Sf. Ioan; Schitul Rusciori-judeţul Vâlcea, închinat, la 5 august 1689, înainte de a fi terminat; Mănăstirea Seaca-Muşăteşti - judeţul Muşcel Pădureţi, construită la sfârşitul secolului al XVI-lea, care fusese închinată Mănăstirii Cozia, este trecută de Varlaam, într-o vreme sub ascultarea Mănăstirii Trivalea; Schitul Stănislăveşti - Teleorma, închinat, la 3 aprilie 1692[187].

În perioada 1677 - 1702, Mănăstirea Trivalea a avut în grijă şase metoace situate în patru judeţe., între care şi o mănăstire[188].

Mănăstirea Trivalea este cea mai veche instituţie situată în Parcul Trivalea, care a contribuit şi contribuie încă la sporirea prestigiului Parcului Trivalea, mulţi dintre vizitatorii săi trecându-i pragul, pentru reculegere şi rugăciune.

THE TRIVALEA FOREST PARK

Abstract

The author presents the genesis and the development of Trivalea Forest Park relying on many inedited documents belonging to Argeş Direction of the National Archives, in the fund of the Townhouse of Piteşti. There are pointed out the efforts of the Townhouse of Piteşti and the support of the deputies and the senators of Argeş and the Ministry of Property Domain. There are presented the rare species of plants and the nursery where them where brought from and the taxes that were paid.

In the Trivalea Forest Park was placed also a bust of the great politician I. C. Brătianu whose fate is not known anymore. In the Trivalea Forest Park, with the contribution of the Townhouse, the music of the 4th Regiment Argeş was played once a week. In the spring of 1929, the Trivalea Forest Park festively received the participants of the 16th Agrarian International Congress, which took place in Bucharest, with participants from all the continents.

[185] *Ibidem*, f. 75.
[186] *Ibidem*.
[187] *Ibidem*, f. 83-89.
[188] *Ibidem*, f. 89-90.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

IMPACTUL CALAMITĂȚILOR NATURALE ASUPRA POPULAȚIEI RURALE A JUDEȚULUI ARGEȘ

IONEL CLAUDIU DUMITRESCU*

Autoritățile locale s-au confruntat în anii 1945-1947 cu urmările dezastruoase ale războiului mondial. Jaful sovietic sistematic în contul despăgubirilor și efectele secetei prelungite au dus la apariția fenomenului de foamete, însoțit, ca întotdeauna în cursul istoriei, de răspândirea diferitelor epidemii. Situația precară a medicilor din mediul rural nu încuraja activitatea de combatere a microbilor deosebit de agresivi în condițiile unei mizerii generalizate. Inspecțiile ordonate de prefecți au dovedit și existența unei delăsări generale, primarii fiind ocupați să-și rezolve propriile afaceri. Mulți se ascundeau și după lozinca clasică a lipsei de fonduri.

Anul 1947 reprezintă perioada de timp în care foametea și bolile au secerat din plin o populație supusă celei mai severe ocupații militaro-ideologice. Chiar dacă județele Argeș și Muscel n-au fost considerate a fi calamitate, situația alimentară și sanitară a fost dezastruoasă și au supraviețuit încercărilor doar cei care au avut zile.

Prim-preotul Nicolae Minea a desfășurat începând din luna mai a anului 1947 o intensă activitate de control a primăriilor din plasa Pitești pentru a impulsiona activitatea primarilor. Aproape în toate comunele s-a constatat o lipsă de grâu și porumb Se cerea distribuirea de cote din alte județe[1] sau confiscarea de la cei care mai aveau câte ceva[2]. Nici animalele nu aveau ce să pască în iunie 1947 din cauza persistenței secetei în Albota și Moșoaia[3]. Nici în alte comune nu erau condiții favorabile păstoritului.

Curățenia lăsa de dorit mai peste tot[4]. Astfel, în Bradu de Sus (17 iulie 1947) se observa că localul primăriei a fost îngrijit, dar closetul și școala nu au fost întreținute. Cimitirul de animale era îngrădit conform normelor în vigoare, dar sătenii preferau să nu îl folosească[5]. În Geamăna se constata o și mai mare lipsă de interes a primarului. Primăria și biserica urmau să fie îngrijite, iar șanțurile și drumurile să fie reparate utilizându-se prestația[6]. La Dobrogea situația era inversată. Exista curățenie doar în interiorul localului primăriei, dar exteriorul arăta jalnic (detestabil, după cum

---

* Colegiul Național „Alexandru Odobescu", Pitești.
[1] Arhivele Naționale, Direcția județeană Argeș, fond Prefectura Județului Argeș, dos 32/1947, f. 24.
[2] *Ibidem*, f. 28.
[3] *Ibidem*, f. 18, 24 și 34.
[4] *Ibidem*, f. 37.
[5] *Ibidem*, f. 39.
[6] *Ibidem*, f. 42.

afirma prim-preotul). Un acoperiş din şindrilă părăginit, peretele din dos decojit şi un geam spart, dădeau „impresie de ruină". Şcoala nu era văruită, iar cimitirul de animale nu exista[7]. La Smeura (28 iulie) şcoala era îngrijită, dar nu avea lemne pentru iarnă. Closetul era rudimentar şi se recomanda construirea unuia care să servească drept model pentru toţi locuitorii din comună[8].

Inspecţiile din septembrie au vizat în special aprovizionarea cu apă şi lemne a şcolilor. Astfel, şcoala din Geamăna era îngrijită şi văruită, iar recensământul copiilor dădeau un total de 360 dintre care 192 erau băieţi şi 177 fete[9]. La Valea Ursului (21 septembrie) nu exista nici un tabel al elevilor, iar învăţătorul nu se prezentase la post[10]. Mai gravă era situaţia la Budeasa. Cursurile nu începuseră nici în a doua zi de şcoală (30 septembrie), nu erau lemne pentru anotimpul rece şi nici putina obligatorie pentru apă[11]. Nici în comuna Bradu de Jos nu era o situaţie prea bună. Frecvenţa la ore era „mediocră" şi până la 10 noiembrie nu s-au adus lemne de foc[12]. Grija specifică pentru copii nu era decât o lozincă rostită pe la bilanţurile de sfârşit de an. Prim-pretorul a fost mulţumit de şcoala din Slătioare unde orele au început la 29 septembrie şi sălile de curs erau curate[13].

Lipsa alimentelor de bază (grâu şi porumb) a provocat o slăbire a organismelor[14] şi, în combinaţie cu mizeria, a dus la extinderea bolilor şi creşterea mortalităţii. Practic, românii au ajuns într-o situaţie asemănătoare cu a deţinuţilor din lagărele de exterminare germane, cunoscuţi sub numele de „musulmani". Starea de sănătate precară în mediul rural şi în mult lăudata perioadă interbelică[15], s-a înrăutăţit pentru că medicii aveau în grijă mai multe comune şi condiţiile economice nu favorizau deplasările dese[16]. Nici diagnosticul deceselor nu putea fi stabilit cu exactitate deoarece asistentul medical nu avea o pregătire de specialitate.

Mortalitatea în plasa Piteşti a fost deosebit de ridicată. Astfel, în comuna Lunca Corbului până la 14 iunie se înregistraseră 15 morţi (şase cu vârsta peste 60 de ani) pentru doar 13 naşteri[17]. Situaţia era şi mai gravă la Smeura unde erau 13 decese şi nouă născuţi la 13 iunie[18]. Scăderea demografică a continuat şi în luna următoare. O

---

[7] *Ibidem*, f 44. Comuna avea totuşi obor de vite, dar notarul nu a consemnat vitele închise şi nici nu avea un registru pentru înregistrarea vânzărilor.

[8] *Ibidem*, f. 54. Cimitirul uman era plin de buruieni.

[9] *Ibidem*, f. 104.

[10] *Ibidem*, f. 90.

[11] *Ibidem*, f. 98. Populaţia şcolară era de 161 copii.

[12] *Ibidem*, f. 127.

[13] *Ibidem*, f. 130.

[14] Producţia de cereale din 1946 nu asigura decât o raţie zilnică de 0,438 gr. Dacă se ţine cont de livrările către Uniunea Sovietică, partea pentru însămânţări şi pentru furajarea animalelor, raţia devine una de înfometare. Calculele au fost efectuate după datele statistice din lucrarea lui Victor Axenciuc, Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947, vol. II, Editura Academiei Române Bucureşti, 1996, p. 21 şi 517.

[15] Dumitru Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Editura Academiei, Iaşi, 1980, p 201-210.

[16] Ionel Claudiu Dumitrescu, *Muscelul sub teroarea bolilor*, în „Muntenia expres", nr. 7, p 17.

[17] A. N. D. J Ag, fond P. J. Ag., dos 32/1947 10. v. Mortalitatea era îngrijorătoare şi la Bărbăteşti (17 decese pentru 19 născuţi). Victimele proveneau din rândurile copiilor sub un an (cinci cazuri, 29,4%) şi a persoanelor active (cinci cazuri); *Ibidem*, f 124 v.

[18] *Ibidem*, f 28.

nouă inspecţie (28 iulie) constata existenţa a 17 decse pentru numai 10 naşteri. Mai grav era faptul că 10 dintre cei dispăruţi aveau vârsta sub un an (35,2%), iar patru între 1 şi 45 de ani, adică din rândurile populaţiei active[19]. Şi la Hinţeşti rata deceselor era ridicată. În iunie se înregistra un echilibru la 10 între cei doi factori demografici, iar patru oameni muriseră de bătrâneţe[20]. Prim-pretorul Nicolae Minei constata în octombrie 1947 o depăşire a crizei prin creşterea natalităţii, chiar dacă starea de curăţenie a locuinţelor lăsa de dorit şi comitetul de sănătate nu desfăşura nici o activitate. Mortalitatea era mare însă (21 de decese la 28 de naşteri). Efectele sărăciei, secetei şi foametei se manifestau prin patru cazuri de tuberculoză şi trei de debilitate (33,3%)[21]. Dezastruoasă era situaţia şi în comuna Bradu de Sus. Inspectorul Nicolae Minei constata la 17 septembrie 1947 că au trecut în nefiinţă 26 de persoane, iar mortalitatea infantilă a ajuns la 32%. Medicul şef al judeţului Argeş punea această situaţie pe seama lipsei de asistenţă sanitară. Au început să se manifeste şi epistozootiile la porci şi păsări. S-a dat voie să se recolteze porumbul încă necopt din cauza lipsei de alimente[22].

În alte aşezări, natalitatea depăşea mortalitatea. Se manifesta din plin concepţia ţăranului român de a avea suficiente braţe pentru lucrarea pământului cu uneltele rudimentare moştenite de la strămoşi. Exista şi o grijă deosebită pentru perpetuarea familiei în condiţiile mortalităţii ridicate. Nu supravieţuiau decât organismele puternice, aducă copiii cu snagă. Prim-pretorul Nicolae Minei analiza la 21 septembrie situaţia locuitorilor din comuna Valea Ursului şi constata că există o „situaţie alarmantă". Bolile sociale bântuiau cu furie. Se înregistrau 12 cazuri de tuberculoză, 41 de cazuri de pelagră, 29 de sifilis şi 16 de guşă. Se poate constata că alimentaţia pe bază de porumb insuficient copt şi mucegăit a stat la baza declanşării unei adevărate epidemii de pelagră. Spirocheta sifilisului a fost favorizată de menţinerea obiceiului ţăranului român de a ţine mai multe ibovnice. Natalitatea ajungea la 41 de nou-născuţi în timp ce mortalitatea ajungea la 22 de decese. Mortalitatea infantilă se menţinea şi aici la valori ridicate (36,3%), iar cauza principală era debilitatea provocată de foamete (75%). Şi celelalte două vieţi au fost secerate tot de mizerie (dizenterie şi dublă pneumonie)[23].

---

[19] *Ibidem*, f 53.

[20] *Ibidem*, f 34 v.

[21] *Ibidem*, f 117 v. Doar şase decese au fost înaintate vârstei înaintate (28,5%). Lipsa mijloacelor de transport şi mai ales a unui cadru sanitar capabil să pună în timp util un diagnostic au favorizat două decese din cauza peritonitei. Mai grav era faptul că au pierit din nou-născuţi (9,5%), trei sub 21 de ani (14,2%) şi opt cu vârste între 21 şi 50 de ani (38%). Fiecare om în activitate era important într-o perioadă în care mulţi bărbaţi erau mobilizaţi sau erau încă în prizonieratul sovietic.

[22] Cu toate nenorocirile abătute asupra aşezării, locuitorii au reuşit să realizeze 3.350 de metri de şanţuri (69,7%) şi aducerea a 380 m³ de pietriş din cei 540 m³ programaţi (70,5%). Procesul încasărilor se ridica la 50% adică 93283051 lei; Ibidem, f 86 şi 86 v.; Comuna învecinată Geamăna nu era afectată la 18 septembrie de epizootii, dar mortalitatea infantilă ajungea la 50%. Acţiunea organelor militare sanitare era practic inexistentă; *Ibidem*, f. 104 v. Încasările la buget se reduceau la 42%.

[23] Doar cinci decese se datorau vârstei înaintate şi unul unei congestii cerebrale. Restul a fost provocat de boli posibil de tratat sau de evitat (debilitate, bronhopneumonie, bronşită, dizenterie, nefrită, apendicită); *Ibidem*, f. 91 v.

Comuna Prundu a fost puternic afectată de bombardamentele aeriene din 1944[24] şi de seceta din 1946. Calamitatea naturală a provocat o reducere drastică a producţiei de cereale. Un deficit de 47,9 tone de cereale exista încă din ianuarie 1947, fără să se ţină cont de pagubele produse de rozătoare, de hrana păsărilor şi animalelor de curte, precum şi de cantităţile necesare însămânţărilor[25]. Cei 1183 de locuitori au fost supuşi unui proces de înfometare în speranţa guvernanţilor că vor asigura aprovizionarea moldovenilor. Foametea făcea ravagii, iar copiii nou-născuţi nu aveau vitalitate. S-au înregistrat 10 decese ale unor copii cu vârsta sub un an, iar diagnosticul trecut în certificate a fost de debilitate. Inspectorul consemna sec că nu s-a luat nici o măsură pentru diminuarea mortalităţii infantile. Autorităţile locale au adoptat obişnuita tactică de aşteptarea în speranţa apropierii sezonului cu vegetale (urzici, ştir, ştevie) şi a unei recolte mai bune. Nici nu se puteau face prea multe în condiţiile lipsurilor din ţară. Moaşa Ecaterna Chinie n-a asistat nici o naştere de la începutul anului, iar agenţii sanitari Udrişte şi Vasilescu n-au luat nici o măsură pentru a împiedica extinderea febrei recurente, boală ce se manifestase în cazul a doi locuitori. Natalitatea depăşea totuşi mortalitatea, (30 la 27), dar trei cazuri de tuberculoză, zece de debilitate, unul de bronhopneumonie şi două de bronşită, puteau fi evitate. Mizeria şi sărăcia erau responsabile în proporţie de 48% de decesele locuitorilor. Dacă se raportează la totalul de 1183 de locuitori din ianuarie, comuna a pierdut 2,28% şi creşterea demografică a fost doar de 1%. Slăbiciunea oamenilor şi a animalelor de muncă au dus la neânsămânţarea celor 65 de hectare cu grâu şi două cu orz. Primăria din Prundu se manifesta însă foarte bine pe plan fiscal, procentul încasărilor fiind de 103%[26].

Comuna Budeasa nu se remarca prin încasări (rezultate „foarte slabe"), iar cimitirul uman era neîngrijit. Totuşi, se înregistra o creştere demografică semnificativă, cele 28 de naşteri compensând pe cei 11 trecuţi la cele veşnice. Mortalitatea infantilă era ridicată (27%), iar debilitatea congenitală şi tuberculoza deţineau acelaşi procent. Peritonita era vinovată de două decese, sătenii fiind victime ale deficienţelor din serviciul sanitar şi, mai ales, din cauza drumurilor prost întreţinute şi a lipsei de mijloace de transport[27].

Comuna Cocu avea o situaţie mai bună. Natalitatea compensa din plin pierderile (58 de naşteri la 28 de morţi). Lipsa medicamentelor şi a tratamentului medical au menţinut o rată înaltă a mortalităţii infantile (11 cazuri, 39,2%). Foametea putea fi acuzată direct de cele 6 cazuri de debilitate (21,4%) şi de două de ulcer (7%)[28]. La Slătioare era o mortalitate redusă la jumătate, dar erau 40 de nou-născuţi. Epuizarea fizică nu a permis decât întreţinerea a 5 ha de izlaz din cele 88 existente şi nici nu s-au însămânţat cele 3 ha cu grâu[29].

Totuşi, în ciuda condiţiilor grele de viaţă, în plasa Piteşti s-a înregistrat un spor demografic printr-o natalitate ridicată. Regimul alimentar maidic al mamelor şi lipsa

---

[24] Doar în raidul din 4 iulie 1944 au pierit 25 de oameni şi 66 de case au fost distruse sau avariate, Narcis Ionuţ Gherghina, *Istoria bombardamentelor americane asupra fostelor judeţe Argeş şi Muscel 1943-1944*, Ed. Carminis, Piteşti, 2002, f. 102.

[25] A. N. D. J Ag, fond P. J. Ag., dos 92/1947, f 411 şi 412.

[26] *Ibidem*, dos 32/1947 f. 95-96.

[27] *Ibidem*, dos 32/1947 f. 100.

[28] *Ibidem*, f. 120 v.

[29] *Ibidem*, f. 130 v, 131.

laptelui (bovinele au fost luate în contul despăgubirilor de război sau au scăzut drastic producția din cauza lipsei furajelor) au provocat o creștere a mortalității infantile și o înmulțire a cazurilor de rahitism și debilitate. Viața în libertate nu se mai deosebea prin nimic de cea din închisori. Astfel, directorul D. Băzălan, constata la 2 februarie 1947 că „deținuții minori de la Penitenciarul Pitești sunt complet debilitați din cauza subalimentării". Se cereau 5000 de kg de porumb din județele excedentare pentru supraviețuirea până la noua recoltă.

Zona de nord a județului Argeș are un relief muntos și împădurit, ceea ce nu permite cultivarea cerealelor. Soiurile de plante specifice perioadei istorice analizate aveau un ciclu de vegetație mare și înghețurile timpurii nu erau favorabile agriculturii. Populația era dependentă de transporturile de cereale din sudul județului Argeș sau din județele învecinate. Se practica un troc tradițional, produsele oferite fiind în special fructele, țuica și lemnul. Cei care lucrau în exploatările forestiere erau aprovizionați de patroni. Și regiunea vestică avea un relief accidentat și acoperit de păduri, terenurile favorabile agriculturii fiind situate de-a lungul râurilor[30]. Uneori, în timpul furtunilor de vară, torenții furioși acopereau pământul fertil cu cantități mari de mâl și rocă. Căldurile excesive din 1946 au diminuat producția de prune și în plus borhotul s-a acrit, ceea ce a dus la o dramatică scădere a valorii țuicii pe piață. Autoritățile, din motive fiscale, au închis cazanele în luna septembrie[31]. Se dorea și folosirea oamenilor la muncile agricole specifice sezonului.

Autoritățile locale nu s-au preocupat în mod deosebit de aprovizionarea zonelor izolate. Astfel, în ianuarie 1947, populația comunei Tigveni se afla într-o situație jalnică și nu s-a efectuat nici o distribuire oficială. Se cereau două vagoane cu cereale[32]. Comuna Boișoara a primit doar 9.000 kg de grâu pentru perioada 1 decembrie 1946 – 15 februarie 1947, ceea ce însemna foarte puțin raportat la populația așezării. Erau 3.420 de suflete și deci rația zilnică ar fi fost de doar 34,1 grame. Fenomenul de inflație a apărut și dublul de grâu a ajuns la 250.000 de lei. Învățătorii și funcționarii aveau un salariu care nu depășea suma de 250.000 de lei lunar și, în plus, nu se puteau deplasa în Ardeal pentru aprovizionare. „Suntem amenințați a nu mai putea trăi", constata autorul memoriului[33]. În comuna Săpunari, erau 130 de familii cu o situație alimentară „rea". Erau familii formate din 7,8 sau chiar 9 persoane[34]. Spitalul din Dedulești trimitea acasă toți bolnavii ameliorați, iar situația personalului sanitar era disperată sub raportul hranei[35]. „În toată plasa Jiblea populația este complet lipsită de cereale și suferă grav de grâu și porumb"[36]. În comuna Aref sufereau de foame 1.700 de persoane[37], iar la Runcu peste 80% din populație se găsea în aceeași situație. Se cereau 10.000 kg de porumb pentru ameliorarea situației, dar autoritățile au decis: „La

[30] A. N. D. J. Ag., fond P. J. Ag., dos. 93/1947, f. 122.
[31] *Ibidem*, dos. 19/1946, f. 46.
[32] *Ibidem*, dos. 93/1947, f. 177.
[33] *Ibidem*, f. 186. Serviciul Economic confirma trimiterea a doar 8620 kg de grâu, ceea ce duce rația la incredibila cantitate de 32,7 gr, adică 13% din rația minimă stabilită de autoritățile din București.
[34] *Ibidem*, f. 192, 193, 194.
[35] *Ibidem*, f. 212.
[36] *Ibidem*, dos. 94/1947, f. 22.
[37] *Ibidem*, f. 32.

acte"[38] şi s-a aştemut colbul uitării. Comuna Boişoara n-a mai primit nimic până la 15 martie şi intervenţia organizaţiei P. S. D. a rămas fără rezultat[39].

Cum judeţul Argeş nu a fost inclus în categoria celor calamitate, autorităţile locale au efectuat colecte pentru ajutorarea înfometaţilor. Astfel, în zilele de 21 şi 22 decembrie 1946, din plasa Jiblea s-au strâns următoarele produse: 356 kg porumb, 179 kg grâu, 19 kg cartofi, 28 kg fasole, 17 kg ceapă, 1.060 kg de nuci, 148 kg prune uscate şi 4,950 kg carne afumată. Se adăuga şi suma de 6.636.700 lei[40].

Consecinţele asupra stării de sănătate s-au resimţit din plin. Inspectorul I. Botoşineanu găsea în comuna Britieni (5 august 1957) doar 11 nou-născuţi, dar decedaseră deja 19 persoane[41]. La Brădetu, Gheorghe Zugravul, prim-pretorul plăşii Curtea de Argeş constata 9 decese şi 7 naşteri[42]. Datele despre mişcarea populaţiei în Şuici sunt mai detaliate. Chiar dacă natalitatea era ridicată, 37, mortalitatea infantilă avea o valoare îngrijorătoare (62,9%), totul fiind pus pe seama stării sanitare foarte proastă a populaţiei[43]. În aşezarea Dângeşti, desprinsă de comuna Berislăveşti la 19 aprilie 1947, se înregistraseră 5 decese în numai 37 de zile. Doar 3 copii veniseră într-o lume în care oamenii „ sunt sărmani lipsiţi completamente de cereale"[44]. La Sălătrucel situaţia era şi mai disperată, oamenii începând să dea vite şi chiar pământ pentru grâu şi porumb. Mortalitatea depăşea natalitatea (23 de cazuri la 19)[45].

Comuna Berislăveşti se prezenta în martie 1947 cu drumurile prost întreţinute, dar cu biserica şi cimitirul bine întreţinute. Prezenţa la şcoală lăsa mult de dorit din cauză că „elevii nu au cu ce se îmbrăca". „Am găsit în clasă copii care îmi spuneau că nu au ce mânca", consemna în raport inspectorul Ion N. Georgescu-Zinca[46]. Apar drept fireşti cele 25 de decese înregistrate până-n mai[47]. Mortalitatea s-a menţinut ridicată şi în lunile de vară, astfel încât la 30 august erau deja 36 de persoane decedate pentru 54 de născuţi[48].

Evoluţia demografică a comunei Goranu urma aceeaşi regulă simplă, existenţă în întreaga Europă: mortalitate ridicată în lunile reci de la începutul anului şi care se compensa treptat prin natalitatea din lunile de vară. Daca în 3 mai erau consemnate 11 decese pentru 18 naşteri[49], în octombrie, după o ameliorare a alimentaţiei, se ajungea la un raport de 44 de naşteri pentru 21 de decese[50]. Şi la Sălătrucel se consemna o creştere a nivelului de trai, mortalitatea era depăşită uşor (43 la 45 de naşteri). Localnicii nu aveau însă sământă pentru cultivarea ogoarelor şi erau ameninţaţi din nou de foamete.

[38] *Ibidem*, f. 44.
[39] *Ibidem*, f. 51.
[40] *Ibidem*, dos. 1/1947, f 5.
[41] *Ibidem*, dos. 26/1947, f 32.
[42] *Ibidem*, f. 36.
[43] *Ibidem*, f. 13, 14.
[44] *Ibidem*, f. dos. 33/1947, f 30.
[45] *Ibidem*, f. 33.
[46] *Ibidem*, f. 42.
[47] *Ibidem*, f. 48. Se înregistrează totuşi 40 de naşteri.
[48] *Ibidem*, f. 125.
[49] *Ibidem*, f. 38.
[50] *Ibidem*, f. 134. Producţia de grâu a fost diminuată în urma unei invazii de şoareci de câmp. Inspecţiile dese în comuna Budeşti permit urmărirea evoluţiei demografice pe parcursul a zece luni din 1947; *Ibidem*, f. 86, 2 iulie: 40 naşteri, 35 decese; 30 iulie: 50 naşteri, 41 decese; 64 naşteri, 46 decese; *Ibidem*, f. 69, 75 v şi 115;

Grâul produs în sat a fost consumat până la recoltarea porumbului şi se făcea apel la sătenii bogaţi să aducă sământă din regiunile excedentare[51]. Era o dovadă de neputinţă a regimului comunist de a gestiona o gravă criză alimentară.

Inspectorul administrativ I. Em. Florescu constata şi în oraşul Curtea de Argeş o scădere a calităţii vieţii. Cele mai frecvente cauze de deces erau tuberculoza, bolile de inimă, malformaţiile congenitale şi bolile copilăriei. Se înregistrau la 24 mai 1947 71 de decese pentru 77 de naşteri, adică aproape un deces la fiecare două zile[52]. Nici în plasă situaţia nu era mai bună, excedentul fiind datorat natalităţii ridicate. Mortalitatea infantilă se ridica la valori îngrijorătoare (17,2% în 1945 şi 14,4% în 1946)[53].

Se poate observa că în ciuda dificultăţilor de ordin economic şi sanitar, se manifesta totuşi un uşor spor demografic, mai scăzut în raport cu anii celui de-al doilea război mondial. Subţirimea generaţiilor din anii 1945, 1946, 1947 şi determinată de mortalitatea infantilă ridicată a obligat regimul Ceauşescu să ia în 1966 măsuri pentru accelerarea creşterii demografice, ceea ce s-a resimţit deja în 1967 prin dublarea numărului de nou-născuţi.

THE IMPACT OF THE NATURAL CALAMITIES OVER THE RURAL POPULATION OF ARGEŞ COUNTY

The local authorities were confronted with the disastrous followings of the Second World War. The systematic Soviet plunder on indemnification's account and the effect of the prolonged drought led to starvation, accompanied, as it always happens along the history, by the spreading of various epidemics. The precarious situation of the medicine men from the countryside made more difficult the fight against the microbes, which were very aggressive because of the general state of poverty. The inspection commanded by the prefects proved a general neglect, because the mayors were busy with their own affairs. Many of then used the classical slogan that claims the lack of funds. The year 1947 represents the period of time when starvation and diseases ant away a population who already suffered because the ideological and military occupation. Even if the Argeş County and the Muscel County were not in case of emergency the sanitary and the alimentary situations were disastrous and the survivors were but few.

[51] *Ibidem*, f. 146.
[52] A. N. D. J. Ag., fond P. J. Ag, dos. 26/1947, f. 17.
[53] *Ibidem*, f. 11.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

ASPECTE ALE PROPAGANDEI BOLŞEVICE ÎN ROMÂNIA LA SFÂRŞITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DRAGOŞ CHISTOL*

La 25 octombrie / 7 noiembrie 1917 a izbucnit în Petersburg revoluţia bolşevică. În mai puţin de o săptămână, Kerenski s-a recunoscut înfrânt şi a fugit. Revoluţia bolşevică a ieşit învingătoare, iar Rusia avea ocazia să experimenteze comunismul. Armata rusă s-a descompus, acest fapt având consecinţe devastatoare asupra moralului soldaţilor. Anarhia din capitala rusă s-a răspândit pe tot frontul şi ameninţa întreg edificiul politic, economic şi social din Rusia.

Prin presă, manifeste şi discursuri revoluţionare ţinute în locuri publice, bolşevicii au captat atenţia populaţiei iar demagogia lor făcea apel la instinctele primare ale mulţimii, exploatându-le. Boierul şi burghezul de ieri, cărora mujicul rus le purta respect, deveniseră peste noapte „duşmanii care au supt sângele poporului de sute de ani".

Această situaţie anarhică era periculoasă nu numai pentru Rusia însăşi, ci şi pentru România care, prin poziţia geografică şi combinaţiile politico-militare ale războiului, îşi legase soarta de cea a puterii de la răsărit[1]. Iar demagogia şi minciuna, armele politice ale bolşevicilor, nu cunoşteau graniţe politice.

De altfel, în ţara noastră, agitaţiile şi propaganda bolşevică au început încă din anul 1918 când, în nordul ţării, un avion care zilnic făcea legătura între bolşevicii ruşi şi maghiari survola spaţiul aerian românesc şi arunca manifeste care îndemnau populaţia la nesupunere faţă de autorităţi[2]. Mai mult, în primăvara anului 1919, la Budapesta, se edita ziarul de orientare comunistă „Glasul Poporului". Ziarul, tipărit în limba română, era răspândit de către jandarmii unguri populaţiei româneşti din Banat şi călătorilor care veneau în România, în scopul de a răspândi cât mai mult ideile bolşevice[3].

Propaganda comunistă căpătă amploare pe măsură ce prizonierii de război români se întorceau din lagărele de internare germane, austriece, maghiare, bulgare şi chiar ruse. Înainte de a fi eliberaţi, cu câteva săptămâni înainte, prizonierii erau trataţi cu respect, li se asigurau condiţii de detenţie decente, erau bine hrăniţi la cantinele

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916 - 1919)*, vol. III, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, (1926), p. 8.

[2] Arhivele Naţionale – filiala Argeş, fond Prefectura Judeţului Argeş, dosar nr. 221 / 1919, f. 232.

[3] Idem, dosar nr. 23 / 1918, f. 152.

Crucii Roşii şi, ceea ce este cel mai important, li se predau adevărate cursuri de propagandă bolşevică în care erau învăţaţi ca, odată ajunşi acasă, să creeze un curent de opinie ostil organizării de stat a României. În acest scop li se ofereau broşuri, manifeste şi ziare tipărite în limba română, prin care se propagau revoluţia şi anarhia. Odată ajunşi la vetrele lor, prizonierii, în timp ce povesteau suferinţele îndurate în lagăre, împărţeau tipăriturile aduse, care erau apoi interpretate în rău, dând naştere la curente ostile administraţiei şi organizării sociale[4]. Cei întorşi din lagărele din Germania erau sfătuiţi să creeze organizaţii sindicale cu caracter socialist-revoluţionar care, prin propagandă, să-i atragă de partea lor şi pe ţărani[5], inoculându-le idei referitoare la desfiinţarea marilor proprietăţi şi împărţirea pământului în loturi individuale[6].

Propaganda aceasta a avut un oarecare succes de vreme ce, în mai 1919, au fost găsite asupra unor prizonieri întorşi din Germania manifeste revoluţionare tipărite cu caractere roşii, pe care stătea scris *Ion* şi *1907*. Conţinutul lor îi îndemna pe ţărani să procedeze ca în anul 1907, adică să se ridice împotriva autorităţilor şi să provoace tulburări sângeroase. Alţii aveau asupra lor broşuri cu titluri sugestive: *Un an de la revoluţia rusă*, *Cântecele revoluţiei*, *Cui îi trebuie războiul*, *Broşura Partidului Social-Democrat al soldaţilor ruşi*, *Ce vrea Partidul Muncitoresc Naţional-Socialist* sau ziarul „Glasul Poporului"[7].

În mediul rural, propagandă în favoarea ideilor bolşevice făceau şi comercianţii ambulanţi evrei care menţineau legătura cu bolşevicii din Rusia şi Ungaria prin intermediul unor agenţi speciali. Propaganda era făcută în locuri publice pentru a avea efect maxim. Acest fapt este demonstrat şi de o circulară confidenţială emisă la 11 februarie 1919 de Ministerul de Interne şi Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale adresată poliţiilor din teritoriu care menţionează acest lucru şi care atrage atenţia asupra faptului că „la sate, locurile cele mai propice pentru această propagandă sunt morile, unde se adună locuitorii din toate părţile şi discută în timpul ce-şi aşteaptă rândul la măcinat"[8]. O altă telegramă trimisă de acelaşi minister menţiona faptul că „la Ploieşti vin regulat lucrători şi soldaţi din Transilvania, care fac agitaţii. Aducându-vă la cunoştinţă acestea, vă rugăm a dispune asupra tuturor prizonierilor înapoiaţi, precum şi a persoanelor străine de localitate, care prin legături de interese vin în contact strâns şi permanent cu populaţia rurală şi acei care vor fi dovediţi că fac propagandă sau instigaţii contra siguranţei statului, să fie arestaţi, cercetaţi şi înaintaţi parchetului, pentru a fi trimişi înaintea judecăţii"[9]. Mai mult, în Basarabia, sub efectul acestei propagande, boicotul împotriva administraţiei româneşti se continua chiar la mai mult de un an de la unire. Astfel, la 21 mai 1919, într-o circulară a Ministerului de Interne, Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale, se specifica faptul că în unele localităţi din Basarabia se eliberau certificate şi se redacta corespondenţa oficială în limba rusă[10].

Pe alocuri, în ţară, propaganda capătă aspecte violente, soldate cu morţi şi răniţi. Spre exemplu, la 14 decembrie 1918, în Bucureşti, pe strada Câmpineanu, un

[4] *Ibidem*, f. 144 şi 148.
[5] *Ibidem*, f. 151.
[6] *Ibidem*, f. 154.
[7] *Ibidem*, f. 155.
[8] *Ibidem*, f. 148.
[9] *Ibidem*, f. 152.
[10] *Ibidem*, f. 154.

grup de bolşevici înarmaţi au deschis focul asupra unei patrule, rănind grav mai mulţi soldaţi. Soldaţii au ripostat şi au ucis şase persoane, rănind alte 15, restul fiind arestaţi[11].

Situaţia risca să degenereze într-un conflict generalizat între autorităţi şi simpatizanţii socialiştilor cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 mai. La 30 aprilie 1919, autorităţile locale, poliţia şi patronii erau sfătuite de ministrul de interne, George Mârzescu, să lase muncitorilor ziua de 1 mai ca zi liberă, pentru a preîntâmpina tulburările prilejuite de interzicerea ei. Manifestaţiile care ar fi avut loc să nu fie permise în oraşe şi pieţe publice, ci la periferie, sub forma unor serbări câmpeneşti, pentru a se evita ocuparea cu forţa a vreunui serviciu public sau localul vreunei autorităţi. Participanţii nu aveau voie să poarte arme sau unelte cu care să poată comite agresiuni, iar cuvântările erau permise cu condiţia să nu se facă propagandă bolşevică. Totuşi, dacă situaţia ar fi devenit periculoasă şi ar fi depăşit posibilităţile de intervenţie ale poliţiei, Prefecturile puteau cere intervenţia armatei[12].

Ecourile propagandei bolşevice se fac prezente şi la Piteşti. Astfel, dacă la 31 mai 1919 Poliţia oraşului Piteşti informa Prefectura Judeţului Argeş că „din cercetările făcute în acest oraş nu s-a găsit nici un număr din ziarul bolşevic „Glasul Poporului"[13], câteva zile mai târziu, la 16 iunie, poliţia informa Prefectura Judeţului că a găsit un manifest scris de mână în gara locală, la Duminică T. Radu şi Ion Marin, angajaţi ai Căilor Ferate, semn că bolşevicii câştigaseră câţiva adepţi şi aici. Iată textul acestui manifest:

„Crezul nostru celor drepţi,

Credem în Dumnezeu, dar nu credem în sateliţii de pe pământ.

Voi acei ce sunteţi jupuiţi şi despuiaţi de drepturile voastre. Credeţi că ceea ce spune scriitorul este aşa cum bate inima noastră. Să nu credeţi în aceia ce vor să vă încânte linguşitori. Uitaţi-vă la dreptate că stă închisă într-un grilaj de fier.

Vor să fiţi tot la distanţă cu căciula în mână.

Priviţi-vă şi vedeţi că şade ruşine să toleraţi pungăşiile lor mârşave. Uitaţi-vă cum vor să tragă foloase după spinarea voastră.

Uitaţi-vă bine cum vor să vă pună la jug.

Lepădaţi jugul care este numai pentru animale.

Voi ce sunteţi astăzi, observaţi şi judecaţi.

Cel ce vă spune aci nu este politician.

Este om simplu din rândul vostru. Mai deşteptaţi-vă, ce dracu staţi amorţiţi! Nu vedeţi că părinţii noştri dacă au stat amorţiţi au murit fără timpul lor? Voi trebuie să trăiţi, să daţi dovadă copiilor voştri că aţi lepădat jugul ce se cuvine animalelor.

Dumnezeu e sus şi dracii sunt jos lângă voi. Vai!!"[14].

Propagandă se făcea inclusiv în instituţiile publice, după cum reiese dintr-o circulară confidenţială trimisă de Ministerul de Interne Prefecturilor din teritoriu. În ea se spunea că „se răspândesc din nou prin curţile instituţiilor publice şi caselor particulare broşura *Un an de la revoluţia rusă*", iar autorităţile erau îndemnate să-i

[11] *Ibidem*, f. 54.
[12] *Ibidem*, f. 168.
[13] *Ibidem*, f. 158.
[14] *Ibidem*, f. 161.

descopere pe autori şi să aplice pedepse drastice: „... având în vedere pericolul pe care îl reprezintă răspândirea acestei publicaţiuni, reînnoim ordinele date organelor administrative şi jandarmeriei, pentru dovedirea vinovaţilor şi trimiterea lor în judecată, avându-se deosebită grijă pentru a împiedica pătrunderea acestei broşuri printre populaţia rurală"[15]. Totodată, se cerea prefecturilor din judeţe să folosească „mijloace mai eficace pentru a trezi printre populaţie simţul adormit al patriotismului şi pentru a administra la timp antidotul contra otravei propagandei bolşevice"[16].

Drept urmare, prefecturile judeţene convocau în şedinţe primarii din comune[17], iar aceştia, la rândul lor, organizau adunări publice în care explicau sătenilor pericolul reprezentat de bolşevici. În Argeş, spre exemplu, o astfel de adunare s-a desfăşurat la 23 decembrie 1918, la Mălureni, iar acolo s-au pronunţat împotriva activităţilor bolşevice primarul şi învăţătorul din localitate. Iată textul integral al raportului pe care aceştia l-au trimis Prefecturii după desfăşurarea întâlnirii cu sătenii şi care reflectă starea de spirit a populaţiei rurale în acele vremuri tulburi: „În faţa unei mări de capete am arătat lumii adunate în sobor naţional pericolul la care am expune ţara şi pe noi înşine, dacă, dând ascultare gurilor rele şi uneltirilor vrăşmaşe, am căuta să devenim, zdruncinând, nu evoluând după legile ţării, că republica la noi nu încălzeşte, că la iubirea M. S. Regelui trebuie să răspundem arătând tot iubire, că pildele de sacrificiu şi devotament tocmai de la Augusta familie au pornit.

Cetăţenii n-au nimic de zis împotriva Dinastiei, iar de republică n-a avut decât unul de pomenit, şi acesta crezând că Republica nu exclude Dinastia, şi că acest sistem de conducere a naţiunii e sinonim cu împărţirea tuturor moşiilor.

Sunt foarte nemulţumiţi însă că n-au pământ, n-au islazuri, n-au nutreţ şi puţinele vite ce le-au rămas vor fi nevoiţi să le vândă, că între proprietari şi ei, clăcaşii nevoiaşi, există arendaşul, că proprietarul nu s-a purtat tocmai omeneşte cu ei, că despăgubiri nu li se dau, că de invalizi nu se îngrijeşte nimeni, că în multe cazuri autorităţile se uită de sus la ei.

Vă asigurăm însă că, în ciuda tuturor nemulţumirilor, poporul acestui sat formează o gloată disciplinată, o armată care aşteaptă ordine de la noi"[18].

Urmare a acestor acţiuni desfăşurate de autorităţi în comune, spiritele s-au calmat, iar propaganda bolşevică a rămas fără urmări prea importante. De altfel, comune din Argeş (Vâlsăneşti, Uda, Dănicei, Dâmbovnic etc.) raportau Prefecturii că pe raza lor nu s-au găsit manifeste sau publicaţii bolşevice, nici activităţi ale acestora nu s-au desfăşurat[19].

După cum s-a putut vedea şi din raportul înaintat de primăria comunei Mălureni Prefecturii Judeţului Argeş, ideile bolşevice n-au avut aderenţă în rândurile populaţiei rurale de la noi din judeţ şi din ţară în general, problemele cu care se confruntau ţăranii fiind de altă natură. Atât ei cât şi locuitorii din oraşe au înţeles foarte bine că problemele lor nu pot fi rezolvate peste noapte, cu atât mai puţin punând în pericol siguranţa statului român prin răsturnarea organizării lui politice, economice şi

---

[15] *Ibidem*, f. 149.
[16] *Ibidem*, f. 155.
[17] O astfel de şedinţă a avut loc şi în Argeş, la 16 decembrie 1918 (Arhivele Naţionale – filiala Argeş, fond Prefectura Judeţului Argeş, dosar nr. 23 / 1918, f. 145).
[18] Arhivele Naţionale – filiala Argeş, fond Prefectura Judeţului Argeş, dosar nr. 23 / 1918, f. 145.
[19] *Ibidem*, f. 163-166.

sociale actuale. De altfel, prin acordarea dreptului de vot universal şi prin reforma agrară, mare parte din aşteptările populaţiei au fost împlinite, sacrificiile lor în război nefiind zadarnice.

ASPECTS OF THE BOLSHEVIK PROPAGANDA IN ROMANIA AT THE END OF THE FIRST WORLD WAR

Abstract

This article refers to some of the most important aspects of the Bolshevik propaganda at the end of the First World War and soon after it in Romania. There are presented the few effects of the propaganda among the urban and rural population, and the measures that state took against the Bolshevik propagandists in order to limit their actions.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

REPATRIEREA DE CĂTRE „MISIUNEA MILITARĂ ROMÂNĂ ÎN SIBERIA" A „LEGIUNII DE VOLUNTARI TRANSILVĂNENI ȘI BUCOVINENI" (1920)

CORNEL ȚUCĂ
NINETA NICOLAE*

Anul 1919 a însemnat pentru participanții la lucrările Conferinței de Pace de la Paris și dezbaterea spinoasei probleme a repatrierii prizonierilor de război. Dacă repatrierea celor din țările europene a putut fi rezolvată mult mai ușor, dificultatea s-a ivit în stabilirea programului și modalităților de repatriere a prizonierilor de război, din fosta armată austro-ungară și cea germană, din Rusia. Situația politică internă de excepție din această țară și imensitatea teritoriului rusesc a făcut din problematica repatrierii prizonierilor fostelor state membre ale Puterilor Centrale una din temele prioritare ale Conferinței. Între subiectele prioritare, legate de rezolvarea definitivă a acestei probleme, s-a aflat și cel al repatrierii prizonierilor din îndepărtata Siberie. Estimat la circa 200.000 de oameni, dintre care 72.000 au fost membrii „legiunilor" naționale constituite de Aliați ca forță antibolșevică, numărul mare al acestor prizonieri a impus tratarea cu maximă responsabilitate a aducerii lor în țările de origine.

În cadrul lucrărilor Conferinței de Pace, obținerea consensului referitor la finalizarea unui asemenea proiect a solicitat un timp îndelungat de negocieri. Problemele divergente, aflate în centrul negocierilor au fost legate de stabilirea autorității sub tutela căreia trebuia să se efectueze repatrierea, asumarea costului final al acțiunii și a cotelor contingentate pe națiuni, precum și a rolului coordonator jucat de un stat sau altul într-o anumită etapă a desfășurării operațiunii.

Obținerea consensului, deși problemele în litigiu nu au fost dintre cele mai ușoare, a fost urgentat de imensa presiune exercitată asupra negociatorilor de către opinia publică, prizonierii în cauză și familiile acestora, precum și de factorii conducători politico-militari proprii. Deși nereprezentată la Paris, Rusia – dintre statele foste beligerante – deținea pe teritoriul ei un număr considerabil de prizonieri proveniți din rândurile armatelor adversare. Sub o formă sau alta, repatrierea acestora a fost considerată unanim urgentă.

Printre prizonierii aflați pe teritoriul rusesc se afla și un contingent important de români transilvăneni și bucovineni proveniți din armata austro-ungară. Situația acestora, sub raportul juridic al existenței lor în acest spațiu geografic, era diferită la acea dată. O parte dintre aceștia se afla încă din august 1918 înrolați voluntari în

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, Pitești.

Legiunea Română din Siberia şi a luptat alături de Corpul expediţionar aliat împotriva regimului bolşevic. O altă parte, într-un număr mult mai mare, se găsea în continuare în ipostaza de prizonieri, suportând – ca urmare – consecinţele unui asemenea statut.

De aceea, pentru România – urmare a noilor realităţi geopolitice – anul 1919 a însemnat şi preluarea sarcinii repatrierii prizonierilor proveniţi din noile provincii intrate în compunerea ei: Transilvania, Bucovina, Basarabia, Maramureşul şi Banatul. Prizonieri care proveneau din rândul militarilor originari din aceste provincii şi care luptaseră în armatele statelor ce le stăpâneau atunci şi se găseau internaţi în lagărele din Rusia.

Acesta a fost motivul care a declanşat activitatea diplomatică întreprinsă de guvernul român în cursul anului 1919 pentru evacuarea prizonierilor şi „legionarilor" români ardeleni şi bucovineni din Siberia.

Ştiri despre soarta acestora soseau pe diferite canale, oficiale sau nu, impunând necesitatea luării unor măsuri concrete de pregătire a repatrierii lor. Greutatea unei rezolvări de urgenţă, bilaterale, a fost legată de inexistenţa raporturilor diplomatice cu Rusia, situaţie care a impus guvernului român mutarea eforturilor diplomatice în afara ţării, cu precădere la Paris.

1. Constituirea Comisiei Militare Române din Siberia

În afara informaţiilor transmise de către Comitetul Naţional Român din Siberia, în martie 1919 generalul Janin, comandantul forţei expediţionare aliate antibolşevice din Siberia, a comunicat numărul estimativ al ardelenilor şi bucovinenilor din spaţiul siberian. Acesta a considerat că circa 10.000 de prizonieri români ardeleni şi bucovineni se mai aflau în Siberia la acea dată. Dintre aceştia, circa 2.700-2.800 se aflau înrolaţi ca voluntari în Legiunea Română, iar restul erau internaţi în lagărele de prizonieri. Aproximativ în acelaşi interval de timp, reprezentanţii Consiliului Naţional Român din Siberia comunicau în ţară existenţa a aproximativ 15.000 de prizonieri (incluzând şi numărul celor înrolaţi în Legiunea Română)[1]. Cifră pe care – coroborată cu alte surse de informaţii – guvernul român a luat-o în calcul în decursul preocupărilor sale diplomatice.

În timpul discuţiilor purtate la Paris în cursul anului 1919, situaţia militară din zona siberiană a cunoscut o serie de modificări. Victoriile armatei roşii, intervenţia în zonă a trupelor japoneze şi înfrângerea contingentului rus antibolşevic (amiral Kolciak) au determinat încheierea unei serii de armistiţii (locale şi generale) şi instalarea unei stări relative de pace. Instalarea fragilului armistiţiu în zonă a permis repatrierea unor contingente naţionale de voluntari şi prizonieri. Astfel, în paralel cu negocierile purtate la Paris, unele state au început repatrierea ca rod al unei iniţiative particulare. Respectivele guverne, din voinţa şi prin efortul financiar propriu, au reuşit să repatrieze din Siberia următoarele contingente: 14.436 cehi, 3.000 italieni, 343 polonezi, 226 sârbi şi 316 letoni[2]. Definitivarea acţiunii începute, precum şi decontarea finală a acesteia au lăsat-o în grija reprezentanţilor lor la Paris.

---

[1] Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti" Piteşti (în continuare C. S. P. A. M. I. Piteşti), fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 7, f. 13.

[2] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Marele Stat Major (în continuare M. St. M.), Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 214, f. 3.

Reprezentanţii români la Conferinţa de Pace de la Paris, guvernul de la Bucureşti, legaţiile române din Paris, Londra, Washington şi Tokio s-au implicat direct în cursul anului 1919 în pregătirea diplomatică şi repatrierea efectivă a legionarilor şi prizonierilor ardeleni şi bucovineni din Siberia. Sub permanenta presiune a apelurilor prizonierilor către ţară, a demersurilor preşedintelui Comitetului Naţional Român din Siberia (doctorul Voicu Niţescu) şi mai ales a impactului reuşitelor unora dintre guvernele vecine asupra opiniei publice, această preocupare a devenit una dintre priorităţile anului 1919.

Consensul atât de aşteptat în această problemă a fost realizat în cursul lunii septembrie 1919. Ca urmare, Consiliul Suprem Aliat a fost însărcinat cu asumarea responsabilităţilor organizării, coordonării şi finalizării repatrierii tuturor „legiunilor" naţionale şi prizonierilor de război aflaţi în Siberia. Partea română a fost informată de hotărârea luată printr-o adresă semnată de ministrul francez de externe, St. Pichon.

La 1 octombrie 1919, acesta a comunicat la Bucureşti că „guvernul francez va da toată atenţiunea repatrierii românilor din Siberia şi că se va îngriji în primul rând şi în mod particular de repatrierea acestora"[3]. El a informat partea română că Consiliul Suprem va găsi „tonajul necesar, punându-l de preferinţă la dispoziţia românilor" şi că a dat deja instrucţiuni în acest sens generalului Janin „comandantul contingentelor aliate din Siberia".

De asemenea, a făcut cunoscută românilor şi prevederea potrivit căreia „însă, tot ce priveşte transport şi întreţinere, guvernele respective trebuie să o facă direct, nu prin intermediul domniei lui"[4].

Luând act de aceste prevederi, primul-ministru român, Vaida Voevod promis atât Consiliului Suprem, cât şi „guvernului francez că guvernul român va suporta cheltuielile pentru transportul românilor". Răspunsul român a avut în vedere achitarea repatrierii prizonierilor de război din Siberia, cea a voluntarilor înrolaţi în Legiunea Română căzând de drept în sarcina Aliaţilor (iniţiatorii organizării acesteia)[5].

Niculae Nedelcu şi Simion Gocan, membri ai Comitetului Naţional Român din Siberia, aflaţi la Irkuţk, au fost „însărcinaţi" de către primul-ministru român, Vaida Voevod, ca „misiune oficială a guvernului român, cerându-li-se să facă concentrarea, transportarea şi îmbarcarea oamenilor în concursul reprezentanţilor guvernelor aliate şi ţinând seama de instrucţiunile primite de aceştia de la guvernele lor"[6].

Bazându-se pe promisiunile aliaţilor de repatriere urgentă a prizonierilor români, guvernul a pus sub semnul întrebării necesitatea trimiterii unei „comisii militare" proprii în Siberia. Acreditarea celor doi ofiţeri, ei înşişi voluntari în Legiunea din Siberia, s-a dovedit ineficientă. Comanda cehă a Legiunii, imposibilitatea celor doi de a avea autoritatea necesară pe lângă autorităţile locale, coordonarea unică a retragerii în bloc a tuturor contingentelor naţionale de voluntari şi prizonieri etc. au făcut inoperabilă măsura aceasta. În scurt timp, luând act de situaţia de la faţa locului, guvernul român a trebuit să revină asupra acestei măsuri. El a comunicat aliaţilor, la 18 octombrie 1919, faptul că încă nu expediase o comisie militară în Siberia.

---

[3] *Ibidem*, dosar nr. 267, f. 22.

[4] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 404, f. 941-943.

[5] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M, Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 267, f. 23.

[6] *Ibidem*, f. 22.

Marele Stat Major francez însărcinat de Consiliul Suprem cu coordonarea repatrierii voluntarilor din Siberia, ca țară ce deținea comanda militară a acestora, a luat act de comunicarea română. Drept urmare, acesta a revenit la mijlocul lunii noiembrie 1919 cu o solicitare ultimativă către guvernul de la București: repatrierea românilor din Siberia trebuia obligatoriu coordonată de o „comisie militară" proprie, aflată la fața locului. Comisia trebuia să fie compusă din „2-3 ofițeri români", trimisă „din Paris, prin îngrijirea autorităților franceze, în Siberia, pe lângă Comandamentul Aliat (generalul Janin)", cu misiunea „să se ocupe de organizarea repatrierii ardelenilor foști prizonieri austro-ungari la ruși".

Trebuie semnalat faptul că denumirea oficială de „comisie" a fost de multe ori înlocuită cu aceea de „misiune". Indiferent de forma întâlnită în corespondența vremii, întotdeauna a fost vorba de una și aceeași reprezentanță oficială română.

Ajunsă la București, solicitarea franceză nu a primit un răspuns urgent. Fapt datorat demersurilor întreprinse în perioada aceea de către Vaida Voevod, prin aparatul propriu avut la dispoziție, pe lângă reprezentanții Marii Britanii și Japoniei. Intervențiile acestuia au vizat obținerea unui ajutor maritim imediat, menit a asigura aducerea în țară a prizonierilor ardeleni și bucovineni. Solicitările nu au fost respinse, dar au fost considerate de către aceste state neprioritare momentului. Părții române acceptându-i-se o excepție: urgentarea repatrierii doar a „voluntarilor" din Legiunea Română. Pentru restul prizonierilor trebuind a se negocia rezolvarea problemei cu Crucea Roșie Internațională[7].

Deja, în acest sens, guvernul român începuse încă de la data de 18 octombrie 1919 o serie de negocieri cu reprezentanții aceștia. Negocieri purtate atât la Geneva (cu „Misiunea doctor Nansen"), cât și la Berlin și Viena.

De asemenea, maiorul Rozin, șeful Comisiei Militare Române la Berlin, a purtat în acest sens discuții și cu reprezentanți ai guvernului și ai Crucii Roșii daneze. Obiectul acestor discuții a fost legat de asumarea de către aceștia a responsabilității repatrierii prizonierilor români din Siberia „în caz când guvernul român consimte a plăti costul transportului lor"[8]. Răspunsul acestora nu a fost încurajator pentru partea română.

Același negociator, de data aceasta la Berlin și la Viena, aproximativ în același interval de timp, a sondat guvernele Germaniei și Austriei în legătură cu o posibilă cedare a unora dintre vapoarele puse la dispoziția lor de către S. U. A. Lipsa unui răspuns imediat a dus la amânarea unor discuții concrete pe acest subiect[9].

Rezolvarea pe cont propriu a repatrierii prizonierilor din Siberia, după exemplul altor state aflate în aceeași situație a stat și ea în atenția guvernului român. În paralel cu evantaiul de demersuri prezentat, reprezentanți ai premierului român au purtat în intervalul octombrie-noiembrie 1919 „la Paris, discuții cu baronul Kondo, președintele societății maritime japoneze „Nipon Yuben Kaisha". Obiectul acestora a fost dorința părții române de „cumpărare" sau „închiriere" a unor vase maritime destinate aducerii în țară a prizonierilor ardeleni și bucovineni. Cu tot efortul părții române, prețurile înaintate spre negociere de partea japoneză – pentru ambele

[7] *Ibidem*, f. 240.
[8] *Ibidem*, dosar nr. 267, f. 48.
[9] *Ibidem*, dosar nr. 215, f. 9.

variante – au făcut imposibilă ajungerea la un acord[10]. Tot în acelaşi interval de timp, Vaida Voevod şi ministrul de externe al Cehoslovaciei, E. Beneş au convenit de comun acord – la Paris – ca „românii din Siberia” să fie repatriaţi „odată cu trupele cehoslovace din Siberia” cu „vapoarele închiriate de guvernul cehoslovac”. Vaida-Voevod s-a angajat că „guvernul român va plăti cheltuielile reclamate de transportul trupelor române”[11]. Punerea în practică a acestei înţelegeri reciproce s-a dovedit inoperantă. Prin cuvântul „trupe”, partea cehoslovacă înţelegând doar „voluntari” români înrolaţi în Legiunea din Siberia, nu şi restul prizonierilor din această zonă. Ori aceştia, ca şi cei cehoslovaci, trebuiau să sosească în zona de concentrare în acelaşi timp, repatrierea lor făcând deja obiectul preocupărilor Consiliului Suprem Aliat.

Analizând rezultatul tuturor acestor demersuri, demonstraţie vie a preocupărilor prioritare vizând repatrierea ardelenilor şi bucovinenilor din Siberia, guvernul român a optat în final pentru onorarea solicitării ultimative a Marelui Stat Major francez. Astfel că, în şedinţa de guvern din 31 decembrie 1919, a fost adoptată – în această privinţă – Decizia nr. 3.154. Prin aceasta s-a hotărât de către guvernul român ca „repatrierea celor 15.000 prizonieri aflaţi în Siberia să se facă în cel mai scurt timp posibil. În acest scop aprobă ca suma de 100.000 dolari ce a fost colectată de comandor Pantazi, în calitate de comisar al guvernului român în America [...] să fie întrebuinţată pentru acoperirea cheltuielilor de repatriere”[12]. Prin această decizie s-a hotărât şi înfiinţarea Comisiei Militare din Siberia; compusă din 2 membri: căpitanul doctor Victor Cădere (provenit din fosta armată austro-ungară, refugiat şi înrolat ca voluntar în România încă din anul 1917) şi sublocotenentul medic Raul Alevra. Căpitanul Victor Cădere, aflat la Paris în aparatul de lucru al premierului Vaida-Voevod, urma „în acest scop” a i se „da depline puteri [...] pentru a proceda ca însărcinat al guvernului român faţă de toate autorităţile de al căror concurs depinde exercitarea misiunii sale”. Al doilea membru al comisiei, se afla şi el la Paris în calitatea de „curier”.

Decizia guvernului român a fost adusă la cunoştinţa părţii franceze de către colonelul Traian Pascal, preşedintele Comisiei Militare Române în Franţa, la data de 6 ianuarie 1920[13]. La 20 ianuarie 1920 s-a comunicat de la Paris: „sublocotenent Alevra a fost pus în contact cu căpitanul Cădere”; dată considerată ca fiind cea a finalizării constituirii Comisiei Militare Române din Siberia. Mandatul comisiei, în realitate comunicat numai lui Victor Cădere, a fost încredinţat acestuia de către Vaida Voevod. Accentul pus de acesta referindu-se la urgentarea „repatrierii prizonierilor ardeleni aflaţi în Siberia”[14]. Vaida Voevod a precizat că: „doctor Victor Cădere va lucra cu depline puteri ca delegat al guvernului român, fiind autorizat pentru această circumstanţă a purta gradul de maior asimilat”[15]. Referitor la misiunea ce trebuia să o îndeplinească, sublocotenentul Raul Alevra a consemnat într-un memoriu ulterior: „Domnul prim-ministru nefăcându-mi onoarea să-mi acorde o audienţă. M-am mulţumit cu ordinul ce mi s-a transmis că trebuie să plec în Siberia [...] şi că toate instrucţiunile relative la misiunea ce aveam de îndeplinit în Extremul Orient le avea

[10] Idem.
[11] *Ibidem*, dosar nr. 267, f. 22.
[12] *Ibidem*, dosar nr. 198, f. 56.
[13] *Ibidem*, dosar nr. 189, f. 8.
[14] *Ibidem*, dosar nr. 188, f. 174.
[15] *Ibidem*, dosar nr. 228, f. 418.

maiorul asimilat Cădere"[16]. Tratamentul aplicat de Vaida Voevod celor doi membri ai comisiei, încrederea deplină a acestuia în Cădere (originar ca şi el din Transilvania) a determinat începutul unei rupturi în relaţiile dintre cei doi. Pe întregul parcurs al misiunii avute în Siberia, fiecare în rapoartele înaintate în ţară – mai ales Alevra – nu au încetat a se plânge de lipsa de ajutor a celuilalt. Situaţie care din fericire pentru partea română, nu s-a reflectat într-o „neglijare" sau „sabotare reciprocă" a obiectivului activităţii lor: repatrierea voluntarilor şi prizonierilor ardeleni şi bucovineni.

În cursul lunii ianuarie 1920, în repetate rânduri, diplomaţia română a intervenit pe lângă guvernele Franţei şi Japoniei în scopul obţinerii sprijinului reprezentanţilor acestora în Siberia pentru Comisia română.

Partea română a vizat cu precădere ca „numiţii ofiţeri să fie acreditaţi pe lângă generalul Janin" şi să „fie agreaţi de statul major japonez şi de Comandamentul japonez de la Wladivostok"[17].

De fiecare dată, partea franceză a arătat clar că această comisie: „nu prin ea va face repatrierea, ci va face apel la mijloacele de transport ce aliaţii vor pune la dispoziţie în acest scop". Ţinând cont de acest lucru, aflat la Paris, Vaida Voevod, „care se ocupă în special de această chestiune" a urgentat plecarea celor doi ofiţeri „pentru a putea fi la Wladivostok înainte de începerea transporturilor"[18]

2. Deplasarea şi activitatea Comisiei Militare Române din Siberia la Harbin şi Wladivostok

În ziua de 31 ianuarie 1920 cei doi ofiţeri români care formau Comisia Militară Română în Siberia au părăsit Parisul, îmbarcându-se apoi cu destinaţia New York. După traversarea Oceanului Atlantic, în ziua de 10 februarie au ajuns la destinaţie. De aici, pe calea ferată, au ajuns la 15 februarie în capitala Statelor Unite ale Americii, Washington. În aceeaşi zi au fost primiţi la Departamentul de Stat, iar în intervalul 16-21 februarie au participat la o serie de întrevederi cu reprezentanţi ai „Intelligence Office"-ului american. Pe baza informaţiilor pe care le deţineau, americanii le-au prezentat situaţia generală din Siberia: înfrângerea amiralului Kolceak, succesele bolşevice sau japoneze în zonă şi retragerea forţelor aliate intervenţioniste spre Wladivostok[19]. În paralel, după lungi discuţii cu comandorul Pantazi, membrii comisiei nu au primit de la acesta decât 25.000 dolari, din suma de 100.000 stabilită prin hotărârea de guvern. Partea americană i-a informat şi despre modificarea intervenită în planul iniţial al repatrierii stabilit de către Consiliul Suprem Aliat: vapoarele americane urmau să transporte contingentul voluntar ceh, iar vasele engleze pe cele ale celorlalte naţionalităţi. Comisia Militară Română a luat act de hotărârea privind repatrierea numai a „legionarilor" pe aceste vase, restul prizonierilor nefiind luaţi în calcul de respectiva hotărâre a aliaţilor. Cei doi ofiţeri români au părăsit capitala S. U. A în ziua de 22 februarie 1920 şi s-au deplasat spre San Francisco. De aici, în ziua de 28 februarie s-au îmbarcat cu destinaţia Japonia. După ce au traversat Oceanul Pacific, în ziua de 16 martie au debarcat în portul Yokohama şi au continuat

[16] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1070.
[17] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M., Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 245, f. 150-151.
[18] *Ibidem*, f. 232.
[19] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1070.

deplasarea spre capitala niponă, Tokio[20]. Membrii Comisiei Militare Române din Siberia au fost primiţi în audienţă la Ministerul de Război şi Marele Stat Major japonez. Aici, în timpul discuţiilor purtate, au primit informaţii concrete despre situaţia politică şi militară din zonă.

Din punct de vedere politic, situaţia în zonă era „tulbure". Armistiţiul încheiat cu bolşevicii, stăpâni ai aproape întregii Siberii, era şi el fragil. Japonezii debarcaseră o forţă importantă (7-8 divizii) în jurul Wladivostok-ului, dar nu intraseră în conflict cu bolşevicii[21]. Contingentul american, grupat într-o zonă înconjurătoare a marelui port, se pregătea pentru îmbarcare. Forţa intervenţionistă aliată, din cadrul căreia făcea parte şi Legiunea Română din Siberia, se afla în retragere din Baikal spre acelaşi port[22].Maiorul Victor Cădere, în luările lui de cuvânt, a solicitat „acestor autorităţi să instruiască comandamentele japoneze din Siberia să asiste în mod prietenesc pe români în orice împrejurare". Membrii comisiei române au avut la Tokio o serie de întrevederi şi cu şeful Comisiei Militare Italiene din Siberia, colonelul Filippi. Terminând repatrierea conaţionalilor, acesta i-a informat şi el pe cei doi despre situaţia de la faţa locului. De asemenea, le-a comunicat faptul că, pe ultimul vas expediat în Italia, a îmbarcat şi doi dintre conducătorii Comitetului Naţional Român din Siberia: doctorii Nicolae Nedelcu şi Simion Gocan (desemnaţi iniţial de Vaida Voevod ca prima „misiune oficială română în Siberia")[23]. De asemenea, maiorul Cădere a avut la Tokio o serie de întrevederi şi cu amiralul Lay, ataşatul naval englez în Japonia. După ce l-a informat asupra misiunii primite, Cădere a solicitat intervenţia directă a acestuia pe lângă reprezentantul Amiralităţii britanice la Wladivostok. Ca urmare a informaţiilor primite, maiorul Victor Cădere i-a ordonat sublocotenentului Raul Alevra să se deplaseze la Wladivostok.

Sublocotenentul medic Raul Alevra s-a îmbarcat în ziua de 27 martie 1920 din portul Tzuruga, pe vaporul „Hozan Maru", pentru Wladivostok. Misiunea încredinţată acestuia de către maiorul Cădere a vizat: imediata prezentare la generalul Lavergné, comandantul bazei militare şi începerea „investigaţiilor pentru a afla care e situaţia reală a trupelor şi prizonierilor români, precum şi care sunt măsurile luate pentru concentrarea şi aprovizionarea acestor trupe în Wladivostok"[24].

Concomitent, maiorul Victor Cădere l-a informat pe generalul francez Janin, comandantul Forţei Aliate din Siberia, că va pleca spre a-l întâlni la Harbin. La 10 aprilie a plecat din Tokio şi, după cinci zile, a ajuns la Harbin. În ziua de 15 aprilie 1920 a avut loc întâlnirea dintre cei doi. Maiorul Cădere l-a informat pe generalul Janin despre sosirea în Siberia „ca delegat al guvernului român întru tot ce priveşte chestiunea repatrierii voluntarilor şi prizonierilor români". Generalul Janin a fost de acord cu preluarea de către Victor Cădere a comenzii privind „toate afacerile Legiunii", precum şi a tuturor „legăturilor cu reprezentanţii aliaţilor în Extremul Orient". A doua zi, 16 aprilie, i-a comunicat colonelului ceh Kadlek, comandantul Legiunii de Voluntari Români din Siberia, că l-a înlocuit la comanda acesteia cu maiorul Victor Cădere, sosit

[20] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M., Biroul Ataşaţi militari, dosar nr. 214, f. 8.
[21] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1071.
[22] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M., Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 245, f. 9.
[23] *Ibidem*, dosar nr. 215, f. 15.
[24] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 404, f. 936.

în calitatea de „delegat al guvernului român"[25].În decursul convorbirilor avute cu generalul Janin, maiorul Cădere a obţinut preluarea răspunderii contingentului de voluntari români şi aprobarea înfiinţării unei baze române la Wladivostok. De asemenea, a reuşit să obţină promisiunea acestuia de a acorda prioritate „trupelor române cu preferinţă la evacuare, ca unele ce duseseră grele lupte de ariergardă". În ceea ce priveşte repatrierea prizonierilor supuşi români neînrolaţi voluntar în Legiune, generalul francez a lăsat subiectul pentru o analiză ulterioară. Din păcate pentru partea română, generalul Janin a fost rechemat în Franţa (20 aprilie 1920) şi a lăsat comanda generalului Lavergné[26]. Aflat la Wladivostok, noul comandament al forţelor aliate nu s-a opus măsurilor stabilite de maiorul Victor Cădere cu predecesorul său. Drept urmare, după ce a preluat comanda contingentului român din Siberia, Victor Cădere a întreprins următoarele activităţi: şi-a asumat responsabilitatea repatrierii „legionarilor" şi a prizonierilor supuşi români şi a trecut serviciile logistic (sanitar şi intendenţă) şi cultural ale Legiunii Române în subordinea directă. De asemenea, a începu organizarea unui „stat major" propriu, care să-l ajute nemijlocit în acţiunile de: colectare, concentrare şi educare patriotică a prizonierilor; urgentarea transportului pe calea ferată şi apoi pregătirea îmbarcării acestora; asigurarea mijloacelor de hrană, echipament şi sanitare întregului contingent român; înfiinţarea unei baze române la Wladivostok şi asigurarea ordinii şi disciplinei în interiorul acesteia.

În acelaşi interval de timp au sosit la Harbin, în retragerea lor spre Wladivostok, unităţile Legiunii Române de voluntari, care au fost primite şi felicitate de maiorul Victor Cădere „în numele guvernului român".

Între timp, maiorul Cădere a ajuns la concluzia: Comisia Militară Română din Siberia nu putea să fie redusă numai la cei doi ofiţeri trimişi din ţară. Ei puteau fi nucleul care să asigure comanda, ca urmare, a organizat un aparat propriu, prin intermediul căruia sa-şi îndeplinească misiunea. Întreaga activitate de organizare a acestuia, apoi de coordonare şi conducere efectivă a fost opera maiorului Victor Cădere. Intrarea în contact la Harbin cu eşaloanele feroviare ale Legiunii Române din Siberia, l-au determinat să-şi organizeze un stat major cu cadre din rândul acesteia, structură organizatorică creată în afara prevederilor iniţiale ale misiunii primite oficial şi pe care a inclus-o ulterior ca parte componentă a Comisiei Române.

Prin intermediul acestui aparat de lucru, creaţie proprie, Cădere, şi-a dus la bun sfârşit misiunea primită. În acest sens, structura prezentată de Cădere în rapoartele expediate nu a fost nici aprobată, dar nici desfiinţată de eşaloanele superioare de la Bucureşti. Ca urmare, cu acordul tacit al acestora, în scurt timp Victor Cădere s-a dispensat de serviciile sublocotenentului Raul Alevra. El a obţinut rechemarea şi a ordonat plecarea acestuia în ţară la sfârşitul lunii iulie 1920.

De la această dată şi până la desfiinţarea ei sub directa comandă a maiorului Victor Cădere, Comisia Militară Română din Siberia a funcţionat în structura organizatorică preconizată de acesta. Extinderea operată, mult în afara cifrei iniţial prevăzute pentru această Comisie: 2 persoane, nu a atras din partea Bucureştiului nici măcar o observaţie. Motivând necesitatea extinderii organizatorice operate prin volumul imens de muncă, Cădere a obţinut acordul tacit al celor două ministere care-l

[25] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M., Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 214, f. 9-10.
[26] *Ibidem*, dosar nr. 215, f. 17.

patronau: de Război şi de Externe. Organizat după regulile militare, acest „stat major" s-a identificat în perioada următoare cu însăşi Comisia Militară Română din Siberia. În corespondenţa Comisiei nu s-au mai făcut precizări legate de funcţionarea acesteia ca „o anexă" sau „parte complementară". Toate activităţile executate de această structură sau persoanele care o încadrau au purtat girul şi s-au desfăşurat sub egida şi în numele Comisiei Militare Române din Siberia.

Odată cu deplasarea la Wladivostok a maiorului Victor Cădere acest „stat major" l-a urmat şi a activat aici până la desfiinţarea Comisiei. Structura organismului de comandă şi coordonare creat de Victor Cădere a fost următoarea[27]:

- Şeful de stat major – locotenent-colonel Petrovski Alexandru (provenit din armata rusă ţaristă);
- Serviciul intendenţei, şef – căpitan Comşa Emanoil;
- Serviciul sanitar, şef – căpitan medic Gheţia Ioan;
- Secţia cultură, şef – locotenent Bufnea Elie;
- Secţia intendenţă, şef – sublocotenent Popan Augustin;
- Biroul adjutantură, şef – sublocotenent Rusu Silviu;
- Biroul de înregistrare, şef – locotenent Onişca Gheorghe.

Comandanţii „punctelor de concentrare" din Wladivostok: căpitanii Ţurcan Ciprian şi Molnar Tibor. Acest nucleu, funcţie de numărul transporturilor de repatriere ulterior expediate în ţară, a fost proporţional redus de către maiorul Victor Cădere.Astfel că, la data încheierii misiunii, la 11 mai 1921, mai erau prezenţi doar patru ofiţeri. Dintre aceştia, sublocotenentul Rusu Silviu a rămas în continuare ca „ofiţer delegat pentru Siberia" al ataşatului militar român la Tokio. Începând cu 27 aprilie 1920 maiorul Cădere a mai dispus şi organizarea a patru centre regionale de colectare a prizonierilor din fosta Austro-Ungarie originari din provinciile intrate în componenţa României. Aceste centre au fost stabilite la Cita, Mandjuria, Harbin şi Habarovsk şi au fost încadrate pentru comandă cu ofiţeri şi subofiţeri din rândul Legiunii Române. După efectuarea acestor numiri, în ziua de 28 aprilie a părăsit Harbin, îndreptându-se spre Wladivostok. La începutul lunii mai 1920, maiorul Victor Cădere a ajuns în acest oraş, reluând contactul cu sublocotenentul Raul Alevra[28].

În intervalul de timp petrecut de maiorul Cădere în Harbin, sublocotenentul Alevra a activat în Wladivostok în vederea realizării misiunii primite. Sosit în Wladivostok în ziua de 29 martie 1920, acesta s-a prezentat imediat comandantului bazei aliate, generalul francez Lavergné (cel care avea să devină de la 20 aprilie 1920 comandantul întregii forţe aliate din Siberia). Informându-l despre misiunea pe care o are de îndeplinit, Alevra a primit asigurarea întregului sprijin al acestuia. Sprijin acordat doar în privinţa repatrierii voluntarilor din Legiunea Română, pentru restul prizonierilor urmând a solicita instrucţiuni. La 6 aprilie, Alevra s-a întâlnit cu înaltul comisar englez din zonă, comandorul Murdoch şi cu generalul Saburu Ianagaki, comandantul trupelor japoneze şi a solicitat sprijinul acestora în îndeplinirea misiunii[29]. Vapoarele destinate transporturilor de repatriere a românilor au fost planificate începând cu data de 25 iulie 1920. Tânărul sublocotenent nu s-a mulţumit cu

[27] *Ibidem*, f. 4, 20-21.
[28] Idem.
[29] C. S. P. A. M. I. Piteşti, Cabinetul Ministrului, dosar nr. 404, f. 941-945.

programarea iniţială şi a reuşit să obţină pentru 20 aprilie 1920 întrunirea reprezentanţilor puterilor aliate din Wladivostok. La adunarea aceasta au participat francezii De Guyon şi Chaunić, comandorul englez Murdoch, cehii Boris şi Ghirsa (ministrul plenipotenţiar cehoslovac) şi românul Raul Alevra. După dezbateri aprinse, cu toată opoziţia vehementă a cehilor, cu sprijinul francez şi englez, românul a obţinut devansarea plecării la data de 25 mai 1920 şi vasul canadian de 3.000 de locuri „M.S. Dollar"[30]. În aşteptarea sosirii eşaloanelor Legiunii Române în Wladivostok, sublocotenentul Alevra s-a preocupat de culegerea de informaţii despre situarea prizonierilor români în zonă.

Legiunea Română din Siberia a continuat şi ea retragerea din Harbin spre Wladivostok în lungul magistralei feroviare transsiberiene. Legiunea era învagonată în cinci eşaloane feroviare şi două trenuri blindate şi a continuat să formeze ariergarda forţei intervenţioniste aliate. Dar, cu tot concursul promis de comanda franceză a acestor forţe, cehii au încercat o întârziere a deplasării eşaloanelor române. Sosite în staţia feroviară Progranicinaia, la aproximativ jumătatea distanţei dintre Harbin şi Wladivostok, eşaloanele legiunii au fost oprite. Acţiunea a fost coordonată de cehi, care controlau traficul feroviar pe acest sector. Prin manevrele întreprinse, cehii urmăreau întârzierea sosirii românilor la Wladivostok pentru a ocupa ei locurile destinate evacuărilor din lunile mai şi iunie. Sesizat asupra acestor manevre, la 6 mai 1920, maiorul Victor Cădere s-a adresat în scris doctorului Ghirsa, ministrul plenipotenţiar cehoslovac, solicitându-i „a dispune [...] ca eşalonul [...] Legiunii Române să fie transportat [...] cât se poate de urgent". Pentru coordonarea efectivă, la faţa locului, a eşaloanelor române, Cădere l-a trimis la Progarnicinaia pe căpitanul Milovan. Sub directa îndrumare a acestuia, eşaloanele Legiunii Române au ajuns în Wladivostok în cursul zilei de 18 mai 1920[31]. Din acest moment a început un nou capitol în activitatea Comisiei Militare Române din Siberia: evacuarea în ţară a voluntarilor din Legiunea Română din Siberia.

3. Comisia Militară Română din Siberia repatriază Legiunea de Voluntari Români Ardeleni şi Bucovineni

La sosirea Comisiei în Siberia, programul englez de evacuare a voluntarilor nu era definitiv stabilit. Francezii, care coordonau între timp preparativele repatrierii, considerau acţiunea posibilă în cursul lunii iulie. Eforturile engleze au căpătat finalitate la data de 10 aprilie 1920, prin comunicarea numelor şi capacităţilor vapoarelor destinate acestei acţiunii (**Anexa 2**). Sosirea Legiunii Române în Wladivostok nu a însemnat un efort deosebit din partea Comisiei pentru hrănirea ei. Aici, datorită ajutorului Misiunii franceze, efectivele Legiunii au fost echipate cu haine de vară. Cazarea a fost făcută într-o cazarmă cu trei etaje, pusă la dispoziţia românilor de către generalul Lavergné. Măsurile de asigurare sanitară au fost luate cu ajutorul „Trenului sanitar" al Crucii Roşii Americane. Astfel că, pentru perioada de aşteptare a îmbarcării, Comisia română a reuşit să organizeze o primire şi staţionare în limite normale voluntarilor din cadrul Legiunii[32].

---

[30] *Ibidem*, f. 921-927.
[31] C. S. P. A. M. I. Piteşti, Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 214, f. 9-10.
[32] *Ibidem*, dosar nr. 215, f. 48-49.

La sosirea în Wladivostok, maiorul Victor Cădere a aflat despre acţiunea promovată între aliaţi de către sublocotenentul Raul Alevra şi obţinerea vasului canadian „M.S. Dollar" pentru repatrierea Legiunii. Pe lângă itinerariul ocolitor al acestuia, Wladivostok – Halifax (Canada) – Triest – maiorul Cădere a mai primit informaţia că acesta era „un cargo transformat, unul din cele mai rele vapoare ce au transportat trupe". În realitate, iniţiativa particulară a sublocotenentului Alevra a convenit de minune cehilor. Sub aparenta opunere cu îndârjire la solicitarea românului, aceştia urmăreau în fapt tocmai inversul. Prin cedarea lui „M. S. Dollar" românilor, cehii primind în schimb două nave de pasageri şi cu un itinerariu mult mai scurt (prin Canalul de Suez)[33]. Maiorul Victor Cădere a intervenit imediat pe lângă generalul Lavergné şi comandorul Murdoch şi a obţinut anularea hotărârii luate. În intervenţia sa, acesta a arătat interesul cehilor „care aveau de transportat multe mărfuri, nu le convenea drumul prin Canada şi numai în formă au declarat că ei au dreptul a se repatria mai întâi". Amiralitatea britanică a recunoscut şi ea faptul că „esenţial pentru români şi iugoslavi este a folosi via Egipt, drept urmare M. S. Dollar va îmbarca numai cehi"[34].

În cursul zilei de 14 mai 1920 pentru evacuarea Legiunii Române au fost destinate vapoarele „Trans-os-montes" şi „Huntsgreen", care au fost considerate „din cele mai bune, fiind de pasageri şi urmau a fi la Wladivostok la începutul lunii iunie". Capacitatea acestor două vapoare a fost de circa 3.100 pasageri[35].

Victor Cădere s-a aflat în faţa unei dileme. Numărul legionarilor români era de circa 2.500 de oameni, lucru ce l-a determinat – în primă fază – pe generalul Lavergné să sugereze cedarea restului de 600 de locuri cehilor. Intervenţiile repetate ale maiorului Victor Cădere pe lângă generalul Lavergné şi comandorul Murdoch au determinat rămânerea acestor locuri în posesia românilor. Având consimţământul tacit al generalului Lavergné şi al consulului De Guyon, Cădere a completat diferenţa de locuri cu prizonieri supuşi români „colectaţi" din lagărele din Primoria şi aflaţi dislocaţi în zonă. Aceşti prizonieri au fost îmbrăcaţi în costume militare române şi trecuţi în evidenţă ca „întorşi din detaşare" şi au fost îmbarcaţi „ca trupă română pe al doilea vapor"[36].

Ca urmare a intensei activităţi desfăşurate la Harbin şi Wladivostok, Comisia Militară Română din Siberia a putut începe în luna mai 1920 evacuarea ardelenilor şi bucovinenilor înrolaţi ca voluntari în cadrul Legiunii din Siberia.

Transportul I. La 25 mai 1920*, pe vasul englez „Trans-os-montes", a fost îmbarcat primul eşalon al Legiunii Române: 74 ofiţeri, 1.595 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi şi 55 de civili (membri de familie), în total 1.724 de persoane. Repartizarea acestora pe vas a fost efectuată astfel: 85 de persoane la clasa I, câte 50 de persoane la

[33] *Ibidem*, dosar nr. 241, f. 16-17.
[34] *Ibidem*, dosar nr. 215, f. 28.
[35] *Ibidem*, f. 29.
[36] C. S. P. A. M. I. Piteşti, Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 999, 1010 şi 1070.
* Trebuie să subliniem faptul că în istoriografia interbelică această dată a fost trecută în contul anului 1921, ca şi cea a celui de-al doilea transport. Eroarea a pornit de la consemnările lui Constantin Kiriţescu din volumul III al cunoscutei sale lucrări, capitolul „O anabassis românească", p. 129, Ediţia primă.

clasele a II-a şi a III-a şi 1.539 de persoane „locuri de soldaţi”. Moralul „legionarilor” a fost catalogat la data îmbarcării ca fiind „foarte bun”[37].

Transportul II. La 1 iunie 1920, pe vasul englez „Hutsgreen” a fost îmbarcat cel de-al doilea eşalon al Legiunii Române: 40 de ofiţeri şi 718 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi, în total 758. Efectivele Legiunii Române din Siberia repatriate prin intermediul Comisiei au fost de 2.427 de oameni. Dintre aceştia: 114 au fost ofiţeri şi 2.313 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi[38].

Pe acelaşi vas, sub eticheta de voluntari „întorşi din detaşare” au mai fost îmbarcaţi un număr de 310 prizonieri supuşi români şi 38 de civili (membri de familie). În total pe cel de-al doilea vas au fost repatriaţi 1.106 oameni (**Anexa 3**). Repartizarea acestora pe vas a fost următoarea: 80 de persoane la clasa I, 91 la a II-a, 75 la a III-a şi 860 la „locuri pentru soldaţi”[39]. Ambele transporturi au avut destinaţia finală – via Canalul de Suez – portul român Constanţa. Efectuarea repatrierii Legiunii Române din Siberia s-a efectuat în conformitate şi cu ordinul expres al premierului român: „repatrierea de acord cu Misiunea Franceză din Siberia”. Victor Cădere, pe lângă deplinul acord al francezilor, a obţinut chiar „complicitatea” tacită a acestora[40]. Spunem aceasta pentru că, într-un alt ordin, s-a specificat: „Guvernul francez interzice Misiunii Franceze a se ocupa de prizonieri. Francezii s-au angajat numai pentru formaţiuni militare”[41]. Cu toate acestea, emisarul român a reuşit să câştige simpatia şi ajutorul direct al francezilor în acţiunea sa de repatriere şi a prizonierilor. Deşi „neortodox”, mijlocul întrebuinţat a permis repatrierea unui număr important de prizonieri.

După expedierea celor două vase în ţară, maiorul Victor Cădere, preşedintele Comisiei Militare Române din Siberia, a raportat primului-ministru român la Bucureşti modalitatea ce trebuia abordată de guvern în interpretarea repatrierilor efectuate. Făcând o trecere în revistă a hotărârilor Consiliului Suprem Aliat el a recapitulat: întreţinerea Legiunii din Siberia a fost făcută „pe seama francezilor”; repatrierea legionarilor s-a efectuat „pe seama englezilor”. Pornind de la aceste prevederi, a solicitat guvernului român ca „toate convorbirile şi actele oficiale” să se desfăşoare numai pe „consideraţiunile de mai sus”, iar primele două transporturi de repatriere să fie catalogate „numai de voluntari”. Apoi, a anunţat că a „reuşit a obţine încă 120 de locuri la /pentru/ Triest în sarcina guvernului englez, pentru cei ce au făcut serviciu pe la misiunile aliate”. Restul prizonierilor rămaşi în Siberia, în ceea ce priveşte repatrierea lor „cad exclusiv în sarcina noastră” – raporta el[42].

Într-un alt raport, datat 21 august 1920, maiorul Victor Cădere a revenit asupra interpretărilor de mai sus[43]. El a reiterat guvernului român faptul că „francezii şi-au luat angajamentul de a întreţine contingentele naţionale ce s-au format în Rusia pentru a lupta cu bolşevicii; iar guvernul britanic, împreună cu cel american, au luat asupra lor repatrierea pe apă”. El a concluzionat că: „în situaţia de faţă, nici pentru întreţinerea,

[37] C. S. P. A. M. I. Piteşti, M. St. M., Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 243, f. 64.
[38] Idem.
[39] *Ibidem*, dosar nr. 228, f. 78-79.
[40] *Ibidem*, dosar nr. 241, f. 44.
[41] *Ibidem*, dosar nr. 243, f. 59.
[42] *Ibidem*, f. 141-142.
[43] *Ibidem*, dosar nr. 228, f. 73-75.

nici pentru repatrierea pe apă, guvernul român nu are cel mult decât o obligaţie morală de restituire". În continuarea raportului a solicitat guvernului „a da instrucţiuni legaţiilor de la Paris şi Londra" să considere „toate cele trei** transporturi ca complet compuse din militari români". A considerat drept o „reuşită" faptul că a îmbarcat 426 prizonieri şi 38 civili originari din noile provincii unite cu România „drept militari români". Succesul s-a datorat includerii acestor prizonieri în categoria militarilor „reîntorşi din detaşare, din spital, foşti în servicii la misiuni aliate", care „printr-o largă interpretare" au putut fi consideraţi „ca o trupă aliată". Prin această interpretare, maiorul Cădere a solicitat aliaţilor ca aceşti „militari" să fie repatriaţi „înaintea prizonierilor austrieci", fiind consideraţi ca „aliaţi". Această abordare s-a dovedit fericită, câştigând – cu multă înţelegere şi amiciţie – sprijinul direct al reprezentanţilor francez şi englez la faţa locului.

Transportul III. (Anexa 4) La Wladivostok, după plecarea celui de-al doilea transport cu români, maiorul Victor Cădere a aflat că pe vasul american „President Grant", destinat a repatria „numai trupe aliate", Comandamentul ceh a rezervat 600 de locuri pentru prizonierii austrieci. Protestul înaintat autorităţilor aliate a fost „recunoscut de just". Comandorul Murdoch s-a decis „să ia asupra guvernului britanic plata transportului acestui detaşament". Cehii, în faţa acestei decizii, au „consimţit a ceda numai 120 locuri românilor"[44]. Din prizonierii adunaţi în baza română de le Wladivostok, Cădere a format un „detaşament dintre oamenii mai bătrâni, bolnăvicioşi „în număr de 116. Restul de 4 locuri, pentru că întregul detaşament a avut 120 de oameni, au fost ocupate de un ofiţer şi trei soldaţi voluntari din Legiunea română, ieşiţi din spital.

La 25 august 1920, pe vasul american „President Grant" au părăsit Siberia cu destinaţia Triest (Italia – via Canalul de Suez), cei 120 de mai sus. A fost al treilea transport, considerat ca atare de aliaţi, de repatriere a „legionarilor". Compunerea detaşamentului a fost de 30 ofiţeri şi 90 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi; iar repartizarea pe vas a fost următoarea: 3 ofiţeri la clasa a II a şi restul de 117 persoane „locuri pentru trupă"[45].

La 28 august 1920 Misiunea Militară Franceză din Siberia şi-a încheiat activitatea, plecând spre ţară. Într-o informare trimisă ataşatului militar român la Paris, maiorul August de Gauyon, a arătat că: "la Wladivostok nu au rămas decât 2 ofiţeri pe lângă consulul francez, Andre, spre a lichida ultimele chestiuni"[46]. Cu aceasta a luat sfârşit şi activitatea Comisiei Militare Române de repatriere a Legiunii Române din Siberia. Numărul total „al legionarilor siberieni" repatriaţi prin intermediul Comisiei, adăugând şi pe cei evacuaţi cu transporturile următoare a fost de 2466, dintre care 122 ofiţeri şi 2344 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi. Eforturile comisiei au fost încununate de succes prin reuşita repatrierii integrale a Legiunii Române de Voluntari din Siberia.

Comisia Militară Română din Siberia şi-a adus din plin aportul la opera umanitară de adunare şi repatriere în ţară a românilor ardeleni şi bucovineni înrolaţi voluntar în Legiunea Română din Siberia şi a celor rămaşi în continuare „prizonieri"

** Este vorba despre prizonierii ce urma să-i repatrieze cu transportul III, la 25 august 1920 cu vasul american „President Grant".

[44] *Ibidem*, f. 74.

[45] *Ibidem*, f. 83.

[46] *Ibidem*, f. 69.

precum şi a celorlalţi prizonieri supuşi români originari din aceleaşi provincii cu românii. În raporturile cu misiunile militare naţionale, cu reprezentanţii diplomatici (consulate) sau ai Crucii Roşii (Internaţionale sau naţionale), precum şi ai armatelor franceze, engleze şi japoneze existente în zonă, Comisia Militară Română „a ştiut a-şi asigura stima şi simpatia" acestora. În raporturile cu autorităţile centrale de resort române, Comisia, „a ţinut să observe cea mai strictă subordonare", dar „din cauza depărtării mari şi a comunicaţiilor dificile" de mai multe ori „a acţionat din proprie iniţiativă".

În ceea ce a privit raporturile dintre Comisie şi cei pe care trebuia să-i repatrieze, aceasta „a căutat a dezvolta între ofiţeri şi soldaţi spiritul de camaraderie, încredere şi stimă reciprocă" şi, după posibilităţi, să satisfacă „nevoile materiale" ale acestora[47].

Transporturile expediate din Wladivostok au ajuns toate fără pierderi umane, în porturile de destinaţie[48]. Astfel, cele două vase care au transportat Legiunea Română au ancorat în Portul Constanţa la 4 iulie, respectiv 7 iulie 1920, iar transportul „III" a acostat în portul italian Triest la data de 15 octombrie 1920.

THE REPATRIATION OF „THE LEGION OF VOLUNTARIES FROM TRANSYLVANIA AND BUCOVINA“ DONE BY THE „ROMANIAN MILITARY MISSION IN SIBERIA“

Abstract

The repatriation of the Romanian prisoners from Siberia, which was a question of honors and humanitarianism, was a priority for the Romanian Gouvernment between 1919 and 1920. The present study beings inedited information, gathered from the military documents, about a thing (there) that the historians were interested in and are still interested in and probably will be interested in for a long time. The paper discuss the problem beginning with the setting up of the Romanian Military Come tee (Bound) from the Siberian zone and the exceptional activity of its members in Harbin and Vladivostok, and continuing with the repatriation of the Legion of voluntaries from Transylvania and Bucovina.

[47] C. S. P. A. M. I. Piteşti, fond M. St. M., Biroul Ataşaţi Militari, dosar nr. 215, f. 110-111.
[48] *Ibidem*, dosar nr. 214, f. 29.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XIII**, 2004

MARINA ROMÂNĂ ÎN SISTEMUL DE APĂRARE A GRANIŢEI DE EST (1918-1921)

NICOLAE PETRESCU*

Situaţia politico-militară la graniţa de est a României după revenirea Basarabiei la patria mamă. La începutul anului 1918 graniţa de Est a României ridica probleme deosebite pentru guvernul şi comandamentele militare superioare ale ţării. Acestea urmăreau cu atenţie şi chiar cu îngrijorare evenimentele politico-militare ce se derulau la răsărit, considerate a fi foarte primejdioase pentru interesele naţionale ale românilor. Se lua în calcul, în mod deosebit, vehemenţa cu care Rusia Sovietică şi Ucraina respingeau unirea de la 27 martie/9 aprilie 1918 a Basarabiei cu România. Prin glasul Comisarului poporului pentru afacerile străine al Sovietelor, Cicerin, acest fapt istoric era contestat şi socotit ca o anexiune a statului român, „A fost un act de violenţă - spunea Cicerin - faţă de populaţia basarabeană care în mod franc şi în unanimitate a protestat împotriva ocupaţiei române".

Şi Ucraina Sovietică a cerut imperativ guvernului român să-şi retragă în „48 de ore" trupele din Basarabia. Mai mult aceasta arăta printr-o notă adresată guvernelor român, german, austro-ungar, turc şi bulgar că Basarabia din punct de vedere etnografic, economic şi politic „formează o unitate indivizibilă a teritoriului Basarabean".

La conferinţa de pace de la Paris Rusia Sovietică a organizat o puternică campanie împotriva României, încercând prin toate mijloacele - note, memorii, broşuri etc. - să convingă că unirea s-a făcut sub teroare, că în Basarabia românii nu erau în majoritate, că Rusia a eliberat de sub turci această provincie etc.

România prin reprezentanţii săi, a răspuns însă ferm, respingând toate pretenţiile Rusiei, obţinând semnarea la 28 octombrie 1920, a Tratatului prin care Anglia, Franţa, Japonia şi Italia au recunoscut suveranitatea ei asupra teritoriului dintre Prut, Nistru şi Marea Neagră[1].

Printre evenimentele de la graniţa de est ce se găseau în atenţia României se numărau: începerea intervenţiei Angliei, Japoniei, S. U. A., Antantei asupra Rusiei Sovietice, răscoala alb-gardiştilor ruşi, denunţarea de către Rusia a Tratatului de pace de la Brest-Litovsk, ocuparea Ucrainei şi a Crimeei de către trupele germano-austriece, ofensiva amiralului Kolceak, succesele Armatei Roşii (intrarea în Odessa, eliberarea

---

* Piteşti.

[1] U. R. S. S. a respins unirea Basarabiei cu România. Tratatul a fost ratificat de către România şi Anglia la 9 mai 1922, de către Franţa la 11 mai 1924 şi de către Italia la 7 martie 1927. Japonia nu a ratificat acest tratat.

Ucrainei de trupele lui Denikin, zdrobirea generalului Vranghel, intrarea în Crimeea), înfrângerea celor trei campanii ale Antantei. Conform dispoziţiilor M. C. G. român au fost dislocate în Moldova, Bucovina şi Basarabia, cu preponderenţă pe malul drept al Nistrului, numeroase forţe militare de infanterie, artilerie, aviaţie, marină, grăniceri şi jandarmi constituindu-se Armata de Est. Aceasta a trecut prin diferite organizări pentru a răspunde cu succes unei invazii străine în Basarabia. Apărarea Nistrului a fost organizată pe trei mari sectoare: de sus, de mijloc şi de sud.

Ulterior s-a format Corpul II Armată înglobând Divizia I-a Cavalerie şi Diviziile 9 şi 10 Infanterie. La comanda Corpului II Armată a fost numit generalul de divizie Popovici (12 aprilie 1920).

Corpul II Armată a primit misiunea de a asigura „Paza frontierei de Est a României împiedicând încercările inamicului de a trece Nistrul, a-l face prizonier sau a-l îneca în Nistru, aruncând dincolo d acest râu ceea ce nu ar fi putut fi capturat şi înecat în cazul când ar fi parvenit să pună piciorul pe malul drept făcând prin această acţiune inviolabil teritoriul Basarabiei". În responsabilitatea forţelor militare de pe teritoriul acestei provincii intra şi „asigurarea vieţii şi avutului locuitorilor contra răufăcătorilor, reprimarea actelor de rebeliune, asigurarea ordinei în centrele importante cât şi în întreaga regiune".

În cadrul operaţiunii de apărare a Nistrului M. C. G. a organizat Comandamentul Aeronautic al Armatei de Est format din şapte escadrile (trei de recunoaştere, trei de vânătoare şi una de bombardament)trei companii de aerostaţieri, o secţie foto şi două secţii meteo.

Aviaţia, organizată în Grupul I Aeronautic, comandant maiorul Beromiade a primit ca misiuni: recunoaşteri îndepărtate pentru supravegherea frontului, reglarea tragerilor artileriei şi controlul eficacităţii tirului, fotografierea dispozitivelor fronturilor, legătura cu trupele de infanterie, executarea de bombardamente mici (avioanele de recunoaştere); zboruri de vânătoare şi de protecţie, recunoaşteri sumare cu alegerea însă a unor obiective cu o importanţă tactică mare (avioanele de luptă).

Prin unirea Basarabiei cu România şi mutarea frontierei de est pe Nistru statul român a căpătat o nouă cale de transport fluvială de mare importanţă rezultată din faptul că Nistrul avea o lungime de navigaţie de peste 900 de km. Noua situaţie reclama participarea la apărarea Nistrului şi a unor forţe navale. În acest scop M. C. G. a dispus să se constituie Escadrila de Vedete Nistru formată din vedete, şalupe fluviale şi diferite vapoare.

La Corpul II Armată a funcţionat Serviciul Marinei condus de locotenent-comandorul Pogonat Constantin. Escadrila de Vedete Nistru a fost subordonată operativ Brigăzii a 9-a Infanterie ce se afla în stăpânirea sectorului Tighina-Bugaz şi care mai avea în compunerea sa regimentele 7 şi 33 Infanterie, trei baterii de artilerie calibrul 75 mm şi o baterie de obuziere de 105 mm.

Trupele române din dreapta Nistrului s-au confruntat cu numeroase evenimente ajungându-se până la ciocniri violente cu grupări armate de bolşevici. Au fost numeroase atacurile cu focuri de armă şi mitralieră a pichetelor şi patrulelor de grăniceri, incursiunile peste Nistru făcute iarna pe gheaţă şi cu bărcile primăvara, vara şi toamna, uciderea şi capturarea unor militari români, pescuitul ilegal pe Nistru şi pe liman în zonele ce aparţineau României etc.

Din rapoartele Serviciului de Informații al Armatei de Est rezultă că bolșevicii trimiteau în Basarabia, pentru spionaj oameni bine pregătiți cu misiunea să procure informații cu privire la tăria și dispunerea diviziilor românești, a depozitelor de armament muniții și subzistențe, a stării de spirit din armata română în legătură cu revoluția rusă. Se încerca organizarea și înarmarea cu arme și muniții a unor locuitori din Basarabia, în special cei de origine rusă, pentru a provoca revoluții bolșevice și introducerea de agenți în unitățile române. În rapoartele respective se menționa despre șefii politici și militari bolșevici că aceștia aveau convingerea că armata română era singura armată din Europa rămasă disciplinată și neatinsă de bolșevism și că o acțiune militară asupra României în asemenea condiții ar fi fost riscantă[2].

La 23 ianuarie 1919, pichetele românești de grăniceri au fost atacate pe linia Nistrului de la Ataohi până la Hotin de grupuri armate formate din circa 300 de oameni care au trecut pe gheață. Au căzut mulți soldați români uciși, spânzurați și aruncați în apă după ce au fost torturați în mod bestial (tăierea limbii de exemplu). O ripostă viguroasă a două regimente din Corpul II Armată au aruncat pe atacatori peste fluviu ocupând mai multe localități din stânga Nistrului printre care și orașul Hotin.

În sud - Tighina - Cetatea Albă - zona de responsabilitate a Brigăzii 9 Infanterie în subordinea căreia se afla Escadrila de Vedete Nistru, bolșevicii au organizat avanposturi formate din amplasamente de luptători armați cu mitraliere, fixați în tranșee cu intenția de invazie în Basarabia pe la Maiaki-Palanca, pe limanul Nistrului sau pe Mare la Bugaz. Trupele române au ocupat în februarie 1919 Tiraspolul și Razdelnia construind lucrări de apărare de-a lungul Nistrului, dar, în aprilie 1919, au fost nevoite să părăsească Tiraspolul fiind respinse. Bolșevicii concentrați pe Nistru au trecut apa cu bărcile și au atacat posturile românești ucigând și făcând prizonieri.

În aprilie 1919 Armata Roșie obligă trupele anglo-franceze care ocupau Odessa din noiembrie 1918 să se retragă.

Trei divizii franceze, două grecești și voluntarii polonezi, ruși și ucraineni au trecut din Ucraina în Basarabia, prin sud folosind punctele de trecere Maiaki-Gura Limanului, Oviodopol-Bugaz-Cetatea Albă, Tiraspol-Tighina. În această acțiune navele românești de pe Nistru și Liman au fost folosite intens (A se vedea capitolul Escadrila de Nistru). Se formează pe teritoriul Basarabiei un Comandament al Aliaților sub conducerea generalului francez D'Anselme în subordinea căruia a intrat și Escadrila de Vedete Nistru. Autoritatea acestuia se exercita de la Tighina până la Mare.

Din Buletinele Informative ale Comandamentului român din sudul Basarabiei rezultă că trupele franceze s-au dedat la diferite jafuri, devastări, furturi, violuri și scandaluri care au îngrozit populația.

Această comportare rea a făcut ca raporturile dintre trupele române și cele franceze să devină tensionate, dispărând complet spiritul de camaraderie. „Soldații români nu aveau nici o considerație față de soldații francezi deoarece aceștia nu aveau o atitudine frumoasă față de ei", se spunea într-un raport informativ"[3].

S-a dispus retragerea trupelor aliate din Basarabia, paza frontierei de la Tighina la Mare revenind armatei române.

---

[2] A. M. R. Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar nr. 206, f. 12.

[3] A. M. R. Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar nr. 3, f. 6.

Unele unități demiziniste, zdrobite de Armata Roșie, au trecut Nistrul Din Ucraina în Basarabia pe la Răscăieți. Respingând somația românilor de a se retrage s-a deschis foc de armă împotriva lor. Confruntarea a fost puternică de vreme ce trupele noastre au consumat 21.000 cartușe de mitralieră Maxim, 12.000 cartușe de mitraliere franceze, 5.500 cartușe de pușcă și 20 obuze franceze, iar 1000 de atacatori au fost uciși și 150 răniți . S-au capturat 307 arme, două mitraliere, patru puști mitraliere, 33 de cai și un catâr[4].

Incidentul este o dovadă că România nu a admis trupe ale generalului Denikin pe teritoriul său.

În anul 1920 trupele române din Basarabia au fost supuse focurilor de armă șio loviturilor de tun. Bande înarmate au atacat pichetele grănicerești, posturile de jandarmi, jefuind și ucigând oameni. Au fost răspândite manifeste pentru fraternizare cu revoluția rusă, soldații fiind îndemnați să meargă cu Armata Roșie pentru eliberarea Basarabiei. La sud de Tighina, pe malul stâng al Nistrului s-au semnalat mișcări de trupe, lucrări de fortificații. Asupra vedetelor românești ce se aflau în patrulare pe limanul Nistrului s-au tras lovituri de tun de la uscat și focuri de mitralieră de pe șalupe. După datele rapoartelor informative din decembrie 1920 rezultă existența la Tiraspol a 400 de militari cavaleriști ruși și a 200 în satul Katargi. La nor de acest sat au fost semnalate patru tunuri, două de 76 mm și două de 105 mm calibru, platforme și adăposturi blindate. Între Maiaki și Tiraspol se afla Armata 14-a bolșevică formată din diviziile 42 și 43, în tranșee apărate cu rețele de sârmă ghimpată. Două regimente de artilerie (nr. 362 și 52) erau dispuse între Odessa și Tiraspol, pregătite pentru un eventual atac contra armatei române[5].

Brigada 9-a Infanterie română era formată din unitățile și efectivele rezultate din următorul total:

1.	Regimentul 7 Infanterie Prahova	=	28 ofițeri	+	534 trupă
2.	Batalionul 1/32 Infanterie	=	6 ofițeri	+	155 trupă
3.	Compania 5/2 Grăniceri	=	2 ofițeri	+	228 trupă
4.	Compania 5/2 Grăniceri	=	3 ofițeri	+	272 trupă
5.	Artileria Grea (Rgt. 4 Artilerie)	=	7 ofițeri	+	85 trupă
6.	Artileria Grea (Rgt. 7 Artilerie)	=	8 ofițeri	+	125 trupă
7.	Gruparea proiectoare	=	2 ofițeri	+	24 trupă
8.	Escadrila Vedete	=	2 ofițeri	+	37 trupă
9.	Post telegraf	=	1 ofițeri	+	11 trupă
			590 ofițeri	+	1471 trupă[6]

În această conjunctură politico-militară a acționat Escadrila de Vedete Nistru. Activitatea forțelor navale românești pe Nistru-Liman și pe Mare în perioada 1918-

[4] A. M. R. Fond Registru Jurnal de Operații Brigada a 9-a Infanterie, Dosar nr. 56, f. 20.
[5] A. M. R. Fond Brigada 9 Infanterie, Registru Jurnal de Operații, Dosar nr. 56, f. 55.
[6] *Ibidem.*

1921 a fost meritorie. Ea a probat calităţile excepţionale ale ofiţerilor şi echipajelor şi a evidenţiat importanţa mijloacelor militare pe apă în situaţii de criză.

Marina Română în sistemul de apărare a graniţei de est 1918-1921. La începutul lunii octombrie 1918 s-a hotărât ca Vedetele fluviale „N. G. Ioan" şi „Locotenent Călinescu" să fie constituite în Escadrila de Nistru cu punctul de bazare la Bender (Tighina). Comanda acestei unităţi a fost încredinţată locotenent-comandorului Virgiliu Dragalina fiul generalului Ion Dragalina. Vedetele au mers pe Dunăre până la Vâlcov. Aici au fost pregătite în vederea navigaţiei pe mare, o premieră pentru aceste nave fluviale, misiune dificilă, plină de riscuri. Au fost demontate catargele şi proiectoarele, au fost amarate (fixate n. a.) toate obiectele de la bord şi s-a ambarcat apă dulce în butoaie aşezate în bărci. Pentru siguranţă a fost destinată canoniera „Griviţa" care le-a escortat („Griviţa" era o navă maritimă n. a.). Marşul lor nu a fost lipsit de evenimente. Chiar la ieşirea în mare navele au suferit o intensă mişcare oscilatorie, (ruliu n. a.) vântul a crescut în intensitate iar la o vedetă apa dulce din căldare s-a amestecat cu cea sărată prin infiltraţii la condensor din cauza garniturilor vechi care n-au asigurat o etanşeitate completă. La intrarea în Limanul Nistrului* s-a navigat cu sonda prin măsurarea adâncimilor, deoarece pilotul dat de Serviciul Transporturilor nu cunoştea îndeajuns zona. Nava de escortă s-a pus pe uscat de unde a ieşit singură, deşi una dintre vedete a încercat să-i acorde ajutor. După un marş care s-a desfăşurat de la 7 octombrie 1918 ora 9,45 până la 9 octombrie 1918 ora 9,00, vedetele au intrat în portul Cetatea Albă. De aici au început să navigheze spre Bender conduse de un pilot rus, cunoscător al itinerariului de parcurs. S-a luat drum pe lângă coasta basarabeană le circa 2 km depărtare. La gura Nistrului sonda măsura 8-10 m adâncime, putându-se naviga pe noapte senină sau cu proiectoarele. S-a trecut prin porturile nistrene Maiaki, Palanca, Tudorova, ajungându-se la Răscăieţi de unde s-a plecat la Ciobruci pe partea basarabeană.

În ziua de 11 octombrie 1918 vedetele continuă marşul pe lângă malul drept (ucrainean) prin trecătoarea Jidanskaia şi porturile Slobozia, Gulenca, Tiraspol şi Bender, punctul final. Timp de patru zile s-a parcurs distanţa de la Chilia-Veche le Bender[7]. Vedetele au navigat pe mare cu propriile mijloace chiar pe vreme rea, infirmându-se părerea comandantului Diviziei de Dunăre care „găsea că vedetele nu pot merge cu propriile lor căldări".

Comandantul Escadrilei de Nistru locotenent-comandorul Virgiliu Dragalina raporta că pentru navigaţia pe mare a vedetelor fluviale trebuie construite două tancuri a câte 500 litri pentru apă dulce în camera maşinilor, în cele două borduri, kilometrarea Nistrului între Bender şi Gură şi punerea unor geamanduri pe Liman. Escadrila de Vedete Nistru a fost pusă la dispoziţia Comisariatului General Basarabean sub comanda operativă a Sectorului de acoperire „General Olteanu" (11 octombrie 1918). Misiunea escadrile i în luna noiembrie 1918 a fost „apărarea podului de cale ferată şi a

* Limanul Nistrului are o lungime de 40 km şi o lăţime de 9-12 km la nord de Cetatea Albă şi 5--8 km la sud de acest port. Este în întregime navigabil. Insula Carolina, o limbă de pământ, lungă de 4.500 metri şi lată de 300-400 metri închide limanul de Marea Neagră. Apele Nistrului şi Limanului se scurg în mare prin două portiţe de circa 100 metri. Iarna Limanul îngheaţă. Pe la sudul Limanului trecea o cale ferată peste insula Carolina spre Odessa. De la Gura Nistrului le Bender (Tighina) Nistrul se întinde pe 280 km.

[7] A. M. R., Fond Divizia de Dunăre, Dosar nr. 3, f. 355-358.

şoselei de le Bender, pentru a interzice trupelor ruse bolşevice să treacă Nistrul şi să ocupe localitatea şi portul". De fapt apărarea portului se rezuma pe forţa grupului de vedete, în oraş fiind doar o singură baterie de artilerie de câmp, amplasată la sud şi slabe forţe de infanterie şi cavalerie. Prin patrulări de zi şi de noapte în lungul fluviului s-au împiedicat grupurile militare bolşevice să se apropie de pod, noaptea folosindu-se proiectoarele de la bordul navelor ancorate în aval.

La dispoziţia grupării de vedete au fost puse la sfârşitul anului 1918, vasul „Nicopole" şi trei şalupe luate de la austrieci. În ianuarie 1919, a fost trecut în subordinea Escadrilei şi vasul „Borcea", aflat la Cetatea Albă. Fiind la iernat în portul Cetatea Albă, vedetele au făcut recunoaşteri pe Liman când gheaţa era topită, pe malul ucrainean cât şi pe Nistrul de Jos. Vasul „Borcea" împreună cu o echipă de marinari din echipajul unei vedete au lucrat la refacerea şi închiderea podului de la Bugaz. Vedeta nr. 7 împreună cu vasul „Borcea" au asigurat convoierea în Liman a vaselor şi şlepurilor particulare.

O intensă activitate au desfăşurat Escadrila de Vedete Nistru la trecerea din Ucraina în Basarabia a celor patru divizii (două franceze, una grecească şi una poloneză). Cu ajutorul vedetei nr. 7, a vaselor „Borcea" şi „Kasar", a trei şlepuri fluviale şi a unui bac s-a reuşit trecerea întregului material al acestor M. U. în Basarabia fără accidente majore. Vedetele au patrulat coasta ucraineană, au luminat cu proiectoarele îmbarcarea trupelor în portul Ovidiopol şi debarcarea lor la Cetatea Albă, asigurând şi paza convoaielor pe timpul nopţii. Au remarcat şlepurile încărcate cu tunuri grele şi de câmp, vehicule blindate, muniţie, maşini sanitare şi căruţele. Vedetele au asigurat transbordarea de pe un mal pe altul a statelor majore ale acestor divizii şi a ofiţerilor şi au menţinut legătura între Cetatea Albă şi flota aliată ancorată în rada portului Bugaz. Trupa celor patru divizii a fost trecută cu lotci şi barcaze de la Ovidiopol la Cetatea Albă precum şi pe podul de la Carolina-Bugaz în răspunderea Escadrilei.

S-a recunoscut că fără concursul escadrilei întregul material al celor patru divizii ar fi fost capturat de către unităţile ruseşti bolşevice.

Luna aprilie 1919 a fost bogată în evenimente pentru Escadrila de Vedete Nistru. Un convoi de vase de pe Nistru care urmau să fie evacuate pe Dunăre a fost atacat cu focuri de arme şi mitraliere în dreptul satului Maiaki. Au fost răniţi, vasele scufundate, şi prizonieri printre care şi căpitanul de marină Perieţeanu. Cinci vapoare şi un şlep au rămas sub paza marinei şi sub îngrijirea escadrilei la Tudorova pe Nistru. În ziua de 13 aprilie 1919 vedetele „N. Gr. Ioan", „Locotenent Călinescu" şi vasul „Borcea", au debarcat un pluton de infanterie la staţia de hidroavioane de la Atarik, capturând material de aviaţie, trei pontoane şi o şalupă. Au fost distruse şi patru hidroavioane noi. După două zile Escadrila de Vedete a intrat în subordinea Comandamentului Aliaţilor din Basarabia condus de generalul D'Anselme. Escadrila şi o secţie de artilerie de câmp ambarcată pe un bac remorcat de vasul „Borcea" au bombardat portul şi satul Maiaki scufundând trei nave de pasageri, un şlep de Dunăre şi două barcaze mari. S-a tras cu tunurile de la distanţa de 4.500 metri sub un foc viu de mitraliere ruseşti. Escadrila a fost completată cu vedetele nr. 4 şi 5. Cele patru nave au participat la o incursiune pe coasta ucraineană pentru distrugerea materialului flotant rusesc din zonă. Acţiunea a fost întâmpinată de un viguros foc de artilerie bine executat în special asupra vedetelor. În ziua de 20 aprilie 1919 întreaga escadrilă, în linie de

front, a intrat în portul Maiaki bombardându-l de la 500 metri distanţă. Acţiunea a fost remarcată de generalul D'Anselme prin Ordinul numărul 149 astfel: „Felicit echipajele Marinei Române, de avântul şi devotamentul care l-au pus în a îndeplini, câteodată sub foc violent misiunea de curăţire a Nistrului şi Limanului şi rog pe locotenentul-comandor Dragalina să binevoiască a comunica tuturor mulţumirile mele”[8].

La 25 aprilie 1919 vedetele primesc misiunea de a patrula noaptea pe Liman pentru a împiedica orice încercare a grupurilor militare ruseşti de a forţa trecerea pe malul basarabean. De la portul Bagaz escadrila a controlat coasta ucraineană pe Liman şi pe mare asigurând legătura cu flota aliată.

În luna 1919 au loc bombardamente ruseşti asupra parcului de nave româneşti de la Tudorova şi asupra Bugazului de pe înălţimile satului Carolina. Vedetele au executat trageri cu tunurile asupra unui grup de lucrători de la podul portului Maiaki şi a unor piese de artilerie distrugându-le. Au participat la formarea unui detaşament de debarcare compus din 502 de militari cu două mitraliere pentru a coopera cu forţele române din Cetatea Albă.

Escadrila se completează cu vedeta nr. 3 „Căpitan M. Romano” venită de la Dunăre (21 iunie 1919) şi care înlocuieşte vedeta nr. 7, plecată la arsenalul Marinei din Galaţi pentru revizii tehnice. Evenimentul a fost consemnat în Jurnalul de bord al Escadrilei astfel: „Vedeta „Locotenent Călinescu” ieşind definitiv din Escadra de vase de Nistru aduc comandantului căpitan Malcoci Petrescu, şefului mecanic Calinic şi întregului echipaj viile mele mulţumiri şi întreaga mea admiraţie de modul cum şi-au îndeplinit datoria către Patrie şi în serviciile aduse aliaţilor noştri în transbordarea unei părţi din trupe ca şi la salvarea întregului material al diviziilor franceză, elenă şi poloneză. Căpitanul Malcoci Petrescu, în tot acest timp, conducând cu destoinicie vedeta, nu a cunoscut oboseala executând întocmai cu multă bravură şi cu un puternic avânt toate ordinele primite, chiar sub focul violent al inamicului.

La toate acţiunile la care a luat parte vedeta nr. 7, echipajul a fost la înălţimea comandantului, cu cât această vedetă a fost într-o intensă activitate de la începutul lunii octombrie 1918 pe întreaga lungime a Nistrului (?). Comandantul şi echipajul pot fi mândri că pavilionul vedetei lor împreună cu al vedetei numărul 6, au fost primele pavilioane române care au fâlfâit deasupra Nistrului ca hotar al României de azi”[9].

În iunie 1919 Escadrila de Vedete Nistru s-a aflat în subordinea operativă a Brigăzii 9 Infanterie comandată de colonelul I. Caracas, stabilindu-i-se următorul plan de acţiune:

- Sector de supraveghere:	- Limanul (de la Gura Roşie la Bugaz) şi ţărmul Mării Negre (de la Bugaz la lacul Burnas)
- Misiune:	- De a supraveghea lacul şi Insula Carolina şi a zădărnici orice încercare de trecere a inamicului în acest sector.
	- A concura la acţiune cu trupele de uscat contra oricărei încercări de trecere a inamicului.
- Forţe :	- Escadrila de vase Liman: patru vedete şi cinci şalupe armate cu câte o mitralieră.
- Distribuţia forţelor :	- Două vedete la Cetatea Albă şi două la Bugaz

[8] A. M. R. Fond Divizia de Dunăre, Dosar 103, f. 355-358.
[9] A. M. R. Fond Divizia de Dunăre, Dosar 58, f. 104.

	- O şalupă la Roscanscaia, două la Cetatea Albă şi două la Bugaz.
- Supravegherea:	- Pe timpul zilei vedetele şi şalupele rămân punctele unde se găsesc dislocate. Supravegherea se face de trupele de uscat.
	- Pe timpul nopţii supravegherea lacului prin şalupe.
	- La Bugaz patrulările pe mare în largul insulei sunt făcute de vedete. Când marea este agitată (vânt de la sud) vedetele nu pot ieşi în mare.
- Legături:	- Escadrila este legată cu sectorul prin telefon şi agenţi pe jos.
- Acţiunea Escadrilei:	a) În cazul unei debarcări la Cetatea Albă inamicul va bombarda această localitate, vasele nu vor putea rămâne în acest port. Ele se vor refugia la Bugaz.
	b) În cazul unei debarcări la Saba, vasele vor acţiona pentru a paraliza acţiunea inamicului în acest punct.
	c) În fine o debarcare la Bugaz este posibilă. Inamicul va trebui să ocupe Insula Carolina şi apoi trecerea canalului între Bugaz. Vedetele vor ieşi în mare şi prin acţiunea lor vor împiedica pe cât posibil debarcarea inamicului pe insulă[10].

Planul de acţiune al Escadrilei de Vedete este semnat de colonelul I. Caracaş, comandantul Brigăzii 9 Infanterie. La sfârşitul lunii iunie 1919 sosesc de la Dunăre trei şalupe armate cu mitraliere, mărind astfel forţa combativă a Escadrilei. Vedetele au executat misiuni de patrulare pe coasta Ucrainei. Sub tirul artileriei ruşilor bolşevici, vedetele au susţinut flancul drept al unui detaşament care avansa în Insula Carolina în ajutorul trupelor române puternic atacate. Insula Carolina fusese ocupată de români la 29 iunie, iar ruşii făceau eforturi pentru a reveni aici. Spre exemplu la 30 iunie 1919 aceştia au trecut în forţă 40 de oameni în insulă şi au atacat cu focuri de arme şi mitraliere, dar s-au retras fiind bombardaţi de artileria vedetelor, insula fiind complet curăţată.

Vedetele 2 şi 3 au capturat în ziua de 2 iulie 1919, vasul cu motor „Niculae” sub pavilion rusesc împreună cu echipajul de 19 persoane plus ofiţerii ce se aflau la bord. Nava a fost dusă la remorcă în portul Bugaz.

La 14 iulie 1919 Escadrila de Vedete Nistru, avea în compunere cinci vedete şi şase şalupe armate care patrulau pe Liman în fiecare noapte pentru siguranţa sectorului. Cu prilejul unei inspecţii a generalului de divizie Popovici Escadrila de Vedete a fost felicitată şi lăudată pentru modul în care şi-a făcut datoria şi a dat concurs trupelor de uscat pentru apărarea Limanului cerându-se propuneri pentru decorări. Activitatea vedetelor staţionate în porturile Bugaz şi Cetatea Albă în luna august 1919 a cuprins: recunoaşteri ale peninsulei Carolina, capturarea unui barcaz ce naviga de la Odessa la Constantinopol, debarcarea de trupe pentru ocuparea satului Carolina, distrugerea liniei ferate şi a adăposturilor blindate din capul peninsulei. Comandantul şi echipajul vedetei

[10] A. M. R. Fond Registru Jurnal de Operaţii Brigada a 9-a Infanterie, Dosar nr. 56, f. 20-21.

numărul 3 „Căpitan Mihail Romano" au fost citaţi prin Ordinul de Zi nr. 102 pe escadrilă pentru curajul pe care l-au arătat în ziua de 6 august când vedeta a fost surprinsă de focul inamic cu o parte din echipaj debarcat la mal în dreptul satului Carolina pentru capturarea unor bărci, cât şi pentru iniţiativa acestui ofiţer care în noaptea aceleiaşi zile a debarcat din nou la Carolina capturând bărcile, îndeplinind astfel misiunea ce-o avusese"[11].

Vedetele au ambarcat din peninsula Carolina şi au transportat în portul Bugaz, 10 tunuri de 75 mm calibru, două obuziere de 120 mm, două obuziere de 152 mm, 37 de antretrenuri şi chesoane, capturate de către trupele române. Operaţiunea a fost consemnată în Ordinul de Zi numărul 106 astfel: „Cu ocazia capturării şi ducerii la Bugaz a 10 tunuri de 76 mm, două obuziere de 120 mm şi două obuziere de 152 mm, precum şi restul materialului de artilerie distingându-se comandanţii vedetelor nr. 1 „Maior Ene Constantin" (Căpitanul Ulic Constantin n. a.) şi nr. 2 „Căpitan N. I. Bogdan" (căpitan Baicu Ştefan n. a.) împreună cu echipajele acestor vedete precum şi echipajele de marinari de sub comanda plutonierului de arme le aduc laude şi mulţumiri. Fără preţiosul lor concurs acest bogat material de război nu putea fi luat de la inamic şi transportat la Bugaz"[12]. Ordinul poartă semnătura locotenent-comandorului V. Dragalina, comandantul Escadrilei de Vedete Nistru. Au fost aduse mulţumiri Escadrilei de Vedete pentru această acţiune şi de către generalul Popovici, comandantul trupelor din Basarabia.

Un puternic angajament de artilerie s-a dezlănţuit de către vedeta nr. 3, în urma unui atac inamic (nava a fost lovită în 57 de locuri) când a tras 116 obuze şi şrapnele. În luna septembrie 1919 Escadrila de Vedete a asigurat escorta vaselor ce se scurgeau pe Nistru spre Liman şi au continuat misiunea de patrulare pe coasta ucraineană până în dreptul portului Oedessa. Intrând în Odessa comandanţii vedetelor au făcut vizite de curtoazie pe vasul amiral englez „Emperor of India" staţionat în port, fiind felicitaţi de comandantul navei.

La 25 septembrie 1919 la comanda Escadrilei de Vedete Nistru a fost numit locotenent-comandorul Popovici, predecesorul său fiind trecut într-o funcţie superioară. Cu acest prilej comandorul Vasile Scodrea, locţiitorul comandantului Marinei Militare, a spus: „... Actualmente sunteţi singura unitate de marină pe front. Privirile noastre sunt aţintite asupra voastră şi tot ce faceţi voi se resfrânge asupra întregii marine. Până acum v-aţi făcut cu prisosinţă datoria culegând lauri şi laudele tuturor şefilor voştri. Eu vă felicit şi vă mulţumesc din partea întregii marine"[13].

Locotenent-comandorul V. Dragalina a părăsit postul cu bune aprecieri pentru activitatea desfăşurată la graniţa pe apă în estul ţării. Comandantul Diviziei de Dunăre nota în Foaia Calificativă pentru perioada 1 noiembrie 1918 - 1 aprilie 1919 următoarele: „A comandat Escadrila Vedete pe Nistru. S-a arătat că lucrează în mod conştiincios şi duce la bun sfârşit orice misiune ce i se încredinţează. Bun manevrier şi îndrăzneţ în întreprinderile sale". Referindu-se la voiajul vedetelor pe mare până la Cetatea Albă se aprecia că: „s-a făcut în bune condiţii, deşi marea era relativ rea, graţie măsurilor luate de acest ofiţer". Comandantul Marinei viceamiralul C. Bălescu, îl

[11] A. M. R., Fond Divizia de Dunăre, Dosar nr. 58, f. 75.
[12] *Ibidem*, f. 75.
[13] A. M. R., Fond Divizia de Dunăre, Dosar nr. 58, f. 2-10.

propune la înaintare în grad „pentru serviciile ce a îndeplinit în timpul campaniei având în vedere şi conduita pe frontul Nistrului împotriva bolşevicilor"[14].

În noiembrie 1919 comanda Escadrilei de Vedete Nistru a fost încredinţată căpitanului Ulic Constantin, absolvent cu rezultate meritorii a Şcolii de Artilerie, Geniu şi Marină (clasificat al doilea cu media generală 7,16 n. a.). unitatea de nave de pe Nistru şi Liman, subordonată operativ Corpului II Armată a păstrat o autonomie suficientă în ce priveşte pregătirea şi siguranţa navală a vaselor.

Generalul de divizie Popovici, comandantul militar al Basarabiei a apreciat pozitiv activitatea acestuia arătând că: „s-a condus cu laudă şi că merită înaintarea excepţională la gradul de căpitan-comandor.

Escadrila de Vedete Nistru a desfăşurat în anul 1920, numeroase misiuni specifice. Printre acestea s-au înscris: recunoaşteri şi patrulări pe Nistru, Liman şi Marea Neagră; a furnizat numeroase informaţii cu privire la baza de operaţii a flotei ruse din Limanul Nistrului, grupările de nave cu intenţii de incursiune, trecerea Oceacovului la mare pe unde s-ar putea strecura vedete de război, fortificarea litoralului fluvial şi maritim ucrainean, deschiderea canalului dintre insula Carolina şi malul drept pe unde ar fi putut trece forţe militare, existenţa a numeroase vedete, remorchere, şalupe armate cu mitraliere ruseşti la Carolina, Maiaki etc.

Documentele de arhivă consemnează numeroase acţiuni armate ale bolşevicilor asupra navelor româneşti. Într-o dare de seamă înaintată eşaloanelor superioare de către comandantul Grupului Artilerie Grea Cetatea Albă maior Iliescu, se descriu evenimentele prin care a trecut vedeta numărul 1 de sub comanda căpitanului Ulic Constantin. Aceasta a plecat din Cetatea Albă în ziua de 1 aprilie 1920, la bord aflându-se şi maiorul Iliescu, pentru a se studia şi a se stabili cooperarea între escadrilă şi artileria grea. La înapoiere, în dreptul casei roşii, la sud de Buzinova, bolşevicii au început să tragă asupra vedetei. Comandantul navei a virat spre firul apei Limanului unde adâncimea era mai mare, navigând prin dese schimbări de drum (zigzagare n. a.). Loviturile tot mai precise, cădeau foarte aproape de vedetă. S-a luat hotărârea de a se apăra deschizând foc asupra unei baterii inamice de la marginea satului Carolina. Focul bolşevicilor a încetat pentru moment dar după 15 minute s-a reluat cu mai mare intensitate. Vedeta a deschis din nou focul până s-a apropiat de Cetatea Albă când pericolul era înlăturat. S-au tras 48 de lovituri cu tunul de 47 mm calibru. Comandantul Grupului de Artilerie Grea Cetatea Albă maior Iliescu a apreciat evenimentul astfel: „Vedeta a scăpat numai graţie energiei şi priceperii comandanţilor săi direcţi de pe punte care descoperiţi au stat la posturile lor, căpitanul Ulic C. conducea vedeta, locotenent-comandorul Popovici la tun şi subsemnatul la mitralieră, precum şi devotamentului puţinilor oameni vechi, deoarece pe vedetă se găseau recruţi şi vasul a trebuit condus cu mecanicul, un sergent bolnav şi vreo trei patru oameni vechi"[15].

[14] *Ibidem*, f. 28; Locotenent-comandorul V. Dragalina a fost trimis în Anglia pentru a urma Şcoala Navală de Specialitate în tunuri şi torpile pe care a început-o la 28 februarie 1921 după un stagiu de 8 luni la Londra pentru a învăţa limba engleză.

[15] A. M. R., Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar 187, f. 73-74; Dintr-un raport al comandantului Bateriei a II-a Artilerie Grea, rezultă că s-au tras asupra vedetei 16 lovituri de 75 mm calibru, la a 5-a lovitură nava fiind încadrată. Tirul a început la ora 17,15 şi a încetat la 17,40. (Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar 187, f. 76).

În luna iulie 1920 şalupa de patrulare S 3 a Escadrilei de Vedete Nistru a fost atacată în dreptul satului Seimeni de două şalupe bolşevice în timpul unei misiuni de observare pe Liman. Navele inamice au tras cu mitralierele de la bord şi au încercat să o captureze. S 3 a reuşit să iasă din zona periculoasă ajungând la malul românesc fără pierderi fiind susţinută cu focuri de armă de o grupă de grăniceri ambarcată pe navă[16].

În timpul unei recunoaşteri pentru a se verifica dacă sunt nave inamice la Carolina cu intenţia de a invada portul Bugaz, vedeta numărul 3 a fost atacată cu lovituri de tun şi focuri de mitraliere, deşi se afla în apele româneşti (21 august 1920). Proiectilele au căzut la aproximativ 100 de metri punând în pericol nava. S-a răspuns energic cu tunul de la bord trăgându-se 29 de lovituri asupra bateriei şi cuiburilor de mitraliere inamice de pe coasta ucraineană reducându-le la tăcere. Cu această ocazie s-au observat între satele Buzinova şi Kagali, numeroase bărci ce puteau fi folosite pentru debarcarea de trupe terestre[17].

Până la îngheţarea Limanului Escadrila de Vedete Nistru a asigurat paza frontierei de stat pe apă în Est, interzicerea pescuitului ilegal în zonă, a încercărilor de trecere frauduloasă pe teritoriul românesc a unor bande armate de jefuitori etc. În condiţiile în care grosimea gheţii pe Nistru şi pe Liman era între 10 şi 14 cm, putându-se trece uşor graniţa, vedetele fiind în imposibilitate de a naviga s-au pregătit să tragă de pe loc în caz de atac.

În august 1920, la Cetatea Albă se aflau vedetele numărul 3 şi 7 comandate de căpitanul Ulic. C. (era şi comandantul vedetei 3) şi de către căpitanul Iacomi Dorin, vasul Tiraspol şi şalupele numărul 3 şi 18, încadrate cu doi maiştri, un plutonier, trei funcţionari civili, trei sergenţi, opt caporali şi 38 soldaţi marinari.

La sfârşitul anului 1920 generalul român a hotărât închiderea frontierei Nistrului şi instituirea stării de asediu într-o zonă ce cuprindea 30 de km de la Nistru în interior.

Prin prezenţa Escadrilei de Vedete Nistru în Liman forţele ruseşti n-au încercat niciodată să treacă lacul şi să debarce pe malul românesc şi nici să facă incursiuni în Basarabia.

Toate atacurile pentru respingerea trupelor româneşti din insula Carolina, au fost oprite graţie concursului dat de către vedetele staţionate la Bugaz. Intervenţia vedetelor cu artileria de la bord a interzis instalarea artileriei grele ruseşti în apropierea satului Carolina. Astfel portul Bugaz, unde se afla grosul forţelor româneşti din subsectorul de sud, printre care şi o parte a Escadrilei de Vedete Nistru nu a fost lovit.

În luna martie 1921, cu prilejul unei inspecţii la Escadrila de Vedete Nistru, se propune schimbarea acestora deoarece fiind construite pentru râu şi neavând rezerve pentru apă dulce, căldările lor se desfăceau des din cauza depunerilor de sare. Apa de mare sărată intra în Limanul Nistrului mai ales când bătea vântul de la est[18].

---

[16] A. M. R., Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar 115, f. 402.

[17] A. M. R., Fond Comandamentul Trupelor de Est, Dosar 133, f. 490 (Raport Informativ).

[18] A. M. R., Fond Divizia de Dunăre, Dosar nr. 131, f. 444-445.

Comandanții Escadrilei și Vedetelor Nistru:

1.	Dragalina Virgiliu	Locotenent-comandor	Comandantul Escadrilei și al Vedetei nr. 1, „Maior Ene Constantin" (1918 - noiembrie 1919)
2.	Rășcanu Iosif	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 2, „Căpitan N. L. Bogdan".
3.	Baicu Ștefan	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 3, „Căpitan M. Romano"
4.	Focșa Ioan	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 4, „Maior Dimitrie Giurescu"
5.	Petre Vasile	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 5, „Maior Gheorghe Șonțu"
6.	Iacomi Dorin	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 6, „Căpitan N. Gr. Ioan"
7.	Malcoci Petrescu	Căpitan	Comandantul Vedetei nr. 7, „Locotenent Dimitrie Călinescu"
8.	Ulic Constantin	Căpitan	Comandantul Escadrilei și al Vedetei nr. 1, „Maior Ene Constantin", după locotenent-comandorul Dragalina Virgiliu

Echipajul unei vedete era format din 26 de militari: un comandant căpitan, un submaistru, patru sergenți, șapte caporali și 13 soldați.

Marinari decorați pentru acțiunile de pe Nistru și Liman 1919-1920.

1.	Rășcanu Iosif, căpitan Comandant Vedeta nr. 2	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade și panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura și destoinicia cu care a condus vedeta în luptele cu rușii de pe Nistru și Liman (aprilie-iulie 1919). A bombardat cu energie portul Maiaki scufundând și avariind trei vase și un șlep inamic. A respins cu pierderi atacurile navale ale vaselor dușmane asupra trupelor noastre din insula Carolina. A capturat corabia inamică „Niculae" pe care a adus-o remorcată la țărmul nostru sub bombardamentul artileriei dușmane.
2.	Focșa Ioan, Căpitan Comandant Vedeta nr. 4	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade și panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura și destoinicia în comanda vedetei în luptele cu rușii de pe Nistru și Liman (aprilie - iulie 1919). A distrus întregul material flotat inamic din lacul Liman. A respins cu pierderi și atacurile navale dușmane asupra trupelor noastre din insula Carolina.

3.	Baicu Ştefan, Căpitan Comandant Vedeta nr. 3	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade şi panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura şi destoinicia în comanda vedetei nr 3, în luptele cu ruşii de pe Nistru şi Liman (aprilie-iulie 1919). A capturat corabia „Niculae".
4.	Petre Vasile, Căpitan Comandant Vedeta nr. 5	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade şi panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura şi destoinicia în comanda vedetei nr 5, în luptele cu ruşii de pe Nistru şi Liman (aprilie-iulie 1919). A distrus întregul material flotant inamic din portul Ovidiopol şi lacul Liman. A respins atacurile asupra insulei Carolina.
5.	Ulic Constantin, Căpitan Comandantul Escadrilei şi al Vedetei nr 1	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade şi panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura şi destoinicia în luptele cu ruşii de pe Nistru şi Liman. A asigurat serviciul pe lacul Liman. A respins cu pierderi atacurile inamice asupra trupelor noastre din insula Carolina.
6.	Vasiliu Alexandru, Comandant port Cetatea Albă	„Steaua României" cu spade în grad de Cavaler	A adus reale servicii Escadrilei de Nistru şi aliaţilor în operaţiunile contra ruşilor de pe Nistru şi Liman
7.	Teodorescu Matei, Căpitan Comandant port Bugaz	„Steaua României" cu spade în grad de Cavaler	A adus reale servicii Escadrilei de Nistru şi aliaţilor în operaţiunile contra ruşilor de pe Nistru şi Liman
8.	Lungu Gheorghe, Căpitan Căpitan de vas	„Steaua României" cu spade în grad de Cavaler	A adus reale servicii Escadrilei de Nistru şi aliaţilor în operaţiunile contra ruşilor de pe Nistru şi Liman
9.	Jianu Păun, Plutonier (r) În echipajul vedetei nr. 7	Medalia „Bărbăţie şi credinţă" cu spade clasa I-a	Pentru participarea la luptele cu ruşii pe Nistru şi Liman. A contribuit la scufundarea şi avarierea a trei vase şi un şlep inamice
10.	Macarie Sava, Plutonier (r) În echipajul vedetei nr. 3	Medalia „Virtutea Militară" clasa a II-a	Pentru participarea la luptele cu ruşii pe Nistru şi Liman şi la capturarea corăbiei „Niculae".
11.	Şerban Vasile, Sergent În echipajul vedetei nr. 1	Medalia „Virtutea Militară" clasa a II-a	Pentru participarea la luptele din insula Carolina .

12.	Crivilaru Ion Sergent Şef de şalupă (şalupa S3Elba)	Medalia „Bărbăţie şi credinţă" cu spade clasa II-a	Pentru bravura şi destoinicia dovedită în transbordarea materialului de artilerie al diviziilor aliate pe Liman (aprilie 1919)
13.	Brâncoveanu Alexandru, Sergent Mecanic pe remorcherul „Borcea"	Medalia „Bărbăţie şi credinţă" cu spade clasa II-a	Pentru bravura şi destoinicia dovedită în transbordarea materialului de artilerie al diviziilor aliate pe Liman (aprilie 1919)
14.	Boiangiu Sotir, Sergent Pilot pe remorcherul „Borcea"	Medalia „Bărbăţie şi credinţă" cu spade clasa II-a	Pentru bravura şi destoinicia dovedită în transbordarea materialului de artilerie al diviziilor aliate pe Liman (aprilie 1919)

Au mai fost decoraţi cu Medalia „Bărbăţie şi Credinţă" cu spade clasele a II-a şi a III-a:

6 caporali, soldaţi (marinari, motorişti)	din echipajul remorcherului „Borcea"
4 sergenţi	din echipajul Vedetei nr. 1, „Maior Ene Constantin"
2 sergenţi, 1 submaistru	din echipajul Vedetei nr. 5, „Maior Gheorghe Şonţu"
5 sergenţi, 1 caporal, 1 submaistrru	din echipajul Vedetei nr. 2, „Căpitan N. L. Bogdan"
1 plutonier (r), 1 submaistru, 2 sergenţi, 1 soldat	din echipajul Vedetei nr. 3, „Căpitan M. Romano"
1 plutonier, 1 submaistru, 4 sergenţi, 1 caporal, 1 soldat	din echipajul Vedetei nr. 6, „Căpitan N. Gr. Ioan"
1 plutonier, 1 submaistru, 4 sergenţi, 1 caporal, 1 soldat	din echipajul Vedetei nr. 4, „Maior Dimitrie Giurescu"
1 maistru, 2 sergenţi, 1 caporal, 1 soldat	din echipajul Vedetei nr. 6, „Căpitan N. Gr. Ioan"
1 maistru, 1 submaistru	din echipajul Vedetei nr. 7, „Locotenent Dimitrie Călinescu"
1 caporal, 6 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 1, „Maior Ene Constantin"
4 caporali, 5 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 5, „Maior Gheorghe Şonţu"
1 caporal, 7 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 2, „Căpitan N. L. Bogdan"
5 caporali, 9 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 3, „Căpitan M. Romano"
6 caporali, 6 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 4, „Maior Dimitrie Giurescu"
3 caporali, 5 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 6, „Căpitan N. Gr. Ioan"
5 caporali, 6 soldaţi	din echipajul Vedetei nr. 7, „Locotenent Dimitrie Călinescu"

Dintre ofiţerii Escadrilei de Vedete Nistrul au fost decoraţi anterior următorii:

1.	Dragalina Virgil Locotenent-comandor	„Coroana României" în grad de Ofiţer cu spade şi panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura şi destoinicia cu care a comandat Vedeta nr. 3 în acţiunile contra bolşevicilor ruşi în ianuarie-februarie 1918.
2.	Malcoci Petrescu Căpitan	„Steaua României" în grad de Cavaler cu spade şi panglică de Virtutea Militară	Pentru bravura şi destoinicia cu care s-a distins în luptele cu flota rusă bolşevică de la Vâlcov.

THE ROMANIAN NAVY IN THE DEFENDING SYSTEM
OF THE EASTERN BORDER

Abstract

At the beginning of the year 1918 the Eastern frontier of Romania represented a big problem for the government and for the Superior military commands of the country, which were watching the political and military events that took place in the East. Their attention and were the worry especially regarded the vehemence of Russia and Ukraine in rejecting the union of Basarabia and Romania at 27th of March / 9th of April 1918, the military intervention of England, Japan, U. S. A., Entente against the Soviet Russia, the uprising of the Russian white constables, the occupation the Ukraine and by the German and Austrian army, the defecting of the Entente's campaigns. Among the military forces sent by the Romanian M. C. G. in Bucovina and Basarabia it was the Flotilla of Vedette Boats Nistru formed by fluvial fight ships, ship's boat, steams and various crafts. The activity of the Romanian Flotilla took place and Nistru-Liman and on the sea, having as objective to impede the Bolshevik army to pass the Nistru to Basarabia.

There were been organized patrolling, reconnoiters etc. The Flotilla of Vedette Boats gave information about the Bolshevik ships and their intentions. Because of the presence of the Flotilla of Vedette Boats Nistru, the Russian army had never tried to puss the lake and to land on the Romanian shore. The commanders of the ships and the ship's company were decorated for their bravery and competence.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

PARTICULARITĂŢI ALE REFORMEI AGRARE DIN 1921 ÎN TELEORMAN

STELUŢA CHEFANI-PĂTRAŞCU*

Reforma agrară din anul 1921 a schimbat total structura economică şi socială a României. Baza economică nu mai revenea latifundiilor deţinute de un număr infim de proprietari, aceasta lărgindu-se, accentul cădea pe mica proprietate. Proprietatea mijlocie a cunoscut şi ea o conturare mult mai clară.

Această schimbare a fost amplu comentată în epocă şi ea s-a datorat perioadei îndelungate în care s-a realizat. După unii cercetători reforma agrară nu se încheiase nici la 1 septembrie 1942, adică la o distanţă de 21 de ani de la debutul ei. Pentru judeţul Teleorman situaţia nu era definitivată nici la 22 ianuarie 1943.

Tergiversările aplicării reformei agrare în judeţul Teleorman, s-au datorat unor proceduri greşite, de multe ori intenţionat, în procesul exproprierii cât şi în cel al împroprietăririi. Cazuri nenumărate de moşii neexpropriate datorită unor acţiuni judecătoreşti întreprinse de moşieri, cote minime expropriate pe de o parte iar pe de altă parte nemulţumirile unor săteni omişi din listele de împroprietărire sau cu terenuri reduse ca întindere sub categoria la care au fost înscrişi, acestea sunt numai o mică parte din motive.

Reforma agrară din 1921 a fost una din cele mai ample transformări a proprietăţii din istoria României. Astfel, peste 6 milioane de hectare au fost scoase din patrimoniul privat şi a persoanelor juridice şi apoi trecute în cea mai mare parte ca loturi individuale, în proprietatea ţăranilor lipsiţi de pământ sau cu o suprafaţă prea mică. O parte din terenul expropriat a fost destinat constituirii de păduri şi păşuni comunale. Anterior ei, marea proprietate din România ocupa 47,7% din suprafaţa terenul arabilă, iar după reformă acesta mai ocupa doar 10,4%. Mica proprietate ţărănească ocupa înainte de reformă 52,3%, după 1921 ea crescând la 89,6%[1]. În baza propunerilor liberale, marea proprietate de peste 100 ha urma să fie redusă de la 3.810.351 ha la 1 484.014 ha. Pentru expropriere a votat şi o parte a moşierilor conservatori. Constituţia modificată statua reformele agrară şi electorală. Articolul 19 introduce, alături de cauzele de utilitate publică, exproprierea pentru cauză de utilitate naţională. Tot acest articol, menit a susţine moralul celor din armată, stabilea că o lege specială va detalia exproprierea şi aceasta va fi elaborată după şase luni de la sfârşirea

* Muzeul Judeţean Teleorman, Alexandria.
[1] *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 300.

războiului.

Exproprierea, cel mai greu demers al reformei.

Decretul lege din 14 decembrie 1918 legifera principiile generale ale exproprierii din România. La 15 decembrie 1918 un nou decret-lege fixa proprietatea şi suprafeţele ce urmau a se expropria, urmând o scară progresivă. Pentru a acoperi suprafaţa de 2 milioane hectare, moşiile se limitau în funcţie de regiune. Astfel, la munte maxim 100 ha, deal şi şes, cu populaţie deasă, 150 ha şi 250 ha pentru celelalte regiuni[2]. În prima fază, urmau a fi supuse exproprierii: „toate terenurile cultivabile ale domeniului Coroanei, Casei rurale şi ale tuturor persoanelor morale, publice şi private, institutele, proprietăţile rurale ale supuşilor străini şi absenteiştilor". Erau exceptaţi particularii tocmai pe motiv de redresare a stării economice a ţării, grav încercate de ocupaţia germană. Situaţia în ţară, la 12 martie 1920, se prezenta astfel: 63 de moşieri străini deţineau 91.576 ha şi 25 de absenteişti aveau 40.864 ha[3].

În tabelul privind reforma agrară, situaţia exproprierilor pe baza legii în judeţul Teleorman se prezintă astfel: 4 proprietăţi de mână moartă, cu un total de 354 ha; 1 absenteist, având o proprietate de 290 ha; 1 străin, având o proprietate de 290 ha; 7 proprietăţi aparţinând statului, cu 1.014 ha; 124 de proprietăţi ale particularilor, cu 13 714 ha[4]. Situaţia definitivă a lucrărilor de expropriere din judeţ prevedea, la rubrica absenteiştilor, un singur proprietar, nenominalizat în documente. La prima expropriere, acestuia i s-a luat un total de 1.646 ha din care: după decretul-lege 1.153 hectare, iar după legea agrară 493 hectare. În cazul străinilor se găsea trecut un singur proprietar, nenominalizat, cu un total de 10.571 ha, prima expropriere fiindu-i luate 10.101 ha iar la a doua 470 ha. În datele statistice judeţene situaţia privind absenteiştii şi străinii nu corespunde cu realitatea.

În dosarele arhivei primăriei Siliştea-Gumeşti, se află cazul unui expropriat pentru dubla calitate de absenteist şi străin în persoana lui Alexandru Mano, reprezentat de moştenitorii: Maria, Petru şi Alexandru T. Al. Mano. Comisia de expropriere din Siliştea Gumeşti declară moştenitorii străini şi absenteişti: „După ce am cules piese informative în ce priveşte naţionalitatea proprietarului: Maria, Petru şi Alexandru T. Al. Mano, reprezentaţi prin procuratorul mamei , tutore legală. Constatăm că moştenitorii moşiei sus zişi, supuşi greci, posedă coproprietate în comuna Siliştea Gumeşti, cu sediul administrativ în comună, un total de 4.584 ha şi 6.989 m², din care 4.109 ha şi 6.588 m² teren arabil, 451 ha păduri şi 10 ha conac, grădini şi zarzavaturi, 13 ha şosele C. F. R. [...]. Având în vedere că moştenitorii Maria, Petru şi Alexandru T. Alexandru Mano, proprietarii moşiei Siliştea Gumeşti, în virtutea testamentului făcut de defunctul Alexandru Mano în anul 1904, 29 aprilie, sunt supuşi greci, după toate informaţiile mele ce am cules din localitate şi din comunele vecine, domniile lor fiind fii răposatului Tasi Alexandru Mano, fost căpitan în armata greacă şi care a avut şi titlul de general, având în vedere art. 5, al. b din decretul-lege nr. 3697/18 hotărâm: alegem spre a fi dată spre folosinţă sătenilor întreaga proprietate arabilă" [5]. Exproprierea

---

[2] *Ibidem*, p. 582

[3] Mircea Georgescu, *Reforme agrare. Principii şi metode în legiuirile româneşti şi străine*, Bucureşti, 1943, p. 61-65

[4] D. J. T. A. N., fond *Consilieratul Agricol*, ds. 68/1924-1926, f. 3.

[5] Arhiva Primăriei Siliştea-Gumeşti, ds. 51/1919, f. 2.

proprietăţii a fost totală, fiind incluse şi: „[...] pădurile, locurile din sate, grădini, conace trecute în prezentul proces-verbal rămân la dispoziţia Casei Centrale a Cooperaţiei şi Împroprietăririi".

Această hotărâre a comisiei de expropriere este contestată de Ecaterina Th. Mano, tutoarea legală a copiilor, motivând că au domiciliul în Bucureşti şi au cetăţenie română. Aduce ca argument faptul că posedând „moşia de 15 ani [...], numai românii pot dobândi imobile rurale în România şi deci fiind proprietari ai moşiei Siliştea Gumeşti, ei nu pot fi deposedaţi de această moşie". Ecaterina Th. Mano, fiind de acord cu exproprierea, „numai unei porţiuni de teren arabil al moşiei după cota din noua expropriere, anexată la decretul lege, iar, în cazul când numiţii moşieri n-ar fi consideraţi ca cetăţeni români, să se decidă de comisie dacă pădurile, grădinile şi conacul rămân tot la dispoziţia Casei Centrale a Cooperaţiei şi Împroprietăririi cum a decis comisia locală, deoarece în decretul-lege nu se prevede aceasta"[6].

Tribunalul judeţean Teleorman hotărăşte, „respinge ca nefondat apelul făcut de doamna Ecaterina Th. Mano", aceştia rămânând definitiv expropriaţi.

Marea proprietate urma a fi deposedată de 2 milioane hectare care trebuia să acopere cota necesară exproprierii. Suprafaţa expropriată se lua după o scară progresivă, căreia i se lua ca bază de calcul minimum de teren intangibil cultivabil de 100 hectare. Pădurile erau scutite de expropriere iar subsolul trecea în proprietatea statului.

Pentru completarea cifrei de 2 milioane, legea prevedea exproprierea proprietarilor cu mai multe moşii, fixând un maxim intangibil de 500 ha neexpropriabil. Pentru satisfacerea sătenilor din regiunile cu populaţie deasă, legea admitea colonizarea proprietarilor, adică schimbul proprietăţilor mari rămase în acest regiuni cu altele în regiunea de câmpie.

În judeţul Teleorman au fost expropriate 17 moşii cuprinse între 20 şi 50 ha, 19 moşii între 51 şi 100 ha, 73 moşii între 101 ha şi 500 ha, 34 moşii între 501 şi 1.000 ha, 34 moşii între 1.001 şi 2.000 ha şi 20 de moşii care aveau peste 2.000 ha[7](pentru exemplificare vezi tabelul de mai jos). Moşiile cuprinse între 20 şi 50 ha se întindeau pe o suprafaţă de 494 ha, moşiile între 51 şi 100 ha pe 1.292 ha, moşiile între 101 şi 500 ha pe 17.899 ha, moşiile între 501 şi 1.000 ha pe 24.581 ha, moşiile între 1.001 şi 2.000 ha pe 46.222 ha, iar cele de peste 2.000 ha acopereau şi ele 67.501 ha. Din cele mai mari moşii amintim: moşia Liţa, aparţinând familiei Dumba, cu 5.143 ha, pomenită de Zaharia Stancu în scrierile sale; moşia Mavrodin, a familiei Anghel N. Capră, cu 4.504 ha; moşia Viişoara a lui Cristea Capră, cu 4.060 ha, moşia Belitori, a familiei Şuţu, cu 4 168 ha; moşia Siliştea-Gumeşti, a familiei Mano, cu 4.048 ha, moşia Cervenia, a Aşezămintelor Brâncoveneşti cu 4.658 ha.

Actul exproprierii avea lacune, astfel proprietarul păstra mai multe moşii în locuri diferite, nu se expropria integral moşiile arendate sistematic, erau respectate unele vânzări de moşii, preţul era prea ridicat[8]. Exproprierea se făcea atât pe proprietăţi cât şi pe proprietari. Un moşier cu mai multe proprietăţi păstra din fiecare o suprafaţă

[6] *Ibidem*, f. 4.
[7] D. J. T. A. N., fond *Consilieratul Agricol*, ds. 144/1923, f. 142-203.
[8] A. Frunzănescu, *Evoluţia chestiunii agrare în România*, Bucureşti, 1939, p. 102.

ce varia între 100 și 500 hectare, plus terenurile neexpropriate. Mai mult, moșierii aveau dreptul să-și rezerve suprafața scutită de expropriere din mai multe moșii într-una singură, când aceasta cădea în regiunea de colonizare. Așa este cazul familiei Capră. Aceasta din totalul de 12.690 ha deținea: la Mavrodin 4.504 ha, la Viișoara 4.060 ha, la Adămești 2.300 ha, la Țigănești 2.925 ha. Legea a generat și cazuri speciale, cum este cazul comunei Mavrodin, proprietatea expropriată fiind mai mare decât necesarul comunei a mai rămas teren și pentru comunele vecine. Proprietarul a putut să-și rezerve numai de aici 800 ha teren cultivabil[9].

În cazul moștenitorilor generalului George Manu, proprietatea întinzându-se pe suprafața a trei comune, aceștia își rezervă dreptul de a rămâne cu întreaga suprafață pe teritoriul comunei Papa, după cum reiese din cererea înaintată comisiei de expropriere: „Proprietarii înțeleg că suprafața de 539 ha cu care locuitorii comunelor Scrioaște, Papa, Măldăieni, stăpânesc mai puțin decât suprafața ce se cuvine a fi expropriată pe baza nr. 3697/1918 și 4889/1919 să se ia în părți egale din trupul comunelor Scrioaștea și Măldăieni câte 269 ha. din fiecare trup de moșie"[10]. În urma procesului verbal din 23 martie 1923, moșia generalului din comuna Papa, nu a fost supusă exproprierii.

Proprietatea considerată în indiviziune era socotită la expropriere ca fiind împărțită, ceea ce însemna că fiecărui proprietar copărtaș i se reducea partea de moștenite după scara progresivă, ca și cum ar fi fost un singur proprietar. În baza acestei prevederi, mulți moșieri au conservat o suprafață mult mai mare din proprietate printr-un subterfugiu: donând sau vânzând întinderi de moșii soțiilor, fiicelor, fiilor.

Un caz privind cele spuse mai sus se regăsește în familia cunoscutului om politic conservator, generalul George Manu. Acesta poseda, înainte de expropriere, 3 506 ha teren arabil în comunele Scrioaștea, Papa, Măldăieni[11]. În 1919 proprietatea era stăpânită de cinci membri: I. G. Manu, C. Gh. Manu, colonel Gh. Gh. Manu, Ana G. Florescu și Zoe Gh. Manu. Astfel, moștenitorii Manu mai aveau, după prima expropriere, 748 ha la Scrioaștea iar în urma celei de-a doua expropriere din 1921, 269 ha[12].

Numeroasele excepții, înserate în textele legilor, au permis însă unui număr ridicat de moșieri să obțină, prin hotărâri definitive ale instanțelor de expropriere, dreptul de a păstra astfel întinderi cât mai mari de teren. Încercările lor au întâmpinat rezistența țăranilor, interesați în mod direct la o împropriere cât mai largă. Există și situații când instanțele de judecată le-a dat dreptate țăranilor. Ion G. Manu și Zoe G. Manu, moștenitorii generalului Manu, contestă decizia „nr. 81 din 24 mai 1923, dată de Comisia Județeană de Expropriere Teleorman cu privire la exproprierea moșiei Scrioaștea-Măldăieni jud. Teleorman" și solicită revizuirea ei. Comitetul agrar, singurul în măsură de a decide, vine rezoluția prin care: „respinge ca neîntemeiată cererea de revizuire a proprietarilor și menține hotarele din 24 mai 1923"[13].

Un număr ridicat de moșieri au făcut apel la dispozițiile legilor care le

[9] D. J. T. A. N., fond *Reforme agrare*, ds. 235/1920, f. 170-201.
[10] Idem, fond *Consilieratul Agricol*, ds. 21/1919-1948, f. 122.
[11] *Ibidem*, f. 133.
[12] *Ibidem*, f. 111.
[13] *Ibidem*, f. 113.

permiteau să-şi păstreze cote maxime de teren cultivabil, folosind ca motive: exploatarea moşiilor în regie proprie; posedarea de crescătorii de vite; deţinerea de instalaţii industriale pentru prelucrarea producţiei agricole; realizarea de mari investiţii. Astfel de argumente aduc moşierii Nicolae Racotă şi Eufrosina Dancov: „ Moşia d-lui N. Racottă din anul 1899, adică de 21 de ani se cultivă în regie proprie. Moşia d-nei Eufrosina Dancov din anul 1913 se cultivă în regie proprie"[14].

Instanţele de judecată, mai ales Comitetul agrar au fost receptive la asemenea cereri, preferând conservarea unor asemenea exploatări decât împroprietărirea ţăranilor, în speranţa că se va determina pe această cale o redresare a producţiei agricole. Aceste prevederi, împreună cu lipsa unor detalii din lege, au constituit o supapă eficientă pentru scutirea de expropriere a unor cote maxime ale proprietăţilor moşiereşti, indiferent de gradul de înzestrare tehnică a exploatărilor[15].

În regiunea Agricolă Alexandria, se întâlnesc trei situaţii diferite în funcţie de ani: 1920, 1929 şi 1931, când s-a considerat încheiată reforma în judeţul Teleorman. În 1920 au fost expropriaţi 46 de proprietari, cu o suprafaţă de 48.641 ha, în 1929 numărul acestora a ajuns la 82, cu o suprafaţă de 52.442 ha, pentru ca în 1931 să mai rămână de expropriat 63 de proprietari. Din totalul general de 172.611 ha expropriate la 31 decembrie 1931, mai rămăsese de expropriat o suprafaţă de 38 054 ha. În acelaşi an, din totalul de 35 localităţi, în 21 nu se efectuase încă exproprierea de terenuri arabile.

Marii proprietari cetăţeni români au conservat însă cea mai mare parte din terenurile ocupate de păduri, vii, plantaţii şi terenuri inundabile din lunca Dunării. O prevedere a legii agrare din 1921, care a permis moşierilor să-şi conserve proprietăţi mari, a fost scutirea de expropriere a terenurilor declarate inundate pe care urma a fi aplicate lucrări de ameliorare de către proprietar în maxim zece ani.

În judeţul Teleorman, terenurile declarate inundabile reprezentau 27.000 ha, acestea fiind plasate pe o rază de 50 km de-a lungul Dunării. Au existat cazuri când aceste terenuri nu se aflau în vecinătatea Dunării. Moşierul C. Adjerol-Nanov, unul din cei mai mari proprietari de teren din judeţul Teleorman, a declarat moşia Nanov ca fiind inundabilă, deşi se afla la doar 2 km de oraşul Alexandria, scăpând astfel de expropriere. Acestuia i s-a prelungit de mai multe ori termenul iniţial stabilit de Comitetul agrar[16]. Anomaliile nu se opresc însă aici. Aplicarea reformei agrare, în judeţ, generează diverse contradicţii. Dacă sunt expropriate terenuri cu adevărat inundabile, sunt scutite terenuri declarate doar pe hârtie inundabile aparţinând Direcţiei Generale a Pescăriilor, cum reiese din raportul următor: „Constatându-se că unele Comisii de Ocol expropriază terenuri inundabile ale statului din regiunea de inundare a Dunării, vă rugăm ca în conformitate cu dispoziţiile d-lui Ministru să interveniţi deîndată pe lângă Comisia de ocol din judeţ să nu se mai ocupe cu exproprierea unor astfel de terenuri. Pentru regiunea unde Comisiile au terminat lucrările, am cerut Direcţiei generale a Pescăriilor să atace cu apel toate hotărârile prin care s-au expropriat

[14] Idem, fond *Reforme agrare*, ds. 228/1919, f. 25.
[15] Dumitru Şandru, *Reformele agrare din 1921 în România*, Bucureşti, 1975, p. 105.
[16] *Ibidem.*, p. 107-108.

asemenea teren"[17].

Reforma agrară în judeţul Teleorman a fost deosebit de amplă, deoarece ea a expropriat nu mai puţin de 223 de moşii, cu o suprafaţă totală de 172.611 ha, din care 161.593 ha teren arabil şi 9 379 ha izlaz[18].

Situaţia exproprierilor din judeţ, conform Decretului lege 3697/1918 şi legii agrare, se prezenta astfel la data de 15 august 1924: domeniul Coroanei, nimic; proprietăţi de mână moartă, 20 comune, din care 24 de proprietăţi cu un total de 26.545 ha teren arabil; absenteişti, 1 comună, din care 1 proprietate cu un total de 1.153 de ha teren arabil; stat, 8 comune, cu un teren arabil de 6.306 ha; particulari, în 120 de comune, din care 168 de proprietăţi, cu un teren arabil de 114.213 ha; străini, 1 comună, din care 1 moşie cu un teren arabil de 10.101 ha şi 10 ha acarete. Au fost expropriate în total 158.312 ha, adăugându-se expropriere rămasă definitivă pe 9.041 ha. La aceasta se adăuga exproprierea în curs de definitivat de la Comisia de ocol cu apel sau de la Comisia Judeţeană rămânând în recurs 5.240 ha, ceea ce făcea ca totalul general să fie de 172.611 ha[19].

Suprafaţa terenului de cultură aparţinând proprietarilor după expropriere avea următoarea dispunere: între 5-10 ha erau 16.402 de proprietăţi, cu 94.846 ha; între 10-50 ha erau 600 de proprietăţi, cu 15.000 ha; între 50-100 ha erau 123 de proprietăţi, cu 5 626 ha; peste 500 ha era 1 proprietate, cu 1 400 ha; între 100-500 ha erau 23 proprietăţi, cu 41.189 ha[20]. Preponderenţa o dădea însă sectorul proprietăţilor mijlocii.

Judeţ tipic agrar, având o populaţie care în procent de circa 80% era ocupată cu agricultura şi creşterea vitelor. În 1938, suprafaţa arabilă era de 351.909 ha, din care marea proprietate atingea 37.332 ha (10,61%) şi mica proprietate 314.577 ha (89, 39%). În zonă, exproprierea a avut un caracter amplu, moşii de mii de hectare fiind reduse la câteva sute, în schimb apărând numeroase proprietăţi mici şi mijlocii care în timp vor deveni baza economică a ţării. Un început incipient de ferme model.

Împroprietărirea, a doua etapă a reformei.

Legea privind împroprietărirea a fost elaborată mult mai târziu decât cea privind exproprierea. Decretul lege amâna împroprietărirea efectivă a sătenilor avându-se în vedere situaţia materială grea de la sfârşitul războiului.

Articolul 37 al decretului-lege din 1918 preciza că, treptat, după executarea exproprierii, Casa Centrală a cooperaţiei şi împroprietăririi va lua măsuri ca să înceapă parcelarea terenurilor expropriate şi vânzarea lor către ţărani, potrivit dispoziţiilor din legea specială de împroprietărire. Articolul 38 stabilea, în linii generale, dreptul şi ordinea de preferinţă.

Avându-se în vedere criteriul economic şi situaţia grea de după război, în iarna anului 1918 şi în primăvara anului 1919 a început arendarea pământurilor expropriate către obşti, ceea ce ar fi permis, în concepţia oamenilor politici contemporani, o educare tehnică a ţăranilor şi obţinerea de profituri identic cu cele ale marilor

---

[17] Idem, fond *Reforme agrare*, ds. 269/1922, f. 285.
[18] Idem, fond *Consilieratul Agricol*, ds. 68/ 1924-1926, f. 2-13.
[19] *Ibidem*, f. 2-13.
[20] *Ibidem*, f. 5.

exploatări[21]. Pământul prevăzut pentru împroprietărire a fost arendat ţăranilor constituiţi în obşti de împroprietărire care erau asemănătoare cu cele antebelice , cu deosebirea că erau compuse din toţi cei cu drepturi la împroprietărire, ţăranii având răspundere solidară pentru terenuri. Durata acestor arendări era nelimitată, intenţia oamenilor politici era de a prelungi sistemul exploatării vreme îndelungată.

La 30 iunie 1920, situaţia obştilor de împroprietărire din regiunea agricolă Alexandria se prezenta astfel: obştea Pielea, cu o suprafaţă însămânţată cu grâu de 2 240 ha; obştea Vităneşti, 172 ha cu grâu; obştea Ştorobăneasa cu 700 ha; obştea Brânceni, cu 1.000 ha[22].

O situaţie mai detaliată o regăsim la obştea „Dreptatea" din Alexandria, care deţinea o suprafaţă de 313 pământ arabil, lucrat astfel: 106, 25 ha însămânţate cu grâu; 1,75 ha cu ovăz; 10,12 ha cu mohor; 140 ha cu porumb; 28,45 ha grădini de legume şi popeni; 19 ha păşuni[23].

Pentru a cunoaşte modul de organizare al unei astfel de obşti am luat ca exemplu „Obştea de împrumut" de la Ştorobăneasa, la data de 23 martie 1920. Aceasta era condusă de Ştefan I. Buzică, preşedinte, ajutat de mandatari: 3 cenzori, 3 supleanţi, un casier şi un contabil. Cu excepţia contabilului, care era funcţionar, toţi ceilalţi erau plugari de meserie. Obştea se legaliza printr-o ştampilă cu legenda „Obştea Ştorobăneasa, judeţul Teleorman"[24]. Cei de mai sus se alegeau după următoarea procedură: „la terminarea anului financiar 1921/1922 se încheie socotelile obştei şi procedura la alegerea preşedintelui şi mandatarilor conform legii"[25].

Comuna Ştorobăneasa era formată din 438 familii, iar terenul era astfel împărţit: marea proprietate, după expropriere, avea 777 ha; mica proprietate, sub 100 ha, avea 641,50 ha; iar terenul expropriat ce se afla în folosinţa Obştii de împrumut, 1.551 ha; suprafaţa islazului, prin legea din 1907, era de 200 ha; pădurea de stejar ocupa 107 ha.

Inventarul agricol al comunei se compunea din: 4 treerători, 4 secerători legături, 80 secerători simple, două cositori mecanice, două greble mecanice, 3 vânturători, 7 trioare, 12 semănători în rând, 234 pluguri, 227 grape de fier, 200 care pentru boi, 30 care pentru cai, 3 trăsuri, 195 rariţe pentru porumb, 288 boi, 5 tauri, 82 vaci, 207 cai, 173 iepe, 2 armăsari, 3 bivoli, 1167 oi, 71 berbeci, 136 capre, 7 măgari[26]. Raportat la populaţia comunei, inventarul agricol era un caz fericit deoarece reprezenta jumătate din cel necesar.

Pentru a trece la efectuarea reformei agrare era nevoie de o situaţie generală a judeţului din punct de vedere a repartiţiei terenului şi a populaţiei, din care să reiasă necesarul suprafeţelor pentru împroprietărire. Suprafaţa totală a judeţului Teleorman era de 457.700 ha din care: cultivabil şi izlaz, 334.194 ha; păduri, erau 26.000 ha; vii, pomi 2.550 ha; sate, oraşe un total de 35.000 ha; inundabil, 27.000 ha; şosele, 2.150

---

[21] *Enciclopedia României*, p. 300.
[22] D. J. A. T. N., fond *Reforme agricole*, ds. 235/ 1920, f. 138-146.
[23] *Ibidem*, f. 28.
[24] *Ibidem*, fond *Reforme agricole*, ds. 228/1919, f. 45.
[25] *Ibidem*, ds. 269/1922, f. 71.
[26] *Ibidem*, ds. 228/1919, f. 58-59.

ha; coaste, râuri, conace etc., 30.805 ha[27]. Din totalul de 457.700 ha aparținând județului, suprafața prevăzută pentru efectuarea reformei agrare era de 334.194 ha trecuți la teren cultivabil și izlaz.

La 29 septembrie 1920, ministrul D. Busuioceanu cere situația județului Teleorman pe comune: „Vă rugăm de urgență și în cel mult șapte zile să ne trimiteți următoarele date: 1. un tablou cu clasificarea comunelor din județ pe regiuni: munte, deal, podgorie, câmpie; 2. un tablou cu clasificarea după densitatea populației împărțită în trei categorii: a) Comune cu populație deasă, b) Comune cu populație mai rară, c) comune cu populație rară, de colonizare. Pentru o ușoară clasare a comunelor în aceste trei categorii vă veți conduce după următoarele norme: veți socoti comune cu populație deasă acelea unde cei îndreptățiți la împroprietărire nu pot fi satisfăcuți, comune cu populație mai rară unde toți mobilizații cu drept de împroprietărire pot fi satisfăcuți, comune cu populație rară, de colonizare, unde suprafața terenului expropriat întrece nevoia de împroprietărire locală rămânând prisos pentru colonizare"[28].

Legiuitorii reformei au stabilit încadrarea țăranilor în trei tipuri de loturi de împroprietărire : de înzestrare, de completare și speciale . Primele puteau fi acordate țăranilor cu drepturi de împroprietărire care nu dispuneau de nici o suprafață de pământ. Loturile de completare erau formate din diferența ce trebuia acordată celor cu drept de împroprietărire până la satisfacerea cu suprafața stabilită pe cap de familie în localitatea dată. Loturile speciale priveau împroprietărirea prin colonizare sau loturile unor categorii distincte, precum agronomii, meseriașii etc. În anumite condiții, erau preferați la împroprietărire absolvenții școlilor de agricultură, preoții sau învățătorii, dacă locuiau la țară, ca și familiile ce posedau inventar agricol și brațe de muncă, ceea ce atestă o tendință a legiuitorului de a sprijini dezvoltarea gospodăriilor înzestrate.

Prima măsură la debutarea împroprietăririi a constituit-o întocmirea tabelelor de îndreptățiți și fixarea sătenilor în categoriile indicate de legi. În Alexandria, comitetul local a afișat tabelul de împroprietăriți încă de la 12 iulie 1920[29].

Categoriile de îndreptățiți la împroprietărire și ordinea lor s-au stabilit de legiuitorii reformei agrare prin decrete-legi. În vechea Românie ordinea de preferință la împroprietărire a fost stabilită in principiu în decembrie 1918. O ordine riguroasă a categoriilor de îndreptățiți s-a fixat abia in primăvara anului 1920. Aveau prioritate țăranii care luaseră parte la război sau suferiseră din cauza lui.

Legea agrară din vechea Românie păstra, cu unele mici modificări, dispozițiile decretelor-legi anterioare, stabilind următoarea ordine: mobilizații din anii 1916-1919; mobilizații din campania 1913; văduvele de război, pentru copii; agricultorii lipsiți de pământ; agricultorii cu proprietăți mai mici de 5 ha; orfanii de război (art. 78). De la dreptul de împroprietărire erau excluși în toate provinciile cei care produseseră acte de dușmănie față de statul și națiunea română, dezertorii și nesupușii la încorporare.

În realitate, de cele mai multe ori nu s-au respectat aceste principii. Pentru clarificarea situației militare se eliberau certificate pe care posesorii le prezentau pentru împroprietărire. Un astfel de caz este cel al caporalului Catâru Dumitru de la Postul de

[27] Idem, fond *Consilieratul Agricol*, ds. 68/1924-1926, f. 1

[28] Idem, fond *Reforme agricole*, ds. 235/1920, f. 85.

[29] *Ibidem*, f. 131.

Jandarmi Nanov al Secţiei Alexandria, Compania Jandarmeriei Teleorman. La cererea acestuia, pentru a putea fi împroprietărit, i se eliberează un certificat cu următorul conţinut: „Noi, Tiron Alexandru, grefierul Consiliului de război al corpului 2 armată. Certificăm prin prezentul că caporalul Catâru Dumitru a fost trimis în judecata acestui consiliu pentru faptul de dezertor la inamic. Afacerea lui judecându-se în şedinţa de la 26 decembrie 1921. Consiliul prin sentinţa nr. 201 din această zi l-a achitat pentru faptul de mai sus. Sentinţa însă nu este definitivă rămasă întru-cât este atacată cu recurs de către domnul comisar Regal care a luat parte la şedinţă. Drept care am eliberat prezentul certificat. 2 ianuarie 1922"[30]. Cazurile de împroprietărire a dezertorilor au fost numeroase. Pentru sesizările primite agronomul de la Consilieratul agrar al regiunii Alexandria îi cere primarului comunei Orbeasca de Sus la 23.03.1922, o situaţie: „să ne arătaţi pe cale oficială care sunt acei dezertori şi în ce mod mandatarii şi protejaţii lor au putut să aibă atâtea pogoane"[31].

După criteriul de bază, privind participanţii de război, au fost trecuţi la împroprietărire sătenii care întruneau următoarele condiţiile: cei au muncit pe moşie înainte de 15 august 1916, cei care au casă şi gospodărie independentă, ţăranii cu vite de muncă , cei cu au inventar agricol, cei cu copii minori, numărul şi vârsta fiecăruia[32].

Legile din 1921 fixau loturile pentru împroprietărire la 5 ha şi pe cele de completare până la 5 ha. Acolo unde întinderea cultivabilă era insuficientă pentru împroprietărirea tuturor îndreptăţiţilor se permitea coborârea lotului tip sub plafoanele de mai sus.

În general, loturile de împroprietărire create în baza legilor agrare au fost pretutindeni inferioare ca întindere celor distribuite în virtutea decretelor legii. Acestea lăsau instanţelor putinţa să fixeze loturi mai mici decât cele prevăzute încât practic ele nu puteau să asigure independenţa economică a ţărănimii. Astfel se întâmplă cu Constantin Slătan, domiciliat în Alexandria, B-dul Carol al II-lea, nr. 3, care declara: „subsemnatul, fiind admis la prima Comisie de Împroprietărire care a lucrat în acest oraş în 1920 cu suprafaţa de 5 ha teren cultivabil pe tabelul nr. 1, la categoria I, la nr. 35, iar la Comitetul comunal a revizuit tabelul nr. 1, am fost redus la 1 ha. Terenul îl am în folosinţă din 1925[33]". O situaţie similară o are Creaţă Anghelina, din comuna Ştorobăneasa, care a observat că „lotul ei în realitate este mai mic"[34].

Sunt consemnate puţine cazuri în care ţăranii au primit loturi în funcţie de categoria la care fuseseră trecuţi în tabelul de împroprietărire. În comuna Siliştea-Gumeşti, datorită exproprierii a 4.584 ha, sunt trecuţi cu 5 ha 34 de locuitori, cu 4 ha 93 locuitori, cu 3 ha 11 locuitori, cu 2 ha 197 locuitori, cu 1 ha 251 locuitori [35]. Mai rar se întâlnesc cazurile de colonizare. În comuna Mavrodin au fost împroprietăriţi toţi locuitorii şi a mai rămas teren pentru împroprietărirea satelor vecine: „din suprafaţa de 2.215 ha rezervate comunei Mavrodin, după ce s-au satisfăcut categoriile I-VI cu o suprafaţă de 1977 ha şi după ce s-a stabilit şi rezervele necesare comunei în suprafaţă

---

[30] *Ibidem*, ds. 269/1922, f. 29.

[31] *Ibidem*, f. 41.

[32] *Ibidem*, ds. 297/1924-1925, f. 50.

[33] *Ibidem*, ds. 325/1932, f. 50.

[34] *Ibidem*, ds. 269/1922, f. 146.

[35] Primăria comunei Siliştea-Gumeşti, ds. 52/1919.

de 67 ha, mai rămâne un teren disponibil în suprafaţă de 170 ha din care se va avea în vedere comunele învecinate în raza de 10 km care nu au teren suficient cel puţin pentru împroprietărirea celor trei categorii. Am hotărât ca suprafaţa de 170 ha să meargă la comuna Călineşti"[36].

În cele două tabele, de mai jos, este exemplificată situaţia comunei Mavrodin. Primul tabel redă situaţia înainte de împroprietărire, în care sunt trecuţi pe categorii îndreptăţiţii la împroprietărire. Al doilea tabel reprezintă situaţia definitivată după terminarea reformei agrare şi împroprietărirea locuitorilor comunei Mavrodin.

Tabel nr. I. Necesar de pământ pentru împroprietărire: comuna Mavrodin în anul 1924[37].

Categoria	**Număr de locuitori**	**Total suprafaţa deţinută**
Categoria I	231 loc.	1 095,50 ha
Categoria II	1 loc.	4,75 ha
Categoria III	38 loc.	240,75 ha
Categoria IV	52 loc.	260,00 ha
Categoria V	91 loc.	300,90 ha
Categoria VI	8 loc.	37,00 ha
TOTAL	**432 loc.**	**1398,90 ha**

Tabel nr. II. Împroprietărire definitivă: comuna Mavrodin[38].

Categoria	**Număr de locuitori**	**Total suprafaţă**
Categoria I	235 loc.	1 112,00 ha
Categoria II	1 loc.	5,00 ha
Categoria III	37 loc.	166,50 ha
Categoria IV	53 loc.	264,50 ha
Categoria V	95 loc.	393,00 ha
Categoria VI	8 loc.	36,00 ha
TOTAL	**429 loc.**	**1 977,00 ha**

Numeroase cazuri sunt de genul localităţilor Beuca şi Conţeşti din judeţul Teleorman, în care numărul celor îndreptăţiţi la împroprietărire şi omişi din tabelul de împroprietărire se ridica la ordinul zecilor sau chiar al sutelor. Din moşia expropriată Aretiei Niţescu, din comuna Drăcşani, şi lui Anghel Capră, din comuna Orbeasca, au fost alocate 79 ha la 161 de locuitori[39].

Operă de amploare cu urmări pozitive pentru masele ţărăneşti, reforma agrară din 1921 nu poate fi înţeleasă dacă nu se ţine seama de o serie de acte şi măsuri care, aplicate pe teren, au dus la înlăturarea multor îndreptăţiţi de la beneficiul împroprietăririi. Astfel de situaţii sunt numeroase, printre acestea fiind de remarcat cazul sătencei Mariţa Florea, văduvă, din comuna Cervenia, care declara: „La

[36] D. J. T. A. N., fond *Reforme agricole*, ds. 226/1919, f. 51.
[37] *Ibidem*, ds. 297/1924-1925, f. 52.
[38] *Ibidem*, ds. 297/1924-1925, f. 52.
[39] *Ibidem*, ds. 22/1919-1948, f. 92-99.

revizuirea tabelului de împroprietărire din 1922 am fost admisă de către Dl. judecător cu suprafaţa de 3,5 ha pământ în tabelul II, pe care l-am folosit până în 1926 când, venind primar, Gh. Miţan, a cerut o nouă revizuire a tabelului şi din ură personală ce avea pe ginerele meu, care este agent la recepţie, m-a exclus cu totul. În anul 1927 am făcut contestaţie şi mi s-a aprobat 1,50 ha, pământ pe care îl am. În ziua de 8 februarie 1932 a venit la primărie Dl. agronom regional din Alexandria spre a face debitele la vreo câţiva inşi ca şi mine care au făcut contestaţie. Pe mine m-a exclus"[40]. La trecerea în tabelul privindu-i pe cei care urmau a fi împroprietăriţi văduva Mariţa Florea avea vârsta de 46 de ani, pentru ca în anul 1932 ea să nu se mai încadreze în litera legii, depăşind vârsta de 60 de ani.

Modificarea tabelelor de împroprietărire, omiterea unor săteni de pe liste şi inserarea altora, trecerea unora dintre ei de la o categorie de îndreptăţiţi la alta, au determinat instabilitate în folosinţa loturilor de către ţărani. Consecinţa generală a fost degradarea terenurilor care era cu atât mai intensă cu cât aplicarea reformei agrare a durat foarte mult. Gh. R. Slăvitescu din comuna Mavrodin îşi prezenta situaţia agronomului, în anul 1932, astfel: „Deşi fac parte din tabelul îndreptăţiţilor la împroprietărire şi adjudecat la categoria a doua, dat în debit cu trei hectare, totuşi până acum nu am folosit decât două hectare, dar şi acestea în două părţi". Cere două loturi pentru completarea celor trei hectare şi declară că în prezent acestea sunt lucrate de Mihalache Robu care nu este trecut la nici o categorie de împroprietăriţi[41].

Cazuri numeroase de ţărani care nu au fost trecuţi la împroprietărire şi care îşi prezintă situaţia Casei Centrale a Cooperaţiei şi Împroprietăririi face ca acest organ central de conducere să se adreseze agronomului regional din Alexandria, la data de 22 martie 1923: "Să cercetaţi şi să întocmiţi tabloul pe comune de toţi locuitorii care se găsesc înscrişi fără drept în tabelele de împroprietărire pentru a se putea aviza asupra măsurilor de luat contra lor. În coloana de observaţiuni veţi arăta pentru fiecare în parte motivele pentru care cei înscrişi nu au dreptul să primească pământ[42].

Chiar de la început şi aproape pretutindeni, această operaţie s-a realizat prin neincluderea pe liste a tuturor celor cu drepturi sau prin înlocuirea lor, de către comisiile locale, cu alţii fără drepturi. Din tabelul cu locuitorii care sunt trecuţi pe nedrept la împroprietărire, extragem următoarele motive: nu au inventar agricol; nu au muncit pe moşie; nu domiciliază în localitate; are lotul arendat; au peste 60 de ani şi nu au copii; au loturi de 5 ha şi sunt buni pentru un hectar. În dreptul fiecăruia s-a scris „şters debit"[43]. În unele cazuri, motivele sunt hilare, cum se întâmplă în comuna Tufeni unde văduvele de război nu sunt trecute în tabel pe motiv că nu posedă inventar agricol[44]. La fel este situaţia ţăranilor care aveau în perspectivă o moştenire sau care nu se aflau în localitate la data întocmirii tabelelor.

De multe ori, în locul celor îndreptăţiţi (participanţi la război, văduve de război cei fără pământ şi cu mulţi copii) apăreau alte persoane. La 20 martie 1922, primarul comunei Orbeasca de Sus prezenta în următorii termeni situaţia privind

---

[40] *Ibidem*, ds. 325/1932, f. 136.
[41] *Ibidem*, f. 109.
[42] *Ibidem*, ds. 291/1923, f. 21.
[43] *Ibidem*, f. 14-17.
[44] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 133.

derularea activităţii comisiei de împroprietărire: „După cum înţelegem de la oamenii guvernului de astăzi că pământul expropriat să se dea la toţi care n-au, până la împroprietărirea definitivă, în această comună lucrurile merg altfel. O mulţime de locuitori între care sunt şi zişi prizonieri cu situaţia neclarificată care noi îi ştim bine că nu sunt cu mâinile fărâmate de obuze, alţii împuşcaţi prin picioare, rămaşi prin şanţuri şi ocupaţi de inamic şi au familiile grele şi de atâţia ani nu li s-au dat şi lor nici o palmă de pământ până ce au ajuns ca copiii lor să moară de foame. Şi unii s-au făcut mari bogătaşi după cum văd că domnii mandatari ai obştii au câte douăzeci pogoane de grâu şi câte douăzeci de porumb, ba mai sunt şi alţi protejaţi ai lor, tot la fel sunt, o mulţime de străini dispăruţi şi câţiva morţi care au fost admişi pe tabelul de împroprietărire fără drept şi mai sunt şi loturi admise pentru afacerile comunei care în total se cifrează la 600 pogoane. Acestea ar trebui date la aceşti nenorociţi care au rămas muritori de foame şi acest pământ se cultivă de cei mai sus arătaţi. Vă rugăm cu respect a ne da o lămurire în această privinţă ca şi noi să putem lua oarecare direcţie de îndreptare a nevoiaşilor"[45].

Cei în drept să hotărască asupra categoriilor trecute la împroprietărire justificau, prin diferite motive, excluderea din tabel a îndreptăţiţilor. Motivele prezentate erau întotdeauna altele decât cele prevăzute în articolele legii reformei agrare. În comuna Nenciuleşti, agronomul regional realizează un tabel: „de locuitori care sunt răi platnici, neachitându-şi datoriile faţă de obşte de când s-a înfiinţat. Acum statul este grozav de păgubit de pe urma unor asemenea elemente care sunt răuvoitoare constituţiei şi cum casa centrală este contra unor asemenea oameni cu onoare vă rugăm să binevoiţi a da dumneavoastră soluţia, noi fiind de părere ca să fie şterşi de la împroprietărire mai ales că parte din ei nu-şi muncesc lotul"[46]. În comuna Buzescu, 65 de locuitori au intrat cu vitele pe islazul proprietatea domnului Gheorghe Creţeanu, cu toate că din moşia acestuia luase naştere izlazul sătenilor. Situaţia generează reacţia dură a acestuia: „aceşti locuitori fiindcă nu respectă nimic în ţara aceasta, cu toate că au izlaz mai mult decât oricare altă comună, ci numai din darul de a face rău, fiind nişte nelegiuiţi [...]. Intervin pe lângă onorata Comisie ca toţi cei semnalaţi să fie excluşi de la împroprietărire ca tulburători ai ordinii şi ai posesiunii ,şi deci nu merită a fi împroprietăriţi. Cu modul acesta se va da o pildă pentru acei care se abat de la lege şi o calcă cu neruşinare ca şi când ar fi nişte hoarde de barbari"[47].

A existat o discordanţă evidentă între suprafaţa ce trebuia expropriată şi cea necesară pentru a asigura tuturor îndreptăţiţilor lotul maxim, considerat în realitate un minim pentru întreţinerea familiei ţărăneşti. Pentru Regiunea agricolă Alexandria din 4 962 de săteni trecuţi la împroprietărire 12 săteni au primit lot complet de 5 ha, cei mai mulţi fiind însă împroprietăriţi cu suprafeţe între 0,50 ha - 1 ha . În tabelul cu situaţia generală pe comune a aceleiaşi regiuni agricole, numărul celor împroprietăriţi este mai mic decât al celor admişi doar într-o singură localitate raportul fiind egal.

Reforma, datorită înfăptuirii în perioada îndelungată dintre 1921-1934 şi

[45] D. J. T. A. N., fond *Reforme agricole*, ds. 269/1922, f. 42.
[46] *Ibidem*, f. 48.
[47] *Ibidem*, f. 148.

folosirii ca probe a unor acte nelegale, a generat nenumărate nemulţumiri[48]. În februarie 1925, Comitetul agrar, constituit prin decretul din 3 martie 1920 ca instanţă de împroprietărire, şi având ca funcţie principală judecarea revizuirii cauzelor de reformă agrară din vechea Românie, primeşte o adresă din Bucureşti în care se atrăgea atenţia: „Prin ordinul circular nr. 4100/ 8 mai 1924 vi s-a adus la cunoştinţă să puneţi în vederea locuitorilor din diferite comune ale judeţului d-v să nu mai introducă contestaţii sau plângeri către d-v sau Comitetul agrar cu privire la situaţia lor la împroprietărire deoarece în cazul când au fost judecate. Comitetul Agrar nu mai poate reveni asupra acestor hotărâri iar dacă nu au introdus în termen contestaţii, acestea nu se mai pot lua în considerare fiind ca tardive. Această dispoziţie s-a luat de aproape un an de zile si se constată totuşi că zilnic se mai primesc şi azi contestaţii"(semnează secretar general Constantinescu)[49].

Pentru a realiza amploarea avută de reforma agrară în judeţului Teleorman, din punct de vedere al împroprietăririi, la data de 15 aug. 1924[50] se găsesc următoarele date: împroprietăriţi un număr de 31.264 locuitori cu o suprafaţă de 115.220 ha; un număr de 21.894 locuitori cu o suprafaţă de 31.406 ha îndreptăţiţi la împroprietărire dar nu au putut fi împroprietăriţi; se pot satisface 12.000; le-ar mai trebui pentru un lot de 5 ha o suprafaţă de 78.064 ha; disponibilul ce mai exista după decretul lege 3.697, în 1924 era de 32.154 ha; exproprierea a II a 7.752 ha; numărul celor care nu vor putea fi împroprietăriţi şi deci rămân pentru colonizare 11.044 locuitori care nu au fost verificaţi şi nici nu s-au demarat lucrările.

Din 306.642 ha, cât teren arabil deţinea judeţul Teleorman, proprietatea ţărănească ocupa 238.326 ha. Cu acest teren au fost împroprietăriţi 31.264 locuitori, care au primit 115.220 ha: 361 au primit loturi de 2,50 ha, 2.512 loturi de 3 ha, 884 loturi de 3,50 ha, 6.523 loturi de 4 ha, 959 loturi de 4,50 ha, iar 20.025 loturi de 5 ha[51].

Lucrările reformei agrare fiind prelungite, la zece ani de la debutarea ei se încerca o apropriere de momentul final. În acest scop Direcţia aplicării reformei agrare trimite Consilieratului agricol Teleorman, ordinul nr. 207283/1931 al Direcţiunii reformei agrare: „pentru executarea până la 20 octombrie 1931 cu situaţia detaliată a lucrărilor de reformă agrară ce s-a executat pe 1931 şi care va fi cât mai reală şi amănunţită. De asemeni veţi arăta ce urmează a se executa pe 1931. Veţi înainta toate datele menţionându-se rezultatele obţinute anul acesta şi raportul cu situaţia de la decembrie 1930. Ne veţi face propuneri pentru urgentarea şi terminarea lucrărilor în timpul cel mai scurt posibil. Data de 20 octombrie pentru a avea această situaţie amănunţită veţi cunoaşte că nu suferă nici o amânare"[52].

Rezerve

Chiar din primii ani de aplicare a reformei agrare, statul a luat iniţiativa, de a rezolva în folosul unor instituţii centrale sau ale comunelor, în baza prevederilor legilor agrare şi a unor legi cu aplicabilitate specială, terenuri sau loturi şcolare, sportive, industriale, militare. În 1922, Casa Centrală a Cooperaţiei şi Împroprietăririi, a dispus

[48] *Enciclopedia României*, p. 301

[49] D. J. T. A. N., fond *Reforme agricole*, ds. 306/1925-1926, f. 57.

[50] Idem, fond *Consilieratul Agricol*, ds. 68/1924-1926, f. 11-13.

[51] Ion Moraru, Gheorghe Popa, *Monografia judeţului Teleorman*, Alexandria, 1998, p. 160-161.

[52] D. J. T. A. N., fond *Reforme agrare*, ds. 324/1931, f. 18.

ca din pământul expropriat statul să cedeze fiecărei comune care nu avea din fonduri proprii, câte un hectar pentru terenuri de sport, trei hectare pentru câmpuri de tragere, cinci hectare în jurul fiecărei gări, câte un lot şcolar în fiecare sat sau comună. Rezervele stabilite pentru comuna Scrioaştea în 1921 au fost constituite prin exproprierea proprietăţii moştenitorilor generalului Manu, astfel: Ministerul de Război primea 1000 ha, şcoala primară 10 ha, gara şi cantoane C. F. R. 5 ha[53].

Din totalul suprafeţelor ocupate de rezerve în judeţul Teleorman cea mai mare întindere o deţineau islazurile, 5.898 ha. Numai pentru oraşul Alexandria s-a expropriat pentru izlaz, din moşia statului, 400 ha în valoare de 88.000 lei[54].

Legea din 22 septembrie 1920 decidea crearea de islazuri în fiecare sat şi comună, lăsând totodată şi marilor proprietari păşuni în raport cu necesităţile lor. Se dispunea exproprierea unei cote de 1/8 din pământul cultivabil al oricărei moşii mai mari de 100 ha, cu scopul de a se înfiinţa în fiecare comună păşuni pentru întreţinerea şi creşterea vitelor. Aplicarea reformei, având ca obiectiv crearea de izlazuri, a dus la nemulţumiri ale sătenilor din Mavrodin (1924, 1927), Nanov (1923), Piatra şi Viişoara (1924), Dobroteşti (1925), Scrioaştea, Baldovineşti. În aceste localităţi a fost necesară intervenţia trupelor de ordine pentru a potoli spiritele[55].

Situaţia generală a tuturor rezervelor din judeţul Teleorman se prezenta astfel în anul 1925: 3.682 ha rezerve de stat; 6.961 ha rezerve de judeţ şi comunale; 300 ha rezerve fără destinaţie. Totalul general era de 10.943 hectare. Rezervele de stat erau dispuse astfel: ferme - 400 ha, şcoli primare - 590 ha, şcoală primară - 30 ha, Institut Educaţie Fizică - 276 ha, garnizoană - 450 ha, drumuri - 788 ha, loturi zootehnice - 460 ha, Episcopie - 100 ha, grădini de zarzavat - 181 ha, serviciu sanitar - 40 ha, serviciu tehnic - 28 ha, canton şi gări C. F. R. - 77 ha, biserică - 99 ha, Fundaţia „Prinţul Carol" - 60 ha[56]. Rezervele judeţene şi comunale însemnau: izlaz 5.898 ha; vetre de sat 983 ha; primării 15,25 ha; cimitir uman 48,50 ha. La acestea se adăugau 230 ha, rezerve fără destinaţie, reprezentând loturile demonstrative şi 70 ha rezerve pentru regiuni.

Din cauza nedreptăţilor provocate la definitivarea împroprietăririi, a nemulţumirilor în rândul ţărănimii, excluderii de la împroprietărire a multora dintre săteni şi faptului că rezervele, prin modul defectuos de exploatare, se degradau an de an, Ministerul Agriculturii s-a văzut nevoit să propună desfiinţarea unora dintre rezerve şi distribuirea terenurilor astfel obţinute în proprietatea individuală a ţăranilor. În aceste cauze trebuie căutată promulgarea legii din 7 iulie 1930, care acorda întâietate invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război la împroprietărirea din orice rezerve[57]. Procedura legii era foarte simplă: drepturile ţăranilor erau aprobate de consilieratele agricole, iar tabelele primeau forma definitivă în urma avizului ministerului de resort, fără a mai fi necesară hotărârea instanţelor judecătoreşti.

Preţul pământului

Toţi oamenii politici, indiferent de orientare, au considerat de la începutul discuţiilor privind înfăptuirea reformei agrare, împroprietărirea ca fiind legată intrinsec

---

[53] Idem, fond *Consilieratul Agricol* ds. 21/1919-1948, f. 123.
[54] *Ibidem*, ds. 76/ 1945, f. 17.
[55] I. Moraru, Gh. Popa, *op. cit*, p. 111.
[56] D. J. T. A. N., fond *Consilieratul Agricol*, ds. 68/ 1924-1925, f. 7-9.
[57] Dumitru Şandru, *op. cit*, f. 165.

de despăgubiri ce trebuiau acordate marilor proprietari expropriaţi. Partidul Conservator, prin reprezentanţii acestuia, au revendicat exproprierea cu despăgubire, privarea de proprietate în interes naţional urmând să nu dăuneze marilor proprietari. Constantin Garoflid, care văzuse în exproprierea latifundiilor o soluţie a problemelor agrare, încă înainte de primul război mondial, nu o concepea decât prin despăgubire.

În ceea ce priveşte stabilirea preţului pământului, Ministerul Finanţelor cerea în anul 1920 ca: „ până la 1 octombrie să întocmiţi un tabel care să cuprindă: - cu ce preţ s-a vândut hectarul de pământ pe fiecare an în ultimii 5 ani, se va arăta pe hectar/ teren de arătură, livadă, în sat; - ce recolte s-a obţinut în hectar în fiecare comună şi pe fiecare an în culturi, 5 ani pentru diferite culturi; - cu ce preţ s-a desfăcut recoltele obţinute în fiecare an/5 ani; - preţul de vânzare al diferitelor specii vite (cai, boi, vaci, porci, oi) pe ultimii 5 ani, pe comună; - preţul de vânzare pe ultimii 5 ani, a oricărui alt produs agricol ca vin, ţuică, brânză, unt etc; - care a fost venitul net la ha pentru fiecare produs pe fiecare an în ultimii 5 ani"[58].

Legile agrare din vara anului 1921 nu modificau normele generale de evaluare a pământului expropriat, ci numai coeficientul de calcul. În vechea Românie, art. 36 al legii mărea preţul pământului expropriat la de 20 de ori valoarea arendei pentru păşune, faţă de 15 cât era înainte. Prin art. 143 se prevedea ca pământul expropriat să fie plătit în 20 de ani, urmând a se achita la început cel puţin 20% din valoarea lui. Ca şi în decret, până la intrarea în stăpânirea definitivă a pământului, ţăranii plăteau arendă pentru lotul primit.

Spre a veni în ajutorul sătenilor, preţul pământului ce se distribuia acestora era fixat nu la cuantumul plătit de stat proprietarilor expropriaţi, calculat la de 40 de ori venitul net la ha (art. 36), ci la de 20 de ori preţul regional al arenzii antebelice, ceea ce revenea la jumătate din preţul ce se plătea de stat proprietăţii expropriate[59].

La moşia Drăcşănei şi Doagele, judeţul Teleorman, proprietatea d-lor Nică Marincu şi inginer Ion Negreţu, „proprietarii au făcut apel numai în ce priveşte preţul care urmează să fie scos de pe rol, iar obştea a făcut apel în ce priveşte terenul ce urmează să se judece azi". Comisia a III-a Dobroteşti a conchis: „apelul obştii este nefondat şi se respinge"[60].

Situaţia privind încasările şi distribuirea titlurilor de împroprietărire în 1924 se prezenta astfel: numărul locuitorilor care au achitat loturile era de 16.961, ceea ce reprezenta o întinderea de 51.941 ha cu valoarea de 96.428.702 lei şi 20 de bani. Au fost eliberate 14.800 titluri de proprietate reprezentând o întindere de 44.965 ha cu o valoare de 94.244.080 lei. În schimb în acelaşi an, 31.250 de cetăţeni, ce deţineau 113.590 ha, aveau un debit funciar de 1.700.229.673 lei[61].

La 1 iunie 1926, situaţia pe judeţul Teleorman se modifică, din cei 31.264 de săteni împroprietăriţi definitiv 63.860 de săteni achitând valoarea întreagă a loturilor cu 127.634.887 lei. Însă dintre plătitori doar 17.260 de săteni au primit titlul de împroprietărire definitiv, însumând 56.137 ha[62]

---

[58]D. J. T. A. N., fond *Reforme agrare*, ds. 235/1920, f. 105.
[59] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 217.
[60] D. J. T. A. N., fond *Consilieratul Agricol*, ds. 20/1919-1948, f. 13-14.
[61] *Ibidem*, ds. 68/1924 -1926, f. 12-13.
[62] *Ibidem*, f. 45.

Prețul pe care legea din 1921 l-a fixat pentru pământul expropriat a fost mic, el devenind, la scurt timp excesiv de mic din cauza deprecierii rapide a leului. Acesta este motivul pentru care prețul unui hectar expropriat era socotit ca reprezentând arenda lui pe un an[63]. Cu toate acestea, posibilitatea de plată a sătenilor a fost mică.

Reforma în județul Teleorman nu se încheiase nici în 1943, cum reiese și din raportul din 22 ianuarie 1943 al șefului evidenței privind lucrările ce au rămas de măsurat, defalcat, calculat: „ - 24 de comune, la care mai sunt de executat lucrări; 34 de moșii, la care mai sunt de efectuat lucrări; 2 moșii, însemnând 424 ha de măsurat pentru izlaz, cu o valoare de 101.000 lei; 5 moșii, însemnând 2.739 ha de măsurat pentru împroprietărire cu o valoare de 258.400 lei; 16 moșii însemnând 1.403 ha pe care mai sunt de realizat calcule de parcelări, cu o valoare de 84.000 lei; 22 moșii cu 1.403 ha de aplicat parcelări; 15 locuri de defalcat, cu o valoare de 105.000 lei. Total valoare pe județ 904.400 lei[64].

Situația județului Teleorman văzută în lumina documentelor de arhivă nu este clară. Singura situație generală prezentată în anul 1924 nu poate fi luată ca definitivă, cel mult ca un punct de plecare. Pentru regiuni agricole se găsesc centralizări până în anul 1931. Mult mai interesantă rămâne cercetarea efectuată pe anumite problematici ale reformei agrare, fiecare dosar conține pentru fiecare sătean, comună o istorie personală.

Articolul „Particularități ale reformei din 1921 în Teleorman" a încercat să redea pe lângă date privind exproprierea și împroprietărirea, pentru a se înțelege amploarea avută într-un județ de câmpie, și atmosfera care a precedat toate aceste lucrări. Cea mai mare parte a materialului arhivistic abundă de plângeri ale sătenilor către agronomii regionali, Comitetul de revizuire de pe lângă Ocolul Alexandria, Direcția Agrară.

Judecarea exproprierii și împroprietăririi a generat numeroase erori de procedură, unele voluntare, altele datorate necunoașterii realității, care au dus la o limitare a efectuării legii agrare, la o amânare a definitivării reformei și la incidente și conflicte între părțile interesate. Criticile aduse reformei agrare au fost în legătură cu problemele economice care degenerau din realizarea ei, dovedeau interesul unor grupări largi a oamenilor politici pentru menținerea producției și intensificarea agriculturi, pentru îndrumarea și sprijinirea țăranilor împroprietăriți, astfel ca actul reformei să devină eficient.

---

[63] Enciclopedia României, vol. III p. 584

[64] D. J. T. A. N., fond *Consilieratul Agricol*, ds. 76/1924-1945, f. 17

PARTICULARITIES OF THE AGRARIAN REFORM OF THE YEAR 1921 IN TELEORMAN

Abstract

The paper tries to present besides explanations regarding the expropriation and the allotment, in order to understand the ampleness of these operations in a meadow county and the atmosphere that preceded all these workings. The most extensive part of the archive paper is plentiful of protests of the villagers to the regional agronomists, the Committee of Revision of the County Court of Alexandria, the Agrarian Direction.

The trial of the expropriation and the allotment generated a lot of errors of procedure, some of which being voluntary and others due to the fact of not knowing and misunderstanding the reality, errors which led to a limitation of the application bringing about the Agrarian Law, the postponing of the completion of the reform, to incidents and conflicts between interested parts. The Agrarian Reform was criticized because of the economic problems that resulted from its carrying out. Those critics proved the interest of a big group of politicians to mention the production and to intensify the agriculture, for the guidance and the support of the peasants put in possession of land for the reform to become efficient.

ACTIVITATEA COMISIEI MILITARE ROMÂNE DIN FRANŢA (1919-1924)

CORNEL CARP
VASILICA MANEA*

În luna februarie a anului1915, după pregătiri diplomatice adecvate, primul ministru Ion I. C. Brătianu a trimis la Paris, pentru a se ocupa de completarea înzestrării armatei române cu armament şi material de război (puşti, mitraliere, tunuri, avioane, muniţie etc.) prin încheieri de comenzi şi contracte, „Comisia Militară Română", condusă de colonelul Rudeanu Vasile, Director superior al armamentului[1].

Această comisie, cunoscută şi sub denumirea de „Misiunea Militară Română din Franţa", a coordonat executarea tuturor contractelor şi comenzilor pe care Ministerul de Război le-a avut în Franţa, Anglia, America, Italia, Spania şi Portugalia, fiindu-i subordonate toate comisiile militare de aprovizionare ce funcţionau în aceste ţări[2].

Activitatea acestora a constat în încheierea de contracte cu diferite fabrici, supravegherea executării tehnice a comenzilor date, recepţionarea calitativă şi cantitativă a materialelor (arme, cartuşe, proiectile, exploziv, materii prime, maşini etc.), expedierea lor curentă prin porturile Arhanghelsk sau Kola, accelerarea expedierii acestor categorii de materiale solicitate prioritar de Ministerul de Război etc. Datorită eforturilor depuse de membrii comisiei, au fost cumpărate de la aliaţi şi expediate în ţară între ianuarie 1914 - august 1916 „194.788 arme individuale, 11.700.000 cartuşe mitralieră, 290 mitraliere etc. Din aprilie 1916 până în decembrie 1917 au fost recepţionate 119.341 tone de material de război între care 518.763 arme individuale, 286 piese de artilerie, 221.800 săbii, 130 mortiere de tranşee, 3.792 mitraliere şi 4.375 puşti mitralieră, 325 aruncătoare de grenade, 3.302.000 proiectile de artilerie, 3.000.000 grenade, 2.962.000 mine pentru aruncătoare, 1.058.000 măşti contra gazelor, 313.000 căşti, 180 de avioane etc"[3].

Din anul 1917 şeful Comisiei, generalul Rudeanu, a obţinut creşterea de la zece la cincisprezece a numărului diviziilor aprovizionate din Franţa şi Marea Britanie[4].

---

* Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, Piteşti.

[1] Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*, Edition Militaires, Bucarest, 2003, p. 178-181; Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare (în continuare CSPAMI), fond 3042. Dosare personale generali, lit. R, nr. crt 13811.

[2] CSPAMI, fond 3042, nr. crt. 712, f. 16; fond 3029; nr. crt.1804, f. 578.

[3] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 800.

[4] Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *op. cit.*, p. 180.

Armistițiul încheiat între Rusia și Germania în ziua de 22 noiembrie/5 decembrie 1917 a avut drept consecință imediată închiderea comunicațiilor prin Arhanghelsk, ceea ce a determinat sistarea aprovizionării armatei române cu material de război. Însemnate cantități din acest material au rămas pe teritoriul Franței, Angliei și Elveției, neexistând alte căi de comunicație utilizabile pentru a fi evacuat în țară.

La 21 iunie 1919*, Ministerul de Război a transmis, prin Biroul de Studii al Secretariatului General, Comisiei Militare Române din Franța o serie de comenzi referitoare la care de luptă, armament și muniții, materiale de geniu, de marină, de aviație și pentru Serviciul Geografic[5].

Cea mai mare parte din aceste comenzi nu s-a putut realiza, la început, din cauza situației politice și a poziției noastre față de aliați, iar ulterior din lipsă de credite.

Generalul Vasile Rudeanu a rămas în Franța până în luna iulie 1919, acționând în paralel și în cadrul secției române a „Société des vêtements des prisonniers", „străduindu-se să ușureze existența și repatrierea prizonierilor de război"[6].

După chemarea sa în țară în luna iulie 1919, conducerea comisiei a fost încredințată atașatului militar în Franța, colonelul Constantin Ionescu- Munte, care a deținut-o până în luna septembrie 1919[7].

Pentru lichidarea cheltuielilor de război făcute în scopul înzestrării armatei de către comisia prezidată de generalul Rudeanu, soluționarea tuturor problemelor legate de expedierea în țară a materialelor aflate în stoc în depozitele din străinătate și realizarea comenzilor făcute în iunie 1919 Secretariatul General din Ministerul de Război, prin ordinul nr. 5294 din 30 septembrie 1919, dispunea următoarele[8]:

„Toate comisiile militare existente la Paris se vor constitui, având conducere unică, sub denumirea de „Comisia Militară Română din Franța". Această comisie se va ocupa de lichidarea tuturor afacerilor din trecut ale Comisiei general Rudeanu, precum și cu comenzile ce s-au mai dat ulterior de către Ministerul de Război.

1) Fondurile necesare tuturor plăților ce se efectuează în Franța vor trece de la atașatul militar asupra Comisiei.
2) Personalul care rămâne în Franța este acela hotărât prin ordinul Secretariatului General al Ministerului de Război.
   Gradele inferioare necesare comisiei vor fi luate dintre prizonierii români aflați în Franța.
3) Atribuțiile Comisiei Militare Române din Franța se vor extinde și asupra depozitelor noastre din Anglia, Statele Unite și Arhanghelsk.
4) Cu privire la expedierea materialelor din diferite depozite, în țară, se vor trimite vase românești, prin „Serviciul Maritim Român", evacuarea făcându-se în ordinea urgenței.
5) Atașatul militar român din Franța și colonelul Dumitrescu Toma, consilierul militar al delegației române la Conferința de Pace de la Paris, pe timpul cât va

* În luna mai 1919 a fost trimisă în Franța, la Paris, o comisie pentru a comanda 257 de avioane pentru modernizarea aviației. Din acestea au fost comandate și recepționate 65 de avioane Spad și 20 de avioane școală, restul urmând să fie comandat ulterior.

[5] CSPAMI, fond 2998, nr. crt.449, f. 79-80; fond 5475, nr. crt.160, f. 342; fond 950, f. 103-107.

[6] Maria Georgescu, Capitain Christophe Midan, *op. cit.*, p. 180.

[7] CSPAMI, fond 5465, nr. crt. 537, f. 684.

[8] *Ibidem*, f. 617-618, 684.

mai rămâne la Paris, vor da concursul lor pe lângă diferitele autorităţi atunci când comisiunile militare române îi vor solicita".

Ca preşedinte al Comisiei Militare Române din Franţa a fost numit de către Direcţia Armamentului, la 30 septembrie 1919, colonelul Pascal Traian (originar din Piteşti), aflat în Franţa din anul 1919, în funcţia de preşedinte al Comisiei tehnice pentru studiul şi recepţia carelor de luptă[9]. În îndeplinirea multiplelor sarcini ce i-au revenit, colonelul a fost ajutat de ataşatul militar la Londra, lt. col. Căpităneanu Douglas, cpt. de intendenţă Zaharia, lt. comandor Culică, aflat la Arhanghelsk, şi inginerul Orghidan C. din comisia de aprovizionare din America[10].

Ca o recunoaştere a efortului şi a abnegaţiei depuse în serviciul Comisiei Militare Române de către colonelul Pascal, ministrul de Război, generalul de divizie Ion Răşcanu, în baza ordinului nr. 13146 din 29 noiembrie 1921, a aprobat acordarea sumei de 5.000 de franci „în vederea căutării sănătăţii Dvs., zdruncinate de munca istovitoare ce v-a cerut timp de mai bine de doi ani, îndeplinirea însărcinării de Preşedinte al Comisiei Militare Române din Franţa" şi acordarea unui concediu în străinătate de şase luni, plătit în franci, după încheierea lucrărilor comisiei[11].

Comisia a funcţionat sub comanda colonelului Pascal până la 1 martie 1922 când, în urma desfiinţării acesteia, colonelul a fost rechemat în ţară. Fiind bolnav, n-a putut da curs ordinului, rămânând în Franţa, unde avea posibilitatea de a beneficia de tratament adecvat. La 1 septembrie 1922, împlinindu-se termenul legal de şase luni de absenţă din ţară, a fost trecut în disponibilitate pentru cauză de boală[12].

Deoarece între guvernul francez şi cel român rămăseseră diferite chestiuni în litigiu, ofiţerul a fost rechemat din disponibilitate la 1 mai 1923 şi trimis din nou la Paris, pentru a continua lichidarea datoriilor de război, fiind persoana care cunoştea cel mai bine lucrările[13].

Lichidarea datoriei de război de război a României. Comisia Militară Română, prezidată de colonelul Traian Pascal s-a ocupat de lichidarea datoriei de război şi evacuarea materialelor noastre rămase în Franţa, Anglia, Elveţia, America şi Italia, activităţi desfăşurate cu destule dificultăţi, deoarece nici comisiile noastre de aprovizionare, nici aliaţii, nu au ţinut o evidenţă strictă şi clară a cheltuielilor de război. A fost necesar un volum de muncă uriaş, „un tact deosebit şi o competenţă incontestabilă pentru a nu scăpa nimic care să încarce în mod injust datoria statului român". La toate acestea s-au adăugat şi dificultăţile legate de deplasările continue ale colonelului Pascal şi ale unei părţi a personalului Comisiei, întrucât lichidarea începută în Franţa trebuia să fie continuată în Anglia şi apoi în Italia pentru a se putea lucra, pe cât posibil, în paralel la conturile de război cu toate Puterile Aliate[14].

În luna mai 1920, Ministerul de Război a trecut în sarcina colonelului Pascal şi lichidarea chestiunilor cu Elveţia, de care se ocupase până la acea dată colonelul Sofronescu Mihail, acesta fiind rechemat în ţară[15].

[9] *Ibidem*, fond 3042, Memorii bătrâni, generali, lit. P, nr. crt. 14; fond 3016, nr. crt. 404, f. 117-121.
[10] *Ibidem*, fond 5465, nr. crt. 537, f. 618.
[11] *Ibidem*, fond 5465, nr. crt. 254, f. 94.
[12] *Ibidem*, fond 3042, Memorii bătrâni, generali, lit. P, nr. crt.14.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, fond 5465, nr. crt. 537, f. 718-719.
[15] *Ibidem*, nr. crt. 254, f. 47.

Lucrările de lichidare a datoriilor de război cu Franța, fiind cele mai complexe - deoarece majoritatea aprovizionărilor noastre de război s-au făcut din Franța - au început în luna septembrie 1919 și s-au finalizat la 1 iulie 1924, când colonelul Pascal a fost rechemat în țară[16].

Datoria de război a României față de statul francez a fost calculată la 1.065.000.000 franci[17].

Lucrările de lichidare cu Statele Unite ale Americii au fost încheiate la Paris de către președintele

Comisiei Militare, colonelul Pascal, împreună cu delegația militară americană și nu au fost deloc facile. După multe dificultăți s-a ajuns la stabilirea unui cont în valoare de 12.992.675 dolari[18].

La 19 martie 1920, Guvernul britanic(Tezaurul britanic), prin nota adresată Legației Române din Londra, solicita reglarea financiară a cheltuielilor de război făcute pentru aprovizionarea armatei române. Dând curs solicitării, la 15 aprilie 1920, colonelul Pascal, însoțit de consilierul juridic Stravolca C. și lt. colonelul Douglas Căpitănenau, s-a deplasat la Londra, unde a stabilit cu exactitate gestiunea Ministerului de Război până la armistițiul cu Germania, a pregătit lucrările pentru lichidarea furniturilor nelichidate și a noilor furnituri (echipament, hrană etc.) predate de englezi direct României la Constanța, Brăila, Galați, Giurgiu, Rusciuc și în alte porturi, în perioada 20 martie 1918-30 iunie 1919[19].

La Londra Comisia a avut sarcina foarte dificilă de revendicat, deci de redus, din contul nostru, aproape un milion de lire sterline, valoarea materialelor luate de englezi din stocurile noastre de la Arhanghelsk, și a celor rechiziționate de ei din stocurile noastre din Anglia, după încheierea armistițiului României cu Germania. Anglia considera că aceste materiale erau pradă de război luată de la ruși, cu care susțineau că noi am fost în război[20].

Cum intransigența guvernului englez punea în discuție întreaga creanță a României asupra Rusiei, rezultată din faptul că pe teritoriul acestei țări au rămas cantități însemnate de materiale și o avere considerabilă, respectiv Tezaurul Băncii Naționale și alte valori, tratativele au fost întrerupte de către președintele Comisiei „în credința că prin rezistența ce vom pune la încheierea contului de război cu Anglia, vom determina examinarea, cel puțin principială, a averii noastre din Rusia"[21].

Colonelul Pascal a lăsat la Londra un personal redus pentru a ține legătura cu autoritățile engleze care lucrau la contul nostru[22].

La finele lunii august 1921 lucrările de lichidare a datoriei de război față de Anglia au fost reluate de către colonelul Pascal, la cererea expresă a ministrului Afacerilor Străine, Take Ionescu, care-i făcuse cunoscute la Paris „insistențele urgente făcute de englezi pentru terminarea contului nostru și [...] măsurile financiare de

[16] *Ibidem*, nr. crt. 537, f. 720.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, f. 721.
[19] *Ibidem*, f. 722, nr. crt. 254, f. 40-48.
[20] *Ibidem*, nr. crt. 537, f. 722-724; nr. crt. 254, f. 40-48.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.

represiune ce proiectau să le ia împotriva României, în caz că nu se conformau acestor dispoziţii"[23].

Contul englez s-a încheiat, datoria de război a României faţă de Guvernul englez stabilindu-se la suma de 31 milioane de lire sterline. Datorită muncii şi „tactului Comisiei, Anglia ne-a recunoscut dreptul de proprietate asupra materialului rămas în Rusia, şi ne-a plătit aproape 700.000 lire sterline, valoarea materialelor luate de trupele engleze care au operat în Rusia de Nord, din stocurile noastre de la Arhanghelsk"[24].

Lichidarea contului de război cu Italia nu s-a finalizat până în anul 1924, din cauza dificultăţilor de ordin administrativ întâmpinate. Totuşi, datoria de război a fost estimată la 128.919.236 lire[25].

Cu Elveţia, neexistând conturi de război de lichidat, Comisia Militară Română din Franţa a continuat activitatea colonelului Sofronescu Mihail în această ţară, expediind în România un stoc de 120.000 focoase rămase acolo[26].

După cifra precizată de colonelul Pascal în raportul nr.535 din 28 februarie 1924 „valoarea conturilor încheiate de comisia militară până la 17 februarie 1922, când a fost rechemată pentru prima dată în ţară, a fost de 1.027.013.417 franci aur"[27].

Evacuarea materialelor de război. La constituirea Comisiei colonel Pascal, în septembrie 1919, nu se cunoştea cu exactitate cantitatea de material de război rămas pe teritoriul Franţei şi Angliei din cesiunile făcute de aliaţi, inventarierea acestor materiale fiind efectuată de către personalul comisiei. Au fost vizitate şi inventariate: „28 de depozite în Franţa cu materiale terminate, 14 fabrici şi stabilimente cu materiale neterminate, a căror fabricare a fost oprită la încetarea ostilităţilor, în total 42 de depozite încărcate cu 47.957 tone material de război". Acest material a fost expediat în ţară prin grija Comisiei Pascal, cu vapoarele „Serviciului Maritim Român", folosindu-se un personal de circumstanţă, care şi-a făcut datoria mai presus de orice laudă". Evacuarea materialelor a început cu vaporul „Constanţa", plecat din Bordeaux la 2 octombrie 1919 şi s-a terminat cu vaporul „Oituz", plecat din Toulon la 14 mai 1922.

Au fost evacuate toate depozitele, fiind trimise în ţară peste 30 de vapoare şi 25 de trenuri cu muniţii şi materiale de război, adică 83.135 tone de materiale în valoare de 831.450.000 franci[28].

Aprovizionarea României după armistiţiu. Tot în sarcina acestei comisii a fost dată şi aprovizionarea României cu alimente, echipament, aviaţie şi care de asalt etc., făcută de Franţa şi America după armistiţiul general din noiembrie 1918 de la Spa, determinată de contextul politico-militar în care s-a aflat România în anii următori.

În această activitate, comisia a întâmpinat însă mari dificultăţi, deoarece aliaţii noştri din război trecând pe picior de pace n-au mai putut face noi livrări României pe baza convenţiei de alianţă din 4 august 1916, acestea, potrivit noilor reglementări financiare intrate în vigoare după război, trebuind să fie făcute contra plată.

Până la 22 august 1919, prin grija colonelului Dumitrescu Toma, s-a reuşit ca majoritatea „echipamentelor americane care se aflau încărcate în vagoane în Franţa să

[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*, nr. crt. 537, f. 724.
[28] *Ibidem*, f. 616, 725-726.

fie dirijate la porturi şi încărcate pe vasele noastre „Constanţa“, „Dobrogea“ şi „Bucureşti“. Restul echipamentului a rămas neexpediat datorită opririi la 23 august a tuturor transporturilor de materiale către România de către Consiliul Suprem al Conferinţei de Pace de la Paris şi refuzului americanilor, care după această dată au cedat francezilor docurile lor din Franţa.[29]

În perioada 2 iulie – 2 noiembrie 1919 vapoarele româneşti „Bucegi”, „Constanţa”, „Milcovul”, „Dobrogea”, „Iaşi” şi „Bucureşti” au expediat la Brăila, din Marsilia şi Toulon, alimente, material de aviaţie, automobile şi muniţie livrate de americani[30].

La 13 decembrie 1919 Ministerul de Război francez, prin nota nr. 6189, făcea cunoscut colonelului Pascal Traian că a dat toate instrucţiunile pentru „ a asigura în măsura posibilităţilor mijloacelor de transport expediţia în România a materialului a cărui trimitere a fost suspendată în urma deciziei Consiliului Suprem din 23 august, adică: materialul unei companii de care de asalt, oprit parte în Italia, parte în Franţa; materialul a patru escadrile şi stocurile române de muniţii şi material“ [rămase neexpediate n. n.]. De asemenea, a dat dispoziţii generalului Franchet d'Esperay să livreze guvernului român „ materialul de artilerie de asalt care ne-a fost rezervat din disponibilităţile Armatei de Orient, şi care actualmente se află grupat la Giurgiu“[31].

Un loc aparte în problema aprovizionării armatei române cu material de război din Franţa l-a ocupat contractul din 28 decembrie 1920 – numit „Contractul Petrol“ – încheiat între guvernul român şi cel francez. Ideea aprovizionării armatei române cu materiale din Franţa prin compensaţii cu petrol şi derivate ale acestuia a fost supusă atenţiei Ministrului de Război român de către colonelul Pascal încă din 13 aprilie 1920, acestuia revenindu-i un rol deosebit în purtarea discuţiilor cu partea franceză şi în finalizarea contractului dintre cele două ţări. „Contractul Petrol“ prevedea furnizarea de către Franţa a 140.000 garnituri de îmbrăcăminte, a 10 escadrile de aviaţie cu întreg materialul organic şi de rezervă pentru întreţinerea lor, a 500 de puşti mitraliere şi a unui stoc de material de legătură (telegrafie şi telefon), în compensaţie cu cantităţi însemnate de petrol care trebuiau predate la Constanţa[32].

Prin grija Comisiei Militare Române prezidate de colonelul Pascal Traian au fost expediate în ţară pe calea ferată şi cu vapoarele „Serviciului Maritim Român“, până la 24 ianuarie 1922: 4 escadrile de aviaţie, 500 de puşti mitraliere, 59.795 mantale, 98.397 vestoane, 97.966 bocanci şi 99.044 pantaloni[33].

Cheltuielile Comisiei Militare Române din Franţa. Pe timpul cât şi-a desfăşurat activitatea, Comisia - colonel Pascal a avut de administrat o gestiune de aproape două miliarde de franci francezi şi de evacuat şi expediat în ţară materiale de aproape o jumătate de miliard de franci[34]. Fondurile Comisiei au fost depuse la „Comptoir National d'Escompt Paris“, iar plăţile au fost efectuate prin emiteri de

[29] *Ibidem*, fond 5475, nr. crt. 208, f.35-36.
[30] *Ibidem*, fond 950, nr. crt. 8, f. 863-872.
[31] *Ibidem*, fond 5475, nr. crt. 208, f. 498.
[32] *Ibidem*, fond 950, nr. crt. 379, f. 643, 724-725; nr. crt. 444, f. 11, 162; fond 5445, nr. crt. 864, f. 27-28; fond 5475, nr. crt. 247, f. 1385.
[33] *Ibidem*, fond 5475, nr. crt. 247, f. 1385.
[34] *Ibidem*, fond 5465, nr. crt. 537, f. 726-728.

cecuri sau de ordine de plată[35].

Pe lângă activităţile precizate anterior, Comisia Militară Română din Franţa s-a ocupat şi de plata drepturilor băneşti ale ofiţerilor aflaţi la studii, ale ataşaţilor militari şi ale misiunilor militare trimise de Ministerul de Război român în Occident[36].

Pentru diplomaţia şi tactul de care a dat dovadă Comisia Militară Română din Franţa în activitatea sa de lichidare a conturilor cu Puterile Aliate şi-a atras admiraţia şi preţuirea controlorului şef al Serviciului Interministerial Francez, Morisson şi a delegatului militar american în Comisia Lichidărilor, Francis B. Upham, exprimate în scrisorile adresate colonelului Pascal la încheierea misiunii în Franţa: „vă mulţumesc pentru colaborarea dumneavoastră atât de activă şi binevenită, pentru spiritul de echitate şi de curtoazie de care aţi dat dovadă [...] modul în care aţi tratat diversele probleme referitoare la Comisia noastră, a provocat admiraţia şi stima tuturor ofiţerilor americani care s-au aflat direct în raport cu dumneavoastră; mulţumită tactului şi judecăţii dumneavoastră drepte multe din afaceri şi-au găsit rezolvarea spre satisfacţia tuturor“[37].

În concluzie, prin munca şi devotamentul puse în apărarea drepturilor noastre la Paris, Londra, Roma şi Washington şi prin rezultatele favorabile pe care le-a obţinut, Comisia militară – colonel Pascal a adus ţării imense şi preţioase servicii.

THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN MILITARY COMMITTEE FROM FRANCE (1919-1924)

Abstract

The Romanian Military Committee from France, led by the colonel T. P., carried on the activity between 1919 and 1924, and its mission was the liquidation of the General Committee V. Rudeanu's contracts of the subsequent orders of the Ministry of War from abroad and also the evacuation in the country of the war material delivered by the allies and left abroad after the classing of the communication through Arhanghelsk.

The present study based on the information offered by the military documents from the archives analyses every side of the activity that this committee carried on. The study emphasizes the work and the devotion of the committee for the defending of the national interests of Romania.

---

[35] *Ibidem*, nr. crt. 254, f. 7.

[36] *Ibidem*, nr. crt. 537, f. 726-727.

[37] *Ibidem*.

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ
ARGESIS, *STUDII ȘI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

VINTILĂ I. C. BRĂTIANU ȘI PREMIZELE MODIFICĂRII LEGISLAȚIEI ASUPRA RESURSELOR NATURALE (1895-1924)

REMUS PETRE CÎRSTEA*

Judecând istoria folosirii resurselor energetice naturale, prin urmare și a petrolului, se poate spune că, la începutul acesteia, actorul principal a fost exploratorul pionier, inventator sau norocos în domeniul petrolier și pe terenurile petrolifere.

Odată cu debutul secolului al XX-lea, actorii principali vor fi societățile de exploatare și comercializare, naționale, pan-continentale ori mondiale și statele lumii, marile puteri și, din ce în ce mai des, până în zilele noastre, state mici conștiente și stăpâne pe resursele lor naturale. George Clemenceau, prim-ministrul francez la Conferința de Pace de la Paris, remarca faptul că Antanta a „câștigat războiul pe o mare de petrol"[1].

Până în 1924, Vechiul Regat și România Mare vor fi și un teatru de război și un partener de negociere pentru controlarea și exploatarea cât mai avantajoasă a resurselor de combustibili fosili lichizi aflate pe teritoriu românesc. În primul deceniu al secolului al XX-lea, grupări politice românești, liberale sau conservatoare, interesate să dezvolte industria petrolieră, vor căuta să păstreze piețele tradiționale ale petrolului românesc din Europa și prețuri de export convenabile, sprijinindu-se pe capitaluri germane și austriece, sub presiunea apogeului primei ofensive comerciale a trustului american *Standard Oil*.

Puterile Centrale vor încerca să-și consolideze poziția din România în timpul primului război mondial și vor desfășura operațiuni militare orientate strategic către cucerirea bazinelor petrolifere românești.

Instituirea economiei de război coincide cu sporirea eforturilor de înfrângere a României[2]. Prevederile tratatul de pace de la Buftea-București din 7 mai 1918 anunță cucerirea și împărțirea între Centrali a resurselor naturale românești.[3]

Având interese strategice și economice similare, Aliații din cadrul Antantei au insistat ca, în timpul retragerii din Muntenia, toate capacitățile industriei petroliere românești, indiferent de capitalul investit, să fie distruse. Paguba s-a ridicat la suma de aproape 600 milioane lei aur[4].

---

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] Rene Sedillot, *Istoria petrolului*, Editura Politică, București, 1979, p. 179.

[2] H. Ludendorff, general, *Amintiri din război*, vol. I, Editura „Răspândirea culturii", București, 1919, p. 339.

[3] Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până în 1929*, Editura Junimea, Iași, p. 15.

[4] *Ibidem.*, p. 39.

Tot diplomaţia pentru petrol a dirijat, din subteran, proporţiile reparaţiilor de război de după Conferinţa de la Paris, deschiderea ori închiderea unor căi de refacere economică sau de consolidare a statului naţional unitar român[5]. Pentru a se obţine avantaje economice, doar 13 miliarde lei aur au fost recunoscuţi de comisia de reparaţii, deşi cheltuielile războiului pentru România s-au ridicat la 72 miliarde lei aur[6] Prin acordul secret franco-britanic din 6-8 aprilie 1919 şi prin Conferinţa de la San Remo (24 aprilie 1920), semnatarii îşi împart egal toate concesiunile pe care le vor obţine în România, Galiţia şi Rusia sovietică [7]. Oricare ar fi fost pretendenţii, producţia de produse petroliere a României va creşte cu 500% până în anul 1921, faţă de anul 1900.

Efectele primul război mondial asupra economiei româneşti şi, mai ales, asupra industriei petroliere au putut fi anulate doar prin aplicarea Programului avansat încă din 1911 de către Vintilă I. C. Brătianu şi Constantin Hălăceanu şi proiect publicat de cei doi autori în lucrarea *Politica de stat în industria petrolului* [8]. În acel deceniu, capitalurile străine deţineau 94% din totalul investiţiilor din industria petrolieră dezvoltată în România[9] şi însuşi Vintilă Brătianu recunoştea, în anul 1923, citām „că în România s-a afirmat mai mult teoretic o politică de stat, - poate cea dintâi din Europa, dar, pentru punerea ei în aplicare, trebuie să recunoaştem că nu am făcut decât foarte puţin"[10].

Mentorul politicii economice liberale se referea la legea Carp[11], din anul 1895, primul mecanism economic-financiar, pornit legislativ, care declanşează însemnate exploatări miniere şi petroliere şi primul fluxul important de capital străin, financiar şi tehnologic, mai ales în industria petrolieră. Proprietarul terenului dispunea liber de zăcămintele de petrol din subsol[12] (conform Articolul nr. 65 din legea Carp).

Considerăm deosebit de important să menţionăm *in extenso* concluziile lui Vintilă I. C. Brătianu[13] asupra organizării industriei petroliere şi a exploatărilor petrolifere în România spre ajutorul resurselor umane şi financiare autohtone şi prin interesarea celor străine în acelaşi sens, concluzii publicate prima oară în 1919, în cartea sa *Petrolul şi politica de Stat.*

„Concluziuni

Este timpul credem să sintetizăm acţiunea viitoare a Statului, în vederea unei soluţionări româneşti a chestiunii petrolului. Vom distinge de la început în acţiunea Statului două direcţiuni convergente:

---

[5] Valeriu Florin Dobrinescu, *România la Conferinţele de pace. (Paris: 1919-1920, 1946-1947)*, Editura Neuron, Focşani, 1996, p. 130.

[6] Gheorghe Buzatu, Ioan Scurtu, *Istoria Românilor în secolul XX*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, p. 93.

[7] Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. X.

[8] Vintilă I. C. Brătianu Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări*, II, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1938, p. 299-438.

[9] Gheorghe Buzatu, *România şi trusturile petroliere internaţionale până în 1929*, Editura Junimea, Iaşi., p. 71.

[10] Idem.

[11] P. P. Carp, titular al ministerului Agricultură, Industrie, Comerţ şi Domenii, 18 decembrie 1881- 3 octombrie 1895. (Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 179)

[12] Gheorghe Buzatu, *op. cit.* p. 33.

[13] Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări, vol.* II, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1938, p. 411-413.

O acţiune directă de ocrotire şi de determinare a condiţiunilor cele mai favorabile, pentru desvoltarea viitoare a industriei petrolului şi o acţiune indirectă de îndrumare şi de înlesnire a iniţiativelor naţionale.

Acţiunea directă intră mai întâi în cadrul măsurilor legale şi regulamentare pe care Statul poate să le ia ori când, în vederea bunei rândueli unor interese generale şi de influenţa lor vor beneficia toate exploatările din tară, oricare ar fi origina capitalurilor cu care lucrează.

Această acţiune directă trebuie apoi să se învedereze prin:

1. Concentrarea în mâna Statului şi transformarea în serviciu de interes public, a tuturor mijloacelor de transport şi înmagazinare. (Vagoane-cisterne, conducte având caracter de interes public, staţiuni de încărcare).

2. Completarea treptată a instalaţiilor portului de petrol din Constanta.

3. Studierea cât mai grabnică a conductelor de ţiţei şi derivate la mare, împreună cu mijloacele necesare pentru punerea în echilibru a celor două grupuri de rafinerii din ţară şi din Constanţa.

4. Utilizarea legei de contingentare la timpul necesar, pentru o mărginire a rafinăriilor existente, la capacitatea actuală de lucru şi limitarea celor de la mare în consumul intern de lampant. (Aceasta ca măsură de protejare a industriei mici şi mai ales mijlocii de rafinaj).

5. Aplicarea consecinţelor care decurg din principiile a stei legi, în caz când situaţia privilegiată creată rafineriilor existente, le-ar împinge să execute o acţiune condamnabilă asupra consumatorilor. (Modificarea legii în sensul extinderei preţului maximal de vânzare, de la fabrici la depozite; eventual monopolul Statului asupra vânzărilor de lampant).

6. Stabilirea unui program bine chibzuit de explorări şi determinări geologice ale zăcămintelor de petrol. Paralel cu lucrările pentru determinarea geologică, Statul va trebui să execute în fiecare an printr-un serviciu anumit, sondaje pentru găsirea zăcămintelor de petrol de pe proprietăţile sale şi pentru studierea stratigrafiei şi regimului apelor.

Se va organiza acest serviciu în aşa fel, ca să poată executa asemenea sondaje de recunoaştere chiar pe terenurile particulare, stabilindu-se condiţiuni de plată cât mai lesnicioase.

7. Cadastrarea proprietăţilor particulare, care cad în zonele de petrol şi determinarea perimetrelor minimale si solidare de exploatare.

8. Alcătuirea legii de încurajare industrială şi regulamentelor de administraţie şi politie minieră, aşa ca să asigure o întrebuinţare cât mai largă a elementului naţional, în industria şi comerţul petrolului.

9. Crearea cu ajutorul capitalului românesc, a unui institut de credit industrial ale cărui operaţiuni se vor întinde asupra instalaţiunilor, mărfurilor de petrol şi terenurilor constatate ca petrolifere.

10. Dezvoltarea şi perfecţionarea învăţământului tehnic-profesional şi comercial, apropiindu-l cât mai mult de nevoile practice ale industriei si comerţului.

11. Păstrarea independenţii exploatărilor noastre aparte de influenţa şi controlul strein, lăsând însă putinţa înţelegerii de vânzare cu grupările din afară.

Acțiunea indirectă a Statului, pe care am caracterizat-o mai sus ca operă de îndrumare și de înlesnire, mai ales pentru activitatea viitoare a capitalului românesc, cere ca acești doi factori să se găsească în atingere continuă și să-și completeze mijloacele de lucru și cercurile lor de influență".

Controlarea și corelarea celor doi factori amintiți mai sus de către Vintilă I. C. Brătianu va fi realizată doar în condițiile unei analize și a refacerii economiei României Mari și ale unei reforme legislative destinată stimulării acumulărilor de capital în industria petrolieră subordonată intereselor naționale.

România va fi până în anul 1922 principalul producător de petrol și produse petroliere din Europa[14]. Capacități industriale petroliere și terenuri din Vechiul Regat și din România Mare, aparținând statelor învinse, vor trece în patrimoniul statului român sau în administrarea unor companii aparținând aliaților, după Conferința de Pace de la Paris. În timpul lucrărilor Conferinței și pe parcursul negocierilor privind tratatele de pace, relațiile dintre România și marile puteri ale Antantei au fost tensionate de presiunile reprezentanților acestora, dictate de propriile interese în controlarea petrolului românesc[15]. Vechile alianțe erau înecate în petrol[16].

Regimul minier până la 1918 conținea 19 legi și va putea fi modificat abia după promulgarea Constituției din 1923, respectiv, potrivit art. 20, devenit 19 ulterior[17]. Regimul minier constituțional impus de liberali în lucrările Delegațiunii Comisiei de revizuire a Constituției au fost respectate până anii '30.

Naționalizarea subsolului a adus statului român peste 150.000 de hectare de terenuri petrolifere, în cea mai mare parte neexplorate[18] și poziția de a putea negocia cât mai favorabil dobândirea de tehnologie și de capital din străinătate.

Mai ales după primul război mondial, România suferea, într-adevăr, de o acută criză de capitaluri pentru soluționarea căreia nu erau decât două căi.

Una, de participare necondiționată a capitalului străin, rămasă în istorie sub denumirea de politica „porților deschise" și alta, cunoscută sub formula „prin noi înșine", de acceptare a finanței internaționale in cadrul unei colaborări limitate[19].

Între avantajul de a avea capital imediat, însă străin, și necesitatea obiectivă și vitală consolidării factorilor naționali era de preferat a doua soluție și aceasta pentru faptul binecunoscut că România interbelică era o țară destul de bogată „pentru ca să ne putem în timp crea un capital mobiliar suficient nevoilor noastre; nu atât de bogată ca să ne permitem sacrificarea bunurilor ce avem către străini numai pentru a pune capăt mai repede unei situațiuni grele"[20].

Dezvoltarea economică a României Mari are ca vectori partide politice grupate în jurul celor două proiecte economico-financiare: *Prin noi înșine* (P. N. L.) și *Porți deschise* (partidele politice din opoziție, din perioada 1922-1928).

---

[14] Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 9.

[15] Idem, p. 114

[16] Gheorghe Buzatu, *Problema petrolului românesc la Conferința de Pace de la Paris din 1919*, în A. I. I. A „A. D. Xenopol", tom VII / 1970, Iași, p. 225.

[17] Constituția a fost promulgată în ziua de 28 martie 1923, prin Decret Regal nr. 1360.

[18] Gherghe Buzatu, *op. cit.*, p. 136.

[19] Ioan Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Editura Academiei R. S. R., București, 1981, p. 38.

[20] Al. Topliceanu, *Bogățiile României și capitalul străin*, în *Democrația*, XV, 1927, 7-8, p. 89.

Folosind calul troian al capitalului, Marile Puteri vor încerca să limiteze şi interesele economice ale României. Dacă a treia decadă a secolului este dominată de Partidul Naţional Liberal, activitatea partidelor din opoziţie va deschide porţile intereselor Marilor Puteri, reprezentate de state ori de companii petroliere transnaţionale, mai ales pentru a slăbi puterea economică a liberalilor şi nu din cauza imposibilităţii găsirii şi a refacerii capitalurilor româneşti[21].

Analiza resurselor de capital românesc şi a resorturilor politicii economice liberale conduc către afirmarea faptului că politica „prin noi înşine" nu era o cerinţă de conjunctură, tipică perioadei 1922-1928, ci o linie de forţă a doctrinei liberale, bazată pe teza colaborării echitabile între stat şi capitaluri autohtone, pe de-o parte şi capitalurile străine, pe de altă parte.

Dovezi există în programele mai vechi ale P. N. L., cu precizarea că, după Marea Unire, prevederile si principiile formulei au fost exprimate mai categoric[22].

Controlarea fluxului de capital străin necesar urma să se facă, în deosebi, prin recunoaşterea drepturilor capitalului românesc, mai ales liberal, aspect exprimat elocvent de unul din senatori care preciza în şedinţa din 17 iunie 1924: „Cine vrea să vie la noi, e liber, dar să ştie că e la noi acasă!"[23].

Cu toate acestea, trebuie să menţionăm că, mai ales în anii guvernării 1922-1926, în cadrul P. N. L. nu a existat un punct de vedere comun privind raporturile dintre capitalurile româneşti şi cele străine. Existau două tendinţe. Pe de-o parte, preponderenţa capitalului naţional în economie, tendinţă care-l avea ca exponent pe Vintilă I. C. Brătianu, iar pe de alta, acordarea de avantaje şi garanţii de profit capitalului străin, postulându-se că economia nu se putea dezvolta fără participarea acestuia, tendinţă apărată, cu precădere, de Tancred Constantinescu[24].

Răspunsul asupra proporţiei participări capitalurilor străine a fost tot diferit. Adepţii concepţiei lui Vintilă I. C. Brătianu au arătat că cercurile financiare internaţionale, sub protecţia unui guvern cu un program economic bine definit, puteau participa în cadrul unor „organizaţiuni cu caracter naţional şi nu ca o organizaţiune străină în afară de interesele generale şi permanente ale statului român"[25].

„Capitalul străin", remarca Vintilă I. C. Brătianu în 1923, trebuie atras „în cadrul programului ce ne convine"[26], îndeosebi pentru plata externe ale tehnologiilor importate pentru noile capacităţi de producţie industrială româneşti, pentru finanţarea

---

[21] Vezi I. Saizu şi C. Botez, *Cu privire la politica economică „prin noi înşine" în anii 1922-1928*, în Analele ştiinţifice ale Universităţii „AL I. Cuza" din Iaşi, Seria Istorie, XV, 1969, 2, p. 245; I. Saizu, *Consideraţii asupra politicii „prin noi înşine", în perioada 1922-1928*, în „Studii", 26, 1973, 2, p. 321.

[22] *Naţionalismul economic şi doctrina partidelor politice din România. Rezultatele politicii economice de la 1859 la 1930*, Imprimeriile Independenţa, Bucureşti, 1930, p. 45 şi 57; *Manifestul Partidul Naţional-Liberal către alegătorii din România*, Bucureşti, 1920, p. 5; Biblioteca Centrală de Stat (în continuare se va cita: B. C. S.), fond. St. Georges, P. N. L. Programe şi declaraţii, 1863-1933, pachet XLV, dosar 4, f. 65, 72-73; *Viitorul*, 1 decembrie 1921; *Aurora*, 25 iunie 1927.

[23] *Legea minelor cu expunere de motive*, Bucureşti, 1924, p. 220.

[24] *Contribuţii la istoria capitalului străin în România de la sfârşitul primului război mondial până la ieşirea din criza economică din 1929-1933*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1960, p. 38-40; I. Saizu, *op. cit.*, p. 335-336.

[25] *Naţionalismul economic...*, p. 59.

[26] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, (în continuare se va cita A. N. I. C.), Fond Casa Regală, Dosarul nr. 9/1923, f. 7-8.

lucrărilor mari, pentru consolidarea datoriilor şi pentru înzestrarea în condiţii mai uşoare a României[27].

Ministrul de finanţe Vintilă I. C. Brătianu diviza capitalul străin potrivit criteriilor de utilizare, pe de o parte, în cel de care avea statul nevoie pentru înzestrarea sa şi căruia i se îngăduia accesul la noile lucrări industriale şi pe de altă parte, în cel necesar participării la exploatarea intensivă a resurselor naturale. „Principiul colaborării", - sublinia mentorul doctrinei economice liberale - „trebuia să fie ca întreprinderea să aibă caracter real naţional, în care iniţiativa străină participă în rolul ei adevărat util, adică pentru utilaj, pentru educaţia personalului naţional prin experienţa ce au şi pentru capitalul ce lipseşte şi care îndeosebi este cerut pentru plăţile în afară"[28]. Capitalul străin putea veni însă şi sub forma unor împrumuturi de stat, fără a ştirbi însă independenţa României[29]. Aşadar, accentul în cererile privind participarea capitalului străin trebuia să cadă pe dotare, tehnologii şi educaţie profesională de specialitate şi nu pe cooperarea strict financiară[30].

Cu privire la premisa cea mai importantă a Legii Minelor, la programul economic liberal din decada brătienistă, marele diplomat Nicolae Titulescu a afirmat în anul 1926 că *„prin noi înşine*, pe care mulţi ar dori s-o ridiculizeze, era singura politică rodnică pentru România; nu era vorba de a ridica un zid chinezesc, ci de a realiza o reală stăpânire a propriilor idealuri"[31].

Principiul colaborării loiale, prin schimb reciproc, fără a se primejdui independenţa economică a statului român, stă la baza conduitei reprezentanţilor diplomaţiei economice româneşti aflaţi în dialog cu politicieni, oameni de afaceri şi diplomaţi ai Marilor Puteri. Această teză a fost expusă şi în memoriul adresat străinătăţii, în anul 1924 şi în interviurile acordate tot de Vintilă I. C. Brătianu la Londra şi la Paris, ori în actul de apărare faţă de *Manifestul bancherilor* din 1926, care condamna tendinţa de industrializare a ţărilor agrare şi pledau pentru măsuri de protejare a economiilor statelor pe care le reprezentau financiar[32].

---

[27] *Naţionalismul economic...*, p. 58.
[28] A. N. I. C., Fond Casa Regală, Dosar nr. 9/1923, f. 8.
[29] V. I. Brătianu, *Situaţia financiară a României*, Bucureşti, 1925, p. 18-19.
[30] I. N. Angelescu, *Politica economică a României*, Bucureşti, 1919, p. 37-38.
[31] *Viitorul*, 16 iunie 1926, p. 2.
[32] *Naţionalismul economic...*, p. 61-63; P. N. Panaitescu, *Manifestul economic al bancherilor din Europa*, Bucureşti, 1926; *Adevărul*, 24 octombrie 1926.

VINTILĂ I. C. BRĂTIANU AND THE MINE LAW MODIFICATIONS PREMISES (1895-1924)

Abstract

Till 1922, Romania would be European main oil producer. Legal, economic and financial project "By Our Selves!" issued by Romanian National Liberal Party One at the beginning of the XX Century was one of the most important vectors of Romanian Economic development in the period from 1895 to 1924.

The work „Vintilă I. C. Brătianu and the Mine Law Modifications Premises (1895-1924)" presents some of the most interesting steps of the way to legally and diplomatically express Romanian Economical Diplomacy loyal partnership principle, based on mutual exchange, to avoid threats to Romanian state economical independence.

Based on Vintilă I.C. Brătianu activity, the mentor of the liberal project mentioned ahead, one could say this principle was the backbone of Romanian Economic Diplomacy conduct during the diplomatic dialogue held with Great Powers politicians, businessmen and diplomats.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, TOM XIII, 2004

MILITARI DIN UNITĂŢILE DIVIZIEI A 3-A INFANTERIE SUSPECŢI DE ACTIVITĂŢI SUBVERSIVE (1932)

ALEXANDRU ALIN SPÂNU*

La începutul celui de-al patrulea deceniu al secolului XX, România se afla într-o situaţie dificilă din punct de vedere economic şi relativ stabilă din punct de vedere politic. Criza economică mondială, izbucnită în 1929, a afectat şi România, iar reîntoarcerea prinţului moştenitor Carol şi încoronarea sa ca rege, în 1930, a bulversat viaţa politică a ţării. Armata, un sprijin de nădejde pentru noul rege Carol al II-lea, nu a fost, la rândul ei, scutită de influenţele negative ale crizei economice. În context, unii dintre militarii care se aflau sub arme propagau ideile politice sau religioase pe care le aveau în viaţa civilă şi care subminau siguranţa statului român. Tocmai de aceea, organele contrainformative militare supravegheau atent activităţile militarilor în termen şi ţineau legătura cu Centrele de Recrutare sau Siguranţa Generală a Statului, pentru a identifica, supraveghea şi combate eventualele acţiuni subversive.

Prezentăm, în continuare, un studiu de caz referitor la problemele existente şi persoanele suspecte de activităţi subversive din cadrul Diviziei a 3-a infanterie, în anul 1932.

La 10 martie 1932, prin nota nr. 429, Corpul 1 Armată a cerut Diviziei a 3-a infanterie centralizarea datelor privind suspecţii din unităţile militare care i se subordonau, pe tabele nominale şi activităţile în care erau implicaţi. Acest lucru fusese deja executat de Regimentul Muscel nr. 30, Regimentul 6 artilerie şi Regimentul 1 vânători „Principele Moştenitor Ferdinand" care raportaseră, în perioada 19-25 februarie 1932, situaţia suspecţilor din propriile unităţi.

Astfel, în cadrul Regimentului Muscel nr. 30 exista un singur suspect[1], comunist, Vladimir Zăvadă, contingent 1931, venit de la Centrul de Recrutare Cetatea Albă. Regimentul 6 artilerie avea 6 suspecţi[2], dintre care trei dezertori în Ungaria (Alexandru Andraşi, Francisc Bally şi Ion Deac), doi comunişti (Francisc Naghi şi Iosif Szabo) şi un sectant baptist (Loghin Crahmaly). La rândul său, Regimentul 1 vânători identificase doi comunişti – Pavel Matezi, care avea „sentimente ostile ţării"[3], şi Carol

---

* Centrul de Studii Euro-Atlantice, Bucureşti.

[1] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Ministerul de Război-Cabinetul Ministrului, dosar nr. 255/1932, f. 9.

[2] *Ibidem*, f. 11.

[3] *Ibidem*, f. 13.

Panath, împreună cu un şovinist aflat „în supraveghere strictă”[4], Ştefan Filip.

În perioada 25 noiembrie 1931-25 februarie 1932, în unităţile subordonate Diviziei a 3-a infanterie au fost descoperiţi 15 comunişti, patru şovinişti, doi cu sentimente ostile ţării (ambii fiind membri ai sindicatului comunist) şi un adventist[5]. Regimentul Argeş nr. 4 avea în rândurile sale pe Iosif Cernny, Iosif Sortozi şi Atanase Meladof, toţi simpatizanţi ai partidelor muncitoreşti şi mişcării comuniste, Regimentul Muscel nr. 30 identificase doi comunişti (Tazetos Mihaiu şi Siptasi Mihaiu), un alt comunist fiind descoperit la Regimentul 6 artilerie (Ioan Anton Nyagyi). Cei mai mulţi suspecţi se aflau în rândurile Regimentului 1 vânători – în număr de şase – ei fiind împărţiţi în trei comunişti (Petru Fogorossy, Ludovic Samberder şi Arcadie Schmidt), doi cu sentimente ostile ţării (Pavel Matefi şi Carol Donath) şi un şovinist (Filip Ştefan).

În cadrul Legiunii de Jandarmi Argeş se aflau în supravegherea organelor contrainformative un număr de şapte militari, toţi minoritari[6]: Vasile C. Nenciu (bulgar), Husein Amet, Abil Bilil Idiris (ambii Turci), Gheorghe Wala (slovac), Loghin Vladicenco (rus), Sava Pantin şi Milan Popovici (ambii sârbi).

La data de 1 aprilie 1932, Regimentul Argeş nr. 4 a raportat Diviziei a 3-a infanterie, Biroul 2, identificarea sau supravegherea în continuare a militarilor suspecţi din unitate: Francisc Bologh (comunist), Isachi Perepelchin („în serviciul bolşevicilor”[7]), Ivan M. Atanasov (comunist şi iredentist bulgar), Iosif Cernny (comunist), Gavril Sarkozi (comunist) şi Atanase Meladov (comunist).

Peste 10 zile, aceeaşi unitate a revenit cu o altă listă[8] care cuprindea nu mai puţin de 20 de nume. Ultimii de pe această listă sunt primii de pe tabelul din 1 aprilie 1932. Dintre cei 17 suspecţi, doi au fost descoperiţi de organele contrainformative ale Regimentului (Ernest Fulop şi Mihai Marier), alţi 10 fiind comunişti dovediţi: Iohann Francisc Fried, Aladar Hirsch, Iosif Hodragy (dat în urmărire de Brigada de Siguranţă Făgăraş), Iosif Cociş, Iosif Kovacs, Adrian Teglaş, Ioan Kiss, Iosif Blank, Adrian Daly, Sigfried Gabor, Samuel Senghel (urmărit de Siguranţa Generală), Leib Braustein (urmărit de Siguranţa Generală), Francusc Marier (urmărit de Siguranţa Generală), Zalhman Veinburg (dat în urmărire de Centrul de Recrutare Tighina) şi Francisc Pohl (dat în urmărire de Centrul de Recrutare Satu-Mare).

O zi mai târziu, la 11 aprilie 1932, Regimentul 6 artilerie, cu garnizoana în Piteşti, a raportat[9] despre cei trei militari suspecţi existenţi, dintre care doi făceau parte din sindicatul unitar comunist (Francisc Naghi şi Iosif Szabo), iar unul era adventist (Loghin Crahmaly). Nu mai puţin de 16 militari aflaţi sub arme se aflau supravegheaţi de cadrele Biroului 2 al unităţii, conform unui material[10] datat 16 aprilie 1932.

Spre sfârşitul lunii aprilie 1932, Regimentul Muscel nr. 30 a transmis[11], sub

[4] *Ibidem*, f. 13.
[5] *Ibidem*, f. 42.
[6] *Ibidem*, f. 35.
[7] *Ibidem*, f. 53.
[8] *Ibidem*, f. 18-19.
[9] *Ibidem*, f. 31-33.
[10] *Ibidem*, f. 28-29.
[11] *Ibidem*, f. 59.